Lakhva Memorial Book

Rishonim la-mered

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

Original publication data

TITLE	Rishonim la-mered : Laḥya / ba-ʾarikhat Ḥ. A. Mikhaʻeli ... [et al.].
IMPRINT	880-02 Yerushalayim : Hotsaʻat "Entsiḳlopedyah shel galuyot", [1957]
DESCRIPT	500 columns, [2] p. : ill., ports., maps ; 29 cm.
SUBJECT	Jews -- Belarus -- Lakhva.
	Lakhva (Belarus) -- Ethnic relations.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Belarus -- Lakhva.
ADD'L NAME	Michaeli, Hayim A.
ADD'L TITLE	First ghetto to revolt, Lachwa

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

ספרי־זכרון לקהלות הגולה

ספרי־זכרון לקהלות הגולה

ראשונים למרד

לחווא

בעריכת:
ח. א. מיכאלי, י. ליבסשטיין, י. מורבציק, ח. שקלאר

הוצאת „אנציקלופדיה של גלויות", ירושלים / תל־אביב

Memorial Library of Jewish Communities

Published by
THE ENCYCLOPAEDIA OF THE JEWISH DIASPORA

FIRST GHETTO TO REVOLT
LACHWA

גלופות: צינקוגרפיה ישראלית ו„אורית", תל־אביב
נדפס בדפוס א. מוזס, תל־אביב, רחוב פין 7
תשי״ז — 1957

עם גווילי הספר

ידידי מיוצאי לחווא זיכוני בקריאת ספר הזכרון לעיירתם לפני שיצא לרשות הרבים. ריח הדפוס עוד עמד בעלי־ההגהה, אך באפי עלו מהם ריחות אחרים: מזה — ריח הדם, בו התבוסס ישוב יהודי זה, בן אלפיים נפש, בחורבנו; ומזה — בושם משכר של חיים יהודיים תוססים בתקופה שבין שתי מלחמות־העולם. ומרגע שנוטלים ליד את דפי הספר, קולטות האזנים בעת ובעונה אחת את אנקת השחוטים בידי רב־הטבחים הנאצי, — ואת מנגינת המרד של בני העיירה על סף כליונה.

מהגורל של „פרובינציה" לא נמלטה העיירה היהודית הזאת, לחווא, בחייה — ומאותו גורל לא נמלטה לאחר חדלונה. בכבוד, בגאון וביקר נזכיר ערים ואמהות בישראל, אשר תולדות חורבנן נרשמו ונשמרות בבתי־גנזים, ומעשי הגבורה וההתקוממות של בניהן הונצחו לדורות. אולם עד היום יודעים רק מתי מספר, כי הקהילה היהודית הנידחת של לחווא היתה מהראשונות למרד הגיטאות. בעוד תודעת ההתקוממות היתה רדומה בקהילות בעלות־מוניטין, הקדימו בני לחווא לאזור עוז ולהסתער בגרזנים, בסכינים ובאבנים — על המפלצת הנאצית האכזרית, המצויידת בכל כלי־המשחית החדישים. הבה נרכין, איפוא, ראש לפני לחווא זו, שעם פלישתו הראשונה של המרצח הנאצי לגיטו שלה, יציר כפיו הטמאות, קמו הכלואים בין חומותיו לעמוד על נפשם, להגן על עצמם ולהיאבק במשחית עם כל הבא ליד.

תחזקנה ידיכם, יוצאי לחווא, שבספרכם אתם מוחים עוון שיכחה מהוד גבורתם של בני עיירתכם — אחים־מקדימים למורדי גיטאות וארשה, וילנה וביאליסטוק; שמציבים אתם יד ושם ליצחק רוכצ׳ין — אח מקדים למפקדי המרידות של קהילות אחרות; שמאפלת החורבן והשואה העליתם את אור המאבק של קהילתכם — מן הראשונות לקיום הצו „הבא להרגך — השכם להרגו".

שכנים היינו. לא הרחק מלחווא — שוכנת פינסק, עיר מולדתי ונעורי. הכרתי את קהילת־לחווא, אורח־חייה ורבים מאנשיה. כמו בישובים רבים בגלות־פולין נתקיימה גם בלחווא המימרא, על דרך המליצה, כי „עתידה ארץ־ישראל להתפשט בכל הארצות". כי פעמים רבות נתחלף בה השלטון, אך לא היו אלה אלא חילופי קליפות שלא שינו את התוך היהודי־לאומי של העיירה. רשות הלכה ורשות באה, אך היה בכך רק שינוי קנקן, שכמעט לא נגע ב„יש" היהודי־הפנימי.

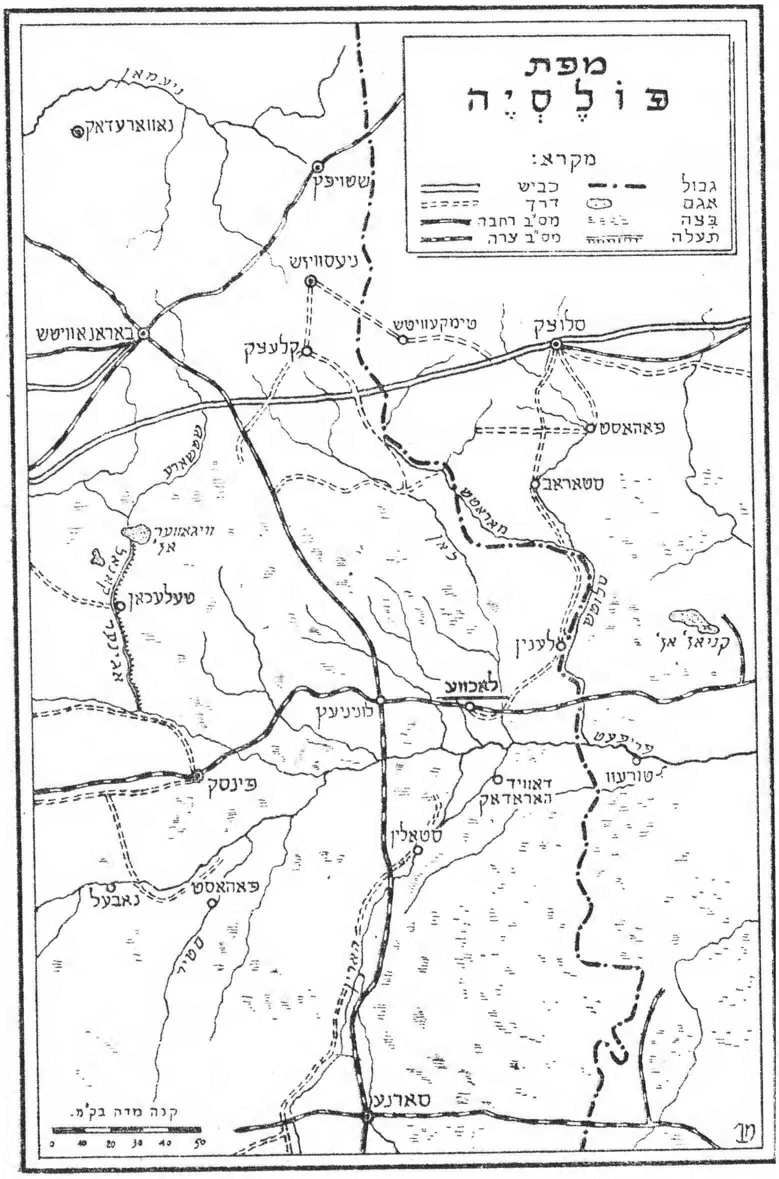
מבתי־המדרש שלך, לחווא, בקעו בכל העתים ובימי כל המשטרים קולות תורה ותפילה, שברבות הימים התמזגו בחלל האוויר עם שירתם של בני־נעורים, הנישאת מ„מעונותיהם" התנועתיים או מטיולי „קניהם". ברחובותיך עמד שאון תינוקות של בית־רבן, מעורב בהמולת מלחמת־הקיום של אבותיהם ואמהותיהם. בעלי־מלאכה בסימטאותיך, וחנוונים ועגלונים בכיכר השוק שלך — מתחת לגלימות־חול שלהם חבויות היו נשמות פיוטיות של מחפשי־נתיבות, מתעבי־עוול, מתקני־עולם, לוחמי־יושר, שוחרי גאולה לעם וקוממיות לאדם.

לחווא ז ו אינה קיימת עוד, אם־כי שמה הוא נקודה גיאוגראפית אי־שם במפה. נהר הפריפט, העובר ליד העיירה, אמנם לא שינה אפיקיו, וכאז כן עתה הולכים מימיו אל הדנייפר; אבל שוב לא יימצאו יהודים, שעל גדותיו יראו בעיני רוחם את הירדן והכנרת.

תשעים יהודים נותרו לפליטה מחורבן לחווא — והם שומרים זכר עיירתם וימיה האחרונים בלבבם. בדמיונם מתהלכים השרידים בין החורבות, מבית לבית (כשמו של אחד הפרקים בספר) ומתרפקים ברוך על כל פרט מחיי קהילתם. מתוך דפי הספר מזדהרים מעללים שלא יישכחו ומתקרנות דמויות: תלמידי־חכמים ויראי־שמים, עוסקים בצרכי ציבור על ארגוניו ומוסדותיו, רבנים וגאונים, שו"בים וש"צים, נדבנים ומתרימים, מורים מרביצי־תורה וילדים רכים ששנות אימים הבכירום לפני זמנם, מדריכי־נוער ופרנסי־קהילה — ועד מכבי־אש מתנדבים ושחקנים־חובבים של להקה דראמאטית מקומית. וכך יצא לא רק ספר־היסטוריה של לחווא, כי־אם כתב־עדות־ו„זכור", שנכתב בדמע, בדם ובאותיות־אש.

תהא דמעת אחד הקוראים הראשונים של הספר, דמעה שנשרה על דפים־גווילים אלה — פרח קט שלוח באהבה גדולה ממרחקים אל קברות־האחים והקברות האלמוניים של בני לחווא הקדושה.

יהושע גלבוע (גלויבערמאן)

מפת
פולסיה
מקרא:
גבול
כביש
אגם
דרך
בצה
מס"ב רחבה
תעלה
מס"ב צרה
נאווארעדאק
ניעסוויז
טימקעוויטש
סלוצק
בארנאוויטש
קלעצק
פאהאסט
סטאראב
טעלעכאן
לענין
לאכווע
לונינעץ
פינסק
פריפעט
טורעוו
דאוויד הארעדאק
סטאלין
נאבעל
פאהאסט
סטיר
סארנע
קנה מדה בק"מ.

תוכן העניינים

הקהלה ותולדותיה

החורבן והמרד

נקם ושילם

איך נפלו גבורים

שנים שנפלו במולדת

על אלה אנו בוכים

לפני החורבן

מוסדות ותנועות

עוסקים בצרכי צבור

המשמרת הצעירה

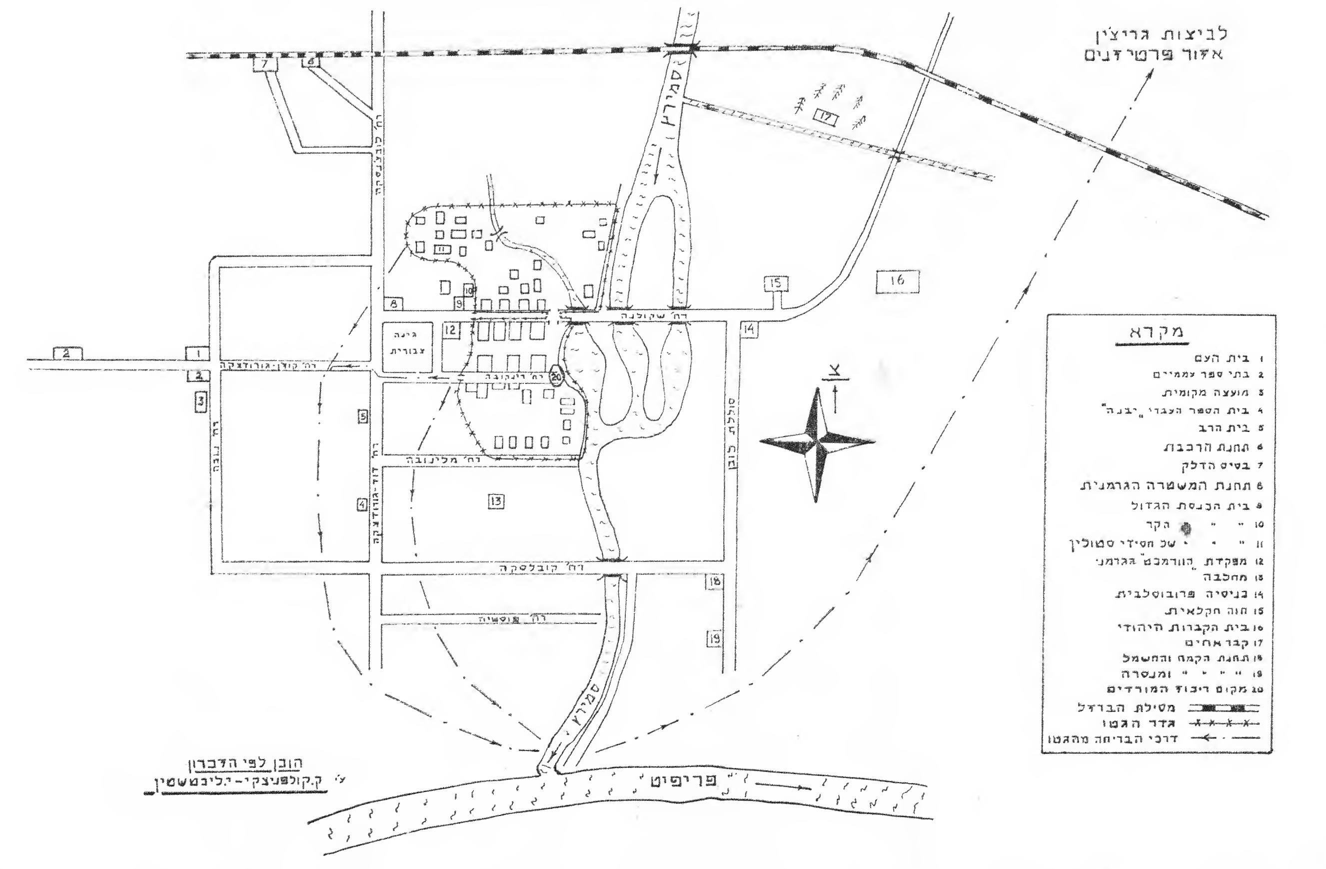
דמויות וטיפוסים

בין החורבות (מבית לבית)

לאחווע — דאס לעבן און אויפשטאנד

לאחווא

הגטו והסביבה

הקהלה ותולדותיה

לא זכתה לחווא, עיירתנו הצנועה, שהתבודדה בצדי דרכים, על גבולות מפרידים בין עמים, לשלשלת־יוחסין של אנשי־שם ורמי־מעלה כרבות מן הערים־ואמהות בגולת ישראל.

מאז ומעולם יעד לה מצבה הגיאוגרפי המיוחד לשמש אחת מתחנות המעבר, דרכן נהרו בני עמים שונים במלחמותיהם, ונפל בגורלה להיות שטח־מריבה עקוב דמים בין גושים נצים.

לא עמדה לה לעיירתנו גם זכות אמידות. קהילת יהודים פשוטים — יהודים־מכל־ימות־השנה היו אחינו בני־עירנו. מצניעי לכת עם אלוהים ואדם, נושאים בזוך־נפש קדשי מסורת גדולה, ירושת דורות, ושוקדים באמונה על פת־הלחם לפי הטף. הם היו אנשי־עמל: נפחים ופחחים, סנדלרים ותפרים, בעלי־עגלות ורצענים, קצבים ודייגים, נגרים ובנאים, ספרים ושענים ומיעוטם מתפרנסים על מיקח־וממכר זעיר — מכל הבא ליד בכפרי הגויים בסביבה.

זו היתה אחת מני העיירות הרבות בפולין שהיתה „כולה יהודית", קן־מבצר ל„מתנגדות" ול„חסידות" כאחת וה„שלום־בית" לא הופרע ביניהן.

זו היתה אחת העיירות שנתפשה באמונה עמוקה לקריאה הראשונה של חובבי ציון. בסמטאותיה נארג החוט הפלאי של תרבות עברית שרשית וחינוך ציוני מעמיק, שהצמיחו נוער גא על יהודו הלאומי, שוחר חזון ומעש. וביום מסה ופקודה העמידו סמטאות אלו לוחמים שגיאי־רוח, שחרפו נפשם בגבורה עוטה הוד על כבוד ישראל, בעמדם על מתרסים אחוזי־להבות.

לחווא, עיירה קטנה אלמונית, שתושביה היהודים נכלאו, ככל בית־ישראל בשטחי הכיבוש הנאצי, בגיטו צר ואפל — זרח עליה, בתוך חורבן הדמים, האור הגדול של נקם ושילם.

במחנק ובאפלה, ברעב ובצמא, שקדו טובי הנוער להכין את עצמם ואת ההמונים המיואשים לקרב המכריע נגד קלגסי הנאצים צמאי הדם.

וביום המר והנמהר ההוא, יום כ"א אלול תש"ב — יום חיסול גיטו לחווא — אפפה רוח מלחמה ותאות־נקם את ההמונים. הורמו אז ידי נוקמים מאומנות והלמו בראשי אויב אכזרי בגרזנים ובמוטות ברזל.

בתי הגיטו הועלו באש על־ידי המורדים־הלוחמים, גדרי־תיל עבותים נפרצו, הנידונים־למות חשו דרך „פירצות השחרור" אל איי־החופש המיוחלים ביוון הביצות הטובעניות של נהר הפריפט, כשהאויב ממטיר עליהם אש קטלנית מעשרות עמדות מבוצרות.

רוב הנוער הצליח להגיע למחוז תקותו האחרון בחיים, אולם ההורים הזקנים תשושי־הכוח, האחים והאחיות הרכים מוכי התדהמה — נפלו בידי מרדפיהם הגויים, שנקהלו מכל הסביבה לבוז בז, והם תפשום ומסרום לידי התליינים.

כושלים והמומים לקול נאקות פראיות של המוני חיות־אדם שטרפם נשמט מידיהם, שרכו האומללים דרכם האחרונה אל בור־המות המשותף, אל הנצח הגואל.

אכן, טרם סופר לדור הפרק הטרגי והמזהיר שחרתו בדם לבם וביקד־נפשם טובי אבות ובנים — יהודים פשוטים, שבאהבתם ואמונתם בנצח העם נאבקו עם צר ואויב ויכלו לו!

יהיה־נא הספר הצנוע על „הראשונים למרד" מצבת־עד להורינו, אחינו ואחיותינו שנספו בגבורה — שברי־אבן הצובים במולדת למרגלות קברם השומם בנכר, חופן־עפר למראשותיהם מירושלים עיר הנצח, שנפשם יצאה אליה בטהרה עם תפילת־וידוים האחרונה.

כי זכרם לא ימוש מאתנו עד עולם.

ה מ ע ר כ ת

ד״ר נ. מ. גלבר

לתולדות היהודים בלחווא

.1

שנת יסודה של העיירה לחווא אינה ידועה, אולם מתוך תעודות מתברר, שבימיו העניק קאזימירז יאגי־לונציק (1444—1492) מלך פולין את העיר לצמיתות למשפחת קישקא (Kiszka) לפי תעודה משנת 1536 יש לראות שחלקים מאדמותיה השתייכו לנסיכים אודינצביץ (Odyncewicz) ואחרים. בשנת 1513 התחתנה אננא קישקא, בת־יחידה של סטאניסלב קישקא, המארשאל של נסיכות ליטא, וויבודה סמולנסק, עם יאן II הנסיך ראדזיביל ברודאטי (בעל־זקן) ובתור נדוניה הביאה לו את הערים לחווא, ביאשוריז ואוליקא (Olyka). במרוצת הזמן נקנו גם החלקים שנמצאו בידי בעלי־האדמות האחרים. העיירה נהרסה כליל בשנת 1655, בימי מלחמת הצאר אלכסיי עם פולין, על־ידי הוויבודה הרוסי הנסיך וואלקאנסקי. אולם בעזרתו של ראדזיביל שוקמה העיירה מחדש.

במחצית הראשונה של המאה הי״ט עברה לחווא כנדוניה לסטפניה, בתו של דומיניק־ראדזיביל, שנישאה לנסיך ויטגנשטיין, וקמה לקניין בידי משפחה זו.

לשטח העיירה השתייכו גם 10 כפרים עם 1400 איכרים, שהיו מיוצגים, בימי שלטון רוסיה, במועצת העיירה ע״י 5 מוכתרים.

מאימתי נמצא ישוב יהודי בלחווא? קשה לקבוע זאת. בתקופת „ועד הארצות״ של ליטא היה שם, כנראה, ישוב יהודי קטן מאד. ברשימת „הגבולין והסביבות ק״ק פינצק (פינסק)״ שנקבעה בתקנות הועד בשנת שפ״ג (1623) לא נזכרה לחווא בין הקהלות.

היהודים התפרנסו בלחווא במסחר קמעוני, ובהיות הדגה בבריכות גריצין (Hryczyn) בשפע עסקו גם במכירת דגים ותוצרת חקלאית של כפרי הסביבה.

במיפקד שנערך בשנת 1765 נמצאו בלחווא 157 יהודים ששילמו מס־גלגולת.

בשנת 1789 נערך מיפקד מטעם הקומיסאר של הסיים הפולני (1788—1792) ושם נמסר שבאזור־הכמורה (parafia) לאכוביצקיא *), ז״א בעיר ובכפרים, היו 6787 תושבים, מהם 445 יהודים.

בחלוקה השניה של פולין (1793) עברה לחווא באיזור פינסק ומוזיר לידי רוסיה, ששינתה את סדר המינהל וגם את המצב המשפטי של היהודים. בניגוד למדיניות הרוסית בשטחי־הכיבוש הפולניים שקיבלה בשנת 1772 (ויטבסק, מוהילב), בהם ניתנו ליהודים זכויות של תושבי־ערים (ובמקומות מסויימים אפילו צורפו נציגיהם למועצות־הערים ובתי־הדין), הרי לאחר 1793 פחתו המאמצים לשיפור מצבם של היהודים בשטחים החדשים.

במדיניות השלטונות הרוסיים היתה שאיפה לדכא את המתגים והחוכרים היהודים והיא הכריחה גם את בעלי־האחוזות, שהסתמכו על „יהודיהם״ בכלכלתם, לבצע את פקודותיהם.

מבחינה כלכלית באה אז ירידה בחיי היהודים במחוז פינסק, ולחווא בכלל. אולם לאט־לאט התאוששו. למרות הצו להרחיק את היהודים מעסק־המזיגה, התעסקו היהודים בייצור ומכירת יי״ש וכן במסחר קמעוני במשקאות. לא רב היה מספרם במלאכה, בעיקר היו ביניהם: חייטים, עושי־דונג, בעלי־עגלות, אופים וכן קצבים.

במאה ה־18 השתולל מאבק קשה בין חסידים ומתנגדים בפינסק וסביבותיה, ויש להניח שגם יהודי לחווא נסתבכו במערבולת מאבק זה.

בראשית המאה הי״ט צורפה לחווא למחוז (Ujezd) מוזיר, שהיה שייך לפלך מינסק.

---

*) יכול גם להיות שמדובר כאן על „לאכוביצע״, וזה קשה לברר.

בשנת 1804 יצאה פקודת הצאר אלכסנדר I לגרש עד 1808 את כל היהודים מהכפרים. הוקם במינסק „ועד גוברניאלי" שהוטל עליו לבצע את גירוש היהודים מכל כפרי פלך מינסק, במשך שלוש שנים.

בקשר לפקודת הגירוש נערך לפני 1808 גם מפקד היהודים בערים ובעיירות של פלך מינסק לפי סוגים [1].

לפי המיפקד[2] היו רשומים בלחווא: 39 יהודים בסוג האזרחים [3] 3 בעלי־מלאכה, ואף סוחר יהודי אחד [4]. עובדה זו מוכיחה, שבכל הישוב היהודי בלחווא לא נמצא יהודי בעל־הון למעלה מ־500 רובל.

בתוצאות המיפקד הוענק ליהודים שווי־זכויות בעיריות. הסוחרים והאזרחים הורשו לבחור ולהבחר לעיריות („מגיסטרט" מועצות־העיר) ולבתי־הדין העירוניים בתנאים שווים לנוצרים [5].

מספר היהודים בלחווא היה בשנת 1811 — 73. המדובר הוא, כנראה, בגברים בלבד, שהרי בשנים 1816—1819 היו בלחווא 161 יהודים: מהם 75 גברים ו־86 נשים [6].

במחצית הראשונה של המאה הי"ט היוו היהודים את רוב תושבי העיר, בה נמצאו 150 בתים. היהודים התעסקו ע"פ רוב במסחר קמעוני, קניית תוצרת חקלאית, עצים ודגים, שהיו שולחים למינסק. בסביבות העיר התעסקו האכרים בסריגת סלים מערבות. בעיירה הוקם גם בית־חרשת של רהיטים מסורדים, שנמכרו ע"י סוחרים יהודים.

.2

בענין הקהילה לא היתה לחווא שונה מיתר הקהילות בעיירות רוסיה מהתקופה ההיא. בעיר היו רבנים מפורסמים, בעלי־שם, מהם ידועים לנו:

---

1) לפי חוק הערים משנת 1778, שהונהג גם ברוסיה־הלבנה, קבעה הממשלה הרוסית לגבי היהודים יחס שווה ליתר תושבי־הערים. האוכלוסיה העירונית חולקה לסוגים: א) סוחרים (בורגנים); ב) אזרחים (בורגנים זעירים); ג) בעלי־מלאכה; ד) חקלאים.

2) הרשימה של המפקד נדפסה ב„צייטשריפט פאר יידישער געשיכטע, דעמאגראפיע או עקאנאמיק, ליטעראטור־פארשונג, שפראכוויסענשאפט און עטנאגראפיע" באנד III—II מינסק 1928 עמ' 766 (ה. אלעקסאנדראוו: פון מינסקער ארכיוון).

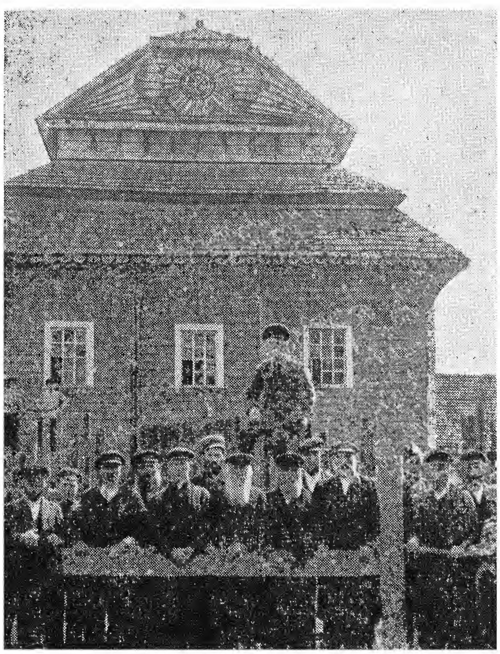
3) mieszczan כל יהודי שרכושו היה פחות מ־500 רובל, היה מוכרח להרשם כאזרח סתם.

4) האמידים שרכושם היה מעל 500 רובל נרשמו במעמד הסוחרים.

5) בשנת 1784 היו ב־10 ערים בפלך מוהילוב 25 פקידי עיריות ובתוכם 7 ראשי־העיר ו־18 שופטים ויועצי־העיר.

6) „צייטשריפט", מינסק 1930, כרך IV עמ' 71 נספח II.

1) ר' אברהם דוב־בער ב"ר יוסף ברקוביץ, נולד ב־1825 בדויד־הורודוק. עוד בנעוריו הצטיין בכשרונותיו המיוחדים ובשקידתו. היה בקי בנגלה ובנסתר. 18 שנה היה סמוך על שולחן חותנו ר' יעקב נחמן ליפשיץ. היה חי ממש כנזיר, לא טעם בשר, משקאות ופירות מבושלים. בשנת 1859 נבחר לרב בקוזן־הורודוק ואח"כ בלחווא, שם כהן עד 1889. היה מסור ללימוד ולעבודה, ודאג גם לצרכי קהלתו. באלול תרנ"ט (1899) עזב את

בית־הכנסת „הקר"

די קאלטע שול

הרבנות ועלה לארץ ישראל. כעבור חודש לבואו ארצה בכ"ח תשרי תר"ס, נפטר בירושלים.

שלשה בנים היו לו: הבכור, ר' דוד, משנת 1890 רב בדוד־הורודוק, השני — ר' מרדכי, עלה לירושלים והשלישי — ר' יצחק־צבי נבחר אחרי עלות אביו לרב בלחווא וכהן בה משנת 1890. ר' יצחק נולד בשנת 1858 ומילדותו למד בהשגחת אביו שהשפיע על התפתחותו הרוחנית השפעה כבירה. הוא חי בעיר קוזן־הורודוק והתעסק במסחר, אולם הוסיף ללמוד ולהורות הוראה במקומו שלא על מנת לקבל פרס. בשנת תרנ"ט עבר ללחווא אחרי שנבחר כרב בעיירה, מאביו ירש גם את מעלותיו ומדותיו הנעלות: דאג לצרכי קהלתו והיה אהוב על בני עדתו. כתב הרבה

שו"ת, חידושים, הערות והגהות בשולי הגמרות וספריו. כתבי־ידו נאספו בידי ר' יוסף ווינר, אולם לא נדפסו והלכו לאבוד, עם חורבנה של לחווא.

פרנסתו היתה על מכירת שמרים ונרות, שעסקה בהם אשתו, הרבנית אסתר־מלכה.

ר' אליעזר אריה בן מרדכי בר' אברהם דוד [7] ליכטשטיין, היה חתנו של ר' יצחק־צבי וירש את כסא

רבני לחווא

רבנים פון לחווא

הר' ר' יצחק־צבי (ר' איצלי) ברקוביץ ;
למעלה : הר' ר' דוד ברקוביץ (אחיו)

---

[7] בעמ"ח ספר מצוות הלבבות, שנדפס בשנת תרס"ב, ומהדורה שניה בשנת תרס"ח, השאיר גם בכ"י ספר שו"ת בהלכה.

הרבנות. גם אביו היה יליד לחווא [8]. יחד עם ר' אליעזר אריה ליכטשטיין שמש בקודש בלחווא גם גיסו ר' אברהם חיים־זלמן אשרוביץ, בנו של ר' יעקב־משה, שהיה רב בברזה (פלך גרודנא) [9].

הרב ר' אליעזר ליכטשטיין דאג לבית־הספר במרצו וכספו. אחרי גמר בית־הספר נכנסו התלמידים לישיבה והמשיכו בלמוד־התורה. ביזמת גיסו נוסדה בלחווא חברת „תפארת בחורים", בה היו לומדים בני הנוער גמרא ותנ"ך בכל ערב בהדרכתו

שני הרבנים הרבו לשפר את מצב למוד התורה והמוסר והשפעתם על בני העדה בלטה מאד.

כשנכנסו הרוסים, בשנת 1939 ללחווא, העבירו הרב־נים רבים מילדי החדרים והישיבה לוילנה ומשם נש־לחו בעזרת הג'וינט ליפן; אולם בעצמם נשארו בלחווא, שלא רצו לעזוב את בני הקהלה בצרתם.

במחצית השניה של המאה הי"ט הלך וגדל מספר התושבים בלחווא, אולם מספר היהודים לא גדל לפי היחס הכללי. בשנת 1897 היו בלחווא 2426 תושבים ומהם — 1057 יהודים, ז"א 43,5% על כל האוכלוסיה.

בשנת 1920 חזרה לחווא לשלטונה של פולין ובמיפקד של שנת 1921 עלה מספר התושבים עד 3420 נפשות, מהם — 1126 יהודים (32.9%).

בשנים 1897—1921 גדלה האוכלוסיה בעיירה ב־40,5%, אך בעוד שמספר הנוצרים עלה ב־67,5%. היה ריבוי היהודים רק ב־6,4% בלבד. [10]).

---

[8] למד בקובנו והוסמך להוראה ע"י הגאון הריא"ס (ר' יצחק־אלחנן ספקטור), 1887—1901 היה רב בסטארוב, 1901—1911 — בנבלא, משנת 1911 רב במאלאריטה (?).

[9] עיין ספר „אהלי שם" של ר' שמואל־נח גוטליב, פינסק תרע"ב, עמ' 98—100, 121, 338.

[10] ה. אלעקסאנדראוו : די יידישע באפעלקערונג אין די שטעט און שטעטלעך פון ווייסרוסלאנד ב„צייטשריפט", מינסק 1928, כרך II —III, ע' 366, טבלא מספר 4.

החורבן והמרד

אריה סלוצקי

רקע המרד

חיילים יהודים לאלפים נלחמו נגד הנאצים בצבאות בעלי־הברית, הם עשו את מלחמת מדינותיהם, לעם היהודי לא היה כל צבא משלו שיגן עליו. האוכלוסיה היהודית באירופה נפלה בידי הכובשים הרוצחים בלי כל יכולת של הגנה עצמית. שהרי לא היה ליהודים כוח צבאי להגן על עצמם ושלטון כל־שהוא, הרי חסרה להם גם טריטוריה לארגן בתוכה התנגדות. הנאצים הכריזו מלחמה על אוכלוסיה יהודית של ערים גדולות וקטנות, עיירות וכפרים, נקודות בודדות, אשר מבצרן היו חוטי התיל בהם הוקפו תחת פקודת האויב. והם לא השתמשו במלחמתם נגד היהודים באמצעים גלויים, אלא ביצעו תחבולותיהם בכחש ומרמה, שקרים ואכזריות אין־קץ. ממשלת עם של עשרות מיליוני גרמנים, ראש דאגותיה היה — מלחמת מות נגד היהודים, נגד זקנים וישישים, נשים וטף, בלי לתת להם כל אפשרות להינצל. הנולד יהודי עליו למות.

התכנית והגזרות באו בהדרגה לפי נוסח ידוע. השפלה מוסרית: אות־קלון — חגורת־בד, כתם צהוב, מגן־דוד צהוב, כתם צהוב. מרחוק אפשר לראות יהודי בעברו ולקלוע בסימן הצהוב שעל גבו, עבודות־פרך והשפלה בלוית חרופים, גדופים ומהלומות. נתוק הקשרים בין הישובים היהודים ורכוזם בגיטו. העובר על החוק אחת דתו למות. בעזרת חלוקת ההון היהודי רצו הנאצים למשוך את אוכלוסית עם הארץ לצדם; למשוך כנופיות פושעים ורוצחים לצבא הנקרא משטרה, שיסייע להם במבצעם: גזלת ההון היהודי, קונטריבוציות שהוציאו את הפרוטה האחרונה. האנשים מסרו את הונם בחשבם „תן את הנפש והרכוש קח לך". היהודים הבליגו על כאבם וחרפתם למען הציל את המשפחות והילדים. ואחרי הכל גזר הדין האחרון, שנכתב ונחתם מאז קמו משרדי הממשלה הנאצית, להשמיד, להרוג ולאבד את כל היהודים.

המרכזים היהודים היו סגורים ומסוגרים. הנאצים הפיצו שמועות שוא, שאת היהודים לא הרגו כלל, אלא הם עובדים במקומות אחרים. היהודים לא האמינו תחילה לשמועות על השמדת אנשים חפים מפשע. ובבוא פליט שברח מטרנספורט של מחנה־מות וסיפר על המתרחש לא האמינו לו. כל מרכז יהודי היה כמבצר אשר חומותיו פרוצות ופתוחות לשונא, וסגורות בעד האסירים. בחוץ וגם בפנים תשכל חרב ובפנים רעב. כל גיטו יהודי היה לבית כלא גדול, מנותק מהעולם כולו, שאסיריו מוצאים להורג, תחילה בלי דעת דבר, ואחרי כן בלי דעת מי בא בתור.

בתנאים כאלה קשה היה להתקומם. מה יכול היה לעשות צבור של אלף, אלפים, אפילו 20 אלף נפש? להלחם נגד הצבא הגרמני באין נשק בידו? הגרמנים חסלו מחנות ובהם רבבות שבויי מלחמה, חיילים סובייטיים לשעבר, גם אלה לא התקוממו. עשרות כפרים ברוסיה הלבנה נשרפו, ויושביהם, אכרים רוסים צמודים לקרקע והסביבה, הוצאו להורג בלי להתנגד, רק אלה, שברחו אל היערות הסמוכים ונשארו בחיים, קשרו את גורלם עם גורל הפרטיזנים.

למרות כל הקשיים אירעו מקרי התקוממות עזה ונמרצת נגד הנאצים גם בעיירות קטנות של יהודים, וזא/ת לפני המרד הגדול בווארשה. דוגמה כזאת של התקוממות חלשים ונדכאים נגד כוח אדיר של רוצחים מודרניים, משמשת העיירה לחווא, במרחק 72 ק"מ מזרחה מהעיר פינסק.

בסדר הקבוע לשאר העיירות, באו כל הגזורות של הרשעים. חגורות־בד, כתמים ומגני־דוד צהובים, השפלת הרבנים וטובי העדה, עבודת־פרך בלוית מהלומות ומכות, קונטריבוציות, גיטו, רעב.

ועד העיירה, ה„יודנראט", היה כולו יהודים טובים, מסורים לאחיהם ואנשי מרץ, יהודים שהשתדלו

להגן לא על עצמם, אלא על אחיהם כל עוד היתה להם אפשרות זו. במסירותם ונאמנותם לא ארע כל חיסול בעיירה עם פלישת הגרמנים, כאשר נעשה בעיירות אחרות. פעם בא ה„געביטסקומיסר" ודרש מיו"ר ועד הקהלה, לופטין, 100 יהודים להרגם והוא ענה לו: „הרגני תחילה, אין לי כל רשות למסור בידך אנשים אחרים". לופטין קיבל שתי סטירות־לחי, ברם, אף אדם לא נהרג.

והנה התחילו להגיע שמועות מעיירות הסביבה, בהן השמידו את התושבים היהודים. צעירי המקום הקימו ארגון חשאי, שיתנגד למבצע הגרמנים. והארגון יחד עם ועד הקהילה, החליטו שלא ליפול בידי הרוצחים. בראש הארגון עמד יצחק רוכצין, אשר בן זלמן חפץ ואשר חפץ, המכונה „גנדי", היו בין המארגנים הראשונים. „ישארו שלושים איש מלחווא" צעק בלילה האחרון, שהיה ליל־שימורים, אשמן, „אבל אלה יוכלו לספר כי יהודי לחווא מצאו אומץ ברוחם לעמוד על נפשם". ההתגוננות היחידה היתה לעורר מבוכה על־ידי תבערה, והנשק היחידי — גרזנים וסכינים. אפילו לעמים הפרימיטיביים ביותר יש נשק יותר טוב: קשתות וחצים, רמחים וחרבות, גם אלה לא היו לנו.

אחדים מאנשי לחווא יכלו לברוח מן הגיטו ימים מספר לפני הפוגרום, אבל אף אחד לא רצה לסכן את חיי בני עמו, לתת אמתלה לנאצים שיגידו, כי בגלל העדר כמה אנשים בגיטו, הם הורגים את היתר. לכן נשארו כולם במקום עד הרגע האחרון, לבם לא נמס ורוחם לא פגה והם אזרו חיל להתנגד לרוצחים, בשארית כוחות חלשים.

ב־3 בספטמבר 1942 התפרצו הרוצחים, בצורת צבא מאורגן, לגיטו היהודי לבצע את עבודתם — השמדת ישוב יהודי קטן בן אלפיים נפש. הישוב משולל כל כוח צבאי, החליט להגן על עצמו, להגן על כבוד העיירה היהודית ועם ישראל, „ולהוכיח" לגויים כי לא כל צבור בעיירה יהודית נחשב כצאן לטבח יובל. היה זה הפוגרום הראשון והאחרון בעיירה, יחידים לא חיפשו דרך להציל כל אחד את חייו הוא. העדה הקטנה הכריזה, כי נכונה היא כולה לעמוד על נפשה ולהאבק באמצעיה הדלים עם האויב החזק והאכזר.

הראשונים שהתנפלו על הנאצים ידעו כי יפלו חללים, כי אין בכוחו של גרזן, סכין או אבנים להלחם נגד מכונות־יריה, אבל הם גם ידעו שבמותם יאפשרו לאחרים להינצל ואולי להשאר בחיים ולהתנקם באויב בשורות הפרטיזנים והצבא; ולספר לדורות הבאים כי בני העיירה הקטנה לחווא אזרו כוח להתנגד למפלצת הנאצית האכזרית, שהשמידה את עמנו, וגם לראות במפלתה.

ההתקוממות בגיטו לחווא היא מחאה כבירה של צבור קטן וחלש נגד הרשעות והאכזריות הגדולה שבהיסטוריה — גרמניה הנאצית.

ח. א. מיכאלי

חורבן לחווא

1. בחסות הכוכב האדום

ב־1 בספטמבר 1939, בפרוץ המלחמה וכניסת גייסות גרמניה לפולין, נחרץ בן־לילה גורלה של יהדות פולין הגדולה והמושרשת — לכליון.

בכל מקום שדרכה בו רגל הכובש, החל מיד להצר את חייהם של היהודים, לבוז רכושם ולענותם בהשפלת כבוד וחילול קדשיהם.

רבבות נסו על נפשם מפחד המציק. נעו חסרי־ישע ומטרה בדרכים לא־דרכים, מעיר לעיר ומכפר לכפר, וכשלא הונח להם חזרו כלעומת שברחו, להוסיף להצטופף במחנק וזוהמת גיטאות, עם אחים לשביה וכליה.

רבים מיהודי גלילות פולין המרכזית והמערבית נסו והתקדמו מזרחה, בכוונה לחצות גבולות ולהקלע לרוסיה שוחרת השלום ומכבדת חיי־אדם נרדפים.

גם יהדות פולסיה שהאויב טרם הגיע אליה שאלה מה ילד יום מחרת. הגם חלקה יהיה בכליון הנמהר והחרוץ? כל יום יכול להכריע לשבט או לחסד.

בין אלפי הפליטים שהספיקו כבר להגיע לערי פוליסיה, היו רבים שחנו בלחווא ובשורות־איוב בפיהם.

חשרת אימים ירדה על בית ישראל בפולין, סיוט־הכחדה המאיים על הכל, מנער ועד זקן, טף ונשים, ללא הותיר שריד ופליט.

אור ליום 17 בספטמבר 1939 התנדפו החששות ופג הפחד. הצבא הסוביטי נכנס ללחווא והוסיף להתקדם עד בריסק־דליטא.

יום זה הפך ליום שמחה והודיה ליהדות פולסיה שניצלה מצפרני החיה הנאצית. אך ימי חחג חלפו חיש מהר והחלו הימים האפורים.

הכל הרגישו שבמשטר החדש מוכרח לחול מפנה יסודי בחיי הקהלה. דפוסי־חיים שהוטבעו בחותם של דורות לא ייתכנו במשטר הקפדני שעינו צופיה בכל.

תנועות הנוער הציוניות הפסיקו את פעולתן, וירדו למחתרת. ביה״ס העברי „יבנה״ שמאות בני נוער התחנכו בו — נסגר. הספריה הגדולה של „תרבות״, שהכילה כ־3000 ספר בעברית ואידיש (בהם ספרים בחכמת היהדות יקרי מציאות) „נחתמה״ בפקודת השלטונות, ורק מעט ספרים עברים הוצאו באפלת־לילה תוך סכנת נפשות והוסתרו במחבואי סתר.

הוחל לבלוש ולחפש כל פעיל בקהלה, בחייה התרבותיים והציוניים.

הנוער נדד בחלקו לערים הסמוכות, שלא ידעום שם, והשתלב במעגל העבודה. חלק אחר שם פניו לוילנה — מרכז ההעפלה, בתקוה להגיע לארץ ישראל. לא לכולם שיחקה השעה בהברחת הגבולות. היו שנתפסו והוגלו לסיביר ושנים רבות נמקו במחנות מעצר.

הנשארים בעיירה הוסיפו לקיים את הקשרים בחוג מצומצם. הם היו מתאספים בשעות פנאי באפלת פנת־בית מבודדת, מסביב לספר עברי והוגים ביקוד־געגועים בחזון שהגשמתו נפסקה באמצע.

מפעם לפעם היו מסתננות אלינו ידיעות באמצעות „נוסעים״ בקוי לבוב—בריסק וגבול ליטא על ארץ־ישראל ותנועת ההעפלה. ומבלי לחקור ולדעת על אמתותן של הידיעות — היינו נתונים תחת רשמיהן.

המסחר הזעיר, שחלק ניכר של האוכלוסיה התפרנס בו, נפסק לחלוטין ועשרות משפחות שמפרנסיהם לא יכלו להסתדר בעבודה — נשבר מטה לחמן. גם בעלי־מלאכה רעבו ללחם, מאין להם חומרי־גלם להמשכת מלאכתם. הם נמנעו מלהכנס לקואופרטיבים שהוקמו בפקודת השלטונות המרכזיים. בעלי־המלאכה היו במצב של דכדוך־נפש ואזלת־יד גמורה, וכל אחד בחר לעמוד מן הצד ולראות איך יפול דבר. הפחד מפני הקולקטיביזציה „המשוה קטן וגדול״ הילך אימים על

בעלי־המלאכה שנצטוו לשתף בקואופרטיבים את כלי מלאכתם ולהיות ל„פקידים״.

אכן, במשך הזמן כאשר כלו כל הקצין, החלו להתאגד בקואופרטיבים, שהשלטונות ראום בעין יפה ועזרו להתבססותם.

המשטר הסוביטי הלך והתבסס בשטחי־הכיבוש בעקביות. העיירה פשטה צורה ולבשה צורה. נעלמו החנויות ובתי־המלאכה ובמקומם באה הצרכניה אשר בטבורה של העיירה, שהיה בה היצע מועט במצרכי־מזון שהתמעטו באופן מתמיד. ה„תור״ שלא ידענוהו הפך לחלק בלתי־נפרד מן ההווי בחיי יום־יום.

גרוע מזה היה המצב התרבותי של הקהלה. נסתם הגולל על כל פעולה תרבותית־לאומית. במקומו של ביה״ס העברי באה ה„סמילטקה״ (בית־ספר עממי) על חינוכו האנטי־לאומי והאנטי־עברי המובהק.

הלשון העברית נרדפה עד חרמה ושיטות החינוך שנקטו ביחס למתלמדים הצעירים היו ברורות ומכוונות — לעקור כל זכר לעצמאות לאומית, להשכיח את העבר ולגנותו.

אכן, הדבר לא עלה בידם. בני־הנוער לא קיפלו את דגל אמונתם והוסיפו לחיות „חיים כפולים״ מתוך אמונה גוברת והולכת ביעודו של חזון העם. ומעשה בילד (יצחק איטשלה בן אליהו פישמן), שבהיותו בקן „השומר״ המקומי הצטרף לאגודת „בני־יהודה״ ונשבע לדבר אך ורק עברית בכל אשר ימצא ועמד בשבועתו בעקביות בתקופת הכיבוש הסובייטי, וגם בתקופת ההשתוללות הנאצית.

פנת־התרבות היחידה, שמעמדה לא נתערער כליל, היו בתי־הכנסת. אמנם, מספר מבקריהם ירד פלאים, מפחד השלטונות שראו במבקרים הצעירים אלמנט ריאקציוני ובלתי־ראוי לאמון, אבל בכל זאת המשיכו לשמש קרן־אור יחידה לדור המזדקן, שפרנסתו קופחה וכל יהבו היה על בני־הנוער שנדחקו אחד אחד לעבודות בממשלה ובמוסדותיה.

שני ה„שטיבלאך״ של בית־המדרש ובית־הכנסת „הקר״ (די קאלטע שול) היו בין־השמשות, בין מנחה למעריב, במות לויכוחי־פולמוס חריפים על דרכי המשטר וסיכויו וביחוד להשפעתו על צורות חיי הקהלה שהלכו והצטמקו ולא נשאר להם שיור ואחיזה רוחנית מלכדת אלא בחופש המדומה של תפלה נוגה וזכה שטרם נאסרה בפקודה. הרבה מימרות שנונות נתחדשו בשטיבלאך ומכאן נדדו ברבים והתפרסמו בכל שטחי־הכבוש.

נזכיר כאן אחדות מהן:

א) הגשמת הסיסמה „קולקטיביזציה של הכפר״ נגעה במישרין באכרי הסביבה שהתנגדו לצעד זה. אבל גם היהודים ראו בצוו פגיעה בעקיפין במעמדם הכלכלי הרופף. (עד הכרזת הצוו על „הקולחוזים״ — היו מבריחים עוד מעט מזון לעירה) ולכן נעשו שותפים בפולמוס נגד ובעד ה„קולקטיביזציה״. מחייבי הצוו ושולליו היו דנים בהפסקות שבין מנחה למעריב בנושא זה.

אחד מחובשי בית־המדרש ר׳ יעקב זלצמן שהיה כל ימיו מכונס בד׳ אמות של הלכה נשאל לדעתו והשיב: „מקרא מפורש הוא שהקולחוזים יחמירו את מצבנו, שהרי השם „כל״ מבשר רעות, בצום יום־הכפורים אנו פותחים בתפלת „כל נדרי״, ומשמעותו — ישיבת יום ללא לחם; תפלת „כל חמירא״ בשעת בעור החמץ מכריזה על שבוע שלם ללא לחם; — מכאן ש„כל־חוז״ אינו אלא רמז לחוסר לחם, — לירחים ושנים.

ב) בהתלהבות שתקפה את העירה עם כניסת הצבא האדום חפשו ומצאו גם פנים של חיילים יהודים. ובכל מקרה „נפתחו״ הלבבות והתרפקו בגאוה ואהבה על החיילים האמיצים הדרוכים לקרב. היו סובבים את החיילים ומנסים להציל מפיהם ידיעה על אחינו וארחות חייהם ברוסיה.

יהודי נשוא־פנים ניגש לאחד מהם ושאלו בתמימות: „הישנה עתונות יהודית ברוסיה?״ הצטחק החייל בגאוה, תקע את ידו לכיס „הרובשקה״ והוציא את „האוקטובר״ המינסקאי ומסרו לו. אבל לא בנקל יקרא הקורא את היידיש המסורסת הנהוגה ברוסיה. תהה היהודי על טיבו של הכתיב והזדרז להחזיר את העתון לבעליו. נאנח ואמר: במקום ש„האמת״ היא בלי אלף („עמעס״ ביידיש סובייטית) וצרות (צארעס) בלי ת׳ — אינני מאמין שיכול להיות טוב...

גם לאחר התבססות השלטון במקומות המסופחים, נשארנו ללא קשר לרוסיה הגדולה. נסיעה לפנים־הארץ היתה טעונה אישור מיוחד של השלטונות המרכזיים, ורק יחידי־סגולה שהיו נאמנים על השלטון הורשו לבקר בה.

אמנם, היו יהודים בין מבצעי ה„סובטיזציה״

בשטחים המסופחים, אך הם בכרו ע"פ רוב להשאר אלמונים ולא להסתבך בידידות עם יהודי המקום, שהיו עוד חשודים בעיני השלטונות.

בעל כורחו הוסיף הגיטו הרוחני המפריד בין שני המחנות להתקיים: אחד הצופה בכאב צורב את אימי החדלון וידו קצרה מלהושיע, והשני — העולה בדרך השליטה המלאה בחיי היחיד והכלל.

עם גל ההלאמה והמאסרים הראשונים של „האל־מנטים ההרסניים" שהוגלו למקומות מעצר מרוחקים בפנים רוסיה — תקפו פחד וחרדה את הישוב היהודי, שהיה כולו ציוני.

כי אין לך דבר מדכא יותר מחיים מדעת כי אימת ההסגר עלול לפגוע בך כל יום וכל שעה.

בימים ההם שחונו עד עפר ותפלה אחת פעמה בלב כולנו: בל יקום מתוך שורותינו מלשין נבזה, שיהיה לעזר למבצע פקודות השלטון.

אכן, לחווא שמרה על כבודה ומסורתה. דגלה הורד בכוח שלטון אבל לא נשמט מידי חולמיו הנאמנים, אתם נדד באשר נדדו ולו שמרו אמונים באהבה וגעגועים בכל תהפוכות העתים והנסיבות. כבודה הועם, קולה נאלם אבל רוחה עמד לה כצוק סלע. ובכוח רוחה לא נתפשה ליאוש והתנוונות, לא ירטה מדרך אמונתה — תקותה הגדולה כי יום יבוא ושערי הגאולה תפתחנה לפניה לרווחה. ארץ־ישראל היתה לשיא תקוותו של כל אחד מתושבי העירה, כאבן שואבת לתקוה ובטחון.

לא נפסק הקשר עם הארץ אעפ"י שהשלטונות לא ראו זאת בעין יפה, קשר המכתבים עם הארץ היתה מלווה רמזים והיה צריך להתמחות גדולה לשם פענוח הדברים. רמזים אלו הכילו אוצר שלם של פולקלור, הלכי־רוח, תקוות ותפילות.

גם המכתבים המועטים שהיו מגיעים מהארץ לקרוביהם בארץ היתה בהם לשון הרמזים מרובה, ונוצר סגנון מיוחד במינו שלא עורר בתמימותו חשד אצל הצנזור הקפדן והמחמיר ושימש גשר מגשר עם הארץ היעודה.

ומעבר מזה של המיתרס, משטח הכיבוש הנאצי, מסתננות מפעם לפעם ידיעות על המוני בית־ישראל הנתונים בשביה וצרה. על פוגרומים, על כליאה בגיטאות, על טלאי צהוב וגזילת רכוש. הותרה הרצועה בכוח „החוק" לכל שונאי ישראל באשר הם, הגויים אכולי המשטמה הגיחו מאפלתם ונעצו צפרניהם הדור־סות בגוף האומה שותת הדם.

לשמע כל ידיעה שהסתננה משם היה הלב מתכווץ מכאב — אולם ידינו קצרה מלהושיע. כי קיר של ברזל הפריד בינינו. גם הפרסום ברבים, בכתב או בע"פ, של הידיעות שהגיעו משם, היה אסור בפקודת השלטונות הסוביטיים, כנראה, מחשש של קלקול יחסי השלום בין שני העמים.

וברוסיה — עולם כמנהגו נוהג, אותן הסיסמאות מגבוה המכוונות את המחשבה והמעשה, אותה ההת־בדלות הנוקשה מכל המתרחש מעבר לגבול.

תחנת הרכבת הקטנה של לחווא שימשה עורק מעבר חשוב לכוח הצבאי שזרם לכיוון בריסק־דליטא. וככל שמשלוחי־הצבא תכפו ורבו, כן הובהר להמונים שהמלחמה בין שני הענקים ממשמשת ובאה.

חרדת היהודים מפני הבאות היתה מעורפלת בתגובתה. הם האמינו שבמקרה של מלחמה עם רוסיה תתפורר גרמניה בשבועות ספורים נוכח עצמת מהלו־מותיו של הצבא האדום. האמינו בכל לב שהמלחמה העתידה לבוא תתנהל על אדמות האויב ותהיה במתכונתה „מלחמת בזק" שתמגר ותעביר מן העולם את הסיוט הנאצי.

ובפרוץ המלחמה הגדולה, אור ליום 22 ליוני 1941 בין רוסיה וגרמניה, היינו אנו, החוסים בצל השלטון הסוביטי, שקטים ובוטחים.

לא זו בלבד שראינו את עצמנו מבוטחים מפני האויב, אלא שעשעה אותנו התקווה שהנה תזרח שמש ההצלה והשחרור על כל בית־ישראל המבית באימה לשעת כליונו.

אמונתנו ב„חסינות" ותקותנו לשחרור אחים נמקים בגיטאות ברחבי אירופה כולה — נתבדתה עד מהרה. ביום הראשון למלחמה האכזרית נפרצו קוי הביצורים לאורך הגבולות המפרידים וחשרת צבאות נאציים החלו זורמים לתוך שטחי רוסיה ולהתקדם במהירות מסחררת.

בצהרי היום הראשון לפרוץ המלחמה המתה לחווא והעירות השכנות לה המוני פליטים שברחו מאימת התליינים כל עוד נפשם בכפם.

הפניקה והתדהמה שהשתררו על כל, החמירו במיוחד נוכח הבריחה המבוהלת, בכלי־רכב שונים ומשונים, של נאמני המשטר ומשפחותיהם, שנמלטו

לפנים רוסיה. תקיפי השלטון שאך אתמול חרצו גורל־אדם נראו נעים לעיפה בדרכים — המובילות לפנים רוסיה — המקלט הבטוח מפני מוות אכזרי.

בלחווא ובסביבתה הוחל בגיוס נחפז. בחורי ישראל שצווי־הגיוס הגיעו אליהם מיהרו להתייצב בשורות הצבא, ואילו גויי הסביבה בחרו להסתתר ולהשאר בבתיהם „עד יעבור זעם".

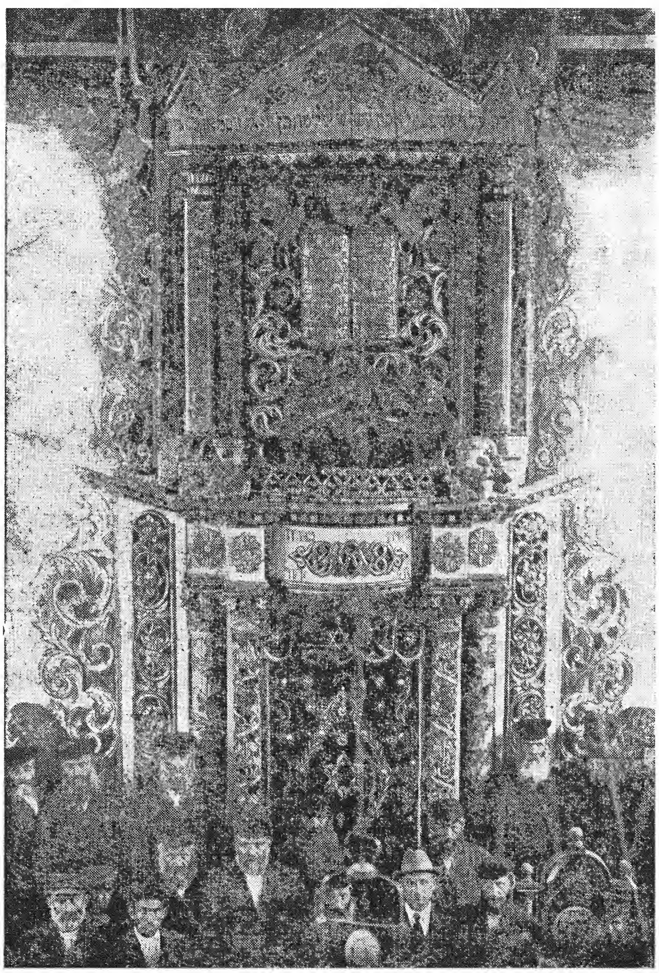
גם המעטים שהתגייסו מפחד השמועה כי יוטלו ענשים כבדים על משפחות המשתמטים, לא ארכו ימי שבתם בקסרקטיני סינקיביץ ויום־יום נעלמו והתחמקו עשרות עריקים. הזמן דחק ושעתו ודעתו של הפיקוד הצבאי לא היו פנויים לעריכת חיפושים אחרי עריקים ומשתמטים.

2. בריחתי

שפר עלי גורלי והייתי עם המגוייסים. שמונה ימים בלבד השתהינו בסביבה, ובאישון־לילה חצינו את הגבול ע"י מיקשביץ, עלינו לרכבת והגענו לגדות הדניפר ע"י ז'לובין, עיר ברוסיה הלבנה. קסרקטיני סינקיביץ היו מהלך 10 ק"מ מבית־אבא — ויום־יום היו באים ההורים ובני המשפחה לבקרני.

בצהרי היום שלפני העברתנו לרוסיה ביקרה אצלי אמי הי"ד ולפני פרידה אחרונה לחשה לי בקול מזועזע: „אתה, בני, שלא כדוגמת הגויים וקלי־הדעת מבין אחינו בני־ישראל, בל תטוש את הצבא. הלך תלך אתם בכל אשר יקראוך, ואלוהים יהיה בעזרך"...

ואני, נשא נשאתי בלבי, באהבה ובקדושה, בכל

ארון־הקודש בבית־הכנסת

דער ארון־קודש אין שול

העתים והנסיבות של המלחמה הקטלנית את צוואת אמי, צר־החיים של אם בישראל, שהאיר לי נתיבות בימים אפלים ועקובי־דם.

והאויב מתקרב והולך, הנה גם פינסק, זו הבירה של פולסיה, נפלה בידי צר. אחרוני נאמני המשטר אורזים בחפזון את מזוודותיהם ומתחמקים מעבר לגבול.

אחרוני הרוסים עזבו את לחווא ב־3.7.1941, הוא יום השבת, ולמרות עצבנותם, כאילו עמדו על גחלים לוחשות, שהיתה גלויה לעין כל, עצם נוכחותם שימש תריס בפני כל התפרצות אפשרית של כנופיות צמאי־דם ושוחרי ביזה.

אותה שעה נעשו גישושים רופפים, ע"י קבוצות נוער, להתחמק במאורגן אל מעבר לגבול הישן, אך הנסיונות לא נשאו פרי, השעה לא היתה כשרה עוד לפעולה מעין זו.

העובדה שבעיירות מיקשביץ ולנין, סמוך לגבול, הצטופפו עשרות משפחות יהודיות, יום־ולילה בשדה הפתוח, ולא ניתן להן להיכנס לרוסיה — הרתיעה אחרים מנסיונות כאלו. רק מעטים מן הנוער ה„קומסומולי" נדדו בעקבות אחרוני פקידי השלטון הסוביטי, וההצלחה גם האירה להם פנים — להתרחק ככל האפשר משטח הסכנה. מכאן גם התשובה לשאלת רבים: „איך קרה הדבר, שהיהודים שוכני העיירות בגבול הסוביטי שחזו את הצפוי להם במשטר הדמים הנאצי, לא ברחו על נפשם למרחקים ברוסיה?"... זו היתה הסיבה המכרעת: האיסור לעבור את הגבול הישן! גם ההתקשרות החזקה לפינת־החיים שהוד דורות חפף עליה דחה את הרצון להנתק מן המקום. אמנם עלוב היה בית־העץ וגג־הקש המוריק מיושן, אבל רצוף היה כולו אהבת חיים ועמל דורות.

המניע השלישי היה הפחד מפני ההליכה לארץ בלתי־נודעת. ההרתעות מפני הקשיים להתחיל הכל מחדש.

רווחה גם רוח רעה בין המוני יהודי פולסיה, שראתה במניעה לחצות את הגבול אות ומופת שקרובה המכה המכרעת שתונחת על ראשי התליינים, והקרובים אל הגבול יהיו הראשונים לשחרור...

ביציאת אחרוני הרוסים גברו המבוכה והדכאון. באין כל שלטון וחסות הסתגרו היהודים בבתים והיו צופים באימה להתקהלות גויי הסביבה שנהרו בשמחת בצפותם לבוא „הגואל".

3. בכיבוש הנאצי

אחרי שעזבו אחרוני הרוסים את לחווא, למחרת ביום א', גברה התכונה בין הגויים שנהרו מכל עבר לרובעי המגורים של היהודים. כנופיות של פורעים שכורים השתוללו בחוצות וצעקו: „מות ליהודים!" „היטלר הגואל מתקרב", „נעשה בכם שפטים", וכו'.

שרויים באימה בתוך חוג משפחתם, הציצו עינים מבוהלות דרך סדקי התריסים המוגפים לעבר הרחוב שלסטים שרצו בו וחיכו לאות הסתערות על האומללים מחוסרי־הישע כדי לכלותם. הפוגרום לא התחולל, כי ברגע האחרון הצליחו בעלי־העצה לשחד אחדים מראשי המסיתים שהשפיעו על ההמונים לא להפיק את זוממם. מכאן ואילך נעשה השוחד אמצעי בדוק לחלות פני כל פושע, שזמם להתנקש בחייהם של יהודי העיירה.

השוחד והשוד נעשו הרגל לכל רוצח, שהיה סוחט כסף מן העדה האומללה. למחרת, עם בוקר, הופיעה בשוק וברחובות העיירה מכונית כבאי־אש מסתורית מן העיירה השכנה לונינייץ, והיא מלאה כבאים גויים. תעלומת בואם הפריחה שמועות, עד שבצהרים נודע שהכבאים באו בשליחות הטור הקדומני של הצבא הנאצי, שהטיל עליהם תפקידי סיור ובילוש — לתהות על המצב בעיירה לפני כניסתם אליה. ואכן, כעבור שעה, כשמכונית כבאי־האש חזרה לדרכה, נכנסו לתוך העיירה כנופיות פורעים צמאי־דם, ראשוני הצבא הנאצי, בקול מצהלות ושמחה.

ב־8.7.1941 הונף צלב־הקרס על הבנינים הציבוריים בלחווא ומשטר הדמים הנאצי החל להשתולל בעיירה. ביום הראשון לכניסתם של הנאצים לעיירה הודיעו בפקודה מיוחדת שעל התושבים היהודים להשאר כלואים בבתיהם. אין יוצא ואין בא!

בפקודה שהופיעה לאחר זמן קצר נצטוו התושבים היהודים, גברים ונשים מגיל 14 ועד 60, להתייצב למחרת בבוקר לעבודות הקשורות בצרכי החזית. העבודה היתה — ניקוי הציוד הצבאי של החיילים; הרקת בריכות הבנזין שנבנו על־ידי הרוסים במעבה האדמה סמוך לתחנת הרכבת, ושנעזבו מבלי לפגוע באלפי טונות דלק שהיו אצורים בהן; הכשרת דרכי־

העפר לתנועת כלי־הרכב הגרמני; חיזוקם ותיקונם של הסכרים על נהר הפריפט', וכדו'.

לאחר שבוע ימים של עבודה מפרכת חולקו בין העובדים כרטיסי לחם שהקנו רשות לקנית 200 גרם לחם ליום. ולמעשה מכירתו הצטמצמה משבוע לשבוע. ההתעללות ביהודים החלה בכל עוז, חיי היהודים נעשו להפקר, נתכו עליהם מכות בכל הזדמנות שבאה ליד, לשם הנאה סדיסטית גרידא, כדי לשבור את רוחם ולהגביר את פחדם מפני כל נוכל ופושע מועד, להשפיל את כבודם האנושי בעיני הגויים מסביב.

למרבה קלון נצטוו לענוד, על יד־שמאל, מגן־דוד צהוב על סרט לבן, אות „הקלון" שהפך ברבות הימים לאות־גבורה וכבוד שנישא בגאון. שלושה גלגולים עברו על אות היכר זה: בראשונה — מגן־דוד צהוב; לאחר תקופה מסוימת נצטוו להחליפו בטלאי עגול צהוב, ללא כל ציון מיוחד, צמוד על הלב והגב; ואילו בתקופה האחרונה חויבו לענוד מגן־דוד צהוב על הלב והגב.

חיצי ההשפלה וההתעללות כוונו בעיקר לזקני העיר ורבניה. בימים הראשונים של הכיבוש תפשו הגרמנים את רבני העיר הקדושים ר' אברהם־חיים־זלמן ור' לייזרקע הי"ד ואלצום, כשהם עטופי טליתות, לרקוד עד אפיסת כוחות באמצע השוק לקול מצהלות אכרים וגרמנים שכורי נצחון, וחוליגנים מקומיים „מלווים" במפוחית את ריקודם ספוג היאוש ורווי־הדם.

הריקודים בראש־חוצות של הרבנים וזקני העיר נשנו פעמים אין ספור, „מלוות" חבטות אכזריות מצד האספסוף צמא־הדם ותלישת שערות הראש והזקן באכזריות.

הצבא הרוסי הנסוג מלחווא, המשיך להלחם בטורי החיילים הנאציים שהתקדמו בסביבות סינקיביץ ועל גדות הפריפט'. הדי הקרבות הקשים שנמשכו כשבועיים נשמעו יפה בעירה וסביבותיה. אלפי לבבות של יהודים שהופקרו בידי נבזים ומבזים, נשאו בלבם תפלה זכה לשלום הצבא הסוביטי והתגברותו על צבא האויב הרצחני.

ואלהים לא זע ולא נע לקריאות אדירים של אבות זקנים תשושי־כוח שהשכימו לפתחו בימי חול ושבת להפיל תחנתם ולהאריך כבודו במזמורי דוד בן־ישי ובדף משניות... לא חולל נס־פלא להשיב שבות בניו שהת־פתלו ביסורי שאול. מבודדים מאלהים ואדם נאבקו יהודים פשוטים ותמימים שבע ביום עם מר המות שארב מכל פנה.

הצבא הסוביטי נאלץ לנטוש עמדותיו ולסגת, ובעקבותיו באה מכונת המות הנאצית. מיד התחילו הנאצים לכונן את מוסדות השלטון האזרחיים. ראשונה אורגנה משטרה „מתנדבת" שעליה נמנו כל הטיפוסים החשוכים הידועים בעריצותם. בראש המשטרה הועמד שונא־ישראל מובהק, ארכיליסטים מכנופית בלחוב הידועה לשמצה, גרצ'קה ימש"ו. בראש המועצה המקו־מית הועמד גרמני־נוצרי, נהג־מכונאי בחווה המקומית, ושמו הוך. ולו נמסר גם תפקיד המפקד האזרחי של העיר. מלאכתם של התלינים הנאציים נעשתה ע"י אחרים. אלו היו ראשי השלטון האזרחי שזכו בו ללא כל טורח מיוחד. מצא מין את מינו.

הפיקוח על עבודות הכפיה של האוכלוסיה היהודית היה מתפקידו של המפקד האזרחי של העיר, והוא הפגין בכל עת מצוא את נחת זרועו.

העבודה שהוטלה על יהודים הפכה לגיהנום, להתעללות בגוף וברוח שנמשכה מתחלתה ועד לסיומה. לצורך הפיקוח על העובדים היהודים היו מתמנים פורעים־פושעים. לא עמדה לו לעובד היהודי גם זכות היותו מומחה במקצועו, לגבי הנגישות היו כולם שווים בעיני קלגסי האויב וגרוריהם. רבים היו המקרים בהם נשלח סוג בעלי מקצוע לעבודה מקצועית, כביכול, והיתה זו עבודה פשוטה ומפרכת, משולבת בשפע חבלות. בימיו הראשונים לכהונתו של „המפקד האזרחי" הודיע לנגרים „הרוצים לעבוד במקצועם" שעליהם להופיע בפני פלוגת המהנדסים הצבאית העובדת בבנית גשר בכפר הסמוך מוקרובה. כל הנגרים יצאו למחרת היום למקום עבודתם המיועד. וכאן קדמום חיילים גרמנים והחלו להתעלל בם. לאחר שכולם ספגו מכות נצטוו ללכת לכפר סינקיביץ הסמוך, מקום ה„גשר". בבואם לשם נסתיים המחזה בנשיאת קורות־עץ שהכריעו בכבדן את נושאיהם והדבר שימש עילה להרביץ בהם במגלבים עד שפך דם. כל עוד נפשם בם, חזרו כושלים בשעות הערב המאוחרות לבתיהם.

באותו זמן קרה המקרה הראשון שאנשים נלקחו ונשלחו „בכוון בלתי־ידוע": מכונית־משא גרמנית הגיעה במיוחד מפינסק ולקחה אתה את חיים פנחסוביץ ומאיר ברל יולביץ, ופליט מולודבה — שמצא אצלנו מפלט שעה — בשם רוזנברג, ופיאלקוב מלוניניץ.

כשהם כבולים ופניהם כבושים בקרקע המכונית הוסעו בכוון בלתי־ידוע ולא נודע עד היום את המוצאות אותם. השערות שונות רווחו בקשר למאסרם אולם מתקבל על הדעת, ש„חטאם" היה שבזמן הכיבוש הסוביטי שמשו בתפקידי שוטרים וילדיהם נמנו על „הקומסומול".

באחד מאותם הימים הטרופים, נתכנסו אחדים מעסקניה הותיקים של העירה לדיון על המצב והחליטו ע"פ רמז מעורפל של קציני המטה הצבאי, להקים ועד מקומי שיתייצב בראש הפעולה להרגעת הרוחות המסוערות והמבוהלות, לישא־וליתן עם השלטונות הנאציים בענינים הנוגעים לחייהם של היהודים ולתנאי קיומם במצב הדיכוי והטרור. לועד נבחרו: דב לופטין — יושב־ראש, יוסף גוזביץ, מנוס ברודר, אליהו שכטמן, (חתן ישעיהו ז"ל), יעקב מסטר וישראל דרבסקי. לתפקיד סדרן עבודה נתמנהנחום מילמן וכיועצים קבועים שמשו זלמן חפץ והרבנים ר' אברהם חיים זלמן ור' לייזרקע. בין הפליטים הרבים שהגיעו ללחווא בדרך נדודיהם מחמת המציק היה גם הרב מינצברג הי"ד אחד מראשי הישיבה של חכמי לובלין ומגדולי התורה שבפולין מלפני המלחמה. אליו היה הועד פונה בבקשת עצה והוא, בכוח פקחותו והתמצאותו המופלאה בכל ענין, שימש להם למדריך ומדרבן בפעולותיהם.

אף אחד מנבחרי הועד לא ידע את קווי־הפעולה העתידים אצל השלטונות, ואת מידת יעילותם לטובת הצבור. רבות היו השגיאות שנעשו מצד הועד בראשית פעולתו עד שמצא את הדרך ללבותיהם הקשוחים של השונאים שטופי הבצע וצמאי־הדם.

מעתה לא היתה צפויה סכנת שוד והרג בעירה. הועד הוא שדאג לתשלומים קבועים לכל הליסטים שבשלטון והם מצדם שקדו לבל יקומו להם „מתחרים" מבין ההמון המוסת והפרוע.

לעבודות בהם עסקו תושביה היהודים, נתוספה העבודה של קבורת הנרצחים. עשרות בחורים בלווית חיילים מזוינים ברובים מכודנים, עסקו ימים רבים בקבורת גויות גברים,נשים וילדים שנערמו בחלקים שונים של האיזור. רק חלק קטן של הנרצחים זוהו, ורבים נקברו באלמוניותם. הנרצחים היו שבויי מלחמה ופקידי השלטון הסוביטי ומשפחותיהם שלא הספיקו לברוח על נפשם ונתפשו על־ידי הנאצים. גויות הנרצחים לא הובאו למקום קבורה אחד, אלא נקברו כל אחת במקום המצאה, כנראה, מתוך דאגה לטשטש את הפשעים המחרידים.

אחד הפליטים הביא את השמועה שכל יהודי העירה הקרובה הנצביץ הוטענו במכוניות וברכבות, הוסעו בכוון בלתי־ידוע. עם כל הפחד שאפף את יהודי לחווא לשמע הידיעה המחרידה, לא האמינו שהאומללים נלקחו למות; הם דימו בנפשם שהוסעו לעבודות כפיה במחצבים, בבתי־חרושת לציוד מלחמתי, לעבודות בנין וסלילת כבישים סמוך לחזית וכו'. איש לא העלה על דעתו שליהודי הנצביץ היתה זאת דרכם האחרונה. אכן, חששנו לשוד וביזה, לפוגרומים, אבל לא העלינו על דעתנו את האפשרות של השמדה המונית מחושבת.

לאחר ימים אחדים הגיעו ללחווא, במצב של אפיסת כוחות, נשים מן העירה דוידגורודוק, ובפיהן הידיעה שכל הגברים „נלקחו לכוון בלתי־ידוע" ואילו הנשים והילדים נצטוו לעזוב את העירה.

אחד הניצולים, זאב שבורין, שנשאר בחיים, מספר, שאותו יום נשלח עם חברו בפקודת הגרמנים לעבוד בהשטת הדוברה (פרום) על נהר הפריפט, למעבר אנשים ומטענים מגדה אחת לשניה. התנועה היתה קטנה ואת רוב שעות היום בילו בחברתם של קבוצות גויים־דיגים ששלו דגים בסביבה. לפתע הופיעה בגדה הדרומית אשה בבלויי סחבות, שבאה מכוון דוידגורודוק, והיא מנופפת להם בידה להעבירה לגדה השניה, המוליכה ללחווא. הם יצאו לקראתה בסירת דיגים והחלו להשיטה למחוז חפצה. בהתקרב הסירה לחוף פרצה מלבה אנחה כבדה ושאלה: „האמנם לא הכרתם אותי?" רק אז הבחינו שהיא חוה קנצ'יק, בת־עירתנו. אתה היה ילדה הקטן שרגליו היו נפוחות והיא החזיקתו על גבה.

חוה קנצ'יק, ובעקבותיה עוד מספר נשים שנמלטו ללחווא מדוידגורודוק אישרו את הידיעות שהסתננו על גורל אחינו שם.

אולם גם אחרי המקרה שהיה במעמד עדי־ראיה, לא נגעה ביהודי העירה אימת צל־המות המתדפק בשער. הם המשיכו להאמין שהמשלוח „בכוון־בלתי־ידוע", אינו אלא לצרכי עבודה אסטרטגית. העובדה שלא הכלילו את הנשים והילדים במסע האימים — אלא את הגברים בלבד — הגבירה את האשליה שהנידונים למות נמצאים אי־שם חיים ועובדים.

יהודים נתפשו למיסתורין של יראה ותקוה. כל יום ציפו לביאת הגואל ולא התיאשו ממנו. ככל שהוסיפו לשקוע בתהומות היסורים והחדלון, ככל שגברה ההיאבקות עם מר המות שארב להם — ראו בחזונם את הגואל ביתר בהירות.

פלוגות ה„וורמאכט" יצאו ובמקומם באו חיילי ס"ס. ראשון בא המטה, ואח"כ הגיעו חיילי הגדוד. צעדם הראשון היה לתבוע כופר־נפש מן הקהלה היהודית. לאחר משא־ומתן מייגע הסתפקו ב־30 שעונים שהובטח להעמיד לרשותם. באותו היום נלקחו השעונים ונמסרו לרוצחים.

חיילי הס"ס החלו מיד בבואם לתפוס יהודים לצורך עיסוקם בעבודה. הנתפשים ספגו מכות והוכרחו לעבוד ככל שנצטוו. בעבודות שכבר נתנסו בהן.

ההתעללות בעובדים היהודים גברה מיום ליום. לשון הפניה היחידה היתה: קת־הרובה, מקל־חובלים, המגף המסומר. הרוצחים העלו כל מיני אמצאות דיכוי והתעללות, שהניצולים העידו עליהם:

נוגשים „שעיפו" מהלקות את העובדים היו עוזבים אותם לנפשם לזמן קצר וקוראים את חבריהם לרצח ממקום אחר. הללו היו מתפרצים בחמת־זעם אל הקבוצה העובדת ועושים בהם שפטים. לפעמים היו חוזרים על המעשה כמה פעמים במשך היום.

היו מקרים של „חטיפה" מעבודה אחת לשניה. באחת החטיפות הובלו 3 בחורים לחצרה של לאה בת הרב הי"ד ובמהלומות ומכות בלתי־פוסקות נאלצו לנקות את הסוסים. בתום עבודת הניקוי הובילם אחד התליינים אל תחנת הרכבת, כשהוא מאיץ בהם במגלב. בדרך פגשו באכר מוביל עגלת־קש. הרוצח פקד על הגוי לשחרר את הסוסים מהעגלה, ורתם במקומם את הבחורים השותתים דם, כשהוא יושב ומצליף בהם ללא הפוגות בשוט אשר בידו.

קבוצת עובדים שעבדה בתיקון גשר הברזל ע"י הרכבת הוכו תוך עבודה עד שפך דם. עם חשיכה הודיעו להם הרוצחים שרק מי שיחצה בשחיה את הנהר יורשה לשוב הביתה. והימים ימי סתיו. אחדים מהצעירים מלאו אחרי פקודת הרוצחים וחזרו לביתם קופאים מקור. אחרים הוחזקו עד שעה מאוחרת בלילה, כשהם מוכים באכזריות.

פלוגת עובדים „קבועה" עבדה במטה הס"ס. עבודתם התחילה ב־6 בבוקר, בצחצוח מגפי הרוצחים, הרתחת מים וחטיבת עצים להסקה. בוקר בוקר היה אחד הרוצחים מכה במגפיו המסומרים את העובדים בתואנה שלא צוחצחו כהלכה.

לאחר ארוחת הבוקר היו מחכים לצוו־העבודה הבא מפי „האדונים". אולם הרוצחים הקימו צווחה „שהיהודים מתבטלים" ואחד מהם היה מתנדב להריצם הלוך וחזור, להפילם על הארץ, לענותם בזחילה ממושכת על הבטן, להתפלש בעפר וכדו'. פעם נצטוו להביא בריצה 4 סולמות ולטפס עליהם עד למדרגה העליונה ולשיר שירים. שלושה מבין הבחורים עשו כאשר נצטוו, ואילו חיים בן־דוב סלוצקי, בן ה־15, התעקש ולא שר. התרתח העריץ, ציוה עליו לרדת מהסולם והחל להכותו. מוכה עד זוב דם נצטווה לעלות בשנית בראש הסולם ולשיר, אולם גם הפעם העיז ולא מלא אחרי הפקודה...

בראש עבודות ההנדסה עמדו פלוגות מיוחדות שכונו "OT". לפקודתם עמדו כל יום פועלים שהועסקו בסלילת כבישים, בהקמת גשרים ושיפוצם, טיפול בסכרים על הנהר וכדו'. העבודה בפקוח החיילים היתה מלווה, כרגיל, בנגישות והתעללויות.

בשעות הבוקר היו העובדים היהודים חייבים להתיצב בתחנת הרכבת, להרתם לקרונית מיוחדת מוסעת על פסי מסלת־הברזל ולהסיע את „האדונים" למקום העבודה לגשר בכפר בדרבסק, במרחק 6 ק"מ מן התחנה. הרתומים לקרונות היו סופגים מכות ללא־הפסק עד הגיעם למקום העבודה פצועים, שותתי־דם ובשארית כוחותיהם.

אלה הם מקרים ספורים של הנגישות וההתעללויות שנתכו על ראשי הצבור היהודי, בימי שלטון האימים והכליון. מעט עובדות מני אלף שנתכו בחמת־זעם השכם והערב על העדה המעונה והמבודדת שנשאה בדומיה את סבלה האיום ואין לה מושיע. בשבת הראשונה לבואם של אנשי הס"ס ב־16.8.41 נחטפו לעבודה כ־10 יהודים מקומיים ביניהם מאיר מורבציק, משה זאב רומנובסקי ויהושע ליכטשטיין והובלו לכיוון בית־הקברות היהודי ונצטוו לחפור 3 תעלות במורד „הר הכומר", מול קבר הרב הגאון רבי איצלע זצ"ל. אורך הבורות היו כ־20 מטר וכמטר וחצי בעומק. את האדמה נצטוו לזרוק לצד אחד. אנשי הס"ס שפקחו על העבודה לא הרביצו הפעם מכות ואמרו שהבורות נחפרו למטרות התגוננות לצבאם.

כעבור יומיים, ביום השני 18.8.1941 נתפרסמה פקודה מטעם המטה שעל כל הגברים בגיל 14 עד 65 להתיצב בחווה בשעה 4.30 לפנות־בוקר מצוידים באוכל ל־3 ימים ובאתים לחפירה. הפקודה הסעירה את הרוחות ושמועות פשטו בבתי היהודים ששעת ההשמדה קרבה ובאה. מישהו הפליט אימרה מחרידה שדבר ההצטידות באתים היא לצורך חפירת בורות קבורה לקרבנות והשמועה עשתה לה כנפיים בין ההמונים המבוהלים במחנה המיותם והמיואש.

אלה שאחרו להתיצב או שבכרו להסתתר עד יעבור זעם, ונתגלו על־ידי הס״ס שבלשו כל בית, עונו באכזריות שטנית. אעפ״י שההודעה היתה מפורשת, שצוו ההתיצבות חל עד גיל 65 בלבד, לא חננו פני ישישים שנתפשו בבתיהם. חיילי האויב הביאו, במצב של אפיסת כוחות ושותתים דם את גרשון שקלר, פנחס צרנומורץ ואת ליטמן בלובשטין שגווע למחרת היום, וגם פנחס צרנומורץ לא יסף עוד לקום מערש דוי ונפטר לאחר זמן קצר. תדהמת מות שאפפה את ההמונים למראה פני הישישים השסויים והמעולפים. בחווה נצטוו כולם להתישב על הארץ כשרגליהם מקופלות תחתם. המבוגרים לפנים והצעירים מאחוריהם, ושעות רבות ארכה ישיבת העינויים והעם היה אובד עצה ומופקר לרוצחי נפשו.

בצהרי־היום הורשה הקהל לקום והוחל במיונו ושליחתו לעבודה בלוית משמרות חזקים של שוטרים וחיילים.

הועד הצליח להכנס במשא־ומתן עם גנרל ס״ס שמידט, מראשי הרוצחים ועלה בידו להעביר את גזרת ההרג, תמורת כופר־נפש של $1\frac{1}{2}$ ק״ג זהב ושעון עתיק משובץ יהלומים שנתרם על־ידי אחד מפליטי ולודבה.

התלינים הבטיחו שלא יגעו ביהודי לחווא לרעה, ומה שקרה בעירות סמוכות לא יקרה אצלנו... במשרד הועד התנוסס מכתב אשור חתום ע״י ראש הס״ס — הוא האחראי לרציחתם של יהודי העירות השכנות: „מכיוון שיהודי לחווא קדמו בסבר פנים יפות את חיילי הכובשים, ניתנת להם חנינה ולא יוסיפו לגעת בהם לרעה"... ושוב האיר בחביון לבבות תושבי העירה זיק־תקוה למראה „הקמיע" הבוגדני של ראש הרוצחים.

אם מתת־יד הגונה היה בכוחה לדחוק את שעת ההוצאה לפועל של הרצח ההמוני, לא היה בה תריס בפני מקרי התפרעות והתעללות שלא פסקו אף לרגע.

כל נוכל ופושע שהופקד מטעם השלטונות הנאציים לעקוב אחרי המתרחש ברובע היהודי, חמס והתעולל באין מפריע.

יתירה מזו: ראשי התלינים דאגו להקנות לפיקו־דיהם שיטה במעשי ההתעללות. המטרה היתה להדביר כל רגש של כבוד אדם, להנמיך את המוסר ולדלדל את כוח עמידתנו.

עם גל הפגיעות הגופניות באה גם הפגיעה בקדשי העם ובערכי המוסר של היחיד. הופקעו בית־הכנסת הגדול ובית־המדרש, בראשונה היו בתי־כלא לשבויי מלחמה שחוסלו במרוצת הזמן, ואח״כ ממגורות ומחסני הרהיטים השדודים שחולקו בין הגויים. ספרי התורה וש״ס נקרעו לגזרים וחוללו בראש כל חוצות, ותשמישי קדושה נדירים שנשתמרו במשך דורות נשדדו ע״י הרוצחים.

יוצא מהכלל היה בית־הכנסת של חסידי־סטולין שנכלל בתחומי הגיטו ושימש בית־תפלה לעדה המעונה עד הסוף. כאן לא דעך נר התפלה והאמונה עד שלא דעכו חיי מתפלליו. כאן העיזו יהודים להגביה קולם, לתבוע החזרת כבודם המחולל ותבוסת צר ומשטין.

בין הפקודות הרבות שהתפרסמו באותו הזמן מטעם מטה הרוצחים נאסר על יהודי ללכת על המדרכות שבצדי הרחובות. יהודים היו חייבים ללכת רק באמצע הרחוב.

טבעת המצור הלכה והתהדקה מסביב לגופה ונפשה של העדה היהודית.

בעיצומו של חורף 1942 הסתננו ידיעות ראשונות על הכנות שנעשו בלשכות השלטון לכליאת העדה היהודית בתחומי גיטו צר ואפל. לא ארכו הימים והדברים יצאו מגדר סוד. מאוחר יותר אף נמסרה הודעה מעורפלת לועד הקהלה על העומד להתרחש. הרוצחים השתדלו להעמיד פנים של דורשי טובה ושננו באזנינו יום־יום, שהגיטו אף יביא הקלה במתיחות הקיימת. שבועות מספר לפני קום הגיטו נדרש בא־כח הועד להופיע בפני „ועדת תיכנון" ולשמוע מפיה פרטים על גבולותיו, מבנהו הפנימי והסידורים הדרו־שים לצורך הבטחת הסדר והמשמעת בתחומיו.

השטח שהוקצב בהתאם לתכנית לא עלה על 75 ס״מ לנפש, וברור היה שהצפיפות המתוכננת באה לשם החרפת היחסים הפנימיים של העדה מחד, ולקבוע תנאים סניטריים שאין בהם כל אפשרות למניעת

התפשטותן של מחלות — מאידך. הועד נכנס לפעולה ולאחר מתת־יד הגונה הצליח להגדיל את השטח המיועד לכדי 1 מ״מ לגולגולת. גבולות הגיטו השתרעו מביתו של משה ניימן לאורך הנהר עד בית לייבל מורבצ׳יק, בתוך חצר בית־הכנסת ובקו מקביל עד לבאר שממול ביתו של שלמה מרדכי מורבצ׳יק. בסה״כ בתחומי הגיטו נכללו 41 בתים שהתגוררו בהם כ־2500 נפש באותה התקופה. הצפיפות היתה איומה ומשפחות רבות שובצו בעליות־גג, במרתפים וברפתות. בתוך הגיטו הוקצבו 3 חדרים קטנים לועד, לרופא ולאחות העוזרת על־ידו.

על אף הצפיפות האיומה לא עלה בידי חבר המרצחים להפיק זממם ולעורר חיכוכים בין תושביו. להיפך, ככל שרבו וגאו היסורים גברו שבעתיים רגשי האחוה והעזרה ההדדית. כזאת היתה התשובה האלמת לכת הפושעים.

הגבול המפריד בין הגיטו והעולם החיצוני היתה גדר סמיכה וגבוהה שהועד התחייב להקימה. מעל הגדר נמתח תיל דוקרני למניעת אפשרות מעבר. הגדר הוקמה מבולי־עץ ולוחות שנאספו בחצרות ומגדרות מפורקות מסביב לבתיהם העזובים.

בשני מקומות מרוחקים בגיטו נקבעו שערים לכניסה ויציאה. ככל שהקמת הגדרות התקרבו לסיומן גברה המועקה בלב. ורוח חדשה החלה מנשבת במחנה. שוב לא נתפשו לאשליה שתחול הקלה במצבם. כולם היו מאוחדים בהרגשה שהגיטו — תכליתו להכביד כהנה וכהנה על חייהם המופקרים של האומללים וסופו מי ישורנו.

משפחות רבות שנשתמר אצלן רכוש: הזדרזו לחלקו בין „הגויים הטובים״ שלהם בהאמינם לתומם שאלה יזכרום לטובה למחרת היום, כשיורד עליהם שער התיל הדוקרני של הגיטו.

אכן, לא נמצא אף אחד בין האלפים שהיו באי־בתיהם הקבועים של יהודי העירה — שהושיט לנו יד לעזרה. אף אחד מהם לא השמיע באזנינו מלת־עדוד! כולם קשרו קשר, חברו עלינו יחדיו, לקרב שעת כליוננו.

ה„טובים״ שביניהם שרכושנו נפל בחלקם, הפכו להיות שונאים בנפש וחבלו תחבולות לקרב את הקץ ולזכות בגזילה שבאה להם בהיסח הדעת. רבים הספורים בפי ניצולינו על מארבים ששמו להם „ידידיהם הטובים״.

ביום א׳ „הקדוש״ היו „הגויים״ יוצאים לטיול כולם לבושי בגדי־חג שקבלו בפקדון מן היהודים.

יומיים לפני חג הפסח תש״ב, פורסמה פקודה ליהודי העירה שלמחרת, בערב החג, עליהם להכלא בגיטו. באותו היום נצטוו להימצא בבתיהם ולהכין צרור דברים הכרחיים ביותר שיורשה להם לקחת לגיטו. כל נכסי דניידי ודברי־ערך אסור היה באיסור חמור להעביר לגיטו ובעליהם נצטוו להשאירם במקומותיהם. בגדי חורף, אנפילאות־עור, כסיות וכו׳ נאספו עוד מקודם ונשלחו אל חיילי החזית הרוסית...

בערב הפסח, חג החרות, יום רביעי באפריל, י״ד ניסן תש״ב, יצאו דחופים ומבוהלים מאות רוצחים בלבוש חיילי ס״ס ושוטרים להסתער על בתי היהודים להאיצם להכנס לגיטו. בהופיע הרוצחים בפתחי הבתים פקדו לעזבם תוך 3 רגעים. בתוך התדהמה והמבוכה שהשתררה בכל בית יהודי לשמע הפקודה הרצחנית — לא הספיקו רבים לקחת אתם גם את הצרורות הדלים שהכינו בעוד מועד וכל עוד נפשם בם נסו מנוסת בהלה אל הגיטו.

הבתים שנעזבו הובטחו בפני השודדים המקומיים שהתקהלו לבוז בז בצורה מקורית ביותר: סגרו את החלונות והדלתות במסמרים, ומשמרת ניידת פקחה על „הסדר״.

הנסים מן המקומות המרוחקים, צרורותיהם הדלים נשדדו מהם בדרך ע״י ההמון הפרוע והם הגיעו לגיטו בעירום ובחוסר־כל.

הגירוש לגיטו בא כחתף, ואי־אפשר היה לדאוג בעוד מועד לחלוקה צודקת של שטח השיכון המצומצם. ההשתכנות היתה לפי קרבה משפחתית או יחסי ידידות טובה. רק לאחר ימים השתלט הועד על המצב החדש והסדיר באופן סופי וצודק את בעית השיכון.

עם הכליאה בגיטו הקיץ הקץ על „שארית החופש״ המדומה, חג החרות עטה כלימת־שעבוד. לאט לאט כבו ניצוצות האור והתקווה האחרונים שהבהבו בלבבות.

הידיעות על התקדמותם של הגרמנים בחזית ברית־המועצות חדרו מבעד לסורגי התיל הדוקרני של הגיטו המבודד, והתנדפו כל האשליות על יום־הפדות שיבוא במפתיע. הנאצים שלטו שליטה מוחלטת בשטחים הכבושים, והתנגדות כוחות המחתרת —

שהיתה בשלב התארגנות — היתה עוד רופפת במחוזות פולסיה. רק לאחר שאירעה ההתנגשות המזויינת הראשונה בסביבות טורוב, העירה הקרובה, בין גדודי פרטיזנים רוסיים לבין צבא־הכובשים שנחל בה תבוסה ניצחת, האיר באפלת הלבבות זיק תקוה מחודש בגורם החדש, שהלך והצטייר בדמיונם כמשחרר מצפרני החיה הנאצית.

בהתנגשות המפורסמת השתתפו גם חיילי חיל־המצב שבלחווא שנסו מנוסת בהלה מפני הפרטיזנים שעשו בהם שמות. במנוסתם המבוהלת חזרו לעירה יחפים וגלויי־ראש, מרוטי־שיער ובבלויי־סחבות, למגנת לבם של כלואי הגיטו...

כדי להשתחרר מרגשי־הנחיתות ולהתגבר כיאה „לגבורים" על הקלון שנפל בחלקם התפרצו לגיטו וערכו בו מעשי התעללות. אז נתחוור לכלואי־הגיטו מה רב הפחד המושרש בלבות העריצים המעמידים פני „גבורים".

מכאן ואילך הילכו עליהם הפרטיזנים אימים וככל שגבר פחדם מפניהם כן רבו ותכפו מעשי האכזריות בכלואי־הגיטו. הנגישות וההתעללות היו להם כאמצעי חיפוי על רגשות הפחד שהדריך מנוחתם, בכך הראו „גבורה ללא־חת" בעיני הגויים שנדהמו לראותם במצב זה. בסימן סחיטות והתעללות נכונו „חייהם החדשים" של כלואי־הגיטו. העבודה שהופסקה לימים מספר, בגלל המעבר לגיטו, חודשה במילואה. היציאה לעבודה מן הגיטו היתה בקבוצות ושוטרים מזויינים נתלוו לכלואים מתחלת העבודה ועד לסיומה. גם הכניסה לגיטו היתה לפי קבוצות העובדים. נעשו חפושים חמורים בכליהם של החוזרים מן העבודה סמוך לשערי הגיטו. יהודי שנמצא בכליו שיירי מזון שהצליח להשיג בחליפין אצל אחד האכרים ונתפש בעוונו, התייסר בידי הרוצחים ביסורי שאול.

מעט המלאי של מצרכי מזון שהוכנס לגיטו הלך ואזל במהירות מפתיעה ועשרות משפחות החלו להתדפק על פתחי הועד בבקשת סיוע. לא יפלא, איפוא, שלמרות סכנת הנפשות שהיתה צפויה לנתפש בהברחת מזון — חרפו רובם ככולם את נפשם ועסקו בכך.

הרעב על כל מוראותיו הופיע בבתים רבים וכל הועד נרתם בפעולה להקלת המצוקה.

דברי מאפה של אבקת קמח ודוחן הפכו ללחם חוקם של רוב המשפחות. הורים רבים שאפסה מהם כל תקוה להיחלץ מהגיטו ולהחיות את נפש ביתם, שלחו ילדים רכים שהיו מתגנבים בלילות מן הגיטו ומחזרים על פתחי גויים קמוצי־יד בכפרים מרוחקים ואוספים שיירי אוכל מכל הבא ליד, ומגניבים לבתיהם בחשכת לילה. באחת הסריקות שערכו הרוצחים למניעת הברחות מזון לתחומי הגיטו נתפשו ע"י שוטרים מקומיים 7 ילדות בסביבות כפר פרינובו הסמוך לעירה ונרצחו נפש. הילדים היו חיה'לה שולמן (בת יעקב) ו־6 ילדות פליטים שגילם הממוצע היה עד 15 שנה. הגופות הרכות המרוטשות בכדורי התליינים הובאו לגיטו ואבל כבד ירד על העדה המעונה וזעזעה עד תהומות הנפש.

אלה היו הקרבנות הראשונים שכל הקהלה חזתה באימי מותם. למראה הדם השותת והקרוש של שבעת הגופות הרכות הקדושות נחרד כל העם.

העדה השכולה נפרדה מילדיה המומתים בבכי עצור שנחנק בלבבות שותתי־דם והתפללה בצקון לחש שיד נוקמים נאמנה עוד תשיג את הפושעים ותשיב להם כגמולם.

אולם גם הרצח המחריד לא היה בו כדי להרתיע את כלואי־הגיטו מלחפש כל מיני תחבולות ולהוסיף ולהבריח מעט מזון להחיות נפשותיהם. כדי לקיים את החיים העלובים והמושפלים, חייב היה כל יחיד להיאבק קשות עם שונאיו מבקשי־נפשו ולהערים עליהם כל מיני אמצאות ותחבולות. הפחד מפני מיתת רעב גבר על הפחד מפני מיתת יריה. בגיטו היה נקוט הכלל העתיק: „טובים חללי חרב מחללי רעב". מאז רצח הילדים לא נישנו מקרי רצח נוספים, אולם הנתפשים בהברחת מזון עינוייהם גברו שבעתיים. כמעט לא חלף יום שלא נתפשו בנסיון הברחה והועד מינה מתוכו אדם מיוחד שיטפל בשחרור הנתפשים. כל שחרור אסיר היה מלווה, כמובן, מתת־יד הגונה בכסף או בשווה־כסף.

לגבי הנתפשים הונהג בין יתר שיטות ההתעללות גם הלקאה בפומבי, שנסתיימה תמיד בחבלה גופנית לאורך זמן. נציין כאן שני מקרי הלקאה טיפוסיים על רקע הברחת מצרכי מזון:

מאיר סויו, חתנו של יהודה כ"ץ, שעבד בפריקת תפוחי־אדמה בתחנת הרכבת שם בכיסיו כמה מהם. עיניו הבולשות של שומר הס"ס הבחינו בדבר ומיד פסק לו 40 מלקות. הקהילו את כל העובדים

שהיו אותה שעה בעבודה בתחנה לחזות במעשה־ההלקאה. כשסיימו הרוצחים להלקותו מצאוהו מתעלף וכמעט שפרחה נשמתו מרוב יסורים, ושבועות רבים התהפך על ערש דוי.

ברוך בן חיים וולחינסקי הסתיר באמתחתו ככר־לחם שמצא בזמן עבודתו בקסרקטיני הצבא — ונתפש. פסקו לו במקום 20 מלקות והוא נחלץ מידי התלינים כל עוד רוח חיים בו.

באכזריות כזאת הוכו רבים שלא החלימו עד שנפטרו לעולמם. הפושעים הגרמנים לא ידעו רחם, גם על ילדים קטנים שנתפשו במסיבות „חשודות" ובידיהם פרורי־מזון, הם הולקו באכזריות.

בתקופת ההרעבה הזדונית וההלקאות הקטלניות פקד מטה הס"ס על הועד היהודי להקים משמר מתנדבים בתחומי הגיטו. התפקידים שהוטלו על משמר זה לא נודעו לנו עד היום, אולם עובדה היא, כי משמר המתנדבים שמש כלי שרת נאמן בידי הועד שנאבק ללא ליאות להקלת המצוקה החמרית שנתנה את אותותיה בחיי הגיטו.

משמר המתנדבים טפל ודאג: 1) לשיפור התנאים הסניטריים; 2) לסדרים הפנימיים בכל בית ובצבור בכללו; 3) לחלוקת עבודה צודקת; 4) לסיוע לאנשים שהצליחו להתקשר עם גויי הסביבה להשגת מצרכי־מזון. לאנשי המשמר היו קשרים מסוימים עם השוטרים והשומרים על הגיטו מבחוץ והם הצליחו לשחד רבים מהם „שהעלימו עין" מעסקי ההברחה שהתנהלו בלילות.

כדי לייעל את הגשת הסיוע לנזקקים ראה הועד לחובה לרכז בידיו את הפיקוח המלא על מקורות התזונה בגיטו. אל המנה האפסית של הקמח הגרוע ביותר שהיו מקבלים כל שבוע, היו מוסיפים כמות נוספת של קמח או דגן שהיו שוקדים להשיג בדרכי הברחה וחליפין.

במשרד הועד התנוססו שלש רשימות, לפיהן בוצעה החלוקה השבועית של הלחם, ובאין לחם במידה מספקת, חלקו מצרכי מזון אחרים. חלוקה קבועה קבלו בהתאם לרשימות: 1) זקנים; 2) חולים; 3) עובדים. כל אחד משלושת הסוגים נכלל ברשימה לאחר בדיקה קפדנית ע"י הועד שקבע את מידת הזדקקותו לסיוע באין לו מקורות מחיה אחרים. לא נכלל ברשימות מקבלי סיוע כל מי שהיה בידו לעזור לעצמו בכל צורה שהיא. הממונה מטעם הועד על חלוקת המזון, היה סדרן העבודה נחום מילמן.

אולם גם הסידור היעיל של הועד, לא היה בו כדי לפתור פתרון של ממש את בעית הרעב שהחריפה מיום ליום ו„אין הקומץ משביע את הארי". באוירה הקודרת של הגיטו הופיעו ראשוני נפוחי רעב, שמספרם גדל בהתמדה. בעקבות הרעב הופיעו מחלות שקרבו את קצם של זקנים תשושי כוח. אדם כי יחלה בגיטו תלוי היה בחסדי שמים. אף רפואה לא נמצאה ברשות הרופא והוא עמד חסר־אונים נגד כל גילוי של מחלה.

מיום ליום גבר היגון והיאוש. כל יום הביא גזירה חדשה שעלתה בעריצותה על הקודמות. לכולן היתה מגמה ברורה אחת: לשלול מתושבי הגיטו את מעט החפצים הדלים שנשארו אתם ולשבור את רוחם כליל. במסגרת השוד והגזירות נצטוו כל אלה שנשתמרו אצלם כלי־שולחן, צלחות, כפות, מזלגות וסכינים — למסרם למסעדת הרוצחים. שבתה שמחה מבית ישראל, בת־צחוק לא רחפה על שפתים. קדורנית התהלכו זקנים וטף בחרדתם ליום מחר.

ובכל זאת נמצאו עוד בחורים שהודיעו על חתונות. היה בכך משום מחאה חרישית של רצון החיים המתמרד נגד רוחות הכליה. החתונות היו עצובות עד למאד, ללא כיבוד וללא ריקוד־מצוה. היתה בתוך העצבות זעקה גדולה של דור השוקע בגיא ההריגה ונלפת בשארית כוחו בחזיון חיי אנוש עלי אדמות.

באמצע אוגוסט 1942 חוסלו יהודי גיטו מיקשביץ הקרובה. באין יהודים במקום לעבודה פקדו הרוצחים על ועד יהודי לחווא לשלוח „מכסת" עובדים למיקשביץ במקום היהודים המומתים. העובדים החוזרים הביאו לגיטו בשורת איוב על הריגתם של יהודי מיקשביץ.

בהוודע לתלינים על „אי־השקט" העובר על כלואי הגיטו לשמע הידיעה המחרידה, חפזו להודיע שחיסול יהודי מיקשביץ בא להם על שסייעו לפרטיזנים ואף היה מקרה של בריחת אחד הכלואים אליהם... ימים אחדים לאחר מכן הטריח את עצמו „הגעביטס־קומיסר" בכבודו ובעצמו וירד לועד וחזר בפניו על סיפור־המעשה, אגב הערה, שאותו גורל צפוי גם ליהודי לחווא אם יתרחש „מעשה־בגידה" בתוכם. אך אם יהודי לחווא לא יגררו אחרי „פרובוקציות" אין להם מה לחשוש וחייהם מובטחים... דברי הארגעה הציניים של רב־הטבחים פעלו בכוון הפוך. מפי הנוער יצאה הקריאה:

„יהודים, אל תתנו להרדים את רגשותיכם!" „גורלנו נחרץ ושעת כליוננו קרובה לבוא". „אין למנוע את הטבח — נפעל למות בכבוד ובמלוא גאוננו הלאומי והאנושי!"

5. המרד

נגוזו התקוות הקלושות, התנפצו לרסיסים האשליות על גאולה במפתיע. כל יום של חיים לא־חיים היה חוזר ציפת אימים לקראת העלול להתרחש כל יום, כל שעה, כל רגע.

יצחק רוחצין הקנאי התייצב בראש קבוצת צעירים שהצטיינו ביניהם: משה ליב ואחיו אשר בן זלמן חפץ, אשר בן יהודה חפץ, דוד פינברג, משה קולפניצקי, איזק ליכטנברג (חתנו של אליעזר פורטנוי), יהודה גוזביץ ואהרן בן עובדיה אשמן, שהחלו לתכנן בקדחתנות תכניות לארגון התקוממות, התנגדות המונית לרוצחים בבוא יום־ההשמדה.

עיקר הדאגה היה לרכוש מספר כלי־יריה. אולם כל האמצעים והתחבולות להשגתם עלו בתוהו. מאחר שלא הצליחו בכך, הוחלט לאגור מכשירים קהים מכל הבא ליד: גרזנים, כילפים, פטישים, קלשונים ואפילו בולי־עץ שיבואו במקומם ושאפשר יהיה לצייד בהם מספר גדול של צעירים לעת ההתמודדות האחרונה עם כת התליינים, ביום חיסול הגיטו.

הזמן דחק ותבע פעולת ארגון והסברה נמרצת בחוגי הנוער שלא שקע עוד במצולות היאוש ואזלת היד, לנוכח שעת הכליון שהתדפקה בשער.

יצחק רוחצין הענו ועז־הרוח, השקט כלפי חוץ והמרדני בפנים, בעל החלומות ואיש המלחמה ללא־חת, נסך בענין ההתקוממות את מיטב הגותו ומחשבותיו. לו מסר את רגעי חייו הקצרים והגדולים באהבה, במסירות ובאמונה יוקדת. הוא שכנע והלהיב עשרות צעירים שארגן באפלת־מרתפים ועליות־גג את מסכת הגבורה והנקמה, חזיון גבורה על־אנושית עוטה הוד ואימים שמצא את ביטויו במלחמת־הדמים האחרונה ביום חיסול גיטו לחווא.

ביום חמשי, הוא יום י"ד באלול תש"ב, גויסו קבוצות גויים לחפירת בורות ענקיים בסביבת מסלת־הברזל אשר ביער הקרוב לעירה. מתוך צירוף של מקרים מוזרים נודע הדבר בגיטו ועורר תסיסת־בהלה. אז הזדרזו התליינים להודיע „שלא דובים ולא יער"...

הבורות שבחפירתם המזורזת עסוקים הגויים הם חלק מתכנית אסטרטגית למלחמה „בפושעים הפרטיזנים"... באותו זמן עסקה קבוצת בנאים־גויים בתיקון שלושת הגשרים הרעועים שחצו את שלוחות הנהר המקומי ושגשרו על פני הדרך המובילה ליער בכוון הבורות... משני צדי הגשרים התקינו משענות גבוהות שחברו לגדרות צפופים לשם מניעת אפשרות של קפיצה למים בעבור תהלוכת המות...

בדותות התליינים לא פעלו כבר על איש. לרגלי הגיטו נפערה תהום המות, צללי־אדם נעו לעיפה אחוזים ודבוקים במות המתרונן! בלילות, במחנק בתים התכופפו אמהות, שמעינות דמעותיהן חרבו, על מטת ילד חוור, והעריפו עליו נשיקות אחרונות. אבות ישבו פקוחי עינים צמודים לחלון, הציצו לחשכת הליל ולשוא חפשו קו־אור שיאיר את העלטה שלפני המות.

בימי האפלה האלה, ניסתה קבוצת צעירים לעורר תנועת בריחה מן הגיטו בעוד מועד, אולם בשל קוצר הזמן והשמירה המוגברת מצד התליינים מבחוץ — לא הגיעו הדברים לידי מעשה.

הועד ראה צורך לארגן שמירת לילה בפנים הגיטו, שיחד עם קבוצת המשמר הקיימת, יוכלו להדוף ולהשתלט על כל נסיון מצד קבוצות פושעים — לפרוץ לתחומיו. קבוצות משמר הלילה היו חייבות גם להתחקות אחרי כל תנועה חשודה מצד השוטרים בחוץ.

בשעות הלילה של כ'—כ"א אלול תש"ב (2־3.9.42) הרגישו השומרים שהגיטו הולך ומוקף מכל עבריו ע"י פלוגות משטרה מקומית, ומספרן גדל והולך. הידיעה נפוצה במהירות הבזק בין הכלואים שהחלו לנהור בכוון הקטע בסביבות השער הפונה לשוק.

מקוזנהורודוק — העירה היהודית המרוחקת 6 ק"מ מלחווא הגיעו לאזני הקהל אובד־העצות הדי יריות בלתי־פוסקות. המרצחים עסקו אותה שעה בחיסול כלואי הגיטו שם. לאט־לאט נדמו הדי היריות ודממה שלאחרי המות נשתררה מסביב. כלואי גיטו קוזנהורודוק הוכרעו למות עד האחרון בהם ואותן הפלוגות הרצחניות החלו לנהור ללחווא להמשיך במלאכת הרציחה כאן. טבעת המצור מסביב לגיטו הלכה ונתהדקה ופלוגות המרצחים תפשו עמדות בפנות אסטרטגיות בסמוך לגדרות והשערים. בזה אחר זה הוצבו עשרות מקלעים

כשלועי המות שלהם מוכנים לפתוח באש צולבת לתוך ההמון. כל נסיון של עזי־נפש להתקרב אל הגדרות ולתהות מקרוב על המתרחש נענה בשקשוק רובים מוכנים להמטיר אש.

בקהל המיואש החלו ויכוחים סוערים על צורת ההתנגדות לכת הפושעים.

הרוב המכריע של הנוער גמר בנפשו להסתער בהמון בעוד־מועד על המרצחים, לפרוץ את השערים וגדרות־התיל ולנוס אל בצות נהר הפריפט. ההחלטה לא נתקיימה, מפני שברגע האחרון נתעוררו חששות בנוגע להפקרת ההורים הזקנים, הנשים והטף, שלא היה בכוחם להצטרף לקבוצות המסתערים והבורחים. הרגש המשפחתי גבר על אימי המות. קשרי הגורל והמשפחה גברו על הגיון הדברים. סיוט הפקרת המשפחה היקרה לצפרני החיה הנאצית — הכריע את קסם הסיכוי להציל את נפש היחיד.

ברגעים המכריעים האלה נתפש הועד לאשליה שיעלה בידו גם הפעם לשחד את רבי הרוצחים ולדחוק את הקץ המר. בתחבולה מוצלחת הצליחו אחדים מהם לחמוק בין שרשרת הרוצחים ולהגיע למטה המשטרה המקומית שרחשו בה קציני הפלוגות הרצחניות. לשאלתם מה „התכונה המיוחדת" היום מסביב לגיטו ענו הרוצחים ש„לרגל משימה בעלת חשיבות מיוחדת מתפקידים לגייס את כל כלואי הגיטו, מקטנים ועד גדולים, לביצוע עבודה דחופה..." באותו זמן ניסה הרופא שהיה בעל תעודת מעבר חפשית לצאת את הגיטו ועכבו בעדו.

ובקהל המסוער נמשכים הויכוחים האחרונים שלפני המות הקטלני. בשעה 8 בבוקר הגיעה התגבורת האחרונה לכת־המרצחים: 5 מכונות־משא טעונות רוצחי ס"ס, חלאת המין האנושי, בשרו את קץ יהודי לחווא. זו היתה אותה פלוגת ההשמדה שנצחה על מותם האיום של רבבות יהודי פולסיה. ריח דם זועק לנקמה נדף מהם למרחוק. הם ירדו לאטם מהמכונות והלכו לסעודה. מזה 6 שעות שהיו „עסוקים" בחיסול יהודי קוזנהורודוק ולוניניץ לא בא אוכל אל מלתעותיהם... אחדים מהקצינים, רבי־התלינים שבאו אתם, ניגשו אל הגדר. חברי הועד שהספיקו בינתיים לחזור ממטה המשטרה והם מוכי תדהמה לתשובה השטנית שקבלו, נגשו לתלינים ושאלום לסיבת בואם. הללו לא היססו והשיבו ב„מנוחה", שבאו לחסל את כלואי גיטו לחווא, אולם, הוסיפו בהטעמה של „נדיבי־נפש" — „החלטנו להשאיר בחיים 30 איש שביניהם יהיו חברי הועד: דב לופטין, יעקב מסטר, אליהו שכטמן, ישראל דרבסקי, הרופא ד"ר איגלניק ומכל מקצוע נדרש 4—3 אנשים. ועתה „תואילו בטובכם" לצוות על כל הנאספים ללכת לבתיהם ולחכות עד שנבוא לקחתכם"...

לופטין הכריז אז באזני התלינים: „לשיעורין לא תרצחו אותנו!" או שכולנו נשארים בחיים או שכולנו מושמדים!" אותה שעה חזרו התלינים־המנצחים על המלאכה והחלו מתקרבים לגדרות הגיטו ואף חלק מהם נדחק פנימה. יעקב רבינוביץ קבל אותה שעה שבץ־לב ושבק חיים לכל חי. בניו הספיקו להביאו עד לבית־הכנסת של החסידים ומאין אפשרות להביאו כבר לקבורה נשאר מוטל שם.

המבוגרים והנוער התרכזו בקטע הגיטו שעל־יד ביתו של זאב רוחצ'ין. הועד פקד להצית את בתי־הגיטו ולשלוח באש את מעט הרכוש שנותר. חלק מהנוער פשט בבתים למלא אחרי הפקודה והרוצחים החלו להסתער על ההמון הצפוף ובקשו לכלאם בבתים. ההמון לא ציית להם. אותה שעה נכנס דב לופטין לביתו של זלמן חפץ והצית אותו. תמרות עשן סמיכים כיסו את הגיטו. זה היה האות להצית גם את שאר הבתים. ישראל דרבסקי נכנס לביתו של זליג דולגופיטי הי"ד והציתו מבפנים. הוא יצא את הבית ולשונות אש החלו פורצות ממנו חוצה. בסמוך לכאן עמדו שני ליסטים, שוטר מקומי וגרמני שהבחינו בו בעזבו את הבית. מיד שלף הגרמני אקדח כוונו ללבו והרגו בו במקום. הכדור שפלח את ריאתו הוסיף ופגע באברהם סלוצקי האלם (חשה פרלס) והרג גם אותו. קמה מהומה בקהל ואז קפץ על הגרמני יצחק רוחצין ופלח את ראשו בגרזן. הוא הספיק לקפוץ המימה אולם כדור שנורה ע"י השוטר פגע ברקתו והטביעו. מי הנהר הרוגע האדימו... הקהל הפך לגוש אדם אחד גדול מפרפר ביסורי גסיסה אחרונים איומים.

בראש גוש־האדם הזדקרו דמויותיהם של הרב ר' לייזערקע ליכטנשטיין, ר' אברהם חיים זלצמן והרב מינצברג, שהיו עטופי טליתות וזעקו לחלל שטוף האימה והדם „שמע ישראל", וקולם הוסיף על אימת הכליון המחרידה. יהודים לחשו, מררו בתפלת ודוי.

באחד מרגעי האימה התנפל אשר בן זלמן חפץ על גרמני שני שחש לעבר גוש־האדם ובקע את גולגלתו

קבר־האחים של קדושי הגיטו.
דער ברידער־קבר אין געטא

בגרזן. העריץ שהחזיק באצבע על הדק האקדוח הפליט עם כריעתו כדור שפגע בחזהו והרגו. משה לייב חפץ, אחיו של הנרצח הובהל למקום, הוציא מידי הגרמני את הרובה שהיה בידו והחל להמטיר אש בכוון הרוצחים שהתרכזו סביב הגדר. חיים חפץ בן ה־19, בנו של המורה יוסף חפץ, התנפל על גרמני, שעמד ליד השער והרגו והשערים בגיטו נפתחו לרווחה. לקול היריות החלו „הגבורים" לברוח ואז התאושש גוש־האדם והחל להסתער על הגדר הסמוכה והשער, התפרץ לשוק והחל לברוח על נפשו. הרוצחים שטפסו על הגזוזטראות והמעקות פתחו באש קטלנית על הנסים. מאות גופות חללים נערמו בשוק ובסמטות הסמוכות, חלק ניכר הצליח לברוח ולהגיע בדרכים עקלקלות לביצות הפריפט. במרתף אחד מבתי הגיטו הסתתרה קבוצת יהודים שהתכוונו להמתין עד שעות הליל ולהגיע אז למקום סתר. להבות הגיטו הבוער הדביקתם במחבואם והם נשרפו חיים. ד"ר איגלניק — היהודי הגאה — נקרא לחבוש גרמנים פצועים, וסירב. אחד הרוצחים התנפל עליו בשצף־קצף והרגו.

מקרה אחד בלבד של פחדנות נתגלה ברגעי הרצח האיומים: חיה מורבניק (בתה של הרשל טופאלא) פנתה לתלינים בבקשת חנינה לה ולבתה חנה. בשכר זה התחייבה להמציא להם זהב וארגז יין משובח שהיה מוסתר בחצר ביתה באדמה. הרוצחים קפצו על המציאה. לקחו ממנה את הזהב, שתו את היין וכעבור יומיים רצחון נפש...

אל בורות המות הובלו רק כמה עשרות אבות זקנים, אמהות כושלות והטף שלא טעם טעם חיים.

לבורחים — הרוב המכריע של הנוער וחלק של מבוגרים וילדים — האירו את הדרך זרקורי־אש של הגיטו אחוז־הלהבות. באזניהם הדהדו הדי יריות עמומות שנורו על־ידי הרוצחים בגופותיהם המעונים הקדושים של היקרים מכל יקר. בגיטו האחוז להבות נערמו, אחוזות ודבוקות, מאות גופות יקרות מרוסקות איברים, מאות חיים תוססים וטהורים, דמים בדמים נגעו — נחלי דמי קדושים שנשארו ללא גואלים מיד רוצחיהם.

שכבות עפר נערמו על פי בור־המות והיה כלא היה. הדם השותת והזועק גבר על מסך העפר ועלה והזדקר אל־על...

אור החיים היהודים דעך בלחווא לעולמים. בצרור החיים צרורות נשמות יקרות ואצילות של פשוטי־עם, שהיה בהם אוצר בלום של פקחות וענוה, של חכמת־חיים וטוהר אנושי. דמויות שבאהבתם התמימה והפשוטה לעמם, התגלמה אמונה ללא סיג ורחשי כבוד עילאיים לאלהים ואדם. יהודים גדולים שחיו דורות באלמוניותם; עניים מרודים בחומר ושגיאי רוח ומוסר, תכונות שהשתלבו והתמזגו בהוו היהודי המיוחד והיו לאחד — ממנו קורצה העירה על לבטיה ושאיפותיה.

נדם צחוקם של ילדי ישראל השחוטים, לא יבקעו שירי תפלה והודיה מבתי־מדרשות וכנסיות שנותצו, ואבות חרדים לדבר אלוה לא יסבו ב„שטיבלאך" אל דף משניות או חומש ואגדה. לייזער ניימאן החרש, לא יתדפק בלילות שבת מושלגים וגשומים על תריסי חלונות חברי „חברה תהלים" להעירם לעבודת הבורא. הלכו לעולמם שלום רומנובסקי שלבו היה פתוח למצוות ותפלות, ליפא מורבצ'יק שבידח בחרוזיו השנונים את הקהל החוגג בשמחת־תורה. אשר מוזיקנט שהרעיד לבבות בצלילי כנורו בחתונות בנות־ישראל; נצל פנחסוביץ ובנימין צלנצ'וק בלעגם לדאגות־פרנסה. כולם היו ואינם עוד. חרב לנצח עולם שדורות טפחוהו ברוך ובאהבה. מתנגדים מפוכחים מבית־מדרשו של הגד"א מוילנא וחסידים שדבקו ברבם בכל להט נפשם ואמונתם התמימה. כולם נשאו נפשם להזדככות יתר של חיי הפרט והכלל. יהודי לחווא חיו ללא „שליטים" מתנשאים על הקהל של גבאים ופרנסים מחד ונחותי דרגא מאידך. בכל פעולות הקהלה הקטנה הכריעה טובת העניינים וטובת הכלל. תקנה שבמסורת היתה קיימת בקהלת לחווא, שאין נבחר על דעת הקהל רשאי לסרב מלקבל על עצמו את העול שהטילו עליו. דעת הקהל היתה בבחינת מינוי שאין עליו עוררין.

לחווא היתה אחת העירות המעטות שנר תורה ודעת האירו באוהליה בצותא. ארונות ספרי־קודש בבתי־מדרשות פתוחים יומם ולילה לרשות הלומדים, ואצטבאות גדושות ספרי חול בספריה המקומית, לרשות דור קוראים צעירים חדור אהבת עם וכמיהת גאולה.

בלחווא היתה העברית לשפת יום־יום בפי בניה החולמים והלוחמים, על גדודי „בני־יהודה" הנאמנים שהשרישו את העברית בבתי־משפחות, על בית־הספר העברי „יבנה" — משכן לחנוך ברוח ישראל שמוריו הדגולים הפיצו ראשית חכמה ודעת בקרב הדור הצעיר.

ועל כולם, לחווא הציונית בנעוריה ובזקניה. בה היו ראשונים שנענו בלב ונפש לתנועה ולא סטו מדרך אמונתם הגדולה. בה נקלטו הדי תנועת „החלוץ" ומשורותיה עלו אנשי־מעשה להגשים את החזון.

תנועות־הנוער היו המשך לביה"ס ולחנוך הבית ועשרות חברים עלו ארצה וקראו לחברים שילכו בדרכם.

מהם באו אורגי חוטי הנקמה והמלחמה באויב והם שהגשימו ביום המר והנמהר את צוו המלחמה לחיים ולמות בכת המרצחים והצליחו להציל שריד ופליט של לחווא השדודה.

ללא רבב נפשי ומוסרי הלכו קדושינו הגדולים בדרכם האחרונה. אף פורץ־גדר אחד לא נמצא בעירה. הרוצחים לא הצליחו להקים מבין כלואי־הגיטו כת מהרסים ומחריבים למרות כל נסיונות התרמית, הערמה והסחיטה, מעין „יודענראט" שיפגע ביסודות המוסריים של הבית מבפנים.

לא נשכח את הליסטים השכורים, „ידידינו" שדלקו בפראות איומה אחרי הבורחים הנחשלים — תינוקות של בית־רבן והורים מזי־רעב, תפשום ומסרום לידי הרוצחים בעבור לוג יי"ש שניתן למשתפי הפעולה הנאמנים; את חיות־האדם שנברו למחרת הטבח בין עיי החרבות וסמוך לבור־המות המשותף והעלו מהם גרב של ילדה מעונה, נעל סרוג של תינוק, טלית מוכתמת בדם ורצועה של תפילין מחוללים; את הכפריות משולהבות היצרים — שרדפו אחרי אם

יהודיה במנוסתה כדי לעקור שן־זהב מפיה. את העינים שואפות הדם שברכו על השחיטה בשם ישו הרחום ומושיע ומריה הקדושה.

לא נשכח את הנוער נושא סערת המרד ועוז תנופת ההתקוממות לאויב המשמיד, את אהבתם הבוערת עד רגעי חייהם האחרונים, לכל דבר יהודי וציוני; את החברים שהיו משכמם ומעלה גבורים מכולנו ואנחנו לא ידענו! שבמעשי גבורתם האצילו רוח עצמה וגבורה על כל המחנה, שהתקומם כאיש אחד נגד האויב המר והנמהר. את החברים הגבורים, שהסתערו בקרדומות חלודים מול מכונות־יריה. שחרפו נפשם ומצאו את מותם בקרב נואש על כבוד ישראל, שהובלו כצאן לטבח.

בניה הגבורים של לחווא, העירה הקטנה והנידחת, רשמו בדם לבם ונפשם את אחד הפרקים המזהירים במאבק הגבורה של יהדות השואה. תעודת כבוד נצחית היא לנו — השרידים המעטים מאילן רב־פארות, גבורת אחים־חברים שקמו נגד השטן האכזרי וסיכלו מחשבתו.

לא נשכח את תהלוכת־המות של מעטים שלא הצליחו לברוח על נפשם, טורי זקנים וילדים. את קריאות „שמע ישראל" שפלחו את אוירת המות והדיהן נשאו למרחקים. את פרפורי הגסיסה ויסורי הפרידה של אם גוועת וצמודה לילד אחוז עוית.

לא! לא נשכח את אשר עולל לנו עמלק, עם הגרמנים. אל תדעך אש השנאה! אל נשכח את הצוואה הקדושה שצוו לנו היקרים מכל יקר: „נקמה!"

חיים א. מיכאלי

תכנית המרד במחשבה תחלה

הכנת המרידה הגלויה בלחווא לא היתה בבחינת מעשי יאוש אחרון.

מתוך ראיית הבאות — במוקדם או במאוחר — נתלווה לרעיון ההתקוממות תכנון יסודי. גם תנאי המחתרת החמורים והמסוכנים לא ריפו לשעה קלה את החישוב המדויק של כל אפשרות דלת-סיכויים שנראתה בעין להגברת מתח המלחמה בבוא מועד הכליון.

את רעיון המרד הגלוי הגה בלבו יצחק רוחצ׳ין עיניו תרו ללא־ליאות בהשתלשלות מעשי־האכזריות, בנפשו צירף פרט לפרט והגיע ביחידות למסקנה, שהחשת הכוחות המתמדת והמכוונת של היהודים המעונים מובילה בעקביות אל גיא ההריגה. אכן, כל עוד לא שווה לעיניו את המראה האיום לא גילה לאיש את אשר עם לבו.

יצחק, שהיה ראש וראשון להוגי רעיון ההתקוממות חזה מראש את הצפוי, בפרספקטיבה אכזרית מאד, מבלי להתפש אף פעם באחת האשליות שהיו נחלת רובו של הצבור בגיטאות.

הוא חישב וצירף בקפדנות את מעשי הנבלה „הקטנים" והגדולים שנתכו על ראשי בני עמו וראה בדיקנות מפליאה את כונותיו של האויב.

הוא היה רואה חזות שחורה ביותר וכאחת נושא התקוה הגדולה, שלה ציפו בחיל ורעדה המוני יהודים אובדי עצות.

כשהשלים את בנין מסקנותיו האכזריות עד הסוף, החל לחפש צוות עוזרים נאמן שירתמו בעול העשיה, בהכנות המוקדמות בערוב יום חייהם של יהודי לחווא — להצתת אש המרד והגבורה.

רעיונותיו המהפכניים השתלבו ברצונו העז:

א) להכחיד את קלגסיו־תליניו של האויב בטרם יפיקו זממם ולמנוע בכך את חרפת טבח ההמונים;

ב) לקרוא דרור לגאוה הלאומית המושפלת עד עפר ע"י מתן אפשרות ברגע הנכון להמונים המיואשים להשתתף בפועל במאבק ההשתחררות מסיוט הכליה.

שני עקרי יסוד אלה הוו אבני־פנה בתכנון המעשי של המרידה, השלימו זה את זה.

התא המחתרתי שנתגבש לאחר־מכן בפקודו של יצחק רוחצ׳ין כלל מספר מצומצם של חברים פעילים.

שבעתיים נבדק כל חבר חדש עד שהוחלט להכניסו בסוד ארגון המחתרת. כולם כאחד היו עשויים ללא־חת, עזי רוח ונפש, בעלי הכרה לאומית עמוקה ביעוד שליחותם הקדושה.

לאחר יום עבודה מפרכת, מלווה התעללויות בגוף ובנפש, היה התא מתכנס באחד המרתפים החשוכים בגיטו, לאור נר מבליח, ומתכנן את דרכי הפעולה להתקוממות ההמונית בבוא היום המר והנמהר.

התפקידים הדחופים שעמדו בפני הארגון היו:

א) להרוס את שרידי האשליות שקננו בלבות כלואי־הגיטו, שביהודי לחווא לא תגע יד המרצחים;

ב) להרחיב את שורות החלוץ הקרבי על־ידי משיכת כוחות צעירים נוספים לפעולות ההכנה המוק־דמות לקרב האחרון.

ג) לפעול לרכישת מעט נשק שישמש לצרכי אימון הלוחמים ולפעולה הקרבית נגד האויב ביום ההשמדה ההמונית.

שני התפקידים הראשונים בוצעו כמעט במילואם ואילו ענין רכישת הנשק, בכל המאמצים שהושקעו בביצועו, לא נשא פרי.

אף גם בזאת לא היה גורם מרתיע מהמשך התכנון המדוקדק של ההתקוממות. בהסתייעו במעט המכשירים הקהים, לרבות כלי עבודה מיושנים — שגם השגתם בגיטו המרוקן מכל, היתה בעיה חמורה עד למאד.

תכנון המרידה הותאם, איפוא, לאפשרויות המוגבלות שעמדו לרשות הארגון, ובהעדר הנשק

הגואל התרכזו במיוחד בהרמת הרוח של הלוחמים.

בתיכנון הפעולה הובא גם בחשבון למנוע נפילת רכוש בידי הפורעים המקומיים, ולשם כך נתמנו אחדים מחברי הארגון שהוטל עליהם לשלוח באש את בתי הגיטו מכמה כוונים — מעשה, שאפשר היה לחזות מראש, שיגביר מבוכה בשורות התליינים וישים לאל „פעולה מסודרת" כפי שהורגלו לה.

רבות מחשבות הוקדשו לגורם המפתיע: יצירת „פניקה מאורגנת" שתשמש הסחה ראשונה לכת הרוצ־חים מפעולת ההשמדה.

הכוונה היתה „להעסיקם" — ואפילו לשעה קלה בלבד — בהרגעת הרוחות בעוד שכוח־המחץ של הארגון ינצל את שעת־הכושר ויפרוץ דרך באחד ממקומות התורפה למנוסה כללית של הכלואים.

מאידך הוכרע בהתיעצות ודיונים פנימיים על פעולה אלטרנטיבית, במקרה שאי־אפשר יהיה להוציא לפועל את התכנית הזאת: לעורר תגרה, ליזום פרובוקציה ולהכנס ב„קרבות מקומיים" עם הרוצחים בחלקות שסומנו מראש — לאורך גדרי התיל שסגרו על הגיטו.

במבוכה הכללית שתקום במחנה האויב תבוא הסתערות מאורגנת של ההמונים על שערי הגיטו והמנוסה לביצות הפריפט.

המטרה הראשית של ארגון המחתרת היתה למנוע את הובלתם של יהודי לחווא כצאן לטבח, לסול מסלה של בריחה לכלואי הגיטו בקרבות עם האויב הרצחני.

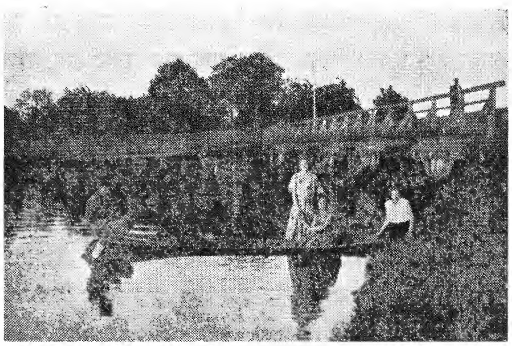
כל חבר ארגון־המחתרת ידע שבהתנהגותו האמיצה בזמן ההתמודדות המכרעת עם כת הרוצחים, תלוי גורל חייהם של מאות מכלואי הגיטו ואין הוא אלא קרבן מדעת למען יחיו אחרים שיבואו אחריו.

המצוקה האיומה שהחמירה מיום ליום ככל שהלכה והתקרבה שעת ההשמדה, ההתעללויות הבלתי־פוסקות מצד הרוצחים הגרמנים ועוזריהם השכירים מבין הגויים המקומיים, שוו לרעיון ההתקוממות המאור־גנת אופי של החלטיות שאין אחריה הרהורים. יצחק רוחצ'ין נתן לכך ביסוס אידיאולוגי מזהיר:

„מות גבורים פנים אל פנים בקרב עם הרוצחים ימרק את ההשפלות האיומות שהתיסרנו בהם בחיים־לא־חיים. בדרך זו ניתן ביטוי לגאותנו הלאומית־האנושית, שלא נשבר גאון עוזה. נהפוך הוא: בכור היסורים העל־אנושיים התחשלנו שבעתיים"...

כיום, בפרספקטיבה של 14 שנה אפשר לומר בודאות גמורה, שמרד יהודי לחווא לא קבל כל תמיכה מאחד הגופים הפרטיזנים שפעלו בסביבה. לולא זאת ההתקוממות היתה יכולה להיות מבצע אדיר־תנופה להצלתם של יהודי לחווא, וגם מחוצה לה.

להוותנו, לא באה שום עזרה (גם לא מוסרית־סמלית) למורדים מהחוץ. ריכוזי הפרטיזנים בסביבה לא נגעה ללבם במישרין הטרגדיה האיומה של כלואי הגיטו היהודים. באירועים המסעירים בגיטו המורעב ואכול היאוש ראו משום „אפיזודה" נוספת בשרשרת מעשי הברבריות של הרוצחים הגרמנים; טרגדיה

הגשר על הנהר בלחווא

דער בריק אויפן טייך

מקומית, שאין בה כדי להשפיע או להכריע במעט או בהרבה במערכה הפרטיזנית, הנטושה לפי פקודות מגבוה ופעולותיה מותנות בצרכי השעה של קטע החזית הלוחמת שהיא סרה לפקודתה.

בוודאי שאין טעם לעורר מחדש את השאלה הגורלית: „מה היה גורל המרד של יהודי לחווא אילו היתה באה עזרה פעילה של אחד מגדודי הפרטיז־נים שחנו בסביבה הקרובה ברגעים הקריטיים של הקרב האחרון?"

נקל למפקדי הפרטיזנים להרגיע את מצפונם החרד לשמם הטוב בתקופה ההיא. אולם אין בכוחם להעיב את האמת הטרגית, שבהימנעותם מהגשת סיוע ללוחמים חסרי־המגן נתנו ידם בעקיפין להמעטת מספר הניצולים מן הגיטו הלוחם, האחוז להבות ודם.

וגם „הטובים" שבין הגויים לא נחרדו מאימת האסון. רבבות גויים חסודים־צבועים ציפו בתאוות

שטן ליום השמדתנו הסופית כדי לרשת את דמי־האומללים.

כחיות טרף עטו מכל עבר על הגיטו הבוער, בנעוריהם ובזקניהם, לבוז בז, ולהבטיח חלקם בשוד שלאחרי ההשמדה ההמונית.

העומדים בראש מערכת ההתקוממות חזו מראש את ביעותי שיתוף הפעולה בין שני השותפים למטרה — הכחדתנו מארץ החיים.

קומץ הלוחמים עמד במלחמה שהתמשכה בשני קוי החזית, משני קטבים באו וגאו כמו גלים, נפרדים להלכה ומתואמים למעשה: ביצוע הפשע האיום להשמדתנו.

הגל העיקרי, פלוגות התלינים של צבא הס״ס, מצויידים במיטב כלי־ההשמדה, והגל השני, הגרוע ממנו מאות מונים: גויי המקום והסביבה, שנזעקו להציע עזרתם „לאדונים" הגרמנים בביצוע השחיטה ההמונית של כלואי הגיטו.

ראיית המצב הקודר לאשורו, אימתה את הנחות התכנון הקרבי, גם מנעה התלבטות יתירה בקרב האחרון עם האויב.

מפקד המרד, יצחק, נפל שדוד ראשון בשדה־הקטל, אולם לא זו בלבד שמותו, מות גבורים, לא עורר מבוכה בשורות הלוחמים; רוח־הקרב הוגברה שבעתיים.

המטרה הושגה. נזרעה פניקה מוחלטת בשורות שני גושי האויב. נפרצו שערי הגיטו בסערת קרב והכלואים החלו בורחים על נפשם אל ביצות הפריפט.

עד שהתלינים התאוששו מעצמת המכה שהונחתה על ראשם נע כבר הרוב המכריע של כלואי הגיטו בדרכים־לא־דרכים אל עוגן־ההצלה שנראה בדמיונם.

אולם כאן אירע הגרוע מכל. הצלחת הבריחה מהגיטו הבוער עדיין לא הבטיחה את הסיכוי להשאר בחיים.

מאות גויים מאוכזבים שנבצר מהם להפיק זממם במעשי־שוד ואכזריות בגלל ההתנגדות המפתיעה מצד הלוחמים האמיצים, דלקו אחרי הנחשלים־התשושים, חסמו בפניהם את דרכי הבריחה ורצחום בדם קר.

מה שלא עשה השטן עצמו עשו שליחיו הנאמנים...

מן המאות שהצליחו לפרוץ דרך משטח־המות נתקבצו בביצות הפריפט כ־600 איש. אולם גם מהם ניצודו ברובם בתחבולות ערמה זדוניות של הליסטים המקומיים ומצאו את מותם הטראגי בטרם הספיקו להגיע למקומות „מבטחים" או להתקבל לגדודי הפרטיזנים.

מרד יהודי לחווא חרג במהותו הרעיונית ובביצועו הקרבי המזהיר מגדר תופעה מקומית בלבד.

ממדי הקרב ומעללי הגבורה העילאיים שגילו חברי הארגון במלחמתם עם האויב הפך לציון דרך לשרידים מעונים במעבדות המות של האויב הרצחני. במרד המזהיר היה משום לקח היסטורי ששינה עד היסוד את הלך הרוחות בשורות שרידים נרדפים על צואר ומשום אזהרה חמורה לאויב מפני נחשולי השנאה והנקמה אשר, במוקדם או במאוחר, יערערו עמדותיו ויטביעוהו בדמיו הטמאים.

גבורה והקרבה אישית אינם כחומר הנשקל במאזניים. ערכם טבוע במטבעות הנצח, שאין לזמן ותהפוכותיו שליטה בהם.

יצחק רוחצ'ין, האחים אשר ומשה ליב חפץ, דב לופטין ורבים רבים אחרים נתיחדו במעשי גבורתם עם הנצח.

מותם הצית מחדש את אש החיים בלבבות נואשים. לאור דוגמתם האישית המופלאה הלכו לקרב אחים לנשק, בשיר על שפתיים, מחצו שורות אויב באש נקמה והגשימו בגופם ונפשם צוואת קדושים אחרונה „נקמה"!

יתגדל ויתקדש שמם של גבורי המרד וינון זכרם לנצח בזכרון האומה.

יהושע ליכטשטין

קרב פנים־אל־פנים

פרשת ההתקוממות בגיטו לחווא נכתבה בפרוטרוט בספר זה, ויש להדגיש את הגורמים הצבאיים במאבק זה, והם: הכוח הצבאי של הנאצים, שגיאותיו מבחינה אסטרטגית, היתרונות הקרביים ומטרות לוחמי הגיטו.

השמדת ישובי היהודים ברחבי הכיבוש על־ידי הנאצים, ההשתוללות בגיטאות מבלי התקל בהתנגדות אקטיבית, נעשה הרגל אצל המרצחים, באין מפריע. התקופה, סתיו 1942, יהדות אירופה הוכתה תדהמה וטרם היתה התקוממות בשום מקום. בלחווא הקדמנו גם את מרד גיטו ווארשה, וגילויי מרידה בשאר ערים שם התמרדו יהודים ולא הלכו כצאן לטבח.

לפיכך, לא היה שום יסוד לנאצים לנקוט באמצעי כוח ובטחון חריפים בבואם לחסלנו. יתכן, שהרגישו שיהודי לחווא טרם נפלה רוחם, שכאן צריך להתחולל דבר או שמרו סתם על מסורת והם נערכו כמו לקרב נגד כוח צבאי ממש. הרכב הכוח הנאצי בלוחא היה: יחידת־מחץ כ־100 איש של ס.ד. (משטרה צבאית של ס"ס); פלוגת חיל־המצב של ה„וורמאכט"; חיילי קבוצת „טאדט" — חיל־משמר שחנה בתחנת־הרכבת; ה„געביטסקומיסר" בפינסק ומשמר ראשו, ומאות שוטרים רוסים־לבנים ואוקראינים, שבאו מתחנות המשטרה הרחוקות והקרובות בסביבת לחווא, בקוטר כ־100 ק"מ. הכוחות הנאציים היו מצויידים לפי מיטב הטכניקה הנאצית ומנו למעלה מ־500 איש. ונוסף עליהם אספסוף מקומי צמא־דם ושואף־בצע. והכל היה מוכן למבצע החיסול של קומץ יהודים חסרי מגן וישע.

ראיתים כיצד הם תופשים עמדות במלוא המובן הצבאי: מעבר לנהר, גבול הגיטו, הוצבו 3 מכונות־יריה כבדות, האחת ע"י ביתו של שמחה זלצר, שתלשה על רחוב שקולנא בגיטו, השניה ע"י „הרודניקים", השלישית ע"י בית ישראל ליכטשטין שהיתה מופנית אל הרחוב רינקובה, בו היו מרוכזים רוב תושבי הגיטו וכל הנוער, ושם התחוללה ההתקוממות. מסביב לגדרות הגיטו הוצבו מכונות־יריה קלות מסוג „שפנדאו", לרוב הגרמנים והשוטרים היו מזויינים בנשק אוטומטי. מטה־הפעולה היה בבית שלמה זלמן מורבציק — בית „הוורמאכט" — שם עמד בככר השוק ה„געביטס־קומיסר" של פינסק וניצח על „הפעולה".

אחרי שההמון נסוג מפריצת הגדר ע"י המחלבה ברחוב מלינובא, נכנסו חיילי הס"ד לתוך הגיטו וניסו לסדר את תושביו בשורות לשם הובלתם לטבח. ההתקוממות לא היתה כבר בגדר אפתעה בשביל המרצחים, להבות האש שבקעו מבתי הגיטו, התנפלות בחורינו על הגרמנים שהיו בשטח, מצאו את הנאצים במצב־הכן, ומטר יריות מכל כלי־המשחית הומטר על הגיטו מכל עבריו. מכונות־היריה פעלו בלי הרף לאורך הרחוב ופגעו בהמון, מבלי להתחשב בעובדה שגם גרמנים נמצאים בינינו. אחרי היריות הראשונות של בחורינו מכלי־הנשק שפורק מעל הגרמנים שהיו בגיטו, הם החלו לסגת בבהלה מתוך הגיטו לעבר השוק או לתפוס עמדות־מגן בפינות הבתים. מביתו של זליג דולגופיטי שהוצת מיד אחרי הבערת ביתו של זלמן חפץ, עלה העשן וכיסה את כל הרחוב, ונעשה כמסך ליורים ממכונות־היריה שמעבר לנהר.

לא היה לנו פיקוד־מבצעי, כל אחד פעל על דעת עצמו. לא הצבנו לפנינו מטרה להלחם בנאצים מלחמת־מגן או התקפה. מטרתנו היתה אחת ויחידה: לא ללכת כצאן לטבח, להרוס ולפרוץ את הגדרות ושערי הגיטו ולצאת אל מחוץ לתחום פגיעתם של כדורי המרצחים, או ליפול כגבורים. באופן אינסטינקטיבי חיפשנו מחסה בבתים, בם טרם אחזה האש והתקדמנו בחצרות בין הבתים: מבית שלמה מורבציק לבית שלום רומנובסקי, ומשם לבית שלמה מרדכי מורבציק, דרך החלונות ודלתות החדר. התקדמנו במאות אל שער שנפרץ

בינתיים, עברנו בו עד השוק ומחוץ לעיירה.

הנאצים, ללא יסוד בהשוואה לכוחם, הופתעו והתבלבלו. להבות האש שאחזו בבתים מחוץ לשטח הגיטו, מהלומת בחורינו בהם, הוציאום מדעתם והם ירו בלי הפסק ובלי כיוון.

הפריצה, כאמור, בוצעה בכיוון השוק, המקום בו חיכו הנאצים לפחות לאפשרות כזו. כוחות־תגבורת הגיעו אליהם והסתדרו לאורך הבתים של יצחק ואריה חפץ, יעקב רבינוביץ ואבא סוגנסטסקי מצד אחד ויעקב לוין, פגומי הבית של אהרן מורבניק, יהודה מורבציק מצד שני; ממש לעיניהם עברו מאות בורחים לכיוון הרחובות קוזנגורודק ודודגורודוק, הם ירו בעמידה והפילו חללים לרוב. בחורים צעירים, ילדים ונוער בגיל 5—20 שנה, היו הרוב שהצליח להחלץ תוך ריצה והתחמקות. קשה לקבוע את מספר היהודים שהצליחו לצאת אל מחוץ לגיטו, ויש לשער ללא טעות שמספרם היה בין 600—700 אנשים, נשים וטף. היתר נפלו כגבורים. לבורות־הקברות לא הלכו.

בסיכום המערכה היתה ידנו על העליונה בקרב זה. התגברנו על האויב באומץ רוח וכושרם הצבאי של בחורינו שדרכי לחימה לא היו זרים להם, הם למדו לתפוש בנשק בכל הזדמנות: בשרתם בצבא הפולני, (פ.א.וו. POW) בלחווא, תנועות הנוער הציוני, ובבית״ר. אמנם, רובם נפלו תוך התמודדות עם הנאצים, אך הם נתנו מהלומה כבדה לרגשות המרצחים, שקומץ יהודים לחם בהם וגם יכול להם.

ישעיהו מילמן

שיטות עינויים

מטה הס"ס השתקע בלחווא בביה"ס העממי החדש. בראשם עמד האוברשטורמפירר שמידט. זה היה חית־אדם שבהכנסו לשטח בית־הספר אסור היה ליהודי, להראות שם. בעיר הופיעו מודעות וכרוזים: על היהודים להדביק טלאי־צהוב על בגדיהם; על היהודים להביא פרוות, למסור כל כלי־רכב ואופניים; על היהודים אסור לצאת מבתיהם מערב עד בוקר; אסור לאמור ולענות שלום ליהודי. בכל בוקר היו חיילי ס"ס חוטפים ברחובות העיר יהודים לעבודה, לנקיון ושרות־הסוסים. אני, אבי ועוד כ־20 אנשים עבדנו בבית־הספר, בנקיון השטח שאסור היה שיימצא בו גפרור או פיסת־נייר. הבאנו מים למטבח, נקינו כלי־האוכל, צחצחנו נעלים, וכל העבודה היתה צריכה להעשות במהירות ובדייקנות. אם לא מצא חן בעיני החייל סיר־האוכל היה מרביץ בו במנקה הראשי; אם הנעלים לא הבריקו כראוי היה בועט ברגלו בפני המנקה.

בוקר אחד נצטוויתי להביא יחד עם יעקב צ'רטוק מים למטבח. עבדנו לפי התור, כל אחד הביא 2 דליים מים. העמדנו את הדליים וישבנו רגע, וכשראה הנאצי שאין מים בדלי, לקחנו לרפת ויחד עם הטבח המגושם הרביצו לי מכות, כבשתי צעקה, מפני שלא רציתי שאבא ישמע בחוץ, עד שאחד פתח את הדלת במקרה, והוציאנו.

פעם גמר ס"ס אחד את ארוחתו ולא נצל את „השלאף שטונדע" ויצא לטייל. ומצא אותי, את טייבל קורובוצקא, את פניא גוזנפוד, יעקב חיניץ וחיים סלוצקי. השאלה היתה: „למה אתם יושבים?" ענינו לו, שבזמן הצהרים אנחנו חפשיים עד שיגמרו את ארוחתם. מיד העמיד אותנו בשורה, וציוונו לרוץ. לפי פקודתו הבאנו סולמות ונצטווינו לעלות עליהם ולשיר. מלאנו את פקודתו, חוץ מחיים, שהתעקש ולא רצה לשיר. הוא ספג מכות עד שנפל. אחרי השירה והריצה, שכבנו על הארץ וצווינו לעשות תרגילים: לקום ולהתרומם על ידים ורגלים 100 פעמים. הצילנו אחד מהם, אוטרופציק, שהפחית את התרגיל עד 20. בגמר ההצגה שבנו לעבודתנו הרגילה.

כדי להקל על המרצחים את גיוס הפועלים, ציוו לבחור וועד של 5 יהודים שיהיו אחראים על ההוצאת לפועל של כל הפקודות. בוועד השתתפו דב לופטין כיושב־ראש, יעקב מסטר, אליהו שכטמן, יוסף גוזביץ, ישראל דרבסקי. בתור יועצים שימשו גם הרבנים. ר' אליעזר אריה ליכטשטיין ור' אברהם זלמן אושרוביץ.

המרצחים של ס"ס שהו בלחווא כשבועיים. כשעזבו את העיר נשמנו לרווחה, אך אחריהם באו חילות ההנדסה וה„וורמאכט". הוועד היה מקבל הזמנות לשלוח כל יום פועלים לעבודות. התחילו להקים את גשרי־הרכבת בדרפסק ובלחווא. העבודה היתה נוראה, הצטרכנו לעבוד מ־7 בבוקר עד 8 בערב. בהפסקות הקצרות ספגנו מכות מכל צד. בסיום בניית הגשר עשו להם חג, ולנו זה היה היום הקשה והנורא. נצטווינו לקשט את הגשר בעצים. עקרנו עצים, וקבוצה בת 10—8 איש הצטרכה לסחוב עץ על ענפיו בריצה. אחרינו נסע נאצי על אופנים והרביץ במקלו. אחרי שעבר הקטר הראשון על הגשר נסתיימה העבודה, הם סידרו את כולנו בשורה אחת, והודיעו לנו, שאחרי שיספרו עד שלוש עלינו לברוח, ומי שישאר ולא יוכל לרוץ יירה במכונת־יריה. רצנו בכל כוחנו בלי להסתכל אחורנית.

עבדנו בפירוק פחם בלוניניץ, ביישור כבישים, בחווה, בכל עבודת פרך. אחרי העבודה היה האחראי לקבוצה מביא לוועד דו"ח על התנהגותו של האחראי הנאצי או השוטר המקומי. במקרה של אכזריות יתרה

היה הוועד מפייס את הנוגש במתנה, ולמחרת „הסתדר" יותר טוב. עבודת הוועד לא היתה קלה. סידור אנשים רעבים ויחפים בעבודה היה תפקיד קשה מאד. היחסים בין התושבים והוועד היו תקינים בדרך כלל. השתדלו להיות ממושמעים, ולא לנצל הזדמנות להתחמק מן האחריות, בין שהדבר היה נוגע לעבודה או למסים, (קאנטריבוציה). הוועד מצדו עשה הכל כדי להקל על התושבים. לא היה מקרה אחד שיהודי נשאר ללון בבית־הסוהר, כיוון שידוע היה, מה יהיה גורלו בלילה. מקרה יחידי קרה, שגוי אחד הלשין על אהרן מיטווך שאמר „כי הגרמנים יפסידו במלחמה". הוא היה כלוא בלחווא שלושה ימים וגורלו כמעט נחרץ. בהשתדלותו של לופטין שלא עצם עין במשך שלושת הימים, הוחזר אהרן מוטווך לביתו.

התזונה בעיר ירדה מיום ליום, המנה שקבעו השלטונות היתה מאתיים גרם לחם לכל נפש. ובזמן הראשון, שלא כל התושבים היו זקוקים למנות היו מחלקים את הלחם לעובדים ולנצרכים. כל פועל שיצא ליום עבודה היה מקבל ככר־לחם, או שנים, בעיקר סבלו מחסור הפליטים שהיו בלחווא מזמן שהרוסים נכנסו לעירה, להם לא היה מה להחליף בלחם. עד שהיינו חפשיים להתהלך בעיר לא היה המצב נורא. כל קבוצה שחזרה מן העבודות הכניסה לעיר מאות ק"ג מזון, השוטרים עשו לפעמים חיפושים בשקים והיו מחרימים את האוכל, אבל למחרת היה השוטר מתנהג במתינות אחרי שקיבל מן הוועד מתנה רגילה. היחסים בין הקומנדנטורה והועד היו תקינים, ולא גזירה אחת שגזרו השלטונות העירוניים היו מבטלים בהשפעת ה„וורמאכט הגרמני", כל שוטר פרוע היה מקבל מכות נמרצות ע"י הקומנדנט אם לא הועילו הבקשות והמתנות.

אמצעי השוחד עזרו בהרבה לבטל גזירות זמניות. גיוס הסחורות והכסף נעשו ע"י הוועד ע"י הטלת „מסים" על בעלי היכולת, ועל־ידי טרנסאקציות של „מגבית". השלטונות המקומיים הטילו קונטריבוציה כספית גדולה, שנאספה בדייקנות על־ידי התושבים היהודיים. כעבור זמן ציוו המרצחים להביא להם את כל הזהב והפרוות. הם הכריזו שאחר התאריך הקבוע יעשו חיפושים ואם ימצא אצל מישהו זהב או פרווה — יהרג. המרצחים לקחו את הרבנים ונכבדי העיר כבני־ערובה להצלחת המבצע. ביום הקבוע נאספו תכשיטים וזהב ומסרו למרצחים, נדמה, 1½ ק"ג במשקל.

הרבה יהודים מסרו זהב, כסף, ופרוות לתושבים המקומיים בתור פקדון, שנשארו אצלם אחרי מות בעליהם. כל יום הביא זוועות חדשות וכל לילה היה ליל נדודים. פחד נפל על היהודים כשנודע שהקומיסר בפינסק צריך להגיע. הרוצח ההוא לא בא אף פעם לחינם. והבקור עלה בזהב ובמתנות יקרות־ערך.

מקרי מוות טרם היו בלחווא, פרט להריגת יהודי מקוזנגורודוק שבא בערב ראש־השנה ללחווא כדי לשחוט עוף אצל השוחט. כשנודע הדבר לוועד כבר היה מאוחר, היהודי נרצח מפני שאסור היה ליהודי להמצא בלי רשיון מחוץ־לעיר.

בערב פסח 1942 הגיע לביקור ה„געביטסקומיסר" עם עוזריו ללחווא. בקורו הוקדש כדי להחליט על מקום הגיטו. המקום נקבע ברחובות בתי־הכנסת, חוץ מבית־הכנסת ובית שלמה־זלמן שהיו תפוסים על־ידי הגרמנים. רחוב רינקובה עד אמצע רחוב מלינובה. יומיים ארכו הטלטולים אל הגיטו. המשטרה גויסה לשמור על הסדר. למרות הגבלות המטען, הכנסנו את הכל לגיטו בזכות השוחד ששילם הוועד למרצחים. במשך ימי קיומנו בגיטו היה המטען לתועלת רבה. בגדים וכלים החלפנו בלחם, ויכולנו להתקיים במשך שנה שלמה, לולא הקיץ הקץ המר.

ראש המשטרה היה אז חותנו של הכומר הפרבו־סלבי. הוא היה מוציא יהודים זקנים באמצע הלילה, מביאם למשטרה ומצווה עליהם לרקוד כשפחי אשפה על ראשיהם. אבל גם לתעלוליו שם קץ ה„אורטקומנדנט" בהשפעתו של לופטין, שהיה נוכח בזמן שראש־המשטרה ספג מכות נמרצות.

התזונה בגיטו ירדה פלאים, מזמן שהגישה היתה אסורה לגויים, משפחה שלא יכלה להחליף את שארית מטלטליה, היתה צפויה לרעב. מנות השלטונות נצטמקו מיום ליום. לאט־לאט יכולנו לפגוש באנשים נפוחים מרעב. גרוע ביותר היה מצבם של הפליטים שבאו מפולניה. כל משפחה היתה מעוניינת שהבנים או הבנות יצאו לעבודה ולהרוויח קילו לחם ליום, היו גם בעלי־יכולת שהרשו לעצמם לשכור פועלים שיצאו לעבודה במקומם ואלו קיבלו את מנתו של השולח מהוועד

וגם חצי קילוגרם לחם מן השולח. היו גם תקריות בין מנהל מחלקת־העבודה בוועד, אבי ז״ל, ובין אלה שהצטרכו לצאת לעבודה. שיטתו היתה לשלוח אנשים בריאים או שוכרי־פועלים מאשר רעב או יחף. שיטה זו גרמה לאבי ז״ל לקבלת סטירת לחי הגונה מידו של דוב כץ (עשקעס). לא הועילו הפצרות משפחתו ובכי אמי ואחותי שיעזוב את התפקיד. הוא נענה להפצרות הרבנים והוועד שאיימו בהתפטרותם אם יעזבם. אף אחד מאתנו לא תיאר את הנהלת הוועד בלי לופטין וכמה מעוזריו. וספק אם היינו נשארים בחיים לולא לופטין. העבודה נמשכה בלי זעזועים עד 27 לאוקטובר, אז נודע לנו על חמישה הרוגים, ובתוכם חיה שולמן, בכביש לובן בנשאם קצת אוכל למשפחתם. לפניית לופטין לשוטרים, ענו לו שזה אות מבשר רעות. אחרי ימים ספורים הגיעונו שמועות שחופרים תעלות ע״י פסי־הרכבת. התחילה התרוצצות של הוועד להיוודע פשר התעלות, ורצינו להאמין בתשובה, שזו הגנה בפני הפרטיזנים. אך בלילה השלישי לחפירות הרגשנו שוטרים מסתובבים על־יד הגיטו ואז היה ברור לנו שסופם של יהודי לחווא מתקרב לבוא.

פנינה דרבסקי־לוין.

הרפתקאות ילדה בגיטו*)

1. בריחת בהלה

בימי החופש הגדול, ימות הקיץ והשמש, שחקתי עם חברותי על־יד ביתנו ברח' קוזנגורדוק. משחק ילדים מאושרים החיים בבית־הורים יקרים, הנאבקים על חינוך ילדיהם למרות קשיי הפרנסה הכרוכות בשינוי המשטר.

פתאום שמענו רעש של מכוניות משורינות ואופ־נועים. ההורים הסבירו לנו את דבר המלחמה וכי הגרמנים מתקרבים לעיר. ילדות בגילי מן הפליטים שברחו מפולין והספיקו כבר להכיר את הגרמנים בשנת 1939, סיפרו לנו שהם רוצחים אנשים ומתעללים ביהודים. פחד נפל עלינו ונסגרנו בבתים.

ברחוב קוזנגורדוק בו גרנו, היתה הכניסה הראשית אל העיר. ראיתי איך הגויים, תושבי העיירה, יצאו לקדם את פני הגרמנים ובידיהם זרי פרחים, לחם ומלח. לשמחתם לא היה גבול: הצבא הגרמני בא לשחררם מעול היהודים והקומוניסטים. בבית ישבו ההורים וכל המשפחה אחוזי פחד ודיברו בשקט שלא ישמע קולם.

היום הראשון עבר בשקט, בערב התחילו הגרמנים לדפוק בדלתות בתי היהודים. שכבתי במיטה ורעדתי מפחד, כמה גרמנים נכנסו לביתנו ושאלו את אמי, אם ישנם בבית בחורות או גברים? אמא ענתה באומץ, שאין אף אחד, חוץ משתי ילדות קטנות. (אבא ואחותי הגדולה נחבאו באותו לילה וכן בימים ובלילות לאחריו).

לא אזכור את החיים בזמן שלטון הגרמנים, כי הייתי ילדה והורי השתדלו למסור לנו את פת לחמם האחרונה שלא נדע מחסור ומצוקה. אך אזכור לנצח את היום בו באו שוטרים וגרמנים וגרשו אותנו מביתנו, בו נולדנו וחונכנו, ובמשך כמה רגעים עזבנו את ביתנו ולא הספקנו לקחת שום דבר מן החפצים. במכות הריצו אותנו, ועשרות משפחות אחרות, על מטלטליהם הדלים לתחום הגיטו. ביום הטראגי ההוא, גם אנו, הילדים הקטנים, הבינונו והרגשנו את גודל האסון שבאה עלינו ועל כל העדה היהודית בעיר.

בגיטו התגוררנו בבית אלתר דולגופיאטי. היו שם עוד כ־20 משפחות, המקום היה צר וחסר אויר לנשימה. מצב האוכל היה בכל רע וכל אחד התחיל לחפש דרך לחסוך פרוסות לחם, הרבה אנשים היו נפוחים מרעב. אני הייתי תמיד יוצאת מן הגיטו דרך איזה חור של גדר שלא ירגישו בי והולכת לכפרים הסמוכים לבקש פרוסות לחם, כי לא הכירו בי שאני יהודיה.

בכל יום הצטרכו לצאת לעבודה, הייתי מתלבשת בשמלות של אמא כדי שאראה מבוגרת יותר, והייתי יוצאת במקום אבי לעבודה, כי הגברים היו מקבלים מכות בזמן העבודה. עבדתי בשארית כוחותי הצעירים והתשושים, רעבה למחצה, בדרכים ובפסי־הרכבת, והשתדלתי למלא את הנורמה שהוטלה עלי.

באחד הערבים, כשהלכנו, כרגיל, לישון, ולחלום על השחרור מן הגיטו שמענו פתאום דפיקות בדלת. היה זה דודי ישראל דרבסקי שהיה חבר ב„יודנראט" ובא למסור לאבי בשורת־איוב כי אנחנו מוקפים מכל הצדדים והגרמנים עומדים להוציאנו מחר להורג.

כל תושבי הגיטו כבר היו על רגליהם. ראיתי כל אמא מסתכלת בילדיה, מוכנה להגן בגופה על גוזליה, שטרם ראו טוב בחייהם והולכים לקראת המות באין מושיע.

בבוקר הסתובבנו משפחות שלמות שלובי־זרוע בכדי למות יחד. ברחוב מלא אנשים, בוכים ומתפללים ומבקשים רחמים שיעשה נס מהשמים. שום נס מן השמים לא נעשה, הגרמנים כבר בינינו ומגרשים שנסתדר בשורות. ראיתי את בשה־לאה חפץ קופצת

---

*) בת 10 היתה המחברת בזמן שברחה מן הגיטו.

אל הנהר, והנה דודי ישראל דרפסקי יוצא מבית זליג דולגופיאטי, שהדליקו והוא נקרא ע״י שוטר מקומי שהעמידוהו על־יד הנהר וירה בגבו. היהודים התחילו להלחם בגרמנים. האש התחזקה מרגע לרגע ולא אדע איך עזבתי את ידי אמי ואחיותי. התחלתי לרוץ וקפצתי לחצרו של בוקצין וראיתי ערימות של גופות והכדורים עפים דרך החלונות. יצאתי בחזרה והמשכתי לרוץ יחד עם כולם לשוק, לרח' קוזנגורדוק. ע״י המשטרה, בבית חסיה־פרל סלוצקי ראיתי את אחותי ציפורה שוכבת הרוגה. משם רצתי לחצר של וולוחינסקי ולשדה, וראיתי לפני המוני אנשים הרוגים ומאות ממשיכים עוד לברוח מהגיטו. באמצע הדרך ראיתי את אחותי גיטל הגדולה ממני בשנתיים. היא היתה פצועה מכדור בידה הימנית ובגב כשהיא כולה שותתת דם. אמרתי לה שאין לי כבר כוח לרוץ. היא עודדה אותי להמשיך לרוץ ושאשתדל בכל כוחותי להתקדם והמשיכה בדרכה. אני הוספתי לרוץ, זרקתי את מרבית הבגדים מעלי עד אשר הגעתי לנהר פריפיט. אך את אחותי כבר לא מצאתי שם. וככה עברו כמעט שנתיים, עד השחרור, לא ידענו אחת על אחותה.

אחותי גיטל סיפרה לי, שהיא באה אז אל הפריפיט ופגשה את לאה רומנובסקי שעשתה לה את התחבושת הראשונה מחולצתה שקרעה לגזרים. היא התקדמה עם קבוצת אנשי לחווא לסביבת חובוט, מקום הריכוז של ניצולי הגיטו ושם עשה לה רופא פרטיזני תחבושת לפי בקשת איבון סקריפקא, גוי שהיה ידיד של אבינו. גיטל עוד סבלה הרבה זמן עד אשר הפצעים נתרפאו. יחד עם כמה אנשי לחווא הגיעה עד המזרח, וסודרה בחטיבת פרטיזנים ע״ש מפקד־החטיבה (ניקולאייביץ), שחנה ע״י ליובן, עד לשחרור המחוז בידי הצבא האדום.

2. בדרכי הפרטיזנים

על גדות הפריפט, עייפים ומבוהלים, רעבים ופצועים, ישבנו קבוצה של 100 נפש, רובן בחורות וילדים. נפגשנו עם משה פישמן, שהיה בסירה בדרכו ללחווא. סיפרנו לו את כל הקורות בעיר, והוא העבירנו לגדה השניה של הפריפט. התישבנו לנוח בין עצי הערבה. הגברים התחילו לדבר ביניהם, ורצו לעזוב את הבחורות והילדים. באמצע הויכוח, ראיתי גוי אחד, שמו היה פולין — כפי שנודע לי — עמד על ערמת־שחת עם כלב ומכונת־יריה ופתח באש על הקבוצה.

קפצתי לבוץ עמוק וישבתי עד אשר שקטו היריות. ברצוני לצאת מהבוץ, לא יכולתי להוציא את נעלי ובקושי נחלצתי יחפה ונאספנו, שארית הניצולים מידי המרצח פולין, כ־30 איש. היתר נהרגו על־ידו. רועדים מקור, שכבנו במים ונרדמנו קצת, ובהתעוררנו מצאנו שהגברים וסימה קפלנסקי וכמה בחורות מבוגרות אתם עזבו אותנו לנפשנו וברחו. נשארנו 15 ילדים, וכמה גברים שהיו להם ילדים קטנים, מהם: משה־זאב רומנובסקי, סנדר ובילה שקלר, וזליג חפץ. לפנות בוקר הסתתרנו בין השיחים. ראינו גרמנים ושוטרים עוברים על־ידינו וגויים מקומיים מובילים אותם בעקבות אנשים. למזלנו לא הרגישו בנו, ראו עקבות שהוליכו לצד שני ופנו שמה.

נשארנו כארבעה ימים בלא אוכל ומים, ושתינו מי הבוץ. ביום החמישי, יצאנו בערב אל נהר פריפט, לשאול לדרך. הרגשנו בגוי על שפת־הנהר. משה־זאב רומנובסקי לבש אומץ וקרא: מי שם? הגוי ענה לנו, התקרב אלינו והכיר את רומנובסקי. הוא רחם עלינו ולקחנו בקרבת ביתו. נתן לנו לחם לאכול וסמרטוטים שנוכל לחבוש את פצעינו, והבטיח לנו למצוא מורה־דרך שיביאנו אל הפרטיזנים. בכל לילה היה בא אלינו, מביא לנו אוכל ומספר על הגרמנים המתרוצצים ומחפשים יהודים על גדות הפריפט.

כעבור ימים מספר הוא בא עם מורה־דרך ונתן מקלות בידינו. הודינו לגוי שהיטיב עמנו ויצאנו לדרך. כל הלילה הלכנו במים ובוץ, עברנו בשקט את פסי־הרכבת ועם בוקר באנו לסביבת פרטיזנים בסיטניצר־הוף, חצר הפריץ לשעבר. פגשנו שם כמה יהודים ונעשה לנו יותר שמח. התפזרנו בבתים לבקש לחם, ולפנות ערב צעדנו אל מחנה הפרטיזנים. והנה יצאו אחדים מן המחנה וצוו עלינו לעזוב את המקום, הם הפנו אותנו לבוסטוק (מזרח רוסיה־הלבנה).

יצאנו לדרך, ובכפר אננציץ פגשנו קבוצה נוספת, ביניהם: דב גיטלמן, משה יעקב דולגופיאטי ועוד. כחודש ימים הלכנו דרך יערות וביצות, בדרכים מסוכנות, נכנסנו לכפרים לבקש לחם ונענינו בעין־יפה. החורף כבר בא ואנחנו יחפים וערומים. ישנו ביערות עד שהגענו לכפר סוסנוביץ, בקרבת קוזמיצי־סרדיביר, שם חנה חיל־מצב גרמני ושוטרים. זה היה המקום המסוכן ביותר בדרכנו אל הפרטיזנים. הגויים סיפרו לנו, שכל יום נהרגים יהודים העוברים במקומות אלו,

וידענו שהם מיוצאי גיטו לחווא. התישבנו ביער והחלטנו להתחלק לכמה קבוצות: ראשונה יצאה לדרך קבוצת בנות, ביניהן: סימה כץ ודינה ויינר, אחותו של לייבמן. כשיצאו נשמעו יריות, וגוי אחד בא ומסר לנו, שהגרמנים תפסו את היהודיות, העמידון על ברכיהן והרגון על הכביש. התחלנו לברוח אל היער וגמרנו לשוב מערבה, אל סביבת לחווא. הקור היה גדול מאד, היינו כולנו חולים, שכבנו על השלג וכשבוע ימים לא יכולנו לזוז. איני יודעת איך נשארנו אז בחיים בכלל.

אחרי שהבראנו קצת המשכנו בדרך. הגענו לכפר ברעזניק, שם חנתה הפלוגה של „מישקה". הקמנו אהלים מענפי־עצים ושהינו שם, עד שבאה התקפה גרמנית על היחידה. הפרטיזנים התפזרו שוב לכל העברים, ואותנו, הבנות הצעירות, לא רצו לקחת אתם. במשך חודש ימים הסתובבנו, 4 בנות: שרה פרידלנד (בת טרוצקי הפחח), סימה קרבצ׳יק, ילדה אחת מן הפליטים — אסתרקה בת התשע ואנכי. כל הזמן לא פגשנו ביהודים וסבלנו רעב וקור. רצינו ללכת לנהר סלוץ להטביע את עצמנו, עד שלפתע פגשנו קבוצת יהודים, וביניהם רומנובסקי, ליבל סלוצקי ושרה שליפק. הם לקחונו עמהם והיינו מאושרות בכך. התישבנו ביער והתחלנו להתחפר כדי שיהיה לנו מקום־מגורים. בלילות היינו יוצאים לגנוב תפוחי־אדמה מהבורות של הגויים. היינו הולכים מעץ אל עץ, כדי לא להשאיר עקבות.

לאחר מכן לקחני אתו יהודי אחד מלנין, ישראל סלוצקי, שעבד כסנדלר בפלוגת וורושילוב. מר היה גורלנו בשעת התקפות הגרמנים: הפרטיזנים היו נוטשים את המקום ואנו היינו נשארות בידי הגורל. היינו יושבות על העצים או מתחבאות בבוץ עד צואר. פעם ראינו גרמנים שדיברו אתנו רוסית באמרם שהם פרטיזנים. ברחנו מהם אך הרשל מיגדלוביץ ומשה פישמן נהרגו. דב לופטין בא לבקרנו ולעודדנו.

ככה, ביסורים ובצרות, חכינו לבוא הצבא האדום. יצאנו מן היער והלכנו ברגל ללחווא. לא הכרנו את עיירתנו. כמעט כולה נשרפה באש המרד בגיטו. לאחר שבוע נודע לי כי אחותי גיטל נשארה גם היא בחיים. אף היא באה ללחווא ולשמחתנו לא היה גבול.

מלחווא נסענו לפולין. עם „הבריחה" עברנו לגרמניה. נכנסנו לקיבוץ „הבונים" ואני עליתי ארצה עם 800 ילדים מ„עלית הנוער" באניה „שמפוליון".

לאחר סבל כה רב הגעתי ארצה. הייתי בקיבוץ אושה, שם למדתי והרגשתי טוב. עברתי לתל־אביב. והיום הנני אם לשתי בנות חמודות.

קופל קולפניצקי

בימי הכיבוש הנאצי

.1

קיץ 1941. יהודי לחווא יושבים בשלוה. החיים הולכים במסלולם. יום העבודה עובר, האנשים חוזרים הביתה מעבודתם. בבית מחכות להם המשפחות, הילדים פונים לחוף הנהר, מתרחצים, משתזפים, משחקים ואין כל דאגה ליום מחר. חובבי הדיג בלחווא עוסקים במלאכתם, הלוא הנהר גדול הוא.

בשבת, ה־21.6.41, התנהלו החיים כרגיל. הנוער עסוק היה במשחקיו וטיוליו והמבוגרים התענגו במנוחה ובביקורים. העיירה נרדמה בלי דעת מה יביא יום־מחר.

ויום־המחרת הביא עמו תדהמה על כל יהודי לחווא. אותו יום חצו צבאות גרמניה את גבולות ברית־המועצות ופתחו במלחמה.

בעיירה החלה אנדרלמוסיה, העבודות נפסקו ומפי הרדיו נודע על התקדמות הבזק של הגרמנים. מאות מופיעים ברחובות לחווא ופניהם מזרחה. יהודי לחווא מכוניות־משא עם אלפי פליטים מן המערב החלו נתפסו גם הם לאנדרלמוסיה הזאת. הנוער התחיל להכין את התרמילים והחפצים, בהתכוננם לקראת עזיבת העיירה. אמהות בוכות, אבות מסתובבים אובדי עצות למקרא הידיעות על כיבוש לבוב ומינסק. חברי הנוער הקומוניסטי, ה„קומסומול", עוזבים את לחווא. נפוצה שמועה שהגבול בלנין ומיקשביץ סגור ואין מרשים לעבור דרכו. השמועה מצאה אוזן קשבת והנוער מוריד את תרמיליו ואומר נואש.

מטוסים גרמניים מפציצים את לוניניץ, בשדות החיטה שמסביב ללחווא מתארגנות יחידות פרו־גרמניות מתושבי המקום היורים מן המארב על החיילים הסוב־יטים הנסוגים. ב־5.8.41 עוזב החייל הרוסי האחרון את לחווא. המוסדות נסגרו והעיירה נעשתה הפקר במשך שלושה ימים, בהם השתוללו הגויים וביצעו גניבות, פריצות ופרעות ביהודים. כל פורע קובע לעצמו את הדירה היהודית שהוא ירכוש לעצמו עם כניסת „הגואל". גויים מקורבים באים ישר הביתה ומבקשים שיתנו להם דברים, שהרי בין כה וכה הכל ילך לאיבוד. גויים ידידים באם אל היהודים ומנחמים אותם, אך כוונת כולם — לגזול ולירוש את היהודים.

שלושה ימים עברו, ימי חושך וצלמוות, ימי פחד, יום ולילה. בתי היהודים סגורים ותריסיהם לא נפתחו. הגויים, לעומת זאת, שוטטו ברחובות, בטלים מעבודת הקציר. אלה מהם שגרו בפרברי העיירה עמדו ליד בית־העם, צופים לעבר לונינץ, לדעת אם נראה כבר הצבא „המשחרר".

ביום השלישי, 8.7.41, אחרי־הצהרים, הופיעו הקל־גסים. חיל־החלוץ בראש עם אופנועים, מכונות־יריה ומכוניות נושאות־תותחים. לאחר סיבובים וסיורים ברחובות, נעצרו בככר השוק וחנו בה. יהודים סקרנים החלו יוצאים לרחובות, להסתכל בפרצופיה הנאצים השנואים. כעבור מספר שעות התחילו מגיעות היחידות העיקריות של ה„וורמאכט".

מיד עם כניסת הגרמנים התארגנה המשטרה במקום, היו בה אזרחי העיירה והסביבה, ובראשם הגרמני הוך, שהתגורר הרבה שנים בלחווא. למחרת נדרשו היהודים להקים „יודנראט".

הדבר נעשה, בראש היודנראט הועמד מר לופטין ונתמנו שני מנהלי עבודה. מן היום השני לכניסת הגרמנים לעיירה, החלו לתפוס את היהודים לעבודה, בשכר 200 גרם לחם ליום (אלה שאינם עובדים קיבלו 100 גרם לחם ליום).

העבודה הראשונה בה „נתכבדו" יהודי לחווא, היתה תיקון דרכים לשם סיוע להתקדמות הנאצים

מזרחה. בתחילה לא נראה הדבר נורא, אעפ"י שהצבא נע בדרך ובראותם את היהודים בעבודתם התחילו לחרף ולגדף ואף להכות בהם. במשך שבוע נוספו עוד מקומות עבודה: במעבר הפריפט ובתעשית הלבנים.

ה„יודנראט" נתבקש מיד לספק למשטרה בד לתלבושת. כל קפוטות המשי שהיו היהודים לובשים בחג בזמן שהלכו לבית־הכנסת נאספו ונמסרו למשטרה, וחייטים יהודים עסקו בתפירת המדים האלה. מכשירי הרדיו שהיו ליהודים נלקחו מהם. המשטרה היתה יוצאת בבוקר ומכה יהודים שנראו ברחובות ללא תעסוקה. הרמקול שקבעו במרכז השוק במרפסת ביתו של אריה חפץ השמיץ את היהודים במשך כל שעות היום. האכרים היו עומדים ומאזינים ונהנים מתענוג. כל פעם היו מגיעות ל„יודנראט" דרישות חדשות מטעם השלטונות, לספק להם בדים, זהב, כסף וחפצי־ערך.

יצאה פקודה, שכל יהודי מגיל 14 חייב לענוד על שרוול ידו השמאלית סרט לבן עם מגן־דוד צהוב במרכזו. בבתים רבים התחילו להרגיש ברעב. יהודי שהיו לו עודפי־מלאי עזר לשני שגוע מרעב.

כעבור 3—4 שבועות הגיעו יחידות הס"ס הראשונות לעיירה ומיד הוטלה קונטריבוציה. הסכום נאסף ונמסר לצבא, שיחידותיו מלאו את כל העיירה. יהודים נתפסו ברחובות ונלקחו לעבודה, מבלי שמשפחותיהם ידעו זאת. בעבודה היה היהודי מקבל מכות, רצוץ ושבור היה חוזר הביתה. ביום ראשון 4.9.41 הודבקה מודעה שכל גבר יהודי מגיל 14 עד 60, צריך להתיצב עם בוקר, מצויד בבגדים, לחם ולבנים במגרש החוילה של ה„פריץ" ליד הכניסה. במודעה נאמר שהגברים יוצאים לעבודה. באין ברירה השלימו עם הרעיון ובמשך הערב ארז כל אחד את חפציו, הכין את תרמילו והתכונן ל„נסיעה". אכן, כאילו הלב ניבא רעות. לאט לאט התחילו האנשים להתאסף במקום, שם חיכו אנשי הס"ס שקיבלו את פני הבאים ב„סבר פנים יפות", כרגיל. מפעם לפעם הובאו על־ידי המשטרה חולים, זקנים, נכים. מכונות יריה נראו מוצבות בכל פינות המגרש. אז התחילו היהודים להבין שנפלו במלכודת הס"ס שכוונתה להשמיד את הגברים. הזקנים קראו תהילים, בנים נחמו ועודדו את אביהם, נפרדו זה מזה, בכו, אבל איש לא ידע מה נעשה. בסוף יצא מפקד הס"ס ובידו רשימות של אנשים והתחיל לקרוא שמות, בתחילה של בעלי מלאכה: חייטים, סנדלרים, אחרי־כן אנשים שעבדו אצל השלטונות, בבית־הספר החדש וכו'. בדרך למקומות־העבודה קבלו את פניהם אנשי המשטרה, שעמדו במעברים צרים מצויידים במקלות והמטירו מכות על ימין ועל שמאל. בהתקרב ההמון לשוק נראו הנשים עומדות ומחכות לבעליהן, בניהן, ועל פניהן שמחת הפגישה הזאת.

בכל מקומות העבודה התעללו ביהודים, הרביצו בהם מכות. אמרו ליעקב חיניץ' לעלות על סולם לקרוא בקול, אחרים נצטוו לשיר שירים בעברית. העמיסו קורות־עץ כבדות על הכתפיים והריצום על המגרש. שבויים רוסיים שהיו במקום, ועבדו בתיקון־מכונות, בכו למראה עיניהם.

ברחוב לובצ'ין, חנו אנשי הס"ס ועל היהודים הוטל לנקות את הסוסים. על כל כשלון בעבודה היכו באכזריות.

ברחובות השתוללו הגרמנים והמשטרה בצורה אחרת: תפסו יהודים וגזזו את זקניהם והכריחום ללכת ברחוב ולשיר שירים. התמונה היתה מזעזעת. ביניהם היה הרב ר' חיים־זלמן, את ליב „דער ליובאנער", זקן כבן 80, העלו על סוס שהתחיל דוהר באמצע הרחוב, והוא נפל ונחבל קשה בגופו.

בערב נודע ליהודים שהגרמנים מתכוונים להרוג את היהודים הגברים ולקברם בבורות שכרו לפני יומיים בקרבת בית־הקברות.

הגרמנים הוציאו פקודה למסור להם את כל הזהב וחפצי־הערך. התחילו היהודים להביא ל„יודנראט" את כל העושר שאספו מדורי דורות. הם ויתרו על הרכוש, העיקר להשאר בחיים. חודש ימים שהו יחידות הס"ס בלחווא. יחידות צבא רוסי שהתחפרו בביצות טורוב והתארגנו בקבוצות פרטיזנים ועכבו את מעברם של הגרמנים לעבר החזית. לדיכוי הפרטיזנים נשלחו יחידות ס"ס שחנו בלחווא. תוך חיסול הקבוצות הפרטיזניות השאירו אנשי הס"ס הרבה הרוגים בביצות טורוב, והחוזרים להינפש בלחווא כלו את כעסם ביהודים.

חודש ימים של עינויים, סבל ופחד מתמיד עבר על היהודים, מיום ליום חיכו לאסון השואה. יום־יום הגיעו ל„יודנראט" הזמנות חדשות וצריך היה למלאן. נפוצה שמועה שיבואו עוד אנשי ס"ס רוכבים על

סוסים לבנים, והם הם המבצעים את „עבודת ההשמדה". ובאמת נכנסו יחידות של ס"ס על סוסים לבנים לעיירה והם שהתאכזרו ביהודים בצורה האכזרית ביותר. עבר החודש, הצבא הגרמני יצא, ויהודי לחווא נשמו לרווחה והאמינו שהסכנה חלפה. ללוניניץ הגיעו אנשי ה„גיסטפו", אך השלטון בלחווא היה בידי ראש־העיר (ה„בירגרמייסטר") והמיליציה.

בלחווא התחילו בעבודת־קבע. בלוניניץ היה אחד המקומות הגרועים. (עם כניסת הס"ס ללוניניץ ולדויד־גורודוק רצחו את כל הגברים והנשים גורשו מהעיר וכמה מהן אף הגיעו ללחווא). העבודה בלוניניץ היתה תיקון רשת מסילות־הברזל, שנקבע לה זמן מסויים. המהנדסים הגרמנים ומנהלי העבודה הפעילו את מקלותיהם, הרביצו בכל העובדים, הטילו עליהם לסחוב פסים של 20—15 מטר וכולם היו רעבים ללחם, וכשל כוחם והם נפלו באין יכולת לסחוב במשא ולעמוד בפני המכות. אך, העבודה בוצעה.

עבודה רעה מזו היתה בלוניניץ — הטענת קרוניות־פחם במעדרים.

הגרמנים טענו שהמעדרים לא היו מלאים פחם בזריקתם לקרון והפליאו את המכות ביהודים בעבודה זו.

בסוף דצמבר 1941 הגיעה ללחווא רכבת משוריינת, שתותחיה ירו בכוון היער, וחזרה ללוניניץ. עברו שמועות על יחידות פרטיזניות שנמצאו ב„גריצ'ין", לא רחוק מלחווא. כל יום גברו השמועות על פעולות פרטיזניות, על אפשרות של שחרור, על התקדמות הצבא האדום.

החורף הגיע. ליהודים לא היה מלאי של עצי־הסקה וקשר עם הסביבה כמעט ולא היה. בבית היה קר, היו מתלבשים בפרוות שנשארו, אך הדבר לא נמשך זמן רב. פקודה יצאה מהשלטונות למסור את כל הבגדים התפורים עור או פרווה, אפילו פרוות שרוולים או צווארונים. היהודים מילאו אחרי פקודה זאת ומסרו לגרמנים הכל. רוב העבודה בחורף היה ניקוי השלג בדרכים כדי לאפשר את התנועה לגרמנים. היה קר, ולא היה מזון. היו הרבה שקפאו ידיהם ורגליהם, אבל זאת לא היתה סיבה להעדר מן העבודה. בערבים היתה האפלה כללית, שכנים היו מתאספים בבית ומוסרים על החדשות ששמעו במשך היום. אנשים התחילו להאמין בשמועות ובניחושים.

אצלנו בבית היו מתאספות משפחות: מילמן, כץ, מסטר, משה פישמן. היינו שמים ידיים על שולחן קטן עשוי בלי מסמרים אלא בדבק בלבד, היו מחכים עד שהשולחן היה זז ממקומו ואז היה „המנהל" עושה תנאי: אם התשובה תהיה בחיוב — ידפוק ואם בשלילה, ישאר עומד. ו„המנהל" היה מתחיל בשאלות:
האם מתקרב סופו של היטלר? האם ישארו יהודי לחווא בחיים? כמה חדשים יהיו הגרמנים אצלנו? ומתרומם מספר מסויים של פעמים.

כמובן, שהתשובות היו תמיד כרצון היושבים בחדר, והם היו מתפזרים במצב רוח מרומם. אבל בבוקר היתה המציאות גרועה מאתמול.

בקסרקטין של לחווא, ליד תחנת הרכבת, היתה יחידה של ה„וורמאכט", שטיפלה בנפט ובנזין למטוסים, שנשאר בתוך המיכלים שהשאירו הרוסים. גם שם עבדו כמה יהודים, ונתנה להם האפשרות להביא הביתה נפט, דבר השווה כלחם. בין הפועלים אני זוכר את בן־ציון ליכטשטיין וברוך כלז, העבודה לא היתה חמורה, והגרמנים כמעט לא יצאו לראות בנו. יום אחד יצא אחד מהם לבדוק כיצד עובדים, ולא מצאנו חן בעיניו, קודם כל התחיל להרביץ לכולנו במקלו, תפש את בן־ציון ליכטשטיין ואמר לו לעלות על ערימת עצים בגובה של 2,5 מטר ולקפוץ משם למטה 10 פעמים. בן־ציון קבל מכות, התעייף, נפל קבל „מנה" נוספת, והוא שכב חולה כחודש ימים.

באותו זמן הגיעו ללחווא אנשי חיל ההנדסה בשם „אורג־טודט" ונלוו אליהם אנשי „היטלר־יוגנט". הם ניגשו לבנות את גשר־הברזל בלחווא, כדי לאפשר תנועת־רכבות סדירה לחזית, מזרחה. כל יום יצאו לעבודה כ־300—200 איש, שוב מכות, שוב גידופים, אבל העבודה נעשתה.

בזמן בנית הגשר עבדנו בקבוצה של 12 איש במנסרה של פינברג בהכנת־עצים, לוחות וקרשים. הממונה עלינו היה גרמני מבוגר מ„אורג־טודט", שהוציא לנו רשיונות־ערב בגלל העוצר שהיה קיים משעה 6 בערב, אבל „דאג" גם שמקלו לא ישבות.

כל המהנדסים ומנהלי־העבודה של „אורג־טודט" התאכסנו בקסרקטין של תחנת־הרכבת ואנשי ה„וור־מאכט" עברו לביתו של יודל מורבצ'יק. ברעב, קור ועבודת־כפיה, עבר עלינו החורף של שנת 1942—1941,

יהודי לחווא ניסו בכל הדרכים להתקשר עם ה„גויים" לתת להם בגדים, נעלים וכד' בעבור לחם. מחיר הלחם האמיר, קשה היה להשיגו ולרוב המשפחות לא היה כבר מה למכור עבורו. אולם הבנה ועזרה הדדית היתה קיימת בין היהודים. אחד עזר לשני. נתרבו יהודים שחזרו על הפתחים. וכל פעם נוספו שמות חדשים של אנשים שנאלצו לחזור על הפתחים.

לעתים היו באים גרמנים והזמינו 100 יהודים ללוניניץ להטענת קרונות־פחם. מיד היה מתחיל „ציד נפשות" ברחובות ובבתים, היו תופסים אנשים ומעלים על רכבת בקרונות פתוחים והובילום בקור של 20—25 מעלות מתחת לאפס עד לוניניץ לעבודה.

החורף עבר. בקוצר־רוח ציפו יהודי לחווא לאביב. הרבה דאגות ירדו מן הלב. פחות הוצאות, פחות עצים, והדבר העיקרי — השמועות על יחידות פרטיזניות הפועלות בסביבה. הרבה בחורים העלו במחשבה ללכת ל„שם", לנקום את דם יהודי הסביבה, אבל אף אחד לא העיז להפקיר את משפחתו ואת יתר יהודי העיירה, מכיוון שהתוצאות היו צפויות מראש.

ובמקום אביב, ניתן ליהודים להרגיש טעמו של גיטו. בערב פסח ב־1 לאפריל 1942, הצטוו יהודי לחווא, שמניינם היה כ־2000 איש, להצטופף בתוך 43 בתים מוקצבים ומגודרים.

הגרמנים לקחו 12 איש בתור בני־ערובה ביניהם היה הרב ר' ח"ז אשרוביץ והבטיחו לשחררם אחרי שכל יהודי לחווא יכנסו לגיטו.

ביום המיועד היה הגיטו מוכן לקלוט את היהודים. כל אחד ידע בדיוק לאן הוא הולך, איפה ובאיזה חדר יגור. בבוקר נגשה חולית מיליציה מקומית לכל בית ובית, נתנו פקודה לעזוב, ותוך 10 דקות צריך היה הבית להתרוקן מיושביו. אפשר היה לקחת לגיטו רק משא־יד של חפצים.

המראה היה איום, ברחובות נראו יהודים הולכים עם חבילות. חבורות, חבורות מלווים מיליציה מכל רחובות העיירה צעדו בקבוצות. בהרבה מקומות לא נתנה המיליציה את הזמן הקבוע ליציאה ואנשים יצאו כמו שעמדו, בלי כלום. לאט־לאט התמלא הגיטו. האוכלוסיה הנכרית עשתה חג, עמדו והסתכלו במחזה „המעניין" וצחקו במלוא פיהם ליהודים העלובים, ומיד התחילו לשדוד בתוך הבתים, לקנות בתים בפרוטות, ונכנסו לחדרים שלא חלמו לדרוך בהם.

לביתנו נכנס קיצורא, שלא התבייש לבקש גם את המפתח ואת הניירות וביקש לחתום שהבית נמסר לו ברצוננו.

יהודי לחווא נשארו מאחורי גדר תיל. רחובות העיירה התרוקנו. „המבצע" של הגרמנים הצליח. את חג הפסח בילו יהודי לחווא בגיטו. לעבודות הלכו בסך בליווי המיליציה. בתוך הגיטו הוקמה מיליציה יהודית (Ordnungsdienst) שהיו בה הבחורים המובחרים של לחווא ובראשם איזה ליכטנברג. החיים בחוץ היו רעים, אולם בגיטו הורעו מיום ליום. בגלל הדוחק פרצו מחלות, היו אנשים נפוחי־רעב. מי לא זוכר את אברהם זרצקי שהיה נפוח כולו מרעב? בגיטו נשללה האפשרות של עזרה, מכיוון שלרוב היהודים לא היה אוכל. אולם, היו מקרים של הכנסות מזון לגיטו בכל מיני צורות. העובדים בתחנת הקמח של פינברג הביאו בתחילה מנות קטנות של קמח. אולם, אח"כ נשללה אפשרות זאת. יוסף מורבצ'יק ומשה פישמן עבדו על הפריפט בדייג למען הגרמנים, ומדי פעם בפעם היו חוזרים ללחווא בסירה, שהיתה קשורה ליד הגשר של רוחצ'ין.

אחי משה, ואשר בן שמואל חפץ היו מרכזים כמויות ניכרות של קמח בקטע שמעבר לנהר ובערב היו יוצאים בסירה למסע המוות כשעשרות עינים בולשות אחרי הסירה, והם נשארו מתוחים עד שהסירה מגיעה חזרה לחוף מלאה שקי קמח ושמן, והם היו מבצעים מספר נסיעות במשך הלילה. הגיטו שמח בעבודה הזאת והרבה משפחות הרגישו בה.

אולם, זה לא נמשך זמן רב. הגרמנים החליטו לחסל את יהודי העיירה. ב־3 לספטמבר 1942 הם ביצעו את מזימתם, בעזרת המיליציה המקומית והסביבה, אולם יהדות לחווא לא נתחסלה כולה. היהודים שהצליחו לברוח מהגיטו בזמן החיסול ידעו גם לנקום בגרמנים כפרטיזנים ובתוך הצבא האדום, ורבה היתה נקמתם באויב.

.2

ב־2 בספטמבר 1942, יצאנו קבוצה של כ־50 איש לעבודה למיקשביץ. העבודה היתה בהטענת עצים על

קרונות. עבדנו ערב. אולם לא היו קרונות לחזור הביתה והצטרכנו לחכות עד שעת־לילה מאוחרת, שאז יצאה הרכבת ללחווא. בקרון אי־אפשר היה לישון בגלל הקור, העצבים היו מתוחים. גיטו לנין חוסל לפני שבועיים, גיטו מיקשביץ חוסל לפני כחודש, נשארו רק כמה גיטאות בלחווא, קוזנגורודוק ולוניניץ. ידוע היה שנחפרו בורות ליד פסי־הרכבת בלחווא, ביער. אולם כשאחי משה הלך אל קיצורא, אחד ממשרתי הגרמנים בלחווא, אמר לו שהבורות נחפרו רק למטרה צבאית. התשובה הזאת השקיטה במקצת את הרוחות. בקרון כל אחד חשב לעצמו, אבל מחשבת כולם היתה אחת: מה יהיה? הרבה בחורים רצו לברוח אל הפרטי־זנים, אולם לא העיזו להפקיר את משפחותיהם ואת הגיטו בכלל. וככה נשארנו כולנו לעבוד, להתענות, ולחכות לסוף.

הרכבת הגיעה ללחווא בחצות הלילה. הפעם חיכה לנו ליד התחנה משמר מוגבר של המיליציה. סדרו אותנו בשלשות, הקיפונו והובילונו בדרך אל הגיטו. השמירה היתה מוגברת יותר מן הרגיל. הנשק היה במצב־הכן. לפני שהגענו לשערי־הגיטו ראינו ליד תחנת המשטרה הרבה שוטרים מזויינים, אולם לא הגבנו על תופעה זו, מכיוון שהיינו רגילים לראותם יוצאים לפעולה נגד הפרטיזנים שפעלו בסביבה. נכנסנו לגיטו, כל אחד הלך אל הכלוב הצר, לחיק משפחתו. גרנו בבית סבא, ולא הספקתי להירדם והנה אחי משה נכנס הביתה, מעיר את כל המשפחה ומודיע: אל תבהלו, המיליציה הקיפה את הגיטו. וכעבור מספר דקות הוסיף: „כנראה שזהו הסוף. עכשיו על כולכם להתלבש ולהיות מוכנים להוראות". אחי הלך אל זלמן חפץ, שם התאספו הבחורים ושם יחליטו מה לעשות. ואותי שלח להעיר את הבחורים שהתאספו אצל זלמן חפץ, אך כל החלטה לא נתקבלה. כל הגיטו קם משנתו. כל אחד שאל: מה לעשות? שאלו את לופטין, האם לפרוץ? והוא אמר — לא. זה עוד מוקדם ולא יתכן להביא את יהודי לחווא לחיסול. הצעירים לא רצו לשמוע לטענות אלה, ובשעה 6 בבוקר התאספו כ־12 איש אצלנו בבית. ביניהם זכורים לי: יצחק רוכצ'ין, אשר בן זלמן חפץ, אהרן אשמן, יהודה גוזביץ, משה לייב חפץ. באמצע הישיבה קראו ללופטין ושאלו להסכמתו, אולם הוא לא נתן את הסכמתו ועמד על טענתו. הבחורים החליטו נגדו. משה ואהרן אשמן

יצאו לחצר, לחפש מקום מתאים לבריחה. השוטר חמארא, שעמד ליד הגדר בקש מאהרן את מגפיו, שהרי לקבר לא יקחם אתו. בזאת היתה עוד הוכחה שסוף הגיטו הגיע. הבוקר אור, והיהודים התחילו להסתובב בגיטו מחוסרי עצות. הודיעו שיעקב רבינוביץ מת משבץ־לב. הרב ר' חיים זלמן, שגר אצל בוקצין צעק מתוך שינה. דם! דם נשפך בחוצות לחווא. נשמעות יריות מקוזנגורודוק, שם מחסלים את הגיטו. בלחווא נעשים נסיונות פריצה בגיטו, אך הנסיונות נגמרים בכשלון. אש הגרמנים והמיליציה גוברת על היהודים חסרי־הנשק.

מחוץ לגיטו נראות מכוניות מלאות גרמנים ומיליציה שבאו מכיוון קוזנגורודוק. אנשי ה„וורמאכט" כ־150 איש שגרו במרכז העיירה נראים מזויינים. לופטין חוזר מן המשטרה ומודיע שהציעו לו להשאיר בחיים מספר מסויים של אנשים ואת היתר יחסלו, ואז נתן את הסכמתו לפריצה, אבל הדבר היה כבר מאוחר. הגרמנים הקיפו במלוא עצמתם את שני חלקי הגיטו. חלק מהם נכנס לגיטו והתחילו לגרש את היהודים מן הבתים.

כל המשפחות התאספו אצלנו והתחלנו להפרד זה מזה. בפעם האחרונה אני רואה את סבי וסבתי. יהודים שכל ימי חייהם עמלו קשה, בכדי לחנך ולגדל את משפחתם הענפה ושבעו נחת. בפעם האחרונה אני רואה את דודי מוניה ברודר ויוסף מורבצ'יק, את דודותי רייזל, לביה, לאה ואת דודתי מדוידגורודוק נחמה עם שתי בנותיה פשקה ואטה. ואת כל הילדים, בני־דודי.

בפעם האחרונה אני רואה את אחותי היחידה אידה, שגדלה כמו פרח באביב. אני רואה את אברהם אלחנן, בחור שנחשב כ„אינטליגנט" במשפחה, למד בגימנסיה העברית בפינסק ובלוניניץ. הרבה יגיעות השקיעו בו ההורים לתת לו את החינוך שרצה בו. בפעם האחרונה ראיתי את אחי הבכור משה, שנשא את נטל המשפחה אחרי שאבא הוגלה לרוסיה. והוא שעמד מול כל הקשיים והשיג את הלחם למשפחה במצוקה הגדולה בגיטו, לנו וגם לאחרים.

ולבסוף, ראיתי בפעם האחרונה את אמי, שבכל לבה היתה מסורה לנו לילדים ולמשפחה כולה. כשהיינו בחדר אמי הוציאה שעון של אבא ואמרה לי: „קח קופל'ה, נדמה לי שאתה תשאר בחיים". ואז לקחתי

את השעון. ביקשה ממני למסור דרישת־שלום לאבא הנמצא אי־שם ברוסיה, ולהזהר כל הזמן, כי אני מוכרח להיפגש עם אבא. ואז, באותו רגע, התחלתי לחשוב: למה דוקא אני?

גרמני נכנס לבית והתחיל מגרש את כולנו. יצאנו החוצה וכל המשפחה עמדה ליד גשר רוחצ׳ין. אבל הדוחק היה גדול ונפרדנו מהר. כל ההמון התחיל לרוץ בכיוון הגדר לרחוב של גוזביץ, אולם הנסיון לפרוץ לא הצליח. הגרמנים פתחו באש ונסוגונו.

משבאנו אל שפת הנהר, לא ראיתי עוד את משפחתי. עיני היו נעוצות בגרמנים הנבזים, שהוציאו את דרבסקי מתוך ההמון וירו בו, לשם הפחדה. אחריו ירו באברהם האלם. אולם כאן קרה דבר שלא נשמע כמוהו. מתוך ההמון יצא יצחק רוכצ׳ין, הרים גרזן והורידו על ראשו של קצין ה„גיסטאפו". הגרמני נפל מיד. הגרמנים פתחו באש על יצחק, שקפץ לנהר, הספיק לשחות מעט וצלל בעמקי הנהר.

ראיתי את ביתו של זליג דולגופיאטי שהתחיל בוער. פניתי אחורנית והנה ביתו של זלמן חפץ בוער באש. התחילה ריצה, כולם רצו בכיוון השוק. לא הספקתי להגיע עד לביתו של בוקצין, ונפתחו יריות מעבר לנהר ומן השוק בכיוון הגיטו. כל האנשים נכנסו לבתים, הרחוב כמעט שהתרוקן. הבתים של האחים חפץ, של שלמה מורבצ׳יק, של רוכצ׳ין, של בוקצ׳ין — בוערים. התחלתי לרוץ. והנה אני רואה את אחי משה נאבק עם גרמני ומרוצץ את ראשו בגרזן שהיה בידו. אחי מתרומם ומתחיל לרוץ בכיוון השוק. איבדתי אותו ולא ראיתיו עוד. יצאתי אחרון מן הגיטו. בכל מקום שכבו הרוגים, הצטרכתי לקפוץ מעליהם ולפלס לי דרך. השוק היה מלא גוויות. פניתי לחצרו של יעקב לוין, ומשם לחצרו של אליהו פישמן. ראיתי אנשים שנתקעו בדלת השער היוצא לרחוב ולא יכלו לצאת. לא ידעתי לאן לפנות, יצאתי לחצר של זאב רימר ומשם לרחוב. שם נתקלתי בגרמני עם אקדח שלוף בידו. הוא ירה בי, אך החטיא. המשכתי לרוץ. נכנסתי לחצרו של שמרל רימר ושם נתקלתי בגדר גבוהה של פדובני. בקושי עברתיה והגעתי לביתו של יוסף חפץ. שם מצאתי קבוצה, כ־25 יהודים, ביניהם היו בלה ודרז׳נה בוקצ׳ין, שלמה מורבצ׳יק, שוטטו גרמנים ומיליציה ולא יכולנו להמשיך הלאה.

מיכאל אשמן ובנו הקטן של משה־ליב גיטלמן. ברחוב נכנסנו למרתף ושכבנו שם כרבע שעה. לכאן באה מטרונה, שכנה של בית־הספר, שהיתה ידועה לכל התלמידים, ואמרה לנו שהיא יכולה להעביר אותנו דרך הרחוב, אך דרשה תשלום. בלה בוקצ׳ין הורידה מידה שעון־זהב ואת מגפיה ומסרה למטרונה. יצאנו מן המרתף, היא הוליכה אותנו דרך חצרה עד הרחוב ואמרה: רוצו! עברנו בריצה את הרחוב ונכנסנו לחצרו של מנדל וולוכינסקי. יצאנו לרחוב־הדואר ורצנו בכיוון הנהר. אני — ראשון, אחרי שלמה מורבצ׳יק, אבא׳לע גיטלמן, בלה ודרזנה בוקצ׳ין. עברתי את דלת אחת החצרות וראיתי שבעל־הבית יצא זועף וגרזן בידו. אבא׳לע גיטלמן צעק אלי: קופל, הסתכל! פניתי אחורנית וראיתי תמונה מזעזעת: הגוי רצח בגרזנו את דרזנה ובלה בוקצ׳ין. בלה עוד הספיקה לצעוק: „נקמו את דמנו!" וצנחה ארצה. אנו המשכנו לרוץ בכיוון הנהר. משרק הגענו אל חוף הנהר, ראינו שוטרים על הגדה השניה. נשארנו על החוף, בין העצים. שלמה מורבצ׳יק היה פצוע קל בראשו. הרטבתי ממחטה בנהר ושמתיה על ראשו. אבא׳לע גיטלמן היה פצוע קל ברגל. פתאום ראיתי שני אנשי גיסטאפו קרבים אלינו. צעקתי: ברחו! והתחלתי לרוץ. הגרמנים פתחו באש אך לא פגעו בי. ראיתי רפת, נכנסתי לתוכה ומצאתי מקום ליד חזיר גדול ושמן. בשכבי שמעתי כיצד הרגו הגרמנים את שלמה מורבצ׳יק ואת אבא׳לע גיטלמן, והתחילו להתקדם לעבר הרפת בה שכבתי.

שמעתי אחד מהם אומר: הצעיר מוכרח להיות כאן. הדלת נפתחה ושני הגרמנים שירו עלי נכנסו, התחילו לחפש, אך אותי, ששכבתי ליד החזיר, לא ראו. הם הדליקו סיגריה, עישנו קצת, אמרו כמה מחמאות על חשבון החזיר השמן ששכב לו בשקט בפינה חשוכה, ויצאו. כל זמן ששהו ברפת הרגשתי כאילו לא הייתי חי ולא מת. אולם עם צאתם, הרגשתי שוב שאני חי. נשארתי לשכב במקום והנה אני שומע קול נשים צועקות: „אצלך ברפת ישנו זי׳ד, גרשי אותו, מסרי אותו לגרמנים, שיגמרוהו". האשה נכנסה לרפת והתחילה לחפש אותי. אני ראיתיה, אך היא לא ראתה אותי. התיאשה ויצאה בהודיעה לשכנות, שאין אצלה אף אחד. הסתכלתי בשעון. כעבור חצי שעה חזר מן היער בעל־הבית שאצלו אני „מתארח"

והביא עגלה מלאה עצים. בשכבי ברפת שמעתי את הגוי מדבר אל אשתו: הייתי ביער, ושם פגשתי אנשים שסיפרו לי כי היום הורגים את היהודים, על כן הקדמתי לבוא, אולי ישאר גם בשבילי דבר מה מהם. האשה סיפרה לבעלה על שני היהודים ההרוגים ליד הנהר ועל שלישי שכנראה הוא נחבא אצלם ואינה יודעת את מקומו.

בעל־הבית ניגש בעגלה אל החוף, העמיס עליה את שלמה מורבצ׳יק ואבא׳לע גיטלמן, חיפש בכיסיהם ובקול רם הקריא את שמו של שלמה, כנראה מתוך התעודות שמצא בכיסו, ואמר לאשתו כי הוא נוסע לקבור אותם מעבר לנהר, ואחרי־כן יקפוץ העירה לראות מה המצב. היה שקט מסביב, בעל־הבית נסע ואשתו נכנסה הביתה. נשארתי במקומי. הדי יריות צורמות את אזני. תוך כדי האזנה לנעשה בחוץ, אני שוקע במחשבות ובתכניות. הנה אני ביחידה פרטיזנית ונוקם את דם עמי השפוך. שכחתי על המציאות ולפתע התעוררתי ומצאתי את עצמי ליד חברי־החזיר המגן עלי מכל רע. הזמן עובר. החלטתי להמשיך ולשכב, יעשה הזמן את שלו. בחוץ שמעתי את השכנות מספרות עם בעלת־הבית על היהודי שנמצא אצלה. היא ניסתה לשכנען שחיפשה ולא מצאה אף אחד. כעבור רבע שעה נפתחה הדלת ובעלת־הבית נכנסת. שוב מתחילה לחפש בכל מקום. סבלנותי פקעה, התרוממתי קצת עד שהיא הרגישה בי, צעקה „אוי!״ ויצאה את הרפת. קמתי, הורדתי מעלי את הטלאים הצהובים, פתחתי את הדלת ויצאתי החוצה. ליד הסף ראיתי גרזן. נטלתיו והתחלתי מתקדם לעבר הפריפט. עזבתי את לחווא והנה שני שוטרים יושבים על שפת הנהר. נבהלתי, אך מחשבה חלפה במוחי: מה יכול לקרות מלבד המות? המשכתי להתקדם, כשהשוטרים מלווים אותי במבטיהם בלי להגיד אף מלה. נראה שחשבוני לגוי, מבני המקום. לאחר קילומטרים אחדים נעצרתי ובפעם הראשונה הסתכלתי לאחור. לחווא היתה אחוזה להבות. נזכרתי ביהודים שנכנסו לתוך הבתים הבוערים. תקנתי את הגרזן על כתפי והמשכתי ללכת. הייתי משוכנע שהנני היהודי היחידי מגיטו לחווא והסביבה שנשאר „בינתים״ בחיים. לפני הפריפט פגשתי שכנים מלחווא, גויים, הם שמחו מאד לקראתי, נתנו לי אוכל וסיפרו לי שכאן עברו כמה עשרות יהודים מלחווא. מיד שאלתי על משפחתי, אולם לא היה להם מה לומר לי. אחד מהם לקח אותי והוליכני אל שיח אחד. כשהצצתי לתוכו ראיתי ששה יהודים מלחווא שוכבים ומשוחחים. לשמחתי לא היה קץ וגבול. הצטרפתי אליהם והייתי כאחד מהם. ראש הקבוצה היה יעקב יולביץ׳. את האחרים איני זוכר. הצעתי להם לצאת למקום לא ידוע לגויים. עברנו בחשכה ולפנות בוקר התחלתי לחפש פרטיזנים בסביבה. עברנו את הנהר „סמירט״, את הכביש לחווא—דוידגורודוק והמשכנו ללכת. לא הספקנו לעבור הרבה ושמענו צעקה ביידיש „יהודים!״ נעצרנו. היה זה לייבל סלוצקי, מסינקביץ. נגשנו אליו. הוא הזהירנו שלא ללכת לאור היום. נוסף לכך סיפר לנו כי הגיעו עוד יהודים, וכי הוא נשאר במקום בגלל פצעיו. הוא היה אצל גויים בסביבה, אסף מהם אוכל וכיבד אותנו. נשארנו לשבת אתו עד הערב, ויצאנו לדרך. עברנו את החוות של לחווא, חצינו את פסי־הרכבת ויצאנו לסביבות סינקביץ. עברנו את הנהר לאנא והמשכנו לעבר סיטניצה. בדרך חסר לנו אוכל ואכלנו תפוחי־אדמה לא־מבושלים שמצאנו בשדה. האכרים שפגשנו לא מסרו לנו על מקום המצאם של פרטיזנים. אחד מהם יעץ לנו שנלך לגריצ׳ין. בדרך קבלנו דו״ח מאכרים על הנעשה בלחווא — סיפרו לנו שהגויים הביאו הביתה בגדים מגואלים בדם יהודי, ועוד. הלכנו בשורה עורפית, כ־12 איש, בתוך יערות פולסיה: בראש צועד יעקב יולביץ. מן היער יצא בחור מזויין לבוש בגדים אזרחיים ובחיוך על פניו עצר אותנו, שאל מי אנו, סיפר שכבר הגיעו הרבה יהודים אליהם ואמר שנחכה והוא ישלח אלינו את המפקד. כעבור כמה רגעים בא בחור צעיר כבן 25, מזויין בתת־מקלע, משקפת תלויה על כתפו, לבוש מדי הצבא האדום. הוא החל מקריא לנו נאום: מי אתם? זיד׳ים? את הזהב והפרוות מסרתם לגרמנים; אל תדרכו בשבילים שלנו, אל תפריעו לסיירים שלנו. לכו לכם! והראה בידו אל מעבר לנהר, מקום שם אין יער. באין ברירה, עברנו את הנהר והתחלנו ללכת בשביל מקביל ליער.

מרחוק ראינו מדורות. החלטנו שאלה הם שארית הפליטה של לחווא, וכשהגענו לשם התאמתה הנחתנו. היו שם כ־100 יהודים מלחווא. כל אחד התחיל לחפש קרובים. אני לא מצאתי אף אחד. חיה חפץ, שאף היא היתה במקום, מסרה לי שאחי משה היה פצוע, שכב באמצע השוק ולידו ישבה בחירת־לבו, אחותה,

רבקה־שינדל חפץ. על אמי ואחותי לא שאלתי. כבר ידעתי, תארתי לעצמי, מה קרה להם. אחרי כן מסרו לי, שאחי אברהם אלחנן חי וצריך להגיע לכאן. אולם לראות, לא ראיתיו. כפי שנודע לי הוא נרצח בדם קר ע״י פרטיזנים, בגלל היותו יהודי. יחד אתו היה אשר בן שמרל חפץ, ושניהם מצאו את מותם יחד.

אחרי נדודים ארוכים ומיגעים, תוך פגישות עם גרמנים, ברעב וללא קורת־גג, בלי בגד ובלי נעל, עם סירובים מתמידים של יחידות פרטיזניות לקבלנו, בלי נשק או בגלל גילי, הצלחתי סוף־סוף להתקבל ליחידה הפרטיזנית הגדולה והקרבית ע״ש קובפק. יחד אתי היה עוד יוסף־מאיר פלדמן. התקדמנו בקרבות ביום ובלילה, תוך כדי תנועה מתמדת, במלחמה נגד הגרמנים המשכתי עוד עם התגיסותי לצבא האדום, וגמרתי את המלחמה בתוך קן הנאצים, ברלין.

מחשבתי היתה נתונה לדבר חדש, לדבר שחונכתי בלחוואו עד שנת 1939 : להמשיך במאבק שהתחילו חברי המבוגרים לפני המלחמה : להקמת מדינה יהודית בארץ־ישראל.

י. מילמן

ימָמה אחרונה

זכרון המאורעות של ה־2 וה־3 בספטמבר 1942 לא ימחה מאתנו עד סוף חיינו. בריחתנו מן הגיטו ורדיפת הנאצים אחרינו נחרתו עמוק עמוק בהכרתנו. אנו, יהודי שארית הפליטה, זכור נזכור את אשר עשה לנו עמלק בימים ההם. בנינו, קוראי ספר־הזכרון למרד לחווא ילמדו וידעו את פרשת החורבן, ידעו שאבותיהם היו בתקופה הנוראה ההיא, ובנס נשארו בחיים, וזכו לראות את מפלת הנאצים. בערב פסח 1942 עזבנו את הבתים שהתגוררנו בהם במשך דורות ורוכזנו בגיטו, ברובע מצומצם בעיירתנו. גרנו כמה משפחות בחדר אחד, במצור ובמצוק, עד יום השמדת יהודי עיירתנו. באחד הלילות, עם חצות, הגיע לגיטו ילד אחד, בנו של דויד (די ציגעלי) בעל־עגלה, שעבד בכפר אצל אכר, ראש הכפר, ובפיו בשורה: ה„סולטיס" (ראש־הכפר) נצטווה לשלוח אכרים לחפירת בורות על־יד פסי־הרכבת מחוץ־לעיר. הדבר עורר חשד, מפני שלא נלקחו אכרים לעבודה בעיירות פרט לעבודות הובלה בעגלות. בחשכת הלילה, קמה בהלה בתוך הגיטו והבשורה הנוראה עשתה לה כנפיים. לפנות בוקר, התקשר דב לופטין עם הקומנדטורה ושאל לפשר הדבר. „הקומנדנט" ענה שאין לו שום ידיעות בקשר לחפירה. למחרת היתה העיר כמרקחה. דאגת המזון שהיתה הפרובלימה העיקרית במשך כל הזמן, ירדה מהפרק. לכל היה ברור מה פשר הבורות: קברים לאלפיים תושבי עיירתנו. הוועד התרוצץ מפקיד אחד למשנהו, כאילו רצה הודעה בכתב על העומד להתרחש. מהמשרדים הרשמיים נתקבלו תשובות שהמדובר הוא בחפירות אסטרטגיות עבור הצבא והמשטרה נגד הפרטיזנים ההולכים ומתרבים מיום ליום. התושבים המקומיים, כמונו, ידעו יפה שהחפירות נועדו לקבורת גופות אלפיים תושבי לחווא היהודים. לעבודה המשכנו לצאת במתיחות, לא רצינו להאמין, שהמסתובבים עוד היום ועסוקים בעבודה ישכבו ללא רוח חיים בבורות על־יד פסי הרכבת, במקום בו היינו מבלים את שבתותינו וחגינו עד פרוץ המלחמה. נפוצה שמועה, שהגרמנים הכינו רשימה של אנשים „חיוניים" שישארו בחיים אחרי ההשמדה. הרשימה כללה כשלושים איש: 2—3 מחברי הוועד, והיתר — בעלי־מלאכה. בציפיה לבלתי־ידוע, ראינו את השמש בזריחתה, שנראתה לנו בהירה יותר, ובשקיעתה, מתוך מחשבה שלמחרת לא נראנה עוד. למרות מצבנו הגרוע, השתוקקנו לחיות. בלילה הרגשנו בשוטרים מזוינים הצובאים על־יד גדרות הגיטו. הדבר היה חדש ובישר לנו כי הגיע הקץ לחיינו. מי שכבר ישן, קם ממשכבו והתלבש, כעבור מחצית־השעה קמו ועמדו כמעט כל המבוגרים. פה ושם אפשר היה לראות קבוצות קטנות של אנשים משוחחים על העומד להתרחש והתחילו לתכנן תכנית של בריחה מן הגיטו. הדעות נתחלקו לשתיים: לפרוץ את הגדר ולברוח אחרי שנהרוג כמה שוטרים; עצה שניה: להשאר ולחכות לנס שיעלה בידינו שוב לשחד את השלטונות המקומיים ולדחות את ההשמדה. קשה מאד לאלה שלא היו באותו לילה בעיירתנו לשפוט, במי האשם שלא נפרץ באותו לילה הגיטו. יש מאשימים את הועד, שלדעתו היה כדאי לחכות ולנסות בשוחד, ורק אם לא יעלה בידם להעביר את רוע הגזרה — להתנפל על הרוצחים ולא ללכת כצאן לטבח. כנגדם היו המטיפים לבריחה בחפוי חשכת הלילה. אחרי המעשה לא קשה לשפוט מי היו הצודקים. אבל באותו לילה, כשאמהות זקנות מבקשות מילדיהם לא להשאירם לבד בידי הרוצחים שישרפום חיים אחרי בריחת הנוער, לא נמצא מבין המטיפים לבריחה אף אחד שיהיה הראשון לפריצת הגדר. הדאגה לגורל הנשארים והתקווה לדחיית הגזירה הניעו את יהודי לחווא להשאר במקום ולחכות לגזר־דינם. אכן, החלטתנו

היתה: אם לא יועילו כל הבקשות והשוחד לא נלך לבורות שהכינו לנו, אלא נהרג בשטח הגיטו, בקרב.

עם זריחת השמש, נתרבו השוטרים שגויסו מן העיירות הסמוכות, סינקביץ, מיקשביץ, לונינץ וכו'. מכיוון מערב נשמעו יריות של מכונות־יריה שבישרו לנו את השמדת יהודי קוזנגורודוק.

בשעה 6 בבוקר הגיעו הגרמנים מחברת „טודט" לקבל את הפועלים שיצאו מדי יום ביומו לעבודה, והם נתקלו בסירוב מצד השוטרים, אחרי שפנו לקומנדטורה נודעה להם האמת, לנו נעשה ברור כשמש שאנו חיים את רגעינו האחרונים. כל אחד הסתכל בפני יקיריו ביתר להט, כאילו רצה לשאוב את ברק פניהם. השמש נראתה לנו בהירה יותר בידענו, שכעבור שעות מספר לא תזרח לנו עוד.

בביתו של זלמן חפץ, התאספו חברי הועד וכמה מעסקני העיר וסיפרו מה ששמעו על גיטאות הסביבה. סיפרו כי במיקשביץ רצו להשאיר את מוטל ריבלין, אבל הוא לא רצה לחיות, כשנודע לו כי משפחתו הוצאה להורג. ודברו על הגיטאות שעוד המשיכו להתקיים, וציינו את הצלחתם של יהודי לחווא להשאר בחיים יותר מכל יהודי הסביבה. התפשטה ידיעה על מותו של יעקב רבינוביץ שמת מיתה פתאומית בירדו מהבית לרחוב. אם היו מתקנאים ביעקב רבינוביץ בחייו, משום שהיה אחד העשירים בעיירה, קנאה יתרה קינאו בו כל כלואי הגיטו באותו יום. דוב לופטין יצא לבקש רשות מן הקומנדטורה לקבור את יעקב רבינוביץ בבית־העלמין ולנצל הלוויה זו לבריחתם של כמה מאות מן הגיטו. התשובה היתה: הוא יקבר ביחד עם כולם, ארונו הוכנס לבית־הכנסת של חסידי סטולין, בו היה מתפלל בחייו. בחוצות הגיטו הסתובבו האנשים הנה והנה ללא מטרה. ילדים החזיקו בידי אמא או אבא, אח החזיק ביד אחותו. חברים בילו את הרגעים האחרונים עם חברותיהם לחיים. על מה דיברו? כמעט כל הנוער היה „מזוין" בפטישים, גרזנים ופצירות. במוחם נקרה המחשבה: לא ללכת כצאן לטבח! הועד החליט: לכשיבוא הרגע וינסו לקחת אותנו אל המכוניות, נדליק את הבתים ונתנפל על הגרמנים ונהרג בקרב.

בו בזמן שהגברים הצטיידו „בנשק" חם הכינה לה קבוצת בחורות נשק אחר לגמרי: רעל. בתו של הרוקח, אמה קפלן, ספקה וחילקה את סם־המות לכל חברותיה. „נשק" זה היה צריך להציל את הבחורות מחרפת אונס, אם הרוצחים ינסו לעשות זאת. רעל זה גרם אחר־כך סבל בל־ישוער לחסיה בת דויד סלוצקי, שנפחה נשמתה כעבור ימים מספר אחרי בליעת הסם, בביצות גריצ'ין.

שוטרים נוספים מן העיירות והכפרים הסמוכים התחילו להופיע מסביב לגיטו. בבתים נשארו רק תינוקות, זקנים וחולים שלא היה להם כוח לצאת מן הבית. בבית של ליפה מורבצ'יק, גרו הרבנים, ושם התאספו כמה מנינים יהודים שהוסיפו לקרוא פרקי תהילים, אחרי שגמרו תפילת שחרית. קולותיהם נשמעו מחוץ לבית. רוב תושבי לחווא התאספו ברחובות, על־יד הבתים של זלמן חפץ ובוקצ'ין, אחוזי יאוש ופחד, כאן אפשר היה לראות משפחות שלמות שלובות זרוע ומוכנות למות. פה ושם התרוצצו יחידים שברחו מקרובי משפחתם, שלא לראות במותם. הנוער קבל עליו את המשימה לשרוף את הבתים ולהתנגד בכוח להוצאתם מתחום הגיטו.

בבוקר בשעה 9, ראינו את הרוצחים הגרמנים מתקדמים מכיוון קוזנגורודוק במכוניות ומשאיות. לתמהוננו הרב לא שמו הרוצחים את פעמיהם לגיטו, אלא לבית־המרזח של טיכנוביץ, בביתו של אריה חפץ ז"ל. כעבור מחצית השעה ראינו שהם יוצאים מבית־המרזח במצב־רוח מרומם לאחרי שתייתם, והם מתקדמים לעבר הגיטו. רובם תפשו עמדות מסביב לגיטו, הציבו שלוש מכונות־יריה בעמדותיהן. כמה עשרות רוצחים נכנסו לתוך שטח הגיטו והסתובבו בתוכו, כאילו באו לביקור נימוסין.

רוב התושבים היו ברחוב ע"י בית רוכצ'ין. הרוצחים העבירו את יתר הנמצאים בצדו השני של הרחוב אל סביבת בית־הכנסת. בשעה 10 התחילו המרצחים להניע את הקהל לעזוב את תחומי הגיטו ולהיכנס למכוניות־משא שחיכו על־יד גדר ביתו של זלמן חפץ ז"ל. אלה זזו אחורנית והצטרפו ליתר האומללים שעמדו צפופים ונשענים אל בתי רוזבסקי והאחים חפץ. באותם הרגעים נמצאו כמעט כל תושבי לחווא כאלפיים נפש, בשטח צר זה. בכל פעם שנגשו הרוצחים לחטוף קרבן, זזו כולם אחורנית נשענו והצטופפו אל שני הבתים הללו. בהתרחק הרוצחים היו הצפופים זזים קדימה מבלי לעזוב את המקום. המראה הטראגי נראה כשדה תבואה ושבלים נעים ברוח חזקה, לא אחד מן האומללים נדרס, קריאות „שמע ישראל" וקולות

הבכי נשמעו למרחוק. באותו זמן נכנסו דב לופטין לביתו של זלמן חפץ, ויחד עם יהודה'לע, בנו של זלמן, שפכו נפט על גג־ביתו והדליקו אש בחפצים שנמצאו בעלית־הגג, בביתו של זליג דולגופיאטי הצית ישראל ארבסקי שמיכות ומזרונים. בעזבו את הבית השגיח אחד הרוצחים בו ובעשן הבוקע מן הבית. הגרמני החזיק בבגדו ובעמדו על שפת הנהר, ירה בו את יריתו הראשונה בתוך הגיטו. ישראל נפל ארצה וראשו מנופץ. אחריו מצא את מותו אברהם סלוצקי, חרש־אלם שלא ענה לקריאתו של הרוצח. בסיה־לאה חפץ שעמדה על מעקת שפת־הנהר מול בית דולגופיאטי שראתה את מעשי־התועבה, קפצה אל הנהר ואחריה קפצה גם בתה שולמית לתוך הגלים.

יצחק רוכצ'ין, שעמד לא הרחק מהן, ניגש לרוצח שעמד על ידו והנחית את גרזנו על ראשו וקפץ בעצמו לנהר סמיערץ („מות").

דב לופטין התנפל על רוצח אחד שעמד ליד ביתו של יעקב דויד מורבצ'יק, והתאבק אתו, אך נפצע בידו. הגרמני מצא את מותו בו במקום בגרזנו של חיים בן יוסף חפץ וחברים שעזרו לו במלאכה הקדושה. הריגת הרוצח הכריחה את חבריו לתפוס עמדות יותר נוחות בין הבתים ומכל הפינות נשמעו יריות בודדות. אשר בן זלמן חפץ התנפל על גרמני אחד ובעזרת כמה צעירים הפילוהו ארצה ופצעוהו. אשר הוציא מנעלו אקדח ומשה ליב אחיו הוציא מידיו את רובהו, ואחרי טלטולים רבים הובא הנשק בידי יעקב אברמוביץ לפרטיזנים.

יהודי לחווא נפלו חללים. הנשארים בחיים התחילו לברוח דרך השער הפרוץ לכיוון השוק, שאף הוא היה מוקף עמדות של מכונות־יריה.

הבתים בערו באש, והעשן כיסה את רחובות הגיטו. בתוך המבוכה התחילו כמעט כל המבוגרים לרוץ בכיוון השוק לעבר רחוב קוזנגורודוק. בדרך נפלו האומללים שהשיגם הכדור. הרחוב היה זרוע חללים, על־יד הרוצח הנבל מצא את מותו גם הגבור חיים חפץ. לא הרחק ממנו שכב ללא רוח חיים משה קולפניצקי וחברתו רבקה בת זלמן חפץ. ככר השוק נתמלא גופות הרוגים. אלה שהצליחו לפרוץ את שער הגיטו רצו לעבר קוזנגורודוק ודויד גורודוק. כדור פגע בילד, בן חמש, שאליהו שכטמן החזיקו בזרועותיו. בראות האב שבנו נפח את נשמתו, הורידהו ארצה, כיסהו במעילו והמשיך לרוץ לבדו. הוא הגיע עד ביצות הפריפט ולמחרת מצא את מותו.

המון הבורחים שמו פעמיהם לעבר הנהר פריפט, בחשבם למצוא מחסה בתוך ביצותיה ובין השיחים. שרשרת הבורחים השתרעה למרחק מאות מטרים, כשאחריהם דולקים כדורי מכונות־היריה של הרוצחים. רבים מן הבורחים נפצעו או נהרגו. הפצועים קל המשיכו לרוץ ואף הגיעו למקום מבטחים, והנפגעים קשה, נשארו שוכבים בגינות הירק של רחובות קוזנגורודוק ודויד־גורודוק. הרוצחים המשיכו להפיל חללים בין הנשארים. רבים מתושבי לחווא הגויים הפריעו לבורחים שנקלעו לחצרותיהם, בהרימם נגדם מקלות ובקריאות־פרא הכריחום לצאת.

הבתים בגיטו המשיכו לבעור, לשונות האש הקיפו את כל השטח ואחרי יממה לא נשאר מבתי הגיטו אף אחד.

יהודי לחווא, על רכושם שעמלו בו דורות שלמים, עלו באש.

היריות נשמעו בכל זמן בריחתנו ואף בהיותנו כבר על־יד הנהר פריפט. עד הנהר הגיעו מאות ניצולים, פשטו מעליהם את לבושם ונעליהם שנעשו למעמסה יתירה, הרבה המשיכו דרכם ברגלים פצועות. הטבח לא נגמר עוד, אחרי שקיעת השמש, כשהרוצחים גמרו מלאכתם בנשארים בתוך הגיטו, נשלחו יחידות, להשיג את הבורחים. הרבה מן הניצולים נהרגו בו בלילה בין שיחי הנהר, מידי הדיגים המקומיים. רוצח אחד בשם פולין שהיה נאמן לגרמנים מזמן, השמיד בדם קר, עם מכונת־יריה, כשבעים מן הניצולים. את דמנו נקמו ממנו שלושה פרטיזנים כעבור חצי־שנה. מאושרים היו הניצולים שהצליחו בלילה ראשון זה לעבור את פסי־הרכבת ע"י סינקביץ ולהגיע עד ביצות גריצ'ין. מאלה שנשארו למחרת על שפת הנהר פריפט נשארו רק יחידים. ב־4 לספטמבר 1942, היה יום שני לחיסול שרידי לחווא. כל היום סרקו הרוצחים בין שיחי הביצות והרגו בהם קר נער וזקן, טף ונשים, שגורלם המר היה להשאר עוד יום אחד בין שיחי הנהר.

רבים מן הבורחים שהצליחו לעזוב את הגיטו נפלו חללים, בסביבות לחובקא ולובן, אבל רובם הצליח להגיע עד ביצות גריצ'ין ולהצטרף אל הפרטיזנים במלחמתם.

א. שוסטרמן (סגן צה"ל)

יסורים ודרך גאולה

מתוך הערפל אזכור את ימי הילדות. את כובע בית־הספר ש„מגן־דוד" רקום עליו, את בנייני בית־הספר „יבנה" על כתותיו, חברי ומורי.

בערבי חנוכה, היו ילדי בית־הספר בלחווא מסדרים הצגות על קרשי במת „הדום ליודובי". בערבים היו שומעים ב„קן" הרצאות של מדריך הקבוצה על ארץ־ישראל ושרים בהתלהבות וגעגועים והיינו כבר ציונים בכל מאודנו ונפשנו.

זוכרני את חיים שקלר קופץ ופוצח בשיר „עם ישראל חי" ואחריו לופתים כולם זרוע בזרוע ויוצאים בהורה מסורתית. בימים נוראים ובשמחת תורה היו משלבים זרוע בזרוע ורוקדים „דוד מלך ישראל" — נדמה היה שהקירות, הרחובות ואפילו הגויים חוגגים את חגיך.

בשלהי קיץ 1939 יצאנו מבית־הספר עליזים ושמחים, כרגיל. לפתע ראינו המון אנשים במרכז העיירה, ומביתו של יצחק חפץ בוקע רמקול המכריז על התקפת הנאצים על פולין. רעד זעזע את הכל.

היתה בהלה גדולה. שמועות נפוצו על ערים שנכבשו ונפלו ונכנעו — הגרמנים מתקרבים. מצד שני יצאו הרוסים נגדם, והחיים במקום נמשכו עוד 22 חודש. אמנם, חלפו ימי הזוהר של חיים יהודיים־מסורתיים, הישוב היהודי גדל, נתווספו פליטים מפולין המרכזית. נדמה שכבר הורגלנו למשטר החדש. שוב זעזוע: הרוסים נסוגים, הגבול שהיה בין פולין ורוסיה עד שנת 1939 טרם נפתח, וכל המעיז לעבור בו ירה יירה.

בבית נארזו חבילות לכל אחד לפי כוחו, בהן היו חפציו האישיים מוכנים לכל מקרה לצאת מן המקום. קבוצות של יהודים התלכדו ותכננו תכניות בריחה, אך לשוא, הגבול סגור. היה ברור לכל, שהרוסים נסוגים. פוצצו מיכלי הדלק ע"י תחנת־הרכבת, הופצץ גשר־הברזל, נשרפו גשרי־העץ על הנהר „סמירץ". הרוסים פינו את העיירה. היה תוהו ובוהו ואין שולט ושופט, ואיש כטוב בעיניו יעשה.

נשמעו קריאות בוז ליהודים. גויים שרק אתמול שיחקו יחד עם חברים יהודים „השתכרו", מידים אבנים לחלונות וקראו בקריאות גנאי ליהודים.

הימים שבין משטר למשטר, בין נסוג לכובש, בין עבר לעתיד לא־ידוע, היו ימי פחד וחרדה שאין לתארם.

נודע לנו מפי עובדי הרכבת, שביום האחרון לנסיגת הרוסים, עמדה רכבת רבת קרונות וחכתה ליהודים או לבורחים ואף הודיעו לאחד יהודי שיפרסם זאת ברבים אך הלז שתק. הרכבת נסעה ריקה מלחווא נעצרה במיקשביץ ובה ברחו יהודים ניצולים. ביום קיץ יפה נשמעו טרטורי מכונות ואופנועים — הגרמנים נכנסו לעיירה. היהודים שישבו בבתיהם כל הזמן סגורים ונפחדים נראו בחוצות מדברים עם הגרמנים, לאכזבת שכנינו שחכו ליום זה כליום של „רצח ושוד רשמי" — אכן קצת הוקל.

גרמנים שהכרתים לראשונה התיחסו לא רע. אצלנו התאכסנו גרמנים רוכבים. הם חילקו שוקולדה לילדים בידעם היטב שיהודים אנו. פעם התעניין אבי לדעת בשיחתו עם גרמני, שנראה לבבי מאד, על גורל היהדות באזורים הכבושים, הגרמני לא רצה לענות ורק אחרי שתיקה צרחה העיר: „בינתים שבו, אך הדרך הטובה ביותר עבורכם — היערה". החזית התרחקה מזרחה והוחל בהקמת משטר מקומי. הוקם ה„יודנראט" ובראשו ברל לופטין.

„פלוגת העונשין" של ס"ס הגיעה לעיר. ומיד נצטוו כל הגברים מגיל 13 עד 65 להתיצב לעבודה.

יצאתי לראות בנעשה: הרחובות היו ריקים מאדם, פה ושם נראו כפריים, גרמנים גררו יהודי זקן כבן

---

*) המחבר היה בן 10, בזמן בריחתו מגיטו לחווא.

שבעים שגר בביתו של משה לייב השען, והכוהו והכריחוהו לשיר. ברחתי דרך השדות הביתה — רק לא לראות, לא לראות.

כעבור ימים ספורים עזבו הס"ס את העיירה. פנו מזרחה והוציאו להורג כמה רוסים חשודים.

הישוב היהודי הוסיף להתקיים בעיירה, למרות הגזרות שהתחדשו בכל יום. יהודים נתפסו והוכו, העבידום בפרך אך אבדות בנפש טרם יודענו, פרט למספר יהודים שנאסרו ועקבותיהם לא נודעו: מאיר־ברל יוליביץ, פיאלקוב מלונינץ עד שנגזרה גזירת הגיטו. בערב פסח 1942 הגיעו אלינו שני שוטרים מקומיים, קצין וטוראי גרמני, נציג העיריה ומורה־דרך, ילד מקומי. ניתן לנו זמן להוצאת החפצים, מכיוון שהיו כבר מוכנים מזמן, הוצאנו אותם במהרה. בתוך המהומה הזאת נשכחו המצות בבית. בשעה שהודענו על גמר הוצאת החפצים נכנס הקצין לבקורת ועקב זה גילה את המצות. הוא יצא החוצה והזכיר לאבי לקחתם. הבית נסגר על מנעול ונעזבנו לנפשנו. שכן התנדב להעביר את המטלטלין וכך בעגלה רתומה לסוס העברנו את העמל, את העבר לקראת העתיד.

בגיטו השתכננו בבית האחים חפץ. בחדר צר היו שתי משפחות: החייט גלוזמן ואנו, שמנינו יחד עשר נפשות. בבית של 4 חדרים קטנים גרו תשע משפחות, כ־40 נפש. תנאי החיים בבית היו קשים מאד: במטבח אחד סביב תנור אחד בשלו 9 נשים את האוכל הדל. המריבות גברו ביום ששי, בזמן הכנת „החמין" לשבת.

האנשים רזו, התהלכו ונאחזו בקירות מאפיסת כוחות, והיו אנשים נפוחים מרעב. היו יוצאים לעבודת כפיה. מדי פעם הייתי יוצא להחליף את אחותי שתנפש קמעא. יצאנו שלושה נערים יחד, אני, מרדכי (ממה) רומנובסקי, ויצחק חפץ, ועבדנו במסילת־הברזל. לילדים צוו להביא אדנים ולהרכיבם במשולשים, כל משולש מונה עשרה אדנים. לא פעם נפל אדן על רגלנו. עבדנו כדי למנוע מן המשגיחים סיבה להטפל אלינו. אכן, לא היו עוד קרבנות בנפש, פרט למקרים בודדים של אנשים שנכלאו והוכו ולבסוף שוחררו תמורת כופר.

באחד הימים כותר הגיטו ע"י המשטרה המקומית: יום־הדין הגיע, והשוטרים לא הכחישו זאת.

השחר החל להאיר. השמש זרחה ולרבים מאתנו היה המחזה בפעם האחרונה בחיים.

בפעם הראשונה ראיתי גברים בוכים בקול. אנשים הסתובבו כצללים ברחובות, חיפשו מקלטים.

בחצר ה„יודנראט" עמדו מספר בחורים יחד עם לופטין ושוחחו. שמעתי אחד מהם, אשר בן זלמן חפץ שאמר: „עלינו להתנגד בכוח". „לאו" קרא לעומתו לופטין, „אם יקרה דבר, אגש הראשון לבור, אעמוד שיירו בי ראשונה, שלא אראה את המתגוללים לפני". „לא נכון, נתנגד" אמר עוד אחד הבחורים. בהגיעי הביתה חיכתה לי אמי ותחבה לכיסי כריך של לחם ותפוח. „קח, בני, מדברים על בריחה, אולי תצליח לברוח, שיהיה למחיה ליום הראשון". רצתי לנחמה.

ידיעה הועברה מבית לבית ומאיש לאיש, להתנגד, לפרוץ את הגדר, ועל אחרון היוצאים מן הבית להציתו למען לא ישאר דבר. מי שלח הודעה זאת לא אדע, אך קרן־אור בהירה האירה בלב.

פעם נכנס לביתנו גרמני אחד ובתנועות גסות וצעקות גרשוני מהבית. נשים התעלפו. בכי, צעקות. התחלנו לרוץ לכוון הגדר, כפי שנצטווינו, אנשים נאחזו יד ביד, משפחות שלמות, למען לא להפרד בדרכם האחרונה. לעומתנו עמדו שוטרים עם נשק ביד ואיימו על כל מתקרב. האנשים נדחקו לתוך חצרות רוכצ'ין וחפץ, בדרך אל הגשרים. פה אבדתי את משפחתי. מרחוק ראיתי יהודים יושבים ליד הגשר ומחכים להובלתם. אלה היו משפחות מורבצ'יק אסתר־חייקה. עשן סמיך התאבך וכל המון האנשים ההולכים למות נע חזרה אל הגיטו. מימין ומשמאל בערו בתים, ומתוך הצעקות והבכי נשמעה ברור קריאתו של הרב אליעזר ליכטשטיין, שעמד על מרפסת בית דולגופיאטי — „שמע ישראל". אנשים נדרסו חיים, שמעתי יריות. „יהודים הצילו עצמכם" נשמעו צעקות חרדה שפלחו את האויר וגוש־האדם נע לעבר מרכז העיר. הגדר נפרצה והחלה הבריחה. אני רצתי אחרי קבוצת אנשים שרצו ונכנסו לחצרות של שלום רומנובסקי פרצו את הגדר, עברו לחצרו של יעקב שולמן ומשם לעבר הנהר, ליד גשר ליובצקי. הנהר היה עמוק ולא אזכור עד היום כיצד עברתי בו; רק בן 10 שנים הייתי אז, ולשחות טרם ידעתי. וכשעברתי היו האנשים הרחק ממני. אש וצעקות הגיעו מן העיר. השגתי את הקבוצה, אזכור בודדים מביניהם. ברל כץ, מישה קפלן בנו של הרוקח מהנצביץ, שהשתכן בלחווא, ראובן חפץ, בן זקונים של זליג וגיטל חפץ שגרו „על החולות".

לא אזכור את כולם. היו תשעה בקבוצה. כשהתרחקנו נתקלנו ב־7 אכרים שקצרו שחת, והם יצאו לקראתנו עם חרמשים ביד, אחד האנשים הצילנו בערמה, הוא אמר: „ראו, הפרטיזנים כבשו את לחווא והעיירה הוצתה באש בקרב". הם הניחו לנו לעבור והמשכנו להתקדם עד שפך הנהר סמירץ ופריפט והסתתרנו תחת ערמות שחת. עם רדת החשכה זזה קבוצתנו לעבר „החוטורים" (הבקתות). עברנו את פסי הרכבת. אכר אחד כבדנו במלפפונים חמוצים. אכר שני כבדנו בחלב חמוץ. בבוקר נתקלנו ב־4 אנשים מזוינים מעבר לנהר שצעקו לנו, „עמוד, הרימו ידיכם". בהתקרבם הכירו בנו שיהודים אנו והציגו עצמם כפרטיזנים. שמחת הכל הציפה את לבנו. אחדים בכו משמחה, אחדים התנשקו אתם וכך נקשר הקשר הראשון עם הפרטיזנים שביער „חובוט". למקום הוסיפו להגיע ניצולים שעזרו להם הגויים מן הסביבה וכעבור ימים מספר היינו קרוב למאה עד 120 איש ביער, בחופש.

בוקר יום החמישי לבריחתנו הגיע ליער אחי הבכור, יעקב בן 14 ובערב מצאנו את אבא, שכבר ידע שניצלנו. התנאים בגדוד פרטיזני היו קשים, האוכל שקבלנו היה תפוחי־אדמה. לאחר כמה ימים פורק המחנה ונשארו רק כ־30 איש בפרטיזנים אלה, והיתר התפזרו במרחב הפרטיזני, בסביבת ליובן, פלך מינסק.

אלינו הצטרפו צבי שברין ובנו זאב, אורצה גולדמן העגלון קלמן (בן ניסן) מורבניק עם בנו, ילדה אחת מדווידגורודוק. זזנו דרך הבצות לעבר גריצ'ינוביץ. באחד הכפרים נכנס אבי לאחד האכרים ותוך כדי שיחה שהתפתחה נודע לו על אדם הגר בשכנותו, והוא שירת עם אבי בפלוגה אחת בצבא הצאר. בבוקר נגשנו אל האכר שנודע לו מפי השכן וחיכה לנו, והתייחס אלינו בידידות. יצאנו בדרך אל הקבוצה שנדברנו, ופתאום שמענו מטר יריות, קפצנו הצידה והסתתרנו, ראינו שיירת גרמנים עוברת. אכר עצר בעדנו וסיפר לנו שבדרך שוכבת יהודיה הרוגה ויהודי אחד והזהירנו לבל ניגש לשם. שמענו בעצתו ובדרך פגשנו את ברלה הספר, גיטלמן ובתו צפורה, ואת ביילה וסנדר שקלאר ובנם. המשכנו בדרכנו רבת ההרפתקאות והתלאות יחד, עד שבאנו לכפר „זגליה", שבאזור הפרטיזני. אבי פגש יהודי אחד בשם אוריצקי, והוא מסר עלינו למפקד הגדוד הפרטיזני. בהמלצתו התקבלנו בו ביום לגדוד הפרטיזנים.

שנתיים ימים היינו בפלוגות פרטיזנים. אני לא לקחתי חלק פעיל במלחמה, בגלל גילי, אך מלאתי תפקידים אחראים. אחי היה סייר, ואהוב על מפקדיו בעד אומץ לבו. פעם נתפס חי על־ידי גרמנים והצליח להמלט מידיהם. בגדוד הפרטיזנים היו כ־40 יהודים מגלוסקי, סטרובין, ליובן, לחווא (רק אנחנו), לנין (דוד ציקלינג, האחים לזובסקי). בקרבתנו היו מיהודי לחווא גיטל דרפסקי, דב גיטלמן עם בתו, ראובן חפץ שאתו ברחתי מלחווא, ביילה וסנדר שקלאר ובנם. קשים היו חיי היהודים בין הפרטיזנים. נתקלנו ביחס עוין ואנטישמי. אחד נהרג בגלל היותו יהודי. אם נכשל פרטיזן רוסי אז לא שמו לב לדבר, אך אם מצאו פגם ביהודי בזמן פעולתו, נפוצה הידיעה בכל הסביבה. אע"פ שהיהודים לחמו וגילו אומץ־לב ביחס למספרם בין הפרטיזנים. קשה היה ליהודי להתקבל לשורות הפרטיזנים, מלבד בעלי־מקצוע שהיו נחוצים להם: סנדלר, חייט, נפח. ורק בהתקבל יהודי לגדוד יכול לעבור ליחידה לוחמת. לא נהגו להכניס יהודים ישר ליחידה לוחמת בטענה שיהודים מפחדים להלחם. נפוצו גם שמועות שנתפשו מרגלים יהודים. גם כאן חרד היהודי לא במעט.

לאחר שחרור לחווא ע"י הצבא האדום לא ניתן לנו לחזור העירה, וגם לא נחפזנו, והשתקענו בעיירת המחוז ליובן.

בתחילה היו שם 5 משפחות מלחווא: אנו, משפחת סנדר וביילה ומשפחה שלישית מפליטי פולין, אב ושני בנים. במאוחר הגיעו עוד מתושבי המקום שחזרו מרוסיה. בסלוצק ישב דב גיטלמן עם בתו.

לאחר שנה קבלתי חופשה, והזדמן לי לבקר בלחווא. קשה היתה הרגשתי. קשה מאד, תחנת הרכבת נשרפה, ספק רציף, לא נראה איש בתחנת הרכבת. עברתי ליד ביתנו, הבית היה סגור. אחת השכנות העבירה את הגדר והשתלטה על אדמתנו, כשעברתי שמעתי שקיללה בשקט על שהגעתי, עניתי לה כאשר היה בלבי ומיד התאספו משכנינו הגויים והזמינוני אליהם. התאכסנתי אצל אחת השכנות, שגם בהיותנו בגיטו דאגה כל בוקר להגניב לנו חלב בשביל הפעוטה. באותו בוקר יצאתי למרכז העיר, ריק ושומם היה הרחוב, זאטוטים לא התרוצצו בו, לא ישבו על מפתן בתיהם, נעלמו החנויות ובתי־המלאכה. במרכז צמחו עשבים פראים במקום ה„פארק" והבתים הנאים. לא היה סימן לבתים

שעמדו פה. במרכז עמד צלב גדול, עשוי עץ לעדות שכאן במקום זה התחוללה פעם זוועה אנושית.

נודע לי שצבי שבורין ובנו זאב נמצאים בלחווא. מצאתים בבית, שם התאכסנה גם צפורה, בתו של גיטלמן, שבאה לבקור.

החלטנו לעלות לקבר־אחים, לקבר יקירינו.

קשה היה למצוא את המקום, לולא חוט דוקרני מסביב לקבר. במקום התגוללו בגדים קרועים, נעלי־תינוקות, עצמות אדם.

אספנו את העצמות, אספתי גם את נעלי התינוקות והטמננו את הכל בתוך הקבר. לא יכולתי להגיד קדיש, יבש מקור הדמעות, לא הוצאנו הגה. עמדנו רגעים מספר, נפרדנו איש לדרכו, ופנינו חזרה. קשה היה לשאת את הפצע ואת הכאב.

למחרת חזרתי לליובן, לא יכולתי לשבת אפילו יום נוסף בלחווא — צר היה המקום.

כעבור זמן קבל גם אבי חופשה ונודע על רפטריא־ציה של פליטי פולין והוא סידר לנו „ניירות" לחזור לפולין. (אחי היה מגויס). בליובן לא רצו לשחררנו ונאלצנו לברוח בלילה, תוך הודעה שאנו יוצאים לחופשה. כשהגענו ללוניניץ עמדה הרכבת עם יוצאי לחווא, לפי זכרוני: ישראל שבורין, פני חפץ, וזאב שבורין. כשהגענו לגבול רוסיה—פולין התברר בבקורת שאני ואבי איננו רשומים וגם תעודותינו אינן בסדר. בקבוק וודקה ו־5000 רובלים „סידרו" את הענין והמשכנו מערבה, לפולין.

רק עברנו את הגבול השתכרו כמה גויים שנסעו אתנו ברכבת, ורצו להתנפל עלינו. היינו בשני קרונות. היהודים היו דרוכים ומוכנים לכל קרבן בהגנתם, אך בהתערבות יתר אנשי הרכבת נמנעה שפיכת דמים זו. הגענו ללודז. ומיד התחלנו לטפל בנסיעה מפולין. לא רצינו להשאר בפולין ותוך התרוצצות הובטח לנו דרך ארגון הפח"ח (פרטיזנים, חיילים, חלוצים) שנצא בשיירה הראשונה. בינתיים מצא אותנו דודי, צבי קנטרוביץ שהגיע בצבא האדום לדרגת סרן, וזכה לעטורי־הצטיינות.

מאנשי לחווא היו עוד שם: שרגא ודב חיניץ, הילד יוסף חיניץ. הודיעו לנו שנתכונן לנסיעה, אך בגדים לא היו, לא לי ולא לאבא, פרט ל„מדים" הרוסיים: מכנסי גליפה ומגפים. גם כסף לא היה לנו. יצאנו לשוק ומכרנו את מגפינו וקנינו סנדלים, וטיילנו במכנסי „גליפה" וסנדלים בחוצות לודז. יצאנו דרך קאטוביץ לצ'כיה. כשבוע היינו בברטיסלבה והמשכנו דרך לינץ, ברנאו (מקום מולדתו של היטלר ימח־שמו).

כל הדרכים היו חסומות אז לעליה. נאלצנו לשבת במחנה כ־10 חדשים יחד עם משפחת חיניץ מלחווא.

בערב פסח עברנו לאיטליה, והיינו במילאנו, משם הועברנו ל„רדזמיליה" מחנה משותף לפליטים יהודים עם רוסים־לבנים. ב־1 למאי פרצה קטטה בין היהודים והרוסים, נהרג יהודי אחד וכמה מהם נפצעו, בהת־ערבותו של קפיטן אנגלי מפקד המחנה, לטובת הרוסים. מיד הועברנו ל„אקווה־סנטה" — עיירה קטנה בהרים, על שפת הים האדריאטי, מקום מרפא וקבוץ פח"ח חנה שם. הגענו לרומא לקבוץ שהיה ברחוב נציונלה 20. אפשרות עליה טרם היתה, וחיכינו.

בפברואר 1947 הגענו למחנה עליה ושמו „מטפונה", במפרץ טורונטו, בדרום איטליה. חיכינו לאניה. בינתיים חלה אבי, ובקושי הצלחתי להביאו לבארי ולפנות לרופא. נאמר לי שהוא זקוק לנתוח־לב. משקלו ירד מיום ליום והוא נאלץ היה לשכב במיטה.

באחד מלילות החורף הקשים הגיעה אניה קטנה „ז'וזנה", שהוסב שמה „שבתי לוז'ינסקי". עלינו לאניה שהתקלקלה בסערה ונאלצנו לחזור למקום מוצאנו. התנאים היו קשים, גרנו במערות שסדרנו בעצמנו מתחת לאדמה. האוכל היה קשה ומעט, בכל זאת נשא אבי החולה את הכל בשקט, וללא תלונות.

כעבור שבועיים הגיעה אניה אחרת משוודיה „חיים ארלוזורוב" ובה הפלגנו ארצה. למרות שאבי ידע שהדרך ארצה היא דרך קפריסין ולמרות הנסיונות להשפיע עליו שלא יסע ושישתדל קודם להבריא — הפלגנו.

הגענו לחופי הארץ ומשם לקפריסין. אדם חולה אנוש כאבי המשיך לשאת בסבל הכאב של כניסה „לשבי" עמד על רגליו והלך. כשבוע לאחר הגיענו לקפריסין פניתי לרופא ואבי מיד נתקבל לבית־חולים. נסעתי לבקר אצלו כעבור 5 ימים לא הכרתיו. כעבור עשרה ימים הוחלט עקב מחלתו הקשה להעבירו ארצה וכן נפרדנו בקפריסין, כשמחלתו לא היתה ידועה לי.

נודע לי מן העתונות על מות אבי במחנה עתלית אשר בארץ.

החלטתי לברוח מקפריסין ובעזרת אחד הישראלים,

שאול ביבר, הצלחתי להגיע למחנה ולהתחמק יחד עם גולי אנית „לטרון".

בעטלית ישבתי חדשיים ותכננתי תכניות בריחה. שם פגשתי את זליג חפץ שהגיע באניה באופן רשמי. פניתי למשרד ובירַרתי את מחלת אבי. לפי שהוסבר לי חלה אבי בסרטן־המעיים. אך גדול היה הכאב שאבי שכב שבועיים בבית־החולים בעטלית ולא הוגד לאחי ולאחותי תושבי הארץ שהיה שם, ורק במותו הודיעו להם. ב־20 ליולי התארגנה קבוצה של 13 בחורים ובחורות ובסכנת חיים הצלחנו לברוח באמצע היום מעטלית ולהגיע למחנה „קרית שמואל" ליד חיפה, מחנה הסוכנות היהודית. מכאן עברנו ליגור וכעבור שבוע קבלנו תעודות־זהות בשמות בדויים, והצטרפתי לחברת הנוער בתל־יוסף עד למלחמת השחרור. פה התגיסנו, כל החבריה, לפלמ"ח.

ממשפחתי נמצאים בארץ: אחותי חסיה ומשפחתה, אחי יצחק ומשפחתו וגם ברוך קנטרוביץ, שרה קולינציק ומשפחתה שעלו לארץ לפני המלחמה.

י. מורבציק

בימי השואה

ביולי 1941 הגיעו השמועות על זוועות הנאצים: מיד עם כניסתם ליישוב הם מוציאים להורג בדם קר את הגברים מגיל 13 עד 65. יחידים הם הניצולים, וביחד עם זקנים, נשים וטף הם נדונים להתנוונות.

תושבי לחווא שניצלו מן הגל הראשון של הרצחנות הנאצית הרגישו תמיד את להב החרב על צוארם ובאופק לא נראו כל קרן־אור, כל נקודת־אחיזה לתקווה ליום מחר.

וכך התחיל הגיהנום.

הרעב, העבודה המפרכת, הכפור בחורף והדכאון הנפשי נתנו את אותותיהם באנשים שרזו, ונחלשו מדי יום ביומו.

תכשיטים שעברו בירושה מדור לדור, בגדי שבת וכלולות ויתרות סחורות שלא נשדדו, עברו לידי שכנינו הרוסים בעיסקות חליפין בעבור ככר לחם או קצת תפוחי־אדמה.

עסק החליפין היה כרוך בסכנת מות. כי אסור היה לרוסים לבוא במגע עם היהודים, ומה גם לספק מזונות ליהודים. וככל שהתקדמו הנאצים בחזית המזרחית, כן גברה המועקה על האוכלוסיה היהודית ורוח האמונה נשברה בלב אדם.

בפרוס חג־הפסח נגזרה הגזירה על האוכלוסיה היהודית להסגר בגיטו צר. את גדרות התיל סביב הגיטו עשינו במו ידינו, התמקחנו על כל מטר מרובע למגורים. אך לא הועילה שתדלנותם של חברי הקהלה היהודית (יודנראט) וגם השוחד לא הביא הקלה במצבנו.

זמן של שעתיים ניתן לנו לעזוב את בתינו ורכושנו ולעבור לגיטו המיועד לנו. את המטלטלין נאלצנו לסחוב על גבנו, אחרי שעברנו בדיקה קפדנית של אנשי הס״ס וכל דבר שחשקו בו נשדד או נשאר לבז. דחופים, בהולים ומוכים באכזריות הוכנסנו לגיטו. ודחוסים 10—15 איש בחדר צר של ד׳ על ד׳ בילינו את ליל הסדר הראשון. חג החירות הפך ליגון וגרזן התליין הונף עלינו, ואין מנוס.

אסור היה להכניס מזונות לתחומי הגיטו וכל הנכנס בשובו מן העבודה בדקוהו בקפדנות. עונש־מות היה צפוי למכניס מזון לתחומי הגיטו. בכל זאת, פעלו אנשי הקהלה היהודית (יודנראט) והמיליציה, שיחדו את המשטרה ובחרפם את נפשם העבירו בלילות קצת מזון בסירות דרך הנהר לתוך הגיטו. המזון חולק בין מחוסרי האמצעים.

אכן, גם ה„אספקה" הזאת, נוסף על 200 גרם לחם לנפש, לפי הקיצוב, לא הספיק לשבור את הרעב ואנשים נזונו בקליפות של תפוחי־אדמה ושיירי אוכל.

קבוצות אנשים וילדים שהרעב הציק להם שהצליחו להתחמק מעבודה, ניסו את מזלם לצאת את הגיטו ולאסוף קצת אוכל בכפרים הסמוכים, בין אכרים מכירים טובי־לב שלא אטמו אזניהם בפני בכי הילדים.

בסוף יולי 1942 נורתה קבוצה של חמישה ילדים ע״י המשטרה. הילדים שוטטו בכפרים לחפש אוכל ומצאו את מותם. לאט־לאט נסתם גם המקור של „אספקה עצמית" בגלל השמירה הקפדנית ומפני שמלאי דברי־הערך הלך ואזל ותושבי הגיטו היו צפויים לכליון ברעב.

מותם הטראגי של הילדים החפים מפשע שנרצחו ע״י המשטרה המקומית, היה המפנה שהוציא את האנשים בגיטו מקפאונם ומדכאונם והביאם לידי המחשבה הנועזת: למות על קידוש־השם.

הנוער שחונך על ברכי הציונות, אשר ידע תמיד להשיב מכה תחת מכה לפורעים ופורצים ביהודים בימי הרפובליקה הפולנית, התעורר והבין, שבאין

אפשרות לצאת למלחמת „דוד נגד גלית", הרי פתוחה הדרך למלחמת נקם, „תמות נפשי עם פלשתים".

החיים בגיטו נמשכו כדרכם: עבודת פרך, רעב, חרפה ודיכוי היו מנת חלקנו כל יום, אך החל גם לנבוט הרעיון להגנה על חיינו ונקמה בצוררים.

הקשרים הראשונים עם אכרים להשגת נשק להגנה עצמית לא נשאו פרי, והזמן דחק. הפקודה כבר יצאה מפי התליין הראשי וגורלנו נחרץ.

בזה אחר זה הוציאו את נשמתם הישובים היהודים בסביבה, ביניהם גם מיקשביץ, העיירה הסמוכה לנו. וזה היה האות: בהשגחת ה„יודנראט" היה הנוער שומר על הגיטו בלילות ופקח עין על המתרחש מסביבנו.

בחשאי הוחלט ונמסר לידיעת כל הנוער, שבמקרה פעולה מצד הרוצחים לחיסול הגיטו יש להתקומם ולהכות ברוצחים, ונעשתה פעילות קדחתנית להשגת נשק לתכניות למרד.

בסוף הגיעתנו השמועה: אכרים חופרים בורות ביער ע"י פסי-הרכבת. בכ"ב אלול 1942, בחצות, הגיטו מוקף משמרות חזקים של משטרה. כל נסיונותינו להתקרב לגדרות הגיטו ולתור על המתרחש לא הצליחו. באיומי רובים ופקודות נאסר עלינו להתקרב לגדר. אז ידענו: גורלנו נחרץ.

האנשים התאוששו וחבורות חבורות התווכחו על דרכי הפעולה: אם על בריחה מן הגיטו בחשכה או על הגנת הגיטו, מטרה אחת היתה לכולנו: לא להיות מובלים כצאן לטבח. ההתעוררות העלתה גם חששות בלבות ראש-העיירה והמשטרה, שניסו להרגיענו בערמומיותם כי נחוץ מספר רב של אנשים לעבודה והשמירה המעולה היא שהאנשים לא יתחמקו.

הנוער שעמד על חומרת המצב דרש פעולה במקום, התקפה על משמרות השוטרים, פריצת-דרך ובריחה אל היער בחשכת הלילה, שם קיווינו למצוא פלוגות פרטיזנים.

עם בוקר נשמעו הדי יריות מעבר העיירה קוזנ-גורודוק וידענו שאחינו בעיירה הסמוכה אינם עוד. משמרות השוטרים הוגברו וגם הגיעה פלוגת ס"ס, שהוצבו עם מקלעים. הודעת ראש-התליינים היתה קצרה: „מטעמים בטחוניים הוחלט על חיסול הגיטו. על כל האנשים להיכנס לבתיהם ולחכות לפקודות!"

אדישות הרוצח בהקריאו את גזר-הדין הגדישה את הסאה. אנשים לא נשמעו לפקודות ונתאספו ברחוב בין בתים שעל שפת הנהר. ובחשאי ניתנה הפקודה לתושבי הגיטו: להכין חומר בוער (נפט, בנזין וכו') ובהינתן האות, יש להצית את הבתים ולצאת עם גרזנים וסכינים לרחוב.

אנשי הס"ס והמשטרה פתחו באש וקרבנות למאות נופלים. הגיטו עולה באש ותוך כדי היאבקות ורעמי יריות פורץ ההמון את הגדר, יוצא את הגיטו ורץ אל מחוץ לעיר. הגרמנים והשוטרים עומדים וזורעים מות בכדוריהם. אל הרוצחים הצטרפו גם תושבים רוסים ולקחו חלק בהרג. מהם לבוז ולשדוד ומהם מתוך השתוללות של חיה טורפת המריחה דם. כשעה נמשך המאבק בגיטו, בשעה אחת נפלו 1500 איש ואשה, זקן וטף, שמסרו את חייהם על קדושת השם וגוויותיהם מלאו את רחובות העיירה, והאש אוכלת את שרידי הגיטו העולה בלהבות.

כ־500 איש, ביניהם זקנים, נשים וילדים, שהצליחו לעבור את אש הגיהנום ברחו, לכל הכוונים, כדי להגיע ליערות ולביצות. למקום הפלוגות של פרטיזנים.

פלוגות הס"ס והמשטרה וגם מן האוכלוסיה המקומית רדפו אחרי הבורחים, ערכו סריקות כדי לחסל את הנצולים. והבורחים משוטטים בביצות, מסתתרים ביום ונעים בלילות, עד שהגענו בערך 120 איש שרידי גיטו לחווא למחוז חפצנו, בקרבת הנהר „לאנה".

אורי (אייזיק) אולומוצקי

עזרת פליטים

בסוף מרס 1940 יצאה גזירה על קומץ יהודי העיר ולודבה, שאחרי פלישת הנאצים עברו את נהר בוג לעיירה טומשובקה ונשארו תחת חסות הממשלה הסובייטית. במשך עשרה ימים, הוכרחו כל הפליטים („בייז'נצים") לעזוב את העיירה טומשובקה הנמצאת סמוך לגבול הגרמני ולהתרחק בכוון מזרחה, 100 ק"מ מן הגבול.

התרגשות גדולה היתה בעיירה, והכל שאלו: „לאן?". אנשים התחילו להתעניין ולמדוד במפה כדי למצוא פינה חדשה, לבנות בה את ביתם החדש; קשה היה לקחת שוב את מקל הנדודים ולהתחיל את החיים מחדש, לאחר שלא חלף זמן רב מאז עזבנו את עירנו.

ידענו כי בפולסיה קשה יהיה לנו להסתדר, אך לא נותרה לנו ברירה. התקשרנו עם ד"ר אוגלניק קרוב משפחה, שבפרוץ המלחמה היגר עם משפחתו ללחווא, ותיכף קבלנו הזמנה לבוא אליו. לא היה הרבה זמן לחשוב. הזמנו קרון רכבת והתחלנו להתכונן לנסיעה. אלינו הצטרפו עוד מספר משפחות, והן: אולומוצקי, חליף, בבט, ליבמן, אייזנברג, שוייקו, רוזנבוים, גוז'נסקי וברל פורר.

ב־10 לאפריל 1940, העפנו מבט אחרון על העיר ולודבה שנראתה לנו מרחוק מעבר לגבול, ויצאנו לדרך. אחרי טלטולים ברכבת במשך כל הלילה, הגענו למחרת לעיירה לחווא. עיירה טיפוסית פולסית, בתי־עץ, „פריזמות" וגזוזטראות, וחלק מן הגגות של הבתים מכוסה קש.

העיירה לא עשתה עלינו רושם רב, אך לא היה זמן לחשוב על כך. כל אחד מאתנו התחיל לתור ולחפש חדר בו יוכל לישון במנוחה. אנשי לחווא גילו הבנה לגורלנו ורצון לעזור לנו להשתכן במקום. הם ויתרו על חדרים מדירותיהם ומסרום לנו, דאגו לכלכלתנו ולמציאת עבודה במקום ובעזרתם הרבה שוקמנו ונכנסנו לחיים הרגילים. כל זמן שהותנו בעיירה נידחת זו, לא הרגשנו בשום אפליה. וזה היה הרבה מאד עבורנו, אחרי התלאות שעברו עלינו.

ביולי 1941, עם כניסת הנאצים ללחווא, הוקם הועד היהודי, „יודענראט", בראשותו של דב לופטין. ראינו איך אנשי לחווא עשו כל אשר ביכולתם להציל יהודים. בעזרת ה„יודענראט" ניצל הישוב לא פעם ממות בטוח. הסדר היה מופתי והושג בהבנה ולא ביד חזקה. לופטין בתור יו"ר הועד, ויתר החברים עבדו יומם ולילה והגיטו החזיק מעמד בזכותם, עד ספטמבר 1942, בלי שנגרמו לנו אבידות בנפש. חלוקת הלחם וכל יתר המצרכים לקיומנו חולקו בסדר והנזקקים קיבלו את העזרה המלאה בכל השטחים.

ב־3 בספטמבר 1942 באו הגרמנים לחסל את הגיטו וגם ברגע טראגי זה בידענו שאת כולנו יובילו למות, לא עזב אותנו הועד, זה היה אחד הגיטאות היחידים בו היתה מסירות ויחס־אחוה מצד הועד. בחורי ולודבה לקחו חלק פעיל בארגון ההתקוממות בגיטו והיו בין הראשונים שהרימו את נס המרד נגד המרצחים הגרמנים. יצחק ליכטנברג, מולודבה, היה מראשי הפורצים את שערי הגיטו ונפצע קשה, ד"ר שלמה איגלניק, מולודבה, היה הרופא היחידי בגיטו, עמד על משמרתו ובתנאים הקשים ביותר הגיש את העזרה הרפואית לתושבי הגיטו ורבות עשה להצלת נפשות. גם ברגעי המות, עת התחולל הקרב בגיטו והד"ר איגלניק ומשפחתו היו בין אלה שהגרמנים רצו להשאירם בחיים, והוא נקרא להגיש עזרה לגרמני שנפצע בקרב עם בחורינו, הוא סירב לטפל במרצח השותת דם, ואמר לגרמנים: „אני יהודי, ואשתף גורלי עם כל בני עמי ולא אגיש עזרה למרצחי עמנו". הד"ר איגלניק נורה בו במקום ונפל מות גבורים.

לאחר שחלק מבני לחווא הצליח להינצל ממות

בבריחה מן הגיטו ולמצוא מקלט בביצות, היו מאות הניצולים עשרות מאנשי ולודבה. אנשי לחווא שהיו ביניהם ושהכירו את הסביבה לא הניחו לנפשם את הפליטים ודאגו גם להם למען יגיעו למקומות מבטחים.

ואנשי ולודבה הניצולים לחמו שכם אחד עם בני לחווא בשורות הפרטיזנים ובצבא האדום ונקמו את דם משפחותיהם.

יזכרו לטוב אנשי לחווא הנותרים בחיים ואשר לא זכו ונהרגו על קדושת השם, על עזרת האחים והמסירות שגילו כלפינו, הפליטים.

נקם ושילם

י. מילמן

על נהרות פולסיה

א.

מחזה האימים משעות הבוקר, בעזבנו במנוסה את העיר, רדף אחרינו, כשהגענו עייפים, שבורים ורצוצים אל גדות הפריפט. בקבוצתנו היו 17 איש וישבנו בצל השיחים עד שקיעת החמה.

עם חשכה החלטנו לעבור את פסי־הרכבת בין לחווא—סינקביץ ולהגיע אל אזור גריצין, גן־עדן לנצולים. היה ליל סוף־החודש והאפלה חזקה, הסתובבנו בדרכים בלתי־ידועות לנו, ולפעמים חזרנו למקום שהיינו בו. נשמע שאון סירה שטה בנהר סמיערץ, ופנינו לעברה. בסירה היה אכר, מכירו של ישראל שהורה לנו את דרך הכביש אל דודגורודוק. חצינו את הנהר ואת הכביש והגענו בחשכת הלילה לכפר לחובקה. גמרנו ללכת עד נהר סמיערץ ולהסתתר בביצות ובין השיחים. הצטיידנו באבטיחים וקישואים ושמנו פעמינו לעבר הנהר. עם בוקר הסתתרנו בצל השיחים במרחק 6—7 ק״מ מלחווא. רעבים, צמאים ישבנו במשך כל היום בין השיחים. נצוץ של תקווה נדלקה בלבנו בנטות השמש מערבה, וגדלו סיכויינו להשאר עוד יום בחיים. בחשכה צעדנו אל הכפר לחובקה, בדרך הצטיידנו שוב במזון, מירק השדה, ובחצות בעברנו את הפסים הבחנו בשומרים אזרחיים ישנים משני צדי המעבר, על המעקה, ועל ידם ילקוטים עם מזון, ושקלנו בדעתנו: לקחת או להשאיר, אך השארנו את הילקוטים מפני הסכנה. הגענו ע״י צרבסוב, שכל תושביו היו מכירים טובים ודפקנו על חלונות הבתים, ולא יצאתי מבית בלי לחם, חלב, קשואים וכו׳, שפע מזון למשך יומיים, ושוב יצאנו לדרך. עם עלות השחר הגענו לביצות גריצין, ע״י קראסנובולוב, אזור בטוח במקצת מפני התנפלות המרצחים. בדרך שאלנו את ידידינו האכרים למקום הפרטיזנים. תשובה ברורה לא קבלנו, וכפי שהובהר לנו אח״כ בהיותנו במחנה, אסור היה להם לדבר או להדריך אותנו. מפי התושבים נודע לנו, שפרטיזנים עוברים בשבילים כמעט כל לילה ולפעמים גם ביום. הם גם סיפרו לנו דבר מעציב: יהודי לנין, שברחו ממחנה הנצביץ, מסתובבים עוד ושום מחנה פרטיזנים אינו מכניסם לשורותיו, מפני שאין להם נשק.

במצב רוח של דכאון המשכנו להתחקות על צעדיהם. עם רדת החשכה יצאו מקבוצתנו נח זלמנוביץ, ישראל שבורין, יהושע ליכטשטיין, יהושע שולמן ואני, והיינו אוספים מזון ליום מחרת. הדאגה העיקרית היתה: איך להצטרף למחנה פרטיזנים? ביום הרביעי ל„טיולנו" החלטנו להתישב על־יד השביל ולחכות עד שנפגוש בפרטיזנים. כל החבריה התישבה כמאה מטר מן השביל בין השיחים, כשהם רואים ואינם נראים. הצבנו צופים שיתחלפו כל מחצית שעה. (לדולגופיאטי היה עוד שעון). הראשון יצא לתצפית יהושע ליכטשטיין. תפקיד הצופה היה לבוא בריצה לכשיראה פרטיזנים ולהודיענו ולהקפיד אם אינם שוט־רים נאציים. עוד לא הספקנו לנוח ונשמעה שריקתו של יהושע, ועד שהגענו אליו, כבר עמד ושוחח בהתרגשות עם מפקד הפלוגה. לעינינו נתגלתה תמונה שלא תשכח לנצח: קבוצה של פרטיזנים, כ־20 איש מזוינים ברובים ומכונת־יריה אחת, ובידם 2 כבשים שחוטים, מופשטים. במוחנו עברה המחשבה: גואלינו נתגלו לנו. אכן, מיד נתברר לנו שגאולתנו לא באה עוד. המפקדים הודיעו לנו שאינם יכולים לקבלנו עמהם, מפני שהם בפעולה ואנשים בלי נשק רק יפריעו להם. הם גם הצביעו על נושאי הכבשים, שהיו בלתי־מזויינים, 2 יהודים שלא הכרנו (אלה היו אברהם יזבין וגלנסין). מפי הטוראים נשמעו שאלות: למי מסרתם את הזהב? הבגדים? עכשיו אתם באים אלינו? פגה תקוותנו ואושרנו נהפך לאכזבה. אכן, קבלנו מן

המפקדים 2 רימוני־יד והוראות להשתמש בהם. רשמו בפיסת־ניר שמות כפרים בדרך למחנה פרטיזנים גדול, שיוכל לקבלנו. ואם נרצה לחכות להם עד אחרי הפעולה, עלינו לפגוש אותם במעבר הנהר לאנה בדרך לגבול.

בהיפרדם מאתנו, החלטנו לעבור לסביבת הנהר ונחכה להם. באחד הרפתות השארנו את כל הקבוצה והמבוגרים יצאו לאגור צידה לימים יבואו. לפני שחזרנו למקום לינת קבוצתנו, הציע אחד מאתנו להשאיר את הישנים ברפת ולהסתלק לבדנו, מפני שאותנו המבוגרים יקבלו בנקל לאחד המחנות של הפרטיזנים. היו בינינו נגד ההצעה מטעמים מוסריים או מפני שהיו להם קרובי משפחה בין הישנים. בשובנו לרפת מצאנו כמעט את כולם ערים. אחרי סעודה „חגיגית" יצאנו בדרך ועם בוקר הגענו עד נהר לאנה. יום שלם חיכינו לקבוצת הפרטיזנים אבל הם לא באו. אז החלטנו להתקדם ולהגיע למחנה שתואר על־ידי הפרטיזנים. קבענו: עלינו להתחלק ל־ארבע קבוצות, 4 נפשות בכל קבוצה, שתכיל מבוגר אחד, בחורה אחת, וילד אחד. (בנדודינו אבד ילד אחד), לכתחילה הסכימו כולם על החלוקה, אבל הדבר לא יצא לפועל: כאשר התרחקה קבוצה אחת, מיד הדביקה אותה השניה וחוזר חלילה. לפנות ערב הגיעו אלינו 2 היהודים שהיו בקבוצת הפרטיזנים, ובפיהם בשורה: הפרטיזנים השאירו גם אותם, באמרם שיצטרפו אלינו ושנחכה יחד לבואם. התמרון היה ברור, הבינונו שאין ברצונם לקבל אפילו שני יהודים לקבוצתם. האכזבה גדלה. מפי היהודים נודע לנו שבמורד הנהר התאספו כל הנצולים מלחווא כ־120 איש ואשה, וביניהם רב לופטין, שוייקה, ליכטנברג והם מארגנים מחנה לעצמם. התחלקו הדעות אם להצטרף לכל הנצולים. אני הייתי בעד המשכת דרכנו לעבר הגבול הסובייטי, הרחק מן הגויים המכורים משתפי־הפעולה עם הנאצים, בין המחליטים להמשיך בדרך היו 2 היהודים מלנין, אני, יהושע ליכטשטיין, לאה רומנובסקי וישעיהו מישלוב. עברנו את הנהר אל עבי היער, השמש ירדה והחלטנו להמשיך בדרכנו מחר. שכבנו על ערימות שחת, הלילה עבר בשלום ובהקיצנו סעדנו את לבנו בלחם וקישואים והתעורר שוב הויכוח, אם להמשיך בדרך מזרחה או להצטרף אל אנשי לחווא. החלטנו לשגר משלחת אל הקבוצה ולהודע על המצב. שני השליחים היו אברהם יזבין וגלנסון, ונקבע שאם יראו שאין המצב בסדר, יחזרו הם עד הצהרים, ואם ישארו הם, נבוא גם אנחנו אחריהם. הם לא חזרו והחלטנו לזוז, ולפנות ערב נמצאנו בין יתר הניצולים.

ב.

כ־120 איש נמצאו במרחק 200 מטרים משפת הנהר לאנה וכשני קילומטרים ממחנה הפרטיזנים הרוסי, שאליו לא היתה לנו דריסת רגל. שמשנו להם עמדה קדמית כל זמן שהותנו שם בתור קבוצה יהודית. ברשותנו היה רובה אחד שנתפס על־ידי לוחמי הגיטו והובא בידי יעקב אברמוביץ מסינקיעביץ. לצאת מן היער לא ניתן לנו ומן המחנה הרוסי לא קבלנו כמעט כלום. למחרת בואנו הרג השומר 2 אילות ואנו קבלנו חצי איל. כל אחד קבל חתיכת־בשר למשך יומיים. רבים חלו בשלשול קשה. באחד הימים בא קומיסר מן המחנה הרוסי לבקרנו ורומם את מצב רוחנו. בשיחתו, נראה לבבי, וקבלנו במתנה גם רובה לשמירה. מבין קבוצתנו התחילו לצאת אנשים, בהסכמת המפקדה, לאספקת מזונות: ביניהם דב כץ, אהרן לוחיאנסקי וקלמן גוזביץ ואחרים. בהוודע לנו שתערך התקפה על לנין יצאו להתקפה שני הניצולים מלנין ושויקה, מפני שלא היו רובים בידינו. אחרי שההתקפה עברה בהצלחה ושויקה הצטיין בה, קבלנו כמה רימונים ורובה־ציד אחד, שהשתמשנו בו לאסוף מזון. המתקיפים הביאו אתם כמה משפחות יהודיות מלנין, שהגרמנים השאירום בחיים בתור „יהודים חיוניים". כעבור יומיים הודיעו לנו מהמפקדה הרוסית שהם החליטו להשאיר קבוצה של עשרים איש מאתנו ועל היתר לאסוף את „מטלטליהם" ולזוז מזרחה. קמה בהלה, כל אחד רצה להשאר במקום. אבל ברור היה לכולנו, שמאה איש יצטרכו לעזוב את המקום. בתור מפקד נתמנה שויקה וסגנו — ליכטנברג והמקורבים להם היו הספקים: דב כץ, אהרן וולוכיאנסקי; יתר חברי הפלוגה היו: קלמן גוזביץ, יעקב אברמוביץ (בגלל הרובה), לייבל טורקעניץ, דב לופטין, משה ליב חפץ, אשר ושמעון חפץ, חיים רימר, פורר, יעקב מורבציק, אברהם פינברג, לאה רומנובסקי, חיה חפץ, זליג לייבמן, ואנכי.

ג.

הוטל עלינו להציב שמירה על הנהר, להשיג נשק ולהצטרף לקבוצה הרוסית. במשך הזמן הצליחו הספקים להשיג רובה אחד במחיר זוג מגפים ושעון־יד. ברשותנו היו כבר אז שלושה רובים, כמה רימוני־יד ורובה ציד.

קבוצתנו היתה מאורגנת והשתתפה כמעט בכל פעולה קרבית. מזמן לזמן הגישה מפקדתנו את ההצעה לצרף אותנו אל פלוגת הרוסים, אך ללא תוצאות. הם התנו תנאי: תשיגו רובים בשביל שליש של מספר אנשיכם ואז תצטרפו אלינו. על־יד מחננו עברו יחידים מניצולי הגיטו שלא מצאו עוד מקום מקלט. ביניהם אברהם קולפניצקי, משה פישמן (שמצאו את מותם בדרכם מזרחה), ניומה מורבציק, משה זאב רומנובסקי ושתי בנותיו, שרה שליפק, יהושע שולמן, מניה כץ, סימה קפלינסקי (פישמן). מבין כל אלה זכו להתקבל למחננו סימה קפלינסקי (פישמן), ניומה מורבציק, ומניה כץ. נודע לנו על 5 יהודים מזויינים מסביבות סרנא הנמצאים בסביבתנו. אנשי הקבוצה הרוסית נפגשו אתם והציעו להם להצטרף אלינו, הם לא סרבו אלא רצו לדבר עם מפקדנו. אחרי הפגישה הסכימו להצטרף, הם היו: שלמה זמדוויז, עורך־דין סרנא, וויצרך מישה, משה ווקסלר, הרשל מורבניק מלחווא, קורלינד וגנדלמן. מאז נחלקה קבוצתנו לשלוש כיתות. מפקד הקבוצה היה שויקה, מפקדי־הכיתות — ליכטנברג, זמדוויז וטורקיעניטש. החיים בקבוצתנו התנהלו כראוי. האוכל היה בנמצא וטוב. ניתן לומר: ישבנו על סיר־הבשר ועל גופנו מטיילים כינים ותולעים.

שויקה היה מפקדנו הראשי, בלי־ספק היה מארגן מוצלח אבל רפה אונים וניתן להשפעה — יועציו — ליכטנברג וסימה קפלינסקי. ליכטנברג זה היה אדם קשה־לב ורגש אחים היה רחוק מלבו. הוא היה אגואיסט ושואף לדרגה או לשבח. סימה גם היא לא הצטיינה בטוב־לב ליתר הבנות בקבוצתנו והשפעתה על מפקד היחידה שויקה היתה שלילית בהחלט.

לופטין, מי שהיה יו"ר הועד ומלא מרץ ופעילות, קפץ עליו דכאון עוד מזמן שנפצע במאבק הגיטו ומפני שתפקידו בגיטו לא היה לפי רוח מפקדי הפרטיזנים הרוסיים לא כיבדו גם מפקדינו את עצתו. קרו בקבוצתנו גם אפיזודות קשות: באחד מימי הסתיו 1942 עמד על המשמר הרשל מורבניק, וראשו מורד. כשעבר שלמה זמדוויז במחנה הבחין שהשומר יושב לו וראשו שמוט, הזדרז והודיע לשויקה שהשומר ישן לו על משמרתו, מיד הורד הרשל ממשמרתו והמפקדה החליטה שעליו לעזוב את המחנה וללכת לאשר ילך. היה זה בשבילו פסק־דין מות. למחרת מצאוהו חברינו על שפת־הנהר הרוג, כשמעילו איננו עליו. את מעילו לבש פרטיזן רוסי אחד משכנינו.

ערב אחד נשלחנו אני, אשר בן שמואל חפץ, אברהם פינברג וליכטנברג בראש, להביא לחם „ממאפיתנו" שהיתה במרחק שמונה ק"מ. בסביבה התגורר תושב רוסי אחד, ידיד משפחתנו ובעל חוב לנו. בקשתי רשות משויקה שירשה לי לגשת לידיד ולקבל ממנו שמיכה ואנפילאות, כיוון שהתהלכתי יחף כל הזמן בקבוצה. שויקה יעץ לי בערמה לפנות למפקדו, איזה ליכטנברג ראש־הקבוצה. בהגיענו למאפיה נשארנו אני ואשר לקבל את הלחם, וליכטנברג ואברהם פיינברג המשיכו עוד כ־5 ק"מ להשיג דבש עבור „המפקדה" שלנו. כשהתרחקו מאתנו החלטנו להפר את המשמעת ולזכות באנפילאות. הגעתי לידידי שנתן לי שמיכה, מעיל־צמר מקומי, אנפילאות. לשמחתי לא היה גבול, הייתי לבוש מכף רגל ועד ראש. חזרנו למאפיה, ומה נדהמתי לראות שם את ליכטנברג ופינברג בחצר. שמעתי את דבריו כשעיני עצומות: הפרת את המשמעת, לא שמעת בקול מפקדך, נראה. הגענו אל המחנה ושכבנו לישון, למחרת קיבלתי עונש: שבעה ימים על המשמר בהפסקות של 12 שעות. זה היה עונש חמור מאד, באין אפשרות לעמוד 12 שעות ביום, בלילה השלישי ישבתי על משמרתי ונרדמתי כשרובי בין רגלי ורצועתו קשורה על ידי. לרוע מזלי חזרו הצופים מן המחנה הרוסי ומצאוני ישן, מיד הורדתי מן המשמר ובמקומי בא יעקב מורבציק.

באותו לילה קיבלה מפקדתנו פקודה לשגר כמה מאנשינו לפעולה בכביש סיטניצה—סינקיביץ: החרמת הצאן המיועד לגרמנים. בין המועמדים היו גם חיים רימר ופורר, שביקשו לתת להם אנפילאות לנעול בלילה. הבטיחו להם אבל לא קיימו, והם שכבו לישון. למחרת הוציאה המפקדה פסק־דין על שלשתנו: לעזוב את הקבוצה עד הצהרים. כשהגיעה השעה נודע לנו שפורר נשאר במחנה ב„המלצת" חבריו שויקה וליכטנברג ועל שנינו נגזר לעזוב את המחנה. הרגעתי את חיים (שאולי גם זו לטובתנו, נאסוף לנו מזון בין ידידי הגויים ונמצא לנו מחנה מעבר לגבול הרוסי. חיים סרב בכל תוקף לעבור את נהר לאנה, וככה ישבנו 3—4 ימים במרחק כמה מטרים מעמדת השומר שלנו. אחדים מן הקבוצה, קלמן גוזביץ, שמעון ואשר חפץ, הסתכנו והביאו לנו פרוסות־לחם להחיות נפשותינו.

כל זמן שהותנו במחבוא ע"י השומר הקפדנו שלא יראונו עוברים ושבים מבין הקבוצה הרוסית, בזכרנו את מקרה הרשל מורבניק. פעם, בשיחתנו עם שמעון חפץ שעמד על המשמר, לא הרגשנו בהתקרב אלינו אחד הרוסים מעבר לנהר. התחלנו לברוח אל עבי-היער אבל הוא הרגיש בנו והתחיל לחקור את שמעון. בשמענו זאת יצאנו ממחבואנו והתיצבנו מולו. זה היה פולקוב שהתייחס אלינו בידידות וכנראה, היה יהודי. הוא שמע מפינו את כל הסיפור ונזדעזע, הבטיחנו לדבר עם מפקדו — הקומיסר, והתרחק מאתנו לעבר המחנה. ביום השני לפגישתנו הגיע אלינו הקומיסר עם חייל אחד לסידור ענינים במחנה והוא פנה גם אלינו. אחרי שמעו את סיפורנו לקחנו אל המחנה ובנוכחות שויקה הבטחנו ל„היטיב דרכנו" ונשארנו שוב בקבוצתנו, כשאני „לבוש כהלכה" לקראת החורף ההולך ומתקרב.

ירדו שלגים והביצות קרמו שיכבת-קרח. המפקדה הרוסית החליטה להחליף את המקום שהיה ידוע כבר לגרמנים. עברנו אז מהחלקה ה-90 ביערות-חובוט לסופלובה, במרחק כ-10 ק"מ. המקום היה בקרבת מחנות המפקדה הראשית („סויעדינעניע") והיינו להם שוב עמדה קדמית ודרך-מעבר. המפקדה החליטה לשהות כאן כל החורף וקבלנו פקודה לחפור לנו חפירות-קבע. עד אז לא ביצענו שום פעולה קרבית מלבד התקפת לנין וסינקביץ. הקבוצה עסקה בהכנות מזון וסוסים, בהוודע הדבר שהגרמנים יערכו אופנסיבה כללית על הפרטיזנים. כיתה פרטיזנים אחת, כיתת-מודיעין, נמצאה בבורסיקובה במרחק 15 ק"מ בין המחנה ובין העיר לחווא. בסוף ינואר נראה שהגרמנים יצאו להתקפה על הפרטיזנים. השגחנו בשני מטוסים המסתובבים מעל לראשינו, וחוזרים חלילה. מן הכפרים התחילו להגיע תושבים ברכב וברגל, ובשרו את התקרבות הגרמנים. התישבנו על המזחלות והתחלנו לדהור בכיוון המחנה. כל הדרך היתה מלאה פליטים. הגענו אל המחנה, כשמטוסי הגרמנים מסתובבים מעל ראשינו, יורים וזורקים פצצות. המחנה היה ריק מאדם, כולם היו ביער, נודע לנו שהקומיסר ועוד חבר נפצעו בהפצצות. התכוננו לעזוב את המחנה ולעבור אל מחנה המפקדה הראשית, שם נצא להדוף את ההתקפות בכוחות משותפים. אותו ערב נשלחו כל החברים הבלתי-מזויינים, ובמחנה נשארו רק לוחמים. ישבנו במארב, הדרך היתה זרועה מוקשים. הגרמנים התקדמו ובהגיעם עד למוקש הראשון נתרסקה עגלתם ומרגמה על צוותה הועפה באויר. הרוצחים נסוגו. ימים ספורים לפני ההתקפה הגרמנית קרה מקרה מזעזע במחנה „שצורס". לפי פקודת הגנרל קומרוב הוציאו להורג יהודי אחד מקבוצת המודיעין שהרג מרגל שהיה קרובו או ידידו של הגנרל. היהודי ביצע את הפעולה לפי פקודת מפקדו שהיה רוסי, אך נענש החייל הטוראי שהיה יהודי. הקבוצה היהודית התמרדה ובהתערבותו האישית של הגנרל שככה ההתרגשות שכמעט ונגמרה במלחמת אחים. אחרי המקרה פקד הגנרל לפרק את כל הקבוצות היהודיות ולפזרם בין יתר הקבוצות. ואז נתפרקה גם קבוצתנו.

למחרת ההתקפה הוכרחנו לעזוב את המחנה ולעבור גם למקום הריכוז ע"י הוצקה. בדהירה של חמישים ק"מ לשעה עברנו בשטח הגלוי לעיני המטוסים שהפציצו. כל מפקד כיתה קיבל רשימה של חייליו המזויינים ופקודה להוציא משורותיו את הבלתי-מזויינים, האוירה נעשתה מדכאת ושוב הרגשנו את החרב על צווארנו. רבים מן היהודים היו בלתי-מזויינים והגורל נפל על חיה חפץ ומניה כץ להישאר במחנה, צפויות להורג. משה-ליב חפץ, למרות היותו מזוין ברובה, נשאר עם הבלתי-מזוינים ולא רצה להשאיר את חיה לבדה. בלילה עברנו את פסי-הרכבת וביום נשארנו ביערות. האזור היה מסוכן, לפעמים עברנו ע"י ריכוזי גרמנים או שוטרים מקומיים, שלא העיזו להכנס אתנו בקרב.

התקפת „הטיהור" שהגרמנים התחילו נגדנו נמשכה חודש ימים. היינו מתחמקים מידי הגרמנים שעלו עלינו בכוחותיהם, והגענו עד טליחאן, השתתפנו בקרב אכזרי על העירה שוינטא-וולא שם נחלנו כשלון וחזרנו בפקודת הגנרל קומרוב לבסיסנו, שנחרב בינתיים ע"י הגרמנים. בקרבות התכופים עם הגרמנים הצלחנו להתחמק מבלי לסבול אבדות בנפש. באחד הקרבות הוטל על קבוצתנו התפקיד של חסימת כביש ראשי מינוב, ואחרי הביצוע הצלחנו להתחמק מן האזור. בקבוצתנו היו אז כחמישים איש, ואחרי יומים של הליכה הגענו לבוסטין. בלילה הראשון אחרי כשלון התקפתנו הצטרף לקבוצתנו הגנרל קלעשטשוב (קומיסר הדיביזיה) בעזבו את מפקדת הדיביזיה כדי להתחמק ממקום הסכנה. לפנות בוקר הדביקונו שלושה חיילי-

מודיעין מן המפקדה הראשית וביקשונו להצטרף לפלוגתו. לא עברו ימים ספורים והגיעו אלינו כל אנשי גדודינו. במחנה החדש היתה קונספירציה מלאה, יצאו רק לתצפיות ואנשי־המודיעין. התכלכלנו במזון שהכינה כתת האספקה. במשך שבועות חיינו בשקט ובשלוה. כל ערב שמענו חדשות ברדיו מוסקבה, שבישר על קרב סטלינגרד. גדודנו היה מחולק לשלוש פלוגות וכל פלוגה לשלוש כיתות („אטדיעליעניע"). המקום היה צר מהכיל את כולנו. המפקדה קבלה פקודה להתחלק לשלושה גדודים, והתארגנו לפי שמות נפרדים. גדוד „קלינין" נשאר במקום על־יד וולוטא, „סטאלין" עבר ליער אגרקוב ע"י חובוט בחלקה ה־90. ו„זארוזנו" עמד על־יד לונין, ומפקדתנו נתמנתה למפקדת בריגאדה.

והקרב על סטאלינגרד נמשך, הצבא האדום נלחם בגבורה אבל התקדמות לא נראתה עדיין. כל נסיגה או מפלה של הרוסים בחזית, הרגשנו אנו, היהודים, על בשרנו. היחס אלינו השתנה לפי המצב בחזית. באביב 1943 יצא הצוו הידוע לשימצה, „שכל חבר שברשותו או בכל מקום שהוא נמצא, כסף, זהב, אריג, הלבשה והנעלה מחויב למסרם למפקדת המחנה". בכל יום נקרא אחד מאתנו למפקדה ועמד תחת מטר שאלות בנוגע לרכושו. בזמן הצוו הייתי בפעולה. בקבוצה של 5—6 איש, שעלינו הוטל התפקיד לפוצץ רכבת. את הפקודה הוצאנו לפועל, ובשובנו מן הפעולה לבשנו את הבגדים שלקחנו שלל באזור הגרמני. מצב־הרוח היה טוב, אבל בהוודע לי על הפקודה החדשה, הבנתי שכוונתה היא אך ורק ליהודים. נזכרתי בפקודת הרוצחים הגרמניים בנוגע לזהב ופרוות. הרגשנו שוב בהפליה אחרי שעברנו כל שבעה מדורי ההסתגלות, חברינו לקחו חלק בכל התקפה, וחיינו היו בסכנה בדיוק כחברינו לנשק הרוסים. ובכל זאת נשארנו לוחמים נחותי־דרגה. אז הבנתי וראיתי כי אין לנו מקום בגלות, ואפילו בגן־עדן הקומוניסטי. פתאום נקראתי לאהל המפקדה, ואת פני קבלו קומיסר הבריגאדה איבנוב, הקומיסר והמפקד של גדודנו שהגיע אלינו עם קבוצת קוזקים משטח הכיבוש הגרמני, והפוליטרוק של גדודנו. נתבקשתי לשבת וקומיסר־הבריגאדה התחיל להסביר את הצוו החדש ובקשני למסור את ה„מנופקטורה" שהחבאנו אצל התושבים הרוסיים בסביבה. לא הועילו כל ההודעות וכל השבועות, שאין לנו אף מטר אחד של אריג אצל הגויים. הוא נתן לי אולטימאטום, שאם עד מחר בצהרים לא אמסור את מקום הסחורות, עלי למסור את רובי ולעזוב את המחנה. בלוית 2 חיילי־המודיעין — זמדווייז ועוד אחד — עזבתי בבוקר את המחנה. מפקד כתתי הרשה לי לקחת את בגדי הפרטיים וכמה צנימים לכלכל את נפשי במשך יומיים. כפי שנודע לי אח"כ הספידוני חברי שהיו בטוחים, כי הוצאתי להורג. ואני שמתי פעמי אל מחנה מפקדת הבריגאדה. ברצוני היה להסביר את מצבי למפקד הבריגאדה, שלא היה אנטישמי כמו הקומיסר. למזלי פגשתיו באחד האהלים כשהוא מבלה בחברת גיסתו של גרישה לוקיאנוביץ (לפנים שותפי במסחר עצים). אחרי שכבדני בכוס וודקה התחילה החקירה, וכנראה, שהוא שוכנע בדברי והסכים להכניסני למחנה „סטאלין" עד גמר מבצע „זהב". שהיתי במחנה כ־20 יום. ישנתי באוהל שחיה ומניה פינו עבורי והן סיפקו לי את מזונותי מבלי שאצא מן האהל. כי מלבד סבלי הרב עוד הרגשתי בושה בפני הרוסים שרבים מהם האמינו בעשרנו הרב, המוסתר אצל הגויים. בין הפרטיזנים הרוסיים היתה החברה וויערא, שבמקרה למדנו יחד בקורסים והיא שהפעילה את כל מרצה והשפעתה על מפקד הבריגאדה לשחררני מן העלילה. באחד הימים שהייתי „בגלות סטאלין" הוצא להורג חברנו ניומה בן שלמה זלמן מורבציק הי"ד. כתב אשמתו, שהוקרא כשעה אחרי מותו במסעדה, הכיל כמה סעיפים: שלא מסר את כל הזהב וה„מנופקטורה" שברשותו, שהיה „שוטר" בגיטו, והיותו חייל גרוע. כעבור שעות נודעה לנו האמת: במפקדה הרביצו בניומה עד שפרץ בבכי, וסאשא סביצוב, הקומיסר של „זא־רודינו" ירש את משקפיו. יומיים אחרי מותו של ניומה שוחררתי והוחזרתי לכיתתי במחנה „קלינין". שמחת חברי היהודים במחנה היתה גדולה משלי, מפני שחשבוני כמת. יצאנו להתקפה ופעולת־דיברסיה, פיצצנו גשרים ופסי־רכבות למכביר. באותה שעה ביקר בטליון של גרמנים במחננו, ושרפוהו. הרוגים או פצועים לא היו בינינו מפני שכל החיילים הלוחמים היו מפוזרים בפעולה ופינו את המחנה לפני שהגיעו הגרמנים. למחרת פרסמו הרוצחים בעתונות ש„מאות פרטיזנים נהרגו בהתקפת־פתע, ומאות רובים ותחמושת נלקחו".

התקדמות הצבא הרוסי בחזית השפיעה להטבת היחס אלינו היהודים. התחלנו להרגיש שמתחשבים בנו, כמו ביתר הפרטיזנים. הרוסים התחילו להתעניין

ביהודים הפזורים ולארגנם במחנה חדש. שלמה זמדווייז נשלח בתור מפקד־גדוד למחנה יהודי במרחק עשרות ק"מ, פולקוב, מגדוד „סטאלין" שנחשב, כנראה, כיהודי נשלח למחנה כקומיסר, אך הוחזר למחנה „סטאלין" כמפקד־כיתה והורד בדרגה כטוראי. מעבר לחזית התחילו להגיע קבוצות צנחנים רוסיים, המפקדה התחילה להרגיש שמתקרבים זמנים שגם הם יצטרכו לתת דין־וחשבון על מעשיהם. איזאק ליכטנברג נלקח אל קבוצת צנחנים בתור מתרגם ומורה־דרך. כשהגיעה החזית ליד פינסק, התחלנו לקבל פקודות באופן ישיר מן החזית וכמה מקבוצותינו נשלחו גם לעבר הקוו, ובחזרם הביאו תחמושת ומכונות־יריה. מטוסים סוביטיים פקדו את מפקדת הבריגאדה. מרחוק נשמעו כבר הדי הארטילריה הרוסית. לבנו נתמלא שמחה ותקווה, כשהתעוררנו לשמע התפוצצות פגזי הארטי־לריה, הבינונו שמתקרבת האופנסיבה שתהיה לנו התקפה משחררת. פעולותינו נעשו תכופות, וכמעט שלא חזרנו למחננו ושוטטנו בסביבה. לכבוד הראשון במאי יצאנו עם כל הגדודים לפעולות קרביות וקבוצתי הצטיינה בהצלחתה. ב־20 במאי 1944 קבלנו פקודה לפוצץ רכבת שתעבור בין לחווא וסינקביץ. והצלחנו להוציא לפועל את הפקודה. גם מחנה „סטאלין" שלח את קבוצתי לקרב, ובפעולה על־יד סיטניצה נפל בגבורה הח' משה־ליב חפץ הי"ד. נפוצו שמועות שגם שלמה זמדווייס נפל באחת הפעולות — וכפי שמסתבר, נפל בידי פרטיזנים — אחרי שהספיק לגרום הרבה צרות לניצולי הגיטאות שהיו תחת פיקודו.

צבאות הרוסים הלכו והתקדמו. שמענו את יריות מכונות־היריה בהתקפה על לוניניעץ ובוסטין. קבלנו פקודה לעבור את קוו־החזית ולחסום את נסיגת הגרמנים ביערות. בעברנו את פסי־הרכבת נתקלנו במארב גרמני, ובקרב אתם נהרג משה ווקסלר ועוד 2—3 חברים רוסיים. הגרמנים לא שהו בעמדותיהם אלא שעות מספר ואנו קבלנו פקודה להתקדם לעבר לוניניעץ.

היום שחלמנו עליו, שלפעמים לא העזנו אפילו לחלום עליו, הגיע! במו עינינו ראינו את לוניניעץ המשוחררת. אך לא היתה זאת לוניניעץ שהכרנו. ביוני 1944 לא זכינו לראות בחוצות העיר אף יהודי אחד. הבתים היו מפוצצים בהפגזות האויר והארטילריה. הכל נראה בעיני אפור, עברו תושבים מקומיים שלא רציתי להפגש בהם ובעיניהם החודרות והמבוהלות. הסתובבתי עם חברי היהודים שנשארנו בחיים בעינים מושפלות, התבישנו להסתכל על הבתים, ומחשבה אחת נקרה במוחנו: למה לא נחרבו הבתים יחד עם היהודים היקרים, למה נשארו כדי לפזר מלח על פצעינו, שכאילו כבר הגלידו? נודע לנו שעלינו לעבור כיחידה שלמה לשורות הצבא האדום. אותו יום נמצאו בלוניניעץ רק הקבוצות הקרביות. חכינו לבוא השיירה האדמיניסטר־טיבית, שהגיעה רק למחרת. שוטטתי ברחוב וראיתי את לאה גוזביץ ולאה רומנובסקי משוחחות עם קפיטן רוסי. נגשתי ולחצתי את ידיהם, הקפיטן היה יהודי רוסי. נפרדנו ממנו ועברנו לשיחה על לוניניעץ ולחווא. כעבור שעה שמעתי שמחפשים אותי במפקדה, הלכתי לשם וחזרתי מצויד באישור פרטיזני, והיה עלי להצטרף אל היוצאים לשורות הצבא. נפרדתי מן הבחורות ועמדתי בשורות היוצאים. מניצולי הגיטו היו בין היוצאים: זיאמע מורבציק, קלמן גוזביץ, חיים רימר, אברהם פיינברג, אהרן מורבניק, לייבל טורקניץ ואנוכי.

אחר שיצאנו נשארו במקום: שויקה, דב כץ, ארקה ולוחיאנסקי, יעקב מורבציק וכל הבחורות.

הורי הפרטיזנים התחילו לנהור לעיר, הם שמחו לחזור אל משפחתם, אל בניהם ובנותיהם, אח נפל על צוואר אחיו, אנו תקענו יד לחברים מגדודים אחרים, „תחליף" לפגישה עם הורים, אחים ואחיות. המסקנה היתה: לא היה כדאי להשאר בחיים.

ברק שחרורנו נתכסה שכבה של יגון כבד. שווינו לנגד עינינו את יום שלישי בספטמבר, 21 לאלול, בכל זוועתו. ונדמה היה לנו שטוב להשאר ביערות עד סוף חיינו מלהשתחרר במצב כזה.

יהושע ליכטשטיין

„אנחנו מלחווא"

צמאי־נקם, יחפים ונרדפים על צואר, גורשנו מן המקום שניצולי גיטו לחווא התרכזו בו ביער חובוט. ה„צמרת", שהיו בה אנשים אנוכיים רודפי־כבוד ובצע כשויקה וליכטנברג, שטרם למדו שותפות־גורל, מנעה ארגון של יחידה יהודית לוחמת, שתגן גם על זקנים, נשים וטף. הם הצליחו להסתדר ובחרו ב־25 מאנשי שלומם והצטרפו כפלוגה ביחידה הרוסית.

בהיוודע לנו שעלינו לעזוב את המקום, קמנו קבוצה של 10 בחורים בגיל 14—18 ויצאנו לדרך מזרחה וחצינו את הגבול הרוסי. בקבוצה היו: יצחק פישמן, ב"צ ליכטנשטיין, ישעיהו מישאלוב, משה קפלן, שלמה בן יצחק חפץ, שמעון גלנסון, אהרן שברין, חיים שקלאר, אני ודב אשמן שהיה המבוגר בינינו.

ידענו, שלפנינו דרך של 300 ק"מ עד למקום הריכוז של הפרטיזנים הסובייטים. בדרך שרצו קני מרצחים, גרמנים ושוטרים ובסכנת נפשות הגענו בשלום „לאדמה הגדולה" של שלטון פרטיזני מוחלט, שהשתרע מבוברויסק בצפון עד למוזיר־פטריקוב בדרום.

בין הפרטיזנים בפולסיה הסובייטית, שמספרם הגיע עד 70 אלף איש, היו מאות יהודים סובייטים, קצינים, מפקדי יחידות ופלוגות, וטוראים. מהם שהודו ביהדותם ומהם שהסתירו את צור מחצבתם. עשרות משפחות יהודיות, מטופלות ילדים, התגוררו בכפרים וביערות של מחוזות קארפילובקה־אוקטיבר, גלוסק, סלוצק, סטורבין, ליובן, קאפטקביץ ופיטריקוב.

היו קשיי קליטה ביחידות הלוחמות: מחסור בנשק וסתם טענות שיהודים הם פחדנים ואינם רוצים להלחם. לעומת זאת יכולנו בלי מורא ופחד להסתובב בכפרים, בכל בית נתקבלנו בלבביות, תושבי הכפרים נתנו לנו אוכל, מקום לינה, אנפילאות לרגלינו היחפות ולבנים ללבוש.

בזמן קצר התפזרו כ־80 מנצולי לחווא ולנין, בין הפרטיזנים, שנים שנים בכל יחידה.

בסוף אוקטובר 1942, נפגשו עשרות „יהודים מערביים" — בני לחווא ולנין, בהתקפה על גשר מסילת־הברזל בריסק־הומל, על נהר פטיץ. הגשר הועף באוויר, פסי־הרכבת ניזוקו ותנועת הרכבת שות־קה ל־18 יום. הפרטיזנים של פולסיה קיבלו הכרת „תודה" של החבר סטאלין.

בחורי לחווא רכשו נשק בקרבות והשתתפו בהת־קפות על קני המרצחים הגרמנים בכפרים קאטק ולאמביצי (בפולסיה), יצאו לפעולות חבלה ופוצצו רכבות של האויב.

בינואר 1943 באו ממוסקבה מפקדים גבוהים וארגנו את הפרטיזנים ביחידות ובריגדות, בפיקוד גלילי של פולסיה.

ארבעה חדשים אחרי שעזבנו את הגיטו עמדנו, בני לחווא, בידינו רובים, בין אלפי פרטיזנים במסדרים באווירה חגיגית, נשבעים שבועת אמונים לצבא הסובייטי וחוזרים מלה במלה: „אני הבן המסור של העם הרוסי, (ובלבנו: בן העם המדוכא ביותר, שדמו נשפך כמים בכל רחבי אירופה) נשבע לנקום את דם נשינו, טפינו ואמותינו, את חורבן הערים והכפרים שנשרפו ולא לעזוב את הנשק מידי, עד שאדמתנו, אדמת רוסיה הקדושה, תהיה נקיה מן הנאצים הגר־מנים. מות לכובשים הגרמנים!"

בקדושה ורטט היינו חותמים על טופס השבועה ולוחצים ידי המפקדים. זקופי קומה, שווי־זכויות, מלובשים כהלכה ומלומדי נסיון קרבי.

אך נמס השלג, יצאו מאות קבוצות לפעולות חבלה ונקם נגד האויב. הסיסמה היא: „לא לתת מנוחה

לכובשים לא ביום ולא בלילה, שירגישו הנאצים שהאדמה הרוסית בוערת תחתם".

השלטון הסובייטי בעורף הגרמני גדל מיום ליום, הפולש נהדף מכפרים ועיירות. היינו בשפולי העיר קאפיטקביץ בפולסיה על נהר פטיץ. לפני הפלישה הנאצית היתה למעלה ממחצית האוכלוסיה יהודית, חלק מהם הספיקו לצאת עם הצבא האדום בנסיגתו, והיתר — הושמדו בידי הנאצים.

עם הפרטיזנים שריכזו 12 יחידות ביניהם, עלינו על העיר. בקרב התקפה נהדפו הפולשים בעזבם עשרות הרוגים ופצועים ושלל רב.

גדוד צבא צכוסלובקי על מפקדו, בדרגת אלוף, עבר אלינו ורבים מאנשי וולסוב ומילידי קוקז ששרתו אצל הגרמנים ערקו והצטרפו אלינו.

אלפי פרטיזנים פעלו בהורדת רכבות־אויב מן המסילה, פיצוץ גשרים ורכבות, בידם נשק נגד שריון ומכונות יריה. אבידות האויב בקטע הקטן של המסילה היו גדולות, בציוד ונפש, כ־40 רכבות ציוד מלחמתי, טנקים ושריון, תותחים ופגזים, פצצות ודלק, גדודי צבא, קרונות רכוש שדוד שנשלח לגרמניה, עפו באוויר ודם נאצי נשפך כמים. גדודים שלמים של גרמנים רותקו לשמירה על הרכבת וחילות־המצב.

בתוך קלחת הפעולות הקרביות היו תמיד נפגשים עשרות מבני לחווא: שמעון חפץ, מיחידת בומשקוב, בריגדה 225, היה בקבוצת החבלנים המפורסמת של סנציקובסקי ופוצץ 7 רכבות אויב: משה קפלן ושלמה חפץ, מיחידת בולוטניקוב, השתתפו בקרבות בכפרים גרבוב וזאלעסיע, וקטלו עשרות נאצים; ויצחק פישמן, ישעיהו מישאלוב, לייבל ווינפלד, מיחידות הבריגדה של פאבלובסקי, רוביהם על כתפיהם וסוחבים חבילות של חומרי־נפץ בדרכם אל פסי־הרכבת; ב"צ ליכטשטיין יצא ראשון בהתקפה על הרכבת בה השתתפו כ־800 איש; אהרן שבורין, מיחידת מיכלובסקי, בריגאדה 123, חזר עם שחר מפעולה שהצליחה; חיים שקלאר, זאב פאלביץ, מיחידת וואסקא היו ראשונים בקרבות, שמעון גלנסון נשלח למערב לסביבת ברנוביץ לארגן יחידות פרטיזניות; אייזיק אולומוצקי, ראובן חפץ, מיחידת חראבקא יצאו מצויידים בנשק אוטומטי וחומר נפץ למלחמת הפסים; המשורר יצחק סלוצקי, יעקב שוסטרמן, ירחמיאל חפץ, שלמה דולגופיאטי, ב"צ דולגופיאטי, זאב אולומוצקי, האחים דב, מאיר ושמעון קרבציק, דב גיטלמן, פישל גרדבין ועוד היו לוחמים ביחידות בגיזרת סלוצק—סטורובין—ליובן.

אחרי כל פעולה וקרב היו אנשי לחווא מכל היחידות מתרכזים במקום אחד לשיחה קצרה, מספרים על המבצעים ומעלים זכרונות מימים עברו.

לחווא היתה ל„שם־דבר", אלפי פרטיזנים שלא שמעו מעולם על עיר כזאת פנו לכל יהודי שנפגש בדרכם בקריאה: „אנחנו מלחווא"?

גולת־הכותרת בפעולותינו היתה בזמן שב"צ ליכטשטיין, אהרן שברין, חיים שקלאר, שמעון חפץ ואנכי השפענו על מפקדי יחידות הפרטיזנים שיתנו לנו חומר־נפץ ונצא לפעולות־חבלה אל סביבת לחווא. הפרטיזנים טרם פעלו שם הרבה, ואנו, היהודים, רצינו להתראות פנים אל פנים עם תושבי לחווא שנשארו במערב.

אחי, בן־ציון הוריד מן הפסים 2 רכבות בסביבות הכפרים בוסטין—ז'יטלוביץ, שמעון חפץ הוריד רכבת בלחווא ע"י מחסן הנפט של רטנר; חיים שקלאר עם קבוצת חבלנים הורידו רכבת בין סינקביץ וסיטניצה; אהרן שבורין ביצע פעולות חבלה ע"י מלקביץ והנציביץ.

פעם באתי עם פלוגה בת 50 איש למקום ריכוז היחידה של יוצאי לחווא בסביבת סיטניצה. במחנה נפגשתי עם כל החבריה, שהופעתנו השפיעה עליהם לטובתם, והם התגאו בנו, שהרוסים התיחסו אלינו כאחים ממש. אחרי פעולות של שבועיים בנשק אנטי־טנקי ומכונות־יריה, מיקוש הפסים בחומרי־נפץ ופיצוץ הרכבות והמסילה, השמדנו קטרים, ו־2 רכבות ירדו מן המסילה. בחזרנו למזרח לקחנו אתנו את שמעון חפץ וזאב פאלביץ. פאלביץ הלך ליחידתו של חיים שקלאר, ושמעון חפץ נשאר ביחידתנו. הם בחרו בחיי חרות וכבוד במקום חיי דיכוי, השפלה ופחד במערב.

לפי הוראות ממוסקבה היה אסור לעשות שפטים במשתפי־פעולה עם הנאצים, אך בכל הזדמנות שמצאנו רכוש יהודי שדוד שניתן לזהותו, ברתיקי מצות של פסח, מפות של חלות, מנורות־חנוכה, שולחנות מכוסי טליתות, גווילי ספרי־תורה ותשמישי קדושה, שנשתמרו למרות השלטון הסובייטי במשך 25 השנים אצל התושבים היהודים, ונשדדו מהם בכיבוש הגרמני, היינו מפעילים את „פלוגת העונשין"

ועושים שמות בבית וביושביו. הרכוש הוחרם ונמסר למשפחות היהודיות שהתגוררו ביערות.

הרוסים ידעו שמלחמתנו היא גם מלחמתם, ובכל הזדמנות נתנו לנו אפשרות לתת פורקן לזעמנו וגם הצטרפו לעזרתנו.

בכפר סמיטניץ, מחוז פיטריקוב, היה כפר מרצחים שכל תושביו שירתו במשטרה הנאצית. בהתקפתנו על הכפר ברחו השוטרים ומשפחותיהם, ובכל בית מצאתי תמונות היטלר וקריקטורות של יהודים. קרעתי את התמונות ולעזרתי בא חברי, ניקולי ברבוטקו, ובעזרת כל הכתה שרפנו את מרבית בתי־הכפר ולקחנו אתנו את עדרם.

בכפר פורציא ציווה שמעון חפץ על גוי מאזרחי המקום להסיע אותו כמה קילומטרים לפעולה. הגוי ענה בעזות ואמר שאינו שומע לפקודות של „זייד". שמעון הנחית בכת רובהו על ראשו, עד שהכת נשברה. מפקד־היחידה כבר ידע על המקרה וכשניסה שמעון לספר לו שהרובה נשבר, בשעה שנפל מתחת לגלגל של העגלה, הוא אמר: „אני יודע, איך זה היה, עשית בסדר גמור".

מפקד יחידתנו (יחידת סובורוב בריגאדה 225) פאבל יונביץ היה נוהג, אחרי „כוסית", לחבק אותי, את שמעון, ופינסקי (בחור יהודי־סובייטי) ותמיד התגאה ביהודים „שלו". בין המפקדים, היה מפקד־פלוגה ארון רזניצנקה, מעיר וויניצה, כנראה יהודי, וכל החיי־לים הטוראים התיחסו אלינו בכבוד ובהערצה.

פעולות אנשי לחווא במזרח היו לכבוד ולתפארת לכל היהודים בין הפרטיזנים, לסמל גבורה ונקם.

שמעון חפץ

מפעולות אחד החבלנים

נתמזל מזלי להשאר בקבוצה היהודית שסופחה לגדוד הפרטיזנים שחנה בחובוט בסביבת לחווא ומפקדיה היו שביקו וליכטנברג.

כשיצאה הקבוצה הראשונה למזרח, עמדתי בשמירה ע״י הנהר עם הרובה שהובא מהגיטו והחלטתי לקחתו וללכת עם החבריה, באו להחליפני ולקחו את הרובה ממני.

לאחר חודשים חזרו פרטיזנים מן המזרח וביניהם יהושע ליכטשטיין, חנו במחננו ויצאו לפעולות־חבלה. בשבילנו, יהודי לחווא, היתה חוויה נעימה לראות את בחורינו באים מהמזרח, עם נשק וכמורי־דרך. בגמר פעולתם הציע לנו יהושע ללכת אתם למזרח, והסכמנו זאב פלביץ ואני. אחי אשר החליט להשאר במערב.

במזרח היה מצבי שונה בהחלט. במקום חיי הדיכוי ובוז ביחידות המערב, שראו ביהודים פחדנים ולא לוחמים, במקום הסבל תחת ידיהם של שביקו וליכטנ־ברג, נתקבלתי בזרועות פתוחות ע״י מפקד־הגדוד, בו היו גם מיוצאי לחווא דב אשמן, שמעון גלנסון, יהושע ליכטשטיין ועוד 2 יהודים סובייטים, שבהתנהגותם רכשו שם ויחס טוב.

ביום הראשון קבלתי רובה חצי־אוטומאטי מבלי שידעתי להשתמש בו. הייתי אובד עצות, בפעם הראשונה בחיי החזקתי רובה כזה. פחדתי להגיד זאת למפקדי, שלא יצחקו עלי ויקחו את הרובה שכה יצאה נפשי אליו. לעזרתי בא חברי לחדר, סאשא הצובאש, שלימדני לתפוס בנשק זה.

היחידה ע״ש סובורוב של הבריגאדה 225, תפקידה העיקרי היה חבלה ומיקוש. סופחתי לקבוצת החבלנים בפיקודו של סינציקובסקי (אח״כ קבל אות הצטיינות של „גיבור ברית־המועצות״).

בפעולתי הראשונה לא היה לי כל מושג על עבודות החבלה. בשמחה לקחתי ילקוט־גב עם מטען 10 ק״ג חומר־נפץ ובנשק ביד יצאנו אל הרכבת. לאחר שבוע הגענו לסביבת העיר זיטקוביץ, השוכנת על מסילת בריסק־דליטא—הומל.

לפנות ערב הלכו, לפי הנוהג המקובל, 2 חברים להגנה מימין ושנים משמאל, ואני — ברצוני ללמוד את מלאכת החבלה, עליתי עם סינציקובסקי להעמיד את המוקש. שמנו את מטען חומר־הנפץ מתחת לפסים, חיברנו את הנפץ וקשרנו אל טבעת ניצרת־הבטחון חוט כ־300 מטר ארכו והמוקש היה מוכן לפעולה. כעבור חצי שעה התקרבה רכבת בדרכה מזרחה, בהגיעה אל מקום המוקש משכנו בחוט והניצרה יצאה, המוקש התפוצץ, ראינו עשרות קרונות חיילים גרמנים ונשק יורדים מן הפסים.

בצאתי לפעולה הבאה, ועל חשבוני נזקפה כבר הפצצת רכבת אחת, שכנעתי את מפקד־הקבוצה סינציקובסקי, שנלך אל סביבות לחווא. הגענו למערב יער חובוט, מקום חנייתה של הפלוגה הלחוואית, הייתי גאה להופיע לפני חברי לשעבר, עם נשק, כחבלן בעל־נסיון. קבלנו מורה־דרך ויצאנו לפסי הרכבת בסביבת סינקביץ, בדרך עלינו על מוקש. חברי סביטלנוב (שעבר אלינו מאנשי וולסוב משרתי הגר־מנים) נפצע קשה ברגלו ואני, שהלכתי אחריו, נזרקתי באוויר ונפצעתי קל. חזרנו למחנה ומסרנו את הפצוע לטיפולו של הרופא היהודי ד״ר ליכטנשטיין והאחות לאה רומנובסקי (כעבור כמה ימים הוא מת). למחרת בערב יצאנו שוב אל המסילה. הפעם העמדנו מוקש על „שומפיל״ (חוט־פלדה של 70 ס״מ לנקוי הרובה), קשרנו חוט לקצה הניצרה של הנפץ וקצהו השני היה קשור ב„שומפיל״ התקוע באדמה ליד המוקש. בהגיע הרכבת היא דוחפת את ה„שומפיל״ והניצרה יוצאת ופוגעת במוקש. פתאום באה רכבת עם ציוד מלחמתי,

חיילים ומכונות, וקרונות טעונות פגזים. המוקש הת־פוצץ והקרונות על ציודם עפו באוויר.

מפני המרחק של בסיסנו הצטיידנו, בצאתנו לדרך, ב־4 מטענים של חומר־נפץ. נחנו ימים מספר ויצאנו אל סביבת התחנה מלקוביץ שעל מסילת לונינייץ—ברנוביץ. השמירה הגרמנית הוגברה מיום ליום. בכל כמה ק״מ היו ביצורים וחיל־מצב, בשעות הערב שמרו הגרמנים במרחק 50 מטר זה מזה. היה עלינו לעשות את המלאכה ביתר זהירות.

בערב הראשון נתקלנו במארב שפתח עלינו אש חזקה, נסוגנו ולמחרת שוב יצאנו לצד צפונית. הגענו לפסים לפנות־בוקר, עשינו חפירה תחת לפסים, ואת החול שמנו על מעיל צבאי וסלקנוהו היערה. הכנסנו את המטען לחפירה, שמנו את הנפץ ליד הפסים. הערמנו אדמה מסביב שלא יראו עקבות, והסתלקנו. במקום הניצרה השתמשנו בקנה־עפרון או גפרור. (פעולה כזאת מסוכנת, ובהרבה מקרים נהרגו החבלנים בעצמם בזמן העמדת המוקש). לפי ידיעות תושבי הסביבה והסיירים, עלתה על המוקש שלנו רכבת־אויב עם חיילים, סוסים ותותחים ומכונות, המוקש התפוצץ והרכבת ירדה מן הפסים ונגרמו לה אבדות קשות.

במערב שהינו עוד כמה שבועות וביצענו פעולות פיצוץ של מסילות וגשרים. קבלנו אשור ממפקדי הפרטיזנים על תוצאות הפעולות שביצענו, וחזרנו לבסיסנו במזרח.

פעם יצאתי עם קבוצת „יאציניק" אל פסי־הרכבת בין התחנות זיטקוביץ—סטרושקה. היו לנו מוקשים על סוללות חשמליות עם שעון. היינו מפעילים את השעונים בעודנו בדרך, שלא נצטרך לחכות זמן רב. מפחד בלילות חדלו רכבות גרמניות לעבור. ובבוקר היו הגרמנים עוברים לאורך כל המסילה, מצויידים ב„מגלי־מוקשים" וחיפשו מוקשים שהוטמנו על ידינו. חייל גרמני אחד היה מקבל שבועיים חופש בעד כל מוקש שהיה מוצא ומפרק, והרוסים משרתי־הגרמנים היו מקבלים 2 ליטר יי״ש. לפיכך, העמדנו את המוקשים על שני מפצים, ובזמן פרוק המוקש, היו הגרמנים ועוזריהם מקבלים „חופש" לתמיד.

העמדנו את המוקשים במרחק מסויים זה מזה וכשהיו מוצאים מוקש אחד היו מסתפקים וחושבים שאין אחריו עוד, וכך הצלחנו לגרום שרכבת עלתה על המוקש התפוצצה, והדליקה התפשטה לקרונות עם ציוד מלחמתי, פצצות, פגזים ודלק.

השתתפתי בכמה פעולות־מיקוש רכבות וגשרים, ופעם הורדה רכבת עם קרונות מלאים מלח שנשלחו לגרמניה.

חליתי בטיפוס והבראתי בעזרת טיפולו המסור של החובש לבוציניה. החזית הרוסית התקרבה אלינו וכמה יחידות מאתנו יצאו להתקיף ולפוצץ רכבת משוריינת שהפגיזה בתותחים את הצבא האדום בחזית. הוטל עלינו לפוצץ גשר על המסילה שהרכבת לא תוכל לסגת. במאוחר בלילה התקדמנו ולא ידענו שלפנינו ביצורים גרמנים ערוכים במכונות־יריה ומרגמות, ושהגרמנים הטו את מי־הנהר והציפו במים את כל שטח הגישה אל הפסים. כשנכנסנו במים עד צואר, במרחק מאה מטר מן הפסים, נפתחה עלינו אש קטלנית מן הביצורים ואש תותחים מן הרכבת המשוריין, ולא יכולנו להרים את הראש. שכבנו במים, לידי היה יהושע ליכטשטיין ושמענו איך הקומיסר אומר למפקד: „פאבל, מה לעשות?" המפקד נתן פקודה לפתוח באש ולהעסיק את הגרמנים ולסגת היערה בחיפוי האש. כל השטח עמד במטחווי היריות של הגרמנים. האש היתה מרוכזת וחזקה, ובכל זאת הצלחנו לסגת בלי אבדות לכוחותינו.

בזמן שהגרמנים היו עסוקים בנו, הצליחו יחידות אחרות להתקרב אל הרכבת המשוריינת ולגרום לה נזקים כבדים, ולהחיש בהרבה את התקדמות הצבא האדום.

חיים שקלאר

במבחן האש

בדרכים לא־דרכים כתיתי רגלי, נדדתי מכפר לכפר, מגדוד לגדוד, ובכל מקום שמעתי את התשובה השגורה בפי מפקדי־הגדודים: „אתם היהודים לא רוצים להילחם ולא תלחמו! היכן הנשק שלך! אין אנו יכולים לקבלך, לך והרוג גרמני וקח את נשקו, ואז נקבלך!"

בטיילי בגליל פולסיה, הגעתי לגדוד של המפקד „שובה" וכששמעתי את התשובה הידועה מפי המפקד, התכוננתי לצאת שוב לדרך, מבלי דעת לאן?

למחרת בבוקר, יצאתי לטיול השיגרתי ופגשתי את ליבל ווינפלד הי"ד, כשהוא פצוע בידו השמאלית, ומפיו שמעתי את המעשה הבא:

הם היו חמישה. ליבל ואחיו חיים, אביגדור ליכטשטין, משה וינר, שלמה ריבין. ע"י כפר קוזאיטשי נתקלו במארב של גרמנים שפתחו עליהם אש, ליבל נפצע והספיק לברוח והיתר נהרגו. אחרי־כן סיפר לי יהושע ליכטשטיין, שבחורינו תפסו את האכר שמסר לגרמנים על הימצאם של ה־5. הדבר היה ביום חורף, ב־1943, הם נכנסו לכפר, והאכרים אמרו על אחד מהם שעשה זאת. אחרי העליה לקבר, הלכו לבית האכר, תפסוהו, הרביצו בו מכות אכזריות וזרקוהו אל הנהר, בין רגבי הקרח.

ובכן, אח לצרה, ויחד יצאנו לדרך. בכפר מידוחוב יעץ לנו אחד ממפקדי הפרטיזנים ללכת למחוז אוקטיאבר, אל חטיבת פבלובסקי, שגם מפקדים יהודים נמצאים בה והם יעזרו לנו להתקבל לאחד הגדודים שבסביבה. הוא נתן לנו תרשים הדרך והתחלנו לאט־לאט להתקדם למטרה. ליבל לא יכול היה ללכת מהר כי ידו הציקה לו. ובכל כפר היינו נחים ומחפשים תחבושת. ידו היתה נפוחה ומיום ליום גברו הכאבים.

פגשנו פרטיזן יהודי, ואחרי שסיפרנו לו את אשר עבר עלינו, יעץ לנו לפנות אל ראש־מטה הבריגדה, בריאש, ולהגיד לו שנשלחנו אליו.

המפקד קיבלנו בסבר פנים יפות, נתן לנו לאכול ולשתות וללון אצלו, ולמחרת שלחנו אל מפקד גדוד ארטיושקין, למקום חנייתו. כשמסרנו לארטיושקין את המכתב, היתה תשובתו: „הוא לא יגיד לי את מי לקבל לגדוד, אינני בעל בית אצלי". בצפותנו לתשובה, דיברנו עם מפקדי־כתות ועם הקומיסר, שאמרו לנו: „שבו בשקט כל זמן שנותנים לכם".

בערב אחד נערך הגדוד לפעולה. וכשהגדוד החל להתקדם הצטרפנו אליו. מפקד־הגדוד נתן הוראה לגרשנו, ובאין ברירה, הלכנו, וביער פגשנו את כתת־האפסנאות, הצטרפנו אליהם עד יעבור זעם. והרווחנו את לחמנו בעבודה.

לאחר ארבעה ימים חזר הגדוד לבסיס ושוב פנינו אל המפקד בריאש, הוא רגז מאד, ושלחנו לגדוד שני שבסביבה. פגשנו את מפקד־הגדוד, שהשתתף בצערנו ולבסוף אמר, שהוא מצטער מאד שלא יכול לקבלנו; גדודו קטן ומספר החיילים החמושים מועט, אך לא רחוק מבסיסו נמצא גדוד של המפקד וואסילי גובין (וואסקה), לו יש תחמושת וחסרים אנשים.

יצאנו שוב לדרך ונכנסנו לכפר זאוואליאנו, מקום המפקדה.

פרטיזן אחד קראנו לביתו, ובהיוודע לו שאנו רוצים לדבר עם המפקד, אמר לנו: אני מייעץ לכם לא ללכת עכשיו. המפקד שיכור ובמצב־רוחו יכול להרביץ גם כדור. בעל־הבית נתן לנו מקום ללון וגם לאכול ולהתרחץ. מפקד־הגדוד הודיע שידבר אתנו מחר, מפני שהוא יוצא אל המטה.

בשובו, התחילה החקירה, מאין ואיך באנו וכו'.
אזרתי עוז ואמרתי:

„שמע, המפקד, מכאן לא אזוז. קבל אותי לגדוד. נשארתי בודד וגלמוד ומטרה אחת לפני — לנקום את נקמת דם הורי ומשפחתי. ואם לא תקבלני, חסל אותי במקום".

ראיתי שדברי השפיעו עליו והוספתי לדבר עוד קצת, והוא החליט לקבלני. ועודד אותי: „אין דבר, נצא לקרב, נהרוג גרמנים, ניתן לך נשק. תתלבש ולא תלך בבגדים הקרועים".

את ליבל הוא שלח לבית-חולים חטיבתי, ונודע לי שהוא בגדוד ארטיושקין.

לאחר שבוע יצאנו לפעולה. נסעתי עם המפקד ובדרך אמר לי:

„זכור מה שאמרתי לך והראה את כוחך."

נשק לא היה לי עוד ותפקידי היה להוביל את העגלות עם השלל והאוכל. אחרי הפעולה חזרנו לבסיס. הלכתי ע"י העגלות העמוסות והצלפתי בסוסים. בדרך נתקלנו במארב של שוטרים מקומיים וגרמנים. וכשנפתחה עלינו אש חזקה, נסוגה החברה אל היער ואני נשארתי לבדי, עם העגלות ובלי נשק.

לא ידעתי מה לעשות: הססתי לברוח ליער, שהרי זאת היא המשימה הראשונה שלי בגדוד, ולפי מעשי ישפטוני כפחדן, וגם להשאר תחת מטר הכדורים פחדתי. זאת היתה טבילת-האש הראשונה שלי. רציתי לחיות ולנקום, ועוד לא נקמתי. קפצתי לתוך היער וחזרתי לדרך. הסוסים השתוללו וחיש-מהר עליתי לעגלה, העליתי את הסוסים והעגלות לדרך, ותחת אש קטלנית של הגרמנים, הוצאתי את כל שבע העגלות העמוסות. יצאתי מן הסכנה והבאתים לבסיס.

בשובי ראיתי שכדורים עברו בבגדי, ובנס לא פגעו בי. בערב באספת הפרטיזנים צוינתי לשבח ע"י המפקד ובלחצו ידי אמר

„בפעולה הזאת הראית שאתה ראוי להיות פרטיזן. אנו מקבלים אותך למשפחתנו, תמשיך בפעולות ואנו בטוחים שתצליח".

והוא קיים את הבטחתו, בקרב הראשון קבלתי נשק. עמדתי במבחן!

קלמן גוזביץ

בעורף החזית

עם פירוק הפלוגה היהודית הלוחמת, מניצולי לחווא, ופיזורם בין יחידות הפרטיזנים הרוסים עלה בגורלי להיות ביחידה אחת עם אברהם פינברג, ומפקד־הכתה היה יצחק ליכטנברג. היינו יוצאים לפעולות: פיצוץ מסילות הברזל, מיקוש רכבות, וירינו מרובים אנטי־טנקים בקטרי הרכבות. בקבוצתנו היה גם בחור יהודי, אילביצקי, מסלונים, שהביא אתו מכונת־יריה בה השתתף בכל הפעולות והרבה להכות בנאצים. במשך זמן קצר ביצענו בקטע מוקרובה—מיקשביץ פעולות מוצלחות, בהן עברו אלינו עשרות רוסים מאנשי וולסוב, משרתי הגרמנים, ונתקבלו ליחידתנו. כל זמן שיצחק ליכטנברג היה אתנו, הם התאפקו ולא הראו את פרצופם האנטישמי, אך משהלך ליכטנברג עם קבוצת צנחנים ממוסקבה לארגון יחידות פרטיזניות בפולין, התחילו להרעיל את האווירה באנטישמיות בגלוי, כל המבצעים הקשים הוטלו על הבחורים היהודים ומלאנו את המשימות היטב, אע״פ שלא זכינו אפילו לדברי עידוד והכרה.

בשמעי שקבוצה מיחידתנו עומדת לצאת אל מעבר קוי החזית, לקבל ציוד רפואי ותחמושת מהצבא הרוסי, התיצבתי במפקדה והתנדבתי לצאת בקבוצה הזאת. ידענו, שמיבצע מעבר החזית הוא מסוכן ביותר, וכמעט כל הקבוצות הפרטיזניות שניסו לעבור את החזית הושמדו, אבל רציתי להראות לחברי ליחידה, שכולם פחדו שלא יטילו עליהם את התפקיד, שאין היהודים פחדנים כמוהם. הקבוצה הורכבה, וכמובן שהוטל על משרתי־הנאצים לשעבר להיות בין היוצאים כדי לרצות עוונם בעבר. בתור מפקד הקבוצה נתמנה דזינדז, פורע אוקראיני, שהיה רגיל בלשון של תועמלן גרמני.

בתחילת פברואר 1944, צוידנו באוכל ליומיים, רובה, כדורים ושני רימוני־יד ויצאנו לדרך, בלבוש קל, למען נוכל להתקדם במהירות. הוטל עלינו לעבור את מסילת־הברזל ואת הנהרות ולפנות לעיר טורוב, מעבר לפריפט, שם נפגוש את הצבא האדום.

השטח שרץ גרמנים שהתבצרו וסידרו את קוי הגנתם במרחק חצי קילומטר בין עמדה לעמדה. בליל מוצאי־שבת מצאנו מורה־דרך ואתו עברנו את מסילת־הברזל והגענו לכפר סיטניצה והסתתרנו כל היום בתוך השיחים. בלילה הלכנו וביום נחנו בין העצים ביער, וכך הגענו עד שפך נהרות הורין ופריפט. תושבי הסביבה שהסתתרו ביערות, וחיכו לצבא האדום נתנו לנו מורה־דרך וגם אוכל.

עברנו בסירה את הנהר פריפט והלכנו בדרך הביצות. באחד הימים נתגלינו על־ידי מטוס גרמני שצלל נמוך, והתחיל לירות בנו ממכונת־יריה. השבנו אש ברובינו, שלא לתת לו להנמיך טוס והסתלקנו מן המקום. פחדנו שבעקבות המטוס יבואו גם גרמנים־רגלים. פגשנו שני אזרחים שלקחונו ליער, אל חוות מרלין וספרנו להם מי אנחנו ולאן אנו הולכים. התושבים הרוסים סיפרו לנו שהצבא הרוסי עומד לא רחוק ומפעם לפעם באים קבוצות־סיירים לבקר אצלם. הם לא יעצו לנו ללכת אל הצבא הרוסי כי החיילים בעמדות יורים על כל המתקרב מצד מערב, ומוטב שנחכה עד שיבואו הסיירים מהצבא ויקחונו אתם. לא באו הסיירים והחלטנו לצאת לדרך אל הצבא האדום. משהתקרבנו לעמדות הצבא, נפתחה עלינו אש מרגמות ומקלעים, ובנס יצאנו שלמים והצלחנו לסגת במנוסה ולחזור למקום. ישבנו כמה ימים עם אנשי המקום והנה באה מחלקת סיירים מן הצבא ולקחה אותנו אתם. לשמחתנו לא היה גבול. הגענו לכפר ע״י טורוב ונתקבלנו יפה. נתנו לנו בגדי־צבא, יכולנו להתרחץ וקבלנו אוכל ומקום לנוח. כולם התפעלו שעלה בידינו לעבור בדרך המסוכנת, אחרי

שכל הפלוגות הפרטיזניות שרצו לעבור את החזית, הושמדו.

אחרי שבועיים של מנוחה הצטיידנו בילקוטי־גב, חמרי־רפואה ורובים, לקחנו צידה לדרך, העמסנו את הכל על עגלה שהביאה אותנו עד העמדות הקדמיות, ושם עברנו את קוי החזית ושוב נמצאנו על אדמת הכיבוש הגרמני.

הדרך בביצות היתה קשה מאד. השלג התחיל להנמס ונתהוו שלוליות מים ובוץ והיינו שוקעים עם המשקל הכבד שהיה אתנו. אכן, הצלחנו להגיע עד מעבר לנהר פריפט. היתה לנו הרווחה, משהגענו לבקתות של התושבים ונחנו. תושבי הסביבה ספרו על אניות קיטור השטות על הפריפט. אכן ראינו על גדות הנהר אנית־קיטור באה מצד דודגורודוק, והיא סוחבת דוברה של מטען. פתחנו אש מן הרובים האוטומטיים, האניות התעכבו ויצאו מכלל שימוש. במשך כמה ימים המשכנו בדרך לאורך הנהר, אך שום אניה לא נראתה עוד. ע״י כפר סיטניצה החלטנו להכנס בפעולה נגד הגרמנים, שלא פיללו שפרטיזנים יבואו מדרום. שכבנו על המסילה, ולפנינו הופיעו 4 גרמנים, צועדים ושור־קים. נתנו להם להתקרב אלינו, ומיד פתחנו עליהם באש וחיסלנו את כל ארבעתם. האפתעה היתה כה רבה, שעברנו את המסילה מבלי לשמוע יריה אחת לצדנו.

כשחזרנו, יצאנו מיד עם כל היחידה ע״ש „סטלין" לפעולה בכביש מיקשביץ—סינקביץ. בבוקר נמצאנו בעמדות במארב, וראינו טור של 12 מכוניות עם ציוד מתקדמות מצד מיקשביץ. בהתקרב המכונות אלינו פתחנו עליהם אש קטלנית, פגענו בהן והכנסנו אנדרל־מוסיה בין הגרמנים ואז נסוגנו לבסיסנו.

למחרת יצאנו שוב בלילה אל המסילה, בין לחווא וסינקביץ, מזויינים ברימוני „ביצה" שהגיעו מרוסיה ופוצצנו גשר וקטע של פסי־רכבת.

יום־יום המשכנו להטריד את הגרמנים עד שהגיעה הבשורה, שהצבא האדום התחיל בהתקפה לאורך כל החזית. קבלנו פקודה שיחידתנו ופלוגת המפקד „מיש־קין" תכבוש את העיר לוניניץ כדי להביא את הגרמנים במבוכה. יצאנו לדרך והתקפנו את לוניניץ מצד מערב כשאוירונים רוסים מפציצים את העיר, והיא כולה בלהבות. בעזרתנו התקדם הצבא האדום במהירות גדולה ובראשית יוני 1944 שוחררה לוניניץ ויחידתינו חנו בעיר הזאת.

ב־15 ביוני 1944 נשלחתי שוב לחזית, לחמתי עד אשר נפצעתי, ובשכבי בבית־החולים קבלנו את בשורת הנצחון על הנאצים.

אברהם פינברג

מ ב צ ע י ם

1. גבור שפרץ קן מרצחים

בסתיו 1943 תיכננה מפקדת הגדוד ע״ש קירוב פעולה נגד חיל־המצב הגרמני בכפר לובאטשין. עיקר הפעולה היה מכוון לגוש בתים שמפקדת הצבא שוכנה בהם. לפעולה נבחרו טובי הפרטיזנים והיהודי היחידי ביניהם היה אשר בן שמואל חפץ. מפקד הפעולה היה רב־סרן של הצבא האדום, שנפל בשבי הגרמנים, שירת בחיל וולסוב ועבר לצד הפרטיזנים.

במחלקה של הכוח המתקיף השתתפו כשלושים איש, שהגיעה בשלום אל הכפר והקיפה את מפקדת הצבא והסתערה עליו, נזרקו רימוני־יד אל הבית, ומפקד המחלקה נתן פקודה להסתער פנימה. איש לא העיז לפרוץ פנימה, אז קפץ אשר חפץ ובקת הרובה שבר את זגוגית החלון וחדר פנימה. בהיכנסו לבית היו רוב הגרמנים הרוגים, אחדים מהם פצועים. גרמני אחד, התאושש מן ההלם, תפס את נשקו והתחיל לירות. אשר חפץ כוון את הרובה לעבר הגרמני, לחץ פעמיים על ההדק אבל הרובה לא ירה, הוברר לו, שבחבטו בקת הרובה על החלון, נשמטה המחסנית עם הכדורים. לא נשארה לו אלא ברירה אחת: לצאת דרך החלון בחזרה ולהטיל רמונים פנימה, אבל בעלותו על אדן־החלון נפצע אשר ברגלו בכדור, (וכפי שהוברר, היה הכדור מסוג „דום־דום״), ונשאר תלוי על החלון. לשמע היריות התחילה להגיע תגבורת גרמנית ומפקד־המחלקה החליט לסיים את הפעולה בנצחון החלקי שהושג. המפקד נתן פקודה לשני פרטיזנים רוסים לקחת את אשר ולסגת, הם לא נענו לפקודתו ואמרו „אין דבר, יהיה ז׳יד אחד פחות, ואם נלך לקחת אותו גם אנו נהרג״. מפקד המחלקה, אע״פ שגם הוא היה אנטישמי מובהק, לא התעלם מאשר שקפץ יחידי לפנים מפקדת הנאצים, כוון את תת־מקלעו לעבר שני הפרטיזנים הרוסים. באין ברירה חזרו ולקחוהו. הם גררו אותו על הארץ מרחק של 3 ק״מ מעבר לנהר סמרט עד לכפר אוברוב, ורק אז נזכרו שצריך לחבוש את רגלו שנחלשה מאיבוד דם רב. הם הושיבו אותו על עגלה והביאוהו עד למבואות המחנה.

במסירות נפש טיפל בו ד״ר ליכטנשטיין, פליט מוורשה, שעשה שני ניתוחים ברגלו בלי מכשירים מתאימים ובלי סמי־הרדמה. והצליח להוציא את רסיסי הכדור מרגלו ולהשיבו אל החיים.

יש לציין לשבח את מסירותו של ד״ר ליכטנשטיין לחולים ופצועים. לא היה מקרה מות אחד של טיפוס או מחלה מדבקת כל זמן שהותנו ביער. המקרה היחידי היה מותו של ד״ר ליכטנשטיין עצמו שנפטר ללא־עת, בזמן הבלוקדה, מטיפוס ונקבר אי־שם בביצות פולסיה.

2. המארב בעיירה

בסוף קיץ 1943 יצאה מחלקתנו (3 כתות) בראשות המפקד וסקה טימופייב אל עיירתנו לחווא, על מנת לשים מארב באחד הרחובות. ביום נשארנו על שפת הנהר וכשהחשיך המשכנו בדרכנו. עברנו את נהר סמרט׳ והלכנו בצדי השדות עד שהגענו למקום. קבלנו הודעה שכל שעה עובר פטרול ברחוב והיינו צריכים לתפוס את אנשיו חיים. ברגע האחרון שינה וסקה טימופייב את דעתו ונתן פקודה לירות בהם. לשם כך הועמדה ברחוב מכונת־יריה ועל־ידה הופקד בחור יהודי אילויצקי, מסלונים. אנו תפסנו עמדות לאורך הרחוב בין הבתים וחיכינו לפטרול שהיה צריך לבוא. פתאום נשמעו צעדיהם, המפקד ירה בהם ראשון ואילויצקי הספיק לירות צרור קטן ומכונת־היריה

התקלקלה. כל המחלקה פתחה באש אבל מחמת החשכה לא נראה הפטרול יותר.

בהתקלקל מכונת־היריה ניתנה הוראה לסגת.

לחזור אל נהר פריפט לא יכולנו וגם לא הסתפקנו בפעולה, לכן נשארנו בבית קונופניצקי (הבית האחרון של ה„שליאחטה״). במשך היום נודע לנו שאחד השוטרים נהרג, שני — נפצע. וכי הגיעה תגבורת של צבא לעיירה. מפקד־המחלקה קבע שאין לשים מארב בלילה הבא, אבל צריך להשיג קצת בגדים. בשעות הלילה המאוחרות חזרנו והתחלנו לעבור מבית לבית ולקחת את אשר היה נחוץ לנו. בכל בית שנכנסנו אפשר היה למצוא בגדים וחפצי־ערך שנגזלו מיהודי העיירה.

עמוסים שקי־בגדים יצאנו את העיירה, עברנו בסירה את הנהר סמרט' והמשכנו בדרכנו. הצלחנו לעבור את פסי־הרכבת, שהיו מעין גבול בין הגרמנים והפרטיזנים, פוצצנו כמה עמודי־טלגרף וחזרנו לבסיס.

בין היהודים שהשתתפו בפעולה היו: מפקד־הכתה איזאק ליכטנברג, איליויצקי (מהעיר סלונים), דב פורר (מוולודבה), קלמן גוזביץ, ואני.

3. פיצוץ המסילה

בסתיו 1943 נתקבלה פקודה ממוסקבה לבצע פצוצים בפסי־הרכבת כדי לעכב את משלוחי הגרמנים אל החזית. קבלנו חומרי־נפץ מיוחדים שצורתם היתה דומה לביצת־תרנגולת, במרכז היה שקע מיועד לנפץ. את הנפץ היו מדליקים בגפרורים מיוחדים שבערו כסיגריות ללא כל להבה.

בלילה שנקבע לביצוע הפיצוץ, יצאו הפרטיזנים לפעולה ,החל מסביבות בריסק־דליטא עד אזור הומל. המקום שנפל בחלקנו היה מגשר דרבסק ברוחב של 1 ק״מ בכוון לחווא.

המעבר היה קשה מאד מפני שהיה עלינו לעבור קודם את הכפר ליובאטשין ובו חיל־מצב גרמני חזק. בכל זאת הצלחנו לעבור והגענו כחצי ק״מ מהמסילה. כולם השתרעו על הארץ וניתנה הוראה לשלוח שלושה איש למסילה לסייר את המקום.

בגורלי נפל להיות בין השלושה, השנים האחרים היו לא־יהודים. הפקודה היתה להתקדם בזחילה אל פסי־הרכבת, לעבור את המסילה ולבדוק את המקום. על שניים מאתנו הוטל להשאר במורד פסי־הרכבת והשלישי היה צריך לחזור באותה דרך, ולמסור על המצב.

הזחילה היתה לי קשה מאד, לא רק מבחינה טופוגרפית אלא גם מפני היסוסיהם של השניים שהיו אתי.

בהגיענו לקרבת הפסים שמענו הדי צעדים. נשארנו צמודים לאדמה בלי־נוע, ולמרות החשכה ראינו את הפטרול הגרמני, בא מכיוון לחווא אל הגשר.

כאשר נדם קול צעדיהם, התקדמנו אל המטרה. עברנו את הפסים ומשלא מצאנו דבר העלול להפריע בפעולה, נשארתי עם אחד מחברי במורד פסי־הרכבת והשלישי זחל להודיע על המצב.

לא עברו אלא רגעים וכל הגדוד הגיע אל הפסים. גם אנו הוצאנו את חומר־הנפץ מן התרמילים, הצמדנוהו לפסים, הדלקנו את הפתיל והתחלנו לסגת.

בהיותנו במרחק 200 מטר מן הפסים נשמעו רעמי ההתפוצצויות אשר הלכו והתרחבו לכל אורך מסילת הברזל בריסק—הומל. הגרמנים שישבו ב„בונקרים״ ושמרו על הגשר פתחו באש חזקה לעברנו, אבל הצלחנו לסגת בשלום ללא נפגעים, ולבצע את הפעולה במלואה.

4. לכבוד חג

בהתקרב ה־1 במאי 1944, החלו אנשי המודיעין ומפקדת הפרטיזנים בגשושים נמרצים ותיכננו פעולה בקנה־מידה גדול. נשק לא חסר לנו אז והוחלט לשים מארב ליד הכפר סינקביץ, נגד הצבא הגרמני הנסוג מן החזית המזרחית.

למארב יצאו מאה איש וגם אני בתוכם. הנשק שבידנו הכיל: 30 מכונות־יריה, 30 תת־מקלעים, רובים חצי־אוטומאטיים ורובים רגילים. המארב תפס את העמדות לפי שנקבע. בצורת זוית לאורך של 200 מטר. מצד אחד של הדרך היתה חורשת ארנים ומצד השני הנהר לאנא, והמקום ניתן להסוואה. על המארב פקד מפקד־הגדוד בעצמו, וורונוב. לפי פקודתו צריך היה לפתוח באש בזמן שיתן את היריה הראשונה מתת־מקלעו, והאות לנסיגה תהיה רקיטה ירוקה. מן התצפית הודיעו לנו, שמתקדם טור גרמני של חיל־רגלים על נשקו וציודו, הם צעדו ברביעיות לעברנו.

שכבתי בקצה הימיני של המארב והייתי הראשון

לראות את הגרמנים צועדים. לידי שכב הרוסי קוליה מסינקביץ ובידו מכונת־יריה.

ההתרגשות היתה עצומה ברגע שהרביעיה הראשונה עברה על פנינו. המרחק שהפריד בינינו היה כ־5 מטרים, כולנו שכבנו דרוכים לקרב בלי־נוע, עד שפקעה סבלנותו של קוליה, לחץ על ההדק מכונת־היריה ושלח בגרמנים צרור ארוך, ואחריו פתחו כולם באש־תופת לעברם. למכת אש עצומה כזאת לא פללו הגרמנים בצרורות הראשונים נפלו למעלה מחמישים גרמנים הרוגים והיתר התחילו לסגת לעבר סינקביץ.

על אש כזאת מכלי־יריה כה רבים ובגזרה כה קטנה לא שמעתי גם בהיותי בחזית אחרי זה.

אבידותינו בקרב זה היו הרוג אחד ושני פצועים. ההרוג היה הקשר של המפקד, הוא נהרג מפני שלא חיכה עד שיפסיקו לירות. קם ממקומו והתחיל לרוץ לעבר הגרמנים ההרוגים. וכנראה, נהרג בכדור אחד מחברינו.

כעבור דקות מספר, ירה המפקד רקיטה ירוקה והתחלנו לסגת. עברנו את הנהר לאנא ונכנסנו ליער. לאחר רבע שעה הגיעו טנקים גרמניים למקום המארב ופתחו באש תותחים על היער, אבל הפגזים לא פגעו בנו. הגרמנים אספו את פגריהם וחזרו לסינקביץ. אנו חזרנו למחנה בשמחה רבה אחרי שמלאנו את המשימה לקראת החג.

5. נקמה בגויים

באחד מימות החורף הסתננה בדרכה קבוצת־הסיירים של המחנה הפרטיזני אל עורף האויב והביאה את הידיעה שפלוגות גרמנים מחיל־המצב עומדת להגיע אל מבואות כפר סינקביץ להטעין משלוח עצי־הסקה. מפקדת־המחנה החליטה להציב מארב סמוך למקום המיועד ולהשמיד את הרוצחים.

ניתנה פקודה לרתום את הסוסים אל המזחלות ויצאנו כמאה פרטיזנים, לדרך למקום הפעולה. בדרך הצטרפו אלינו פרטיזנים נוספים ממחנה „שצורס", הסמוך. אך יצאנו מעבי היער, סמוך לכפר טופלובה, בדרך אל הכפר מונסיבו, הבחנו לפתע בשלושה אכרים מעיירתנו מעמיסים שחת. ביניהם היה גם האכר סטפיוק, אחד הרוצחים המועדים שיצאו לו מוניטין במעשי אכזריותו.

בעגלה שנהגתי בה היו עוד: אהרן ולחיאנסקי, איזאק ליכטנברג וקלמן גוזביץ. עקפנו את השיירה ומהרנו להודיע למפקד הבריגדה פטרוב, שנתלוה אלינו על מציאותם של האכרים, ובמיוחד על סטפיוק.

השיירה נעצרה ומפקד הבריגדה נתן פקודה להביא אליו את האכרים לבית הכפריה פוליסיכה, שהמטה השתכן בביתה ארעית. האצנו בסוסים ודהרנו אל גדיש השחת להביאם. בהתקרבנו אליהם עמד סטפיוק על הגדיש. פקדנו עליו לרדת מיד. חוור כמת גלש מגדיש השחת ובלי אומר ודברים ניצב לפנינו, כולו רועד מפחד. צווינו לשלושתם להתישב בעגלה ונחפזנו להביאם למפקד.

המפקד פטרוב ערך חקירה קצרה, בה הודה סטפיוק על כל תעלוליו. ניתנה פקודה „להביאו למחנה".

משמעותה של הפקודה היתה מובנת לנו. (בלשון הפרטיזנית „להביא למחנה" פרושו היה סילוקו של הנידון מארץ החיים...).

שני האכרים — חבריו של סטפיוק, נשארו להמתין בבית המפקדה ואילו ל„שליחות־מצוה" זו התגיסתי אני ושלמה זמדוייס, הסייר שקראנו לו במחנה בשם „סרנא", עיר־מוצאו. קשרנו את ידיו של סטפיוק, הטלנוהו במושב האחורי של המזחלה ויצאנו לכוון המחנה.

בעברנו כברת דרך שאלני סרנא כיצד יש בדעתי לחסלו? עניתי: באמצעי הפרטיזני „הפשוט והמקובל", אטעין את הכידון על הרובה ואדקרהו.

על זאת השיב לי סרנא:

תהיה זו מיתה קלה מדי בשבילו, והעיקר, לא תחוש בה טעמה של נקמה. את הרובה תשאיר מונח בעגלה ואותו תדקור בכידון, כפי שנהגו אבותינו החשמונאים לנקם באויביהם. עליך להקיז דמיו טיפין, טיפין, כי רק כך אפשר לנקום את דם אבותינו השפוך מרב־טבחים זה ושכמותו.

ירדנו מן הדרך ונעצרנו בחורשת שיחים סבוכה. זרקנו אותו מהעגלה, הפשטנו את בגדיו והשכבנוהו גלוי־פנים.

סרנא הרגיש במבוכתי והזדרז להוסיף לעודדני. אתה, אמר לי, חייב ברגע זה להעלות בזכרונך, ולו רק במעט את אשר עשה לנו עמלק זה. בזכרונות האימים תשתחרר מן ה„רחמנות היהודית" ויגבר בך רגש הנקמה שאינו נותן דמי לנו. תנהג באומץ־לב, בהתאם להוראותי.

דברי העידוד של סרנא פעלו עלי כסם משכר.

לנגד עיני חלפו מחזות אימי השואה. תאות הנקמה אפפה את כל ישותי הפצועה. קראתי לסרנא:

הנני מוכן! פקד עלי!

נשמעה פקודתו המאופקת:

דקור בזרוע שמאל. אל נא בחפזך! השהה את הכידון! דקור בזרוע ימין!

פני הרוצח נתעוותו. שאלתיו: כואב? מלמל והדק את השפתים ולא השמיע צעקה.

הפכתיו פרקדן ו„בצטוויתי" לדקור בצלעות, מימין לשמאל. כל גופו של הרוצח הותקף בעוית. העינים רצדו אחוזי טירוף והחל להשמיע נהרות גסיסה. התכופפתי אליו ולחשתי לאזנו:

אם תפגוש את הורי הטבוחים תמסור להם שלום ממני.

והוא נפח את נשמתו הטמאה.

שבועות ארוכים שמחתי על זכותי „להעביר מן העולם" במו ידי יצור שפל זה. בתאות הנקמה היה משום עידוד רב ברגעים של דכדוך נפש ועצבון.

בחזרי ב־1945, בגמר המלחמה לעיירה החרבה מצאתי לאפתעתי את שני האכרים שהיו באותו מעמד עם האריכיליסטים סטפיוק. משום מה לא השכילו „לבער" גם אותם, שנדבק גם בהם דם קדושינו היקרים, ועל זאת הצטערתי צער רב.

י. ליכטשטיין

פגישת אחים

קיץ 1943 היה גדוש פעולות־נקם. הפולשים הנאצים הרגישו שאין ביכולתם לחסל את חזית הפרטיזנים, והם רוו צמאונם בדם זקנים, נשים וילדים ושריפת בתים.

שלטון הפרטיזנים בעיר קפטקביץ היה להם כעצם בגרון, והם התקיפו את העיר בשריון ובהפצצות מטוסים. הנאצים שרפו את העיירה והכפרים הסמוכים לה, ונסוגו אל בסיסיהם מאחורי פסי־הרכבת.

פלוגת־עונשין של 800 הונגרים, שטרם הרגישו את נחת זרוע הפרטיזנים, התחילה להתקדם בסביבתנו, ונכנסו לכפר זאלעסיע.על הר־קולפק, ע"י הכפר היתה כנסיה ומעין מים ולשם היו באים תושבים מכל רחבי פולסיה להתפלל ולשתות מים מן המעין.

מפקדת הפרטיזנים החליטה להכניע את מפקדי צבא ההונגרים עד שיהפכו את נשקם נגד הגרמנים. ב־18 בספטמבר 1943 יצאו עם שחר עשרות בני לחווא בראש הפרטיזנים להשמדת הכוח הנאצי־הונגרי.

פתחו בהתקפה אנשי היחידה של המפקד וואסילי גובין (וואסקה), וחיים שקלר היה בין ראשוני המתקיפים. הנאצים שהספיקו להתחפר החזיקו מעמד. בעוצמת אש חזקה ניסתה כיתה להכנס לתוך הכפר, ובמבואות הכפר, נפצע חיים בצרור כדורים ברגלו. חברו, רוסי בן 18, חש לעזרתו אך לא הספיק לזחול עד חיים וכדור פגע בו.

יחידתנו היתה במארב וקבלה פקודה לצאת לעזרת המתקיפים. על פיסגת ההר פגשנו את חיים שקלר נישא בידי גיסו זאב פאלעביץ, וחובשות.

אני ושמעון חפץ עמדנו רגע, דרשנו בשלומו והמשכנו הלאה, נכנסנו לכפר שמבואותיו נכבשו. פרטיזן צעיר מסר למפקדנו שעלינו לפנות שמאלה ליער ולעקוף את האויב. בעברי על־ידו לא הכרתיו, שהוא אחי ב"צ ליכטשטיין. פתאום שמעתי צעקה מפי וולאדיה לוצקביץ: הרי אחיך עומד שם! נגשתי אליו ואמרתי לו באידיש: למה אינך נכנס לחפירות ועומד תחת מטר־הכדורים? הוא ענה לי ברוסית: „מהרו להתקדם, הגרמנים כבר נסוגים".

כשנכנסנו ליער פגשנו ביחידת „גולאייב", בה שרתו הרבה מיהודי לנין, אל כיתתנו צורף גרונם סגלוביץ, ואתו מרגמה, ויחד הגענו עד למקום חניית הגרמנים.

מפקד הכיתה מילינובסקי עם מכונת־יריה, ואני עוזרו, וגרונים עם המרגמה תפסנו עמדה מתחת לעץ־ליבנה ופתחנו באש חזקה מכל סוגי הנשק, והחיילים הנאצים התחילו לברוח, בהשאירם הרוגים ופצועים.

גם עלינו נפתחה אש מרגמות ותותחים שהפילה עשרות עצים, ואחד הפגזים פגע וגדע את העץ, לידו תפסנו עמדה.

הגרמנים בראותם שהם מכותרים התחילו להבקיע להם דרך לעיירה קפצביץ מעבר לפסי־הרכבת, שם נתקלו במארב של יחידת המפקד בולוטניקוב, שבה היו גם חברים מבני לחווא: שלמה חפץ ומישקה קפלן, והם הפילו חללים יותר מ־50 איש. כשנכנסנו לכפר מצאנו עשרות נאצים הרוגים, מטבחי־שדה, ציוד צבאי ותחמושת. בכפר היו כמה חברים מלחווא ולנין: אחי בן־ציון ואחרים, הם היו כבר מלובשים מדים ונועלים מגפיים הונגריים.

טבילת־האש עלתה להונגרים למעלה מ־100 הרוגים. נפגעי הפרטיזנים היו חיים שקלר שנפצע, וחברו שנהרג.

חיים נלקח מיד לבסיס יחידתו וכשמפקד החטיבה א. מ. קוליקובסקי בא לבקרו, פנה אליו בציון לשבח ואמר: „אין דבר, נשלח אותך למוסקבה ושם ירפאו

אותך". והוא קיים את דברו. למחרת לקח ז. פאלעביץ את חיים לכפר בקרבת שדה־התעופה ושם נתקבל בלי תור להמראה במטוס הראשון.

החזית היתה במבואות מוסקבה, וכנראה לא היתה אפשרות לאוירונים להגיע ולקחת את הפצועים, וחיים נאלץ לשכב ולחכות כשבועיים. אוירוני האויב היו מפציצים יום־יום את שדה־התעופה, לכן העבירו את הפצועים מן המקום.

יצאתי לפעולה אל מבואות העיר בוברויסק עם מפקד הריגול ק. קוסטיוקוביץ ועוד פרטיזנים ומספר רוסים עריקי הצבא הגרמני. מטרתנו היתה לבחון את האימון של העריקים ע"י שליחותם לבצוע פעולות־חבלה באמצעות מוקשים מגנטיים ולהביא עריקים נוספים. הם חזרו אלינו עם עוד עריקים, וכל המשימות שהוטלו עליהם בוצעו. נסעתי לכפר רסטוב אל משפחתו של המפקד, לשתות כוס להצלחת הפעולה. בלילה הגיע אוירון שהביא ציוד ולקח פצועים. דובר על פצוע יהודי שנמצא בכפר, נזכרתי בחיים שקלר שכנראה טרם המריא למוסקבה. מצאתיו בבית חברי גרישא אודיניעץ. רתמנו סוס, השכבנו את חיים בעגלה, לקחתי המושכות ובמצב רוח מרומם הסעתיו אל שדה־התעופה.

הוא סבל יסורים בנסיעה בעגלה, בקור הלילה, אך הוא היה הראשון מבין 40 הפצועים שהוכנס לאוירון. כל אנשי השרותים בשדה־התעופה היו מיחידתי ונתנו לי להכניסו לאוירון ולהשכיבו על אלונקה. קשה היתה הפרידה, האוירון המריא, חיים טס למוסקבה. שם הוכנס לבי"ח וקיבל טיפול טוב, והמפקדים והפרטיזנים הביעו רחשי־כבוד לו ולאנשי לחווא.

בני לחווא, חיים שקלר ואשר חפץ הם כמעט היחידים בין הפצועים היהודים הפרטיזנים שזכו שיעבירום לטיפול מעבר לחזית, על כל הקשיים וההכנות הכרוכות בכך, לא לכל פצוע העניק הפיקוד זכות כזאת, אלא למפקדים ולפצועים שהצטיינו בקרב במיוחד.

ק. קולפניצקי (סרן בצה"ל)

שי למולדת

בפלוגת הפרטיזנים השתתפנו כבר במספר גיחות ומבצעים כשהתחלנו בהכנות לפעולה נועזת בהדרכת מטה־הגדוד לאחת הפעולות המיוחדות של „שי למולדת" לקראת יום המהפכה ב־7 לנובמבר.

המטרה היתה להרוס את המוצבים הגרמניים בכפר סינקביץ: עמדת חיל־המצב (30 חיילים); העמדה המבוצרת בתחנת הרכבת; עמדת הביצורים של גשר מסילת־הברזל על נהר לאנא.

פלוגת הפרטיזנים הרוסית שהשתתפנו בה קיבלה תגבורת, ויחד היינו כ־80 איש.

בלילה ה־5 לנובמבר 1942 יצאה הפלוגה לדרך אל כפר סינקביץ.

כוחנו נתחלק ל־4 כתות: 3 כנגד 3 עמדות האויב, והרביעית ניצבה משני צדי הכפר, כדי למנוע החשת תגבורת לאויב ולהבטיח נסיגה מסודרת של כוחותינו בתום המבצע. חיילי „הקבוצה היהודית" סופחו לכל אחת מארבע הכתות: מהם בין התוקפים ומהם בחיפוי.

רגעים מספר לפני השעה היעודה, העלתה פלוגתנו באש גשר־עץ של מסילת־הברזל ומנעה יציאת רכבת עם תחמושת לחזית המזרח.

למראה הגשר העולה באש, חזרה הרכבת למקום מוצאה. בבוקר, בשעה 6, החלה ההסתערות על עמדות האויב. יחידת־החיפוי נכנסה בקרב עז עם פלוגת תגבורת גרמנית והצליחה „להחזיקם" במקום עד לגמר המוצלח של הפעולה.

היחידה שהתקיפה את תחנת־הרכבת, הפתיעה את האויב ואחרי קרב כבד העיפה באויר את העמדה, שקברה מתחת להריסותיה עשרה חיילים גרמנים שנמצאו בה.

קרב מר יותר נפל בחלקה של הפלוגה שהסתערה על עמדת חיל־המצב שהשתכן בבנין מבוצר יפה ומוגן מכל עבריו בשקי־חול. כשעה ארך הקרב, עד שהצליחו לפוצץ ברימוני־יד את קני־האש של האויב על החיילים שנמצאו בהם.

הקרב הקשה ביותר התנהל בין יחידתנו לבין העמדה הגרמנית ע"י גשר מסילת־הברזל. כאן גבהו הביצורים עד הסוללה והגישה אליהם היתה בלתי־אפשרית בגלל האש הקטלנית שנתכה עלינו ממכונות־יריה כבדות.

במהלך הקרב החליטו המפקדים להערים על האויב בפעולת־הסחה מן הצד. ואכן, כשפתחנו עליהם באש־רובים מרוכזת מכוון בלתי־צפוי, נזדרזו לרכז את כל עוצמת האש לכוון ההוא. אותה שעה זחלו כמה מאנשינו לצד „השקט" והטילו שם צרור רימוני־יד. העמדה על חייליה נדמה. מיד הובא מטען־הנפץ שהיה מיועד לכך וקונסטרוקצית־הברזל של הגשר הועפה באויר.

היחידה שחיסלה את עמדות המרצחים בתחנה „שלטה" גם על הרכבת שנתעכבה קודם בגלל הצתת גשר־העץ. בגלל המתיחות ששררה סביב לא היה זמן בידם לבדוק את המטען ומשניגשו לבדיקה באה הפקודה לסגת. אכן, לא יכולנו להשלים להשאיר רכבת שלמה מבלי לגרום נזק וברגע לפני הנסיגה „כתרוה" בחומר־נפץ מחובר לפתילות. אך הספקנו לסגת והתפוצצות אדירה זעזעה את הסביבה. כל הרכבת, על 50 הקרונות העמוסים תחמושת וציוד מלחמתי הועפה באויר.

במשך שעות נשמעו במרחק עשרות ק"מ רעמי ההתפוצצות של התחמושת. מכל צד זרמו לסינקביץ פלוגות־תגבורת של חיילים גרמנים כדי לחסום לנו את דרכי־הנסיגה. עמלם היה לשוא; נסוגנו בסדר, בקחתנו אתנו שלל רב בנשק, מקלעים, רובים ותחמושת ולכוחותינו לא היו אבידות, פרט לכמה פצועים.

בחזרנו לבסיס, צויינה פלוגתנו לשבח על ביצוע המשימה, והחברים היהודים יעקב אברמוביץ, טורקניץ וויניק ז"ל נתפרסמו לשבח בפקודת־היום על פעולתם כמורי־דרך וקשרים מצויינים במהלך הקרב.

השלל הרב שנפל בחלקנו היה בעזרנו בפעולות־נקם חדשות ברוצחים.

ישעיהו מילמן

הראשון במאי

חוק בל־יעבור הוא במשטר הסובייטי, להגביר את פריון העבודה בערב־חג, וכך היו נוהגים גם במחנות הפרטיזנים.

בחג־אוקטובר והראשון למאי היה צריך „להגיש שי" לצבא האדום. במחנה „קלינין" הוטלו עלינו כמה תפקידים: א) להוריד רכבת מן הפסים; ב) להוציא קטרים מכלל שימוש בעזרת רובה־נגד־שריוני; ג) להת־נפל על קבוצות גרמנים מן המארב וכו'.

עלי הוטלה האחריות לפוצץ רכבת־אויב.

ב־15 באפריל 1944 יצאנו ארבעה אנשים, ביניהם ביערוזקא וגיסו, שהכירו את המקום. הרגשתי שביע־רוזקא אינו מרוצה שאני הוא האחראי לקבוצה.

בערב הגענו עם המוקשים וחומר־הנפץ אל קטע הרכבת בין לחווא וליובן.

בקרבת המסילה היה יער שצעירי לחווא היו מטיי־לים בו בשבתות ובחגים בצל העצים. היער היה גדוע כולו, נשארו רק גזעי־עצים שהיו מכשול בדרך. במשך כל הזמן דיברתי עם בירוזקא ונסיתי לשכנעו שבעצם הוא אחראי לפעולה, והיא גם תירשם לזכותו. מטרתי היתה לרומם את רוחו ולזכות בתמיכתו בפעולה.

בקרבת המסילה חיכינו לבוא הרכבת מלחווא מזרחה לעבר החזית הרוסית. אז קם בירוזקא והכריז למרות התנגדותי, שאין מה לחכות, ושלא יעברו רכבות הלילה.

בחצות עזבנו את המקום וכל יום המחרת ישבנו ע"י תחנת־הקמח של שמואל גייקער ולעת ערב חזרנו, שמא תזדמן לנו רכבת ונצליח להוציא לפועל את משימתנו. אחרי ציפיה של שעות חזר מורה־הדרך בירוזקא לדחות את הפעולה למחרת. באין ברירה, הסכמתי לחזור אתו אע"פ שהיתה לי הסמכות לתת לו פקודה, אך התחשבתי שלא אוכל להכריחו לשמוע בקולי.

בהיותנו בדרך אמר לי בירוזקא שהוא יגש במשך היום לבקר את אשתו החולה במחנה המשפחתי, ולעת ערב יחזור אלינו. ידעתי שהוא מתכוון להתחמק מן הפעולה והפצרתי בו להשאר עוד לילה אחד, אבל ללא הועיל; בירוזקא וגיסו עזבו אותנו והלכו. בכליון־עינים חיכינו להם עד מאוחר בלילה. הצעתי לחברי ללכת לבדנו. אבל הוא לא נשמע לי.

כל אותו לילה וגם למחרת הייתי בחצרו של זאוויריאטש, כשאזני דרוכות לשמוע כל תנועה של רכבת.

לאזני הגיע טרטור רכבת שעברה לכוון סנקביץ, אחריה — שניה ושלישית. דמי קפא בעורקי. וכשהאיר השחר שמתי פעמי ליחידתי, בבורסוקובו. כל יום הייתי שולח דו"ח למפקד והיה ידוע להם שבכל 4 הלילות לא עברה כל רכבת, וגם ידעו שבירוזקא לא חזר. בהגיעי למחנה מצאתי את כל המפקדה שכורים. מפקד הפלוגה שלי פגשני בפנים מביעות זעם: הגם הלילה לא עברה רכבת? — התחלתי להסביר לו את המצב. אבל הוא הרים את ידו והפליט: „זידובסקיה מורדה".

המפקד וה„פוליטרוק" עזבוני לנפשי והצטרפו אל יתר המפקדים שהלכו „לשתות לחיים" בכפר הסמוך, בהשאירם את הגדוד על אחריותם של מפקדי־הפלוגות פבליוק ולשצוק. אחרי הצהרים שמענו יריות, כאילו התנהל קרב בקרבת מקום. לשצוק ופבליוק שחמתם בערה בהם על מפקדיהם, פקדו על החיילים להתכונן לקרב כאילו היו גרמנים בסביבה. התפזרנו בשרשרת ויצאנו להתקפת־נגד כשרובינו מכוונים לעבר היריות. התקדמנו ומולנו נראתה כל המפקדה שכורים כלוט. למראית־עין הם הודו למפקדי הפלוגות, אבל הבינו את התכסיס ופקדו עליהם לחזור עם החי־יילים אל המחנה.

אחרי שהתפכחו מפקדינו, סח אתי ה„פוליטרוק"

בענין הרכבת, ואמר שהוא מאמין בי וכי אוכל לבחור בטובי הבחורים להמשיך בפעולה.

בערב יצאתי לדרך בלווית ניקולאי ליד ו־3 פרטיזנים. חפשנו מורה־דרך אבל לא מצאנו. האכרים לא פתחו את הדלת לדפיקותינו, ולא רצו לצאת החוצה. בקושי הצלחתי להוציא אחד מהם החוצה אך אשתו ראתה שפנינו ללחווא והקימה צעקות, לא הועילו גם הרובים שכוונו נגדה. נתקלנו בבית רעוע והבנתי שכאן גר אכר עני, דפקנו בחלון יצא אלינו איש קיטע־יד שהסכים להראות לנו את הדרך. בצאתנו סיפר לי שהפרטיזנים לקחו את פרתו האחרונה, וכי אין לו לחם ולא בשר לחג הפסחא הממשמש ובא. הבטחתי לו, שאחרי הצלחת המבצע יקבל ממני פרה ו־50 פוד קמח. בחצות שכבנו על־יד פסי־הרכבת ועד הבוקר לא עברה כל רכבת. והסתלקנו למחבוא לשעות היום.

עם ערב יצאנו ממחבואנו ושמנו פעמינו אל מורה־הדרך מיודענו, אשתו מסרה לנו בבכי, שבעלה הגדם שבר רגלו בעלותו על הגג. האכר שכב במיטה ורגלו תלויה וקשורה במגבות אל התקרה, נגעתי בו בזהירות, והוא קפץ והתחיל לצעוק מכאב, היה ברור לי שהוא משים עצמו חולה. הסברתי לו שדברתי כבר עם המפקד בענין הפרה והלחם והכל יסתדר. אז קם והתלבש ויצאנו לדרך. ע״י פסי־הרכבת הסתתרנו מאחורי בארמים הרוסה. נרדמתי מעייפות ולאזני הגיעו קול צעדים וטרטור רכבת מתקרבת. פתאום שמעתי ירית רקיטה והיה אור בסביבה.

כוונתי את רובי לעבר המשמר שעבר על הפסים אבל הם לא הרגישו בנו, וכבר הרגשנו בפנסי הרכבת המתקרבת. המוקש היה מוכן, זנקתי אל הפסים והנחתי את המוקש. התברר לי, שחבילת חומרי־הנפץ שהיתה בידי חברי נשארה במקום, חזרתי על עקבי והבאתי גם את החבילה הזאת וקשרתי את הנפץ בחבל לפסים. בהתקרב הרכבת קפצתי ורגלי נתקעו בגדר־תיל, זחלתי ונפלתי לתוך בור. טרטור הקטר נשמע באזני, הפצצה לא התפוצצה, ואיך אחזור למחנה? מה אגיד למפקד? איך אקח בחזרה את חומר־הנפץ? למה לא נשארתי על יד הפצצה? המחשבות התרוצצו במוחי במהירות־בזק. באותו רגע באה ההתפוצצות. התחלתי לברוח, רקיטות האירו ומטר־אש ניתך בסביבה. התקדמתי לאט־לאט בכוון המחנה. לא היה איכפת לי אם הגרמנים רודפים אחרי. רובה היה לי ואת המשימה בצעתי. לא יגידו עוד במחנה שהיהודים הם פחדנים.

הגעתי למשקי פרינובה עם שחר. כל האכרים כבר היו ערים לשמע ההתפוצצות והתכוננו לברוח. בעל־הבית רתם את סוסו והביאני למקום המיפגש ע״י טחנת־הקמח.

לפנות ערב חזרנו ובמחנה כבר ידעו על תוצאות הפעולה מפי סיירים: רכבת־אויב, קטר וקרונות ירדו מן הפסים והתרסקו, השתיה היתה כדת, לא חסרו ממני תשבחות והבטחות של אותות־הצטיינות. כיבדוני בכוס־וודקה, מפקד הפלוגה עמד בראש מורד, והושיט לי ידו. הבטחתי לו שאת התפרצותו הנ״ל לא אשכח לעולמים.

במרכז החגיגה עמדה קריאת פקודת־היום והבלטת שמות החיילים שהצטיינו בפעולות לכבוד החג.

י. אברמוביץ

יד הנקם בכפר מולדתי

ב־4 לנובמבר 1942, קיבלנו פקודה, אני, אריה טורקניץ ויצחק ויניק, שלושתנו ילידי סינקביץ הסמוך ללחווא, להתיצב מיד במטה היחידה. שם מצאנו הכל מוכן לפעולה. הגיע גם מפקד־יחידה „מישקה" ואנשיו (למעלה מ־100 איש) שבאו לעזור ליחידתנו.

המטרה היתה: מיגור הנאצים השוכנים בכפרים סינקביץ ומקרובה. בתור ילידי המקום, הוזמנו למפקדה לשם תיכנון המבצע, כל אחד מאתנו נספח ליחידה נפרדת בתור מורה־דרך. על כל יחידה הוטל תפקיד מסויים: האחת צריכה היתה להתקיף את המשטרה המקומית; השניה — את ה„קומנדטורה" הגרמנית; השלישית — לפוצץ את גשר מסילת־הברזל; הרביעית — לפוצץ את תחנת־הרכבת. יצאו גם פלוגות־מארב בדרכים.

על יחידתי הוטל להתקיף את הקומנדטורה הגרמ־נית, בה היו 20 גרמנים ו־10 שוטרים פולנים מזוינים היטב. על יחידה של 10 יהודים מיוצאי גיטו לחווא, הוטל לנתק את הקשר הטלפוני ולשרוף את הגשר של המסילה מיקשביץ—סינקביץ. הם מילאו את אשר הוטל עליהם בדיקנות ובזמן שנקבע להם. בעוד הגשר בלהבות, באה רכבת צבאית של 50 קרונות מלאים פצצות־אויר, ופגזים, ובראותה את הגשר בוער חזרה הרכבת לתחנת סינקביץ.

ביחידתנו היה גם קומיסר־הגדוד ויחד עם יחידה נוספת הגענו לבית־הקברות הנוצרי של סינקביץ. מיד הרגשתי ברכבת שבתחנה והודעתי זאת לקומיסר.

בשעה שבע נשמע שאון מכונת־יריה וזה היה האות להתחיל בהתקפה. זנקנו ועברנו את הכביש ופתחנו אש על בית־הקומנדטורה, שהתגוננו באש קטלנית של מכונת־יריה ורובים. תריסי הבית היו מוגפים וסגורים היטב, רימוני־יד לא היו לנו והחלטנו לשרוף את הבית על יושביו, מבלי לתת להם לצאת. ריכזנו את כל אש־הרובים אל החלונות והדלתות.

פתאום הרגשתי חום בצדי השמאלי. פניתי לרגע וראיתי חור גדול בבגדי, וטיפות דם נוזל. לא שמתי לב לכך, וכפי שהובהר פגע כדור בגופי אך הפצע היה קל. ריכזנו ערמות־קש והדלקנו אותן מסביב לבית. הנאצים הרגישו שהבית בלהבות, נפתח חלון ו־2 גרמנים ו־3 שוטרים פולנים, יצאו בידים מורמות. עלי, בתור פצוע, הוטל לשמור על השבויים.

נשמע פיצוץ חזק מאד והבתים רעדו, ואחריו פגזי־תותחים. כולנו, והשבויים בכלל, נפלנו ברגעים הראשונים ארצה. חשבנו שהגיעה תגבורת גרמנית. התנדבתי להתקדם לעבר תחנת־הרכבת ולראות מה קרה. ראיתי שהרכבת כולה באש וקרונות בוערים עפים באויר. הזדרזנו לחזור לבסיס כי כבר היה יום, והיה קשה לרכז את כל החבריה שהתפזרו, מבלי דעת את סיבת ההפצצה.

כשחזרנו למקום־המיפגש, נודע לנו שקבוצה בת 7 איש שהוטל עליה לפוצץ את תחנת־הרכבת ולחסל את השמירה, ראו את הרכבת שחזרה מן הגשר לתחנה והחליטו לפוצצה. חלק מחומר־הנפץ שמו מתחת לקרונות הפגזים. עם התפוצצות המוקשים התחילו הקרונות לבעור והפצצות והפגזים להתפוצץ. קולות ההתפוצציות נשמעו למרחקים עד לחווא ולוניניץ.

בסיכום היו: 18 הרוגים גרמנים ושוטרים, 5 שבויים, פיצוץ רכבת־ציוד ונשק, תחנת־הרכבת וגשר המסילה. נשרפו: המחלבה, טחנת־הקמח והמנסרה, בנין הקומנדטורה והמשטרה, וגשר העץ בדרך.

לכוחות הפרטיזנים היו 3 הרוגים ו־5 פצועים. נלקח גם שלל נשק, מכונות־יריה כבדה, 20 רובים.

הפעולה הוכתרה בהצלחה למעלה מן המשוער.

ק. קולפניצקי (סרן בצה"ל)

ביחידות קובפק

א. החיים ביערות

התאספנו למעלה ממאה יהודים ניצולי גיטו לחווא במחנה הפרטיזנים בחובוט. ציפינו בקוצר־רוח להודעת מפקד־היחידה על גורלנו. ואכן, ההודעה לא בוששה לבוא: היחידה מוכנה לקלוט כמה עשרות לוחמים בלבד, ואילו הנותרים קבלו „כתובות" ונצטוו לעזוב את המחנה. התמרמרותנו היתה רבה. קיוינו שינתן לנו להתארגן כחטיבה יהודית עצמאית ביחידת הקרב. לא הועילו הסברותינו, התחלקנו קבוצות קבוצות, ומלאי אכזבה יצאנו לדרך למחוז לובאן — מרכז הפרטיזנים ברוסיה הלבנה.

אחרי טלטולי דרך רבים הצלחנו כולנו, ברבות הימים להשתלב ביחידות הפרטיזניות שפעלו בסביבה.

בקבוצתי היו 10 איש: משה פישמן, ישראל שבורין ובנו צבי זאב שבורין, אחיינו יוסף־מאיר פלדמן, דוד קרבציק, הירשל מגדלוביץ, נח זלמנוביץ ומאיר ליכטשטיין.

„הנשק" היחידי שהיה ברשותנו בנדודינו המסוכנים היה — גרזן, שנשאתי אתי בברחי מהגיטו הבוער.

הלכנו בדרכי יערות שלא בקרבת ישובים ומשה פישמן ז"ל, שהכיר את הסביבה, צועד בראש. היינו מהלכים בלילות, ואילו ביום הסתתרנו ביערות או בקני־הסוף של הבצות.

באחד הלילות, בלכתנו בשורה עורפית אחרי משה פישמן, נראתה לנו „דמות אדם". חשדנו שאחד תזקיפים הגרמנים שומר שם. השתטחנו על האדמה, אחוזי־פחד, עד שהבחננו בחשכה ש„הדמות" אינה זעה. אחד מאתנו העיז והתקרב בזחילה ומצא... עמוד.

בחצות לילה הגענו לכפר גריצינוביץ. הרעב הציק לנו מאד והחלטנו להכנס לבית בקצה הכפר ולבקש מן האכר לחם לשבור רעבוננו. האכר נחרד מאד להופ־עתנו, הדליק מיד את התנור וניגש לשפות בשבילנו סירים גדולים עם תפוחי־אדמה שבלענו בתיאבון.

נחנו קצת והמשכנו בדרכנו, עד שנכנסנו ל„איזור הפרטיזנים". כל האיזור „נוקה" והגרמנים פחדו פחד־מות להכנס ל„שטחים המוחזקים" אע"פ שהיחידות הפרטיזניות היו בראשית התארגנותן.

מכאן ואילך עשינו דרכנו לאור היום. הצטיידנו בשקים לאגירת מצרכי־מזון מאכרי הכפרים. מהם, שהיו נותנים לנו מזון בעין יפה, ורובם — מתוך פחד להביאנו לידי מעשי נקם.

חצינו את נהר סלוץ, שעד 1939 היה הגבול המפריד בין רוסיה ופולין, ופגשנו בקבוצה של ניצולי לחווא, ומפיהם נודע לנו, כי רבים הצליחו לעבור. הגויים מן הסביבה הסיתו את הגרמנים לחסום את כל המעברים המוליכים אל לב „האיזור הפרטיזני". היה ויכוח מייגע, האם לחזור או להתעלם מן הסכנות ולהמשיך במסע. האכרים הרגישו בנו ומיהרו להודיע לגרמנים על מקום הימצאנו. מיד יצאה „פלוגת עונשין" לערוך מצוד עלינו. למזלנו הרגשנו בהם בעוד מועד והצלחנו להיעלם בעבי היערות. לאחר זמן נודע לנו שקבוצה בת 6 איש מפליטי לחווא נתקלה במארב גרמני וכולם נהרגו.

נבצר מאתנו להתקדם, אך גם לחזור לא יכולנו, באין כל סיכויים להתקבל „בעורף" אל היחידות הפרטי־זניות שדחו אותנו. בפלוגות הפרטיזניות פשתה האנטישמיות במידה מבהילה. היו בהן טיפוסים שליליים שנכנסו ליחידות מתוך חישובים אגואיסטיים. היו שבויים שברחו מהשבי הגרמני, שוטרים שנתאכזבו ו„סתם" גויים שחשבו להיבנות בדרך זו...

היינו מרותקים לסביבה שנקלענו אליה. שאלת המזון החמירה מיום ליום ובאין ברירה לקחנו באיומים את מעט המזון להחיות נפשותינו. רכשנו עוד גרזן

אחד ובלילות היינו „עולים" אל בתי האכרים ותובעים מזון. מהר נפוצה שמועה, שקבוצת יהודים מזויינת בגרזנים, משוטטת בסביבה ומבצעת פעולותשוד ורצח, ומפחד ההמון נאלצנו לעקור מן הסביבה. ההצלחה האירה לנופנים והבקענו לנו דרך אל כפר צלומץ, הוא כפר־מולדתו של אבי.

הכפר היה באיזור הפרטיזנים, וזמן רב לא דרכה בו רגל גרמנית. החלטנו להשתקע בעבי היער עד יעבור זעם. והימים ימי שלהי־סתיו. הקימונו ביקתה של חציר ובו ארובת־עשן צרה. ואח"כ בנינו חפירה (בונקר) במעבה האדמה. ה„חיים החדשים" היו משעממים עד למאד. היינו „מבלים" את הזמן בשיחות על העבר. הצטיין בסיפוריו הירשל מיגדלוביץ, שהיה איש שיחה. תמיד נמצאה ב„פעולה" קבוצה של 3—4 חברים, שמתפקידה היה לברר אפשרות להצטרף ליחידה פרטיזנית ולדאוג למנת המזון היומית. יחידות פרטיזניות הבטיחו לקבלנו לשורותיהן, אך לא קיימו את ההבטחות.

רכשנו ידידים רבים בין התושבים המקומיים, היינו מבקרים אצלם והם ביקרו אצלנו. הם היו באים לשמוע מפינו „חדשות פוליטיות", בהאמינם בתום־לבם שהמצב ידוע לנו, בעוד שהיינו מנותקים לחלוטין מן „העולם" ולא ידענו יותר מהם.

בתוך המאהל בערה „אש־תמיד", לבישול ולחימום כאחת. הטבחים הקבועים היו ישראל שבורין ודוד קרבצ'יק שידעו יפה את המלאכה. האש בערה גם בלילה, ומנו „תורן" שמתפקידו היה לאותת לנו במקרה של „אפתעה".

ה„נשק" שבידי השומר היה, כמובן, אחד משני הגרזנים. ענין הנקיון מרר את חיינו. אמנם, מים היו לנו, אחרי שחפרנו בור ומצאנו מים. אך המים לא הספיקו, והכנים פשו בנו אעפ"י שהקפדנו להתרחץ יום־יום. כל תקופת שהותנו ביער וביחידת הפרטיזנים, לא הצלחנו להתגבר עליהן.

הבגדים והנעלים שהיו עלינו בזמן הבריחה מן הגיטו נתבלו עד מהרה, וצריך היה לדאוג ללבוש חדש. השגנו מלבושי אכרים: מכנסי בד־פשתן ומעיל מבד־צמר גס מלאכת יד של האכרים שנקרא „סויטה", נעלנו אנפילאות (לאפציעס) שלמדנו לקלוע מקלפת עץ־הערבה המצוי בסביבה בשפע.

התקוה להתקבל אל פלוגת פרטיזנים רחקה מאתנו.

מיום ליום נעשה יותר קשה להשיג מזון והתחלנו לחפש עבודה אצל האכרים שהזדקקו לעזרה במשק. עבדנו בכל עבודות־השדה וגם בבנין. ישראל שבורין גילה ידיעה רבה בהקמת בתי־עץ כפריים ונעשה לבנאי „מבוקש" ע"י אכרים רבים ואנו היינו עוזרים לו ומשתכרים „בכבוד" למחייתנו.

במרס 1943 החלו הגרמנים בפעולות־מצוד לבער את קני הפרטיזנים ושארית הפליטה של היהודים המסתתרים ביערות ובבצות. כוחות צבא ותושבים הקיפו את האיזור בו נמצאנו, לעומקו ורחבו. ב„בונקר" נשארנו 6 אנשים: ישראל שבורין ובנו צבי, הירשל מגדלוביץ, משה פישמן, מאיר ליכטשטיין ואני.

משנתהדקה טבעת המצור סביבנו, נאלצנו לעזוב את המקום ועברנו ליער „עבות". שהינו שם לילה אחד ובבוקר המשכנו בדרכנו ונעצרנו לקול קריאה ברוסית: „בחורים, בואו הנה!" משהפכנו את פנינו לראות מי הקורא לנו, ראינו אנשים מזויינים לבושי חלוקים לבנים. נדמה היה לנו, שהם פרטיזנים והתחלנו להתקרב אליהם. פתאום נשמעה צעקה בגרמנית: „גשו הנה!" ונתחוור לנו שנפלנו למארב גרמני. אזרנו את כל הכוחות והתחלנו לברוח, בעוד הגרמנים שולחים בנו אש קטלנית. ראיתי את משה פישמן, מאיר ליכטשטיין והירשל מגדלוביץ שנפלו מתבוססים בדמם מפגיעות כדורי־האויב. כדור פגע גם בי בצד ימין, אך לא הרגשתי בכאב והמשכתי לרוץ. אני, ישראל שבורין ובנו רצנו קילומטרים בעבי היער עד שכלו כוחותינו ונעצרנו. בדקתי את הפצע וראיתי שאינו מסוכן כלל. בשמים חגו ללא־הפסק מטוסי־סיור גרמנים, שהנמיכו טוס וירו במכונות־יריה. מכל עבר בקעו יריות והדהדו התפוצצויות. לא ראינו כל טעם להוסיף ולהתקדם ונשארנו עומדים במקומנו.

כל מזון לא היה אתנו. אכלנו ושתינו — שלג. עם רדת החשכה נשתתקו היריות, ובעודנו תוהים על המקום שנקלענו בו גילינו לאפתעתנו שקי־קמח ע"י אחד העצים. בשפשוף אבן בברזל הצלחנו להבעיר מדורת־אש קטנה. שמנו שלג שנמס ביד על קומץ קמח מן השק, לשנו בצק ואפינו „עוגות" באש. שלושה ימים רצופים הסתתרנו במקום, ולא הבחנו בשום תנועה חשודה ביער, סימן שהמצור הגרמני הגיע לקצו ואז יצאנו לתור בסביבה. בשוטטנו ביער פגשנו אכר, שסיפר לנו על קבוצת יהודים המסתתרת בקרבת המקום

והסכים גם להביאנו אליהם. בקבוצה פגשנו 4 מחברינו ולשמחתנו לא היה גבול.

נוֹחַ לנו, שהגרמנים עזבו את הסביבה לאחר המצוד שערכו בגרמם נזקים עצומים בנפש וברכוש, ובזאת נוכחנו לראות, כשחזרנו אל ביקתתנו ביער. המעניין בדבר שאל היער בו נמצאנו קודם לא נכנסו הגרמנים כלל. היינו עכשיו 7 אנשים. באחד הכפרים הסמוכים מצאנו את צבי שבורין ובנו זאב ואת דב חיניץ' ובנו יוסף. צרפנום לקבוצתנו, בנינו בקתה חדשה וגדולה לאחסון ה„משפחה" שגדלה.

אעפ"י שחיינו „סודרו מחדש", הרי השלווה הנפשית היתה מאתנו והלאה. העובדה שדחו בתירוצים גלויים ומוסווים את קבלתנו ליחידה פרטיזנית העכירה את רוחי, וגמלה בי ההחלטה לנסות ולהגיע אל אחת היחידות שתיאות לקבלני לשורותיה.

גם תנאי חיינו המסודרים, כביכול, לא האריכו ימים. נפוצה שמועה, בכל האיזור, שהגרמנים משתמשים לצרכי־מודיעין ב„מרגלים יהודים". בראשונה נראתה לנו השמועה הזאת מגוחכת, אולם כשרבו ותכפו הלחי־שות, ראינו בהן פעולה מכוונת להביא עלינו כליה במסווה של „פטריוטיות". אות מבשר־רעה היה ניתוק היחסים של הכפריים שראונו בעין יפה. מיום ליום גדלה בדידותנו. השערתנו התחזקה, כאשר שלושה יהודים שברחו מגיטו ברנוביץ*) והצליחו לפרוץ הסגרים, לצלוח נהרות, לחצות כבישים שמורים ולהגיע לאיזורנו נעצרו ונאסרו ע"י קבוצת פרטיזנים, הוכו ועונו באכזריות, (השוטרים הגרמנים שהפכו עורם והיו לפרטיזנים ידעו את „המלאכה הנקיה" הזאת) כדי לאלצם „להודות" שנשלחו ע"י השלטונות הגרמנים למטרות ריגול. לאושרם „לא נשברו" בעינויים האכזריים והדבר עמד להם להשאר בחיים. היו עוד מקרים על רקע „הריגול", הטראגי שבהם היה באנשי־עירנו אברהם־אלחנן קולפניצקי ואשר בן שמריהו חפץ. הם בקשו פעמים להתקבל ליחידה פרטיזנית ודחום. בכל זאת העיזו לנסות ולבקש פעם שלישית לרכך את קשיחות לבותיהם של המפקדים, משהתיצבו בפני המפקדים, ובטרם הספיקו להשמיע את בקשתם, הכריזו עליהם כעל מרגלים, ומיד עטו עליהם מכל צד ודקרום בפג־יונות.

הבדידות שסגרה עלינו ויצר־הנקמה המריצוני לצאת לדרך, אל יחידה פרטיזנית ולמרבה הצער כמעט שנפלתי קרבן להסתה הפרועה של „ריגול". יחד עם כמה יהודים (לדאבוני, איני יכול לזכור שמותיהם), פנינו אל אחת היחידות ובקשנו להתקבל כפרטיזנים. התשובה היתה שאנו חשודים בעיניהם וציוו עלינו להכנס לגורן שסגרוהו עלינו על בריח. הוחזקנו בו בקור החרפי כל היום וכל הלילה, ללא אוכל. למזלי הכיר בעל הגורן את אבי והודיע למפקד שהוא מוכן לערוב עבורי שאיני „מרגל". בהתערבותו של „הגוי" שחררונו ופקדו עלינו ללכת.

ב. מול הטנקים של האויב

בכל הפחד שהיינו שרויים בו, קיימנו קשרים הדוקים עם הניצולים ששכנו קבוצות קבוצות ב„בונק־רים" בעבי היערות, ניצולי הגיטאות של לחווא, לנין וקוז'נהורודוק. במרוצת הזמן קשרנו גם קשרים עם פרטיזנים יהודים, שעודדונו בכל שהשיגה ידם.

אחרי תקופה ארוכה של נדודים, ופחד־השמדה מ„בפנים" ומבחוץ, באה לידינו הזדמנות להשתחרר מן הסיוטים האיומים ולהגשים את מטרתנו.

באיזור היער עברה יחידת „קובפק" שנהלה קרבות קשים בפולשים וסבלה אבידות רבות בנפש שדלדלו את שורותיה. ניתן להם להתארגן ולמלא את שורותיהם בכוחות־אדם וראינו בכך הזדמנות להתקבל כפרטיזנים. ואכן, משהבאנו את בקשתנו בפני המפקד ניאות לקבלנו ללא סייג. יחד אתי נתקבל ליחידה גם יוסף־מאיר פלדמן. מעתה נפתח דף חדש בחיי, דף של נקם ומלחמה באויב.

באביב 1944 חזרה יחידתנו „ממסע פולין" אחרי שהוציאה לפועל בעורף האויב מבצעים, שלא ישכחום אלפי פרטיזנים שהשתתפו בהם.

אחרי מנוחה קצרה במשך שבועות ביערות פולסיה, הוטל עלינו להיכון למסע הבא „מסע ליטא, לטביה, ואסטוניה". הגדודים והפלוגות אורגנו מחדש. הוחלף הנשק המיושן שהיה לנו במשך שנים, בנשק חדיש שהוצנח ע"י חיל־האויר הסובייטי.

התאמנו בקדחתנות, יומם ולילה, בשימוש בנשק החדיש שקבלנו ובמשך זמן קצר למדנו להפעילו בהצלחה. מפקד היחידה בחר בי להתאמן ברובה אנטי־טנקי חדיש שלא הכרתיו, פ.ט.ר. ו„הוצמדתי" להשתמש בו בפעולות־הקרב העתידות לנו.

לפי פקודת־המטה התקדמנו אל שטח הקרבות. אעפ״י שהיינו רגילים במסעות ברגל, נדמה היה לי שהדרך קלה במיוחד. התקדמנו בשורה עורפית, כשאני צועד בטוחות עם ה„תותח״ שלי, בצדי העגלות העמו־סות חמרי־מלחמה ומזון.

כל הדרך חשבתי על התפקיד האחראי שהוטל עלי, לעצור ולהשמיד את הטנקים של האויב. שהרי לא נזדמן לי עוד להלחם מול טנקים מסתערים.

הלכנו ימים עד שהגענו לאחד הכפרים שהיתה בו תחנת משטרה. השוטרים המעטים, שנודע להם על בואנו ברחו על נפשם, ופינו לנו את מקומם ללינת־לילה.

הכפר היה במרחק 4 ק״מ מהעיר סיניבקה שם חנתה יחידת גרמנים, מזויינת 3 טנקים קלים. התקדמותנו היתה תלויה בפינוי הדרך מן הגרמנים והבנתי שנצטרך לעמוד מול טנקים שיופעלו נגדנו.

לפנות בוקר תפשנו עמדות במבואות הכפר. הגר־מנים המעוצבנים פתחו עלינו באש רובים מרוכזת וניסו להסתער על עמדותינו. כל התקפותיהם נהדפו ויחידתנו המשיכה להחזיק בעמדות. אחרי הפוגה שארכה שעות מספר הגיעו במרוצה חיילי חולית־הסיור והודיעו שהאויב מתקדם לעמדותינו ואתו 3 טנקים. עמדת רובה־המגן היתה על גבשושית,עפר, ממנה לא יכלתי לראות את הדרך. לאזני הגיע רק רעש־הטנקים, טענתי את הרובה ומתיחותי גדלה. לפתע נשתתק הרעש ובעוד אני מנסה לפענח את הסיבה חודש טרטור־הטנקים. כנראה, שנעצרו כדי לבדוק את השטח.

על־ידי שכב מפקד־הפלוגה ובדק אם הרובה ערוך כהלכה. מחשבות מדכאות התרוצצו בי על סופה המר של משפחתי ובני עיירתי „והחלטתי״ שלא לתת לטנקים לעבור, להשמידם ויהי מה.

הטנק הראשון הופיע באופק, אחריו נעו עוד שנים, והחלו גולשים אל עמדותינו. כוונתי את הרובה לטנק הקדמי. הם האיטו במקצת את מהלכם, לראות מה תהא תגובתנו. עצבי היו מתוחים מתוך רגש האחריות הכבדה הרובצת עלי. בידי הופקדו תוצאות הקרב וחייהם של עשרות חברים המחופרים במבואות הכפר.

הטנקים מתקרבים והולכים: 250 מטר, 200 מטר 150 מטר... מפקד־הפלוגה השוכב לידי האיץ בי, אך חכיתי עד שהתקרבו כדי 100 מטר מעמדתי, ואז כוונתי את הרובה ומשכתי בהדק. לא שמעתי את קול היריה, לא הרגשתי את חבטת־הקת בכתפי. כל חושי התרכזו בפגיעה בטנק! מצריחי הטנקים הופעלו מכונות־היריה, וברד כדורי פוספור נתך עלינו, והיינו מוקפים מכל עבר.

למראה הטנק האחד העולה בלהבות־אש תקפני גל של עוז־רוח ו„החלטתי״ להבעיר באש גם את יתר השנים. ביריה אחת החטאתי את המטרה, דרכתי חיש את הרובה והכדור השני פגע בשרשרת הטנק, שנשאר עומד על עמדו... הצוות פורץ ממנו בבהלה ומתחיל לברוח. הטנק השלישי ניצל את רגעי ההפוגה, הסתובב וברח... אש־רובים מרוכזת הדביקה את הצוות הבורח והשמידם עד האחרון בהם. אחד אחד השתרעו בשדה הקטל לשמחת כל חיילי יחידתנו הגאים על הפעולה שהצליחה.

שעות ישבתי בעמדה מול הלהבות המלטפות את גוף הברזל החרוך של הטנק, ולבי מתרונן בי על הנצחון בקרב עם האויב האכזרי.

עוד מבצע אחד נסך בלבי משנה־מרץ וגאון לאומי.

איך נפלו גבורים

הצבי ישראל על במותיך חלל
איך נפלו גבורים.
(שמואל ב׳, א׳)

א. יצחק רוכצין הלוחם ומפקד המרד

א.

דור דור וגיבוריו, דור דור ומכביו, בדורנו — אנו המכבים. סיסמה זו היתה באולם קן־בית״ר בלחווא, השוכנת במרכז ביצות פולסיה.

יצחק רוכצין נולד בשנת 1915 בלחווא. בהיווסד קן־בית״ר, הצטרף אליו ותפס מקום כאחד החברים הפעילים בו.

בכל מאודו נצמד לעבודה, והיה אהוב ונערץ על חבריו, סמל האומץ והכח לכל הנוער היהודי בעיר.

מלא וגדוש בספרות, קורא ימים ולילות, מחבר שירים וכותב מאמרים, ועומד בקשר מכתבים עם גדולי האומה. ביאליק השיג בשבילו „סרטיפיקט לעליה ארצה, אך בוורשה נעכבה עליתו בגלל ההגבלות לעליה שהיו קיימות על חברי בית״ר. חברו יצחק עזגוד, מנהל בית־הספר העברי היה מיעץ לו בנוגע לכתביו ויחדיו ניהלו את פעולות התרבות בקן בית״ר: שעורי עברית ותנ״ך. שעות וימים היה בחברתו של השו״ב והחזן ר׳ יעקב זלצמן ולומד ממנו אמרות חכמה ובינה.

רוכצין היה גם ספורטאי מצוין, חסון בגופו ובריא ברוחו, שחיין בנהר גם בימים שהמים קפאו, ידיו — ידי־ברזל, ויודע להנחית מכה נאמנה.

כל תושבי העיר הכירו בכוחו והיה מוכן לעזור לחברו ולהגן על כל יהודי הקורא לעזרה. הפורעים הפולנים היססו לפגוע ביהודי העיירה, בידעם שמידיו לא ינקו.

בשנת 1937 נתמנה יצחק בתור יושב־ראש של ברית הצה״ר בלחווא וגם שימש מפקח הארגון הצבאי הלאומי במחתרת בלחווא. בשנת 1939 יצא, יחד עם אשר בן זלמן חפץ לקורס צבאי של האצ״ל באיוניקי, על־יד פינסק בהדרכת מפקד אצ״ל מארץ־ישראל, ובשובו התמסר לארגון העליה ב׳.

בזמן כיבוש שטחי מזרח־פולין ע״י הצבא האדום התקדם יצחק ביחד עם יעקב וניומה מורבציק, יהושע דרבסקי, אשר חפץ ומשה מיסניק מלוניניץ, בדרך לווילנה בתקוותם להגיע ארצה. אבל, רק יעקב מורבציק, ניומה מורבציק ויהושע דרבסקי הצליחו לעבור את הגבול בשלום, יצחק וחבריו נתפסו ונכלאו בבית־הסוהר בעיר לידה שבועיים ימים; הם ניסו עוד פעמיים לעבר את הגבול וכשלא הצליחו חזרו הביתה.

בזמן הכיבוש הנאצי בלחווא התחיל יצחק מיד בהכנת ארגון המחתרת. ריכז סביבו את קהל תלמידיו מימים שעברו, חברים מלומדי נסיון קרבי ונכונות להקרבה ויחד אתם הצליח לחולל את אחת הפרשיות המזהירות של תקופת ימי השואה והמרי — המרד בלחווא.

דגל פלוגת בית״ר ע״ש י. רכצין (נוסדה בוינה 1946)
די פאהן פון בית״ר־גרופע אויפן נאמען פון י. ראכטשין

ב.

גם בשעות היאוש הקודרות, עת חרב התלין היתה מונחת על צואר, תפס יצחק עמדה מכרעת בחיי הישוב בלחווא. עבודות ההכנה של המחתרת בגיטו נכנסו לשלב מעשי. למרות הקשיים לקיים אספות והדרכה בגלל הצפיפות והזהירות הקפדנית שלא יגונב ברבים דבר על קיום המחתרת, התקיימה אחת האספות בחצר זלמן חפץ, בעלית הגג של המחסן.

באסיפה נכחו: יצחק, משה לייב ואשר חפץ, משה קולפניצקי, אשר חפץ (גנדי), יהודה גוביץ, אהרון אשמן ואני. על סדר היום עמדו שתי שאלות: א) רכישת נשק; ב) היש להודיע לועד היהודי של הגיטו על קיום המחתרת? הוחלט להתקשר עם בא־כח הועד ולשמוע את חוות־דעתם. הזמינו את אליהו שכטמן, ויצחק הסביר לו את מצב הדברים מנקודת ראות המחתרת וארגונה. אליהו שכטמן הסכים מיד, שיש לארגן את כל הנוער בגיטו והבטיח להמציא כסף לרכישת נשק, אחרי שיצחק הודיע שדרושים אמצעים כספיים לשם זה. נעשו כמה נסיונות לרכישת הנשק ונכשלו, כנראה, שהספקים לא עמדו בהבטחותיהם. באחת הנסיונות התקשר דוד פינברג עם שני רוסים שנשארו אחרי נסיגתם של הצבא־האדום וגרו בכפר ליובאן והם הבטיחו לספק 4 אקדוחים בעד 10 פוּד קמח. התפקיד לרכישת הקמח הוטל עלי. קבלתי 2 חליפות בגדים להחליפם לקמח. מכיוון שעבדתי בטחנת־הקמח סדרתי זאת בנקל. כשהקמח היה מוכן באו משה לייב חפץ עם שני הרוסים וקבלו את הקמח ולמחרת הצטרכו לספק את האקדוחים, כמדובר. אבל הם לא באו וכפי שהוברר, הם ברחו באותו לילה והצטרפו לפרטיזנים. נעשו נסיונות נוספים לרכישת נשק. הצלחנו גם להתקשר עם הפרטיזנים שבסביבה, אבל עזרה ממשית לא יכולנו לקבל מהם והגרמנים הזדרזו לחסל את המבצר האחרון של תושבים יהודים בכל הסביבה.

יום לפני חיסול הגיטו, מסר לי יוזיק פיצניר, פולני שנתמנה למנהל תחנת הקמח, במקום עבודתי, שמכינים בורות עבור היהודים. מיד הלכתי להודיע על כך ליצחק, הדבר היה ידוע לו וצווה עלי לשתוק ולא לעורר פאניקה.

לפנות ערב הוקף הגיטו ע״י שוטרים, יצחק קרא לאספה בבית קולפניצקי לדון בשאלה מה לעשות. הוא שלח את אהרן אשמן ואשר חפץ לספור את השוטרים הניצבים מסביב לגיטו והם הודיעו על שמירה של 22 שוטרים, אחד על שטח של 50 מטר כמעט. יצחק הציע לאסוף את כל הנוער וציווה שהמבוגרים והילדים יתלבשו ויהיו מוכנים בשקט בבתיהם מבלי לעורר את תשומת־לב השוטרים. הנוער יתחלק לקבוצות כמספר השוטרים, וכל קבוצה תתנפל על שוטר אחד תפרק את נשקו, וכל תושבי הגיטו יצאו אז ליערות. תכניתו נתקבלה ונקבע הזמן לביצוע הפעולה בחצות לילה כשיחזרו הפועלים שנסעו לזיטקוויטש. קבוצת הפועלים היתה 100 איש, והשוטרים לא ישימו לב לכך שמסתובבים אנשים בגיטו. היתה, איפוא, כל האפשרות להשתלט על השוטרים ולהגיע עד הבוקר אל הביצות ביערות גריצין.

לאספה באו דב לופטין וכל חברי הועד. דב לופטין ויעקב מעסטער היו נגד הפעולה בהסתמכם שכבר היו מקרים כאלה והם הצליחו להסתדר עם הגרמנים, הם הציעו להיות מוכנים ולחכות עד שעה 5 בבוקר ואם יבואו הגרמנים לקחת את הפועלים לעבודה, כרגיל, סימן שאין מה לפחד. יצחק התנגד ללופטין, ואמר שבבוקר יהיה כבר מאוחר, כי בינתיים תגיע תגבורת של גרמנים ושוטרים ולא נוכל לעשות דבר. הויכוח נמשך זמן רב, ולבסוף הוחלט לחכות עד הבוקר. גרמו לכך הלחץ מצד הועד והדאגה לגורל הזקנים והילדים שלא יכלו ללכת יחד עם הנוער, האמינו בתקוה שבלחווא לא יקרה אשר קרה ליהודים בישובי הסביבה.

הלילה היה ליל־שמורים, אף אחד מאתנו לא הלך לישון. אך תושבי הגיטו ישנו את שנתם מבלי שידעו מה מחכה להם למחרת. באספה אמר יצחק: הלילה הוא האחרון לקיום הגיטו ותושביו מוכרחים לעשות דבר שלפחות חלק מאתנו יצליח להנצל. באין לנו נשק, נכין בקבוקים עם נפט, נתחלק לקבוצות, וכל קבוצה תקבל עליה להדליק מספר בתים באש וכשהגיטו יעלה בלהבות, בתוך המהומה, ננסה להנצל כל אחד לפי יכולתו. הצעת יצחק נתקבלה.

הבוקר הגורלי הגיע, הפועלים שהצטרכו לצאת לעבודה היו מוכנים וחיכו לליווי של גרמנים שיבואו לקחתם. חכינו במתיחות. כל רגע נמשך שעות, ולבסוף ראינו מרחוק את הגרמנים הממונים על הפועלים באים. רגש שמחה עבר עלינו. אבל מיד נוכחנו ששמחתנו היתה לשוא. בהתקרבם לגיטו יצאו לקראתם גרמנים מהקומנ־

דנטורה של הוורמאכט והזמינום למשרד הקומנדנטורה וכעבור רגעים מספר, יצאו מפקחי־העבודה וחזרו כלעומת שבאו.

אז היה ברור לכל שכלו כל הקצין ואין תקוות. עלינו לפעול. מיד הגיעו פלוגות ס.ד. מקוזנהורודוק והקיפו את כל הגיטו במכונות־יריה מכל הצדדים.

דב לופטין יצא אל ה„געביטסקומיסר" שהגיע מפינסק. לבבות אלפי התושבים דפקו בתקווה, אולי בכל זאת ירחם. ויעלה בידי לופטין להפר את רוע הגזרה.

יצחק שהיה בטוח שכל המאמצים לא יצליחו, פקד לאסוף את כל חברי המחתרת בביתם, בבית לא היה אף אחד, הכל עמדו בחוץ וחיכו לשובו של לופטין.

יצחק הציע שאנו, 26 איש הנוכחים כאן, נעמוד בראש המבצע ונרכז סביבנו את כל הנוער וכאשר יעלו להבות בכל הגיטו, הוא יכריז: יהודים ,החוצה' להנצל! אנחנו נפנה לעבר המחלבה ובאין ברירה ההמון ירוץ אחרינו, ואם נצליח לפרוץ את הדרך אז נתקדם לפריפט ומשם נשתדל להתקשר עם פרטיזנים ולחדור ליערות גריצין.

וכה היו דבריו: „חברים, תזכרו, אנו צריכים ללכת הראשונים בלי מורא ופחד מפני כדורי הגרמנים, לא לסגת, מי שגרם מזלו ליפול חלל יתנחם בכך שפילס את הדרך לאחרים לחיים בגופו; אם לא נצליח לפרוץ את הדרך, נובל כצאן לטבח לבורות המוכנים. אין לנו מה להפסיד, מוטב ליפול בריצה מכדור מאשר ללכת בריצה לקבר. יש לנו סיכויים שחלק יצליח לברוח ולנקום את דמם של ההרוגים. מטרתנו — קדימה ולא לסגת, אם גם תראו נופלים הרוגים. ואני מקווה שההמון לא יפגר אחרינו. אם אתם מסכימים לכך תצוו להכין כל מה שניתן להכין: גרזנים, סכינים, מוטות ברזל וכו'.

כולנו הסכמנו לדבריו ויצאנו להתבונן ולהכין את ההמון.

בינתיים חזר לופטין והודיע שאפסו כל התקוות ואלו הם הרגעים האחרונים לחיינו ויש לעשות את כל האפשרי. הוא הודיע, על רשימה של 16 משפחות שהגרמנים רוצים להשאיר בחיים ומשפחתו ביניהן, אבל הוא קושר את גורלו בגורל כולם, וימות יחד עם כל תושבי הגיטו.

ניתן צוו להתחיל בפעולה. לופטין הצית באש את בית הועד, ביתו של זלמן חפץ, להבות עלו גם מיתר הבתים. כל הגיטו עלה בלהבות — ואנחנו מסביב ליצחק. הוא מכריז לפי התכנית: „יהודים, כל הרוצה להנצל — אחרי!" הוא צועד בראש לעבר המחלבה, לפרוץ את הגדר וההמון אחריו. בהתקרבו לגדר פתחו עלינו הגרמנים באש ממכונות יריה, ההמון נסוג, נשארנו קבוצה קטנה, ואין אפשרות לפרוץ, יצחק אמר: הפסדנו את האפשרות האחרונה, נובל כצאן לטבח.

קבוצות ס. ד. עם רובים אוטומטים חדרו לפנים הגי־טו והתחילו לרכז את האנשים בפינה על־יד הנהר.

יצחק, בראותו שכלו כל הסיכויים התנפל על גרמני מס.ד. ובגרזן מחץ את ראשו, הגרזן פגע בין האוזן וכובע־הפלדה. הגרמני נפל ארצה, דרך הנסיגה ליצחק נסגרה על־ידי שוטרים וגרמנים שרצו לתפסו ובאין ברירה קפץ לנהר ושם פגע בו כדור רוצחני. הנוער התנפל על הגרמנים והתחיל קרב לחיים ולמות. אני התקדמתי לעבר שער הגיטו שניפרץ על־ידי הבחורים, ותחת מטר כדורים זרמו מאות בורחים בהשאירנו את הגיטו אחוז בלהבות, פגרי גרמנים, וגופות יקירינו, שנפלו כגיבורים.

(שמעון חפץ)

דב (ברל) לופטין — ראש הקהל המבורך

דב לופטין נולד בשנת 1900, בעיירה ויסוצק, בגליל פולסיה. בגיל 10 נתייתם מהוריו והתחנך בבית אחותו, בסרני.

ב־1924 הכיר את צפורה (פייגל) צ'צ'יק, לבית רומנובסקי, ובא אתה בברית־הנשואין. השתקע בלחווא ושלח ידו במסחר־תבואה. הצליח בעסקיו ובשותפות עם ר' ישעיהו שכטמן יסד בית־מסחר לקמח ומכלת בסיטונות.

עד מהרה השתלב בחיים הציבוריים של העיירה והיה לאחד העסקנים הפעילים בה. ביוזמה ובמרץ שהיו טבועות באופיו. משנבחר ליו"ר ההסתדרות הציונית שימש הרבה שנים בתפקידו והיה ער לכל בעיה ציונית. היתמות שפקדה אותו בהיותו ילד, הטביעה בו חותמה והיה רגיש לבוא לעזרה לכל זקוק לסעד.

לא השיב פני איש ריקם. ולא נח ולא שקט עד שמלא את בקשתו.

בשנת 1939 עברה העיירה לשלטון הרוסי וקומץ הקומוניסטים היהודים מצא שעת כושר „להתנקם" בו על פעילותו הציונית רבת־השנים. צבי (הרשל) נוימן, שנמנה עם הפעילים של המשטר החדש הביא אתו פועלים לביתו, סגר את המחסנים עמוסי הסחורה וקבל לידיו את המפתחות.

למרבה הצער, השתדל אצל הרשות שיכלילוהו ב„סידרת" המגורשים הראשונים לסיביר. אולם לא איש כלופטין ירתע מפני רודפים־משנאים. בתבונתו הבין שאת הזכות לחיים אין לבקש אצל „הנמושות" החנפים לשליטיהם. נסע אל שלטונות המחוז בלוניניץ, נכנס ישר אל נ.ק.ו.ו.ד. (משרד הפנים) הכל־יכול, ושיכנע את הקומיסר הזועם, שנעשה לו עוול, בניגוד לחוקי היסוד של האזרח. דבריו התקיפים פעלו על הקומיסר והוא מסר בידו „הוראה" להחזיר לו מיד את המחסן וכל אשר בו. הרשל ניימן קבל נזיפה חריפה על יחסו הבלתי־צודק כלפי האזרח...

הצלחתו של לופטין שימשה תריס בפני החרמות בשרירות של שאר בתי־המסחר שעמדו ל„הלאמה". במשך ימים ספורים „מכר" לופטין את המלאי שהיה שמור במחסנו ופנה לשלטונות בבקשת עבודה, כאזרח ישר החי על יגיע־כפיו.

מיד ניתנה לו משרה מכובדת ואחראית כמנהל המזנון של תחנת הרכבת בעיר המחוז לוניניץ. חוש־המסחר והארגון למופת שגילה בעבודתו הקנו לו שם־טוב בפקידות הגבוהה של מסילות הברזל והוא נתמנה לספק הראשי ומנהל המזנונים של כל תחנות הרכבת לאורך המסילה — מלוניניץ בואכה בריסק־דליטא.

אע"פ שהיה לו „עבר חשוד" ניתנה לו, רשות־כניסה לשטחי רוסיה הפנימיים, ובתוקף תפקידו ביקר בהומל, מינסק ועד למוסקבה הגיע. לביקור כזה לא זכה אף אחד מהקומוניסטים הותיקים.

בזמן נסיגת הצבא האדום העמידו לרשותו רכבת, שחיכתה לו שעתיים בתחנת לחווא כדי להסיעו יחד עם משפחתו, לפנים רוסיה. אשתו צפורה, עכבה את הנסיעה, מפני שלא רצתה להינתק מבני־משפחתה שהתגוררו בעיירה.

לופטין ומשפחתו נשארו בעיירה בימי שלטון הדמים של הנאצים. וכתמיד, חש בלבו את הקריאה להתייצב לימין אחיו המושפלים ואובדי־העצות.

ביום הראשון לכניסתם, הודיעו הגרמנים שהיהודים נתבעים להמציא להם מיד 6 זוגות מגפיים ולא — יערכו מרחץ־דמים. כל היהודים הסתגרו בבתיהם, ואף אחד לא העיז לצאת ולנקוט פעולה. רק לופטין העיז לצאת, בקומה זקופה, למקום חניתם והודיע להם שיטפל במילוי תביעתם. בעזרת אליהו שכטמן השיג את המגפים ומסר לידיהם. ביוזמתו וקור־רוחו נמנע הרג יהודים ביום הראשון לשלטון האימים.

הקהלה נדרשה לבחור ב„ועד יהודי" („יודנראט") וטבעי היה שהבחירה נפלה עליו. כל מרצו וכשרונותיו שיקע במלחמה לטובת אחיו ועדתו. כשבאו פלוגות הס"ס לעיירה, היתה אתם תכנית מפורטת להשמדת האוכלוסיה היהודית. כינוס כל הגברים בחווה תכליתה היתה — השמדה. גם בורות נכרו ועמדו הכן „לקלוט" את גוויות המומתים.

הנידונים למות ידעו מה צפוי להם. בתוך התדהמה האיומה היה לופטין אחד אשר „שלט ברוחו" והוא הצליח להתקשר עם מפקד „פלוגות החיסול" ולשחדו, ונמנע האסון.

לאחר זמן נודע שהיתה זאת „הפלוגה" שחיסלה בתחבולות־עורמה את יהודי פינסק, דוידהורודוק, לוניניץ ועוד ישובים יהודים לעשרות.

לא עבר יום, שלא התרחשה צרה או גזירה על האוכלוסיה היהודית ולופטין עמד במגע עם המפקדים „הגדולים" והקטנים ועשה להצלת נפשות. נזכיר כמה מקרים, שנשתמרו בזכרוני, המפיצים מעט אור על עבודתו העצובה:

באחד הימים הופיע מטוס והצניח כרוזים אל האוכלוסיה הפולנית שלא להיכנע ולחבל במכונת־

המלחמה של האויב. כרוזים אחדים נשאו ברוח ונפלו בשטח לחווא, בקרבת מקום העבודה של קבוצת יהודים. הנוגשים הגרמנים שהשגיחו על העובדים, הרימו כרוזה אחת ומשעמדו על תוכנה ביקשו לכלות חמתם ביהודים העובדים בפיקוחם. בתום העבודה הביאום לבית־הקברות וצוו עליהם לחפור קברים — כל אחד לעצמו. גם אחי יצחק בן ה־15 היה בקבוצה הזאת.

הדבר נודע ללופטין ומיד התקשר עם מפקד ה„וורמאכט" שהריץ פקודה לא לבצע את ההריגה. 13 בחורים נצלו מידי המוות, ברגע האחרון ממש.

חיילים יהודים מן הצבא האדום שנפלו בשבי הגרמנים, הצליחו לברוח ולהגיע ללחווא. הם היו מן „המבוקשים" ע"י הרוצחים, ואילו נתפשו היו מוצאים להורג מיד. גם כל המושיט להם עזרה, היה צפוי למות.

אעפ"י שחומרת הפשע היתה ידועה לו היטב לא פקפק לופטין וצרפם אל התושבים היהודים. יתירה מזו: הוא השיג גם בשבילם תעודות (מזויפות, כמובן) ורשמם כתושבי־קבע בעיר.

מקרה מופלא היה באחד, זליג מרגולין, איש לנין, שהגיע ללחווא בקבוצת שבויים שברחו מהשבי; כולם נתפשו והוצאו להורג ואילו הוא היחידי הצליח לחמוק מידי הגרמנים ולהתקשר עם לופטין. הוא החביאו בבית אלתר ובלומה דולגופיאטי כשסכנת נפשות מרחפת על כולם. כעבור ימים אחדים הצליח להשיג תעודת־זהות בשבילו ו„לאזרח" אותו.

לופטין הכיר לדעת את „נפש" המרצחים, ובפקחותו הרבה ידע להערים עליהם ברוב כשרון ב„משא־ומתן" שניהל אתם. כל פעם הציגו הגרמנים תביעות „דמיו־ניות" שהועד יספק להם מצרכים ממצרכים שונים. לחווא לא היתה מעולם „עשירה", ובימי השואה נשדד הרכוש היהודי בידי פורעים מקומיים וגרמנים. האוכ־לוסיה היהודית עשתה מאמצים למעלה מכוחותיה כדי למלא את תביעות השודדים. הדבר נעשה רק בכוח „עמידתו על המקח" של לופטין. אם התביעה היתה על 100 זוגות מגפים הגיע ל„עמק השווה" על עשרים... לופטין היה יהודי גאה ובזה היתה גדולתו. הוא לא נתן לאויבים להרגיש את מצוקת אחיו המעונים והנרדפים; הוא לא הופיע בפניהם כמבקש חסד, וגם הרוצחים ידעו להעריך זאת.

הרצח השפל שעשו הרוצחים ביהודי דויד־הורודוק לא נתן לו מנוח. לופטין עמד בקשרי מסחר עם דויד־הורודוק ובקר בה בקביעות, פעמיים בשבוע. בכל הזדמנות היה אומר, שלא ינוח ולא ישקוט עד שלא יקח נקם במרייקא ימ"ש, מפקד־דוידהורודוק בחסד הרוצחים הגרמנים, שנצח על מלאכת ההשמדה.

בהיותו ב„קשרים" עם המפקדים הצבאיים באיזור הכיבוש, השפיע עליהם בדבריו, שמרייקא עשה ברמאות והשמדת היהודים היתה לשם גזילת הרכוש הרב, שלקח לעצמו. הם החליטו לברר את החשד, ודרשו שגם לופטין יהא נוכח בזמן הבדיקה אצלו. הוא הביע את הסכמתו, אך היה חשש שיפול בדרך קרבן למזימות הרוצחים משני הצדדים, ואז הביע אשר בן־זלמן חפץ את רצונו להילוות אליו — אולי יהססו אז לבצע מזימה אפלה. הם הגיעו למרייקא, ערכו אצלו חיפוש מדוקדק ומצאו רכוש יהודי רב; הוא נתגלה ברבים כגנב, וחנו סר בעיני הממונים עליו... לחווא היתה העיירה היחידה בכל הסביבה שעד יום חיסולה לא הוצא בה אף אחד מתושביה להורג. יום־יום ושעה־שעה התהפכה החרב על צואר יהודים „שחטאו" ובכל זאת לא הגיע הדבר לידי רצח. תמיד היה לופטין מופיע „ברגע האחרון" ומחלץ את הקרבן מידי הרוצחים צמאי־הדם.

וגם ברגעים האחרונים של הגיטו נתגלה לופטין בכל גאונו היהודי. הוא היה הראשון שהצית במו־ידיו את בית זלמן חפץ ששכן בו, את משרד הועד ובזאת ניתן האות להתקוממות נגד המרצחים. בשאט־נפש דחה את ההצעה „הנדיבה" של הרוצחים להשאיר בחיים אותו ואת משפחתו ועוד 12 יהודים. כשנכנס לביתו, פנה אל אשתו צפורה ואמר: „קחי את הילדים ונלך יחד עם כולם. גם אנחנו יהודים..." (שני בנים היו לו, אהרן ואריה).

והוא היה גם הראשון שהתנפל על גרמני שהחזיק תת־מקלע וניסה להוציאו מידו ותוך היאבקות עם הרוצח, נפלט כדור ופצעו בידו.

הצליח לברוח עם מחנה הבורחים לפריפט והגיע אל מחנה פרטיזנים. בזמן הראשון לא השתתף במבצעים, מפני שהפצע לא הגליד. גם בחיים הפנימיים של המחנה לא היה פעיל, כי שויבקה ויצחק ליכטנברג דכאוהו עד עפר, מחשש שכשרונותיו יעמדו לו והוא יתמנה במקומם כמפקד הפלוגה. רגילים היו להכריז באזניו בכל הזדמנות: „כאן לא לחווא". פה אנחנו המצווים"...

חיים רימר, שהיה אתו בפלוגה אחת, מספר, שפעם

נצטווה לופטין ללוותו אל אחד האכרים, לקחת ממנו נשק הוא הרגיש ברע, ובאמצע הדרך חלש עליו לבו והתעלף. בעמל רב השיב את רוחו, ואז גילה לו שהוא חושש ללבו. במעמדו חל שינוי אחרי שהחטיבה היהודית נתמזגה עם הפלוגה הרוסית. שלא כמפקדים היהודים, עמדו המפקדים הרוסים עד מהרה על כשרונו־תיו והטילו עליו לעמוד בראש מבצעים. הוא היה האחראי לפעולה שביצעה את פיצוץ בית המועצה המקומית (גמינה) של לחווא. ב־8 לנובמבר 1943, בהיותו בתפקיד, נפצע פצעי מות, בפצצה שפגעה בו ומת בדרך אל המחנה.

לבו היה מלא תכניות, ובמיוחד חיפש דרך להתקשר עם העולם היהודי ולהודיע על ממדי השואה. אכן, לא זכה להגשים את תכניתו, הלב היהודי הגדול והחם נדם לנצח, ווהא מצא את מנוחתו האחרונה בבית־עלמין פרטיזני קטן, בקרבת הכפר סיטניצה.

זכרו יישמר לעד בלב כולנו.

(לאה רומנובסקי—פלקס)

האחים משה־לייב ואשר חפץ

משה לייב חפץ

תמונת אשר חפץ

משה־לייב ואשר, בניהם של זלמן וחוה חפץ נולדו בלחווא במשפחה ציונית קנאית ולאומית. בית־אביהם היה בית־ועד לנוער ולמורי בית־הספר העברי, שמצאו בו אכסניה טובה בהגיעם לכהונתם בעיר.

הרבי מסטולין, ר' משה פרלוב זצ"ל, מדי הגיעו לביקור בלחווא היה קובע את אכסניתו בביתם. האחים משה־לייב ואשר עזרו לאביהם בעסקיו ובשעות הפנאי התמסרו לעבודה צבורית בין הנוער. עודם נערים הצטרפו לתנועת בית"ר והיו מבין הפעילים בה ביותר. משה־לייב הגיע לדרגת מפקד קן־בית"ר וגם אשר, הצעיר ממנו, היה עסקן מובהק בתנועה בלחווא.

אחרי שנכשל משה־לייב בנסיונו לעלות ארצה בעליה „בלתי־חוקית" התגייס לצבא הפולני ושרת בו שנתיים בדיביזית התותחנים ה־11 בעיר בידגושץ'. הוא הצטיין בקליעה למטרה, ולחג־הפסח בא לחופשה, והוא חיל זקוף קומה חגור חרב לתפארת ואנו, המון ילדים היו מלווים אותו בהערצה.

בפרוץ המלחמה ב־1939 נקרא אל הצבא הפולני ונפל בשבי הגרמנים, עלה בידו לברוח מן השבי והוא הגיע ללחווא בזמן השלטון הסובייטי והוא שבור, רצוץ וחולה. עם החלמתו רצה לעלות לארץ דרך ווילנה, שנמצאה אז בידי ליטא, לא הצליח ונשאר בלחווא.

עם כיבוש העיר ע"י הגרמנים, נעשה בית זלמן חפץ למרכז האוכלוסיה היהודית, שם גר דב לופטין, אחד הלוחמים לקיום הישוב ומחלצו מכל צרה. האחים משה־לייב ואשר עסקו במרץ בארגון היציאה לעבודה והיו בעצמם לדוגמא. יום־יום היו יוצאים לעבודה עם כל המשפחה, ואף אחיהם הקטן, יהודה'לה.

ביולי 1941 יצאנו עם משה־לייב ועוד כעשרה בחורים לעבודה, לאסוף ערמות־שחת ע"י תחנת־הרכבת

ע״י ביתו של גוטקובסקי, שהיה ראש עירית לחווא וסביבתה. אשתו של גוטקובסקי מסרה לנו כרוזים שהופצו בלילה מאוירון רוסי בשפה הפולנית, בה קוראת וונדה וסילבסקה לפולנים להתאזר בסבלנות ולהתכונן להתקוממות נגד הגרמנים. לא עניינו לה כלום והיא הלכה ומסרה לבעלה ולגרמנים, שאנו מפיצים כרוזים אלו, וכי אמרנו שסופם של הגרמנים קרוב לבוא. המשטרה החליטה להוציאנו להורג וכבר הכינו בור לקברנו. את משה־לייב אסרו הראשון ואחריו היינו אנו בתור. אכן, אחרי שידולים עלה בידי דב לופטין להפר את הגזרה ולשחררנו.

תוך סכנת נפשות פעלו משה־לייב ואשר בין המ־ספקים מזון לגיטו, היו יוצאים בלילות מחוץ לתחום והחליפו את שארית הרכוש היהודי במזון אצל התושבים הנוצרים.

נתקבלו ידיעות על השמדת הישובים היהודים הסמוכים, והוברר שגיטו לחווא הוא בתור לחיסול. המחתרת המאורגנת, שבראשה עמדו יצחק רוכצ׳ין ומשה־לייב הרחיבה שורותיה, התחילה בפעולה נמרצת להתכונן להתקוממות. בבית משפחת חפץ נעשו כל ההכנות והתכניות להתקוממות ופריצת שערי הגיטו.

האות למרד נתן אף הוא מבית זלמן חפץ.

אשר נפרד מההורים ואמר: „אני לא אלך כשה לטבח, לפני שאמות מוכרח אני להרוג לפחות אחד מהם!״ ואת דבריו קיים! עת הבחורים התנפלו על הגרמנים, הוצת בית אחרי בית, ועלו בלהבות. אשר מחץ בגרזן ראש גרמני ע״י הבאר מול שער הגיטו; משה־לייב עזר לו לפרק את נשקו של הגרמני, הוא לקח את הרובה ואשר את האקדח, ואחיהם יהודה׳לה על־ידם. משה־לייב ירה ברובה עד הכדור האחרון, פרץ את שער הגיטו והתחיל לברוח עם הרובה: אשר כוון את האקדח בגרמנים, כדור גרמני פגע בו והוא נפל ארצה כשהאקדח בידיו. הגרמנים ראו את משה־לייב עם הרובה וירו בו מכל צד. הוא התקדם כשבגדיו נקובים מעשרות כדורים, הוא מסר את הרובה לידי יעקב אברמוביץ שרץ אחריו, ומיד ליד הגיע הרובה עד למחנה הפרטיזנים.

יהודה׳לה, אחיהם הקטן בן ה־14 רץ עם הבורחים מן הגיטו, כשהוא פצוע הגיע עוד מרחק רב ונפל ע״י הנפחיה של סנדר פלוטניצקי. מאחורי ביתו של אלחנן כל״ז, ראיתיו שוכב על האדמה כשבידו צרור סגריות וגפרורים ואומר: קחו, תחליפו, אולי תקבלו פרוסות־לחם.

על גדות הפריפט פגש משה־לייב את אחותו חיה׳לה ואתה הגיע עד מקום־ריכוז של הפרטיזנים.

אביהם ר׳ זלמן חפץ, ברח אף הוא מן הגיטו, מבלי לדעת על ילדיו שנשארו בחיים, חיפש מקלט אצל ידידיו שהיו לו בשנים עברו, בין הכפריים הרוסים, אך אחד מהם הסגירו לידי הגרמנים.

בהיותו בין הפרטיזנים פיתח משה־לייב פרשת גבורה ונקמה, הצטיין כאחד הלוחמים הטובים וכנוקם דם משפחתו ועמו. אחיו אשר, שהיה מוטל ארצה עם האקדח ביד, שימש לו כסמל וכנר לרגליו בכל פעולותיו נגד המרצחים הגרמנים ומשרתיהם. לאחותו היה אומר: „כשאני נזכר באשר דמי לא יודע מנוחה״ ולא היה עובר יום שישאר במחנה ולא יצא לפעולה.

בקרבות היה תמיד בין הראשונים, למרות היחס ליהודים שלא היה מעודד, הוא קבל כמעט בכל מסדר הבעת־תודה מן המפקדים על אומץ־לבו והצטיינותו בפעולה. והוא הפליא להרוג גרמנים ושוטרים, והיה מביא שלל רובים ומכונות־יריה שהסיר מגופותיהם.

באחת הפעולות, כשיצאה כל היחידה לכבוד ה־1 למאי 1944, להשמיד את חיל המצב הגרמני על הנהר סיטניצה, נפל משה־לייב בקרב, יחד עם מפקד פלוגתו. לגרמנים נגרמו אבדות קשות, אבל הפרטיזנים לא יכלו לקחת את גווית משה־לייב ומפקד פלוגתו בנסיגתם וכל הנסיונות לכך לא הצליחו.

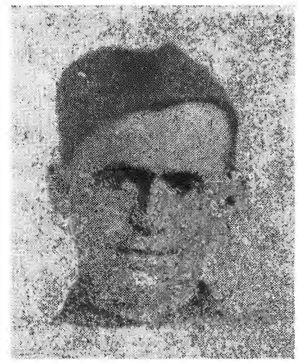
בנפלו אבד למשפחת היהודים הלוחמת בין הפרטיזנים אחד הלוחמים האמיצים שהרים את כבודם בין שכניהם הרוסים.

הוא לא הגיע לקבר ישראל, ונקבר בבית הקברות הנוצרי בכפר סיטניצה, וצלב גדול על קברו.

שלום לעפר האחים הלוחמים, זכרם לא ימוש מאתנו לנצח.

(יהושע ליכטשטין)

האחים דוד ויצחק פינברג

דוד פיינברג

יצחק פיינברג

במרכזה של לחווא התפתל הנהר סמירץ ואי קטן חיבר את העיר בגשרי־עץ שנטו על הנהר.

רעש טחנת־הקמח התמזג בשאון גלי־הנהר ורשרוש עצי הליבנה והערבה על החוף. בלילות שטו דייגים ודגו לאור פנסים וצעירים היו מטיילים בסירות־משוט בנהר. האי הקטן היה פינת־החמד בעיירת מולדתנו.

על האי הקטן היו חמישה בתים, שיהודים התגוררו בהם. ביניהם ביתו של משה פינברג, המוקף גן עצי־פרי וכוורות־דבורים (המשפחה היהודית היחידה והראשונה שעסקה במקצוע הכוורנות).

בשנת 7—1936 חלקה חברת י.ק.א. כוורות־דבורים למספר משפחות נוספות. על שפת הנהר היתה חורשה, ובימי ששי בשבוע היו הרבנים והאדוקים באים אל הנהר להתרחץ במקום צנוע זה. בזיעת־אפים, עמל רב, וכשרונות עבדו משה פינברג ובניו בעבודות־עץ, נחושת וברזל, והצליחו לפתח תעשיה, שהיו בה, יחידים בלחווא. הם התחילו בעבודה בתור מסגרים־נפחים והקימו 2 טחנות־קיטור, מנסרת־עץ, מכונות מתבן מיכני מגרסה וכו'. והיה בדברים משום חדוש בסביבה שעדיין היו רואים בה טחנות־רוח בלבד.

ביצוע העבודה היה בידי בניו קופל, דוד ויצחק ואף אברהם בן־הזקונים עבד מנעוריו בתור מכונאי־קטור. הבנים היו גבוהי־קומה, חסונים ורחבי־כתפים, עסקו בספורט ובהיותם שחיינים הצילו רבים מטביעה בנהר. אביהם משה פינברג שהציל הרבה אנשים בנהר זכה באותות הצטיינות „על הצלת אדם ממוות". הבנים, שגדלו בעושר הצטרפו אל תנועת החלוץ וא"י העובדת והתכוננו לעלות לארץ.

דוד נולד בשנת 1913 בלחווא, היה חבר „השומר הצעיר" והחלוץ, היה בהכשרה, ובצבא הפולני שירת בחיל־התותחנים. בפרוץ מלחמת 1939 גויס והשתתף בקרבות ע"י צנסטוחוב והיה בין מגיניה של וורשה. שם נפל בשבי הגרמנים, ולפי ההסכם הרוסי־גרמני שוחרר מן השבי וחזר הביתה.

כאן גויס לצבא הרוסי ושוב נפל בשבי על־יד הומל (רוסיה הלבנה) ובדרך למחנה השבויים טרבלינקה ע"י לובלין פגש את גיסו מרדכי רוז'בסקי, שניהם קפצו מן הרכבת והגיעו אחרי נדודי דרכים עד לחווא.

יצחק נולד בשנת 1918 בלחווא למד בבית־ספר „תרבות" בדודהורודוק, היה אחד הפעילים בהנהגת הקן של „הנוער הציוני" בלחווא.

בזמן הכיבוש הגרמני עבדתי יחד עם דוד ויצחק בטחנת־הקמח והמנסרה בשביל קבוצת „טודט" הגרמנית שהתעסקה בבנין גשרים. החיל הגרמני האחראי על ניסור העצים היה „בפטיסט" ובניגוד לאמונתו התנהג באכזריות והתפרץ בצעקות וקללות. לדוד היתה עליו השפעה והיה משתיקו ומרחיקו ממקום העבודה, בהבטחה שהכל יעשה בסדר וכרצונו.

למשה פינברג ובנו דוד היתה גם השפעה רבה על הצורר הוך, בא־כוחם של שלטונות הכיבוש בפינסק. הצורר הוך שהיה „פולקסדויטש" עבד לפני פרוץ המלחמה בתור מסיק־קטור בטחנת הקמח של פינברג, ובהגיעו לשלטון הצליחו לפעמים להניעו לבטל גזירה.

כשיצחק רוכצ'ין התחיל בתכנון המרד היו עוזריו הראשיים דוד פינברג ומשה־לייב חפץ, שהיו בעלי נסיון קרבי וצבאי. דוד טיפל בהשגת נשק. התקשר עם שני רוסים שנשארו בעיר אחרי נסיגת הצבא־האדום והם הבטיחו לספק 4 אקדוחים תמורת 10 פוד קמח. הדבר לא יצא לפועל כי שניהם ברחו והצטרפו לפרטיזנים. במיוחד התעסקו דוד ויצחק פינברג באספקת קמח לגיטו ב„סחר חליפין", תמורת בגדים ותכשיטים שנמכרו לגויים שבאו לטחון החטה.

בלילה ה־2 לספטמבר 1942, הוטל לפי התכנית של יצחק רוכצ'ין ודוד פינברג, על אהרן בן עובדיה אשמן להיכנס בדברים עם שוטרי הגיטו ע"י ביתו של ישראל ברודצקי. דוד היה צריך להתנפל על השוטר להרגו ולפתוח את גדר הגיטו ליציאה המונית.

אולם כשנודע הדבר ל„יודענראט" ולרבנים הם לא הרשו להוציא לפועל את התכנית בטענה שאולי יצליחו לשחד את המרצחים.

בזמן ההתקוממות בגיטו ציווה אביהם לאברהם ודוד להיות יחד אתו. תוך מהלך הקרב נפל דוד בכדור רוצחני על־יד ביתו של שלמה מרדכי מורבציק. אחיו אברהם ראה כשהוא נופל ארצה. יצחק נהרג בגיטו בזמן ההתקוממות. לפי הידיעות שקבלנו אחרי שחרור העיר מפי אכרים שעסקו בהובלת גופות הנרצחים, היה דוד שרוף עד שקשה היה להכירו.

האחים, הנאהבים והנעימים סיימו את חייהם בגבורה, תוך קרב עם המרצחים. (שמעון חפץ)

משה קולפניצקי

בין הקדושים שנפלו בגיטו לחווא לא נשכח שם משה בן יצחק קולפניצקי. נולד בלחווא בי"ד טבת 1920, להוריו יצחק ופסיה קולפניצקי. למד ב„חדר" ובבית־ספר „יבנה" שנוסד אז. בגיל צעיר, בהיותו בן 12—11, נכנס לתנועת בית"ר ואח"כ לקח חלק בפעילות הציונית בעיירה, מלא תקוה לקראת העתיד, לשחרור העם.

בחרף־נפש עמד מול פורעים פולנים ובאחד מימי הקיץ ב־1938 עברה כנופית חוליגנים ברחוב וצעקו „יהודים לפלשתינה". משה לא היסס, זרק משקולת בראש אחד הפורעים ויתרם ברחו על נפשם. בפרוץ מלחמת העולם וכיבוש העיירה ע"י הרוסים, הוגלה אביו (כ„בלתי־רצוי" למשטר) לסיביר, ומשה נשאר המפרנס היחידי במשפחתו (אחיו קופל, שלחם בשורות הפרטיזנים, נמצא עכשיו בארץ).

כשנכנסו הנאצים נשאר משה בעיירה והחלטה עזה בלבו: מלחמה על כבוד העם. מן היום הראשון לכבוש הנאצי התנדב למיליציה שע"י ה„יודענראט" ועבד יומם ולילה בהגשת עזרה לאחיו.

היה בין הראשונים לארגון המרד נגד הגרמנים, והמתחילים בו. בגרזן שנמצא בידו הרג גרמני אחד, ופתח את הדרך לאחרים לרוץ אחריו. הצליח לצאת את הגיטו אך נפל בכדור רצחני בככר העיירה. משה נפצע קשה. ארוסתו, רבקה־שינדל (בת זלמן) חפץ, נשארה וישבה על ידו עד שפגע בהם האויב. „הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו".

ובמגרש מסביב היו פזורים גופות משפחתו, אחיו ואחיותיו בני־עמו. (י. מורבציק)

חיים חפץ

חיים נולד בשנת 1921 בלחווא להוריו יוסף ומלכה חפץ. אביו היה מלמד-„חדר", מן החשובים והטובים בעיירה, ועם היווסד בית-הספר „יבנה" נתקבל בתור מורה יחד עם יצחק בוקצין, המלמדים היחידים שעברו לבית-הספר והוא היה מורה לכתבי-הקודש ולעברית.

„חיים פילוסוף" כנוהו חבריו על כשרונותיו והמצאותיו. בבית-הספר היה מטובי התלמידים, נחשב כעילוי במתימטיקה ופיזיקה והמורים פחדו להיכנס בויכוח אתו במקצועות אלו. היה קורא הרבה, הצטיין גם במלאכת-יד וציור, והתעסק בכריכת-ספרים ובנסיונות חימיים. היה חבר פעיל בקן בית"ר והתעסק בספורט.

עם כניסת הרוסים בשנת 1939 היה חיים יושב-ראש הועד של התלמידים בבית-הספר הרוסי ותפקידו היה לעזור לתלמידים נחשלים. לפיכך היה נשאר בבית-הספר ונותן שעורים בפיזיקה, אלגברה וגאומטריה ומפקח על שעורי העזרה לחברים המפגרים.

בן עשרים היה חיים בזמן כיבוש העיר ע"י הנאצים. היה יוצא יום-יום לעבודות קשות שהיו מלוות במכות. בגיטו המשיך בפעילותו העיונית ויחד עם בן-דודו אהרן שבורין (כיום — בקנדה) זייפו חותמות גרמניות שנועדו להוצאת תעודות, במקרי בריחה.

בהנתן אות המרד היה חיים בין הראשונים שפגשו את המרצחים בנשק קר. והוא שהרג את הנאצי, שעמד בשער הגיטו על-יד בית מורבציק, שדרכו עברו הניצולים ופרצו את חומות הגיטו. רבים מבין הניצולים, וגם אני בתוכם, ראו את חיים לבוש חליפת-שבת, מסתער על הרוצח הגרמני ומכה בגרזן בראשו. אכן, הוא לא הספיק לברוח וכדור אויב פילח את לבו והוא נפל מות גבורים. (ה. שקלר)

אשר בן יהודה חפץ (גנדי)

נולד בשנת 1917 בלחווא, להוריו יהודה ובתיה-לאה חפץ. מילדותו ספג את הציונות בבית, ובהיותו בן 12 הוא נמצא בשורות התנועה של „השומר הלאומי". הנוער הציוני ובתנועת בית"ר. כחניך התנועה הלאומית היה חולם ולוחם על שחרור המולדת.

בתנועת בית"ר נמנה בין הפעילים והראשונים שהטיפו לדבור בשפה העברית בחיי יום-יום.

בבית הוריו היתה אכסניה לאנשים שבאו ברכבת ויצאו לעיירות הסביבה. הבית היה הומה סוחרים מפינסק ומוורשה, שבאו לרגלי עסקיהם. אשר היה מקור לידיעות שקלט על הנעשה בעולם היהודי.

בחדר-האורחים היה תלוי שעון-קיר, מעין שעון עירוני שלפיו היו מכוונים את כל השעונים בעיירה. העתונים „היינט", „מומנט" היו מגיעים לביתם, וקהל קוראים היו מחכים לחלוקתם.

אשר למד אצל טובי המלמדים בעיירה והשתלם באופן עצמאי. היה בעל-כשרונות להצגה תיאטרונית, והיה מקריא בעברית ואידיש יצירות שבעצמו היה גם מחברם ומשוררם.

בלחווא היו כמה בחורים בשם זה, וכדי להבחין ביניהם כנוהו „גנדי" (שם המנהיג ההודי הגדול) בגלל אופיו ובשם זה האומר הכל קראו לו — אפילו בני משפחתו.

בשנת 1939, עם כיבוש העיר ע"י הרוסים ניסה להתחמק דרך ווילנה, כדי להגיע ארצה, ולהצטרף לאחיו צבי שעלה לארץ מזמן. כשהנסיון לא עלה בידיו חזר הביתה והתמסר לתיאטרון, והיה גם מושך־בעט סופרים. הוא התקשר עם בית־הספר לאמנות התיאטרון באידיש, בהנהלת מיכאלס, ז"ל ועבר את הבחינות בהצלחה.

בפלישת הנאצים לעיירתנו, הצטרף בפקודת הועד היהודי למשטרה היהודית, ובסיכון נפש עזר לתושבי הגיטו בהספקת מזון והברחתו.

וגם בגיטו הוא מראשוני החסידים של יצחק רוחצין ויחד עם כל החברים התמסר לארגון המרד.

בבוקר הגורלי התרוצץ בין כתלי הגיטו, כשהוא מוסר פקודות להצתת הבתים והתקהלות הגברים עם גרזנים וסכינים ומעודד את תושבי הגיטו למרד.

אמו בתיה־לאה ואחותו שולמית, אבדו את עצמן לדעת בקפיצה אל נהר סמירץ.

בקרב עם הגרמנים, בזמן המרד, הוא נפל ומת, מות גבורים. (י. מורבציק)

אהרן בן עובדיה אשמן

נולד בשנת 1918. נפל כ"א אלול 1942.

התחנך בחדר מסורתי ובבית־ספר „יבנה" בלחווא. בן 11—12, נכנס כחבר לתנועת בית"ר, בה קבל את חינוכו הציוני וב־1933 עבר לתנועת „השומר הלאומי" (הנוער הציוני).

אהרן היה חבר נאמן לתנועה הציונית ופעיל למען הקרן הקימת לישראל. היה נאמן לחברים, מושיט להם עזרה וחביב עליהם.

עם כיבוש הנאצים התנדב למשטרה שע"י הועד היהודי ועזר הרבה להבריח מזון אל תחומי הגיטו.

בשעה שנתארגנה תנועת המרד, נכנס לפעולה ונפל בכ"א אלול 1942, במאבק עם הגרמנים

(י. מורבציק)

דב אשמן (בבה)

נפרדנו ב־24 ביולי 1944 בכפר פורציה, מחוז גלוסק בשעה שנפגשו הבריגדה הפרטיזנית 225 של המפקד בומשקוב עם הצבא האדום שהדף את הפולשים הגרמנים מערבה וכבש את אזור פעולתנו.

נערך מיסדר חגיגי, חילופי ברכות בין המפקדים שלנו וקציני הצבא האדום, ופירוק־הנשק הפרטיזני, שלרוב נרכש בדם בקרבות. אחד אחד נכנסנו לגורן ה„קולחוז" הסמוך למגרש המיסדר וברטט של גיל ועצב נפרדנו מהרובים האוטומטיים שבמשך השנים היו לחלק בלתי־נפרד מאתנו. היינו לאזרחים, למען נוכל להתגייס אל שורות הצבא האדום, המנצח והמשחרר.

עברנו מיון ליחידות סדירות לקבלת ציוד צבאי, מדים ונשק, כדי לצאת לדרך.

מן הפלוגה ע"ש סובורוב סופחנו, שמעון חפץ ואני לקבוצה אחת, ודב — לשניה.

מי חשב שעלינו להיפרד אולי לעולמים? לא היה זמן לחשוב, שמחתנו עברה כל גבול, בהגיע היום המאושר אחרי שנים של תלאות וצרות. לא הספקנו להיפרד כהלכה, העבודה טרם נשלמה, ואגב צעידה נתעכבנו ע"י בית־הקברות הכפרי והוצאנו דיסקיות שלמות של כדורים למכונות יריה „דיכטורוב' אל מעבר הנהר פטיץ, לאות פרידה ולקראת המטרה — „מיגור החיה הגרמנית על אדמתה".

בטרם צאתנו נדברנו עם דב לקיים קשר מכתבים באמצעות אכר אחד, שבביתו התגוררנו בהיותנו עם הפרטיזנים, ולהיפגש בלחווא אחרי המלחמה.

אכן, זמן רב קבלנו, אני ושמעון, מכתבים ממנו סלוצק, ברנוביץ ווילנה וכו'. את מכתבו האחרון קבלנו בחורף 1945, מלטביה ומאז נעדר.

בין הפרטיזנים גרנו, כל יוצאי לחווא ביחידה אחת: בבה, שמעון גלנסון ואני. שמעון סופח ליחידה

שיצאה אל הפרטיזנים במערב בילורוסיה ואלינו הגיע שמעון חפץ. ביתו של איבן אודיניץ, אכר „קול־חוזניק" (בכפר בודא ששימש הבסיס של יחידתנו), היה בית־המפגש של כל יהודי הסביבה, פרטיזנים שבאו מרוסיה ויהודים על משפחותיהם שהתגוררו בכפרים וביערות, אחרי בריחתם מן הגיטאות. הם מלאו את הבית התחממו לשמע סיפור ושיר יהודי, ועל כולם היה מנצח בבה, שהיה מחונן בכשרון שחקן־מזמר (ב־1941 נתקבל לבית־הספר הדרמטי של מיכאלס במוסקבה, אך הדבר לא יצא לפועל). עשרות פרטיזנים רוסים היו באים אל הבית ויושבים בהדרת־כבוד ושומעים שירים באידיש, עברית ופולנית מפי „בוריס הספר".

בלחווא למד בבה את מקצוע הספרות. ובין הפרטיזנים עבד בתפקיד ספר־היחידה, סודרה מספרה בשביל כל הסביבה, כולם התיחסו אליו בכבוד ודרך־ארץ ובשובם מפעולות בשטח הגרמני זכרו שצריך להביא לו זוג מגפיים, מעיל, כלי־עבודה וכו'.

מפקדי המטה של הפיקוד הכללי בפולסיה נהלו מאבק עד שהצליחו להעביר את בבה אליהם בתור ספר, והוא היה אהוב ונערץ על כולם.

אכן, גם בלחווא היה מטובי ה„נוער הציוני" ומילא תמיד תפקידים חשובים: היה חבר הנהגת הקן, מארגן החוג הדרמטי ומדריך השכבות הצעירות.

בימים הנוראים היה מופיע במקהלה של השו"ב החזן פייבל חיניץ בבית־הכנסת הגדול, והנעים בקולו הערב מזמורי־תפלה כגון: „שיר היחוד", „הבן יקיר לי אפרים" „כבקרת רועה עדרו". וכו'.

בן יחיד היה להוריו, יהודה־לייזר וסוניה אשמן, נכד אהוב של יענקל וריבה אשמן וכל משפחתם. קשה להשלים עם הגורל, שהוא איננו פה אתנו, בין ניצולי הגיטו בארץ, הוא נעלם ואולי יבוא היום ונשמע על קיומו.

(יהושע ליכטשטין)

דב פורר

דב בן משה פורר נולד בשנת 1915 בולודבה, במשפחה שומרת דת ומסורת, מחסידי גור, קבל חינוך עברי לאומי וגמר בית־ספר „תרבות" בעירו. היה חבר פעיל בתנועת בית"ר ובגיל 21 גויס לצבא ושרת כשנתיים בחיל התותחנים.

בפרוץ המלחמה השתתף בקרבות נגד צבא הנאצים ונפל בשבי, ברח וחזר לבית הוריו.

עם קביעת נהר הבוג כגבול בין רוסיה לגרמניה, ברח יחד עם משפחתו לאיזור הכיבוש הסובייטי, לעיר טומשובקה.

בצאת הפקודה של השלטונות הסובייטיים שכל הפליטים חייבים לעזוב את איזור הגבול, עבר דב עם הוריו לגור בלחווא, הסתדר בעבודה וחזר לחיים אזרחיים.

עבדנו יחד במזנון ברכבת של קו בריסק־דליטא והומל. היה חבר טוב לעבודה וכל חבריו ומנהלו אהבוהו והעריצוהו.

עם כיבוש לחווא ע"י הגרמנים נשאר דב במקום, יצא לכל עבודה שהוטלה עליו ועבד בעיקר בחווה החקלאית. היה בין המורדים בגיטו והצליח לברוח ולהצטרף אל הפרטיזנים. שירת בבריגדה „קירוב", יחידת „סטלין" בתור חובש. והשתתף בקרבות. עם השחרור ע"י הצבא האדום התגייס יחד עם כל הפרטיזנים, ונשלח לחזית הבלטית. מאז נעדר ואיננו.

(זליג לייבמן)

משה יעקב דולגופיאטי

בין מאות הבורחים מאש הגיהנום של הגיטו, בין הבתים העומדים בלהבות, חשתי לעבר ביצות הפריפט.

בקשתי בין הניצולים מן הגיטו את קרובי משפחתי, בכל קבוצה שפגשתי בדרך, תרתי בעיני, וחפשתים.

כשבועיים אחרי עזבי את הגיטו, הייתי בכפר דומנוביץ, מעבר הגבול הרוסי, ובתוך קבוצת פליטים מלחווא מצאתי את אחי, יעקב (כיום באמריקה) ובן־דודי, משה־יעקב דולגופיאטי. שמחתנו עברה כל גבול.

לקחתים תחת חסותי, דאגתי להם שהרי רק נערים היו. מצאנו מאהל של אנשי לחווא בעמקי־היער והצטרפנו אליהם. אחי יעקב, ומשה־יעקב היו יוצאים בכל ערב אל הכפרים ומתדפקים על בתי האכרים שנתנו להם פרוסות לחם או תפוחי־אדמה. כך התקיימנו בקושי עד ראשית החורף 1942. ברדת השלגים הראשונים, היינו ערומים ורעבים, יצאנו לכפר להצטייד באוכל. קבלתי אצל הכפריים עבודות־חייטות תמורת אוכל בשפע ומעט מלבושים. באחד הימים, ואני יושב בבית אכר ועובד והחברים שומרים בקצוות־הכפר על כל צרה שלא תבוא, הגיעה קבוצת פרטיזנים של יחידת „שצורס" (בריגאדה „קויבישוב") ובקשוני להצטרף אליהם בתור חייט. הסכמתי בתנאי שיקבלו גם את אחי יעקב ואת בן־דודי משה־יעקב ויתנו לנו רובים. בו ביום קבלו החברים נשק. אחי יעקב צורף לסיירים כנהג של מפקד־היחידה „ואלודקא", ומשה־יעקב צורף לפלוגה לוחמת כאחראי על הסוסים.

משה־יעקב היה בן־זקונים להוריו מיכאל אליהו אלתר ובלומה דולגופיאטי. הכרתיו מילדותו והוא התחנך על ברכי. גמר בית־הספר העברי „יבנה" במחזור הראשון, נעשה חבר פעיל בתנועת הנוער־הציוני, המשיך בלימודים גם בבית־הספר הרוסי בשנות שלטונם.

בזמן הכיבוש הנאצי, נשאר בן יחיד במשפחה, והוא עודנו נער. היה יוצא לעבודה ברפסדות על הנהר בבנית גשר. בזמן היותו בעבודה ניצל את הקשרים עם תושבי הסביבה וקיבל אצלם בסחר־חליפין, קמח ותפוחי־אדמה, תמורת בגדים וחפצים והצליח להגניב את הסחורה לגיטו.

לא האמנתי למראה עיני: משה־יענק'לע, הילד הענוג, נעשה בן הפרטיזנים עלם גבה־קומה ורחב־כתפיים בעל־מרץ ואומץ־רוח, חייל לוחם. הפרטיזנים היו יוצאים לפעולות־קרב על הרכבת וחילות־המצב של הגרמנים ושוטרים, וקשה היה למצוא בכל היחידה אחד כמוהו שהתמצא בשטח ובדרכי־הגישה. בתפקידו כאחראי על הסוסים שביחידה — אמצעי־התנועה היחידי ביערות — היה מסור עד חרוף־נפש, ומפקדי היחידה וחייליה העריצוהו. בלעדיו לא נעשה דבר בנוגע לתנועה, ודעתו היתה קובעת. למעלה משנה פעל משה־יעקב ביחידתו ובאחד הקרבות הקשים של פברואר 1944, כיתרו הגרמנים את היחידות הפרטיזניות ומשה־יעקב לא חזר אל בסיסו. חייו ופעולתו ביחידה וגבורת מותו, היו לסמל וגאווה לכל היהודים ביחידות הפרטיזנים.

(זליג חפץ)

שלמה בן יצחק חפץ

שלמה בן יצחק חפץ נולד בלחווא בשנת 1924. משפחתו התעסקה באקספדיציה: תובלת סחורות ויצוא עצים, תבואות, דגים וכו'.

ליצחק ואריה חפץ היה בית במרכז העיר, בית־לבנים בן קומותיים, הגדול בעיירה. בבית היה הדואר, בית־מרקחת וחנויות. בזמן הנאצים היתה שם המשטרה המקומית.

שלמה למד בבית־הספר העברי „יבנה" והיה חניך תנועת בית"ר, בחור בעל־כוח, ספורטאי ושחיין מעולה.

בזמן הכיבוש הגרמני יצא מדי יום לעבודות הקשות ביותר ואף עזר לחבריו למלאות את המכסה היומית. בפרוץ המרד היה בין מציתי הבתים ובקבוצת המחץ הראשונה שהתנפלה ופרצה את שער הגיטו. בברחו מן הגיטו, הוא ובן־ציון ליכטשטיין, עברו את גשר לובצקי, והגיעו לסביבת גריצין, הם היו הראשונים שהגיעו אל הפרטיזנים ומיד נגשו ליסוד „מטה לחוואי" וקבלת הניצולים שזרמו אחריהם.

עם הקבוצה הראשונה יצא שלמה מזרחה למחוז פיטריקוב גליל מוזיר ויחד עם משה קפלן (כיום

באמריקה) נתקבל ליחידת הפרטיזנים של בולוטניקוב, שפעלה בקטע פיטריקוב—פטיץ.

יוצא לחווא שלחמו במזרח יודעים לספר רבות על קרבות שהצטיין בהם כאחד הלוחמים האמיצים. לאחר זמן היה בא אלינו למערב עם קבוצות פרטיזנים לביצוע פעולות־חבלה בסביבות לחווא. חבריו ליחידה אהבוהו והעריצוהו.

עם שחרור רוסיה הלבנה גיוס שלמה לצבא האדום, נשלח לעמקי רוסיה, עבר קורס של מ״כ בחיל־התותחנים ויצא לחזית. חבריו קבלו ממנו מכתבים מחזית וורשה. מכתבו האחרון היה מחזית ברלין בהתחלת 1945 ומאז הוא נעדר. (אברהם פינברג)

זלמן (זיאמע) מורבציק

זיאמע נולד בשנת 1925 להוריו ליבוש וברכה מורבציק. אביו, היה סוחר דגים, וכל השבוע היה בין הדייגים על הפריפט והיה קונה ומביא דגים לעיירה.

בחורף היינו עומדים ומסתכלים באכרים שהובילו קרח לחצרו כמלאי להחזיק את הדגים בימי הקיץ. ביום ששי היו עקרות־הבית רצות לקנות דגים לכבוד השבת. סביבתנו היתה עשירה בדגים ורבים מבני עיירתנו התפרנסו עליהם, וגם היו אורזים דגים בתיבות ושולחים לכל קצות פולניה. ר׳ לייבוש היה יהודי שקט וצנוע, בעל מדות טובות ועוזר לזולת, יהודי ירא־שמים, ציוני ונכבד בקהל. וכמובן כן היו גם בני משפחתו. בניו ובנותיו השתייכו לתנועות הנוער: השומר הצעיר, והנוער הציוני. בנותיו שרה ורחל עלו ארצה בשנות 35—1933. בנו הבכור פייבל היה מנהל בנק „קופת עם״. בנו יעקב ניהל במשך זמן את הספריה „תרבות״, פאר־העיירה. זיאמע היה בן־הזקונים להוריו. גבה־קומה, בעל שערות שחורות ועינים יוקדות, בחור שקט ונעים הליכות, למד בבית־הספר העברי־דתי „יבנה״ והשתייך לתנועת הנוער הציוני. בשנות 41־1939 המשיך את לימודיו בבית־הספר הרוסי עד הכיבוש הנאצי. כיתר בני העיירה, סבל צרות. היה יוצא יום־יום לעבודה, עבד בכל עבודות־פרך, בבנית גשרים או בהעברת אנשים על דוברה דרך הנהר. עתים ספג מכות אכזריות על לא חטא, אבל בבית לא סיפר דבר. עם בריחתו מן הגיטו הגיע לביצות ויערות „חובוט״ שם מצא את אחיו יעקב.

הוא היה בגדוד הפרטיזנים „זא ראדינו (למען המו־לדת״) בחטיבה ע״ש קירוב. בגדוד היה לוחם־אמיץ ומילא את פקודות מפקדיו ללא חת. הצטיין בקרבות והשתתף בהרבה פעולות. בפיצוץ הגשר ותחנת הרכבת בכפר סינקביץ, בקרב על גירוש הנאצים מן העירה לנין, בפיצוץ רכבות ושאר משימות, בזמן ההסגר של הפרטיזנים שניהלו קרבות מרים באויב.

ביולי 1944, עם מיזוג גדודי הפרטיזנים עם הצבא האדום, יצא לחזית הבלטית. השתתף בשחרור ווילנה וכיבוש טילזיט וקניגסבורג.

במכתביו לאחיו יעקב היה כותב: אני ממשיך לקיים את הפסוק „לעשות נקמה בגויים״ להתראות בקרוב על אדמת גרמניה הארורה, בכיבושה ובכניעתה. זיאמע נכנס לבית־ספר לתת־קצינים ובתור מפקד־כיתה יצא לפעולה בחזית וורשה.

במכתבו האחרון לאחיו כתב: „אני אכתוב לך מחר שוב״. מחק את המלים „מחר אכתוב״ והוסיף „אם אחיה״. כאילו הרגיש שלא יוסיף לראות בתבוסת גרמניה הארורה. בקרבות על שחרור וורשה, ביום 15.1.45 נפל מות גבורים.

שמו וזכרו שמור אצלנו בין הגבורים יוצאי עיירתנו, שנפלו בפעולת נקמתם. (חיים שקלאר)

בן־ציון ליכטשטיין

נולד בשנת 1925, גמר בית־ספר עברי „יבנה", השתייך לבית"ר המקומי ובשנת 1939 נכנס לבית־הספר הרוסי, והצטיין במקצוע הפיזיקה והמתימטיקה. כשפרצה המלחמה ב־1941 רצה להגר למרחקים ברוסיה, הגיע עד הגבול הרוסי־פולני בעיירה לנין, והוחזר הביתה ע"י חיל־הספר הרוסי שלא הרשה לעבור את הגבול.

בכיבוש העיר ע"י הגרמנים היה בן 15, אך עבד יחד עם יהודי העיר בהנחת אדני רכבת והגשר על הנהר. עבדו אז 19 שעות ביממה. הוא עבד גם בתחנת הנפט שהרוסים לא הספיקו לפוצץ כליל לפני נסיגתם. הגרמנים שפקחו על העבודה היו צמאים לדם יהודי והיו מרביצים בהם, עד שחזרו לגיטו מלאי פצעים שותתי־דם.

בעת ההתקוממות בגיטו היה בין הראשונים שהציתו את הבתים והצליח, יחד עם שלמה בן יצחק חפץ להגיע עם ראשוני הבורחים אל הפרטיזנים בביצות הריצין. בו בערב יצאו עם הפרטיזנים הרוסים לפגוש ניצולי הגיטו ולרכוש ציוד בשבילם. וערב־ערב היה יוצא לפעולות עד שמרבית הניצולים נצטוו לעזוב את מקום־הריכוז ביער חובוט.

בן־ציון היה בין הראשונים שיצאו בכוון לרוסיה־הלבנה עם איצ'לע פישמן ובשעה שהלכו בתור חלוץ הקבוצה, נקלעו לכפר המרצחים סרדיבור ע"י קוזמיצי מחוז ליובאן, בו חנו גרמנים ושוטרים. אך הוא הצליח להזהיר את הקבוצה ולסגת היערה, תחת מטר יריות של הגרמנים.

הם באו אל אזור הפרטיזנים אחרי מאמצים רבים, והצליח להתקבל, יחד עם אהרן שברין, לפלוגת מיכו־לובסקי בריגדה 123, שחנה בכפר חבאסטוביץ, על־גדות הנהר ארסה.

ברצונו להוכיח שאין יהודים נופלים באומץ־רוחם מחבריהם הרוסים במלחמתם נגד הגרמנים, היה מבקש לשתפו בכל פעולה צבאית. בימים הראשונים ביקש זאת ממפקדו בבכי ותחנונים, אך מיד היה מטובי החבלנים ביחידה, השתתף בכל הקרבות ומפקדי יחידתו נענו ברצון לשלחו עם קבוצת חבלנים לפעולות למערב בסביבת לחווא. ראשון מבין יוצאי לחווא במזרח, הגיע עם קבוצתו למקום חניתה של פלוגת „קירוב", בסביבת חובוט, שם היתה מחלקה שלמה של יהודים יוצאי לחווא. בן־ציון ויתר החבריה מן המזרח הופיעו מצוידים בנשק אוטומאטי כמורה־דרך לקבוצות חבלנים והיו נערצים על חבריהם הרוסים, והדבר היה לחויה נעימה לנו.

ממקום חנית יחידתנו יצאו לפעולות־חבלה על מסילת־הרכבת לונינייץ—ברנוביץ, ובן־ציון השתתף בהורדת רכבות מן המסילה, פעם ע"י העיר מלקוביץ ופעם ע"י הכפר דיטלוביץ, ולמחרת באמצע היום נכנס לכפר בו חנו שוטרים וגרמנים לברר את תוצאות הפעולה ואף „קנה" כמה מצרכים בצרכניה הכפרית.

אחיו יהושע ביקר אצלנו, ואתו הלכתי מזרחה אל יחידתו שחנתה במרחק 25 ק"מ מיחידת בן ציון והר־בה פעמים נפגשנו בפעולות.

באחד הקרבות התקיפה בריגדה פרטיזנית רכבת גרמנית עם כוח־אדם, ובן־ציון יצא ראשון מבין 800 איש אל פסי־הרכבת וזרק רימונים על הרכבת שהושמדה כליל. על אומץ־רוחו בפעולה זכה לאות־ההצטיינות „הדגל האדום".

בכפר זאליסיה באה יחידתנו לעזרת המתקיפים, בפעולה זו נפצע חיים שקלר; ראיתיו עומד ונותן פקודות למפקדינו: לאגף את הגרמנים־הונגרים משמאל. לא האמנתי למראה עיני — שזה הוא: גדל בקומתו וכשהוא מלובש במיטב התלבושת הפרטיזנית — בגדי חיילים הונגרים־צ'כים, במגפים מבריקים חגור מלא ומבריק, עשה רושם כביר.

בנובמבר 1943 הדף הצבא האדום את הגרמנים עד למקומות פעולותינו. הנאצים נסוגו בפחד ולא הצליחו להחזיק קו חזית סגורה והתהוה פער ברוחב

30 ק״מ בין הצבא האדום ובין הפרטיזנים. בן־ציון התנדב מיד לצבא האדום. הגרמנים ניצלו את חדירתו העמוקה של הצבא האדום מערבה, בעוד קוי־האספקה והציוד נשארו רחוקים מהם, והחישו תגבורת של קורפוס־שריון, ותוך קרבות קשים הצליחו לחסום את הדרך וכוח־צבא סדיר בפיקוד האלוף פרנקל (יהודי) נשאר בעורף עם הפרטיזנים. הקשר בינינו ובן־ציון נותק והוא נעדר מאז. (ש. חפץ)

יצחק (איטשעלע) פישמן

זכורה לנו לשונו העברית, לשון־ספרות נאה. הוא היה קנאי לשפה, ואת שבועתו קיים באמונה. בשנת 1936—37 בקר בעיירתנו ד״ר בלוך, מטעם המשרד הארצי של ק.ק.ל. בפולין והוא אשר ארגן את הסתדרות „בני יהודה״ בלחווא. קבוצה של ילדי ביה״ס „יבנה״ נשבעו שבועת אמונים לדבר אך ורק עברית, ולהפיץ את השפה בין כל שכבות העם. באו הילדים הביתה והתחילו לדבר להוריהם עברית. ההורים השתוממו ולא הבינו מה קרה. אחת האמהות נכנסה לשכנתה ושאלה: „זאג מיר וואס איז געשען? דייך אינגל רעדט אויך ציגאיינירש״. אך רבים מן ההורים למדו את השפה כדי שיוכלו לדבר עם ילדיהם. אצל החנוונים היתה מונחת רשימה של מצרכים כתובה אידיש, בתרגום לעברית, כדי שידעו מה הילדים רוצים. אפילו אצל החנווני הרוסי בוסוקיביץ היתה רשימה מעין זו. אמנם, הדבר לא נמשך הרבה והילדים לא עמדו בנסיונם. „המוהיקנים האחרונים״ היו איטשעלע פישמן ובן־דודו איטשעלע רומנובסקי שהמשיכו במאבקם לשפה עד כניסת הרוסים בשנת 1939, אז הפסיקו לדבר עברית אבל קשה היה להם הדבור באידיש ודברו יותר עברית מאידיש.

איטשעלע נולד בשנת 1926 להוריו רבקה ואליהו פישמן, אביו היה יהודי מכובד בעיירה וציוני נלהב. ממנו רכש את מסירותו ונאמנותו לתנועה הציונית. הוא למד בביה״ס העברי־הדתי „יבנה״ ואת זמנו החפשי היה מוסר לתנועת „השומר הלאומי״ שהשתייך אליה. הוא היה חבר פעיל בתנועה, הצטיין בפעולתו ותמיד היה מוכן לכל פקודה וצו.

בזמן הכיבוש עברו עליו כל הצרות כשאר בני העיירה. בכל יום היה יוצא לעבודה ופעם עבד אצל אנשי הס.ס. וקשרוהו בחבל והכניסוהו לבאר־מים עמוקה והחזיקוהו בה שעתיים, וכשהוציאוהו ספג מכות־רצח.

ביום המרד ברח מן הגיטו והגיע למקום הריכוז של כל הניצולים שע״י הגדוד הפרטיזני, ויצא בכוון מזרח־רוסיה כדי להצטרף אל גדודי הפרטיזנים באותו חבל ארץ.

בקבוצתו הייתי גם אני ועוד: ישעיהו מישאלוב מכפר צוצביץ, מחוז לוניניץ, בן־ציון ליכטשטיין, דב אשמן ז״ל, ויבדלו לחיים: יהושע ליכטשטיין, אהרן שווארין, שמעון גלינסון, משה קפלין (מגאנצעוויטש). עברו עליו נדודים רבים, עד שנתקבל לגדוד הפרטיזני של המפקד ארטיושקין, חטיבה של גבור ברית־המועצות פבלובסקי במחוז רודובלקה, גליל פולסיה. בקרתיו בגדוד כמה פעמים, פניו היו טובים, מצב רוחו מרומם והוא אמר לי: „חיים, איך האלט נישט די הענט אין די קעשענעס. אמנם, עברו עלי קצת צרות עד שקבלתי את הרובה. עבדתי בכל מיני עבודות והפרטיזנים צחקו ממני, יהודי לא רוצה להילחם, אבל עכשיו אני כמוהם, יוצא לכל פעולות. תמיד אני הולך בהתנדבות להראות לאנטישמים מה שיהודי יכול לעשות, ואת המשימה אני מקיים באמונה״.

הוא השתתף בהרבה פעולות של הגדוד, ומפקדיו העריצוהו ואהבוהו מאד.

בקרבות פרטיזנים נגד גדודי־העונשין של הגרמנים בשנת 1943, נעדר ולא חזר. לפי השמועות, נהרג. יהי שמו וזכרו ברוכים לנו. (חיים שקלאר)

ישעיהו מישאלוב

בכפר צ׳וצ׳ביץ, ע״י לוניניץ גרו כ־40 משפחות שהתקיימו על המסחר והתווך.

בכפר זה נולד ישעיהו מישאלוב להוריו ישראל וצ׳רנה. ילד רזה, בהיר־עינים, מלא מרץ ויזמה.

בפרוץ המלחמה ב־1941, כשכבשו הגרמנים את הכפר, הם אספו את כל הגברים אל רפת בקצה הכפר והשמידו את כולם בשרפם את הרפת. את הנשים והילדים עד גיל 13, גרשו מן הכפר אל הגיטאות

הסמוכים: לונינייץ, פינסק.

בין הילדים הניצולים היה גם ישעיהו מישאלוב, בן 13, שנטל משפחתו נפל על שכמו. בספטמבר 1941 עבר יחד עם אמו ו־3 אחיותיו ללחווא וגר אצל קרובו, נחום מילמן.

בגיטו היה ישעיהו יוצא לעבודה יחד עם כולם, למרות גילו הצעיר. גורל משפחתו היה כגורל כל תושבי הגיטו, והוא הצליח לברוח, ואחרי נדודים ותלאות, הצטרף לגדוד הפרטיזנים של המפקד ארטיושקין. הגדוד פעל במחוז רודאבולקא, גליל פולסיה. בהיותו בגדוד גילה ישעיהו הרבה אומץ ומרץ. היה מסור ונאמן, ומוכן תמיד למלא כל פקודה. השתתף בהרבה פעולות ומבצעים נועזים. בחורף 1943, התחילו הגרמנים בפעולות־עונשין נגד גדודי הפרטיזנים: באחד מפעולות אלה הוא נעדר.

(חיים שקלאר)

אריה (לייבל) וינפלד

נולד בשנת 1924 בעיר ולודאבה. אלינו הגיע בשנת 1939 יחד עם הוריו ואחיו ולא יוֹדוּע לנו דבר על ילדותו.

אביו היה חייט, ועבד בקואופרטיב שהתארגן בזמן השלטון הסובייטי. כשנכנסו הגרמנים לולודאבה הם ברחו מהעיר ואחרי נדודים וסבל רב הגיעו לעיירתנו.

ליבל היה עלם תמיר, גבה־קומה, שחור־שערות, חיש־מהר התאקלם בעיירתנו והיה כאחד מאתנו. למד בבית־הספר המקומי, רכש לו מהר את האידיש שלנו וזנח את הניב של קונגרס־פולין.

הוא היה בחור שקט, חברותי וידיד נאמן. אולם הגורל רדף אחריו ועם כבוש עיירתנו ע״י הגרמנים, הוא נשאר עם משפחתו ולא הספיקו לברוח.

יום־יום היה יוצא לעבודה, אפילו שלא הגיע תורו כדי להרוויח את לחמו ולפרנס את משפחתו. היינו נפגשים בעבודה והוא היה מגולל לפני את המצב, על העוני והרעב השורר בביתם.

אחרי שברחנו מן הגיטו והתחלנו להתגולל בדרכים בחפשנו מקום אצל הפרטיזנים פגשתיו, בספטמבר 1942, ע״י כפר זיוועץ, מחוז לובן, כשהוא פצוע בידו השמאלית וזה אשר סיפר לי: הוא הלך עם אחיו הקטן ועוד 5 חברים בדרכם למזרח, אל גדודי הפרטיזנים, מפני שהגדוד הפרטיזני שע״י לחווא לא קבל אותם וע״י הכפר סרדיבור, מחוז לובן, הם נתקלו בשוטרים גרמנים שירו בהם. הוא נפצע והספיק לברוח והחברים יחד עם אחיו, נהרגו. התהלכתי עם ליבל כמעט שבועיים ולכל גדוד שבאנו לא רצו לקבלנו.

הגענו למחוז אוקטיאבר, ושם נתקבלנו לאחד הגדודים שחנו בסביבה. מפקד הגדוד, וואסילי, שלח אותו לבית־החולים לשם רפוי ואחרי שנתרפא נשלח לגדוד של המפקד ארטיושקין. בהיותו ב„פרטיזנקה" גילה אומץ רב וגבורה. לא היתה פעולה שהוא לא השתתף בה. כמה פעמים בקרתיו בגדוד וחבריו ומפקדיו שבחו אותו מאד, הוא היה אהוב ומכובד מאד. תמיד מוכן ודרוך לכל פעולה. בפברואר 1944, עת הצבא האדום הדף את הגרמנים והחזית התקרבה למקום חניתם של הפרטיזנים, הביאו הגרמנים כוח גדול נגדם. הפרטיזנים השתדלו לפרוץ את המצור ובאחת מן הפעולות הוא נעדר, ולפי הידיעות הוא נהרג. לייבל נפל על משמרתו כגבור בנקמו את נקמתו בגרמנים הנאציים, שהרסו את חיינו ושללו את היקר לנו.

זכרו ישמר לנצח במשפחת הלוחמים, אנשי לחווא.

(ה. שקלאר)

צבי שבורין

צבי שבורין נולד בלחווא בחנוכה 1926. למד בביה״ס המקומי „יבנה". הצליח לברוח מהגיטו יחד עם אביו, ישראל, הנמצא בארץ.

ביער גילה אומץ־לב מופלא והיה ידוע כאחד הסיירים המוכשרים ביותר. נתקבל אל גדוד הפרטיזנים קובפק" וגם כאן נתחבב עד מהרה באומץ־לבו וערנותו. בהיותו ביחידה השתדל שגם אביו יתקבל אליה, ומשלא נענה — העדיף לעזוב את היחידה ולא להשאיר את אביו ביער לבדו.

אחרי שחרור האיזור שבו פעלנו, התגייס לצבא האחום ולא הספיק לשרת בו אלא חדשים ספורים בלבד. בצבא האדום נפל על משמרתו.

(ק. קולפניצקי)

אליהו שכטמן

אחד החברים הפעילים בועד היהודי בלחווא — ה„יודענראט", היה אליהו שכטמן שהצליח במרצו אומץ־רוחו ושכלו החריף להקל בהרבה על תושבי הגיטו עת נתהדקה טבעת החנק הכלכלית.

אליהו שכטמן, שהיה מכונה בשם־חיבה „אלינקע" נולד בעיר דומרוביץ, בוולין. הוא התחתן עם בת אחיו של ר' ישעיהו שכטמן, בעל חנות־מכולת סיטונית בל־חווא והגיע אלינו.

כדודו ישעיהו נמנה גם הוא עם מתפללי בית־הכנסת של חסידי סטולין. היה חבר בהסתדרות „הציונים הכלליים" ופעיל במוסדותיה.

בכניסת הסובייטים לעיר, חיסל אליהו את עסקו ככל הסוחרים ונעשה פקיד ממשלתי.

אחרי פלישת הנאצים נבחר כחבר הועד בגיטו, כאחראי על מחלקת המזון — שמצוקתה התחילה לתת את אותותיה והוא גילה פעילות צבורית וכשרון ארגוני.

הפליטים שבאו מפולין שטרם הספיקו להתאקלם ולקשור קשרים בעיר נשארו תלויים במנת הלחם שסופקה ע"י הגרמנים. המנה הכילה 1 ק"ג לחם לנפש ליום, אך לאט לאט הלכה והצטמצמה. כשהתושבים המקומיים טרם הזדקקו למנת הלחם של הקיצוב חולק הלחם במנות גדולות יותר ליוצאים לעבודה. אליהו ביצע את הפעולה בקפדנות ובמסירות מופלאה.

בזמן שתושבי הגיטו היו סגורים ומסוגרים התרוצץ „אלינקע" ימים ולילות ובעזרת חברי המשטרה היהודית, אשר חפץ, משה קולפניצקי ועוד, עסק באספקת קמח ולחם תמורת בגדים וחפצים שנתנו לו ע"י התושבים. בכל הדרכים ובסירות על הנהר דאג להספקת המזון, נשא על גבו שקי קמח וחיטה שהוברחו דרך הגדרות. במיוחד פעל למען הפליטים שהעריצוהו מאד, והוא היה לאיש סודם.

תפקידו השני בגיטו היה קשה ומסובך יותר: הוצאת בגדים וסחורות מן התושבים, שהועד נצטווה להעמיד ולספק לרשות השלטונות כקונטריבוציה, או כשוחד וכופר־נפש על כל עבירה, שעשה אחד התושבים כביכול.

בכל בוקר נתחדשו גזרות ותביעות חדשות ע"י ה„וורמאכט" והשלטונות המקומיים צמאי־הדם ורודפי־הבצע שדרשו מלבושים וסחורות. הועד היה יוצא מיד לפעולה לגייס את הדרוש, נערכה רשימה מי ומי יצטרך לספק את הסחורות. על הביצוע היו ממונים שוטרי הגיטו היהודים ואליהו בראשם.

לא כל אחד היה מסכים לתת את המוטל עליו ולא היתה ברירה אלא לקחת בכוח, וכך קרה פעם, שאליהו עמד בראש פעולת המשטרה היהודית נגד אליהו שכטמן חותנו של שמואל רבינוביץ בן־דודו שסירב לתת את המוטל עליו.

בהתקרב „אלינקע" לבית מיד חשדו שבא „לקחת". למרות זאת הבינו כל תושבי הגיטו כי אין ברירה אחרת להעביר את הגזרות.

לא היו קיימות בגיטו וגם כעת בין הניצולים שנשארו בחיים, כל חילוקי־דעות על עבודתו המסורה והמופלאה של „אלינקע". כולם היו בדעה אחת שהוא מילא את תפקידו באמונה ותושבי הגיטו קיבלו את מרות הועד בהבנה מלאה.

בלהבות המרד בגיטו רץ „אלינקע" עם שתי בנותיו הנחמדות לעבר השער ובנו הקטן על זרועותיו. כדורי המרצחים עפו מכל צד, הילד נהרג מכדור האויב בזרועותיו. אלינקע השכיב את בנו יחידו המת על־יד ביתו, כסהו בבגדו, והמשיך לרוץ עם בתו חנה'לע עד לפריפט. למחרת ב־4 בספטמבר נפל שם יחד עם בתו ועוד כ־70 יהודים, נשים וטף, בידי המרצח פולין.

(י. מילמן)

נחום מילמן

נחום מילמן נולד ב־1895 בעיירה זמירונקה, באוקראינה. בגיל 13 עזב את בית הוריו ובא לעבודה בתור פקיד בלחווא, רגיל היה לבלות במשך כל השבוע ביערות בסביבות לחווא ולחזור לשבת אל העיירה. הוא נשא את בתו של הסוחר גלייזר, שנהרג בתאונת־רכבת ונחום המשיך לעסוק בסחר היערות ואח"כ במסחר אריגים.

הוא היה מעורב עם הבריות, פעיל בתנועה הציונית וחבר הועד המקומי של הסתדרות הציונים הכלליים. רבות פעל למען הקרן־הקימת לישראל וקרן היסוד.

בהיותו מחסידי סטולין התפלל בקביעות בבית־מדרשם. לילדיו נתן חינוך עברי וחופש בחירת המפלגה. בתו חנה היתה חברה פעילה ב„נוער הציוני" ובנו ישעיהו השתייך לבית"ר.

בזמן השלטון הסובייטי עבר נחום לעבוד במקצועו כמנהל עבודה ביערות צוצוביץ ומיקשביץ. (בהגיע הנאצים הועסק בעבודה, שהיתה מלוה, כרגיל, מכות).

בועד היהודי („יודענראַט") עמד נחום בראש מחלקת העבודה, שהיתה עבודה מאומצת וקשה. אם אפשר היה, בתחילה, לשלוח אנשים שבעים ומלובשים, נעשתה העבודה קשה שבעתיים אחרי שאזל מלאי האוכל והחפצים ל„חליפין".

בין תושבי העיירה נראו אנשים רעבים ויחפים שיציאתם לעבודה היתה כרוכה בקשיים גדולים: מצד אחד היו צריכים לצאת לעבודה לפי התור לעצמם ומאידך, רצוי לעבוד במקום אחרים שביכולתם לשלם להם כמה מאות גרם לחם בשכר־עבודה.

לא כל העבודות היו שוות: היו עבודות משתלמות, ועבודות „יבשות"... עבודות שאדם יכול להביא הביתה כמה תפוחי־אדמה, מעט חיטה או פרוסת־לחם; ועבודה „יבשה" שרק מנת־הלחם של „הועד" בצדה.

על כל הנהלת העבודה חלש נחום מילמן, בעבדו מן הבוקר עד לילה ולפעמים היו נשים באות ומתחננות על הבן או הבעל שלא יוכל לצאת לעבודה בגלל סיבה תמיד צודקת, ונחום עשה את כל שבאפשרותו, לסדר את הענין.

אחרי הכליאה בגיטו בא המחסור באוכל. התחילו אנשים לצאת לעבודה רעבים ונפוחים. המרצחים הנאצים הרבו בדרישת פועלים ומספר האנשים שיכלו לעמוד בעבודה הלך ומתמעט. היו התפרצויות ומריבות עם מחלק־העבודה. נשמעו קללות מאנשים מיואשים ששפכו עליו את מר־לבם. אע"פ שהכל היו מלאי הבנה והערכה לפעולות הועד הגיעו ההתפרצויות והמריבות גם לסטירת־לחי, שאחד הנשלחים לעבודה פגע בנחום, ואז התפטר מתפקידו ובמקומו בא שמש'יל חיניץ.

לא חלפו ימים רבים והיוצאים לעבודה ביקשו את הועד להחזיר את נחום מילמן לתפקידו, אך הוא סרב. פרצו תגרות־ידים והתגלו הזנחות ואז באו הרבנים ודב לופטין לביתו של נחום ואימו בהתפטרות כל הועד אם לא יקבל את תפקידו מחדש.

למחרת יצא נחום מילמן לעבודה, והמשיך בה עד יום חיסול הגיטו.

מזכיר מחלקת העבודה ועוזרו הנאמן כל הזמן היה תלמיד צעיר מן הגמנסיה העברית מפינסק, אברהם אלחנן קולפניצקי, שהנהיג כרטיסיה של העובדים וחלוקה צודקת של העבודה.

ביום חיסול הגיטו ע"י המרצחים היה בנו ישעיהו בין המורדים, ונחום מילמן ואשתו בתם וחיים בנם הצעיר הלכו שלובי־זרוע לקראת המוות.

בנו ישעיהו, שנמלט מן הגיטו היה אחד מטובי הלוחמים הפרטיזנים ואח"כ גם בחזית המלחמה בגרמניה ויפאן, ונקם את דם הוריו ועמו השפוך.

(ח. רימר)

יוסף גרוזביץ

יוסף גרוזביץ' נולד בשנת 1902. למד בגימנסיה העברית ע"ש צ'רינסקי בקיוב, ובימי המהפכה בשנת 1918 נתפש ע"י קבוצת פורעים מאנשי פטלורה שבקשו להרגו ובנס ניצל מידיהם.

משלא יכול לחזור אל ספסל הלימודים החליט להגר לאמריקה ובעוד הוא עושה את ההכנות האחרונות לנסיעתו, מת עליו אביו. הוא נאלץ לבטל את הנסיעה ונרתם בעול הפרנסה של המשפחה. היה בר־אורין ונוח לבריות, צלול־דעה ואהוב על הכל.

העריכו את סגולותיו ותכונותיו בכך שמנוהו, למרות גילו הצעיר, לגבאי בבית־המדרש במקום אביו.

בהשקפותיו היה קרוב לחוגי „המזרחי". הרבה לעסוק במגביות קרן־היסוד. היה פעיל גם בחוג הדרמטי בעיירה (יחד עם מרדכי כלז) והופיע לעתים בתפקידים קומיים והיה מעורר התפעלות בקהל הצופים, בחן הטבעי והעממי שהצטיין בו.

בגיטו היה אחד מחברי הועד. נספה יחד עם שני ילדיו בסערת המרד. אשתו, לאה, נמלטה מן הגיטו הבוער, הצטרפה לפלוגת פרטיזנים ונשארה בחיים. עם תום המלחמה, השתקעה בפינסק.

(חיים שקלאר)

ישראל דרבסקי

נולד בשנת 1896 בכפר דרבסק, הסמוך ללחווא. בעל חוש־הומור עממי, שופע טוב־לב וחן של פשטות. חבר ותיק של הצה״ר. בתקופת השואה היה חבר־הועד בגיטו ועמל הרבה להקל מעל הכלואים את מצוקתם.

משניתן האות להעלות באש את בתי הגיטו, היה הוא שהבעיר את ביתו של זליג דולגופיאטי, שבקרבתו התרכזו מרבית היהודים לפני שהחל מאבק־הדמים האחרון.

בנסותו להתחמק מן הבית אחוז־הלהבות, הבחין בו אחד הרוצחים, ירה בו באקדחו והמיתו במקום.

הראשון שנרצח לעיני העדה אחוזת־האימים אשר הסתערה כאיש אחד על חומת הגיטו, שכנופיות התליינים סובבוה, ברצותה להלחם ולנקום מידיהם את דם בניה הנקיים והטהורים.

(ח. מיכאלי)

יעקב מסטר

יעקב מסטר נולד בעיר דודגורודוק, ע״י לחווא בשנת 1900. בבית הוריו קבל חינוך עברי, וכנהוג בזמן ההוא השתלם באופן עצמי במדעים הכלליים ובמסחר. היה בין המשכילים וטובי הבחורים בעיירה. נשא לאשה את חיה בת הזונפוד הרופא. השתקע בלחווא והמשיך לעבוד במסחר העצים. ברוב ימות החול נמצא ביערות, והיה חוזר הביתה לשבתות. בכל זאת היה מעורב בחיים הציבוריים של העיירה ובמוסדותיה, כאחד העסקנים וחשובי בעלי־הבתים בקהלה.

בכיבוש הנאצי נתבקש ע״י הרבנים והפרנסים להיות חבר הועד היהודי („יודנראט״).

בועד היהודי מילא תפקיד חשוב בארגון והסדרת החיים של האוכלוסיה היהודית. חבריו היו בין הפטיש והסדן. מצד אחד הגרמנים היו באים בדרישות לספק להם בגדים, תכשיטים וכסף בסכומים שהיו מעל יכולתה של האוכלוסיה ומצד שני היה קשה להשפיע על תושבי הגיטו שימסרו רכושם. הועד התלבט בקשיים אלו והיה מטכס עצה והמצאות לצאת בשלום ולבטל גזרות. יעקב מסטר היה אחד היועצים ועוזרו הנאמן של דב לופטין וכל כוחו ומרצו השקיע בעבודת קודש זו.

בבוא הגרמנים לחסל את הגיטו בלחווא השתתף יעקב עם חברי הועד והנוער בפעולה שהיתה מכוונת לשים לאל את המזימה הזאת. ביום המרד בגיטו הצליח יעקב לברוח והגיע עד נהר פריפט, אך שם פגע בו כדור רצחני של הבוגד הרוסי פולין, שרבים מנצולי גיטו לחווא נפלו מידו.

(י. מילמן)

מוניס ברודר

מונס ברודר נולד בדומברוביץ שבאוקראינה. משנשא לאשה את רייזל בת שלמה מרדכי מורבצ׳יק עבר לגור ללחווא.

יחד עם גיסו יוסף מורבציק החזיק בחנות למסחר בתבואה וקמחים. חבר פעיל בהסתדרות הציונים הכלליים.

בימי הכיבוש הנאצי היה חבר ה„יודנראט״ ובתפקידו זה גילה יוזמה רבה להקלת המצוקה של כלואי הגיטו.

נספה ביום חיסול הגיטו יחד עם אשתו רייזל בתו סוניה ושני בניו אייזיק ואיזיה.

(ק. קולפניצקי)

שניים שנפלו במולדת

צבי בלז

נולד בלחווא ב־27.12.20 להוריו יעקב ומינה. למד בביה״ס העברי „יבנה" ובביה״ס העממי הפולני. חניך תנועת הנוער הציוני. פעל רבות למען הקרנות הציוניות חבר פעיל ונאמן לקן ולפעולותיו. אביו, יעקב, עמל ועבד קשות בהשטת רפסדות על נהר הפריפט, והיה משיט דוברות עמוסות סחורה מפינסק ללחווא בשביל סוחרי העיירה. רוב זמנו היה בדרך כי נסיעה מלחווא לפינסק ובחזרה מהלך של 200 ק״מ בדרך המים היתה לוקחת שבוע ימים ורק לשבת היה מגיע הביתה. אמו מינה, עדינת־הנפש והאם המסורה בעלת השכלה תיכו־נית (גמרה גמנסיה רוסית) חינכה אותו ואת יתר ילדיה ברוח היהודית המסורתית ואהבה לציון.

על אף האהבה העזה שהיתה לילדיהם, ובהתבגרותם כשעברו הכשרה מקצועית תנועתית במטרה לעלות ציונה לא התנגדו לרצונם וליוו אותם באהבה ובתקוה להיפגש ולהמשיך את חייהם יחד.

ראשון עולה בנם בכורם מרדכי, היושב אתנו כיום שהצליח אחרי כמה זמן להעלות את צבי במסגרת עלית הנוער כשהוא עודנו נער בן 16. צבי בהגיעו ארצה בשנת 1936 עבד בפרדסים בהדר־רמתיים ומיום עלותו היה חבר פעיל בהגנה.

בשנת 1937 גויס לחיל הנוטרים והגן על מושבות השרון ובשנת 1938 התנדב לפלוגות השדה ליחידות המיוחדות של ויגנגיט.

עם פרוץ מלחמת העולם השניה אחרי שרות במש־טרת חיפה התגייס לצבא הבריטי ושרת בחיל האויר המלכותי עד שנת 1946.

אחרי שחרורו הוא חזר ארצה, עבד בת״א ובשדה התעופה בלוד.

בפרוץ מלחמת השחרור בשנת 1947 התנדב לפלמ״ח ושרת בגדוד הששי. השתתף בליווי השיירות ת״א — ירושלים כשבסיסו בקרית־ענבים. עד השיירה הגדולה שיצאה מירושלים לגוש עציון ושם נשאר עד נפול הגוש ביום 13.5.48 ד' באייר.

נפל מות גבורים בהגנת הגוש עם יתר חברי הפלמ״ח והמגינים. הועבר לקבורה להר־הרצל בירושלים ב־17.11.49. זכרו לא ימוש מאתנו.

(חיים שקלאר)

אברהם יצחק תפוחי

הכרתי את יצחק בפעם הראשונה בשנת 1940 חדשים מספר לפני נשואיו עם רחל שולמן. ותיכף ראי־תי בו סמל של יהודי טוב ובן־אדם. סמל לטוהר ולויושר ואת חוות־דעתי אף פעם לא שיניתי כי כזה הוא היה.

יצחק בן דוד ושרה תפוחי (יבלונקין) נולד ב־17.12.1906 בביאליסטוק שבפולין, למד בישיבה ועלה ארצה בשנת 1926. רכש לעצמו את מקצוע הבנאות ובשנות חייו האחרונות עבד כמנהל עבודה ב„סולל־בונה". גר עם משפחתו במוצא־עלית — ירושלים.

מאז עלותו ארצה פעיל בהגנה ואת מדי הגפיר אף פעם לא פשט כי היה בתפקיד.

במאורעות תרפ"ט השתתף בהגנת העיר העתיקה בירושלים. התגייס לנוטרות והיה מפקד עטרות ונוה־יעקב. במאורעות תרצ"ו קיבל דרגת סמל בנוטרות ועבד בשירות הסודי של ההגנה ברכישת הידיעות מידי המשטרה.

מצבו הכלכלי אף פעם לא היה קל אבל זה לא העיב על מצב רוחו ה„שמח בחלקו". אני נזכרת פעם באתי אליהם למוצא והוא אז בונה את ביתו במו ידיו בשעות הפנאי באיזו חדות חיים עשה את זה! לבנה ללבנה צירף והבית עמד על תלו ומה מאושר היה כשזכה לחיות בו עם אשתו וילדו שכה אהבם.

לא רק לבני משפחתו אלא לקרובים וידידים היה מסור בכל נימי נפשו. כמה פעמים היה בא פתאום לשבת או באמצע השבוע לכמה שעות. מה יש יצחק? היתה שאלתי. פשוט „התגעגעתי רציתי לדעת מה שלומכם?"

ביום השנה הראשון (או השני) לקדושי לחווא בא גם הוא לאזכרה לת"א וכשהוחיעו שישנם בחיים ברוסיה מניצולי גיטו לחווא וצריכים להחיש להם עזרה כל אחד הרים את תרומתו ויצחק נגש גם הוא אתי לשולחן ואמר אני הנני „אלאחוועך איידים" בעלה של רחל שול־מן ותרם 6 לירות שזה היה אז חצי ממשכורתו החדשית.

בפרוץ המאורעות בשנת 1947 הזמנתי את יצחק לברית של בני ב־29.11. יצחק לא בא. כעבור כמה ימים אני מקבלת ממנו מכתב בו הוא מתנצל בפני שלא בא „תבינו לא יכולתי" הוא היה אז ממפקדיה של מוצא שהיתה מוקפת מכל עבריה, כמפקד אימן שם רבים מאנשי המקום בנשק.

אזכור עוד מקרה לעצוב דמותו הנעלה: בדרך לירושלים ע"י הקסטל היה בית־קפה ערבי ששימש עמדה לצלפים הערבים ממנה התקיפו את המכונות העולות ירושלימה. יצחק לוקח אתו עוד 11 בחורים ויוצאים לחסל קן מרצחים זה. בגמר הפעולה בהצלחה הם סופרים והנה חסר אחד. אחרי חיפושים מצאוהו הרוג לא הרחק. יצחק ועוד אחד לוקחים אותו על כתפיהם וחוזרים הביתה. למחרת הוא אומר לרחל תכבסי את האוברול כי הוא מוכתם בדם.

כשרחל רואה שהסרבל כולו בדם היא אומרת: אני לא יכולה לכבס את זה. והוא אליה: מה אתך, איך את מדברת? דעי לך שזה דם קדוש.

כעבור שבועיים בא האסון. כשנערכה ההתקפה על מוצא עלית ב־20 למרס 1948 חש יצחק שהיה אז אחד ממפקדי המקום להגיש עזרה לפצוע ובאחזו באלונקה פגע בו כדור אויב והרגו.

לקבר ישראל הובא רק כעבור כמה ימים כי אי־אפשר היה להגיע לירושלים. נקבר בסנהדריה בי"א באדר תש"ח. וביום י"ט באלול תשי"א הועבר להר־הרצל. כך ניתק פתיל חייו באמצע ולא זכה לראות בנצחון בו האמין שבוא יבוא.

השאיר אשה ושני ילדים, הורים, אחים ואחיות וידידים רבים שאף פעם לא ישכחוהו.

יהא זכרו ברוך לעד.

(רבקה אלברט־דולגופיטי)

יהושע ליכטשטיין

לקח השואה

אדם שלא היה בשנות השואה בגיהנום הנאצי לא יבין איך הושמד עם והובל כצאן לטבח. יש מחפשים סיבות וגורמים לעובדה שיהדות אירופה, ופולין בפרט, לא התקוממה. אכן, בניתוח העובדות ומהלך החיים בלחווא ניתן להבין שהרצון לחיים והתקווה לישועה שתבוא, הטביעו חותמם בכל קהלה יהודית, והיו הבדלים רק בשנת חיסולה בלבד.

התקפת הפתע של גיסות הנאצים בקיץ 1941, ההפצצות רבות הממדים, מחץ הכוחות הממוכנים והשריון, החדירה בעומק, הכיתור וחסימת דרכי־הנסיגה, הביאו אנדרלמוסיה וחוסר יציבות בשלטון האזרחי ובריחה מבוהלת של תושבי השטחים במערבה של רוסיה הלבנה.

הצבא האדום נשאר ללא עורף, לחם בגבורה והשתדל לסגת בעוד מועד ולא להשאר מנותק מבסיסיו.

טובי הבחורים היהודים מלחווא גויסו לצבא האדום לפני נסיגתו, וחלק מהם היה עוד בשבי הגרמני.

במשך שבוע ימים, יומם ולילה, עבר דרך לחווא זרם אזרחים, פקידים סובייטים ומשפחותיהם, יחידות צבאיות מוגרות וחיילים בודדים וכולם הלכו בדרך מזרחה.

יהודי לחווא עמדו ברחובות־העיר ועקבו אחרי בריחת ההמונים, אחוזי פחד לקראת הבאות.

במשרדי הממשלה נעשו הכנות לחיסול השלטון המקומי ועזיבתו את העיר. בין הנוער היהודי קמה נטיה להצטרף אל הנסוגים מזרחה. דעתם של הפליטים היהודים מפולין היתה מכריעה. הם היו מלומדי־נסיון בהיותם תחת שלטון גרמני ב־1939, והם תיארו את החיים אצל הגרמנים שלא היו נוראים ביותר. כנראה, מפני שקצו בחיי הנדודים, ובלבם קננה התקווה לחזור למקומות מוצאם, לבתיהם ולהצטרף אל משפחותיהם וקרוביהם שם. ונימוקי הפליטים חיזקו את ידי תושבי לחווא הוותיקים, שהלאמת עסקיהם ע״י שלטונות הסובייטים הכום בסנוורים, והם ראו בנצחון הגרמנים נקמה עיוורת. השתעשעו באשליות ובזכרונות על הגרמנים שהיו בלחווא במלחמת העולם הראשונה והיהודים חיו אז באין מפריע.

בכל זאת, יצאנו קבוצת 50 צעירים אל הגבול, לעיירה לנין הסמוכה, במטרה להגיע לעמקי־רוסיה. היינו צעירים ולמרביתנו לא היו תעודות־זיהוי ולא ניתן לנו לעבור את הגבול. נאלצנו לחזור הביתה.

ביום שבת, ב־5 ביולי 1941, עזבו אחרוני החיילים הסובייטים את לחווא, בפוצצם את תחנת־הבנזין והגשרים.

כפי שנודע אח״כ עמדה ביום נסיגת הצבא האדום מלחווא רכבת של עשרות קרונות ריקים, ומפקד־הרכבת פנה אל יהודי מתושבי לחווא ואמר לו שילך לעיר, ויודיע לכל היהודים שכל הרוצה לנסוע לרוסיה יכול לבוא. הרכבת חיכתה כמה שעות, ואותו יהודי שהתנגד למשטר הסובייטי אחרי חיסול פרנסתו לא רצה לנסוע, הוא חזר ולא מסר את ההודעה לתושבי העיר. לאחר זמן, בהיותו בגיטו, התוודה על הדבר. באותה רכבת נסעו הרבה ממיקשביץ וכמעט כל יהודי זיטקוביץ.

כך קם והיה הדבר, שבבוא הנאצים לעיירה מצאה את כל האוכלוסיה היהודית, כאלפיים נפש. שמן היום הראשון התחילו להרגיש שגורלם נחרץ להשמיד.

נצחונות הגרמנים בחזית שמה לאל כל תקוה להצלתנו.

ראשית משימתם היתה לשבור את רוח האוכלוסיה היהודית בגזרות דיכוי והשפלה, ואז ניגשו להרעיבה ולחסלה.

למרות מאמצי הגרמנים ועוזריהם, לשבור את רוח היהודים, ולהכניס פירוד ומחלוקת, התלכדו כל התוש־

בים מסביב למנהיגי הוועד היהודי המקומי. שבראשו עמד דב לופטין ולחם בכל כחו נגד כל פרץ בחומת הליכוד והאחדות. הישגו הגדול של הוועד ולופטין היה, שלא הוצאו להורג יהודים בלחווא במשך כל הזמן, עד לחיסול הגיטו, (מלבד 7 הילדות שנתפסו על־ידי הגרמנים).

התושבים היהודים מאיר־ליב יולביץ, נחמן פיאלקוב וחיים פנחסוביץ שנאסרו ע״י הגרמנים הובאו אל מחוץ לעיר ועל גורלם לא ידעו בעיר.

פשטה סברה שהיתה פרי הרצון בלבד, שליהודי לחווא לא יאונה רע והם ישארו בחיים. נמנו וגמרו שלחווא היא העיר היוצאת־דופן בכל התפוצות, שהרי הרב ר׳ דב בער ברקוביץ זצ״ל בעלותו ארצה נתן ברכתו לתושבי העיר, ובאמת לא נפלו בה קרבנות בזמן מלחמת העולם הראשונה, וגם במלחמת האזרחים והכנופיות.

חיפשו אסמכתא לתקוותם בניחושים, הגדת־עתידות, חלומות וגימטריאות. היו שואלים גם ילדים: מתי תבוא הישועה? מתי יבוא המשיח? והילדים הרגישו בחשיבותם וידעו לתת תשובה מעוררת תקוות.

המשכילים חיפשו בין השטין של עתונים גרמנים, שהוגנבו לגיטו ובשידורי־הרדיו שנשמעו ברמקול מבנין המשטרה ומצאו את אשר ביקשה נפשם להסביר. „הפרשנים הצבאיים בגיטו" הסבירו שהגרמנים „מיישרים" את קו לבוב—בריסק־דליטא וכך תשוחרר לחווא.

בהשמע הדי יריות־תותחים, בצאת חיל־המצב הגרמני לפעולות, מיד התפרש הדבר, שעומדים הם לסגת.

שניים שידעו להעריך נכונה את המצב בחזית לפי השידורים ותנועות הגרמנים בעיר היו הירשל מיגדלוביץ והירשל הורשטיין. היו להם גם קשרים עם תושבים שהאזינו לרדיו מוסקבה והגניבו את הידיעות לגיטו.

הופעת הפרטיזנים, אפילו בקבוצות קטנות, הטילה על הגרמנים אימה ופחד. הם היו מפגיזים בתותחים ומרגמות כבדות את היערות בסביבות טורוב ובלילות נשמעו הדי היריות בעיר. הלהיבו את הדמיון וגרמו לשמועות ללא יסוד.

התושבים הנוצרים יכלו לנוע באופן חופשי והחזיקו מקלטי רדיו בסתר, וידעו יותר על המצב בחזית. גם הם התחילו להרגיש לאט־לאט את יד השלטון הגרמני, וקוו שהצבא הפולני שברוסיה יבוא לשחרר את האזור. לעתים הפיצו אוירונים סובייטים כרוזים אל האוכלוסיה הפולנית והם הוגנבו לגיטו והביאו רוח־תקווה גם ליהודים.

הגיעו בשורות־איוב על חיסול יהודי דודגורודוק והעיירות הסמוכות. יהודי לחווא עדיין נטו להאמין שהם „יהודים טובים" („גוטע יודען" כפי שציינו הגרמנים בתעודה אל הוועד היהודי המקומי), התקווה הזאת נתנה להם כוח להמשיך את החיים.

הגרמנים היו מעוניינים להחזיק באופן זמני ביהודי לחווא ככוח־עבודה, והם השלו את העיירה בתקווה שלא ישמידוה. במקום היהודים מן הערים הסמוכות, שהושמדו עוד בסתיו 1941, לקחו אנשים מלחווא והסיעם לעבודה ללוניניץ, ברנוביץ, מיקשביץ וזיטקוביץ, ותמיד חזרו הביתה. באחד הימים נדרשו 20 בחורים ללוות משלוח סוסים לעיר סארנא. הם יצאו לדרך אך לא חזרו כפי שהבטיחו הגרמנים, אלא נלקחו עד קיוב. בגיטו חשבו שהם אבודים אך לאפתעתנו חזרו כעבור חודש ללחווא, חוץ משנים: יהודה קנובל מוויסוקו־ליטובסק, חייל רוסי שברח מן השבי ובלחווא ניתנה לו תעודת־זהות, ואחד פליט מפולין; הם ברחו בדרך והצטרפו לפרטיזנים. הבאים סיפרו, שלא מצאו יהודים בכל רחבי אוקראינה ובהרבה ערים מצאו שלטים ומודעות „יודען־ריין" ברחובות העיר.

הגרמנים השתמשו בכל השיטות להשקיט את הרוחות: באחד הימים של פברואר 1942 הגיעה אשה יהודיה ועגלון פולני ולפי הוראת ה„יודנראט" התאכסנה האשה בביתנו. בערב באו לופטין והרבנים ונכבדי־הקהלה לשאול על הנעשה בסביבה וגם אני הייתי נוכח בזמן השיחה. האשה מסרה שהיא אשת הרב מרוזשאני ע״י סלונים, ובשוחד קיבלה רשות מן הגרמנים לעבור ממקום למקום ולחפש את בני משפחתה שהוגלו למחנות עבודה. היא ידעה לספר, שבמקום פלוני מצאה מחנה של 2000 יהודים ובמקום שני 7000 יהודים וכו׳ ואף היו לה תמונות־האנשים שראתה שם, ביניהן תמונות בחורים מלוניניץ שהכרתים באופן פרטי, אחד מהם מיסניק, בן־אחותה של חוה, אשת זלמן חפץ. עסקני הקהלה התיחסו בחשדנות לאשה זו ועל סיפוריה ידעו רק מעטים מתושבי העיר. בכל זאת הצליחה להוליך שולל את האנשים גם בלחווא. זוכרני שבחורה מקרטוז־ברזה התאכסנה אצל הרב ר׳ חיים זלמן אושרוביץ,

בבואה בזמן השלטון הרוסי ללחווא נשארה בעיר מאין יכולת לחזור לעיר מגוריה. האשה מרוזשאני הבטיחה לרב להעביר את הבחורה הביתה בריאה ושלמה, והן יצאו יחד. הוברר אחר־כך שלא היו בסביבה שום מחנות־עבודה וכל הסיפורים היו רק להוכיח שהגברים נשארו בחיים. האשה הזאת עזרה לרוצחים במזימותיהם בנסעה מעיר לעיר, בזמן שכל יהודי שיצא מתחום הגיטו היה צפוי למות. והיא עברה מאות ק״מ עד לחווא, ובכל עיר לקחה תמונות של אנשים שהגרמנים הוציאו באמתלא של משלוח לעבודה, והיתה מראה את התמונות, באמרה שראתה אותם במחנה־עבודה.

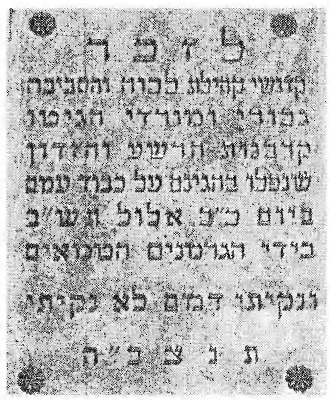
תמונות של יהודים שהומתו נוצלו גם ע״י נהגי־רכבת שהיו באים לבני המשפחה, מוסרים „דרישת־שלום" וסוחטים כסף וחפצים „לפי בקשתם" של הקרובים.

היהודים בלחווא השתדלו להבליג על החששות שבלב ולהאמין, כאחיהם ביתר העיירות, שהגרמנים לוקחים לעבודה בלבד, ואע״פ שידעו את האמת, ניסו להמשיך בחייהם, התחתנו, הולידו ילדים, וחלמו לפגוש את בניהם ובנותיהם בצבא האדום, בארץ־ישראל או בארצות־הברית.

בניגוד גמור לשאר הקהילות לא חיו אנשי ה„יודנראט" ומשטרת הגיטו באשליות. הם ידעו שסופנו לכליה, והצליחו לשמור על האוכלוסיה היהודית בשלמותה ולמנוע בריחה של יחידים, שהגרמנים לא ייאחזו בפרובוקציה העלולה להביא להחשת ההשמדה. קשה לשפוט אם היו דרכים אחרות להצלת המצב. אבל לאור המעשים של מנהיגי העם בגיטאות אחרים, שהוליכו שולל את ההמונים בהבטחות־שוא ושלחום כל הזמן, ואפילו בתקופת גמר המלחמה למחנות הריכוז הנה בלחווא היה החיסול בשנת 1942 בזמן שהגרמנים היו הולכים מנצחון לנצחון. החזית הרוסית היתה בסטלינגרד ובשערי מוסקבה, והתנועה הפרטיזנית היתה עוד בחיתוליה ולא היתה שום ברירה.

עד הרגעים האחרונים עשה ה„יודנראט" ולופטין בראשו מאמצים להצלת היהודים ובבוא השעה של סכנות ההשמדה עמדו בפרץ והם היו הראשונים למרד. כבוד לזכר מנהיגי העם ולחברי „יודן־ראט" שכאלו.

על אלה אנו בוכים

*)

אני מליט את עיני בחרדת קודש בצעיף הטווי חוטי זכרון ומעלה על לוח לבי את השורות האין־סופיות של שמות אחי ואחיותי הטבוחים...

שמות... שמות לעשרות, למאות, לאלפים ובהצטרפן למספר הכללי המחריד, אלפים, רבואות, מיליונים...

שמות — שעברו בירושה מדור לדור הנציחו את קשר הדורות עם אבות האומה, נביאיה וחוזיה, גאוניה וחכמיה, לוחמיה וגבוריה —

עוברים הם לנגד עיני בתהלוכת אימים. סחופים ודוויים, מוכים ומחוללים. ללא קשר וזכר יותר עם החיים כי לא נותר להם שריד ופליט עלי אדמות —

בית קברות של שמות... בית קברות הפרוץ לכל ארבע הרוחות הנלווה אלינו בכל זמן, ואינו מרפה מאתנו גם ברגעי ששושנו המדומה —

שמות — נאדרים בכח אמונה יוקדת בתקוות אחרית ישראל — חוזים חזון תחיית העצמות היבשות בבקעת המוות העמוקה מני תהום —

שמות לוחמים אגדתיים ונושאי חרב הנקמה באויבים. שהציבו בחייהם ובמותם יד ושם לקהלות ישראל בגולה וסללו דרכים לתקומת ישראל בארצו.

---

*) לוח הזכרון נקבע בבית הכנסת דחסידי סטולין בתל־אביב.
יום הזכרון הוא כ"א אלול תש"ב ולא כ"ב ככתוב בלוח.

*) רשימת קדושי גיטו לחווא
די רשימה פון די קדושים פון לחווער געטו

(לפי רחובות המגורים)

1. רחוב דוידגורודוק — דאווידגאראדאק גאס

ראש־המשפחה ושם האשה פאַטער און מוטער	שמות הילדים קינדער	מספר נפשות צאָל נפשות
הרה״ג ר׳ אליעזר אריה ליכטשטיין ויהודית	חוה, אברהם, יהודה, דב מיכלה ואסתר מטלה	8
הרה״ג אברהם חיים זלמן אשרוביץ ופרל	איידל, בריינדל, יעקב משה	6
ברקוביץ דבורה, בת ר׳ יצחק		1
ברקוביץ לאה, אחות ר׳ יצחק		1
פלדמן אברהם	הינדה, רבקה פניה	4
שכטמן לאה		1
שכטמן אליהו ונחמה	חנה, שולמית, שושנה אהרן	6
פנחסוביץ גצל ודבורה	חנה, פייגל	4
מורבניק אהרן וסוניה	סימה, זאב, לאה, ראובן	6
צלינציוק בנימין	מרדכי, גולדה, פרל	4
מורבניק חוניה ואסתר		4—5
גינזבורג יחיאל ויוכבד		4
כץ חינקה		1
זלמנוביץ בנימין וצפורה	יוכבד, משה	4
חיניץ ירחמיאל	זלדה	2
חיניץ חיה־שרה	משה	2
ליכטשטיין מאיר וזלדה	רוזה, צבי, דב	5
קרבציק ארציה וחוה	יעקב	4—5
צרטוק משה־ראובן	יוסף	4—5
חפץ דב ובילה		4
מגדלוביץ צבי וליובה	טוביה, חיים	4
סבין מאיר ומאשה	שרגא, גרשון	4
כץ יהודה ורבקה		2
כץ מאיר־דוד ובתיה	אברהם, צבי	2
פוקסמן אשר וחינה		4
ליכטשטיין אליהו־אהרן ולאה	אביגדור, שרה, אסתר, פריידל, תילה, דב	8
ליכטשטיין אריה וצביה		2
גיסניביץ חיים ושושנה		4—5
גינזבורג יוסף		4
פלדמן פרל		2
סלוצקי דוד וחיה־אטל	חיסיה	3
מורבציק זליג וינטה	שרה, גיטל, מלכה, ישראל	6
מורבציק אריה־לייב וברכה	חנה, מרדכי	4
ליפשיץ בתיה־איידל	אולה, חוה, חיים	4
ציטליק יהודה ואלטה	גוניה, יוסף, חנה	5
ראובן (חתנו של מאיר שוסטרמן) וחוה		4
שוסטרמן מניה		2
סלוצקי משה־יצחק וחינה		2
סלוצקי אסתר		1
שולמן בצלאל ובילה־רייזל	אסתר, זיסל, גרוניה, קרינה	6
לבנפלד (המורה) ולאה		2
שבורין אליעזר ובלקה	מאשה, דוד, פנחס	5
שבורין בתיה		1
שבורין לאה (אשת ישראל)	יוסף, דב, מכלה	4
כלז יעקב ומיניה	ברוך, צפורה	4
כלז פרל		1
מורבניק חיה	חנה, משה	3
מורבניק צבי ופייגל		2
לטוך אלתר	יעקב, בבה	3
פישמן אליהו ורבקה	הניה, יצחק, איידל, גניה	6
ליפשיץ חיה ובנותיה סוניה,	רבקה ומשפחותיהם	6—7
פלקסמן אליהו	מלונניץ	1
פינחוסוביץ ליפה ובליומה	אהרן, זאב	4

2. רחוב קובלסקה — קאוואלסקא גאס

ראש־המשפחה ושם־האשה פאַטער און מוטער	שמות הילדים קינדער	מספר נפשות נפשות צאָל
שולמן יעקב ואטל	הרשל, יהושע, נח, חיה שושנה, אליעזר, יצחק	9
ליכטשטיין מאיר וליבקה	שרה, רחל	4

*) הרשימות נערכו לפי הזכרון ע״י י. ליכטשטיין ח.שקלר.

כץ יונה ודבורה	נח	4—5
חיניץ זליג	יעקב, הירש־לייב	3
חיניץ שמשל וליובה	צפורה	3
כץ חנן ובריינדל	(?)	4—5
פישמן אברהם ואלטה	משה	3
שבורין נחמן ולאה	גרוניה, רחל, יעקב	5
אשתו של צבי שבורין	?	3
וולחינסקי מנחם־מנדל ושרה	רבקה, מרים, יוסף, שושנה	6
צ׳רנומורץ פנחס ושיינדל		2
וולחינסקי רחל	פישל, מוניה ותינוק	4
וינר צפורה	אשר, צבי, דינה, משה	5
גינזבורג רחל	בליומה, מוטל	3
בלובשטיין ליטמן ויהודית	גולדה, רפאל, הניה	5
פילקוב נחמן	(?)	4
כץ צבי	(?)	4—5
אשמן עובדיה	דב, דוד, חיה, אהרן, מיכאל	6
חפץ יוסף ומלכה	חיים, מאיר	4
חפץ אברהם		1
גלינסון חוה	מיכאל, חנה	3
קובלסקי־זיסקינד ורבקה	ברוך	3

3. רחוב מלינובה — מלינובה גאס

ראש־המשפחה ושם האשה פאטער און מוטער	שמות הילדים קינדער	מספר נפשות צאָל נפשות
דולגופאטי יצחק ורודל	אשר, פסח, שרה, דב	6
דולגופאטי מיכאל־אליהו־אלתר ובלומה	משה־יעקב	3
רימר משה־יעקב ופסיה		2
אשקה התופרת ובעלה	(?)	4
כץ אפרים ומרים	יעקב־יוסף, יצחק, שרה־פרידל	5
כץ ישראל ושרה	חנה, סימה	4
ליכטשטיין אליעזר וצירל	צביה, הינדה	4
ליכטשטיין מאיר ו(?)	(?)	4
קיטאי סנדר וצפורה	ברינדל, רבקה	4
קורד׳ זלמן וחיה־שרה	בריינדל ובאשע	4
דרבסקי יוסף וחשקה	צפורה, יהושע	4
קרבציק יוסף ובתיה־מרים	ליבה	3
נוימן לייבל וחוה		4
אשמן יהודה־אליעזר וסוניה	איטקה, דב	4
מורבניק רחל ובעלה		4
גולדמן לייבל ושושנה	(?)	4—5
זאב רימר וחוה	איטקה, רחל, יצחק	5
לוין משה ורחל		2
רימר יצחק ופסיה	צביה, חינה, שרה	5
רימר יעקב ואלטה	משה, חינה, פריידל, שמרל	6

קירז׳נר אייזיק ויהודית		5
גוזביץ ליפה וצירנה	משה, שמואל־מרדכי	4
גוזביץ וויטיה	יהודה	2
וולפין אריה ובילה	משה, בתיה	4
קולפניצקי יצחק ומרים	יעקב, אליהו	4
גורביץ רוזה	יעקב	2
גורביץ זלמן	רסל, יהודה	3
פרידלינדר לייבל ואיטקה	ברוך	3
דומניץ רבקה, מאשה ואמם		3
חפץ צירל		1
פלדמן אסתר		1
קירז׳נר מנדל ואיידל	דב, שרה, שלמה	6
חפץ שיינה־פייגל		1
חפץ יעקב ושרה		2

4. רחוב רינקובה — רינקובה גאס

ראש־המשפחה ושם האשה פאטער און מוטער	שמות הילדים קינדער	מספר נפשות צאָל נפשות
מורבציק נחמה	ובנה	2
בוקצין יצחק ודרז׳נה	בילה	3
רוחצין פרל	יצחק	2
מוצ׳ניק הרצל ושרה	שלמה	4
ליטוינסקי ישעיהו וחנה	יהושע	3
דולגופיטי זליג ומיכלה	צייטל, ברכה, שרה, מרים	6
יוליביץ רבקה	שמואל, אריה	3
דולגופיטי שולמית	חנה, אריה	3
רוז׳בסקי משה ואודל	זליג, ישראל	4
רוז׳בסקי מרדכי וחיה־אלקה	שיינקה	3
אחים : חפץ	מאיר, לייבל, דב, אלימלך, מרדכי ושרה	6
חפץ מוטקה		1
מורבציק שלמה ורבקה	אניה	3
מורבציק ליפה ויוכבד	חסיה, יעקב מרים, אסתר	6
רומנובסקי שלום ולאה		2
מורבציק שלמה מרדכי וגישה־רחל		2
מורבציק יוסף וצביה	דינה, יצחק, אייזיק	5
ברודר מוניה ורייזל	אניה, יצחק, אייזיק	5
פישמן משה ולאה		2

5. השוק — מארק

ראש־המשפחה ושם האשה פאטער און מוטער	שמות הילדים קינדער	מספר נפשות צאָל נפשות
חפץ יצחק וינטל	ובתם	3
גוזנפוד אפציע ולאה	משה	3

חפץ אריה	רחל, יוכבד	3
רבינוביץ יעקב ונחמה		2
רבינוביץ גרשון וסוניה	(?)	4
רבינוביץ שמואל־דב ופניה	ובתם	3
קרבציק רחל	מניה, לאה	3
פוגוסטקי אוסנת		1
פוגוסטקי דינה		1
פוגוסטקי אבא ופריידל	רוזה, הודל, חיה	5
מורבציק שלמה־זלמן וסוניה	נחום	3
חפץ שמרל וצירל	אשר, מינדל, חוה, מניה	6
משפחת רדזיוילובסקי (רוקח)		4
רבינוביץ שמואל ואודל	לאה, אסתר, משה	5
לוין יעקב וגולדה	יהודה, רוחמה, אשר, מינדל	6
לוין שמואל ובילה	רוחמה, נחום	4
מורבציק יהודה ופייגל	מאיר	3
לוין זלמן ואמה	רוחמה, ושולמית	4
לוין יהודה ושרה	צפורה, שולמית	4

6. רחוב שקולנה — שקאלנא גאס

ראש־המשפחה ושם־האשה פאטער און מוטער	שמות הילדים קינדער	מספר נפשות צאָל נפשות
ברודוצקי ישראל וחנה	אלקה, תמר, יוכבד, צבי	6
מלניק יוסף (?)	זיסל (?)	3—4
חפץ אסתר	מרים וחסיה	3
ברקוביץ טודרס ובילקה	פסיה, משה־זליג	5
שניידמן יעקב ומאשה		2
אשמן משה ואטקה	ישראל בת	4
אשמן אהרן וחיה		2
אשמן יעקב וחיה	הניה, מרים, ישראל	5
שכטמן אליהו ושיינדל	יצחק, צפורה	4
מורבציק מנדל	חיה, צפורה ומשפחותיהם	5
מורבציק טוביה ושיינדל	פריידל ברוך	4
מורבציק צבי		3
פורטנוי שרה יהודית		1
ליכטנברג פרל	אפרים, אריה	3
מוברציק שלמה־נחום וחנה־בתיה	חיים, רייכל וילדיה	6
מורבציק (שוסטרמן) אהובה	(?)	2
סלוצקי דב ומאשה	חיים, ישראל	4
זייציק נחמה	זבולון, טייבל, צבי	4
מלציקוביץ זאב ושרה	פיגה־חיה	3
קירז׳נר ברכה	חיה	2
ליכטנשטיין רחל	בריינדל, בילה	3
אליעזר אשמן	חלבנה, פיה, קרינה	4
קנטור יוסף ומרים	פסיה, אסתר, אריה	5
אשמן זליג ורחל	פסיה, אברהם, אהרן, שיינדל בתיה	7
זלצר חיה		1
מישאלוב צירנה	חנה, פסיה, ישעיהו	4
כץ משה־דוד ואלטה	נת	3
זילברשטיין (רוקח מורשא) (?)	משה, גניה	4
סלוצקי הניה		1
לובץ נחום ואסתר־רבקה		2
אורלינסקי יעקב ומרים	(?)	4
חפץ אליעזר ורייזל	דובה, יצחק, מנדל	5
מורבציק אריה ואסתר־חיה	צבי, איידל, קופל	5
קנטרוביץ לאה	ובנה	2
מורבציק חשקה	ובנה	2
זרצקי אברהם	פנחס	2
שוסטרמן מרדכי	אבא, צבי תינה	4
ליכטשטיין חנה	שרה, הדסה	3
חיניץ זלאטע	סוניה, פייבל	3
רטנר אהרן ושרה	זאוול	4
צ׳רני אברהם (מורה)		1
קפלינסקי ומשפחתו (מדוידגוירודוק)		4
קפלן יצחק וסוניה	נפתלי, אמה	4
גייקר שמואל ובריינה	נחמיה	3
חפץ שמואל וצפורה	צבי	3
פיינברג משה והניה־לאה	דוד, יצחק, גנישה	5
צציק שרה מדודי־הורודוק	גיטל ושני ילדיה	4
ליכטשטיין ישראל וחינה	בריינדל, מינדל, פרל, רבקה	6
גולדמן צפורה	חיה, רבקה	3
פלוטניצקי וויכנע	אסתר־חיה	2
מלציקוביץ משה	(?)	4—5
מלציקוביץ איטקה		1
חפץ זלמן וחוה	אשר, רבקה, פרל, יהודה, משה־ליב	7
לופטין דב וצפורה	אהרן, אריה	4
אשמן יעקב ורבקה	אלקה	3
שקליר גרשון ורבקה	יעקב	3
פליביץ (שקלר) אסתר	שמואל	2
רוטברד הרצל ומרים שקלר		2
קילסון משה ובתיה	ואחותה פליה פליטים מורשא	3
כץ אשקה	אליעזר, הדסה	3
מקלר בריינדל	אלקה, יעקב וכלותה עם 2 ילדים	6
גולדפרב שלום	מקוברין	1
חפץ אליעזר ורבקה	מנדל	3
ברודוצקי אלתר ורבקה		4
רבינוביץ שאול ובתיה	גיטל חיה־רבקה לייבל אייזיק	6
סלוצקי חיה צבי	פריידל	4

7. רחוב ליובאצין — ליובאצין גאס

ראש־המשפחה ושם האשה / פאטער און מוטער	שמות הילדים / קינדער	מספר נפשות / צאָל נפשות
שוסטרמן פסיה	ליבה, מרים	3
יוליביץ מאיר־דב וחוה		2
יוליביץ עובדיה ומינה	אליעזר, אהרן, רייע	5
חפץ זליג וויטל	ישראל, מרים	4
חפץ יהודה ופסיה־לאה		2
חפץ נתן ופרומה	פיה	3
שניידמן מרדכי ופיה	שרה, זליג, חיה	7
קירדינר שמואל וחיה־שינדל		2
קרידינר דוד וברכה	חיים (?)	4—5
גלוזמן יעקב וליבה	נחמה	3
שולמן אליהו וחנה	אליעזר, ברוך, בריינדל	5
יוליביץ פייגל		1
מורבציק יצחק וליבה־רחל	שמואל	3
זלצמן ישעיהו ושרה	יעקב, דב, דבורה	5
צ׳רטוק אליעזר ושינדל	(?)	4
פוגוססקי אלתר ומיכלה	נחמה	3
פוגוססקי רחל		1
כץ שמואל ורחל	נח (?)	5
ליפשיץ ליבה	(?)	3—4
שרה בת חינקה כץ	(?) בן	2
חפץ אסתר	צפורה	2
מיטהאך אהרן ורבקה	אמו צפורה ובנם יהושע	4
פנחוסוביץ פנחס ואלטה	שרה	3
פנחוסוביץ בן־ציון וחנה	אליהו (?)	4
ריבין אליעזר וברכה	איטקה, שלמה	5
שניידמן אהרן ובילה	יהודה, אבר, פייגל, פסיה, אשר	7
רומנובסקי דב ופייגל	אליעזר, יצחק, מרדכי, אריה	6
רומנובסקי מניה	אסתר	2
חלינסקי משה וחנה	יוסף, אשר, רבקה	5
שוסטרמן בתיה	מרים	2
חיינר חיים וחנה	פייגל, בתיה	4
קורובוצ׳קה מאיר־דוד ופייגל	שולמית, יונה, יוכבד, חנה	6
שבורין רבקה	חנה	2
קריקון אברהם ופסיה	שרה, מרים, לאה, בילה, רבקה, אהרן, דבורה גיטל	10
דולגופיטי יעקב וציריל	אריה,יחיאל	4
סטבסקי... ורחל	(?)	4
...מולה וגיטל	(?)	4
דוד (חתנו של שניידמן) ורחל	(?)	4
מוזיקנט אשר וחוה		2
סלוצקי הגיה	חוה, רחל	3
פנחוסוביץ חיים ולאה	(?)	3
גיטלמן חסיה	צפורה, שלום, אבא	4
סלוצקי יהודה		1
שניידמן צבי ורחל	ישעיהו	3
חפץ מניה (בת טייבה)		1
צפורין נחמה	ישעיהו, טייבה, פריידל, מינדל	5
קרבציק בילה	(?)	3—4
ציריל חפץ	יונה,	2
בוברוב שלמה ואלטה	אסתר, נח	4
ברודוצקי דב והגיה	בייל ה	3
וסקובויניק מרדכי ומרים	אסתר, קרינה, יחנה, אידל יהודית, גרשון	8
טמקין נחום ושרה	ליבה, צבי	4
חפץ הרשל וזלדה	אלקה, שלמה	4
חפץ יהודה ובתיה־לאה	פניה, אשר, שולמית	5
חפץ משה		1
ברקוביץ מרל	משה־חיים	2
חפץ לאה	ומשפחתה	
חפץ ססישה	ומשפחתה	
שיפמן פייבל וחיה	(?)	4

8. רחוב קוז׳נגורודוק

ראש־המשפחה ושם האשה / פאטער און מוטער	שמות הילדים / קינדער	מספר נפשות / צאָל נפשות
סלוצקי אברהם ומרים	(?)	5
סלוצקי חסיה־פרל	משה	2
סלוצקי יצחק ורחל	זאב	3
גרינהויז צפורה	אסתר, פסיה, חיים	4
חפץ לייבע	זכריה	2
זגר רחל	לאה	2
חפץ זלדה	לאה	2
קנציוק חנה־רחל	חסיה	2
סטוליר אסתר	שולמית, ליובה	3
שכטר חוה	דבורה, חיים, ליובה	4
כלז אלחנן ו(?)	בנימין, מרדכי ומשפ׳	6
דרבסקי ישראל וצפורה	שרה	4
פלוטניצקי סנדר ו(?)	(?)	4—5
חיניץ שרגא־פייבל שו״ב וחיה־לאה	יעקב, משה־צבי, רחל, ציריל	6
רזניק אהרן ואלקה	רחל, מרים	4
רזניק אבר וחיה־פייגל		2
וולתינסקי חיים וחוה	ברוך, אברהם, חנה	5
כץ גולדה	אליהו	2
שבורין זאב וינטה־רחל	פנחס, ישראל, ברכה, מרים	6
שבורין איטקה	אשר, אהרן	3

פלדמן אייזיק ו(?)	חיה, דב	3
חפץ יהודה ורבקה	זלמן	3
צ׳רטוק אהרן ופרומה	צבי, יעקב	4
גורביץ דוד ויוכבד	מאיר, גולדה	4
גוזביץ יוסף	משה, סוניה	3
כץ דוד־דב וחסיה	אסתר, ברוך־נח	4
מילמן נחום ורבקה	חנה, חיים	4
קרבציק ניסן ושיינע־גיטל		2
גולדמן חוה (אשת אורציה)	(?)	4
גוזנפוד פניה		1
מסטר יעקב וחיה	יחזקאל, פיה	4
נוימן אליעזר וצביה		2
סלוצקי חיה	(?)	3
מלניק זלטה	צבי	2
דיכטיאר מרדכי וזלטה	חינה	3
פנחוסוביץ יצחק וחיה	(?)	3
כץ זאב ו(?)	אליהו	3
טופציק יהודה־לייב ו(?)	(?)	4
טופציק מיכ לה		1
טופציק מאשה	(?)	2
גיטלמן שיינדל	שלום	2
ביגלמן יהודה ו(?)	מרקל	3
טופציק יצחק־נח ופסיה	פישל	4
חפץ לייבע		1
קולפניצקי פסיה	משה, אידה, אברהם־אלחנן	4
מורבציק נחמה	פסיה, אטל	4
כלז יעקב־ישראל ואסתר	מניה, חיה, יהודית, לאה	6
מוזיקנט שלמה ודינה	(?)	3
מורבציק פרומה	(?)	3
לוצקי ברוך בת־שבע	יחיאל	3
לוצקי ציקליק ואסתר	שרה, ירחמיאל	3

9. יהודי סינקביץ ומוקרובה שנספו בגיטו לחווא

סינקביצער און מוקרובער יידן וועלכע זענען אומגעקומען אין געטו לחווא

ראש־המשפחה ושם האשה פאַטער און מוטער	שמות הילדים קינדער	מספר נפשות צאָל נפשות
אברמוביץ זאב ופסיה	אהובה, שושנה, מרדכי	5
אברמוביץ שרה	מרדכי	2
אברמוביץ בתיה		1
קוניץ שמואל ופריידה	מרדכי, פסיה	4
טורקיניץ בליומה	חיים	2

שפירא שלמה ורחל	מלכה, חנה, רבקה, בצלאל	6
קירז׳נר אסתר	אשקה, אליהו, מרים, ראובן	5
ורצקי דוד ורחל	מרדכי, רבקה	5
ורצקי הינדה	צפורה, אברהם, אהובה, פנחס	5
טופציק יוסף וגרוניה	אליהו, שלמה, אשקה	5
זמויסקי פריבה ושרה	מניה	3
שכטר נחמיה ופנינה		2
גפחן רבקה		3
גולוב ירחמיאל וחיה	בתיה, אשקה, איטקה, שמואל	7
שיפמן צפורה ואסתר		2
וויניק דוד ושיינדל		2
זייציק רחל	מאיר, חנה, איטה	4
ויניק פנחס ורבקה	סוניה, אברהם	4
גרבנשציק מאיר	משה, סוניה, רבקה, צירל	5
גוזביץ שלמה ומניה		2
סלוצקי משה וצביה	דבורה, ראובן	4
סלוצקי דב וויטיה	אהובה, חנה	4
לוי זלמן ואיטה	יוסף	3
גוזביץ פסיה	רחל, בתיה	3
לוין פייגל		1
זרצקי יעקב ומרים		3
פרנקל שמואל וגולדה		2
וסניק צבי ושרה	בתיה	3
שוחט יחזקאל		2
הסנבוים פסיה		1

10. פליטים מפולין שנספו בגיטו לחווא

פליטים פון פוילן וועלכעזענען אומגעקומען אין געטו לחווא.

א) אוסטרוב מזוביצקי

ראש משפחה ושם האשה פאַטער און מוטער	שמות הילדים קינדער	מספר נפשות צאָל נפשות
הרה״ג ר׳ דוד מינצברג וחמתו		2
ר׳ זינדל בריסק ואסתר מלכה		3
אוזדובה מיכאל ומרים	חנוך	3
אוזדובה יהודה ורחל־לאה	דב יצחק אהרון דבורה	6
תהלים דב ושושנה	רחל, פסיה, יצחק, אהרון	6
תהלים אליזער ושרה		5
פסח רוסה		5
בלומנקרץ פישל וחנה	וילדיהם ומשפחותיהם	10
קורן שלמה וסוניה		2
ליס צבי ואוחותו איטקה		2
שטייפמן זינדל		3

ב) פליטים מוולדבה

ראש־המשפחה . ושם האשה פאָטער און מוטער	שמות הילדים קינדער	מספר נפשות צאָל נפשות
שחייקו צבי וינטל	חנה, שושנה	4
לייבמן חיה	יצחק	2
גודינסקי מיכלה		1
גוז׳נסקי שרה, משה	(ילדיו של סנדר)	2
איגלניק דוד וצפורה	רחל	3
איגלניק שלמה ומרים	חנה	3
אולומוצקי רחל	צבי, זלמן	2
רוזנברג אברהם ומליה	שרה	3
באבאד יצחק ואסתר		2
חינפלד ו(?)	אריה, חיים	4
אייזנברג אייזיק ואסתר		2
משפ׳ חליף		
לנגר דוד ואסתר		4
רפפורט גניה		5
מיבסקי זנה אסתר		
ליכטנשטין ארילה	חנה־רבקה, שרה, מוניק ביילה־אטלה, שלמה	6
משפ׳ רוטברד		4
גרדבין רבקה		
גורבין שמואל ויעקב	מאשה, חיה וואלף, ממקוב מזורביצקי	6
גראסמן משה	״ ״	1

לעסמן יעקב וראובן		״ ״	2
לוקוביצקי בערל		״ ״	3
פיאנקו חיים		״ ״	1
וויסמן הערשל ורחל	פייגא	״ ״	3

11. חיילים שנפלו במלחמת העולם השניה נגד הגרמנים

זעלנער וועלכע זענען גע־פאלן אין דער צווייטער וועלט מלחמה אין קאמף געגן די דייטשן

מאיר־קופל בן יעקב אשמן
אריה בן יצחק וויינר
יוסף בן חיים וויינר
יעקב בן חיים וויינר
יחיאל בן אריה חפץ
נח זגר
ישעיה בן אברהם זרצקי
אלתר בן משה לוין
משה חיים בן מיכאל טופציק
אליהו אהרן בן ב״צ ליכטשטיין
מרדכי בן נח כץ
צבי בן שלמה־נחום מוברציק
מרדכי בן זליג מורבציק

נתן בן אהרן־דוד סלוצקי
צבי בן דוד סלוצקי
יצחק בן אברהם פישמן
מאיר בן אברהם קריקון
אברהם בן אליהו שולמן
יחאיל בן אברהם כץ
אליהו בן זליג מורבציק
שלמה בן־אריה חפץ
קופל בן משה פיינברג
אברהם בן זאב רוחצין
מאיר בן־אליעזר ליכטשטיין
יצחק בן אליעזר ניימן
משה בן אהרן אשמן

ניצלו מן הגיטו וניספו*)

האָבן זיך געראַטעוועט פון געטו און אומגעקומען

1. אשמן דב בן יהודה־אליעזר : מהפרטיזנים לחזית ביולי 1944 מאז נעדר
2. אייזנברג איזק מוולודבה : נספה ביערות
3. בוקצין דרז׳נה (אשת יצחק) : נהרגה ע״י אכרי הסביבה
4. בוקצין בילה : נהרגה ע״י אכרי הסביבה
5. בייגלמן מרכל בן יהודה : נהרג ע״י אכרי הסביבה
6. גינזבורג משה
7. גוז׳נסקי משה ושרה ילדיו של סנדר : נספו ביערות
8. גיטלמן אבא בן 6 : נהרג ע״י אכרי הסביבה
9. דולגופיאטי משה־יעקב בן מיכאל : נפל בפרטיזנים
10. הופמן טויבה מאוסטרוב : נהרגה על הפריפט
11. וולחינסקי יוסף בן מגדל : נהרג על הפריפט
12. וולחינסקי חיים : נהרג ע״י אכרי הסביבה
13. וולחינסקי חנה בת חיים : נהרג ע״י אכרי הסביבה
14. וולחינסקי ברוך בן חיים : נהרג בידי פרטיזנים רוסים
וולחינסקי אברהם בן חיים : נהרג בידי פרטיזנים רוסים
15. וויינר משה בן יצחק : נהרג בכפר סרידיבור
16. וויינר דינה בת יצחק : נהרגה בכפר דומניעביץ
17. שוסטרמן מרים : נהרגה על הפריפט
18. וויינפלד אריה : נעדר מהפרטיזנים משנת 1944
19. וויינפלד חיים (בן 8) : נהרג בכפר סרידיבור
20. זלמנוביץ בנימין : נהרג בידי פרטיזנים רוסים

---

*) תוך להב המרד הצליחו לברוח מעל ל־600 איש מחוץ ל־תחומי הגטו, לצעירינו נכללו ברשימה רק שמות הניצולים שניספו בדרכם לחופש עליהם קבלנו פרטים מפי עדי ראייה.

21. יעקב זרצקי בן חיים (בן 6) : נהרג על הפריפט
22. חפץ שלמה בן יצחק : בפרטיזנים עד 1944 בחזית עד מאי 1945 נעדר מברלין
23. חפץ זלמן בן אשר־איסר : נתפס ע"י אכרי הסביבה ונמסר לידי הגרמנים
24. חפץ יהודה בן זלמן : נפל ברחוב קוזנהורודוק
25. חפץ פנינה בת זלמן : נהרגה בכפר ליובצין
26. חפץ משה־ליב בן זלמן : בפרטיזנים נפל 4—1943
27. חפץ אשר בן שמרל : נהרג בידי פרטיזנים רוסים
28. חיניץ הירש־ליב בן זליג : נהרג על הפריפט
29. חיניץ יעקב בן זליג : נהרג בהריצינוביץ
30. חיניץ רחל בת שרגא השו"ב : נהרגה על הפריפט
31. חיניץ צירל בת שרגא השו"ב : נהרגה על הפריפט
32. כץ סימה בת ישראל : נהרגה בכפר דומניעביץ
33. כץ גולדה אשת מרדכי : נהרגה על הפריפט
34. כץ אליהו בן מרדכי : נהרג על הפריפט
35. כץ דב בן יהודה : בפרטיזנים עד יולי 1944, מת בברלין
36. לופטין דב : נפל בפרטיזנים
37. ליכטשטיין אביגדור : נהרג בכפר סרידיבור
38. " מאיר בן לייב : " ביערות 13.2.43
39. " דב בן מאיר (בן 5) : נהרג על הפריפט
40. " דב בן הרב אליעזר : נהרג על הפריפט
41. " בן־ציון : בפרטיזנים עד 1944, עובר לחזית ונעדר
42. מורבציק נחום (בן שלמה) : נהרג בידי פרטיזנים רוסים
43. מורבציק שלמה : נהרג בידי תושבים מקומיים
44. מורבציק זלמן בן אריה־ליב : בפרטיזנים עד יולי 1944 עובר לחזית. נפל 15.1.45
45. מורבציק קופל " " : נהרג על הפריפט
46. מורבניק צבי : נהרג בידי פרטיזנים רוסים
47. מסטר יעקב : נהרג על הפריפט
48. מיגדלוביץ צבי : נהרג בידי גרמנים בחורף 1943 ביערות
49. מישאלוב ישעיהו : פרטיזנים נעדר מאז 1944
50. סלוצקי חיסיה בת דוד : נהרגה על הפריפט
51. סלוצקי חוה בת הניה : נתפסה ע"י אכרי הסביבה ונמסרה לגרמנים
52. סלוצקי רחל בת הניה : נתפסה ע"י אכרי הסביבה ונמסרה לגרמנים
53. סלוצקי יצחק בן ליפא : בפרטיזנים עד 1944 מאז נעדר
54. פישמן יצחק בן אליהו : בפרטיזנים עד 1944 מאז נעדר
55. פישמן משה : נהרג ע"י גרמנים 1943
56. פלדמן חיה בת אייזיק : נהרגה בדרך למזרח
57. פליישר 3 אחים (פליטים) : נהרגו בכפר גרבוב
58. פורער דב מוולודבה : בפרטיזנים עד יולי 1944 עובר לחזית ונעדר
59. פוגוסטסקי אבא : נהרג ע"י גרצ'קו (ראש העיר)
60. קולפניצקי אברהם־אלחנן : נהרג בידי פרטיזנים רוסים
61. קפלינסקי נינה : נהרגה על הפריפט
62. קפלן אמה : חזרה ללחווא ונהרגה בידי גרמנים.
63. קירז'נר נח : נהרג ע"י הגרמנים בליובן
64. ריבין שלמה בן אליעזר : נהרג בכפר סרידיבור
65. רודיצקי שמאי : נהרג על הפריפט
66. " בילה : נהרגה בדרך להריצינוביץ
67. " יוחנן : נהרג בדרך להריצינוביץ
68. " יעקב : נהרג בדרך להריצינוביץ
69. " משה : נהרג בדרך להריצינוביץ
70. שולמן יהושע בן יעקב : נהרג בידי פרטיזנים רוסים
71. שולמן אליעזר בן יעקב : נהרג בידי פרטיזנים רוסים
72. שולמן שושנה בת יעקב : נהרגה על הפריפט
73. שקליר יעקב בן גרשון : נהרג על הפריפט
74. שכטמן אליהו : נהרג על הפריפט
75. שכטמן חנה בת אליהו : נהרגה על הפריפט
76. שניידמן אשר בן אהרן : נהרג על הפריפט
77. שבורין צבי בן ישראל : נפל בצבא האדום 1945
78. שוסטרמן גרשון : מת על סף המולדת במחנה בריטי עתלית
79. גוזביץ יוסף, מכפר מוקרובה
80. גוזביץ שמואל, מכפר מוקרובה
81. ויניק יצחק : בפרטיזנים עד 1944 נפל בחזית
82. סטבסקי : נהרג ע"י גרמנים ביערות
83. נפתלי קפלן : נהרג על הפריפיט

לחווא — 1956

(מתוך מכתב של נחמיה בן־שמואל איש לחווא, שביקר בעיירה בפברואר, 1956))

(פון אַ בריף פון נחמיה בן־שמואל, אַ באַזוך אין לאַחווע פעברואַר 1956.)

...מיר זענען געפאָרן אין לאחווע אויף קבר־אָבות נאָר צום גרויס באַדויערן נישט קיין קבר און נישט קיין אבות. לאַחווע איז אוממעגלעך צו דערקענען עס איז נישט מער ווי אַ גרויסער דאָרף ווי אַמאָל ליובאַן אָדער לאחובקע. קיין יידן אין לאַחווע ווױנען נישט. מיר זענען געגאַנגען אויף דעם ברודער קבר, נאָר עס איז געווען שווער צו געפינען דעם פלאַץ. קיין סימן איז אַפילו נישטאָ, ווען אָשר וואָלט נישט געווען שוין איין מאָל אויף דעם פלאַץ איז אַ ספק צי מיר וואָלטן געקענט טרעפן דעם ארט.

מיר זענען געווען אויך אויפן בית הקברות דאָרט זענען געבליבן בלויז 2 מצבות און אַזוי איז דער שטח פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ וויסטעניש באַוואַקסן פון גראָז און דערנער, עס איז נישטאָ אַפילו קיין סימן צו די ניסנבוימער און די בוימער פון די דיטשקעס (בערעלעך ווילדע)...

...בעסער וואָלט געווען ווען מיר וואָלטן נישט געפאָרן קיין לאַחווע. עס איז נאָר אַ האַרץ ווייטאָג, בעסער פאַרגעסען אַז עס איז אַמאָל געווען אַ לאַחווע אַ היים, עלטערן און חברים...

פינסק, 19.2.1956

...יצאנו לבקר בלחווא, לקבר־אבות, אכן — לא מצאנו שם לא קבר ולא אבות. אין להכיר כאן את העיירה לחווא, המקום נראה כמו כפר גדול, כלובאן או כלחובקא לפנים. אף יהודי אין בלחווא עוד.

הלכנו לראות את קבר־האחים, אך קשה היה למצוא את המקום, אף סימן לא נשאר ממנו. לולא אָשר, שכבר היה כאן פעם אחת, ספק הוא אם היינו מגיעים למקום זה.

גם בבית־העלמין היינו, — רק 2 מצבות נשארו ממנו; כל השטח הפך שממה, צמחו קוצים ועשבים. לא נשאר גם זכר לעצי האגוז ולעצי האגסים הפראים...

...מוטב היה אלו נמנענו מלנסוע לעיירת לחווא, רק צער וכאב־לב היו לנו. מוטב היה לשכוח שהיה היתה לחווא, בית־הורים, חברים...

לפני החורבן

ח. א. מיכאלי

על העיירה ואנשיה

בקצות חבל פולסיה חבויה בין אגמי מים ובצות טובעניות מצפון, נהר הסמירץ' ויערות עבותים ממזרח ונהר הפריפט הסואן מדרום — בטבורו — שכנה לחווא עירת מולדתנו.

כל עושרה היה צפון בנכסי יערות ובמעמקי אגמים ונהרות שכתרוה לארכה ולרחבה. עיסוקם הקבוע של האוכלוסין מדורי־דורות היה: גידול עדרי בקר וצאן, שלית דגים, גידוע עצים וציד.

ארבעת ענפי הכלכלה האלה יסודתם על היצוא בלבד, אל גלילות הארץ רחבת־הידים שלא נתברכו במוצרי יסוד אלה.

שיטות־הייצור הפרימיטיביות מחד, הריחוק מערים מרכזיות ודרכי־תחבורה משובשים מאידך, שמשו כל השנים גורם מעכב לפיתוח האיזור ואבן־נגף לשיפור תנאי החיים של האוכלוסיה.

רובה המכריע של האוכלוסיה היה בילורוסים בני הדת הפרבוסלבית, והיהודים היו המיעוט הגדול בה. בכפרים ופרברים נשתמר מיעוט ניכר של פולנים קטולים, שרידי השליאכטה.

בעוד שהפולנים התבוללו כליל מבחינה לשונית, היו היהודים בכל אתר ואתר, לרבות יחידים שהתגוררו בכפרים נידחים — חטיבה גזעית בעלת צביון לאומי מובהק, מאוחדים בקשרי אחוה וגורל משותפים בכל הזמנים והנסיבות.

ראשית התהוותו של הישוב בלחווא לוט ערפל. לפי האגדות שנרקמו במשך דורות ונפוצו במסורת מאבות לבנים, יסודתו בשנות המאה ה־13 או ה־14 לספה״נ.

לחווא היתה אחד הכפרים הזעירים, פינה נידחת שמספר משפחות החליטו לאחר נדודים ממושכים ומייגעים להתיישב בו. נראה, שקסמה להן הסביבה עשירת הסיכויים ויפעת הקדומים שנשתמרה בה עד לתקופתנו.

זקני הדור ידעו לספר רבות על אסונות שונים ומשונים שפקדו את הישוב הדל של לחווא. פגעי־טבע, כגון: שטפונות, שריפות ומגיפות שהפילו חללים רבים, או מעשי־חורבן והרס שנגרמו ע״י מלחמות שבטים נודדים וגבולות עמים.

בכל מקרי־הפורענות, נחרב הישוב עד היסוד והשרידים שנותרו לאחר שוך הסערה הקימוהו מחדש והמשיכו לבנותו ולהרחיבו. האגדה מייחסת לאחת מתקופות החורבן הסוערות ההן גם את מוצאו של שם העירה, לחווא.

באחת הפלישות של שבטי הטטרים עבר גדוד־פרשים ונקלע בביצות הטובעניות של הסביבה והתקדמותו נבלמה. בתוך המערכה הצליח רובו של הגדוד להחלץ מן הביצות ולפרוץ לו דרך עד לחווא. אולם תחת עצמת ההתקפה הרוסית נאלץ לסגת אל מעבר לנהר סמרץ'. הדבר אירע בתקופת הפשרת השלגים, כשמי הנהר גאו על גדותיהם והסוסים ורוכביהם לא עצרו כוח לחצות את הנהר ונגרפו עם הזרם הסואן. הפרשים הטובעים צעקו בתדהמתם „אללה״, והרוסים הנצבים על החוף שמעו בצעקותיהם הד „אללהך״, ועם נצחונם קראו לישוב בן־בלי־שם, „לחווא״...

יש מייחסים רמז גם לשם הנהר „סמירץ'״ שהקיף את העירה מצד צפון־מזרח. פירושו של סמירץ' בלשון הרוסית הוא „מוות״ וזקני הדור ראו בכך סמיכות־פרשיות למאורע הטביעה ההמונית של גיסות הפולשים.

בחוגי הכפריים רווחה גם דעה על שם הנהר „סמירץ'״ מפני שאחדים מבני הסביבה טבעו במימיו מדי שנה בשנה. ואכן, לא חלפה אף שנה שהנהר לא קפח את חייהם של אנשים אחדים.

ראשית היאחזותם של יהודים בלחווא לוטה אף

היא במעטה ערפל. הידיעה הראשונה על לחווא היהודית בתקופה הקדומה היא משנת 1766—1764, שהצטרפה לעירות השכנות ינובה, מוטילי, דרוהיצין, סטולין וכו׳ שהתמרדו בקהלת פינסק הראשית ופרשו לעצמן בנוגע לניהול עניני הקהלות[1].

מכאן, שהעירות הללו, ולחווא בתוכן, הוו קהלות מגובשות ומאורגנות כהלכה, שלא נרתעו מפריקת עול האפוטרופסות של קהלת פינסק, ונמצאו בהן אנשים מוכשרים ומתאימים לשמירה על עצמאותם. מכאן יש להוסיף ולהסיק, כי ישוב יהודי לחווא התקיים גם שנים רבות לפני פרישתה מקהלת המחוז.

יש חיזוק להנחתנו בעובדה, שבבית־העלמין הישן של לחווא נשתמרו מצבות עתיקות־יומין, שאת כתובו־תיהן החרוטות־מהוהות מיושן כיסה איזוב, ואנשי חברה־קדישא היו נזהרים מאד בכבודן, וקבלה בידיהם שהמצבות הן מלפני מאות שנים.

בפנקס של חברה־קדישא שרשומותיו היו לתקופה של למעלה מ־200 שנה — נזכר, שתוך כרית־קבר בחלקה חדשה היו נתקלים בעצמות־אדם שמצאו שם את מנוחתם, והדבר מעיד על עתיקותו של הישוב היהודי בלחווא.

בתקופות הרחוקות — לא פסחו הפורענויות גם על הישוב היהודי. בשל אופיו המיוחד שמש מטרה להתנקשות הן מצד פולשים זרים קשוחי־לב והן מצד השכנים הגויים שנתפשו לעלילות־שוא שהפיצו קנאי־דת נבערים.

חורבנו המתמיד של הישוב היהודי לא הרפה את ידי העדה הקטנה. בני הקהלה נתלכדו ליכוד יתר לאחר כל אסון שנתך עליהם ובמרצם ושקידתם הקימו מחדש את ביתם ההרוס. אורח־החיים היה דתי מובהק והתרכז סביב המוסדות המעטים: בית־הכנסת, חברה־קדישא ותלמוד־תורה. רובו של הישוב היהודי חי על יגיע כפיו ורק חלק זעום בלבד התפרנס על המסחר הזעיר.

דורות רבים עמד הקפאון באורח החיים ומאומה לא השתנה בהם. ורק במאה הי״ט מופיעים ניצני תמורה ראשונים באופק העירה.

התעצמותה של רוסיה, התרחבות המרכזים העירו־ניים ופתוח התעשיה חוללו זעזועים באורח החיים

[1]) „1000 שנות פינסק״, דף 55.

השמרניים בכל רחבי הארץ ורישומם חדר אף לפנות הנידחות ביותר.

„הסוכן־הנוסע״ שעיסוקו היה שווק התוצרת של בתי־החרושת בפרובינציה והיה נוסע־נודד מישוב למשנהו, הגיע עד למקומות המרוחקים ביותר. מלבד היותו איש־הקשר המסחרי, היה גם איש־הבשורה של חידושי־המדע, התרבות והטכניקה שהתרכזו בכרכים הגדולים ושמעם לא הגיע לאיזורים המרוחקים.

הסוחרים השמרנים, עמדו מהר על התמורה החברתית שהתחוללה והתאימו את שיטותיהם לדרישות הזמן החדש. אחד מענפי המסחר באיזור היה סחר־העצים (שכולו היה בידי יהודים), שהיה בו ביקוש רב בארצות־חוץ.

העירה הקטנה והסביבה הקרובה לה, שיערות עד הקיפוה מכל צד הפכה להיות אחד ממרכזי המסחר רבי־החשיבות. אנשי־העסק והמומחים במקצוע־העצים, שרובם היו בעלי השכלה ונמוסים אירופיים — הערו בהופעתם רוח חדשה על תושבי העירה, ובמיוחד על הנוער, ובמצבה הכלכלי של העירה חלה תמורה מכרעת. יהודים רבים זנחו את פרנסתם הדלה ונתקבלו כעוזרים למנהלי העבודה המקצועיים שבאו מן החוץ, ומתפקידם היה לפקח על עיבוד העצים ומשלוחם.

גם לאכרי העיירה והסביבה היתה רווחה. הם הועסקו במאותיהם בעבודות היער, ורבים מהם התמחו בהשטת הדוברות על מי הנהרות. אמצעי־הובלה זה היה הזול והיעיל ביותר בתקופה ההיא, מאחר שהרכבת טרם הגיעה לעיירה. רק ב־1881 הוחל בבנית קו־רכבת ללחווא, והיא הושלמה בשנת 1885, אך גם אז לא פסקה השטת העצים בדוברות למחוזות הפנימיים של רוסיה, אשר קשר־מים היה קיים אליהם.

בהשפעתם של אנשי העסקים והמומחים מן החוץ שהתאכסנו בלחווא, נקשר קשר הדוק עם העולם היהודי הרחב. תחנת הרכבת שהיתה צומת־דרכים חשובה סייעה אף היא להידוק הקשרים והעמקתם.

אחדים מן התושבים שלחו ידם בסחר העצים וראו ברכה בעמלם. וגם הגיעו לאמידות, כמו: פנחס קפלן, משה לב ומאיר מורבקין.

אכן, קשה היה להשלים בעירה עם מושגים „רחוקים זרים״ על אף הקסם הרב שצפנו בחובם. קמעה קמעה נתקרבה המחשבה והשלים הלב עם החידושים שבאו גלים־גלים, וחדרה הבינה שלא באו

אלא להרחיב דעתו של אדם בכל תחומי המחשבה והעשיה.

הנוער כדרכו, נענה ראשון לקריאתה של המהפכה הרוחנית, והוא ראה בה אמצעי לקרוע אשנב לעולם הגדול הבלתי־נודע, שהצטייר בדמיונו כשיא ההישגים. לחווא, נתדלדלה בבת־אחת מכוח משיכתה החיונית, חינוך התלמוד־תורה שוב לא סיפק את הצמאון לדעת והשכלה שפעם בלבבות הצעירים. כל שידו השיגה, נמשך לספסל הלימודים בגימנסיות־הכרך בקיוב, הומל ומוזיר, והיו שעד האוניברסיטה של ברלין הגיעו.

התלמוד־תורה והחדר היו „על־מעמדיים". בין כתליהם קבלו ראשית חינוכם כל ילדי העיירה, כבני עשירים כבני עניים. היו מלמדים קבועים מתושבי העיירה, והיו גם שהוזמנו מן החוץ.

המגמה החינוכית היתה דתית ביסודה ומרבית שעות הלימוד היו מוקדשות ללימודי קודש. בסוף המאה הי"ט נוסדה בלחווא גם ישיבה שלמדו בה 35 בחורים, מבני העיירה ומן הסביבה, שהיו „אוכלים־ימים" כנהוג בזמן ההוא.

לחווא היהודית, שמספר תושביה לא הגיע אז אלא עד 150 משפחות, לא נרתעה משום מאמץ הכרוך בחינוך הדור הצעיר לפי התנאים והמושגים של אז. כל כבודה היה פנימה: בהשרשת מסורת אבות והעמקת היסודות הדתיים — מבצרי־העוז ששמרו על רוח היהדות בימי גזירות ופורעניות ויחדו לה את צביונה הלאומי כתריס בפני הסביבה הנכרית, השקועה עדיין בבערות.

הישיבה השלימה את לימודי החדר והתלמוד־תורה. בתי־הכנסיות אף הם שמשו המשך ללימודים תורניים, הן ליחידים והן לצבור, שהיו מתכנסים בין מנחה למעריב לשיעור בתלמוד או משניות. רבים היו הלמדנים, שמצאו להם תמיד פנאי להתיחד, למרות טרדות הפרנסה, ללימוד „דף גמרא".

לא שררה בעירה קנאות עוורת, כאשר היה בשאר המקומות, ולא היתה הגדשת־סאה במלחמה נגד גלויים אנטי־דתיים בחיי הקהלה.

מלחמה פנימית ממושכת אחת ידעה הקהלה הקטנה — המלחמה עם החסידים שבפקודם רבם ר' אהר'לי מקרלין — מיסד שושלת חסידי קרלין־סטולין „נצטוו על חדירה והתארגנות במבצרי המתנגדות — ליטא ורייסן שהגר"א ז"ל בכבודו ובעצמו התיצב בראש המלחמה נגדם". אבל גם כאן לא היתה קנאות קיצונית ובסופו של דבר באה התפשרות והשלמה בין הצדדים היריבים והדי המלחמה העקשנית נשתכחו לאט־לאט מן הלב.

חסידי לחווא שנמנו על חסידי הרבי מסטולין (פרט ליהודה סלוצקי „הבודד במערכה", שהיה מחסידי הרבי מקרלין) — הוו 20%—25% של האוכלוסיה היהודית. הנותרים נמנו על המתנגדים מבית מדרשו של הגר"א ז"ל.

גאותה של לחווא היה על בית־הכנסת הקר, בנין עץ צנוע במראהו החיצוני, רם ונשא, שכפה גדולה הזדקרה מעליו. פנים הבנין היה כליל השלימות של מלאכת מחשבת.

בשולי הכיפה ועל הקירות סביב התנוססו ציורים שהדגימו את החיה ועוף־השמים שנזכרו בתנ"ך ובאגדה. היתה בהם הבעה ציורית מרהיבה עין. וככל שהוסיפו להתבונן בציורי־הקיר כן גבר הרושם המושך והחוויה העזה של מלאכת־מחשבת זו.

גולת־הכותרת של בית־הכנסת היה ארון־הקודש, חטוב בעץ יקר וכולו מצופה זהב. החיטובים היו מיניאטוריים, שכל אחד מהם סמל בנפרד חלק מעבודת הקודש בבית־המקדש ובהתחברם יחד הוו סימפוניה של מלאכת־מחשבת, והעין היתה נצמדת לתופעה אמנותית מופלאה זו. מעל דלתות ארון־הקודש היו קבועים שני כרובים צחורי־כנפים, שעם פתיחתו היו משיקות ופורשות כנפיהן.

ב„בית־הכנסת הקר" נשתמרו תשמישי קדושה נדירים וספרי־תורה בני מאות בשנים שמבחינת עתיקותם והידורם היו אוצר שאין לו תמורה.

עבודות הציור והחיטוב המופלאים היו פרי יצירתו של שלמה בן יואל זוסמאן מנובהורודוק. אמן אלמוני שבא לעירה והתנדב לבצע את מלאכת הקודש. עני היה האיש ובמשך שלש השנים שיגע — ימים כלילות — על המלאכה הכבירה „אכל ימים". השכר היחידי שקבע לעצמו בסיום העבודה היה לחרות את שמו, שלמה בן יואל זוסמאן, בשולי ארון־הקודש...

הבנין המפואר וכל אשר בו עלה באש בשריפה הגדולה שהיתה בלחווא בשנת 1926.

אבל כבד ירד אז על יהודי לחווא, כולם מררו בבכי על עיי החרבות ולא מצאו לעצמם תנחומים במשך שבועות וחודשים.

לחווא הקטנה היתה מפורסמת בסביבה הקרובה־הרחוקה ברבניה גדולי־התורה. במיוחד, רבה תהילת שושלת־הרבנים האחרונה, משפחת ברקוביץ. ר' אב־רהם דב בר ברקוביץ ישב על כסא הרבנות 40 שנה ובסוף ימיו עלה יחד עם אשתו לארץ הקודש בשנת 1896. נאסף אל עמיו בירושלים ומצא את מנוחתו על הר־הזיתים.

ממלא מקומו, בנו ר' יצחק (ר' איטשעלע) ברקוביץ היה גדול בתורה ואוהב הבריות. שמו הלך לפניו כאחד מטובי הדיינים־הבוררים בדברים שבין אדם לחברו. הצטיין במיוחד בהרמת מצב החנוך בעירה ועד יומו האחרון לא משך ידו מעניני בית־הספר שהשקיע עמל רב בהחזקתו וביסוסו. הוא הקדיש הרבה זמן ומרץ למוכי הגורל ועשה רבות לקרנות העזרה ההדדית, שסייעו בידי רבים במצבים קשים.

לאחר פטירתו בשנת תרצ"ד הועידה לה הקהלה לרבנים את חתניו ר' אליעזר (ר' לייזערקע) ליכטשטין ור' אברהם חיים זלמן אשרוביץ הי"ד — שניהם גדולים בתורה ומעורבים בדעת הבריות שהמשיכו בקו פעולתו ושקדו באמונה על תקנת חיי הצבור.

בחלקם נפל להתיסר יחד עם העדה המעונה בחור־בנה ומצאו את מותם המחריד בידי הנאצים הטמאים.

השוחטים בעיירה אף הם הטביעו את חותמם על חיי הקהלה:

ר' נח השוחט, נתפש לחסידות הקרלינאית־סטולי־נית, נקלע למערכה הקשה עם המתנגדים ולא הרפה ממנה עד שיצא וניצח בה.

לאחר פטירתו, בא במקומו בנו ר' מתתיהו השוחט. אציל־נפש ויקר־רוח. נשמה נאה וגוף נאה, ורבה היתה הבנתו לתנועות הנוער הציוניות. בכל נימי נפשו קשור היה למפעל התחיה הלאומית ובכל הזדמנות הפגין את קשריו לתנועה. זכה וחלומו הגדול נתגשם. עלה ארצה בטרם בוא השואה וכאן מצא גם את מנוחתו.

עם עליתו ארצה מסר את תפקידו לחתנו ר' פייבל היניץ', שהוסיף לשמור באהבה על כבוד הבית ומסורתו. לניגונים החסידיים שבקעו מהבית הזה הוסיף צלילים מעודנים של חזנות ופיוטים. יחד עם אחיו הקדושים שתה את קובעת כוס התרעלה ונספה אתם מידי הרוצחים הגרמנים.

רשת של מוסדות עזרה הדדית היתה מפותחת בעירה: „מתן בסתר" — קרן מיוחדת ברשותו של הרב, שנועדה למתן עזרה חד־פעמית לבני הקהלה שהתרוששו וירדו מנכסיהם ובשל מעמדם החברתי העלימו את חומרת מצבם מעיני הבריות.

„מתן בסתר" היתה קרן־עזרה סודית שלא היה בה „מתן" שאין עמו החזרה, אלא הלואה, עד לכשירחיב. ברוב המקרים נועדו ההלואות של „מתן בסתר" לשיקום פרנסתם של הנזקקים להן.

בשנת 1890 הוקמה „קופת גמ"ח" שבראשה עמדו: זושא זצרקי (קופאי) ואליעזר נימן (מנהל). הכספים באו לקופה מתרומות חד־פעמיות שכל בית־אב שידו השיגה שותף בהן. ההלואות היו מוגבלות בסכום מסויים וניתנו לכל נצרך.

עזרה רבה הפיקו ממנה הנזקקים. עשרות משפחות הצליחו בעזרתה להתגבר על קשיים כלכליים או להשתלב מחדש בעבודה מכניסה. על „קופת גמ"ח" עברו גלגולים רבים: פעמים שותקה פעילותה לזמן ממושך, אולם תמיד קמו לה גואלים נאמנים שבמסי־רותם ושקידתם הפעילוה מחדש.

„קופת גמ"ח" המחודשת משנת 1926 עזרה ליהודי לחווא עד לכיבוש העירה ע"י הצבא הסוביטי.

בשנת 1925 הוקם בלחווא סניף של „בנק קפת־עם" שתרם תרומה גדולה במתן הלואות לנזקקים בשעת דחקם ועזר לרבים בשיקום פרנסותיהם.

ראוי להזכיר את מנהג „גמ"ח הפרטי" — זו ההלואה שאחד היה מקבל מחברו ברגע שהיה זקוק לה ביותר. הגדיל לעשות בשטח זה ר' שלום רומנובסקי הי"ד, שלבו וכיסו היו פתוחים תמיד להושיט עזרה לכל נזקק בצר לו, בתורת הלואה או כתמיכה ללא החזרה.

מדי שנה בשנה, בהתקרב חג־הפסח היתה מתארגנת ועדת „מעות־חטים" צבורית בראשותו של הרב. מתפקידה היה לגייס כספים מבין התושבים לשם רכישת מצות וצרכי־חג, שהיו מחלקים בערב־פסח בין הנצרכים, שלא תועם שמחת חג־החרות בשום בית יהודי. הרבה מחשבה ומרץ הושקעו בארגון המפעל, ובמיוחד שקדו הרבנים למקורות הכנסותיו. לשם כך קיימו קשר מתמיד עם יוצאי לחווא באמריקה שהרבה עזרו להצלחת המפעל.

אולם, גם בכל ימות השנה לא נעזבו הנזקקים ביותר לנפשם. בעירה היו עשרות משפחות שמצבם הכלכלי היה תמיד קשה, שמפרנסיהן לא הצליחו

להתבסס בעבודה שפרנסה בצדה. היו משפחות של חולים כרוניים או שנפטרו בהשאירם יתומים רכים ואלמנות ללא אמצעים וצריך היה לדאוג להבטחת קיומם.

לעזרת משפחות מוכי־גורל אלו התנדבו נשים צדקניות שהיו עושות מאמצים לגייס האמצעים הדרושים. בין הנשים הצדקניות הצטיינו בפעולתן: פשה־חיה קירז׳נר וברכה רימר, שקיימו מצוות הספקת מזון למשפחות הנזקקות. מדי שבוע בשבוע היו סובבות על פתחי הבתים ואוספות לחם, חלות שבת וצרכי אוכל, שהיו מחלקות בהסתר ובענוה בין הנצרכים.

שאיפת חוגי נוער בעירה להשכלה, פלסו את הדרך לרעיונות החברתיים שהעסיקו את בני הדור בתקופה ההיא. התסיסה נגד משטר הצאר המדכא, חדרה אל לב רבים וטובים בהמוני העם. ללחווא היה חלק נכבד בטיפוח רשת תאי־מחתרת מהפכניים ממושמעים שחיכו לאות להצטרף לשורות הלוחמים בבוא מועד למיגור השלטון השנוא.

ב־1905, כשגלי המהפכה סערו ברחבי רוסיה הפגינו גם בעירה שורות מלוכדות של נוער וכרזות מהפכניות בידיהם. שיטות מחתרת גברו בשורות הלוחמים והתפתחה תעמולה לרעיונות המהפכה בין שכבות העם המדוכאות.

אולם, רובו הגדול של הנוער היהודי לא השליך את יהבו על המהפכה הרוסית. לבו ונפשו נתונים היו לאידיאלים של האומה היהודית. בתחילת שנות ה־90 הונח יסוד צנוע לאגודת „חובבי־ציון", שבראשית צעדיה נעדרו בה יסודות מעשיים. האגודה היתה מעין „מועדון להקנית ערכי תרבות והשכלה יהודית" ופעולתה הממשית הראשונה היתה הקמת הספריה בשנת 1895. מיסדיה היו א.ד. סלוצקי, ליפא איזנברג ודזיטלוביצקי והיא נועדה למשוך את הנוער צמא ההשכלה לענינים ולמחשבה של היהדות. לא רבים היו הספרים, אך לא נעדרו בה המאספים והעתונות העברית והרוסית־יהודית של התקופה ההיא. ממעין צנוע זה שתו וקנו דעת טובי הנוער בעירה.

ביסודה של הספריה ראו פעילי האגודה המעטים — הצלחה במגמתם. רבים עמדו על התמורה שהתחוללה בנפשם, לרבים נתחוורה משמעותה הרעיונית־פוליטית על תנועת „חובבי־ציון" ונפשם נקשרה בגורלה.

מן הימים הרחוקים ההם ועד לכיבוש העירה ע"י השלטון הסוביטי בשנת 1939, התנוסס בה ברמה דגל הציונות החלוצית. ממעינותיה שתו אבות ובנים ובתורתה חושל דור לוחמים שיצא לקרב נגד הנאצים הארורים.

בשנת 1910 נוסד בית־הספר העברי הראשון בלחווא על־ידי שני אחים מורים, יצחק בוקצין הי"ד ומאיר בוקצין יל"ח. השפה העברית היתה ליסוד בחנוך הדור הצעיר. בצעדים בטוחים התגברו על שיטות הלימוד המיושנות שהתנהלו בשפת יידיש, ובזמן קצר רכשו את לבותיהם של התלמידים וההורים. יצחק בוקצין לא הניח מידו את מקצוע ההוראה עד מותו. בתקופה ההיא היה ביסוד בית־ספר ששפת ההוראה בו עברית משום שינוי מעמיק בחינוך הדור. בגלגולים שעברו על בית־הספר במשך 30 שנות קיומו, עמד תמיד בראש כל פעולה. היה בכך משום העזה ומעוף וקריאת תגר על שיטות הלימוד שדורות רבים נקטו בהן. אמנם, היו גם מלמדים בעלי תורה ומידות תרומיות, אך חסרה להם הגישה הפדגוגית להבנת נפש התלמיד. הנערים לא טעמו טעם חופש אלא „בין הזמנים" (חופש הפסח והימים הנוראים). יום הלימוד התמשך 12 שעות ואצל „המחמירים" הגיע עד 15—14 שעות ביום.

האחים בוקצין היו מצוידים בהכשרה שלא ידעוה בעירה — הבנה מלאה לנפש החניכים. באמצעים הפדגוגיים החדישים הפכו את הלימודים להנאה בעיני התלמיד, שזאת היתה לו הפעם הראשונה לראות חיים גם מחוץ לכתלי ה„חדר". מעתה היו דעתו ושעתו פנויים למשחק, לקריאה בספר ולהסתכלות חפשית. התקדמותם של תלמידי בית־הספר היתה מדהימה. גם הקנאים לשיטות החינוך השמרניות והמאובנות הכירו בתמורה הזאת.

הסיום של עונת הלימודים הראשונה בבית־הספר העברי של האחים בוקצין חרץ את גורל החינוך בעירה. המלמדים — מהם שהסתלקו מהוראה ובחלקם נקטו בשיטות הלימוד החדישות שהנהגו בבית־הספר של האחים בוקצין. מאז נשאר יצחק בוקצין הארי שבחבורת אנשי ההוראה בלחווא. מפיו למדו תורה גדולים ונערים והוא נטע בלבות תלמידיו את האהבה העמוקה לא"י. בשנת 1928 עלתה במחשבה הצעה להקים בית-ספר אחיד בלחווא, ומצד הרבנים והאדוקים

היתה נטיה שבית־הספר יהיה מזרם „אגודת ישראל", אך בוקצין היה בין ראשי העומדים בפרץ, שהכריעו את הכף לזרם „יבנה" הציוני.

בית־הספר העברי „יבנה" התקיים עד שנת 1939 והיה גולת־הכותרת של החינוך העברי־ציוני בלחווא. כל ילדי העיירה למדו בו ומוריו הטביעו אהבה עמוקה לרעיונות התחיה הלאומית בנפש התלמידים.

תפקיד חשוב בעיצוב דמותו הרוחנית־ציונית של הנוער מלאה הספריה הגדולה „תרבות" שהיה בתוכה ממיטב ספרות ישראל מכל הדורות והתקופות ומיצירות עמי העולם. הספריה היתה מקום המפגש של הנוער צמא הדעת, ואוצרותיה העשירוהו ברוח ובתרבות.

הספרים על תולדות התנועה הציונית והתפתחותה שימשו בידי חניכי תנועת הנוער כחומר להעמקת ידיעותיהם בציונות.

ב־1917, בפרוץ מהפכת ההמונים נגד שלטון העריצות והדיכוי — הצטרפה גם העירה לפעולות המפגינים המהפכניים.

בעקבות המלחמה הפנימית שהתחוללה בין אנשי המהפכה וכנופיות הצבא והשלטון נפל בגורלה של העירה לעבור פעמים רבות מיד ליד, והדבר גרם להחמרת המצב הכלכלי של התושבים ולא פעם היו חייהם תלויים להם מנגד.

בהסכם בריסק נקבע סופית מקומה של העירה והיא עברה לחסות בצל שלטון פולין.

בכיבושה של לחווא בשנת 1939 על־ידי הצבא האדום נגזרה כליה על התנועה הציונית והעברית ובתוקף צווי השלטון הופסקה פעילותם של כל מוסדות הצבור ובא הקץ על החיים הצבוריים בעירה. אז התארגנו קבוצות קטנות של חברים שירדו למחתרת והוסיפו לקיים קשרים תנועתיים בצנעא.

כך נשתמרה הגחלת עד שנפלה העירה בידי התלינים הגרמניים. אכן, הגחלת העוממת הפכה למדורת אש לוהטת ביום המר והנמהר כשהונף גרזן המרצחים על המעונים והקדושים.

מאבק הדמים שהתלקח בין נוקמים חסרי מגן לבין החיה הטורפת, המזויינת מכף רגל ועד ראש במיטב הנשק הקטלני היה פרי החינוך הציוני־עברי, שמוראות אויב לא יכלו לו.

ביום כ"ב אלול תש"ב נסתם הגולל על חיי יהודים בלחווא. תקופה של מאות שנות חיים ופעילות נדמה לנצח. נגדעו אחרוני שרשיו של אילן רב־פארות שדורות עמלים הקריבו נפשם בהקמת ביתם הדל בצלו.

לחווא היהודית היתה ואיננה.

ישא־נא כל אחד מאתנו — שרידי דור ההריגה, את זכר לחווא היהודית, בלבו ובנפשו כי עירתנו היתה לנו סמל לכל נאצל וקדוש, ונר־נשמה להורים ומורים, שאצלו מרוחם עלינו.

א. כ״ץ וי. ז. קריקון

י״ז. רבני לחווא

1. הרה״ג ר׳ אברהם דב בר ברקוביץ ז״ל

לחווא, שהיתה עירה קטנה, יצאה שמה לתהלה, בגלל הרבנים הגאונים שישבו על כסא הרבנות בה מדור דור: הגאון הצדיק ר׳ אברהם דב־בר זצ״ל, משנת תרי״ט היה רב בקח׳ן־הורודוק ועבר ללחווא. ר׳ אברהם דב־בר נולד בשנת תקפ״ה בעיר דויד הורודוק ובהיותו נער התנכר במעלליו וראו בו, כי נזיר ד׳ יהיה ולגדולות נוצר. בכשרונותיו הנעלים ושקידתו ה־עצומה, רחש לו שם תהלה. בהיותו בן עשר שנים בחנוהו בלמודיו, הגאון ר׳ יעקב מאיר פאדווא אב״ד דבריסק־דליטא, בעברו דרך פינסק. בהיותו בן י״ב שנים התעוררה בלבו התשוקה ללמודי הקבלה, ובכל חושיו היה מעיין בספר הקבלה „עץ חיים״ לר׳ חיים ויטאל. בן ט״ו — היו למודי הקבלה קבע אצלו והוא היה הוגה בתורת ד׳ בנגלה ובנסתר. אשתו הרבנית הצדקנית בילה־חייה היתה בתו של ר יעקב נחמן ליפשיץ נכדתו של ר׳ הירש חסיד שהיה מפורסם בכל גליל וואהלין. שמונה עשר שנים היה סמוך על שלחן חותנו, אוהב תורה ומחבב רבנן ולא פסק פומיה מגירסא. ספרו עליו זקני הדור: בלילה היה יושב וגורס, באחזו נר דולק בין אצבעותיו, סמוך לשלהבת שאב יישן והאש תגיע לאצבעותיו יתעורר. וכך היה סדר למודו: כל מסכתא למד וחזר ג׳ פעמים בעיון נמרץ ואחרי כל מסכתא למד וחזר ג׳ פעמים את כל ההלכות השיכות למסכתא זו בשו״ע עם ביאורי הגר״א. ובסדר זה סיים במשך ימי חייו שמונה־עשרה פעם את הש״ס וארבעת חלקי השו״ע, הרי שלמד נ״ד פעמים את הש״ס ואת השו״ע. גדול היה כוחו בלמוד התורה, בש״ס ופוסקים. וכה היתה ידיעתו ובקיאותו גם בספרי הנסתר. מאות ספרי קבלה היו באוצר ספריו שהגה בהם יומם ולילה, וביחוד שם עיונו בספרי הקבלה של הגר״א. וכשם שמסר נפשו על עמוד התורה כן היתה מסירותו על עמוד העבודה. דרכו בקדש היה לקום בחצות הלילה, לקדש את עצמו בטבילה ולערוך תקוני חצות, ולעסוק בתורה עד זמן תפילת ותיקין. בזמן התפלה היה עומד פניו אל הקיר בלא תנועות הגוף כמו אבן, וסדור האר״י ז״ל פתוח לפניו, ואנחות חרישות מתפרצות מנפשו פנימה, ככה היתה תפילתו. היה ממעט בדברי חולין. בשבתות ומועדים היה משיב לשואליו רק באיסור והיתר ורק בלשון־הקודש. כל היום היו התפילין על ראשו וזרועו, והתאמץ להסתירן מעין רואים. רב שנותיו, עד זקנתו וחולשתו לא טעם טעם בשר ולא נהנה מתענוגי העולם הזה, וגם בהיותו במשתה חתונת בנו לא נהנה אותו צדיק מכל הסעודה, רק פרוסת פת־קיבר בלבד, והצניע שלא ירגישו בו המסובים. לחם חטה לא אכל ושכר לא שתה מחשש חדש, ומפירות מבושלים התרחק מחשש תולעים. מטבעו היה איש חלש ורפה־אונים, ולעת זקנתו התהלך בכבדות לאטו כפוף ונשען על משענתו. אך בהגיע שמחת בית־השואבה, נתהפך לאיש עול ימים וכביר כח והיה מרקד בהתלהבות רבה והמרקדים היו צריכים להתחלף, והוא הזקן והחלש, בגדיו הורטבו מזיעה, ולא הרגיש ליאות ועיפות וכנשמה בלי גוף היה מרחף ומפזז, וכשם שהיה מסור בכל נפשו לתורה ולעבודה כך היה מחזיק בעמוד של גמילת־חסדים. ובהיותו חי חיי דחק, היה מפריש חלק הגון מקצבת שכירותו ומחלקו בסתר לעניים. מהמון מבקריו לא רצה לקבל מתנות רק מבעל־היכלת היה נעתר לפרקים לקבל תרומות על מנת לחלקן לעניים, או לקנות בעד הכסף ספרים שהם היו מקור חייו. מרי נפש ונדכאי־רוח גילו לפניו צרת נפשם ומצאו נחומים בדבריו הקדושים. ולעת זקנתו רבו מאד הדורשים בעצתו, לקבל ברכתו.

הרבה שנים היתה עזה תשוקתו לעלות לא״י ובשנת תרנ״ט גזר אומר להוציא את חפצו לפועל, למרות חולשתו שנתגברה עליו, כל עמל מכיריו בניו, ומע־

ריציו להניאהו מנסיעתו עלה בתוהו. והיה אומר „אם לא עכשו אימתי״? ואני בטוח שהשי״ת יביאני בשלום למחוז חפצי. וביום ג׳ ב׳ ימים לחדש אלול תרנ״ט נפרד מבניו ומהמון מעריציו. אז ראו הנאספים מחזה נפלא, הזקן החלש אשר כמעט לא קם ממשכבו, ביום נסיעתו התאזר פתאום כח, והיה רץ לבהכ״נ ובתי המדרשים ובחרדת קדש נפרד מהם ובירך את כל הנאספים איש כברכתו וכמשאלות לבו לטובה. ובשמחה רבה יצא לדרכו. כעבור חדש ימים מיום באו לא״י נתבקש לישיבה של מעלה וביום ב׳ כ״ח תשרי תר״ס, יצאה נשמתו בטהרה. ומנוחתו כבוד בהר הזיתים [1].

2. הרה״ג ר׳ יצחק צבי (ר׳ איטשעלע) ז״ל

ר׳ אברהם דב־בר השאיר אחריו שלשה בנים שהם שלשה אבות התורה. הבכור היה ר׳ דוד, שקראו לו ר׳ דוד׳ל, אשר נתחנך תחת השפעתו. בשנת תר״נ נתמנה לרב בעיר דויד־הורודוק וכאביו לא נהנה כלום מתענוגי העוה״ז ולא אכל בשר והיה צנוע ונחבא אל הכלים. היה בא ללחווא אל אחיו ר יצחק צבי הרב דמתא, הסתכלו עליו בחרדת קדש ולווהו בהערצה ודרך ארץ. היה נמוך ורזה נשמה בלי גוף, ולא פסק פומיה מגירסא וכלו אומר קדוש. בנו השני היה הגאון הצדיק ר מרדכי זצ״ל, חתנו של ר׳ חיים טיילטלבוים שעלה לירושלים עיה״ק. בנו השלישי היה הרב הצדיק ר׳ יצחק־צבי, והוא שמש בקודש בלחווא אחרי אביו זצ״ל.

הגאון הצדיק ר׳ יצחק צבי היה מכונה ר׳ איטשע או דער אלטער צדיק (הצדיק הזקן). נולד בשנת תרי״ח, מילדותו הצטיין בכשרונות נעלים עד אשר איתעביד לאילנא רבא, ונתפרסם שמו לתהלה. ורבים מגאוני הדור סמכו את ידיהם עליו והרבו לספר בשבחו לפני עלותו על כסא הרבנות בלחווא, היה מורה בקוזן־הורודוק, בלי לקבל פרס. ובשנת תרנ״ט קבל עליו את משרת הרבנות למלאות מקום אביו. אף הוא ירש מאביו לא רק את כסא הרבנות, אלא גם את מעלותיו התרומיות ומדותיו הנעלות. כאביו היה מכניס אורחים גדול, וביתו היה פתוח לרווחה תמיד לכל הבא, עניים, משולחים, מגידים, והיה עוזר לכל דצריך. לא רק בכסף אלא גם בעצה טובה, והיה מקבל כל אדם בסבר פנים יפות. כאביו היתה גם דרכו בקודש להתפלל תמיד מתוך סדור במקומו הקבוע, בפנה מצד ימין על־יד ארון הקודש, היה עומד בתפלתו ולפעמים נאנח אנחה חרישית מלאה תוגה, גבות עיניו העבותות ומבט עיניו הפיקו חכמה והדרת קודש. הוא היה אהוב ונערץ ואפילו שאינם מבני־ברית היו מסתכלים בו בהערצה וכבוד. כשהיה הולך לביהכ״נ היו נגשים אליו לברכו בברכת שלום כדי לקבל ממנו ברכה, והוא היה עונה לכל אחד ומברכו ואף היה מקדים שלום לבריות. בבית־הכנסת הקר היה מתפלל רק פעמים בשנה, ביום שני של ראש השנה ובליל שמחת־תורה, ובכל השנה היה מתפלל בבית־המדרש. הוא היה ממעט בשיחות חולין והיה יושב ולומד. אחרי התפילה למד שעור במשניות וכך היה עושה בין מנחה למעריב, למוד תוך ניגון חרישי. ביתו היה מלא ארונות גדושים ספרים, ושולי הגמרות והספרים שלו היו מלאים בכתב־ידו חדושים, הערות, והגהות. כל כתבי־ידו נכתבו ונתרכזו על ידי יוסף ווינר הי״ד (יוסל חיים סלויקעס). הוא ישב בבית הרב הרבה זמן ועסק ברכוז וכתיבת כתבי הרב, והיו לו הרבה כתבי יד שו״ת. אבל לא הגיעו לדפוס, ובחורבנה של העיר נשמדו כל הספרים וכתבי־היד. פרנסתו של הרב היתה על מכירת שמרים ונרות, אבל הוא לא התערב בכלל בעניני פרנסה, וכל משק הבית נהלה אשתו הרבנית אסתר מלכה ז״ל פקחית וצדקנית שנהלה את עניני הבית בתבונה רבה. דרשותיו בשבת הגדול ושבת־שובה היו מלאי רעיונות נשגבים ודבריו היו יוצאים מן הלב ונכנסים ללב שומעין.

בשנת תרצ״ד נפטר וכל בני העיר היו שרויים באבל כבד, והרבנים, מכל הסביבה באו להשתתף בהלויתו. ואמנם עם פטירתו לא כבה נרו, ולא עוממה גחלתו, חתניו, שני המאורות הגדולים הרב הג׳ ר׳ אליעזר אריה והרב הג׳ ר׳ חיים זלמן, שישבו אחריו על כסא הרבנות בלחווא הלכו לאורו ובעקבותיו, וע״פ דרכו רעו את צאן מרעיתם.

1) מספר אהלי שם.

3. ר' אליעזר אריה ליכטשטין והרה"ג ר' אברהם חיים זלמן אשרוביץ – הי"ד

הרב הגאון ר' אליעזר אריה, ליכטשטין (המכונה ר אליעזר'קה) היה בנו של ר' מרדכי בעהמ"ח ספר „מצוות הלבבות". אביו היה יליד לחווא, למד והוסמך להוראה ע"י הגאון הריא"ס זצ"ל. בשנת תרמ"ז היה לרב בסטאחוב ובשנת תרס"א בנובלא. אח"כ במלאריטא.

ר' אליעזר אריה ליכטשטין

ספרו „מצוות הלבבות" הוא ביאור כל המצוות התלו־יות בלב, טוהר הלב והמדות. נדפס פעמיים: מהדורה ראשונה בשנת תרס"ח בורשא, ומהדורה שניה ב־בריסק־דליטא. השאיר גם כתבי־יד על שו"ת בהלכה ומד"ר על דרך הפשט. בנו ר' אליעזר'קה ישב על כסא הרבנות במקום מולדתו והחזיר תורה לאכסניה שלה. חתנו השני, ר' אברהם חיים אשרוביץ, היה בנו של הרב הצדיק ר' יעקב משה נולד בשנת תרכ"ח ונתחנך בי־שיבת וואלאז'ין, הוסמך להוראה ע"י הנצי"ב והריא"ס נתמנה לרב בעיר קרטון־ברזה. שני הרבנים ששמשו בקודש בלחווא אחרי פטירתו של חותנם הרב ר' יצחק־צבי הלכו בדרכו הן בשקידתם בלמוד התורה והן בצד־

הרה"ג אברהם חיים זלמן אשרוביץ

קה. ביזמתו של ר' אליעזר'קה, שכל מגמתו ושאיפתו היה החנוך, נוסד בלחווא בית־ספר שעמד תחת פקוחו התמידי. כל שאיפתו היתה שהילדים, אחרי גמרם את ביה"ס, יכנסו לישיבה להמשיך בלימוד התורה. הרב ר' חיים זלמן יסד בלחווא חברת „תפארת בחורים", שכל ערב היו מתאספים בביהמ"ד ובהדרכתו למדו גמ־רא, ותנ"ך.

כמה שנים היה ר' אליעזר'קה נודד בארצות שונות, באנגליה, בשויץ, בהולנד, ועוד, בכדי לאסוף כסף בש־ביל הישיבה הגדולה היא ישיבת „מיר" המפורמסת. ר' אליעזר'קה היה נואם בחסד עליון והלהיב לבבות בדרשותיו. ביהכ"נ היתה מלא מפה אל פה, כשהרבנים דרשו בפני הצבור. הם הטיפו בדרשותיהם לא רק תוכחות אלא דברי נחמה ועדוד, וקראו לצבור לתשו־בה ומעשים טובים.

בשנת 1939 כשנכנסו הרוסים לעיר והחדרים וה־ישיבות נסגרו ארגנו בסתר שעורי תורה לנוער והחזיקו בהם עד כמה שהיה באפשרותם, ואחרי שהוצר המעגל... נסעו לוילנא והתקשרו שם עם „הגוינט" ועוד, והעבירו לשם בני־נוער הרבה, סדרו אותם שם שיוכלו להמשיך בלמודם ולא פעם סכנו את עצמם בעבודה זו. כאשר הישיבות אולצו לברוח גם מוילנא הוחלט להעבירן ליפן. הרבה כסף היה דרוש בכדי לבצע את ההע־ברה ליאפאן (לפחות 180 דולר לכל בחור). ובהש־תדלותו של ר' ליזר'קה הושג הכסף, הרבה עמל וכח השקיע עד שעלה בידו לסדר את ההעברה ולא זז משם עד שהעבירו את הבחור האחרון. אז חזר ללחווא. ידי־דיהם ומעריציהם הפצירו בהם שיעבירו גם את מש־פחותיהם לוילנא ויצטרפו יחד אתם לעבור ליאפאן, ולא נענו לבקשתם, באמרם, אנחנו נוסעים יחד עם כל אחינו מלחווא, בספינה אחת בים מלא צרות, ואסור לנו לקפץ מן הספינה ולהשאירם לנפשם. וחזרו אל צאן מרעיתם להגיש להם עזרה ועדוד במצבם שהלך והתמוטט ולהחיות את רוחם בכל האפשר. הם מסרו את נפשם בעד קהלתם, קהל עדת ישורון, ויחד אתה נהרגו על קדוש השם.

4. הרה"ג ר' יצחק דוד מינצברג הי"ד

הרה"ג ר' יצחק־דוד מינצברג, שנולד בלוקוב בש' תרס"ב, היה בן הגאון הצדיק ר' ירחמיאל־ישעיה, רבן של קהלות זדונסקא־וולא ולוקוב. מנעוריו היה שקוע בלימודי הש"ס בנגלה ובנסתר הלך בדרכי חסידות והיה מקורב לאדמו"ר מגור. היה בעל מוח חריף ושכל הישר, וגם עסקן מסור בשטח החינוך, כאחד המייסדים של רשת בתי־הספר „יסודי התורה" ו„בית יעקב". מטבעו היה ענו בהליכותיו ודחה הצעות על מנוי לרבנות בערים וקהלות שבחרו בו. לפני פרוץ המלחמה היה אחד מראשי „ישיבת חכמי לובלין", אח"כ שמש ברבנות באוסטרוב־מאזוביצק והגיע ללחווא בשנת 1939 בדרך בריחתו מפני הנאצים. אשתו ושבעת ילדיו הוגלו לסיביר והרב נשאר בלחווא, ואתו חותנתו הזקנה.

מיום בואו תפס מקום כמנהיג רוחני של כל האוכ־לוסיה היהודית ודאג ביחוד לעזרה וסעד למשפחות הפליטים היהודים מפולין. בהיותו גדול בתורה ובחכמה, היה למורה־הדרך והוגה־הדעות לוועד היהודי. כל גזרה או פורענויות שנודע עליה, היה יושב־ראש הוועד והרבנים ר' אליעזר ליכטשטיין ור' חיים זלמן אושרוביץ מתוועדים אצל ר' יצחק־דוד מינצברג ומטכסים עצה, איך לקדם את פני הרעה ולהפר את רוע הגזרה. ברעיונותיו ועצותיו היה משום עידוד רב ועזרו לדב לופטין להציל את הקהלה המקומית מתחת להב החרב שהיתה תלויה על צוארה. חלק רב היה לעצותיו של ר' יצחק־דוד בהישג הגדול, שבמשך 14 חודשי קיומה של האוכלוסיה היהודית מתחת השלטון הנאצי בלחווא, לא נהרג אף יהודי אחד.

בהיותו בלחווא בזמן הכיבוש הסובייטי, לא פסק מעסקנותו הציבורית, ודאג להמציא חבילות של מצה לפסח לגולים בסיביר.

ביום ההתקוממות בגיטו לחווא, נראה הר' יצחק־דוד מינצברג בעמדו יחד עם הרבנים המקומיים, עטופי טלית ותפלין, קוראים „שמע ישראל" בנפלם על קידוש־השם.

(טוביה מקובר)

אנשי־תורה

„חברות חומש"

שתי חברות חומש היו בעיירה. חברת־חומש „הישנה" שר' דוד סלוצקי היה מלמד בה וחברת־חומש „החדשה" ור' יצחק בוקצ'ין היה מרביץ תורה בה.

מדי שבת בשבתו, לפני מנחה היו מסבים לשול־חנות הארוכים בבית־המדרש ו„בשטיבל" שבצדו, מאות יהודים ונהנים מחידושי תורה בפרשת השבוע.

שונה היה אופן הלימוד בשתי החברות כשוני המזג של המלמדים: ר' דוד סלוצקי היה בעל־נפש יפה מצמיד קהל שומעיו באגדות ומשלים. ושיטת לימודיו מכוונת לדמיון של היהודי הפשוט שבקיאותו ב„אותיות הקטנות" לא חרגה בפרק חומש בלבד. אעפ"י שגם „בקיאים" היו בין שומעי תורתו, התמסר בשיטתו להקנות ידיעה ואהבת־תורה לפשוטי־עם.

שונה היתה שיטת לימודו של ר' יצחק בוקצ'ין. מושתתת היתה על ההסבר הפשוט בהדגמות מאורח החיים של יום־יום. שליטתו במכמני ספרות התלמוד בראשונים ואחרונים, היתה ניכרת בשעוריו שהיתה בהן מעין תשזורת של הגות ופשטות כאחת.

ר' יצחק ידע לגשר גשר נפשי בינו ולבין קהל המאזינים. חן עממי היה נסוך בשעורו מתחלתו ועד גמירא, כולו רצוף חכמת־חיים ותבונת מפרשי־התורה.

הצד השווה שבין שני המלמדים של חברות־חומש היה נטיתם לציונות. שניהם היו קשורים בכל נימי נפשם לתנועת התחיה הלאומית ונמנו על פעילי התנועה ונושאי דברה בעיירה.

כל שעוריהם בפרשת השבוע היו חדורים אהבת ציון וישוב הארץ, וגדול חלקם בפעולה הציונית בין כל שכבות הצבור.

ההשתייכות לחברת־חומש היתה טעונה קבלת מרות של תקנון שסעיפיו העיקריים היו:

א) השתתפות קבועה בשעורי פרשת־השבוע.

ב) תשלום מס־חבר מדי חודש בחודשו.

ג) השתתפות־חובה בהילולת משה רבנו ע"ה בז' באדר.

ד) חובת תפלה בבית חבר שנפטר בשלושים ימי האבל.

אור ליום ז' באדר היו הגבאים יוצאים לערוך הילולא בבית אחד מן החברים. ליד שולחנות ערוכים משקאות ודברי תרגימא מעשי ידיהן של נשי הגבאים היה המלמד אומר דרשה על משה רבנו ועל לימוד־התורה ביחידות ובצבור.

אחדים מן הנאספים היו יוצאים להזמין את הרב לחגיגה בשירה וריקודים לאור נרות דולקים. אף הוא היה דורש בפני הקהל בענייני דיומא.

בגמר החגיגה נעשתה בחירת גבאים חדשים לשנה הבאה. היו בוחרים בשתי קלפיות של פתקים כמספר חברי החברה. באחת פתקים בשמות ובאחת ריקים, שבשלושה מהם היה כתוב „גבאי".

שני ילדים היו מוציאים את הפתקים ושלשה המוצאים בסימן „גבאי" זכו לשמש בגבאות החברה לכל השנה.

לאחר הבחירות היו הנאספים פוצחים בשירה. וברכות לגבאים החדשים.

משנפטר חבר חברת חומש היו הגבאים מעבירים לביתו ספר־תורה והיו מתפללים שם במשך שלושים ימי האבל.

חבר שהגר לאמריקה ונפטר דאגו בני־משפחתו להודיע לגבאי החברה והם היו מכריזים על פטירתו בפני החברים כדי שיכוונו תפלתם „בשלושים" לעילוי נשמתו.

שנים על שנים נקפו, והמנהגים המקובלים נש־תמרו בקפדנות, כפי שנקבעו בתקנות החברה על־ידי ראשוני מיסדיה.

„חברה תהלים"

„חברה תהלים" — היתה חברתם של פשוטי־העם והעמלים.

„אמירת" תהלים לא תבעה למדנות ובקיאות וכל שהיו נהירים לו כ"ב אותיות א"ב היה יכול להצטרף לחברה.

גם ל„חברה תהלים" היה תקנון מנוסח כהלכה, שהגבאים והחברים כאחד היו מקפידים בו.

מדי שבת בשבתו, עם בוקר, היו כל החברים מתכנסים לבית המדרש לאמירת תהלים בצותא, אחד עובר לפני התיבה והקהל חוזר אחריו פרק אחרי פרק.

אמירת תהלים בצותא נתקיימה גם בין תפלת מוסף ומנחה של הימים הנוראים ובחג השבועות, יום פטירתו של דוד המלך.

באחד מערבי חנוכה היו הגבאים היוצאים עורכים הילולא שכל החברים השתתפו בה. באותו מעמד היו נבחרים גבאים חדשים לשנה הקרובה והיו קובעים ב„פיס" פרקי תהלים לכל חבר לאמרם בכל תקופת השנה.

עקרון קבוע היה להגיע בכל יום ל„סיבוב" מלא של אמירת ספר התהלים.

בימות החול היו רבים מן החברים טרודים בפרנסתם מחוץ לעיירה עם הנץ החמה ומהם — הדיגים, הקצבים ומשיטי־סירות שהיו נעדרים מן הבית ברוב ימות השבוע.

לפיכך היו „מצמידים" לכל חבר החברה אמירת שני פרקי תהלים לתקופת כל השנה שחייב היה „בא־מירתם" בכל יום בסיום תפילת שחרית.

וכך היתה „הגרלת" פרקי התהלים: בקלפי עטור פסוקי תהלים שמו 75 פתקים שנרשמו בהם 2 פרקי תהלים לפי הסדר. אחד הגבאים היה קורא בשמות החברים, שהיו באים ומקבלים כל אחד את פתקו. גבאי שני היה רושם ברשימת החברים את פרקי התהלים שעלו בגורל.

רבים לא הסתפקו באמירת שני פרקי התהלים בלבד והיו מוסיפים לאמר פרקי־תהלים נוספים בכל יום. חבר שנפטר היו החברים מתכנסים לביתו לאמירת תהלים.

בשבת היה מקובל להעיר את החברים לאמירת תהלים. ר' אליעזר ניימן שימש שנים רבות בעבודת קודש זו. בקיץ ובחורף היה מתדפק על פתחי החברים ומעירים לעבודת הבורא. בחורף היה צריך לעשות דרכו בבוץ טובעני ובגשם שוטף ובסתיו — בסערות שלג וכפור. ז

היה בה ב„חברת תהלים" נועם של פשטות עממית ועבודת־אלהים ברה ותמימה.

(ה. א. מיכאלי)

חג ומועד

לשמחת בית־השואבה התאספו כל העיירה אנשים נשים וטף. את השמחה הנעים כנהוג ר' אשר מוזיקנט ותזמורתו שהיה מרקיד ומלהיב אפילו את ה„מתנגדים" המובהקים שבקהל.

אותו ערב היה גם ר' אשר, הרגיל בחגיגות רבות־משתתפים, מתעלה בכשרונו לנגינה העממית רבת־הפנים, ונסחף עם זרם החוגגים־הרוקדים כמנצח על התזמורת וחולש על כל החגיגה הגדולה.

היו פותחים את החגיגה „במכירת" גביע היין של הרב. כל הרוצה לזכות בכבוד היה מוסיף על ה„מחיר" עד שהיה מגיע לסכום הראוי להתכבד.

הכנסות „מכירת הגביע" היו מיועדות למטרות צדקה. והתזמורת היתה מריעה בשיר לכבוד הזוכה בקניה והקהל עונה ברגש לעומתו.

קהל הנוכחים נתכבד באמירת פסוקי „שיר המע־לות", ובין פסוק לפסוק ר' אשר מנעים שירים עממיים. אחרי השירה נשמעו מילי דבדיחותא בחרוזים מפי ר' ליפא מורבציק, המכונה ליפא חישעס.

לחרוזים (גראמען בלע"ז) של ר' ליפא יצאו מו־ניטין בכל הסביבה והוא היה יכל לגבב חרוזים על גבי חרוזים שעה ארוכה והקהל מצטרף לו בשירה ובזמרה. כטוב עליו לבו הפגין קבל עם ועדה את כח זכרונו

וחזר על סוגיות קשות בתלמוד שלמד בישיבה בנעוריו.

2. שמחת-תורה

בשמיני עצרת הורגשה כבר האוירה של שמחת־תורה בעיר. הילדים נשאו דגלים, ונר תקוע בגזר, בראש הדגל, לקיים מה שנאמר „כי נר מצוה ותורה אור". המבוגרים הלכו לחברות־החומש. (היו שתי חברות־חומש בלחווא: „די אַלטע חברה" (החברה הישנה) ו„דיא נייע חברה" (החברה החדשה) וקראו בפרשת „וזאת הברכה" וגומרים בה את התורה, כמו שכתוב ב„שלחן־ערוך" (או"ח סימן תרס"ט): „קוראים לחג שמחת־תורה לפי ששמחים לגמרה של תורה". בגמר לימוד הפרשה, הלכו לבית הרב, ללוותו לבית־הכנסת. המנהג היה קיים עוד בימיו של ר' יצחק־צבי (ר' איטשע דער אלטער צדיק (הצדיק הזקן). זכורני, שהצדיק הזקן היה יושב אל השולחן בכורסא גדולה חבוש „צילינדר" ופניו קורנות קדושה. שתו לחיים ורקדו, וכל הקהל לוה את הרב לבית־הכנסת הגדול. („די קאַלטע שול"). הקהל מלא את הרחוב, הילדים טיילו בדגליהם המוארים בנרות, בראש התהלוכה צעד ר' מרדכי ווסקוביניק (מרדכי חנה איידלס'). הוא היה מטופל בילדים, בנאי לפי מקצועו ושומר מצוה, שאחרי עבודה קשה היה בכל יום לומד בשיעורי־תורה וגמרא. וכל מעשיו היו לשם שמים. הוא היה עובר לפני התיבה בימים הנוראים וממרר בבכי בתפילת „ונתנה תוקף", כי בכל לבו ונימי נפשו בקש רחמים עליו ועל שולחיו. אכן, הוא ידע גם לשמוח ולרקוד בשמחת־תורה באמרו „אגיל ואשמח בזאת התורה כי היא לנו עוז ואורה" והוא ניצח על כל המקהלה המלווה את הרב לביהכ"נ. בשעת ההקפות היו הנשים נדחקות כדי לנשק את ספרי התורה, או לנגוע בפרוכת של הספר. השמחה והריקודים הגיעו לשיאם בשעת ההקפות. אחרי ההקפות והתפלה ליוו כל הצבור את הרב לביתו. בבית־הכנסת של החסידים היו מאחרים בהקפות בהנ־הלתו של ר' מתתיהו לרמן השו"ב דמתא. ר' מתתיהו כל ימיו עבד את ד' בשמחה, בהקפות היה מהיר וקל ברגליו ורקד עם כולם בהתרגשות והתלהבות. וגם למחרת אחרי התפלה וההקפות לא נח, אלא אזר את כוחו והמשיך לשמוח ולשמח, רבים הלכו אתו מבית לבית, אחוזי־יד ושלובי־זרוע ופיהם מלא שירה וכל היום המשיכו בשמחה ובהתלהבות לכבוד התורה.

(אברהם כ"ץ)

מוסדות ותנועות

ח. א. מיכאלי

ניצני התנועה הציונית

גרעין של „חובבי ציון" היה קיים בלחווא מאז שנות התשעים ביניהם היו: דוד סלוצקי, גרשון רבינוביץ, נתן וא.ד. סלוצקי. תלמידי־חכמים מובהקים בש"ס ופוסקים שהושפעו הרבה מספרות ההשכלה. הם דבקו ברעיון „חיבת ציון" בצעירותם וביתם היה בית ועד לשוחרי הספרות העברית החדשה וחולמי גאולת ישראל.

בשנת 1904 בא להשתקע בלחווא המורה והמחנך העברי, יצחק בוקצין. ונוסף גם הוא על קבוצת הציונים הקטנה. בהתמדתם העקשנית של החמישה לא דעך אור האהבה לרעיון התחיה העברית ציונית.

הקבוצה הצנועה הצליחה במרוצת הזמן לרכוש לרעיונותיה כוחות חדשים צעירים. בשנת 1910 הופיעה בראשונה בערב יום־הכפורים בבתי־הכנסת בצדן של „קערות" המוקדשות למוסדות צדקה גם „קערה" למען קק"ל ועסקו בקבלת התרומות מיכאל גולובוצקי (מורה ידוע בזמן ההוא בלחווא), יצחק בוקצ'ין, אליעזר בן הרב, פייבל ניימאן, דוד, נתן וא.ד. סלוצקי וגרשון רבינוביץ. מאז „לא פסקה „קערת הקק"ל מלהופיע בערב יום־הכפורים וזכתה „למעמד שווה" לקערה של גבאי בית־הכנסת.

הנסיון הראשון להשתלב במסגרת ציונית ארגונית חל בפרוס מלחמת העולם הראשונה. הדור הצעיר קלט ידיעות מעורפלות על קיומה של תנועה ציונית והעליה לארץ אבות. מחמת ריחוקה של העירה מן המרכז החליטה וגמרה קבוצת טובי הנוער על דעת עצמה, להקים אגודה ללימוד השפה העברית שתהיה במה חפשית לויכוחים עיוניים. המטרה היתה: א) להתרגל בדיבור עברי; ב) להכיר את הבעיות של הספרות העברית; ג) למצוא ולקשר את הקשרים המתאימים עם ראשי התנועה הציונית כדי להקים סניף ציוני בעיירה.

בית ולינסקי היה מעונה של האגודה. החברים המעטים היו מתאספים ושוקדים בהתלהבות על לימוד השפה ומתוכחים שעות על ספורים מתוך ספר „הבכורים" לשיפמן — שהיה חומר הקריאה היחידי שעמד לרשותם. פעילי האגודה היו: יצחק ולינסקי לייבל בן הרב, דב רומנובסקי, יוסף גרוביץ, יצחק ומשה חפץ.

בפרוץ מלחמת העולם הראשונה ב־1914 פסקה פעולת החוג. לחווא הקטנה נגרפה גם היא בכור הסבל ומצוקת המלחמה. הרעב פקד את העיירה ודחף את הצעירים עם המבוגרים כאחד למאבק על מציאת מקורות מחיה.

בשוך הקרבות החלה מחדש הפעולה הציונית בעיירה והפעם במגמה ברורה לשלב את הפעולה החנוכית בהגשמה עצמית.

בשנת 1917 השתכן בבנייני החווה המקומית בלחווא בית־חולים צבאי לחיילי החזית ולאוכלוסיה האזרחית מסוג „מקרים סוציאליים". בין רופאי בית־החולים התבלט ד"ר מאיר פקר — ציוני נלהב שנעשה לתועמלן ומארגן של הקבוצה הציונית המחודשת. בכל הזדמנות היה מופיע ברבים ומלהיב את בני העיירה להתארגנות ציונית. לזכותו יש לזקף את ארגונו של הגרעין הציוני שעמד בפני נחשולי התקופה הסוערת ועלה במרוצת הזמן לדרך החנוך הציוני.

עקבות המהפכה הטביעו את חותמן גם על חיי העיירה. המאבק האכזרי והמר בין תופשי השלטון הסובייטי ובין הכנופיות הצריסטיות לא פסח גם על לחווא הקטנה, שנודעה לה חשיבות יתירה כצומת־דרכים אסטרטגית.

בהתחלת 1918 השתלטו הצבאות המתמרדים של ההטמן סקורפצקי על העיירה ובית החולים ואתו ד"ר פיקר — העתיקו מושבם לפנים־רוסיה.

התמורות והלכי הרוחות של מפלגות שקמו במהפכה לא פסחו על העיירה.

כך הוקם סניף למפלגת ה„בונד" בראשות אליעזר ריבין ומוטקה זמויסקי וסניף למפלגת ס"ר בראשות

חנצ׳ה חפץ בשה־לאה חפץ ושמואל חפץ. פעילות שתי המפלגות היו מצומצמות ולימים — נאלמו ונעלמו.

שנת השלטון האוקראיני היתה קשה ביותר ליהודי לחווא. דלות ומחסור היתה מנת חלקם של הרבה משפחות. התארגנה חברה „לעזרה הדדית וסעד לנזקקים" שעשתה גדולות להקלת המצוקה החמרית.

ב־1919 נכנסו יחידות סוביטיות לחווא ובטרם הספיקו להנהיג סדרים החלו הקרבות עם החילות הפולנים. חיילות הסוביטים נסוגו עד לכפר מוקרבה — מהלך 10 ק"מ מלחווא. לאחר שנה נתחדשו הקרבות והצבא הסוביטי הגיע עד ווארשה. בגמר המלחמה הוצב הגבול בין שתי המדינות ולחווא וסביבתה עברו לשלטון פולין.

ליות. ואכן, כאן ראה ברכה בעמלו והצליח להקים את סניף „צעירי ציון" שהחל בפעולה חנוכית. כ־40 חבר וחברה היו בסניף בראשיתו ובאין מדריכים ומועדון — נאבקו החברים המעטים על קיום המסגרת של הארגון.

דרכה של קבוצת הנוער הציוני הראשונה לא היתה סוגה בשושנים. הנוער שהיה אמון לפני המלחמה על החינוך של החדר והישיבה חדל להיות „מעור אחד". הניגודים ביגו לבין עצמו החריפו והעמיקו.

אל הפעולה הציונית נמשך הנוער העובד, בני דלת־העם. בשבילם היתה הפעולה הציונית הכרח נפשי והכרת יעוד.

הסניף התקיים בשנה הראשונה בכחות עצמו. הנסיונות להתקשר עם הגליל והמרכז לא נשאו פרי.

סניף „החלוץ"

שורה ראשונה ערשע רייהע: מאיר ליכטשטין, אלמוני, דב גוזביץ, קרבציק, טודרוס מוזיקנט, וולחינסקי איזיק, ברודצקי, איצע רזניק, שמואל קולניק, כצמן שמואל, אשר בוקצ׳ין, דוד מורבציק.
עומדים שטעהן: יצחק אשמן, חיה ברודוצקי, מנה קרבציק, יצחק וולינסקי, שרה שחור, אלמונית.

ב־1917 נסע יצחק ולינסקי בחשאי למינסק לועידת היסוד של „החלוץ". בועידה ספג רשמים וחויות. קסמה לו במיוחד אישיותו של יוסף טרומפלדור, וחזר הביתה מתוך החלטה להפעיל סניף „החלוץ" בעירה.

ב־1920 השתתף יצחק ולינסקי בועידת הקק"ל שהתקימה בבריסק־דליטא. ושם נפגש לראשונה עם העסקנים הציונים.

בחזרו מהועידה הוא נגש לארגון סניף של „צעירי ציון". נסיונו למשך את הנוער לפעולה לא מצליח. והוא עבר לפעול בין בעלי־המלאכה והשר־

מזמן לזמן היו מתקימות פגישות חברים בבתיהם של גרשון רבינוביץ או הרשל חיניץ.

בפעולה החינוכית חסרו הנתונים האלמנטריים בהדרכתה להעמקת הקשרים הנפשיים עם ערכי התנועה: הקשר עם המרכז וחומר לימוד ועיון. אז עלה במחשבה בחוג חברים מצומצם להקים ספריה בשביל הנוער צמא הדעת והלימוד.

הגו את הרעיון ונמנו גם על מבצעיו: יצחק ולינסקי, יוסף שוסטרמן, אשר חפץ, מינה קרבציק, שרה צ׳רנומורץ, זלדה לוין, בצלאל לרמן, יצחק חפץ ואחו־

תו שרה חפץ, משה חפץ, מ.ז. רומנובסקי, אהרן רט־נר, אברהם ליכטשטין, ריבה ליפשיץ, ליפא פינחו־סוביץ, דוד מורבצ׳יק וטודרוס מוזיקנט — **היו הרוח החיה במפעל.**

ביסוד הספריה נאספו מעט ספרים בין החברים, על נושאים דתיים עיוניים או ספרים של תקופת ההש־כלה. בתחלה החזיקו את הספרים בביתו של א. ד. סלוצקי ואח״כ — בביתו של אליעזר ניימן עד 1929 — שאז פרצה השרפה הגדולה שהחריבה כליל את הרובע היהודי, ואכלה גם את הספריה הגדולה.

בו בזמן נעשתה פעולה של אוסף תרומות בין החברים והתארגנה להקה דרמטית שבראשה עמדו יצ־חק חפץ, משה חפץ וליפא פנחוסוביץ, ושהכנסותיה היו קודש לרכישת ספרים.

היא את חלקה בגיבוש הרעיוני של קבוצת הנוער הציוני הראשונה.

ב־1922 נקשרו קשרים ראשונים עם המרכז ב־ווארשה ועם מזכירות הגליל בפינסק. יצחק ולינסקי נקרא לעזור בהקמתה של הכשרת „ארזיה" בארשמינה — שהיתה ההכשרה השניה לאחר „בורוכוב" הידועה — והצטרף אליה כחבר. יציאתו להכשרה החלישה את פעילות סניף „צעירי ציון" במקום ועד לשנת 1924 כמעט ולא ניכרה פעולתו.

ב־1924 חל מפנה מכריע: נוסד סניף „החלוץ" שהביא שינוי יסודי בנוער הציוני. כשם שראשיתו היתה בהעזה כן גם היתה דרכו בכל תקופת פעילותו על יוזמי ומדריכי הפעולה נמנו: אשר בוקצ׳ין, דב גוזביץ, אייזיק ולוחינסקי, טודרוס מוזיקנט, נחום

הועד הראשון של ק.ק.ל.
דער ערשטער ועד פון קק״ל *)

למטה. אונטן: **ים־שחור שרה, דוד מורבצ׳יק.**
שורה ראשונה ערשטע רייהע: **אשר בוקצין, יהושע מנוח** (שליח מהארץ), **אהרן רטנר, ליפא פנחסוביץ.**
עומדים. שטעהן: **נחום ברודוצקי, קרבצ׳יק מנה, מוזיקנט טודרס.**
(*) **מימין לשמאל. פון רעכטס אויף לינקס)**

לאחר מספר שנים הפכה ההתחלה הצנועה של הספריה לנכס תרבותי לתפארת.

כאשר רבו הספרים בספריה גדל והתרחב קהל הקוראים הנאמנים. ספר טוב היה „נחטף" מיד ליד ותוכנו שמש לוכוחים באספות החברים וגם נערכו משפטים ספרותיים פומביים על נושאים ספרותיים אקטואליים.

רב היה השפעתה של הספריה בעיצוב דמותו הרו־חנית של הנוער. המגמה העברית־ציונית — תרמה גם

ברודוצקי, ברל סלוצקי, א. יהודה קנצ׳יק, חיה ברו־דוצקי, מינה קרבציק, שרה צ׳רנומורץ ודוד מורבציק. הקבוצה הצליחה למשך לשורותיה את טובי הנוער שהעליה לארץ הפכה להיות חלום חייהם. מיסדי הסניף הצליחו גם לשוות תוכן לפעולה החינוכית. אחת הפעולות הראשונות היתה — הקשר עם מרכז התנועה בארץ. החלו להגיע מן הארץ עתוני התנועה: „הפועל הצעיר", „העתיד" ו„קונטרס" שהיו לעזר רב למדריכים בהסברת בעיות הארץ לקהל החברים.

נקשר גם קשר עם המרכז הארצי בווארשה ובגליל — אולם עזרתם הממשית בוששה לבא. הפצרות הסניף שיבוא חבר מרכזי לסקור את הפעולה ולהורות על שיטות העבודה המקובלות — נענו באיחור של כמעט שנה. ב־1925 נתקבל מכתב מהמרכז בווארשה על בקורו של חבר־המרכז, חיים סויטץ (היום גבתי). מאחר שלסניף לא היה מועדון, והפעולות התנהלו בבתי חברים, בשדה הפתוח וביער הסמוך, היה קשה למצוא מקום מתאים לאספה הכללית. לבסוף בחרו ב„שטיבל" ע"י בית־המדרש. בשעה הקבועה נתמלא ה„שטיבל" חברים צעירים שהסבו לשולחן הארוך וגמרא פתוחה לפניהם. ההסואה היתה הכרחית, שמא יתגלה דבר האספה ליהודים חרדים, שבעיניהם היה קיום אספה חילונית „בשטיבל" משום חילול הקודש.

בעקבות הבקור הגבירו הפעילים המעטים את העבודה החנוכית וגדל מספרם של חברי הסניף.

באותה שנה נקראה ועידה בין־מחוזית של סניפי „החלוץ" בבריסק־דליטא, הסניף בלחווא נתבקש לשגר ציר לועידה, ואשר בוקצין נבחר לשמש בתפקיד זה.

לפני הועידה נתקבל חוזר של המוסדות המרכזיים של התנועה בדבר ארגון קבוצי־הכשרה להכשרת חברים לעליתם ארצה.

סניף „החלוץ" בלחווא הצליח ליסד קבוצת־הכשרה בכפר סינקיביץ הסמוך, שבה התרכזו החברים המועמדים לעליה. פעילי הסניף: מרדכי חיניץ', אייזיק ולוחינסקי, אשר בוקצ'ין, דב גוזביץ, נחום ברודוצקי ויוסף שבורין עשו רבות להתבססותה של הקבוצה שבראשית פעולתה סבלה חוסר עבודה מתמיד. קבוצת ההכשרה נדדה מסינקיביץ לברנוביץ, ומשם לפינסק ונודעה בשם „שחריה" — זו הקבוצה הגדולה אשר מאות חלוצים קבלו בה הכשרה לחיי הגשמה ועבודה בארץ. בועידת „החלוץ" בבריסק נאמרו דברי הוקרה לפעילי הסניף בלחווא שהצליחו לארגן בסביבתם את קבוצת ההכשרה הראשונה.

בשובו מן הועידה החל הח' אשר בוקצין לארגן סניף של „החלוץ הצעיר" והנוער הציוני זכה בתוספת של חברים צעירים, דרוכים לפעולה והגשמה.

הפעולה החנוכית־ציונית התרכזה בחובת ההגשמה האישית שהגיעה לשיא במספר החברים שעלו לארץ משורות „החלוץ" וסללו דרך לזרם העליה שנמשך עד מלחמת העולם השניה.

חברי „החלוץ" לא רק נאה דרשו אלא גם קימו בגופם ונפשם את צוו השליחות של התנועה. הם למדו דרכי עבודה יוצרת והסיקו את המסקנה שמוטלת עליהם חובת הכשרה והסתגלות לעבודת כפיים. קומץ חברים הקימו ב־1925 נגריה שבה „הכשירו" את עצמם — המועמדים לעליה ארצה.

יוזמי המפעל היו דב גוזביץ, אשר בוקצין ונחום ברודיצקי. המדריכים המקצועיים היו דוד מורבצ'יק ואליעזר חפץ. על העובדים נמנו: דב גוזביץ זאב לוצקי, יעקב חיניץ', טודרוס מוזיקנט, לייבל שוסטרמן, צבי קנטרוביץ, זליג קרבציק ואהרן פוגוסקי. להפעלתה של הנגריה נתחיב כל חבר־הכשרה בתשלום חד־פעמי של 20 דולר. סכום מקביל, לכספי החברים הועמד לרשות מפעל ההכשרה ע"י קרנות המרכז. העבודות הוזמנו ע"י תושבי העירה ואכרי הסביבה.

הנגריה היתה בחצרו של יעקב כל"ז ועם התרחבותה העתיקוה למקום מרווח יותר ברחוב לובאצ'ין. אח"כ בבנין הישן של תלמוד־התורה.

בעבודה שררה משמעת למופת. ההכנסות הספיקו כדי תשלום משכרת קבועה למדריכים ובכל חודש נשאר עוד סכום לרכישת כלי עבודה נוספים וחמרים.

הנגריה התקימה שנתיים ימים, וחוסלה עם עליתם של החברים ארצה.

אשר בוקצ'ין ודב גוזביץ' שהיו מיסדיה נאלצו גם להיות מחסליה. הכספים שבאו ממכירת החיסול נתרמו לקק"ל.

פעילי „החלוץ" נתנו דעתם גם על ההכשרה החקלאית. ולאחר שגויסו האמצעים הכספיים להשקעה הראשונה נחכר שטח אדמה וההכשרה קמה והיתה.

בשטח נזרעו ירקות שהניבו יבול ברכה. את הירקות שווקו לתושבי העירה.

היציאה בצותה לעבודה, העבודה המשותפת במשך כל היום, והפעולה התרבותית הענפה בעתות הפנאי — קשרו את החברים למפעל ולתנועה ופלסו את הדרך לעליה. במשך שנתיים הצליחו רוב חברי ההכשרה החקלאית לעלות ארצה.

ההכשרות בנגריה וגן־הירק ויסודו של סניף „החלוץ הצעיר" הרחיבו את הפעולה הציונית בין

הנוער. תכפו הפגישות והתהדקו הקשרים הנפשיים בין החברים. הפעולות למען הקק״ל וקה״י נעשו ע״י החברים הצעירים כפעולות־קבע.

באופן יחסי, הגיעה לחווא הקטנה בתרומות למען הקק״ל לשיא בגליל הציוני כלו.

להתבססותו של „החלוץ" סיעו „הבתים" הציוניים המעטים, שדלתותיהן היו תמיד פתוחות לרווחה בשביל הצעירים: א) בית יצחק בוקצ'ין, אשר שפע תורה ודעת. מורה שהיה חבר וידיד לקטון וגדול. שהיה סמל ומזג טוב של יהדות וציונות. אליו היו באים ראשוני „החלוץ" בבקשת סעד מוסרי והוא היה מדריך ומכוון את צעדיהם. ב) בית א. ד. סלוצקי אחת המשפחות המעטות שזכתה כלה לעלות ארצה. בביתו תוכננו פעולות הנוער הציוני וממנו הוליכו נתיבות לביצוען. ג) בית דוד סלוצקי, טיפוס מושלם של תלמיד חכם מצניע לכת. מטיף מחונן לציון, שלא נלאה מלהביא את דבר תנועת התחיה. ורבות עשה לרכישת לבבות לתנועה הציונית. יחד עם הנוער נשא בעול הארגון והתעמולה והצעירים ראו בו דוגמה לפעילות ולהט־אמונה. ד) בית גרשון רבינוביץ שנון־המחשבה וההומור העממי.

ארבעת „הבתים" האלה תרמו תרומה נכבדה לעיצוב דמותו הציונית של „החלוץ". כל אחד, לפי דרכו, שמש משענת נאמנה לכחות הצעירים בשדה המחשבה והפעולה הציונית־הצבורית.

„החלוץ" היה בלחווא כטל תחיה לנוער. דפוסי־חיים והרגלי דורות מאובנים נתערערו בתנופת הרעיון הקוסם שנסך אמונה ושאיפה בכל לב. העליה ארצה היתה ראש מאווייהם של חברי „החלוץ". על רקע זה נתחוללו התנגשויות של דעות מנוגדות בין אבות ובנים. הרעיון הנועז של הצעירים לנטוש את המשפחה ולצאת לנוד לארץ „לא ידועה" נראה מהפכני מדי לגבי ההורים. ויש וחבר נאלץ להכנע לרצון הוריו. אירע גם שחברים שהתיאשו מלהשפיע על ההורים שיסכימו לעליתם ארצה — מרדו בדעתם ויצאו בחשאי למחוז חפצם. אחד מהם היה יוסף שבורין, שנסע ב„סוד" לקבוץ ההכשרה בגרוכוב בשנת 1925, וגם עליתו ארצה נתאפשרה בעזרתם של חברים. ב־1925 עלה ארצה יצחק ולינסקי. עליתו היתה בבחינת אות־מבשר לעשרות חברים לצאת בעקבותיו. לאחר שנה עלו גם יוסף שבורין, אליהו שכטמן, איזיק וולאחינסקי, מרדכי חיניץ ומינצ'ה קרבצ'יק. סניף „החלוץ" בלחווא השתלב במערכת ההגשמה החלוצית. עליתם של ראשוני „החלוץ" גרמה להגברת הפעילות הציונית, בעירה, ולהידוק הקשרים עם המוסדות המרכזיים. באותה התקופה הרבו לבקר בסניף: הרשל פינסקי, ארקע וינר, פישל וסרמן ואתל גוטליב.

בשנים 1927/28 התרופפה פעילות הסניף עם עליתם של רבים מפעיליו. לאחר מאורעות 1929 באה התעוררות מחודשת, שליכדה את כל הצבור היהודי. אז הונח היסוד לתנועה הנוער „השומר הלאומי" (אח"כ — „הנוער הציוני"). מאז נפרשה היריעה הגדולה של רציפות והתמדה קנאית בפעילות הציונית. דגל התנועה עבר מיד החברים שעלו אל הממשיכים במפעל, עד שאסר שלטון עויין על קיום התנועה. וגם אז נרקמו במחתרת מלב אל לב, חוטי תקוה ואמונה כי יום יבוא והשערים הכבדים יפתחו ויפציע שחר הגאולה והגשמת החזון בדרך.

ח. א. מיכאלי

הנוער הציוני (השומר הלאומי)

ביסודו של קן „הנוער הציוני", שהיה המשך של **תנועות** „החלוץ" ו„החלוץ הצעיר", פעלה הכמיהה **החזקה** לצורות חיים חדשות, בעלי תוכן לאומי.

על פרשת־דרכים חיפשו ותרו מאות עינים צעירות **אחרי** ניצוצות־קשר לחזון התנועה הציונית. היתה **כמיהה** למעשה מלכד ומאחד, לפורקן מרץ נעורים, **להשתלבות** במערכת חינוך ויצירה ציונית.

מרכז הכובד של כל הפעולה החינוכית היה **מופנה** מתחילתו ועד סופו לגיבוש ההכרה לקראת ההגשמה האישית **בא"י**. הצעדים הראשונים נתקלו **במורת־רוח** בחוג חרדים שנרתעו מאימת החידושים שהונהגו. **נעשו** נסיונות למנוע ילדים צעירים מביקור במועדון, **אולם** לא עמד בהם הכוח להתמיד **בהתנגדות**.

המועדון היה מרכז לסיפוק הצרכים הנפשיים של

למטה — אונטן — **בתיה סלוצקי, רבקה דולגופיאטי.**
יושבים, מימין — זיצן, פון רעכטס — **יעקב וינר, מאיר מורבציק, בלומה אברמוביץ, אהרן פוגוסטקי, דבורה כלז, צבי קנטורוביץ, יהושע כצמן, שלמה דולגופיאטי.**
עומדים — שטעהן — **זהבה קורוביצ'קה, דב כצמן, סוניה רוז'בסקי, חוה לוין, זליג חפץ, בלה בוקצין, אברהם מוזיקנט, נוימן, שיינדל חיניץ, משה לייב חפץ, חסיה קנצ'וק, צבי חפץ, רוחמה לוין, פסיה מורבניק, יהודית מלצ'יקוביץ, מניה גולדמן, שלמה סלוצקי.**

בעזרתם של חברים מפינסק הוקם בשנת 1928 **„הקן השומרי"**.

בין מניחי היסוד וראשוני הפעילים היו: **מאיר** (מישא) מורבציק, דב כצמן, יהושע כצמן, **שלמה סלוצקי**, צבי **חפץ** וצבי קנטורוביץ.

בראשיתו הקיף הקן 60 חברים שנתחלקו לשני **גדודים**.

המועדון נתמלא עד מהרה עליצות חיים ויצירת **נעורים**. הנוער פרש מהווי הבית והרחוב שהביאו לידי **בטלה** מנוונת והצטמקות אופקים.

הנוער, של כשרונות סמויים שהשתלבו **במאמץ הקר**לקטיבי להעלאת רמת התרבות **והמוסר**.

ואכן, שונה לחלוטין היה הנוער **שהצטרף ל„קן"** והיתה ניכרת מהפכה באופיים: **בנימוסים המאופקים** בבית, בצמאון לדעת, בחתירה להתערות **בחיי ציבור** וחברה ובדבקות בחזון **הציוני**.

בזאת רוכזה המחשבה של **המיסדים**. **הם ידעו** שכל שגיאה קלה בשטח רגיש זה **עלולה להביא** לתוצאות קשות בחיי הנוער.

במשך תקופה קצרה הגיע מספר **החברים ל־120**.

הראשונים היו בבחינת „משוגעים לדבר". הם לא ידעו ליאות בפעולתם, עמלו ימים כלילות על תכניות להדרכה בקבוצות ובגדודים, שקדו על קשרים עם ההנהלה בוארשה ופינסק, וקבעו קשרי ריעות ואחווה בין החניכים.

מלבד הפעולה החינוכית הוקדשה שימת־לב רבה לתרבות הגוף ולתנועות הצופיות.

בגיל הרך — היא שכבת „האנקורים" — היתה הצופיות עיקר בהדרכה.

פעולות ה„קן" להקנות לחניכיו את תורת הצופיות הוציאום מן המעגל העיירתי והביאום אל מרחבי שדות מוריקים, יערות עבותים, נהרות ואגמי מים, שרק שמעם הגיע לאזניהם.

כל טיול לסביבה הרחוקה היה חוויה בלתי־נשכחת. היו יוצאים בימי הקיץ עם הנץ החמה לאחת החוות שבסביבה, שנבחרה לחניה של יום או יומים. המסע בשורות מלוכדות, והחזרה לעיירה עם שקיעת החמה, לאור לפידים בוערים, במצעד ושירה, — השרו מצב־רוח מרומם על המשתתפים בטיולים אלו.

היו גם קשרים הדוקים עם ה„קנים" בסביבה, בדוידגורודוק ובלונינץ נערכו ימי־עיון משותפים למדריכים, ביקורים קבוצתיים, תחרויות־ספורט וצופיות. כל מפגש — רבה היתה השפעתו על המשתתפים והביא ברכה בפעולה החינוכית והעמקתה.

בכינוסים הגליליים בפינסק דאגו המשתתפים להופעתם החיצונית הנאה (התלבושת השומרית האחידה) וצוינו לשבח בפקודות היום של ההנהגה הגלילית.

כמעט כל החברים הפעילים נמנו על בעלי דרגת „המגין", שהענקתה היתה קשורה בטקס חגיגי ורב־רושם.

הנוער הציוני בלחווא, 1935

„הנהגת הקן", בת 7—5 חברים, נבחרה פעם בשנה על דעת האספה הכללית. הם דאגו להכשרת מדריכים, להבטיח נקיון וסדר במועדון, לקיים קשר עם המוסדות המרכזיים ולבצע את ההחלטות בכל ענפי הפעולה.

הפעולה החינוכית הציונית השתלבה בעבודה המעשית למען קרנות הגאולה: קק"ל וקה"י. היתה „התחרות" קשה בין תנועות הנוער בעבודתן למען הקק"ל ו„הקן" עלה על כולן בפעולה הזאת.

הנהגת הקן דאגה להעלאת הרמה המקצועית של חבר המדריכים וייסדה ספריה מיוחדת שהיו בה הספרים על התנועה הציונית והחלוצית, על תנועת העבודה וההתישבות בארץ, ספרות התחיה וכו'.

מהתחלה צנועה של ספרים בודדים גדלה הספריה והקיפה מאות ספרים מקצועיים ללימוד ועיון.

זכו חברי „קן הנוער הציוני" לשמש משמרת אחרונה גם לספריה העירונית „תרבות" שרבות מחשבות ועמל השקיעו בה ובהגדלת מספר קוראיה. הם נשארו גם האחרונים על החומה בהנתן גזירת הסגירה ובגבורה הוציאו חלק מן הספרים העבריים בחשכת הלילות והטמינום במקומות סתר, כדי להותיר שריד ופליט לאות העברית.

משהגיע תורם של הראשונים לעלות ארצה עטה הקן קדושת חג. נערכו מסיבות־פרידה חגיגיות ומאות לבבות פעמו ברטט של כבוד וגאוה כי זכה „הקן" ללוות את המגשימים הראשונים בדרך עלייתם.

בפרוס המלחמה מנה הקן למעלה מ־250 חברים.

ההנהגה היתה בידי המשמרת הצעירה שחונכה על ברכי התנועה. כ־10 חברים היו אז בהכשרה ועוד 10 שאושרו וציפו יומ־יום להיתרי העליה.

עם כיבוש העיירה ע״י הרוסים בספטמבר 1939 הקיץ הקץ על כל פעילות ציונית ועברית והופסקה גם פעולת הקן.

אחת־עשרה שנה שמש „הקן" משכן ומצודה למיטב המאוויים והתקוות של הנוער הלאומי־עברי, פנת־יקרת לאחוות־נוער ולהט חזון־גאולה.

מן המחנה הגדול של „הקן" זכו רק יחידי־סגולה לחמוק מצפרני המוות ולהגיע לחוף מבטחים בארץ מולדת.

„השומר הצעיר"

יסודו של קן „השומר הצעיר" חל בעת ובעונה אחת עם „השומר הלאומי" ולזכות שניהם יש לזקף את חידוש הפעילות הציונית בין הנוער לאחר חיסולו של „החלוץ הצעיר".

ראשיתו בהשקט ובצנעא, בחוג חברים מצומצם

השומר הצעיר „קבוצת פרחים"

יושבים זיצן: **ברכה דוגופיטי, גולדה זיימן, רחל סלוצקי, מלכה מורבציק, ינטל קרבציק, רבקה גלינסון.**
עומדים שורה ראשונה שטעהן ערשטע רייהע: **מיכלה קרבציק, רבקה וולחינסקי, חיסיה סלוצקי, פריידקע כלז, לאה פנחוסוביץ, מירל חפץ, שרה פוגוסטקי, פניה חפץ.**
שורה שניה 2־טע רייהע: **שלמה קרבציק, שלמה חיניץ, פייבל פיגוסטקי.**

חדורי הכרה והחלטה להמשיך ולפאר את המסורת של קודמיהם בפעולה הציונית.

היוזם לארגון קן „השומר הצעיר" היה ח' יהושע מנות שבקר בשליחות ההסתדרות הציונית בלחווא ועמד מקרוב על מצב הנוער.

הח' ברוך רבינוב — שליח מרכז התנועה הקים את התא הראשון שעסק בהסברה בין הנוער הלומד, ומספר החברים גדל והפעולה החינוכית הסתעפה. על המיסדים נמנו: צבי סלוצקי, דוד פיינברג, מרדכי רוז'בסקי, פייבל, אהרן ומרים פוגוסטקי, צבי חפץ, שלמה חיניץ שלמה קרבצ'יק, ושמאי פנחסוביץ.

חבר הפעילים דאג לביסוס ולהעמקת הכרתם הרעיונית של החברים. לאחר הפוגה בפעולה שארכה כשנה באה פעולה מוגברת בשכבות הנוער שטרם מצאו מקום בתנועות הנוער. הקן הצליח למשך לשורותיו מספר של ילדים והפעולה חודשה בכל המרץ. נעשתה גם פעולה לרכישת בני הנוער מחוגים סוציא־ליים נחשלים ביותר וכאן הצליחו מאד.

נוער זה התקשר בכל נימי נפשו לערכי התנועה ורבים מהם קנו דעת והשכלה והיו במשך הזמן למד־ריכים ונושאים בעול. בצד החינוך הציוני־החלוצי הוקדשה תשומת לב רבה להקנות לחברים גם מקצועות ועשרות חברים צעירים למדו מקצועות מועילים שהקנו להם כבוד עצמי ובטחון בחיים.

ראשוני ה„קן" שעלו לארץ היו: ש. קרבצ'יק, וש. חיניץ'.

רבים מחברי השוה"צ לקחו חבל פעיל בפריצת שערי הגיטו, בהתלקח מאבק הדמים האחרון עם הרוצ־חים הגרמנים, הם הצליחו לברוח אל ביצות הפריפט ולהצטרף אל פרטיזנים.

אולם רק בודדים נשארו בחיים ויחידים מהם הגשימו חזונם ועלו ארצה. (ש. קרבצ'יק)

בית״ר

קטנה היתה עיירתנו, צרים היו אופקיה, מוגבלות — אפשרויותיה, חד־גוניים ואפורים — חייה היום־יומיים. אך מבחינת ההתעוררות הציונית והפעילות הלאומית, לא מעט היה חלקה.

בין התנועות הציונית בלחווא לא נעדר גם מקומה של בית״ר. מארגניו של קן בית״ר שנוסד בשנת 1931, היו — יעקב בוקצ׳ין תלמיד הגמנסיה העברית „תרבות״ בין הצועדים עם רובה על שכם. אך גדול היה צערנו, בדעתנו שעל „חתונה זרה״ אנו רוקדים.

בקיץ 1931 — בחודשי החופש — נגשנו לארגן את הפעולה. הגרעין הראשון היו נערים בני גילנו: יאשה מורבצ׳יק, סיומה מורבצ׳יק, מאיר זלמנוביץ׳, זליג סלוצקי, ברוך פוקסון, מאיר־קופל אשמן, אליהו־אהרן ליכטשטיין ואנכי. וכדי להרחיב את שורותינו

פלוגת קן בית״ר
למטה — אונטן: **קולפניצקי קופל.**
יושבים — זיצענדיק: **רבקה נוימן, הרש לייב חיניץ, שליח מפינסק, מרדכי מורבצ׳יק, רבקה פלדמן, פניה גיזנפוד.**
עומדים — שטעהן: **נח כלז, ברוך פוקסון, בנימין ברודצקי, ויידל כץ, משה סלוצקי, יצחק רוחצין, ישראל קולניק, מאיר קופל אשמן, חפץ אשר.**

ויאשה מורבצ׳יק, — תלמיד הגמנסיה היהודית־פולנית של צ׳צ׳יק, בפינסק.

אנו ה„גימנזיסטים״ שאבנו את רעיונות ההתעוררות הלאומית מפי מורינו ומחנכינו, השפיעו עלינו גם נאומיו של ז׳בוטינסקי בהיותו בפינסק.

גם קנאה היתה מהולה בשאיפות ובאידיאות אלה. בגימנסיות היו מקיימים הכשרות־צבאיות (פ.ו.), והיינו מתאמנים בכלי־נשק, צועדים בסך, שרים שירי לכת צבאיים, ובחגים לאומיים של מדינת פולין — אף משתתפים במצעדים. ומה רבה היתה שמחתנו להיות נהלנו תעמולה בין בני הנוער שהיו כבר חברים בתנועות הנוער. משורות „השומר הלאומי״ עברה אלינו קבוצה שלמה של ילדים בני 13, תלמידי ביה״ס „יבנה״, שהיו בה חיים (בן יעקב) רימר, חיים (בן זאב רימר, יוסף פישמן, נחום (ניומה) מורבצ׳יק, קלמן גוזביץ׳, יעקב מורבצ׳יק, משה קולפניצקי, ישעיהו מילמן, אשר (בן זלמן) חפץ, אשר (בן שמואל) חפץ, צבי שבורין, חיים חפץ, שלום לטוך.

עלוני ספרות ראשונים היו בידינו, שהבאנום באמתחתנו מפינסק: השבועון „תל חי״, עלונים וספרות

לאומית כללית. אני ויאשה שמשנו בתפקידים של המדריך התרבותי, ומדריך לתרגילי סדר וענינים ארגוניים. אף עתון קיר הוצאנו, מתוך השתתפות פעילה של החברים, שתכנו היה פיליטונים, שירים ו„מאמרים" פוליטיים. אסיפות קיימנו גם תחת כיפת השמים, בחורשה הסמוכה לעיירה.

בצעדינו הראשונים קיימנו קשר ישיר, בחליפת מכתבים, עם המפקדה הראשית בורשה, ושמחנו לקבל חוזר או מכתב מאת הנציב אהרן פרופס או ממלא־מקומו אייזיק רמבה.

בהפרדנו מן העיירה בהתחלת שנת הלימודים החדשה, רגשות מעורבים פעמו בלבותינו. היצמח השתיל שניטע על ידינו? שמחנו על כל סימן־חיים שהגיע אלינו מחברינו לתנועה, על המשכת הקו. יאשה ואני ארגנו בפינסק, „מגבית־שרשרת" ואספנו מאות זלוטים למען הקרן בלחווא.

בחנוכה תרצ״ב בא מפנה בפעולתנו. אחרי שהצ־טרפו למחננו אנשים מבוגרים כמו אהרן רטנר, הרשל־לייב חיניץ, ישראל פישמן, מרדכי כלז (חאניעס), יעקב מורבצ׳יק (מיימעס), משה ליב חפץ, יצחק רוחצ׳ין, חיים פנחוסוביץ וכו׳. יעקב מורבצ׳יק נטל לידיו את הפיקוד, ונכנס לענינים בכל המרץ. נשכר אולם גדול, הוזמנו מרצים מן החוץ, השתתפו בכינוסים מחוזיים (יעקב מורבצ׳יק אף השתתף בכינוס בית״ר בבריסק־דליטא, בפיקודו של מנחם בגין, מפקד מחוז פולסיה). חברים נשלחו לקבוצים בוהלין והקן בלחווא אף קיים קבוץ קטן של אנשי בית״ר בעיירה שהתפרנס בעבודות זמניות במקום. נצטרפו אלינו עוד מספר חברים שעברו מן „השומר הלאומי": מרים (מורה) מורבצ׳יק, אשר (בן יהודה) חפץ, נח כל״ז, וישראל קולניק.

„הקן" השתתף גם בפעולות המגביות הציוניות, ובעיקר פעל למען הקרן הקיימת. וגדולה היתה שמחתנו כשהצלחנו באחת השנים להשיג את המקום השני (אחרי „השומר הלאומי") בהתרמה למען הקק״ל.

בקיץ 1935 התקיים בעירתנו כינוס מחוזי של בית״ר ובו השתתפו משלחות מפינסק, לוניניץ ודוידגי־רודוק, הכנוס הסתיים במצעד מסודר ורב רושם.

עקשנות והתמדה רבה הושקעו ע״י חברינו לעמידה במערכה ולקיום הרוח הלאומית שפעמה בקרבם.

חיי הנוער נעשו מעניינים, ומלאי תכן. כל אספת פלוגה או גדוד היתה חשובה בעיניו, הנוער מצא ענין רב בתלבושת האחידה של כל תנועה.

כל התנועות שאפו, כמובן, ל„התפשטות" ואירגנו מסיבות ותהלוכות. בל״ג בעומר היו מסדרים תהלוכה אל היער וחוזרים לפנות־ערב בחצוצרות ודגלי כחול־לבן מתנוססים במצעד. זכורני לאחר הרצאה של מפקד גליל פולסיה מנחם בגין עשינו „מצעד" ברחובות העיר. פגשנו קפיטן חיל־המצב הפולני שהצדיע בפנינו מפקד המצעד השיב לו הצדעה. הרושם היה כביר, ונדמה היה שימות המשיח הגיעו ואנו צועדים בצבא־ישראל.

בשנת 1935 גדל מאד קן־בית״ר. מפקד־הקן היה יצחק רוֹבטשין והאחראי לתרבות היה יצחק עזגוד. התקימו קורסים לעברית תנ״ך ידיעות הארץ. מבריסק־דליטא נשלחו חברים להדריך את החברים בסיוף, מקלות, ודזיודיצה.

התקים כינוס מחוזי בלחווא מהקנים לונינץ מיקשביץ, דוד־גרודוק, שהשתתפו בו כ־400 איש חברים מלחווא נסעו לכינוס בפינסק שהשתתף בו ז. ז׳בוטינסקי.

בערב זה ראה נוער בית״ר את מנהיגו בפעם הראשונה וגם בפעם האחרונה.

(יעקב בוקצ׳ין)

ה„חלוץ הכלל ציוני"

ערה ותוספת היתה לחווא בתנועה לכל סוגיה ושטחיה.

בשנת 1930 ארגנתי סניף של „החלוץ הכלל־ציוני" שריכז סביבו צעירים וצעירות מחוגים בלתי־מפלגתיים, שרובם לא היו מאורגנים ולא השתייכו עוד לתנועה ציונית. ההתחלה היתה צנועה, רוב הנוער היה כבר תפוס לתנועות ציוניות. בכל זאת,

החלוץ המרכזי הכלל־ציוני

שורה ראשונה — ערשטע רייהע: **יהודה שנידמן, חנן מורבציק צבי, קולניק רחל, פייבל חיניץ, אבר חפץ, מורבניק מאיר, ח.א. מיכאלי, ציקליק גניה.**

עומדים — שטעהן: **זיסל שולמן, הינדה פלדמן, בילה גוזביץ, יעקב שניידמן, אשר דולגופיטי, ברל אשמן, מתתיהו דרבסקי, יעקב צ׳רטוק, מאיר ליכטשטין, רחל אשמן, רחל חפץ, נח זלמנוביץ.**

לאחר פעולה ארגונית שנמשכה כשנתיים, נמנו בסניף 100 חברים וחברות, שנהרו לשורותיו, רובם — נוער בעל־ביתי, אנשי עבודה ובעלי־מלאכה שקסם להם הרעיון הציוני הבלתי־מפלגתי, ושרצו להתכונן לעליה ארצה, לבנותה ולחיות בה.

חלק מחברי הסניף, טרם ידע לכתוב ולדבר עברית, יסדנו שעורי־ערב לעברית שבהם למדו ורכשו את השפה בדבור ובכתב, והיה להם הדבר לתועלת לאחר עליתם ארצה.

חברי ה„חלוץ הכלל־ציוני" לקחו חבל פעיל בחיים הציוניים בעיירה, השתתפו באיסוף כספים לטובת הקרן־הקימת לישראל, קרן־היסוד, תרבות, ספריה וכו׳ ועזרו במיטב יכלתם להסתדרות הציונית בכל מפעליה ופעולותיה.

בשנת 1932 חזרתי ממושבת מדריכים שהתקיימה בוארשה ובגורא־קלווריה וייסדתי קבוץ בלחווא ובו כ־30 חברים וחברות שנשלחו על־ידי המרכז מכל רחבי פולין. הקבוץ התקיים תקופה ממושכת והתפרנס מעבודת החברים באחוזת הרוזן הפולני לבנדובסקי, שהיו לו שדות ליד העיירה, וכן קבל עבודות מיהודים שהתייחסו לחברים בעין יפה ועזרו להם במיטב יכלתם להרויח למחיתם.

הקבוץ חיזק את הסניף המקומי, ריכז סביבו חברים, שנחלצו לעזרת הקיבוץ בהשגת עבודה.

הקיבוץ הערה רוח חדשה בעיירה. הציונים לפלגותיהם היו נוהרים לקיבוץ בלילי־שבת ובשבתות להכיר מקרוב את חיי החלוץ, השיתוף ביצירה, ובעבודה — שהיה בהם מעבר והכנה להסתגלות לחיי הקבוץ בארץ.

חלק מחברי הסניף והקיבוץ עלו ארצה, חלק מהם יצא עם ניצולי המרד בגיטו, והיתר — מקומם בין קדושי לחווא שנפלו חלל בגבורה עילאית בשואה.

(אבר חפץ)

קק"ל וקרן-היסוד

הפעולה הראשונה למען הקק"ל חלה בסוף שנת 1917, אחר פרסום הצהרת בלפור.

כבר היה קיים בעירה חוג ציוני פעיל, אולם מחמת תנאי הזמן לא השתלבו העושים והפעילים במסגרת הארגונית הכל־ארצית.

ודבר הבשורה הגדולה של הצהרת בלפור הגיע לעיירה ע"י יו"ר הדירקטוריון של קק"ל בפולין הח' בלוך, אגב בקורו בפולסיה.

צ'רנומרץ, אשר בוקצ'ין, זלמן לוין, טודרוס מוזיקנט ודב גוז'ביץ. אז גם נבחר דוד מורבצ'יק למורשה הקק"ל ובתפקידו זה פעל עד עליתו ארצה.

עם ייסודן של תנועות הנוער „השומר הלאומי — הנוער הציוני" „השומר הצעיר" ובית"ר, נתווסף צוות פעילים חדש לעבודה. הכנסות הקק"ל היו בקו עליה מתמיד בגלל „התחרות" בין תנועות־הנוער. תנועת „הנוער הציוני" הצטיינה בפעולתה ואחד מחבריה

ועד קק"ל

עומדים — שטעהן: מאיר מורבצ'יק, פניה חפץ, שלמה חיניץ.
מימין — פון רעכטס: דוד מורבצ'יק, בתיה סלוצקי, ד"ר ברנשטיין, שליח מהארץ, סוניה סלוצקי, אבר חפץ.

בזמן בקורו נוסד ועד הקק"ל הראשון, שבחר את משה חיניץ כמורשה של קק"ל, ואת משה חפץ כממונה על הקופסאות, וחבריו היו עוד: אבא פוגוסטקי ואהרן רטנר.

התרופפות הפעולות של הקבוצה הציונית לא פגעו בקק"ל. זה היה המוסד הציוני היחידי שמעמדו לא נתערער ותחום פעולותיו לא צומצם.

לאחר זמן נכנסו לעבודה כחות חדשים וצעירים מבין חברי „החלוץ" ו„החלוץ הצעיר": דוד מורבצ'יק מינה קרבצ'יק, חיה ברודוצקי, דוד קרבצ'יק, שרה

מישאַ מורבצ'יק נבחר כמזכיר הועד המקומי, והיה בתפקידו עד הכיבוש הרוסי ב־1939.

אחרי עליתו של דוד מורבצ'יק נבחר כמורשה הקק"ל דב גוזביץ', שעמד בראש הפעולה עד לפרוק התנועה הציונית ומוסדותיה.

חברי הועד האחרון של הקק"ל היו: דב גוזביץ' (מורשה) מישאַ מורבצ'יק (מזכיר) זליג חפץ (הממונה על הקופסאות) נחמיה חפץ, יוסף רימר, דוד קרבצ'יק ונח זלמנוביץ'.

דרכי הפעולה של הקק"ל בין האוכלוסיה היו

שונות: הגדלת מספר התורמים החדשיים; תרומות ע״י „הקופסה הכחולה״ שחדרה לכל בתי העיר. בסופו של כל חודש היו עורכים זוגות פעילים הרקת הקופסאות ובשבת היו מפרסמים בבתי הכנסיות רשימות של התורמים וסכומי תרומותיהם. לרשימות היתה השפעה פסיכולוגית וההכנסות גדלו מחודש לחודש.

בשמחת־תורה היו עורכים „קידוש ציוני״ שהכנסותיו היו לטובת קק״ל. צוות של פעילים היה מתרים בבתי־הכנסיות את העולים לתורה, למען הקק״ל. בפורים היו „שחקני פורים״ עוברים בשירה וריקודים מבית לבית ומתרימים לקק״ל.

ופעולות מגבית נעשו במסיבות, חתונות ובריתות. פעם בשנה היה נערך שוק (בזר) שכל הכנסותיו היו קודש לקק״ל. השוק נמשך שבוע ימים והיה מאורע חברותי וחנוכי בעיר. בין הפעילות בארגון „השוק״ השנתי היו: הנק׳ה סלוצקי, חיה־שרה חיניץ׳, פייגל לופטין, פייגל פנחסוביץ, פריידל ובתיה סלוצקי.

התרומות מלחווא למען הקק״ל היו בממוצע 1800—2000 זהובים לשנה, והעיירה נמנתה בין הראשונות, באופן־יחסי, שהגיעו לשיא בפעולתן זו.

שלא כעבודת הקק״ל, שנמשכה כל השנה והקיפה את כל שכבות הצבור נעשתה המגבית למען קרן־היסוד פעם בשנה ונועדה לשכבת האמידים בלבד.

ההתחיבויות היו לא בכסף המדינה כי אם בדולרים, מ־6 דולר לשנה ולמעלה. בזמן המגבית היה בא עסקן „המרכז״ ובעזרתו היו פעילי המקום מסיימים בימים ספורים את הפעולה.

על הפעילים במגביות קרן היסוד נמנו: דב לופטין, יצחק בוקצ׳ין, דוד סלוצקי, אבא פוגוסטסקי, משה רוז׳בסקי, דב גוזביץ׳, מישא מורבצ׳יק, יוסף גוזביץ׳, ודוד קרבצ׳יק.

היו״ר האחרון של ועד קרן־היסוד היה גרשון רבינוביץ. סגנו דב גוזביץ׳.

(דב גוזביץ׳)

בית הספר „יבנה״ בלחווא

בשנות העשרים זכו עוד רבים ללמוד חורף אחד ב„חדר״ של המלמדים: יוסף חפץ, אהרן מיטוואך ודוד גורביץ, אך טרם הספיקו להכיר את צאן מרעיתם הגיעה הבשורה על פתיחת בית־ספר עברי בלחווא.

הספקנו עוד להכיר את החדר המסורתי כמו שהוא מתואר בספרותנו. את הרבי, שיטת הלימוד, שרביט ועמידה בפינה, וכו׳. עוד שמורה בזכרוננו חווית הלימודים בשעות הערב, הדרך הביתה עם פנס — נרות דולקים, נישאים על כתפים, דדיכתנו בשלג במעלה הרחוב.

בסתו 1930 נפתח בית־הספר ובו 3 כיתות מכינה, ובכל שנה נוספה כיתה עד שהיו בו 7 כיתות. כך קם ונהיה בית־הספר העברי־דתי „יבנה״ בלחווא.

המארגנים, ועד־ההורים שהיו בו מפעילי התנועה הציונית, טפלו בחנוך הילדים בשפה העברית, אהבה לציון וברוח ישראל.

מן המורים המקומיים היו: יצחק בוקצ׳ין, יוסף חפץ, וחנה נחמנוביץ (כיום — מורה בת״א) מדויד־גורדוק הסמוכה לעיירתנו. מנהל בית־הספר שפיגלשטיין, ויתר המורים היו מורים מוסמכים, בוגרי סמינריון למורים בוילנה. לאחרונה היה מנהל בית־הספר שלמה מוזיקאנט.

פרט לשפה הפולנית ותולדות פולין שנלמדו בפולנית, היתה עברית שפת־הלימוד, ובה נלמדו כל יתר המקצועות: חשבון, גיאומטריה, פיזיקה, חימיה, ציור והתעמלות.

בנין בית־הספר וסדריו: מקצועות הלימוד, החדרים, הנקיון, עמדו תחת פיקוח משרד־החינוך הממשלתי. מפקחים ממשרד־החינוך המחוזי בלונינץ היו מופיעים לשם ביקור ובדיקת הסדר.

הילדים היהודים, שלמדו בבתי־הספר הממשלתי

העממי („פובשכנא") עברו ללמוד לבית־הספר העברי, למען דעת השפה העברית.

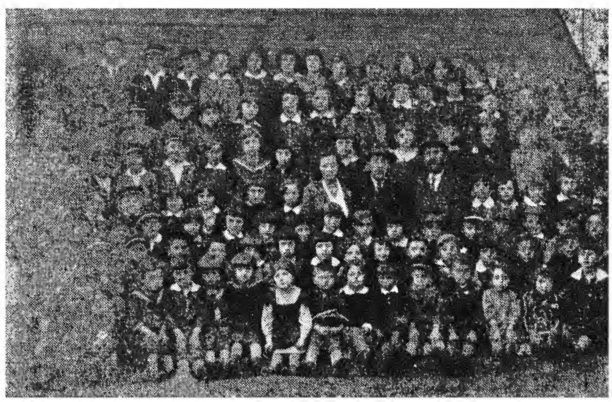
בעית התקציב להחזקת בית־הספר: שכר למורים, בנין, ציוד וכו' היתה מוטלת על ההורים, שהיו משל־מים שכר־לימוד; מיעוטי־היכולת ומשפחות מטופלות־ילדים שילמו לפי אפשרותם. דאגו במיוחד, שהבנים ילמדו עד גמר כל 7 הכיתות והבנות יכלו לעבור — אחרי כיתה ה' — לבית־הספר הפולני, שהלימוד בו היה חפשי מתשלום.

הרבנים המקומיים: הרב ר' אליעזר ליכטשטיין והרב ר' חיים זלמן אושרוביץ, פרנסי־הקהלה וועד ההורים הצליחו תמיד להתגבר על המצוקה הכספית בהחזקת בית־הספר, השיגו תמיכות וגם פנו לעזרת יוצאי לחווא באמריקה. גזבר בית־הספר היה ישעיהו שכטמן, שלא חסך מאמצים לטובתו.

בית־הספר היה ידוע לשם ברמתו הגבוהה, ורבים המורים שנענו ובאו לעבוד ולהדריך בו. המנהל היה יצחק עזגוד, ובסגל הפדגוגי השתתפו המורים: יצחק בוקצ'ין, שלמה מוזיקנט, בלה בוקצ'ין, חנה קסלר, עליזה קוסובסקה מוילנה, אפלבוים, ויוסף בודנין (שכיום בארץ).

המנהל יצחק אזגוד בא מוילנה והשרה מרוח תרבותה על עיירתנו.

הלימודים בעברית היו בתחילה בהברה אשכנזית ואח"כ עברו להברה ספרדית. נוסד חוג „בני־יהודה" שהצטרפו לו תלמידים רבים שקבלו עליהם לדבר עברית גם מחוץ לבית־הספר. ברחובות העיר נשמעה

במרכז המורים (אין צענטער די לערער): יהודה יצחק בוקצין, יצחק עזגוד, פרידה קוסובסקא.

השפה העברית בפי הנוער וההורים נאלצו ללמוד לדבר עברית עם ילדיהם, שסרבו לענות להם ביידיש. בתנו־עות־הנוער הציוני דברו עברית ולא עבר זמן רב וכל הצעירים ידעו ודברו עברית. גם התושבים שאינם־יהודים התרגלו לצליל השפה העברי, לא פעם קרה שילד ענה לשוטר פולני בעברית. בין המחזיקים ב„נדר" הדיבור העברי הצטינו יצחק פישמן, תלמיד כיתה ה', שהמשיך לדבר עברית גם בזמן השלטון הסוביטי בשנות 1939, נח כץ ויצחק רומנובסקי.

בשבתות וחגים היו התלמידים מופיעים ברחוב ובבית־הכנסת בתלבושת בית־הספר, ו„מגן־דוד" רקום בכובע, לשמחת כל רואיהם.

התלמידים התקדמו הרבה: במשך 7 שנות־הלימוד הספיקו לעבור על כל התנ"ך, פירוש רש"י ומקרא־מפורש. הסברותו של יצחק אזגוד בתנ"ך היו מענינות, ורבים מן התלמידים למדו פרקים של ישעיהו בעל־פה. שעורי התלמוד עם רש"י ותוספות היו במסכת בבא־קמא בכתות ו' ז', וגם הבנות, שהיו חפשיות משעורי התלמוד, השתתפו בהם. הצטיינו בתלמוד חנה פנחסו־ביץ ופנינה חפץ שהפתיעו בכשרונותיהן גם את הרבנים שבאו מדי שבוע לבחינות. בהיסטוריה וגיאו־גרפיה השתמשנו במפות עבריות ותמונות מהארץ. בכל כיתה היתה פינה מוקדשת ל„קרן הקימת לישראל".

המורה יצחק בוקצ'ין, שהיה „בעל קורא" בבית־הכנסת הגדול לימד בבית־הספר לקרוא את פרשת השבוע בטעמי המקרא.

יצחק אזגוד, מנהל בית־הספר, קבע מנין של כל

התלמידים שהתפללו בציבור בבית־הכנסת, ולפי התור היו עוברים לפני התיבה. לב־ההורים והמתפללים מלאו גאוה וחדוה בזמן שתלמידי בית־הספר היו קוראים בשבתות בתורה.

בכל חג לאומי: חנוכה, ט״ו בשבט וכד׳ היו נערכות הצגות התלמידים בבית־העם העירוני. התלמי־דים השתתפו במחזות עבריים, רקודי־עם והקראות. במקהלת התלמידים היו 60 תלמיד. ההופעות נערכו באולמות מלאים, בנוכחות ההורים ועסקני הציבור, וגם לא־יהודים באו להצגות שנערכו בעברית. הצטיינו במיוחד: בריקוד — פנינה ולולה חפץ, לאה רבינוביץ זהבה שורין; בקריאה — א.קולפניצקי נח כץ ועוד. בל״ג בעומר היו יוצאים בשורה ברחובות העיר ואל היער וחוזרים בתהלוכת דגלים ולפידים.

ביום י״א אדר, התקימה אספת־אזכרה ליוסף טרומפלדור, ובימי־חנוכה היו כל התושבים היהודים עוזבים את בתיהם, המכוסים שלג וכפור, ובאים להצגת חנוכה של תלמידי בית־הספר. ההצגה היתה, כרגיל, מחזה על תקופת החשמונאים.

בית הספר הכניס רוח חדשה בנוער והרים את קרנה של הציונות בעיר.קשרנו קשר־מכתבים גם עם בתי־ספר עבריים בערים בסביבה וגם עם תלמידי בתי־ספר בארץ־ישראל, שקבלנו מהם ידיעות על החיים בארץ.

עמלם של ההורים והמורים לא היה לשוא.. במשך הזמן עברו תלמידים כשרוניים ללמוד בגמנסיה העב־רית בפינסק, ובישיבת לוניבץ, היו ביניהם עשרות צעירים מוכשרים, שעתיד התפתחות נשקף להם אך יד־פושע זידונית באה וכרתה את העצים הרעננים בעודם בגידוליהם.

(י ה ו ש ע ל י כ ט ש ט י י ן)

בנק „קופת־עם״

קדמו לבנק „קופת־עם״ שנוסד בשנת 1925 נסיונות של מוסדות אשראי שלא עלו יפה.

בשנת 1905 נתנו קרן יק״א כספים להפעלת קופת חסכון־ואשראי בעיירה, בתנאי שגם התושבים ישתתפו בהון הדרוש לפעולתה. הממונה על הקופה היה שלמה־מרדכי מורבצ׳יק שהיגר אח״כ לאמריקה.

הקופה התקימה עד מלחמת העולם הראשונה ואז נפסקו פעולותיה. גם מעט הכסף, ההון החוזר, ירד ערכו.

בשנת 1920/21 נעשה נסיון מחודש להפעיל את הקופה ויצחק בוקצ׳ין נתמנה למנהלה. אחרי תקופה קצרה — נפסקו פעולותיה. שוב מפני שערך הכסף ירד פלאים ולא היה מוסד שיחדש את האשראי.

זה היה גורל הקופה למעשה, אע״פ שהועד היה מתכנס ומכין תכניות לחידוש פעולותיה.

חברי הועד היו: מרדכי זמויסקי, אליעזר ריבין, יעקב כל״ז, מאיר שוסטרמן, דניאל קנטורוביץ׳, מנדל מורבצ׳יק ולייב ליכטשטיין.

ב־1925 שוחרר פ. מורבצ׳יק מן הצבא וקבל על עצמו להפעיל את קופת האשראי. נמנו וגמרו לשתף את התושבים בהון המוסד ע״י הפצת סדרה חדשה של מניות־חברים, שהובטחה להם זכות־קדימה לאשראי בעתיד. הצבור שנדרש לרכוש מניות חדשות התיחס באדישות לכל הענין. חוגים מסוימים הביעו את מורת־רוחם לכוונות הועד, וטענו שפעמיים השקיעו מחסכו־נותיהם ברכישת מניות והכספים ירדו לטמיון.

בהתאם לתקנות „מרכז האגודות לאשראי שתופי״ היה מוסד־קואופרציה, ראוי לאשראי, רק לאחר שנתיים של פעולה תקינה ובתנאי שיהיו ברשותו 300 מניות חברים.

נציגי ועדת הבקרת המרכזית בדקו את פנקסי החשבונות לאחר שנתיים ומצאו שהכל כשורה. והוקצב

סכום אשראי ראשון בסך של —.5000 זהובים, שניכו ממנו 1500 זהובים בעד רבית ודמי־חבר לשנתיים שחלפו.

הועד נתכנס לישיבה והחליט לקבוע את סכום ההלואה שלא תעלה על 90 זהובים; והבנק נכנס לפעולתו התקינה.

הסדר והדייקנות, שפ. מורבצ׳יק הנהיג בעבודת הבנק „קופת־עם״, היו למופת. בכל כינוס ובכל התיעצות היו משבחים את פעולתו, כי הוא הצליח בתקופה כה־קצרה להרים את כבוד המוסד הצנוע בעיני אנשי המסחר והמלאכה, שבטחו בו והכניסו את פקדונותיהם לידיו.

היקף הפעולות של בנק „קופת־עם״ והעזרה הגדולה שהושיט לחבריו, הקנו לו שם טוב בחוגי המסחר והעסקים בלחווא ואף לעיירות הסמוכות הגיע שמו.

בשנת 1935 עלה פ. מורבצ׳יק לארץ־ישראל, ובמקומו נתמנה אלתר לוין, שהצליח — אמנם בהיקף קטן יותר — לשמור על המוסד.

נחמיה חפץ (כעת ברוסיה) היה האחרון שניהל את הבנק לפני חיסולו.

(ד. גוזביץ)

קופת גמילות־חסד

קופת גמ״ח היתה המוסד המכובד ביותר בעיני „עמך״, כי בה מצא תמיד משענת נאמנה במצוקתו החמרית.

הקופה נוסדה בראשונה בשנות ה־90 וידעה תקופות של גיאות ושפל. מקורותיה הכספיים נתדלדלו בתמורות העתים והמאורעות הסוערים שלאחר מלחמת העולם הראשונה ורבות בשנים נשארה הקופה משותקת ללא פעולה מעשית.

בשנת 1926 שוקמה מחדש ומאז ועד חיסולה על־ידי השלטונות הסובייטיים בשנת 1939, תמכה בנאמנות בכל הנצרכים והנזקקים לעזרה. בשנים האחרונות הגיעה הונה של קופת גמ״ח לסכום של חמשה־עשר אלף זהובים.

קופת הגמ״ח היתה מסונפת למרכז קופות הגמ״ח בוארשה ועמדה תחת פיקוחו המתמיד.

התשלומים על־חשבון ההלואות היו שבועיים, ובכל מוצאי־שבת היתה הקופה פתוחה לקהל הנזקקים, שהיה בא לשלם או להגיש את בקשותיו לקבלת הלואות חדשות. בזמן קבלת הקהל היו חברי הועד עונים לדורשיהם.

לעתים, כשלא היתה אפשרות לספק את התביעות הרבות, היה ועד הקופה נוהג לקבל „פקדונות״ שניתנו לזמן קצר מחברים אמידים, ומשתמש בכספים למתן הלואות, בכדי לא להשיב ריקם את פניהם של המבקשים.

מזמן לזמן היו משתמשים גם בכספי קרנות הסעד, שנמצאו בידי הרבנים, והם עזרו הרבה לביסוסה ולהתפתחותה של הקופה.

גדולה היתה העזרה שהפיקו מקופת גמילות־חסד „האנשים הקטנים״, שהיוו את רובו של הישוב היהודי בעיירה.

בעזרת ההלואות שניתנו בתנאים נוחים מאד, שוקמו עשרות משפחות ונתבססה פרנסתן, ניתן אישפוז והחלמה לחולים, נישאו בנות שהגיעו לפרקן, ורבים מבני הנוער אף קיבלו הלואות להוצאות עלייתם ארצה.

בועד האחרון של קופת גמ״ח היו:

שמשון חיניץ — יו״ר; מאיר (מישא) מורבצ׳יק — מזכיר; שלום רומנובסקי, דב גוזביץ, יעקב מסטר, מאיר שוסטרמן וישראל ליכטשטיין — מטעם בעלי־המלאכה.

(מ. ח.)

חוג חובבי תיאטרון

בעיירה הקטנה ומעוטת האוכלוסיה היהודית, לא חסרו גם חובבי־אמנות. הם התאמנו ועשו חזרות של מחזות שהציגו בפני הקהל.

הלהקה הדרמטית
שורה ראשונה — ערשטע רייהע — **אבר חפץ, זלמן לוין.**
שורה שניה—צווייטע רייהע — **דב כצמן, סוניה פרגמין, יהושע כצמן, דבורה כלז, חנה ליכטשטיין, מרדכי כלז, רחל סלוצקי.**

במשך שבועות שלמים בשבתות ובערבי ימי־חול היינו מתאספים בבית אחד המשתתפים, כדי לחזור כל אחד על תפקידו בהצגה, שנועדה להיות ב„בית־העם" או באולם מכבי־האש.

המשתתפים היו מכל התנועות והארגונים וכולם היו מתנדבים, שהתמסרו ברצינות ובכל לבם לאמנות הבמה.

הכנסות ההצגות היו מוקדשות לקרנות הציוניות, לרכישת ספרים לספריה, לקופה של גמילות־חסדים או לעזרת עניים.

הימים האחרונים שלפני ההצגה היו ימים של מתיחות רבה בין התושבים, שהתכוננו למאורע החגיגי של הצגת־התיאטרון; בתי העיירה נתרוקנו מתושביהם שנהרו לאולם „בית־העם" או לבית „מכבי־האש" כדי לחזות במחזה.

(אבר חפץ)

גדוד „מכבי־האש המתנדבים"

כמה מעלות טובות היו לבתי־העץ הקטנים של תושבי העיירה. צוננים בקיץ ושומרים על החום הנעים בעונת החורף הקשה, אולם סכנה מתמדת היתה צפויה להם מן השריפות.

כל זיק שהתמלט מארובה מפוייחת, עלול היה לפגוע בגג הקש או הסוף ולהבעיר אש בבתים על רכושם הדל.

היו גם הצתות במזיד, שיד השכנים הגויים היתה בהן, שבתוך בהלת ההצלה מן האש המשתוללת, היו מעמידים פנים של חשים לעזרה, ושולחים ידם בביזה מכל הבא ליד.

כשהלכו ותכפו ההצתות של בתי היהודים החליטו על שמירה בלילות. קבעו תור לכל בית־אב, והוטלה עליו ליל־שמירה פעם בחודש או בחדשיים.

בגלל השמירה הסדירה נתמעטו ההצתות הזדוניות, אולם לא נמנעו שריפות „רגילות".

בשנת 1918 רבו ההצתות, והשריפות „הרגילות" היו לחרדת יום־יום של התושבים היהודים.

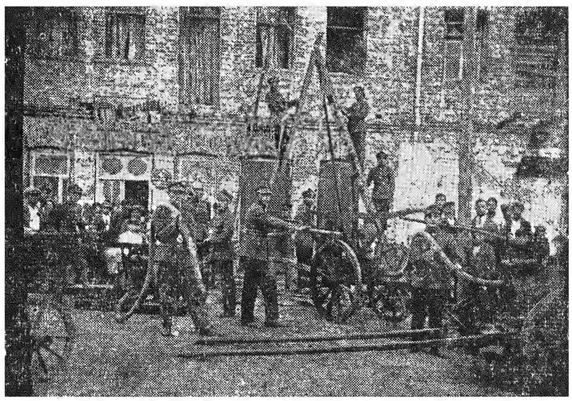
אז נתועדו לטכס עצה והחליטו על הקמת גדוד „מכבי־אש מתנדבים" שהציג לו מטרה להלחם במכת השריפות ולמנוע ביזת רכוש מוצל מאש ע"י הגוים.

על היוזמים ומפקדי הגדוד הראשונים נמנו: חנן

ומשה פיינברג, ליובה לובאץ׳, א. י. קנצ׳יק, ליפא גוביץ ודוד מורבצ׳יק. **בזמן שנוסד הגדוד היו בו כ־40 חברים, שהתחייבו להופיע לאימונים ותרגילי סדר.**

היוזמים הצליחו לגייס בין התושבים את הכסף לרכישת הציוד לכיבוי דליקות: 5 משאבות־יד גדו־לות, 7 עגלות, סולמות, גרזנים, דליים ואביזרים אחרים.

האמונים והמשמעת הצבאיים ממש, העמידה את הצוות על רמה מקצועית, שגם השלטונות המקומיים נתנו דעתם עליו.

גדוד של „מכבי אש מתנדבים"
בריגאַדע „פרייוויליגע פייער־לעשער"

חברי הגדוד צוידו בתלבושת אחידה ובכל חג לאומי היו מופיעים במצעדים, בצד הגדוד הצבאי שחנה במקום, והעלו כבודם של התושבים היהודים וקנאת הגויים הנקהלים.

העגלונים היהודים היו מגוייסים להסעת חביות מים למקומות השריפה לכל אות אזעקה.

גדוד הכבאים מנעו את התפשטותן של שריפות. הרכוש שניצל מן הדליקה הופקד בידים נאמנות ולא היה הפקר לבוזזי־בז מן האספסוף.

מכבי־האש השתכנו במרכז השוק בבנין הגדול, שהיה קרוי ה„סראי". שם היו מתקימות גם אספות־עם ציוניות, ה„באזארים" למען הקק"ל, נשפים לטובת מוסדות־צדקה והצגות „החוג הדרמטי" שיצאו לו מוניטין בסביבה.

בכל הופעה צבורית היו אשר מוזיקנט ותזמורתו מנעימים מנגינות עממיות וזכו למחיאות כפיים סוערות.

בתזמורת הצטיינו: יעקב וינר, יעקב יולביץ, שלמה דולגופיטי ויעקב המתופף („**יעקב דער פויקער**").

אשר׳קה היה גם מלחין וחיבר הרבה מנגינות־ליווי.

כל הופעה של „חוג הדרמטי" היה מאורע בחיי **הישוב היהודי, והשחקנים נתחבבו על הצופים וניגו־ניהם נשמעו ימים רבים מפי־כל.**

הצטיינו בין השחקנים: מרדכי (מוטל) כלז — בתור קומיקאי, לאה כלז, טודרוס מוזיקנט רחל סלוצ־קי, חנה ליכטנשטיין, יהושע וסוניה כצמן שידעו לשחק את תפקידיהם בדבקות ובהומור מלא־חן.

בכל הופעה היו הסדרנים מכבי־האש המתנדבים.

עם כניסת הרוסים לעירה ב־1939, הופסקה פעי־לותו של „גדוד מכבי־האש" בין שאר המוסדות הצבו־ריים שנסגרו.

(שלמה דולוגופיטי)

עוסקים בצרכי ציבור

א

שושלת השו״בים בלחווא

משרת שו״ב בעיירה היתה עיברת בירושה, מאב לבנו או לחתנו. הראשון למשפחת השובי״ם היה הרב ר׳ יוסף חיים לרמן. הוא עלה בשנת תר״ג לארץ־ישראל, נפטר והובא למנוחת עולמים בטבריה.

בשנים תר״ב—תרס״א היה שו״ב בקהלתנו והסביבה, בנו ר׳ נח לרמן. כאביו התכונן אף הוא לעליה לא״י. בדרך חלה ונפטר בשנת תרס״א בורשה. הובא למנוחת־עולמים בבית־הקברות פרגא—ורשה.

בנו, ר׳ מתתיהו לרמן, שמש כשו״ב בקהלתנו והסביבה, בשנים תרמ״ח־תרצ״ה ועלה לארץ־ישראל. נפטר בשנת תרצ״ט והובא למנוחות בבית הקברות בנחלת־יצחק.

משנת תרצ״ה ועד לחיסולה של קהלת לחווא שמש כשו״ב וש״ץ ר׳ שרגא־פייבל חיניץ (חתנו של ר׳ מתתיהו). נרצח ע״י הנאצים בכ״א באלול תש״ב, יחד עם אשתו חיה־־לאה (לבית לרמן), ושתי בנותיו רחל וצעירה, ועם כל קהלתו — הי״ד.

ר׳ מתתיהו לרמן שו״ב

ר׳ מתתיהו שו״ב ואשתו

דמות מופלאה בעיירתנו היה ר׳ מתתיהו בר׳ נח לרמן. ירא־שמים וחסיד נלהב, עניו בהליכותיו וגדול במעשיו. ביתו שמש אכסניה לרבי מסטולין בזמן ביקורו, שהיו ימי ששון ושמחה בעיירה.

ר׳ מתתיהו נולד בלחווא בשנת תרכ״ח, למד בישיבות והוסמך כשו״ב ע״י הרב ר׳ אברהם ברקוביץ מלחווא והרב ר׳ שרגא אבד״ק פטריקוב. בשנת תרמ״ח נשא את אשתו זלטה־רשה, בת ר׳ ישראל שו״ב בריקמן. והוא שימש בתור שו״ב בעיירתנו והסביבה כחמשים שנה, עד עליתו לארץ־ישראל.

חברים שהיו בשמירה בלילות (מפחד שרפות) היו רואים את ר׳ מתתיהו, בעד חלונו, יושב בראש השולחן,

בעל־זקן והדרת־פנים, ליד עששית הנפט, גומע כוסות־תה ומעיין בספרים שלפניו עד עלות השחר.

היה מהראשונים לצאת בזמר ובריקוד הסידי בכל שמחה, ולהנעים זמירות בסעודת מלוה־מלכה. בשמחת־תורה היה ביתו פתוח מערב החג עד סופו והשמחה במעונו. בין המבקרים היו גם צעירים מן החוג הציוני, והוא היה משתלב בריקוד סוער, יד על כתף וקורא וחוזר: „קינדערלעך איך האָב אייך אַלעמען ליב, אָן אַ אונטערשייד פון וועלכער פּאַרטיי, אבי איר זענט ציוניסטן און איר האט ליב ארץ־ישראל". (ילדים, אני אוהב את כולכם, בלי הבדל מפלגה, העיקר שהנכם ציונים ואוהבים את ארץ־ישראל). והרגשנו שהדברים היו יוצאים מן הלב.

ר' מתתיהו היה מסור בלב ונפש לרעיון ישוב ארץ־ישראל ובשנת תרצ"ה עלה ארצה עם משפחתו.

ביום נסיעתו עבר מבית לבית ונפרד מכל אנשי העיירה, והמון רב, נער וזקן, לווהו ברגל אל תחנת הרכבת ונפרדו ממנו.

נפטר בו' אלול תרצ"ט (אשתו זלטה־רשה מתה בכ"ד חשון תש"ו) והובאו לקבורה בנחלת־יצחק.

(דב גוזביץ)

ר' שרגא פייבל חיניץ, שו"ב וש"ץ

זכורים לכולנו החגים בעיירה. ההכנות והדאגות של עקרות־הבית, הנקיון והסדר שטפלו בהם בבוא המועד.

בראש־השנה ויום־כיפור חרדת קודש ופחד עטפו את כל העיירה ואפילו אכרי הסביבה הרגישו בהדרת החג. סוחרים היו מקדימים לסגור את העסקים, בעלי־המלאכה את סדנותיהם והכל לבשו בגדי חג ונהרו לבתי־הכנסת.

בבית־הכנסת המלא עד אפס מקום, שרר שקט כשהחזן ר' שרגא־פייבל חיניץ, היה תופס את מקומו ע"י התיבה עם מקהלתו: בניו יעקב־משה וחיים, דב אשמן, יעקב יולביץ, אהרן שבורין ואנכי. לר' שרגא פייבל היה קול ערב, זקנו מגודל ופניו נאות, ירא־שמים וגדול בתורה, עניו במידותיו וגדול במעשיו.

היה מאושר אחרי חזרה על שירה, והיה אומר: „טוב מאד, בסדר, בחורים, תנוחו ואל תתרוצצו". החזרות לפני החג היו ערב־ערב בביתו. היינו שומעים מפיו מנגינות של חזנים ידועי־שם או שהיה מחברם בעצמו. אשה טובת־לב היתה לו, שקטה וצנועה, ועוזרת לכל עני וסובל.

ר' שרגא פייבל היה אחד ממשפחת השוחטים בעיירתנו, בא ללחווא בשנת תרצ"ה לאחר שחותנו ר' מתתיהו לרמן עלה ארצה. הוא נולד בעיר סטרובין, פלך מינסק (רוסיה), בשנת תרמ"ט. התחנך בישיבות מיר וואלאזין, הוסמך לשוחט ע"י הרה"ג ר' יצחק־צבי ברקוביץ אב"ד בלחווא וע"י רבה של קהלת סלוצק.

בשנת תרס"ז נשא לאשה את חיה־לאה בת ר' מתתיהו לרמן, והיא היתה לו לעזר בכל מעשיו ופעולותיו.

מזמן הכיבוש הנאצי ועד גזירת הגיטו, היה סגור ומסוגר בביתו, ומבכה מרה את גורל משפחתו והעיירה. הבנות רחל'ה וצירל'ה היו יוצאות יום־יום לעבודה, וקשה היה לראות את הנערות העדינות והטהורות בעבודות הקשות, סופגות מכות, בלווית ניבול־פה של הנאצים.

בגיטו גרו בחנות, ברח' שקולנא, בחדר קטן. וכשהייתי בא לבקרם צר היה המקום מלהכנס בו. הזמן נתן אותותיו בשו"ב המכובד, שיבה זרקה בו והוא הזדקן בלא־עת.

בני העיר לא עזבוהו וחשו לעזרתו בכל יכולתם.

ביום חיסול הגיטו עמד עטוף טלית ותפילין עם הרבנים, ונפל על קדוש־השם בידי הרוצחים, ועל שפתיו קריאת „שמע ישראל".

בנותיו ברחו מן הגיטו, אך מצאו את מותן על נהר פריפט. (ח. שקלאר)

יעקב זלצמן

טיפוס מופלא של תלמיד־חכם, שו"ב וש"ץ, שלא גילה את אשר עם נפשו אלא באמירות מקוטעות שרק המקורבים לו עמדו על משמעותן. אעפ"י שהיה מלא וגדוש תורה, בנגלה ובנסתר, לא היה מהנה את הרבים בידיעותיו.

תענוגות העולם הזה היו זרים לרוחו והיה מתבודד ימים ולילות ב„שטיבל" של ביה"כ הקר ושונה תלמודו ביחידות.

פלאי בהליכותיו. היה חומק עם הנץ החמה לתפלת ותיקין וחוזר באין רואים, בשעות הלילה לביתו.

בלשונו גזר על עצמו חומרה יתרה, הפסיק לדבר יידיש וסגל לו את „לשון הקודש" ובה היה משיב לשואליו.

השירים שנשארו בעזבונו משקפים את הלך־נפשו של האיש. צללים וביעותי חלומות נתלוו אליו מנעוריו והשתלטו על דרך הילוכו בחיים.

בשירתו נסוך צער חרישי. אינו רואה פתרונים בחייו, ושוטח תחנתו לאלהים שיזכה לבוא אחרי מותו אל המנוחה בהר־ציון. מפליאה היא בקשתו הצנועה — שלא נתקיימה בידו — כשהוא מתחנן על גופו לבל יהיה דומן באדמת המרצחים...

באחד משיריו, מר"ח ניסן תרפ"ח, הוא מתפלל ואומר:

נטשתי שמש / וקסמי הוד
הלך לבי שבי / בליל הסוד —
אלי נגלה זקן מעל / בעיניו יקוד:
הוא נישא ביערות / על פני נהרות —
הנה הרך, הר־ציון / לראשך — מראשות
אנא, אל, שמע תפלתי / אל רחמן —
בחיי לא זכיתי / יהא נא קברי כאן.

שאלתו בקשתו לא ניתנה לו. לא עמדו לו כוחותיו לפלס מפלט מן הגיטו. באמונתו הפקיד רוחו בידי בוראו, צלל אל הנצח ונשא אתו חידת חייו. (ח. א. מיכאלי)

שמשי הקהל

משרת שמש בבתי־הכנסת והמדרש בלחווא היתה חשובה בקהל, והיו ממנים לה אדם יודע ספר ויריא־שמים. השמש היה מפקח על קריאת התורה, מכריז על תקופות ומולדות, יעלה ויבא, טל ומטר, וכו'. תפקידו הצריך פקחות ונימוס בחלוקת העליות והכיבוד בהקפות בשמחת־תורה, במכירת העליות בשבתות, בהזמנת בעלי־בתים לדין תורה אצל הרב וכו'. בימים־נוראים וחגים צריך היה לנהל את חשבון ה„נדרים" ע"י קפול דפים ב„מחזור".

ר' יהושע לרמן היה שמש בבית־המדרש הגדול. נולד בלחווא בשנת 1871. אביו ר' נח לרמן היה שו"ב. למד בישיבות ושבע נדודים בימי מלחמת העולם הראשונה. כל ימיו היה ירא שמים וסר מרע. הצטיין במידות טובות, באהבת ישראל וציון. שאיפתו היתה

לעלות לארץ, אל בתו, והוא הגשים את תקותו. בשנת תרצ״ה עלה ארצה והשתקע בתל־אביב. נפטר בירושלים בא׳ אדר כ׳ תרצ״ה ומצא את מנוחתו בהר־הזיתים בירושלים.

שמש בביהכ״נ „הקר״ היה ר׳ זאב־וואלף מאלציקוביץ. נולד בלחווא בשנת 1873. אשתו — שרה בת ר׳ יצחק הוניגמן מטורוב. התפרנס במלאכת הכובענות אך היה מסור לענייני בית־הכנסת. ואחרי עליתו של ר׳ יהושע לרמן לארץ, נתמנה שמש בבית־המדרש הגדול.

יהודי חרד, שקט וצנוע, וכולו אומר כבוד, איש סודם ויד־ימינם של רבני הקהלה: ר׳ אליעזר ליכט־שטיין, ור׳ חיים־זלמן אשרוביץ. מוקיר תלמידי חכמים ומסתופף בצלם. מנהגו היה לדאוג לתלמידי הישיבות שבאו ללחווא לנופש בקיץ: לכלכלתם ואכסונם. מצוות הכנסת אורחים היה מקיים לכל פרטיה. ואורח, מגיד או שליח שסר לעיירה היה מכניסו לביתו.

כל הנזקק לעזרה היה פונה לר׳ וואלף, שהיה משיג את עזרת הרבנים ופרנסי הקהלה לנצרכים ומעוטי היכולת ו„מתן בסתר״ לבעלי־בתים שירדו מנכסיהם.

בתקופת הכיבוש הסובייטי, שהתפלה בביהכ״נ היתה בחזקת סכנה, המשיך בעבודתו והוא נהרג על קידוש השם ביום כ״א אלול תש״א, עם חיסול הגיטו.

(ת. שקלאר)

הרבי של סטולין בא

גם בלחווא שרוב תושביה מתנגדים, היו כמה מנינים מחסידי סטולין. זקני החסידים ר׳ מתתיהו לרמן השו״ב, ישעיהו שכטמן, זלמן חפץ, יעקב, שלמה ושמואל רבינוביץ, יהודה סלוצקי, בנימין זלמנוביץ ומשפחת כ״ץ, יסדו להם בית־תפילה בנפרד שנקרא „די סטאלינער שטיבל״. כנהוג בכל בית־תפילה נבחרו הגבאים גם בו בשמחת־תורה.

ההבדל בין ה„שטיבל״ ובית־מדרשם של המתנג־דים לא היה בנוסח התפילה בלבד. ב„שטיבל״ היו החסידים עורכים במוצאי־שבת סעודה שלישית ו„מלוה־מלכה״. הם נבדלו גם בזמני התפילות: החסידים היו מאחרים בתפילתם אחרי שחזרו מן המקוה.

ביקור הרבי ר׳ משה׳לה מסטולין בעיר קבע חג לעצמו, שחודש לפני בואו הורגשה תכונה לקראתו. חסידים ותיקים היו מזכירים אותות ונפלאות שעשה הרבי בעדתו. לקראת ביקורו של הרבי הזמינו חסידי סטולין את כל בעלי־העגלות שבעיר שיסיעו את הקהל.

כמעט כל העיר היתה מחכה לבואו של הרבי ושבתה ממלאכה.

המון אנשים וילדים הסתדרו על המדרכות לראות בעבור השיירה לבית זלמן חפץ, שם התאכסן הרבי בהיותו בעיר. היו מלוים את הרבי בשירה וריקודים מתחנת הרכבת עד הבית, מסביבו צבאו המונים, וגם לא־יהודים ביניהם.

אחרי מעריב עמד הרבי ובירך את המתפללים שמלאו את ה„שטיבל״ ולחץ יד כל הנגשים לברכו ב„שלום עליכם״.

במשך שלשת ימי ביקורו של הרבי, היו נוהרים לביתו לא רק חסידיו אלא גם מתנגדים, לקבל ברכה ממנו: על חולה שיבריא, עקרה שתבורך בילד, סוחר שיצליח בפרנסתו, וילדים — בתורתם.

בשבת היה הרבי יושב בראש השולחן. בסעודה לא הוגשו דגים מלוחים ככל ימות השנה, אלא בשר ודגים ויין ופירות. האריכו בניגונים ומנהג היה שאחד השמ־שים של הרבי לימד ניגון חדש לחסידיו. אחרי הסעודה נחטפו „שיריים״ של הרבי בהתלהבות.

ביום הראשון לשבוע היה הרבי עוזב את לחווא, והשכינה היתה שרויה על חסידיו שהפליגו במשך שבועות בשיחות על ביקורו.

(רוחמה יונאית)

ב

ח. א. מיכאלי

עסקנים בחייהם

בכל עיירה שבגולה היו מעין „ל״ו צדיקים״, יהודים פשוטים ועניי־נפש, שעסקו בצרכי ציבור באמונה.

מוסדות ומפעלים ציבוריים הוקמו לתפארת בכל ישוב יהודי, שנישאו באהבה על כתפי יחידים. ללא תקציבים ועזרה. כגודל מעשיהם של יחידי סגולה אלו כן גדלה ענותנותם.

הפעולה הצבורית הסתעפה ותחומיה הקיפה שטח הדת והחולין כאחד.

כל אגודה שמרה על עצמיותה ללא השגת־הגבול שתחמה לפעולתה והעוסקים בצרכי־ציבור נמנעו מכפילות במטרותיהם.

גדולות ונצורות בעזרה וסעד יש לזקוף לזכותו של הבנק המקומי, קופת גמ״ח, „הגמ״ח הפרטי״ ועזרה וסעד לאדם בשעת דחקו.

הפעולות נעשו לשם מצוה, בנקיון־כפיים ובחרדה עמוקה. העסקנים דאגו בכל נפשם לעמם. הגבאי „התמידי״ של ביהכ״נ הקר ר׳ חנן כל״ז היה אומר: „בית הכנסת שלי״ (מיין שול). והוא ראה בתפקידו חזות הכל, שהתמכר לו בכל נפשו ומאודו. ר׳ מנדל מורבצ׳יק, לייבה ליכטשטיין, שמואל חפץ ור׳ גרשון שקלאר עמדו בראש „החברה קדישא״. ארבעתם אנשי עמל מובהקים, שלא פעם הזניחו פרנ־סותיהם מפני הדאגה לעניני בית העלמין. הכירו כל קבר וכל חלקה בו.

ועד היתומים בלחווא
יתומים קאָמיטעט אין לאַחווע

מימין לשמאל — פון רעכטס אויף לינקס: **בתיה סלוצקי, הניה סלוצקי, צפורה פנחסוביץ, חיה שרה חיניץ, אליעזר ריבין, מרדכי ווסקובויניק, יעקב כלז, אלקה חיניץ, בתיה סלוצקי, שרה חיניץ.**

ר׳ ניסל קרבצ׳יק היה בעל־עגלה ונתפרסם כאחד הגבאים המסורים של „חברת חומש". שעה שנודע לו על מו״ס נודד שהגיע לעיירה היה נוטש את עבודתו ואץ לרכוש תוספת של ספרי חומש בשביל החברה.

גם בין עסקנים בענייני־חולין היו בעלי העזה ודמיון שהתמסרו לרעיון עד שהצליחו להגשימו.

כך קמו, התפתחו והסתעפו אגודות העזרה ההדדית: בנק קופת־עם, אגודת היתומים והקופה לגמילות חסדים.

פייבל מורבצ׳יק עסק במסירות ללא־גבול בארגונו וביסוסו של בנק „קופת־עם", עד שנקרא בפי הבריות „פייבלס בנק"...

רבי יעקב־ישראל כל״ז הגה והקים את „אגודת היתומים", עמד בראשה וכוון את פעולותיה. במקצועו היה חייט ועמל קשה לפרנסת ביתו, אך דעתו ושעתו היו תמיד לצרכי האגודה, בנאמנות ובמסירות. בין העסקנים הראשיים באגודת היתומים היו אליעזר ריבין, ר׳ מרדכי ווסקוביניק ודב גוזביץ׳ ששמש בתפקיד מזכיר הועד.

נזכור באהבה וביקר את היהודים היקרים והישרים הללו, על שכמותם שר המשורר: „יהי חלקי עמכם ענוי עולם, אלמי נפש רוקמי חייהם בסתר, צנועי הגות ועלילה, חולמים נעלמים, ממעטי דברים ומרבי תפארת..."

ר׳ יהודה־יצחק בוקצ׳ין

נולד בשנת 1883 בעיר טורוב. אביו ר׳ בצלאל („צאַלע דער מלמד") היה מכונה „אפיקורוס", מכיון שלמד רוסית וגרמנית בעצמו, למד תוים וחיבר ניגונים לרבי ר׳ ישראל מסטולין. תלמידיו היו מטובי הנוער והדבר נחשב לכבוד ויחוס ללמוד תורה מפיו.

בנעוריו החל יהודה־יצחק לעסוק בהוראה בכפר. משם נסע למינסק ולמד את מקצוע הנגרות, שפות ולמודים חיצוניים. בשובו לעיר מולדתו, המשיך לעסוק בהוראה וגם בלימוד עצמי.

בשנת 1904 נשא לאשה את דרז׳נה בת ר׳ לייב רומנובסקי, ועבר לגור בלחווא. היה סוחר מכולת והחזיק בחנותו עד 1914. יחד עם אליעזר, בן הרב, יסדו בלחווא, בעת שה„בונד" היה בגדולתו, סניף של „הקרן הקימת לישראל" שנקראה אז ברוסית „אגודת עזרה לעובדי אדמה בפלשתינה". הם הנהיגו קופסאות של הקרן הקימת, בולים ואוסף תרומות. בדו״ח השנתי של אוסישקין על פעולות קק״ל, צוינה לחווא לשבח על פעולותיה. יהודה יצחק ואליעזר בן הרב הנהיגו את הפצת השקלים לקונגרס הציוני, היו מפיצים את „הצפירה" ו„הזמן", ויחד יסדו גם „למוד דף יומי" בגמרא.

בפרוץ מלחמת העולם הראשונה נשאר י.י. בוקצ׳ין בווישקוב ע״י וארשה יחד עם רפאל שפר (אח״כ — מנהל המשרד הא״י בוארשה) יסד בית ספר עברי שהתקיים עד אמצע 1917. בראש השנה עבר את קו החזית ובא ללחווא. וכשמסרו לרב שהוא נסע בראש השנה, דן את מעשהו לכף זכות והושיט לו ידו ל„שלום־עליכם" בבית הכנסת ודבר אתו עברית, לתמהון הקהל.

רבים מבני העיר עסקו אז במסחר עצים והובלתם לרכבת, וביניהם — י. י. בוקצ׳ין, שהיה נוסע לרגל עסקיו לאודיסה והיה מביא למשכילי העיר מן הספרים שהופיעו בעברית. רוח ההשכלה חדרה לעיירה. יסדו ספריה, אספו ספרים, ההכנסות היו קודש לרכישת ספרים ולסעד לעניים (היו אז משפחות שמפרנסיהן היו באמריקה מנותקים ללא אפשרות לשלוח עזרה).

בשנת 1921, כשחזרה העיירה ונכבשה ע״י הפולנים,

נכנס לעבוד ב„ועד האמריקאי". הרכב הועד היה אז: יו"ר הרב ר' יצחק (איטשעלע) ברקוביץ, ר' שלום רו־מנובססקי, ר' ישעיהו שכטמן, ר' פייבל ניימן, ר' מאיר שוסטרמן ור' יצחק בוקצ'ין. הוא היה נוסע לפינסק ובא בקשרים עם „הצלב האדום הבינלאומי", ובמשך שנתים נתקבלו באמצעותו מצרכי מזון ובגדים מאמרי־קה. יסדו גם מטבח עממי ו„מתן בסתר" — מזון ובגדים למשפחות שנשבר מטה לחמן. הרב היה מקבל גם כספים מן ה„לאנדסמאנשפט" בניו־יורק ודטרויט למטרות אלו. היו גם בעיות של שיקום וחיפוש קרובים שהיגרו לאמ־ריקה. הרוח החיה בכל עניני העזרה וקשר עם אמרי־קה ומוסדות חוץ — היה ר' יצחק בוקצ'ין.

הוא גם דאג ונתן דעתו גם על החינוך העב־רי. בא בדברים עם המלמדים, שלא לקפח פרנסתם, אסף כמה מנכבדי־העירה ויסד בית־ספר עברי, בו היה המנהל והמורה הראשי. לא היה כמעט ילד שהת־חנך בבית־הספר שלא ידע עברית בלחווא. בית הספר הפסיק קיומו למשך שנים ובוקצ'ין חזר ללמד ב„חדר".

ר' יצחק בוקצ'ין התמסר בכל מאודו לרעיון הצ־יוני. במשך שנים היה מזכיר ההסתדרות הציונית וקרן היסוד. על משרת הכבוד של יו"ר וגזבר היה מוותר תמיד, והוא עמד בקשרים עם שליחי קרן היסוד, הקרן־הקיימת ו„החלוץ". אמנם מזכיר ה„חלוץ" היה בנו אשר, אך הענינים התנהלו בעצת אביו. חיבת ציון היתה מורשה במשפחה: גם אביו ר' צלי המלמד מכר את הש"ס וקנה נחלה בא"י מטעם „אגודת האלף" במינסק, שרכשה את קרקעות ראש־פינה.

בשנת 1928, לאחר השריפה הגדולה, טפל ר' יצחק בוקצ'ין במסירות בבנין בתי־הכנסת מחדש והוא היה גם מעין אדריכל של העיירה, במסרו לבנאים תכניות עם מדות והוראות איך לבנות את בתי־הכנסת וגם את הבתים הפרטיים שנשרפו. בבית המדרש הגדול היה בעל־קריאה ובעל־תפילה בימי שבת ויו"ט וגם אחד הגבאים. חבריו לגבאות היו ר' שלום רומנובסקי (שתרם כסף רב לשיפור הבנין), ר' גרשון שקליאר ור' זליג חיניץ'.

בשנת 1930 היה ר' יצחק בין מיסדי בית הספר העברי „יבנה" ואחד המורים הראשיים בו. בהתלהבות רבה דאג לרמתו של בית הספר, יסד גם מקהלת תל־מידים בניצוחו וביים מחזות עבריים וחיבר מנגינות.

ר' יצחק בוקצ'ין שלח את בניו לא"י והתכונן לע־לות גם הוא עם אשתו ובתם בלה (גם היא מורה ומח־נכת עברית), אך השואה באה כחתף עליו ועל כל יהודי העיירה לפני הגשמת חלום חייו.

בעת הכבוש הסובייטי של העיירה בתקופת מל־חמת העולם השניה, היה לעזר רב לצעירי העיר, שבדרך כלל היו „סוחרים" או בני „בורגנים" והיו זקוקים לר־כוש לעצמם מקצוע „פרודוקטיבי" במשטר החדש. ר' יצחק בוקצ'ין הורה להם את המקצוע של הנהלת ספ־רים, ותוך כדי חודש יצאו מנהלי פנקסים, גומרי הקור־סים של בוקצ'ין, שהצלחתם היתה רבה.

סגירת בתי הספר ואיסור ההוראה בעברית בזמן הכבוש הסובייטי היו בשביל ר' יצחק מהלומה כבדה, והוא סרב לכל ההזמנות לבוא ולהמשיך ללמד בבית־הספר הרוסי שהוקם בעיר.

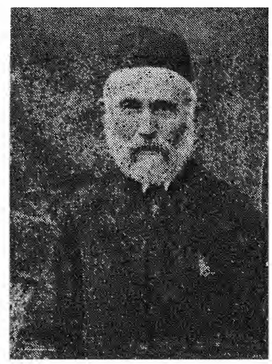
בהתחולל המרד בגיטו, נמצא ר' יצחק בקרב תל־מידיו, שהרימו את נס המרד נגד המרצחים הגרמנים. אשתו דרז'נה ובתו בלה הצליחו לברוח, אולם נרצחו באכזריות על ידי שכנים נוצרים מתושבי העיר.

מאות תלמידיו, חדורי הכרה לאומית, שר' יצחק האציל עליהם מרוחו, לחמו בגבורה בין הפרטיזנים, במחתרת בארץ ובמלחמת השחרור והם מעלים את זכרו ברטט של קדושה והוקרה.

(יוסף פישמן)

ר׳ שלום רומנובסקי

אבות המשפחה ר׳ לייב וחיה־שיינדל, הין ידועים במדת הכנסת־אורחים שנהגו ברבנים מגידים ומשולחים, וידם היתה פתוחה לתת „גמילות־חסד״. לנפחים וסנ־דלרים, העניים והמרודים, נתנו בהקפה לזמן בלתי מוגבל חומר־גלם לעבודתם. ר׳ לייב עשה צדקה בסתר, וחיה־שיינדל העלימה את נדבותיה מבעלה, ועל זה היו מספרים בעיר ספורים והלצות.

בנו היחיד ר׳ שלום המשיך במעשים הטובים. מי שהשיא בתו, ידע של„בגדי כלה״ אין לדאוג, ר׳ שלום „יתן״, ולשלם — אם ירצה השם, כשיהיה יכניס לו. ר׳ שלום היה גם „מוהל״ (היו אומרים „יש לו יד קלה״) ובעל־תוקע בבית־המדרש הגדול במשך כל חייו. מכיון שהיה מעורב בין הבריות בעיר פינסק, לרגלי עסקיו עשה „חוזה״ עם בית־החולים היהודי בפינסק, לשלם לו סכום קבוע לכל יהודי בלחווא, שיקבל אישפוז חנם בזמן הצורך — כעין „קופת־חולים״. את „המגבית״ קיים ר׳ שלום בערב יום־הכפורים בקערה מיוחדת בבית־הכנסת. וכשהיה צורך ב„פתק״ לבית־החולים קבלוהו מר׳ שלום. ברשימה שהיתה במשרד בית־החולים נרשם, שיהודי לחווא שלמו את המס, והיו כולם „בסדר״.

בשנת 1926 מת בנו הצעיר, שהיה באמריקה, והשאיר אחריו סכום־כסף הגון. ר׳ שלום ובניו דב ומשה־זאב החליטו לא לקחת להנאת עצמם מכסף זה. באותה שנה נשרפו בתי־הכנסת בעיר ואת רוב הכסף תרמו לבנין בתנאי שהקהל, מלבד הרב וגבאי בית־הכנסת, לא ידע על דבר זה.

ר׳ שלום היה גם יו״ר קופת־גמ״ח והיה ידוע בעיר, שאצל ר׳ שלום ובניו אפשר תמיד לקבל גמ״ח או „הלואה״ שלא על־מנת־להחזיר...

בנו הבכור דב היה „בן־תורה״, חניך ישיבת לידה. הוא ובתו רבקה נספו בחסול הגיטו. ממשפחת דב שרדה הבת לאה וממשפחת רבקה — בנה יוסף הנמצאים אתנו בארץ.

ביום ההריגה הצליח בנו, משה־זאב, לברוח, עם שתי בנותיו ליערות ובתלאות רבות החזיק בהן, גדלן והגיע אתן אחרי השחרור לניו־יורק. הסבל והצרות שעברו עליו בימי השואה מוטטו את בריאותו והוא חולה כל הזמן. (אָשר בוקצ׳ין)

ר׳ דוד סלוצקי

ר׳ דוד סלוצקי נולד בלחווא בשנת 1873 והיה בן־יחיד להוריו. אביו ליפא מת עליו בעודו ילד קטן ואמו, חישה, נשארה באלמנותה עד סוף ימיה.

ככל בני־גילו התחנך ב„תלמוד־תורה״ והעיר את דעתם של מלמדיו על חריפות־מוחו ושקדנותו.

בעודו נער עזב את בית־אמו ונסע ללמוד תורה בישיבות וולוז׳ין ומיר.

בישיבת וולוז׳ין התודע לחוג הלומדים הצעירים, שרקמו בסתר קשרים עם תנועת „חיבת־ציון״ ועסקו בספרות העברית.

בהשפעתם הזניח את לימודי הישיבה והתמכר ללימוד השפה העברית ולפעולות־הסברה של רעיון „חיבת־ציון״ בקרב חבריו.

בהיותו מחונן בכשרונות הוראה מצויינים, עזב את הישיבה, בעצת ידידיו, והחל נותן שעורים (פרטיים) בעברית לילדים של חברי „חיבת־ציון״.

אחרי נשואיו, פתח חנות לממכר עורות ואביזרי סנדלרות.

בצעירותו משך בעט־סופרים ושלח כתבות על מאורעות העיירה וסביבתה, לעתונים העברים, ואחדות נתפרסמו גם ב„הצפירה".

הוא היה קובע שעור ב„חברת־חומש הישנה" ועשרות שנים שנה את פרקו — מדי שבת בשבתו — בסדרת השבוע בפני קהל רב שרחש לו חיבה וכבוד.

ביתו היה בית־ועד לראשוני התנועה הציונית. והוא היה אהוב על הנוער, שהרבה להסתופף בצל תורתו, וממנו שאב השראה ועידוד בפעולותיו. היה נענה להם בכל עת ובכל שעה להדריכם בעצותיו ולהורותם את הדרך הנכונה בה ילכו. במשך שנים רבות נהל בעוז ומרץ את המערכה נגד קומץ האדוקים הקנאים שהתנכלו לפעולתם של תנועות־הנוער.

ר' דוד היה בין מיסדי הסניף של הסתדרות „המזרחי", אולם כל השנים המשיך להיות פעיל גם בשורות הציונים הכלליים וגם כהן בתפקיד יו"ר הסניף של הסתדרותם.

ר' דוד היה גם מטיף מצוין.

משנשרפו בתי־הכנסיות בלחווא נענה לבקשת הרבנים ויצא לגייס כספים להקמתם מחדש. נדד בערי־הסביבה והצליח לגייס עזרה למטרה זו. היה פעיל גם בקק"ל וקרן־היסוד, ונתן ידו לכל פעולה צבורית בעיר. (ח. א. מיכאלי)

ר' צבי־הרשל ניימן
(הרשל מענדעלעס)

ידוע היה בכינויו ר' הרשל מנדעלס, צדיק ותלמיד־חכם, שרבנים היו פונים אליו בשאלות ושעו לעצותיו ותשובותיו. הוא סרב לקבל משרת רבנות בשכר. שלא לעשות את התורה קרדום לחפור בה. בעיירה היו אומרים שהוא אחד מ„ל"ו צדיקים".

עניו וצנוע, נחבא אל הכלים, עסק בתורה יומם ולילה, לא ביטל זמנו בדברי חולין, תמיד היה לומד ומתפלל, ממעט בשינה ובאכילה, היה מחסידיו של האדמו"ר מסטולין ובחוגי החסידים העריצוהו וכבדוהו.

אשתו הרבנית מירה'לי היתה מוכרת יין לקידוש בשבתות וחגים ובזה התפרנסו.

אחד מבניו, ר' אליעזר (לייזער) ניימן, היגר עם משפחתו לארצות־הברית, בניו ובנותיו נמצאים בדטרויט, מהם פעילים בארגוני העזרה למען יוצאי־לחווא בדטרויט, והשתתפו גם במגבית למען גמ"ח ע"ש קדושי לחווא בישראל. (אבר חפץ)

יעקב שקלאר

נולד בלחווא בשנת 1890. בהיותו בגיל הצבא עזב את העיירה והגר לארה"ב, שם שׂם לו למטרת חייו, להגיש עזרה לבני־עיירתו מעבר לים ותמיכה וסעד למהגרים החדשים.

במשך כל שנות חייו היה מראשי העושים ב„ועד ארגון יוצאי לחווא" בארה"ב. קיים את הקשר עם בני־

העיירה והגה ויסד את בית־הכנסת של „יוצאי לחווא" שנעשה מוסד גם לפעולת העזרה לבני עיירתו.

עם הקמת מדינת ישראל בשנת 1949 הגשים את משאת־נפשו ובא לביקור בארץ, לראות את השרידים הניצולים מעיירתו ולבוא לעזרתם.

אכן את שמו שמענו מרחוק ואילו בבואו הכרנוהו מקרוב. ראינו בינינו אדם יקר הדואג וכואב על בני־עירתו.

בשנת 1953 הגיע שוב לארץ — כאזרח השב למולדתו. עבר את הארץ לאורכה ולרוחבה. ביקר בנקודות ההיאחזות החדשה ובמעברות ויזם פעולת־עזרה למענם.

כיוזם ומארגן, היה הרוח החיה בכל פעולה להידוק הקשרים בין יוצאי־לחווא בארה"ב ובין אחיהם בארץ ובגולה.

בעת ביקורו האחרון בארץ הבאנו בפניו תכניתנו להנצחת זכר־העיירה בספר, הוא התלהב לרעיון. עזר באיסוף החומר והבטיח את מלא העזרה לביצוע התכנית.

ב־6 ליוני 1954 הגיעתנו הידיעה המרה שהלך לעולמו והוא בן 63 שנה.

(זלמן שקלאר)

שלמה מוזיקנט

מוצאו מלונינץ, ממשפחת מנגנים וכלי־זמר. בבית הוריו שררה עניות ודחקות ובכוחות עצמו שאף ללמוד ולקנות תורה ודעת. גמר בית־ספר גבוה והתגייס לצבא הפולני, שעלה בו לדרגת קצין, בזמן שיהודים מועטים הגיעו בו לקצינות.

הגיע ללחווא בתור מורה ללמודי היהדות בבית־הספר הממשלתי הפולני, בגלל כשרונותיו והשכלתו נתבקש לקבל עליו את התפקיד של מנהל בית־הספר העברי „יבנה", ולפי דרישת המפקח המחוזי של בתי־הספר נתמנה לתפקיד זה.

בבית־הספר „יבנה" הזרים מרץ חדש באירגון העבודה הפדגוגית, עבד במסירות־נפש ללא־שעות קבועות וזכה שבזמנו היה בית־הספר מפורסם ברמתו בכל גליל פולסיה.

בביה"ס עסק בהוראה במקצועות: פולנית, היס־טוריה וגיאוגרפיה. היה אהוב ונערץ על התלמידים והמורים גם יחד, וחביב על בני העיירה בפשטותו ובהבנתו לנפש הזולת.

בזמן הכיבוש הסוביטי היה סגן מנהל בית־הספר התיכוני. ואחרי שבאו הנאצים וגזרו עבודת הכפיה בעיירה ראוהו תלמידיו בלב כואב כשהוא עוסק בכל עבודת־פרך וסופג מכות וזלזולים. יחד עם משפחתו מצא את מותו בזמן המרד בגיטו.

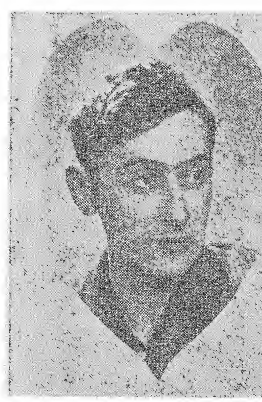
(א. פיינברג)

המשמרת הצעירה

ח. א. מיכאלי

יצחק סלוצקי, משורר ולוחם

בילדותו היגר אביו לאמריקה, בהשאירו אחריו את המשפחה מוכת הגורל בעיירה. שני אחים ואחות היו לו, וכולם חרשים־אלמים.

האם, צדקת גמורה, התמכרה בכל נפשה ומאודה לחינוכם, חסכה מפתה והקנתה להם תורה ודעת.

הם היו החרשים־אלמים היחידים בסביבה, שידעו „קריאה וכתיבה" בעברית, אידיש ופולנית. להתפלל „בצבור" ולהשתתף ב„שיחות" על ספרים ובעיות.

האב, יהודי בר־אוריין ויירא־שמים, אגר פרוטה לפרוטה והיה שולח בקביעות עזרה לכלכלת המשפחה. כל מאמציו להביא את בני משפחתו אליו לאמריקה לא הצליחו, בגלל החוקים שאסרו הגירת בעלי־מום.

כך נשארה המשפחה שסועה בין שתי יבשות עד לסופה המר.

יצחק, שהיה מכונה „איצקה", היה חשוב בעיני מלמדיו בגלל חריפות־מוחו ותפישתו. מקטנותו נמשך לספרים ונטה להתבודדות. האם רצתה לראותו כרב גדול בתורה ושלחה אותו ללמוד בישיבה.

במשך שנים שקד על התורה ובעתות הפנאי השתלם בחריצות בחכמות חיצוניות.

באוירה של תורה ולימודים נחה עליו רוח השיר, והחל להעלות מחשבותיו על הנייר. מחמת ענוותנותו לא פרסם שיריו ברבים.

הדחיפה הפנימית לביטוי עצמי עמדה בסתירה לאורח החיים המסויג של בן־ישיבה. אך צלילי השיר שהתרוננו בלבבו גברו על הסייגים. פעם בא הביתה לחג ולא יסף עוד לחזור לישיבה. מעתה, שקע בכתיבה. הוסיף להתבודד ולכתוב.

שיריו התפרסמו לראשונה בירחון הספרותי „ליטע־ראַרישע בלעטער" בעריכתו של נחמן מיזל, בגליון מוקדש „למשמרת הצעירה" של משוררי יידיש.

בשנת 1938 הצליח אביו להשיג בשבילו אשרת־כניסה לאמריקה. הוא הגיע עד לנמל ניו־יורק, אולם במקום הפגישה המקווה עם אביו, נשלח לאליס־אילנד והוחזק שם עד הפלגת האניה בחזרה לאירופה. הרופאים קבעו אצלו מחלת־עינים שעליה חלות הגבלות הכניסה לאמריקא, ללא רחמים.

במפח נפש חזר לאמו ולעיירתו, ובלבו פצע בל־יירפא.

בתחילת 1939 היה תחת ידו אוסף שירים כדי הוצאת ספר. בעזרת אביו הצליח להגשים את חלומו וחדשים ספורים לפני פרוץ המלחמה הופיע בדפוס ספר השירים שלו „אינמיטן".

בספר שיריו עולה לנגדנו משורר רב־פנים ועז־ביטוי. כל 74 השירים בספר הם גילוי של לבטי־לב ונפש שהדריכו מנוחתו, ובהם יריעה רבת־הגות ותבונה על בעיות־החיים. דוק של עצבות פרושה על כל שיריו, דמעה חרישית ספוגת יגון אשר זר לא ירגיש בה.

החיים לא האירו לו פנים. הוא לא הצליח בנסיונו לצאת למרחבי עולם. היה נע ונד בוארשה בתקוה למצוא בה אחיזה ונתבדה, עד שערי „העולם החדש" הגיע ונתאכזב. נגזר עליו להשאר בעיירת מולדתו, באין עתיד לפניו.

פני עיירות פולין שלפני החורבן האיום נגלו בשירו:

„איך קום פון שטאָדט און פון שטעטל,
פון גאַס און פון געסל
און פון אַ צעוואָרפענער נעסט
וואס שוין איינינקע צווייגעלאך נאר
וואס שוין איינינקע פעדערלאך נאר
אין אייניקע אייניקע שטרויעלעך
זיך האלטן נאך קוים אויף א האר
אויף גאטס און די ווינטנס בארעט"[1]

מזוית־ראות של בית דל והרוס, חש וראה את אימת השואה המתקרבת:

„ווי ס'וואָלט גאָר קיינמאָל נישט
געראַנגעלט זיך נאָר וואס אַ וועלט
אין אַ פערצווייפלטן געפעכט,
פון זון מיט וואַיענדיקער קעלט
און ווי ס'איז נאָך אַ מענטש
נאָך קיינמאָל נישט געפאַלן
פון קאלטע בליציקע קינזשאַלן[2].

השטן אינו בא לעולם בכוחות עצמו אלא שמסייעין בידו. כל גולם — סופו לקום על יוצרו. האומנם במאות שנות נסיון וקרבות דמים לא החכימו שרי־ממלכות כיצד לנהוג בחיות־האדם שוחרי דמי נקיים?

1) „אינמיטן" — דף 57.
2) " — דף 66.

„ווייל ק"ק קאַבצאַנסק איז שוין נישט
מעהר אַ שטעטל וואו אין ליטע
נור אַ שם־נרדף צו אַ גאַנצער וועלט..

המלחמה הקטלנית מתדפקת בשער. קרבנותיה לא יספרו מרוב. עמים ישתעבדו אבל לא יעקרו מאדמתם במסע השמד ושמש השחרור תזרח עליהם. לא כן עם המשורר: בכל מלחמה בניו פזורים בכל קצווי תבל. המנצחים והמנוצחים כאחד מכלים בהם את חמתם. האחד מרוב „שמחה" והשני בזעמו כי רב:

„מיר זענען סיי־ווי־סיי נישטיקע מטבעות
פון דער סומע צוויי מיליאַרד
דא אויף דער ערד
וואס זענען שוין פון לאַנג אַרויס
פון פאַרקעהר אָן יעדן ווערט;
פארקערט,
מען נמאסט זיך מיט אונז
אויף אַלע בערזעס פון די שטעט
ווי מיט אנ'אלטן חטא..."[3]

יצחק עמד בתחומה של היהדות. האהבה לעמו טבועה בו, והוא חש בכל נימי נפשו בסכנה הקרבה ובאה. אמנם, המלחמה על כל מוראותיה, עוד לא באה לעולם, אבל שלטונות אכולי משטמה חותכים בבשר החי של המוני בני־עמו.

„אויף הויטן יידישע וואַקסט אַלע טעג אַרויס
עפּיס אַ נייע ציטערניש ווי אַ קרעץ,
און די נישט־זיכערהייט ווי בעת
אַ שרפה ליגט אין יעדן הויז.
און ס'שינדט זיך הונגערנויט
אין יידיש הויט
ווי קריעה נאָך אַ טויט"...[4]

לא היו לו אשליות לגבי מר גורלם של אחיו בני־עמו. תחושת האסון הבהירה לו היטב את הצפוי:

„....לבנה איז מער קיין פּאָעזיע
און פונקען זענען גאָלדענע שטערן
אין אונז ליגט די שקיעה פון וועלטן
אין אונז ליגט דער בראשית פארגיין..."[5]

תחושת בטרם־אסון זו נתלוותה לשירת היחיד שלו. לפיכך רבה התיחדותו עם הרוח המתדפקת על חלונות־

3) „אינמיטן" — דף 84.
4) שם דף 61.
5) שם דף 52.

ביתו, עם גושי העבים הקודרים המעיבים את שמיו. גם הדמעה אינה מטבע שחוקה בשבילו. ככל שגוברת הבדידות והזרות סביבו. החרדה והכאב הם דם התמצית של השקפת עולמו. יסורים שבאו עליו מכוח ראיה עד לתהומות ההוויה הסוגרת על עולמו סביב:

„...און אין דער ווייסקייט דער בלינדער
פ׳ין מיינע פארבעלעמטע פענסטער
ליגט מיין נאַקעט געזעענסטע טרער...[6]
„...און אַלע טאָג האָסטו ביי מיר
אין האַרטן לייב אַ וואָונד געפונען״.

בפואימה „אמאל״ (דף 75) מנסה הוא לחזור על עקבותיו — לימי תלמודו בישיבה. לעשות את חשבון עולמו ולבחון מחדש את המניעים הנפשיים לעזוב את הישיבה. יש לו האומץ להודות ששגה בראית „קסמי״ החיים:

„...געזען האב איך דאס לעבן אויף
דער ערד,
אַז ס׳טויג אין ד׳רערד...״ [7]

והוא מתחטא בפני אלוהיו כשלבו „עולה ברגל״ בדרך מהורודזי עם הכביש עד לדלת שנסגרה בפניו.

כיום אין הספקות מטרידים עוד, הכל גלוי וידוע לו. גילוי־שכינה לא בא בהיסח־הדעת, ואת האלהים יש לחפש והוא מצא לדורשיו:

„...ווייל ביסט נישטאָ פאַר די,
וואָס קאָנען דיך נישט זוכן
און דאָ —
— פאַר די, וואָס מיען זיך דיך צו געפינען״[8]

---

[6] „אינמיטן״ דף 19, 22.
[7] שם דף 77.
[8] שם דף 78.

מכאן ואילך אופפת את שיריו נימה דתית עמוקת רגש והבעה. המציאות החילונית לא עמדה לו בימי דכדוכי נפש, והוא עורג להיות גולה מחדש למקום תורה ואמונה.

נטייתו למוסיקה (בעצמו ניגן על כנור) באה לידי ביטוי בשירים שהקדיש לגדולי המוסיקה ואמנות־המחול: שוברט, צ׳ייקובסקי, בערליאז, מנדלסון, בר־תולדי, שופן, בטהובן, הרקדנית מטין־סין, והרקדנית התימניה מן הגליל.

אע״פ שכתב יידיש, קרוב היה ברוחו והגיגיו ליצירה העברית והיא שימשה לו מבוע לדלות ממנה השראה ורוח.

היה אתו בכתובים ספר רב־כמות „על „הליריקה העברית״ („פון דער העברעאישער ליריק״) ולא ידוע מה עלה בגורלו. ההספיק להוציאו־לאור או שהושמד בידי הפורעים הנאצים?

יצחק סלוצקי הצליח להבקיע לו דרך מן הגיטו הבוער ולהגיע אל בצות הפריפט. נתקבל לגדוד פרטיזנים ונודע כלוחם עז־נפש.

גם ביערות — בין מבצע פרטיזני אחד לשני — היה מעלה על הנייר פרקי־הווי והגות, בשיר ובפרוזה על המלחמה באויב.

רבים מדבריו ראו אור בשבועון „הועד היהודי האנטיפשיסטי״ שהופיע במוסקבה — „איינגקייט״.

מכתבו האחרון מהפרטיזנים לאביו באמריקה נתפרסם בעתון „מאָרגן פרייהייט״ ועורר בזמנו התרגשות רבה.

המשורר של לחווא נפל בקרב עם האויב בחורף 1944, בהיותו ביחידת הפרטיזנים בפיקודו של „פטרון״, במחוז לובאן, בין ביצות זאהליא.

משה קול

מאיר (מישה) מורבצ׳יק

בעיירה לחווא התבלט מישה כטיפוס העברי החדש. ראש וראשון לחוגי הנוער והצעירים בעיירה, ונושא דבר התחיה הלאומית. הוא היה דוגמא של אינטליגנט צעיר היודע את ערכו ואת מעמדו בעיירתו, בתנועת הנוער ובין חבריו. מישה היה מהראשונים להקמת „השומר הלאומי", תנועת הנוער הציונית־הכללית, שהפכה להיות אחת מתנועות־הנוער המפוארות ברחוב היהודי, בשם „הנוער הציוני". הוא העמיד ובנה את קן „הנוער הציוני" בלחווא כאחד היפים, הגדולים, והמבוססים ביותר שבעיירות פולסיה; הוא היה עדין־נפש, אנין־דעת בהליכותיו, בתלבשתו ובכל הופעתו; והוא ידע לתת צורה וביטוי לתוכן העברי שבנשמתו.

בתפקידי כראש הגליל של „השומר הלאומי" בפולסיה בקרתי בלחווא והתאכסנתי תמיד בבית הוריו. היינו חברים וידידים במשך שנים. מישה לא היה בריא בגופו והדבר דחה את יציאתו להכשרה ואת עליתו. הרגשתי בזמן פגישותינו האחרונות את הטרגדיה העוברת עליו. כל בני גילו וכל חבריו לתנועה עלו, והוא נשאר יחידי בכל פולסיה, בין ותיקי ומייסדי תנועת הנוער־הציוני. בשנים האחרונות נוסף לו חבר בפינסק, שחזר מן הארץ עקב מחלתו הקשה, עקיבא אפשטיין. הם היו ידידים משנים, מראשית צעדנו בהק־מת תנועת „הנוער הציוני". נדמה היה לי בכל פגישה עם מישה כשהייתי בא לבקר את הורי, והוא היה בא לראותנו בפינסק, שגדולה אכזבתו בחיים. גם המצב הכלכלי בבית נעשה יותר גרוע ובעיקר — לא מצא תוכן לחייו. נפשו יצאה למרחקים, לנעשה בארץ־ישראל. הוא קרא עתונות עברית וספרות חדשה וניסה לספוג לתוכו מרחוק את מה שהתרחש, התהווה ונוצר בשדמות ישראל. הוריו שמרו עליו וגם הוא ידע את מחלת לבו ונזהר. לחווא לא יכלה לתת יותר תוכן לחייו. ההתרוששות וההתנוונות בעיירה הלכה וגדלה, כמו בכל עיירות פולין. הייתי מקבל ממנו מכתבים בארץ. הוא רצה להכיר, לדעת והתענין בפרטים. הוא חיפש עידוד לעצמו כאילו ניסה לצאת מלחווא במחשבתו, אע"פ שלא יכול היה להעקר ממנה בגופו.

הרגשתי שקשרי המכתבים בינינו היו מעין פיצוי נפשי עבורו ושמרתי עליהם. בשנות 1935—36 הגיעו ממנו גלויות ומכתבים, בהם הפציר בי לעזור לו לעלות לישראל לפי רשיון של עסקן ציוני. השתדלתי אז בועד־המרכזי של ההסתדרות הציונית לאשר לו את הרשיון. זכויותיו הקנו לו את המעמד של עסקן, אולם וארשה היתה רחוקה מאד מלחווא והיו יותר „קרובים" שבאו והשיגו את שלהם. פניותי ופניותיו נשארו ללא סידור. כך נשאר מישה בגולה, והמשיך להיות הפטרון והחבר הותיק של „הנוער הציוני" בלחווא ושל כל התארגנות עברית ולאומית וציונית, עד יומו האחרון. הקרנות הלאומיות, ובראש וראשונה הקק"ל, בה מצא תוכן חינוכי, סיפקו אף הן שטח לפעולתו. על פני הרקע של לחווא בלטה אישיותו ביותר. לחווא זכתה להיות אחת העיירות המעטות שלא נתנה לחסל את עצמה על ידי הצורר הנאצי ורשמה פרקי התקוממות והתנגדות בתנועת הפרטיזנים ובגיטאות. אין לי פרטים על התפקיד שמילא מישה בימים הקשים הללו. אולם, אין לי כל ספק שהזרעים החינוכיים, הלאומיים והציוניים שהוא זרע בין הנוער היהודי בלחווא, חלק נכבד להם אף בפרק גבורה אחרון זה.

זכרו יהיה שמור תמיד בלב חבריו וידידיו הרבים.

מתוך מכתבי מישה מורבצ׳יק*)

לחוה, 26.3.35

משה יקירי, שלום וחזק לך.

את מכתבך מהאניה קבלתי ורבה תודתי לך בעד התעניינותך. באמת מאד חבל שלא התראיתי אתך וקצת רואה אני אשמה בי, כי פחות או יותר ידעתי שאתה נמצא בפינסק אלא שלא האמנתי שכבר תצא את פולניה. מכתבי לפינסק ולורשה לא מצאוך כבר. אני מודה לך בעד התעניינותך בעניני בועד המרכזי. אלא אני איני בטוח בהבטחותיהם. מישה, אין לך היכולת לשער ולהבין את מצבי, הוא פשוט נורא ואני מיואש. שלוש שנים אני מקריב במלוא מובן המלה את עצמי על שדה הציונות והקרנות ותאמין שאין עובר רגע בלי עבודה או מחשבה ציונית, מחכה ומחכה ומהועד המרכזי נתקבלה גלויה שהם זוכרים וזוכרים, אלא מעט סרטיפיקטים, ובכל זאת עולים, ולחרדתנו אנשים שאולי פחות זכו. מישקה, אני מבקשך כתוב, אולי תהיה בפולין בקשר עם הקונגרס. השפיע בכל יכולתך. אולי יש היכולת להסתדר בהמלצתך בורשה לע״ע במוסד, כי אני מוכרח לצאת מלחוה. משה אני בוטח וסומך עליך ורק עליך. לעת עתה עובד אני בעצמי כשור עבודת פרך. שקלים הפיצונו 173 על המקום הראשון אנו עומדים. זו אולי עיירה יחידה בפולניה שההסתדרות הציונית תעמוד על מקום ראשון. אולם זה עלה לי בבריאות ובדם. אולם זאת היא נחמתי. מישקה כתוב מחייך בפרוט ומה נשמע. אולי מתראה אתה עם הלחואים. האם הם פועלים לטובתנו? כן משה, אחי גמר בשנה זאת גימנסיה ורוצה להתקבל אל המכללה בירושלים. אולי יש לך איזה „פרוטקציה״ באוניברסיטה. כתוב וסדר את בקשתי

שלום וברכה,

שלך, מישה

לחוה, 28.5.35

את מישה יקר שלום וחזק.

...קבלתי מכתב מבלוך בו הוא מודיע שהסיכויים שוב הם קטנים. מספר הסרטיפיקטים מסוגי הוא מצומצם ושהמחלק יהיה גרינבוים בעצמו שיצא באלה השבועות לפולין, מישה, שער את מצב רוחי. קשה לי לבאר לך. כבר 6 שדולים [1]) שאני מצפה לנס־הגאולה ומי יודע מה יהיה סופי. ולכן מישה יקירי אני פשוט סומך בך ולא יותר. ולכן אני מבקשך נצל את כל כוח השפעתך ואת כל האפשרויות והצילני פשוט. אני מבין שאין לך פנאי ודואב הלב שאני מטרידך אלא מה לעשות אל מי לפנות? מה סכום שנות הקרבנות והעבודה? עליך משה להתראות עם גרינבוים ולהשתדל אצלו לטובתי זאת היא העצה היחידה. ולכן אני מבקשך סדר נא את זאת. את דמי ההוצאות בהחלט אשיב בהזדמנות הראשונה. אני מרשה לבקשך לנסוע לירושלים או לסדר ראיון עם גרינבוים בהזדמנות ולהשפיע. מישה עליך לעשות זאת למעני, ולטובתי. אחרת אין לי שום תקוה. הועד המרכזי כמעט שאינו עונה ובאם הוא מבטיח אין לזאת חשיבות גדולה. מישה, אני מבקשך ובטוח שתסדר ותנצל את הכל והגבתך תוכתר בתוצאות חיוביות ובהצלחה לי. אני עובד עכשיו בשקלים. אפיץ כ־150 שקלים בין אוהדינו. דרישת שלום לכל החבריה. לבתיה פלדמן הגרה בכפר־סבא ומבקשך לענות. שלום ודרישת שלום לבבית מההורים. נא סדר והשפיע.

שלך מתנצל

מישה

לחוה, 12.1.36

שלום רב לך, משה יקר,

מכתבך האחרון באמצעות עקיבא קבלתי והנני אסיר תודה לך בעד יחסך החם לעניני, ובגלוי אודה שאתה הנך היחידי שמוצא אני בו הד למצבי ולעניני. כל חברי לעבודה שלא בעד אחד מהם התמסרתי ואולי גם לפעמים עזרתי מבלי להתחשב עם עצמי, נעשו כל כך רחוקים. משה, אצלי חדשות אין. המצב במלה אחת „נורא״, במלוא מובן המלה. העבודה הציונית־ציבורית היא הסיפוק הרוחני היחידי ושכמעט תופסת את רוב זמני ומחשבותי. עכשיו נגמר ונסתיים הבזר [2]) שפשוט חודש ימים לא איפשר לי אפילו את השינה והתוצאות יפות מאד. מגבית קה״י, עבודה בהשומר וכו׳ אולם זה לא עתידי. נוסף לזאת אבא חולה והמצב הכלכלי, יותר טוב לא לגעת בו. וכמעט שנאבדה לי כל תקוה. הועד המרכזי במכתבו האחרון מבטיח בתוקף, אולם הטון שלהם הוא מלומד ופשוט בוחל כבר... משה אני אליך בבקשה, תאמין שלא נעים לי מאד, וכואב הלב ממכתבי אלה, אלא מה לעשות, כל תקוותי ועתידי תלוי משדיול זה והשד יודע אולי כבר נתחלק או עומד להתחלק, ואם אגאל יודע אני בברור שרק הודות לך, ולכן נא בימים אלה נצל את כל השפעתך ופעל בכל המרץ לטובתי בכל המקומות. אני סומך ובוטח עליך וסלח לי. אולי זוהי עזות... משה אולי היית יכול באם לא יעלה הנ״ל, לסדרני במשרד בורשה, ככה שאני בעצמי הייתי יכול להשתדל בדבר עליה. בקיצור תודה רבה לך בעד הכל. כתב פרטים מחייך מחיי הקיבוץ והתנועה. אני אהיה מלא תודה לך באם תשובתך אקבל. דרישת שלום מההורים, וד״ש בשביל כל חברי הקיבוץ ביחוד הפנסקאים. עם עולה לחוה אין שום קשר. כנראה שעולינו מלחוה הם רחוקים מהתנועה. משה כתוב לי מהר.

שלום רב, שלך מישה מורבצ׳יק

---

*) המכתבים נשלחו לח׳ משה קול, חבר הנהלת הסוכנות היהודית בירושלים.

[1]) „שדול״ — באנגלית, רשימת רשיונות.

[2]) באזאר — שוק לטובת קק״ל.

א. וקסלבוים

אלתר לוין

נולד ב־2 ינואר 1907. בן יחיד להוריו, והיה שמו יעקב ולשם סגולה נקרא — אלתר. ב„חדר" הצטיין בלימודיו, ובהירות תפיסתו.

כאשר גדל לא רצה להמשיך בפרנסת־אביו, להיות חנווני או סוחר זעיר,והוא חיפש לו ענין במקצועו ונעשה מנהל־חשבונות, שלמד בשעורים ע"י חליפת־מכתבים. התבודד והתייחד עם עצמו התעמק בקריאה, ולמד מעצמו.

היה פעיל בחיים התרבותים, בתנועה הציונית והחלוצית, קרן־קיימת, קרן־היסוד וכו'.

שאיפתו היה לעלות לארץ־ישראל, אבל עזר לאחרים בעליה, ובעצמו „איחר את הרכבת".

בזמן המלחמה התגייס לצבא־האדום, והגיע בנדודיו לסיביר, סבל רעב חלה, ושאיפתו היתה: נקמה במרצחים.

ברגעים הקשים ביותר התענין לדעת על המתרחש בארץ בין חבריו וידידיו.

נפל על אדמת נכר ב־21 בנובמבר 1944 בשדה־הקרב ע"י קובנה, ליטא.

המכתבים שהיה שולח לארץ בזמן היותו בצבא הרוסי היו רוויים געגועים עזים לארץ, ותאורים נאמנים על סבלות הלוחמים היהודים בצבאות שנקלעו אליהם.

קטעים ממכתביו של א. לוין

בלחווא, עם הצבא האדום בנסיגתו

אבא יקר, חייל ותיק בסבל, תמיד ילווני מבטך וברכתך האחרונה: צאתך לשלום ובואך לשלום. עיניך תוהות אלי, מחפשות ללא מנוח. הן רצית לראותני בתוך המחנה שעבר אצלנו, ברחוב דוידגורודק בסוף יוני 1941. לא ראיתני, ואני הסיבותי ראשי, שלא אוסיף לך כאב ופצע. אבל עיני ולבי אליך. אמא, אני מרגיש הלמות לבך הכואב והפצוע. אנא, סלחו לי. אני כורע ברך לפניכם ומנשק פניכם הקמוטות מצרות. הורים יקרים, אבא זקן, אמא שבורה ורצוצה, אמא יהודית נצחית — — —

1942, בצומת דרכים, בכפר אוקראיני

...היום — ראש־השנה, בו מיליוני יהודים ישפכו דמעות, יתפללו לסופו של היטלר הרוצח ויתחננו שתבוא להם שנה טובה. ושם, במרחקים, בגיהנום של הגיטו בלחווא, הורינו הזקנים, אם עודם עוד בחיים, שופכים דמעות בדפי המחזור, על מר גורלם... בכפר אוקראיני נידח עמדתי על המשמר, בלילה, על פרשת דרכים, גשם ורוח, ירח מופיע ונעלם, ערב יום־כפור היה, ומחשבותי נישאו לבית — — דמיתי לראות את אבא, עטוף בקיטל, שמעתי בכי מחנק של אמא ישישה...

מכתבו האחרון מגרמניה, 6 אוקטובר 1944

...לקול נפץ פגזים, 5 ק"מ מקו החזית, נשען על אבן בשדה פתוח, על אדמת גרמניה הארורה, שגדלה את פראי־האדם רוצחי הורינו, אחינו ואחיותינו — שלוחה לכם דרישת שלום של לוחמים. יתכן, שבעוד שעות מספר אפגוש באויב, ותבא הזדמנות לידי לנקום את נקמת הדם הנקי השפוך, נקמה, נקמה, נקמה למען כבודנו, לעמנו; נשבעתי למלא באמונה חובתי כחייל, כיהודי.

(וזה היה מכתבו האחרון; הוא נפל בקרב על אדמת־נכר, גלמוד ועירירי, ב־21 בנובמבר 1944, בקובנו, ליטא).

דמויות וטיפוסים

משה גוזנפוד

רופא, רוקח, ידיד ורע, טוב־לב ומרגיע־סבל בבדיחותיו.

היה מעודד את „חוליו" בחיוך ונותן להם התקוה להבראה מהירה. תמיד היה בדרך לחולים, בגשם ובקור, בלילות חושך וסגריר, ללא קבלת שכר טירחה. לא פעם הוסיף גם תרופה חנם משלו.

בבתי עניים ומעוטי יכולת היה מופיע כגואל וכמציל. היה מקדים תשובה לחולה לפני שהספיק להגיד שאין לו כסף: „אין דבר. יש, תודה לאל, גבירים בעירתנו. יחלו וישלמו גם בעדך". היו מספרים עליו, שאחרי בקורו היה החולה מוצא לפעמים תחת כרו זהוב או שניים לקנית מזון. והרופא — מצבו הכלכלי היה קשה ורבים היו המקרים שהעניק לחולים עזרה מכיסו. אחת ממשימות־חייו היתה — חינוך הילדים, בזאת השקיע את כל מרצו וכספו. אחרי מטתו הלכו כל בני העיר מקטן ועד גדול. ואבל כבד ירד על העיירה.

(ז. שקלאר)

ר' ישעיהו שכטמן

ביתו היה בשכנות עם הרב דמתא, והוא היה „יד־ימינו" בעסקי־צבור בארגון מפעלי עזרה לנצרכים, ובגביית „קמחא דפסחא".

היה בין מייסדי בית־הספר „יבנה" ויושב־ראש הועד ולזכותו אפשר לזקוף את קיומו הממושך של בית־הספר.

מחסידי סטולין, ממקורביו של הרבי, גבאי בית־החסידים ותקיף בדעותיו. תלמיד־חכם ופיקח שרבים היו שואלים בעצתו.

כאיש „אגודת־ישראל" היה מתנגד לציונות, אולם בשנת 1931 ביקר הרב הגר ז"ל בלחווא בקשר למגבית קרן־היסוד, והוא הצליח להשפיע עליו לשנות דעתו ומאז הפסיק את התנגדותו לציונות והיה תורם לקרנו־תיה.

ר' מרדכי טעמקין

תלמיד־חכם, שעסק כל ימיו בתורה. היה רחוק מהויות העולם הזה ולא עסק בפרקמטיה.

פרנסתו היתה על לימוד־תורה, ותלמידיו המרובים התברכו שזכו ללמוד תורה מפיו. עניו וצנוע. מיחידי סגולה, שמצוות ומעשים טובים היה לנגד עיניו וכל ימיו היו קודש לתורה ולתפילה.

(אבר חפץ)

ר' זלמן חפץ

ממשפחת חסידי סטולין, ירא־שמים עניו וצנוע.

ביתו היה פתוח לכל דכפין, והיה מביא אורחים עניים מבית־הכנסת להתאכסן אצלו.

בחדר־האוכל עמד שולחן גדול, שהיה תפוס תמיד אורחים עניים שבאו לעיירה וסעדו אצלו. השתתף בכל המגביות וכל מפעל עזרה.

לאחר השריפה הגדולה בשנת 1928, שבה נשרפו גם בתי־הכנסת שבעיר, השתתף בבנית בית־המדרש ובית־הכנסת, אעפ"י שגם ביתו נשרף והוא היה במצוקה כספית.

בביתו של ר׳ זלמן התאכסן כל שנה הרבי ר׳ משה׳לי פרלוב זצ״ל מסטולין. בשמחת־תורה התקיים בביתו הקידוש והמנין הציוני.

בזמן הגיטו היה בביתו מרכז הפעולות, בית הועד־היהודי, ושם התחיל מרד־הגיטו. הבנים משה־לייב ואשר חפץ השתתפו בפעולות הצלה ועזרה ובלילות היו מתגנבים ומשיגים מזונות אצל האכרים וחלקום בין עניי הגיטו. הם מצאו את מותם כגבורים בהשתתפם במרד ובין הפרטיזנים ביערות.

רק שנים נשארו מכל המשפחה הענפה: הבן הבכור אבר־שמואל חפץ שעלה ארצה בשנת 1933 והבת חיה׳לה שהצליחה לברוח ביום המרד ועד גמר המלחמה היתה בין הפרטיזנים ביערות.

(אברהם פיינברג)

ר׳ יהודה סלוצקי

סוחר־מכולת סיטונאי, פיקח, תלמיד־חכם ומעורב בין הבריות, בורר ומפשר בין יריבים. מנכבדי העיירה בעל הדרת־פנים.

מחסידי קרלין, ישר ותמים דרך, גבאי בבית־החסידים, תורם ועושה צדקה וחסד.

כל בניו ובנותיו הושמדו בשואה ולא נשאר זכר למשפחה.

ר׳ אורצ׳ה ליכטשטיין

מחמשת־בניו של ר׳ הרשל ליכטשטין (דער ליובאַנער) נותר בחיים אורצ׳ה שחי עם משפחתו בכפר קראסנה־וואָליאַ. נפח היה במקצועו והאכרים המקומיים העריצוהו מאוד.

כשבאו הגרמנים לחסל את יהודי הכפר, הצליח לברוח ומצא מקלט אצל אכרי הסביבה. זה היה אחד המקרים הנדירים בסביבתנו, שהרי אכרי הסביבה עזרו לגרמנים והסגירו אליהם כל יהודי שביקש מקלט.

במחתרת המשיך לעבוד במקצועו והתושבים שמרו עליו, היו מביאים לו אוכל ובגדים, והיו מודיעים לו תמיד כשגרמנים היו באים לכפר, וכך נשאר בחיים בחסות אכרי הסביבה עד שבא הצבא האדום בשנת 1944.

עם כל שארית הפליטה מלחווא עזב את מקום־מגוריו ובא לגרמניה. „העפיל" לעלות ארצה באניה „יציאת אירופה 1947" („אקסודוס") שהוחזרה על נוסעיה לגרמניה. לאחר זמן עלה ארצה ו„הסתדר" במושב־זקנים ברח׳ העבודה בתל־אביב.

בשיבה טובה נאסף אל עמיו באביב 1955.

(א. פורטנוי)

ר׳ גרשון שוסטרמן

ר׳ גרשון נולד בשנת 1890 בלחווא. במלחמת העולם הראשונה הוא שרת בצבא הרוסי, לחם בחזית בגרמניה, נפצע קשה ונפל בשבי. בגמר המלחמה חזר הביתה, התחתן עם פסיה, לבית קנטרוביץ.

אדם שקט ומכובד על הבריות. היה משכים לבית־הכנסת למנין הראשון, כסנדלר עבד בזיעת־אפיים להוציא לחם למשפחתו.

ר׳ גרשון היה חובב־ציון אך לא הסתפק באהבתו והיה גם ממגשימיה, את בנו בכורו יצחק ובתו חסיה שלח לארץ בעודם בגיל צעיר, יחד עם משפחת חותנו דניאל קנטרוביץ. הוא עשה מאמצים לעלות ארצה, עם יתר בני משפחתו. אך בפרוץ המלחמה נשאר בלחווא. וחי בתקוה שעוד יבוא היום והוא יוכל להפגש עם ילדיו בארץ.

במרד הגיטו היה ר׳ גרשון בין מאות הבורחים כשהוא מחזיק בזרועותיו את בניו הקטנים, יעקב ואברהם. אשתו פסיה ו־2 בנותיו, ליובה ומרים, נספו בג׳טו.

עם בריחתו מן הגיטו, אבד את ילדיו, והוא פגשם בביצות „הריצ׳ין". כשיצאו מזרחה ונקלעו ליחידת הפרטיזנים במחוז ליובן.

יעקב בן ה־14 סופח ליחידה הלוחמת, ואברהם בן ה־12 היה ליד אביו שעבד כסנדלר היחידה.

יחידתם חנתה בקומונה הידועה „סוסנה" במחוז ליובן, ובצאתנו לפעולות במערב היינו סרים לראות את ר׳ גרשון ובניו ותמיד קבלונו ברגש אבהי ובלביות, בעצה ובעידוד.

בגמר המלחמה נקרא בנו יעקב להתגייס לצבא האדום, והוא ובנו אברהם יצאו לדרכם בין המעפי־לים הראשונים ארצה.

בהגיעם לחופי המולדת הוגלה בנו אברהם לקפ־ריסין והוא נכלא במחנה „עטלית" וכעבור שבועיים לבואו לארץ, נפטר באפריל 1947, מבלי ראות את בנו ובתו בטרם צאת נשמתו.

(י. ליכטשטיין)

משה (מישה) סלוצקי

נולד בפינסק ב־1912. בפרוץ מלחמת העולם הרא־שונה נמצאו הוריו נתן והניה בין הפליטים במינסק, והם באו לגור בלחווא. אביו עסק במסחר יערות, והוא נפטר ב־1918.

מישא נשאר בן־יחיד לאמו שהיתה אשה משכילה ועדינת־נפש דאגה לחנוכו ושלחהו לשם חינוך ללוצק, אך הוא העדיף חיי דחק בבית אמו, מלהיות בבית קרוב עשיר בנכר.

בשנת 1939, בזמן כיבוש לחווא ע"י הרוסים, נשלח לסיביר, ובפרוץ המלחמה גויס לצבא האדום. עבר בטלטולי המלחמה ומוראותיה, השתתף בקרבות עזים ועד שערי ברלין הגיע. רסיס פגז פגע בו והוא נפצע בבטנו, שכב חדשים על־ערש־דווי בפרפורי המות ויכול להם.

משנתנה האפשרות לפליטים לעזוב את רוסיה, חזר מישה ב־1944, עם רבים אחרים, לפולניה, עבר אל מחנה הפליטים בזלצבורג, בדרך נדודיו למחוז חפצו — ישראל. בשנת 1948 עלה ארצה, עבד בכל עבודה קשה, אך היה שמח בחלקו, שהצליח לעלות למולדת. הגורל התאכזר לו, והמות, שהצליח להתגבר עליו ברגעי־סכנה ומחלה אנושה — בא עליו כחתף והוא נפטר ב־5 במאי 1952.

(בתיה בוקצין)

גצל פנחסוביץ'

עם הלמדנים לא היה חלקו, אך ראה כבוד לעצמו להיות בין תופשי המקומות ב„כותל המזרחי" של בית־המדרש הישן, היה מתערב בכל ענין שעמד להכרעת הצבור.

בזמן בחירת גבאים הגדיל לעשות, והיה יוצא להלחם כארי על „המועמד שלו". פעמים נפל גם בגורלו להבחר לגבאי ולא היה קץ לאשרו.

ר' גצל ידע את מלאכת ה„שררה": פקד על חלוקת העליות לתורה, הכריע מי ל„שחרית" ומי ל„מוסף", טרח לספק את צרכי בית־התפלה בעצים להסקה בחורף, בנרות ויין לקידוש ולהבדלה.

ב„אותיות הקטנות" היתה ידיעתו קלושה, וכשבא בין המצרים בגלל אי־ידיעתו היה מספר בדיחה, גורם צחוק בין המתפללים — וידו על העליונה.

גצל היה מתפרנס על מסחר דגים, שהיה קונה מן הדיגים בחוף "הפריפט ומשווק סחורתו במרכזי פולין. ברכה רבה לא ראה בעמלו ופרנסתו היתה בדוחק כל השנים. אך ההומור והבטחון לא עזבוהו. גם הגויים־הדיגים חבבוהו בשל עליצותו ובדיחותיו.

אחד הגויים הביא לו סירה עם דגים ודרש מחיר גבוה שהיה בו הפסד בטוח. ולא הועילו כל שידוליו של גצל שיוריד מן המחיר. הדבר היה בערב־חג וסוחרי ורשה מסרו הזמנות גדולות ולא ראה גצל דרך לפניו אלא להסתכן בקניה זו. החלו שוקלים את הדגים, וכשסימו טעה גצל בפוד אחד (משקל, בערך 16 ק"ג). צועק הגוי לעומתו: „רמאי" אתה מעלים פוד של דגים! נתחייך גציל והשיב: פוד סיודא פוד טודא א קריטשץ' ניע נאדא" (פוד לכאן או לכאן ולצעק לא נאה...) ונחה עליו דעתו.

גצל לא היה נזהר גם בדיני דמלכותא. כלל היה נקוט בידו: „הוי מכלכל את מעשיך לטובתך" ולא היה איכפת לו כלל אם הדבר היה נוגד את החוק.

בחצרו היה קבוע מרתף שבעונת החורף היה ממלאו גבישי קרח מן הנהר לאחסון הדגים בעונת הקיץ. היה עוסק בעצמו בהובלת הקרח ותמיד היה עושה את המלאכה ביום א' בשבוע. פעם הוביל את הקרח בחג־המולד שהוא יום־שבתון לפי החוק ובהופיעו עם עגלת־הקרח הראשונה סמוך לחצרו הבחין בו אחד השוטרים ופקד עליו לעצור. טען גצל ואמר, שנשתבש עליו לוח־השנה ואילו היה יודע שחג־המולד היום לא היה גורם לחללו, חלילה, והבטיח שיזהר להבא שלא לעבוד ביום קדוש כזה.

שנינותו וההומור העממי המבורך שנחן בו הקנו לו מעמד מכובד בין תושבי העיירה. (ת. א. מיכאלי)

בנימין צלנצ'וק

בנימין צלנצ'יוק שמש שנים רבות כמוכתר היהודי של העירה. והיה איש־הקשר בין השלטון המקומי ובין האוכלוסיה היהודית, וממונה על הגביה של מסי המועצה. רבים הזניחו את תשלום המסים בגלל מצבם החמרי הקשה והיו השלטונות מטילים עיקול על רכושם של החייבים. לשם כך היה בא לעיריה פקיד מיוחד להוצאה־לפועל של עקולים מטעם בית־המשפט המחוזי, ועל בנימינקה היה להלוות אליו ולהדריכו בפעולתו.

בנימינקה עשה תכניות כיצד לקדם את הרעה ולמנוע הוצאת רהיטים מבית יהודי ולהערים על פקיד העקול. נסע לעיר־המחוז והודיע לפקיד שבגלל ריבוי־העבודה מוטב שהפקיד ימציא לו לפני בואו את רשימת חייבי־המס ויהיה סיפק בידו להכין בעוד מועד את תכנית הבקורים ולתאם את עבודתו.

הפקיד קבל את „התכנית" של בנימינקה והורה מיד לעוזריו לעשות כעצתו. אכן, הם שקדו להמציא לבנימינקה את רשימות החייבים בעקול ובקבלו אותן בעוד מועד היה עובר מבית לבית ומכריז על „ביעור חמץ", ז"א להוציא מן הבית כל דבר ערך הניתן לעיקול... כשבא הפקיד ועבר בלויתו על בתי החייבים במסים, לא היה מוצא בהם דבר הראוי לעקול, והיה חוזר כלעומת שבא.

באחד הימים הבחין בנימינקה מרחוק בפקיד ההוצאה־לפועל הנוסע בעגלה מן התחנה ובטרם הספיק לעמוד על בקורו ללא־עת, עמד הפקיד לפניו והאיץ בו להלוות אליו.

בנימינקה לא אבד דעתו, החל צועד עם הפקיד אל ככר השוק של העירה. כאן מצא קבוצת יהודים שעמדה בניחותא וגלגלה שיחה, מיד זנק לתוך מעגל הקבוצה, והחל מפזם מנגינה חסידית, תוכה רצופים שמות כל הצפויים לעיקול.

בעוד הפקיד עומד נדהם ותוהה „לשמחה זו מה עושה" נתפזרו היהודים דחופים ומבוהלים להודיע לאחיהם ולעזור להם לסלק את המטלטלין.

אוהב־ישראל היה בנימינקה וכל דרכו בחיים היתה מכוונת לעודד את הרוח במילי דבדיחותא.

גם בימי שלטון הדמים של הגרמנים עשה רבות לעודד את רוח העדה המדוכאים. (ח. א. מ י כ א ל י)

ר' משה יעקב רימר

כשמו כן היתה אומנותו. פרנסתו היתה בדוחק אולם מעולם לא נשמעה טרוניה מפיו. היה שמח בחלקו וגם אשתו פסיה לא התלוננה על גורלה. מלבד אומנותו, מנהג היה בידו — שלית דגים בחכה מן הנהר.

חכותיו, שהיה מתקינן בידיו, גרמו הנאה לעשרות בני־נוער שהיו מבלים את זמנם הפנוי מלימודים על חופי הנהר גם הם — והיו עסוקים אתו בשלית דגים בחכה.

התקנת חכה חדשה היתה לו בבחינת עבודה של חשיבות יתרה. היה יוצא הרחק ליערות העבותים לתור אחרי עץ לבנה דק ותמיר, קולפו בזהירות ומדביקו במאחז במסמרים לקורת בית, להתיבש בשמש. עוקב יום־יום, ומיישרו, שהשמש לא תעקמהו.

מעשה היבוש היה נמשך כחודש ימים, ובין הזמנים היה מוציא שערות מזנב־סוס ארוך ונגש „לגלגל" ולקלוע את החוט, ואשתו עוזרת לו במלאכה זו.

גם קשירת חלקי החוטים אמנות היא וטעונה הקפדה יתרה, שהרי אין דומה קשר לקשר.

קנה־הסוף הצף על פני המים (פלאַוואַק בלע"ז) היה עובר תחילה בידיו כל מיני „נסיונות" עד שנמצא ראוי לשימוש, כדי להעלות דגים בחכה. וכך היה מקפיד בעופרת־הקרס שהיתה נודעת לה חשיבות רבה.

עם הפשרת הקרח בנהר היה משה־יעקב מזדרז להתקין לו סירה, לחדש את המשוטים. היה מתמיד במלאכתו כל בוקר עד שהכפור היה מקפיא את מי הנהר.

נעים הליכות היה וטוב מזג, ומגעו־ומשאו עם הבריות — בשובה ונחת.

היה קרוב ברוחו למפעל הציוני ומוקיר צעירים שזכו לעלות ארצה. היה מבקר בקביעות בבתי השכנים מהם עלו בנים לארץ, ומרבה שיחה על האושר שנפל בחלקם בהשתחררם מכבלי הגולה. צעירים שעלו ארצה היו מהנים אותו בסיגריה א"י שהיו מגניבים במכתב הביתה ולא היה דבר גורם לו נחת־רוח יותר מסיגריה זו, ששם עברי היה טבוע עליה. היה גוזרה לכמה

חתיכות ומעשנה ונושם את ריחה כהריח בשמים קדושים.

בימי השואה נכרת מארץ החיים יחד עם אשתו, ביום חיסול הגיטו. (ח. א. מיכאלי)

ר' יוסף חפץ
(יוסף די העכטל)

איש פשוט וצנוע, עסק בסנדלרות, אולם היה ער למעשה צדקה וחסד. היה נלווה תמיד, בפקודת הרב וגבאי בית־המדרש. אל תלמידי־חכמים. חזנים ושדר״ים שביקרו וקיבצו נדבות. והיה הולך אתם מבית לבית.

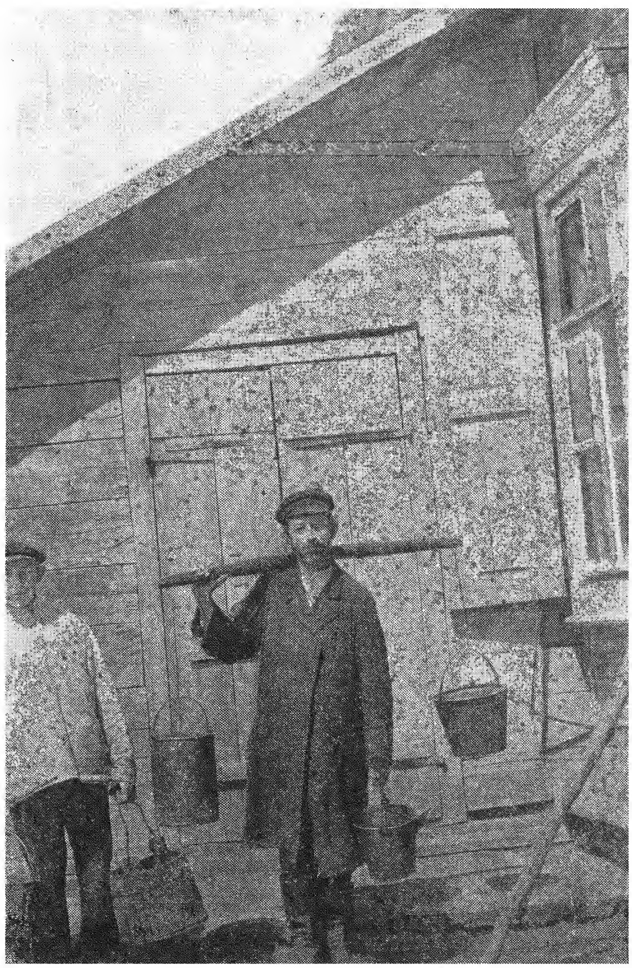
אהב להתלוצץ, אמרותיו שנונות, והיה חביב על הבריות שנהנו וצחקו ממהתלותיו.

חי בעוני ובמצוקה אך השתתף במפעלי צדקה וחסד שקיימו הרב וגבאי בית־הכנסת.

(אבר חפץ)

ר' יוסף שואב המים

בין טיפוסי העיירה המובהקים היה ר' יוסל שואב־המים. עם הנץ החמה היה נחפז לבית־המדרש ומתעטף בטלית ותפילין, אעפ״י שלא ידע להתפלל, מלבד אמירת הברכות; כל היום נראה אץ למלאכתו, זמנו מוגבל, רוב נשי העיירה מצפות ומחכות למים, ומלאכתו נעשית בחריצות. הוא ידע היכן יש להקדים והיכן אפשר

יוסף שואב המים ובנו יעקב'לע

לאחר, איפה להרבות ואיפה להמעיט, ולא השכר הגדול קבע, העשיר לא זכה ליחס מיוחד בעד כספו.

הוא ידע להיות שליט במלאכתו, ומבקר עד ערב נראה ברחובות העירה נושא את האסל על כתפיו המעו־קמות מרוב שנים ומסחיבת המשא, פוסע במגפיו הגבוהי׳ם ומדבר לעצמו, כי עם אחרים שנא לדבר, ולא עוד שהילדים אהבו לקנטרו בדברים, ולא נענה.

עם רדת היום היה גורר את רגליו הכבדות עד לביתו הרעוע ברחוב „החולות". אשתו בלה ובנו יעקב היו עוזרים על ידו בגבית החובות, אסוף החלות לשבת וכו׳.

איש תם וישר היה יוסף שואב המים; פעם נתבקש ע״י בעלת־בית להביא מים, יותר מן הכמות הרגילה, והובטח לו להוסיף על התשלום.

— לא! — השיב — אתי לא תעשי עסקים, אני אינני סוחר ולא תסובבי את ראשי. לא תתני לי פחות ולא יותר, ואשר למים אביא כמה שצריך.

(ז. שקלאר)

בין החורבות
(מבית לבית)

1. רחוב שקולנה

אחרי נסיעה של ימים על גבי קטר־רכבת, הגעתי מפויח ושחור ככושי, ללחווא. ירדתי בתחנה ושקט אפף אותי. התחנה היתה ריקה, הבנינים הרוסים; לא פגש אותי איש, לא רצו אחרי בעלי־העגלות ר' שמואל מורבצ׳יק או יהודה־ליב טופציק, ולא רבו ביניהם למי שייך הנוסע, לא היה שום רעש והמולה.

נשען על מקלי התחלתי לפסוע לאט בדרך אל עירתי, לבי מר ודואב.

ברחוב ליובצין, המוביל מן התחנה אל מרכז העירה, מהלך של 2 ק״מ, פגשתי אכרים ובניהם, הנוסעים לאט בעגלותיהם, בשקט ושלווה, כאילו דבר לא היה ולא קרה.

רגלי היתה פצועה, ומפעם לפעם נשארתי לנוח בדרך. עברתי על בתי היהודים שדיירים חדשים גרים בהם, עמדתי ליד בית קרובי חיים וחנה וינר וילדיהם: יוסף, יעקב, צפורה ובתיה. הבית היה ריק, חלונותיו ודלתותיו הוצאו, וקרשים על הפתחים. מביתם של דב ומשה זאב רומנובסקי, שהיה הרוס ושרוף, ראיתי את מרכז העיר, השוק, על בניניו ההרוסים, שצמחי־בר גדלו בו.

כ־70 בתים נשרפו בפרוץ המרד, כל בניני הגיטו והבתים מסביבו, בנין ביה״ס החדש, תחנת־החלב, טחנות הקמח והמנסרה, תחנת הנפט והבנזין — פוצצו ע״י פרטיזנים.

בניני־העץ עם גגות־הקש או בניני האבן והגינות, ספסלי־העץ, מקום המנוחה בערבי־שבתות וחגים, הבתים אשר תססה בהם רוח חיים של שמחה ואושר, שקט ושלווה, האוצר הגנוז אשר לא ידענוהו להוקירו — כל אלה לא ראיתי עוד.

פניתי לרחוב בו נולדתי וגודלתי. מכל בניני־העץ לא נשאר זכר, רק שביל צר מוביל אל הגשרים, בו עוברים האיכרים אל הכנסיה. פסעתי לאט, שבור ורצוץ, ובלבי עלו זכרונות מדי עברי בין החרבות, מבית לבית:

1. **דב ואשקה כץ —**
אשקה, אם מסורה ואשת חיל, וילדיה אליעזר והדסה. עלה בידו של דב להנצל מן הידים הטמאות והרצחניות ולברוח אל היערות. נלחם בשורות הפר־טיזנים ואחרי השחרור רצה להעפיל ארצה ולא זכה, ועל אדמת גרמניה הטמאה נפטר בחליו.

2. **גרשון ורבקה שקלר**
בית הורינו. עמדתי על הריסותיו, כולי רועד והמום.
בית רחב־ידים בו גרו אנשי עמל, שעבדו כל חייהם לפרנסתם. אבי ז״ל, יהודי ירא שמים טוב־לב ונפש עדינה. גבאי בית־הכנסת של המתנגדים, גבאי חברא־קדישא וחברת תהילים, שידו היתה פתוחה לקרנות ציוניות ולצדקה. אמנו רבקה ז״ל, אשה שקטה צנועה וישרה, נותנת בסתר עזרה לנצרכים שידם לא השיגה. שמה הלך לפניה כשם־לואי לאבינו, גרשון ריבה׳ס. ביתנו, בית ציוני פתוח לנוער ושוקק חיים, אחיותי צ׳רנה, אסתר ומרים, אחי זלמן ויעקב היו מאספים את הנוער בערבים לשיחות ויכוחים ושירי־ציון, בביתנו גרו משפחת פליטים מוארשה.

3. מריאן ובתיה קלסון ואחותם פלה —
בעלי השכלה גבוהה, טובי־לב, אנשי חכמה ודעת, שהתמזגו אתנו למשפחה אחת. מפיהם שמענו על הזוועות והצרות שראו בוארשה בזמן הכיבוש הנאצי, עד שעלה בידיהם להמלט מן הגיהנום.

4. יעקב ורבקה אשמן —
שכננו ר׳ יעקב היה יהודי מצניע לכת, ישר ועניו, ורבקה אשתו העדינה היתה מפורסמת בסדרי־ביתה, והשכנים התברכו בילדיהם „שיהיו עקרות־בית כרבקה שיינקעס". ילדיהם אלקע ומאיר־קופל, הוא היה שמח ומלא־מרץ וידו מושטה לעזרה לכל. בזמן מלחמת פולין וגרמניה השתתף בקרבות, נפל בשבי ברח וחזר הביתה. עם פלישת הנאצים בשנת 1941 גויס לצבא האדום, ומאז הוא נעדר.

5. זלמן וחוה חפץ —
בית ציוני מסורתי, וילדיהם לתפארת ולתהילה.

נגשתי עד הגשר הראשון, רק קרשים אחדים היו מונחים לעבור בהם. ואלו הבתים מימין לגשר:

6. ישראל וחינה ליכטשטין —
ר׳ ישראל עסק בסנדלרות, פעיל באגוד המקצועי וחבר הועד של קופת גמ"ח.

7. איטקה מלציקוביץ —
ובנה משה ומשפחתו, וויחנה פלוטניצקי ובתה אסתר־חיה שהיתה פעילה בתנועת „השומר הצעיר" ואחותם ציפורה אשת אליהו אהרן גולדמן וילדיה.

8. שמואל וצפורה חפץ —
חבר פעיל בהסתדרות הציונית וגבאי בחברא־קדישא.

9. שמואל ובריינה גייקר —
אנשי עמל שלא חסכו מאמצים לחינוך ילדיהם. בנם נחמיה היה עו"ד ואשר (מלצ׳יק) למד באוניברסיטה בווארשה.

10. משה והניה לאה פינברג —
בית יהודי מפורסם בעיר.

11. אהרן ושרה רטנר —
עסקן, ב"כ הצה"ר בקרנות קק"ל וקרן־היסוד, יו"ר הצה"ר וועד קרן תל־חי.

12. שיינדל רטנר —
רבת־פעלים, נבונה וחכמה, וידועה לשם.

13. זלטה סלוצקי, לבית חיניץ —
שמרבית משפחתה עלתה ארצה. נשארה עם ילדיה סוניה ופייבל.

14. בן־ציון וחנה ליכטשטין —
ביתם עמד בתוך גן עצי־פרי, בעל נפחיה ששקקה אכרים מן הסביבה. היה אמן במלאכת־הנפחות. בנו בכורו אליהו־אהרן השתתף במלחמת פולין־גרמניה, ומאז נעדר.

15. שמחה ופייגה זלצר —
בחורף היו גרים בלודז׳ ובקיץ היו מגיעים לנופש.

16. חנה ליכטשטין־ליטוינסקי —
עסקנית־צבור, חברה בועדות ק.ק.ל. וקרן־היסוד שחקנית על במת החוג הדראמטי.

17. משה דוד ואלטה כץ —
בית גדול ויפה שנבנה לשם בית־ספר, בו אולם לקולנוע. ביה"ס „תרבות" התקיים בו כמה שנים. ר׳ משה־דוד, יהודי שקט וצנוע, עבד קשה ועסק בסחר בהמות, כל ימות השבוע היה בכפרים, ורק ביום ששי היה מגיע הביתה. אלטה הצנועה והשקטה היתה ידועה בישרה ובחכמתה ובנדיבות־לבה. הרבה סבל וכוח השקיעו ההורים בחינוך נח׳קה בנם יחידם שהצטיין בלימודיו בביה"ס העברי „יבנה", בגימנסיה בפינסק. חבר „ועד־התלמידים" בבה"ס הרוסי, עזר הרבה לחבריו בלימודיהם.

18. אליעזר ורייזל חפץ —
מדריך מצוין בעבודת־הנגרות, אמן במלאכתו, חבר הועד של האיגוד המקצועי.

19. אריה־ליב ואסתר מורבציק —
סוחרים, גדלו את ילדיהם ברוח יהודית. בתם לאה, אשת צבי קנטרוביץ, היתה מיילדת בבית־יולדות בווארשה.

20. אברהם זרצקי —
התפרנס בעבודות נפחות בכפרים סינקביץ ומוקרובה. בשנותיו האחרונות עבר ללחווא. קנה לו שם כבעל־תפילה מצויין בהתפללו בימים הנוראים בבית־הכנסת הקר.

21. זליג ורחל אשמן —
רוכל, עמל ועבד קשות. חבר חברת־קדישא.

22. יוסף ומרים קנטור —
מקצועו — פחח. בעל השכלה.

23. זאב ושרה מלציקוביץ —
חרד ומסור לעניני ביהכ"נ. יד ימינו של הרב ר׳ יצחק ברקוביץ זצ"ל. עניו בהליכותיו וגדול במעשיו.

24. **שלמה ורחל ליכטשטין —**
גבאי חברא־קדישא ובעל־תפילה שקולו ערב. במקצועו — חייט, נפטר בעודו צעיר, והשאיר את אשתו רחל עם חמשה ילדים, שעול פרנסתם נפל עליה.

25. **דב ומאשה סלוצקי —**
בעל חנות מכלת. איש ישר ומצניע לכת.

26. **שלמה־נחום וחנה־בשה מורבציק —**
זקוף־קומה, קפדן במעשיו וישר בהליכותיו, חרד ונאמן לדתו ולעמו. חנה־בשה היתה עוזרת לחולים ומופיעה כגואל בזמן מחלה. שניהם עמלו קשות למען חינוך ילדיהם. בנו בכורם, קופל, למד בישיבה והוסמך כשו"ב בעיר ניסוויז'. בנם צבי היה חבר הנהגת הקן של „הנוער הציוני" ופעיל בקרנות. השתתף במלחמת פולין־גרמניה. אשתו — ליבה בת גצל פינחסוביץ, בפרוץ המלחמה בשנת 1941 גוייס לצבא האדום, ומאז נעדר.

27. **נחמה זייציק —**
מכפר סינקיביץ ו־3 ילדיה: זבולון, טייבל וצבי. התפרנסה בתור כובסת וכעוזרת־בית.

28. **אליעזר נוימן —**
חייט, איש תמים ושומר מצוות, חבר חברא־קדישא ותהילים. בביתו גרה בתו ובעלה.

29. **אליעזר ורבקה חפץ —**
חבר פעיל ב„החלוץ" וחבר־הועד של האגוד המקצועי.

30. **אליעזר בר 'עובדיה אשמן —**
שקט ועניו. נשאר אלמן עם שלשה ילדים. התפרנס במסחר והיה מסיע נוסעים לאנית־הקיטור, מהלך 9 ק"מ לנהר הפריפיט, חבר חברת־קדישא חומש ותהילים.

בודד וגלמוד עמדתי ברחוב כשהרס וחורבן זרועים מסביבי ובלבי זכרונות על ילדותי, על חיי הנוער שנגוזו וחלפו כחלום. לבי היה כאבן ודמעה לא זלגה מעיני, רק שפתי דובבו: יתגדל ויתקדש שמיה רבא.

(ה. שקלאר)

2. ככר השוק

בין מאות הבורחים מן הגיטו היו מרבית בני משפחתנו: אבי ר' זלמן, אחי משה לייב, אחותי פנינה, אחי יהודה ואני. אמי ואחותי רבקה נפלו בגיטו ואחי אשר נפל בעת המרד, אחרי שהצליח לפרק גרמני מנשקו ולירות בו. נפגשתי עם אחי משה־לייב והיינו יחד בגדוד פרטיזנים. את אבי הסגירו לידי הגרמנים תושבי הסביבה, אתם עמד בקשרי־מסחר במשך שנים רבות. אחותי פנינה נורתה ע"י שוטרים בסביבות לחווא, ואת אחי יהודה ראו שוכב פצוע מתבוסס בדמו בחצרו של ר' אלחנן כלו. משענתי היחידה היה אחי משה־לייב שהיה אחד הפרטיזנים האמיצים ונפל מות גבורים בקרב נגד המרצחים. השחרור בא אחרי שנות תלאות ויסורים ובבואי ללחווא עמדתי מול המציאות המרה והעגומה: נשארתי גלמודה, בודדה, ללא משפחה, קורת־גג ורצון לחיים. באותה דרך בה ברחתי מן הגיטו האחוז להבות נכנסתי העירה.

רוב הבתים נשרפו כליל, הכל דומם. מגרש ריק גדול מכוסה עיי־חרבות היה במקום ככר־השוק, שהיה פעם מקום המפגש בשעות שאחרי העבודה ובחגים.

עמדתי בככר־השוק ולפני עלו זכרונות מימים שעברו, בהם שקקו כאן חיים יהודים. במחשבותי עברתי מבית לבית, וממשפחה למשפחה שהיו ואינם עוד. פה עמד בנין־אבן של קומותים, בבית זה היה הדואר, בית־המרקחת העירוני, ושורת חנויות, בזמן הכיבוש היתה גם המשטרה בבנין, אחרי שבעליו גורשו לגיטו.

1. **יצחק חפץ —**
מקצועו אקספדיציה בתחנת הרכבת. בעל־בית מכובד, ציוני מסור ונאמן חבר ועדות הקרנות הלאומיות וחבר בחוג הדרמטי. בביתו גרה בתו לולה ובעלה א. גוזנפוד. בנו, שלמה, הצליח לברוח, לחם בגדודי הפרטיזנים ונעדר בחזית ווארשה.

2. **אריה חפץ —**
פרנסתו — אקספדיציה. יהודי משכיל ויודע־ספר. בעיירה כינוהו „אינשטיין". אשתו חנה עדינת־הנפש והמשכילה, נפטרה בדמי חייה. בנם, שלמה, לחם בשורות הצבא הפולני, ומאז 1944 נעדר. בתם פניה, עלתה לארץ.

3. **יעקב רבינוביץ —**
בעל חנות־מכלת, אמיד, מחסידי סטולין הנלהבים והמסורים. ביתו פתוח לכל דורש סעד ועזרה. נפטר ביום שהמרצחים באו לחסל את הגיטו.

4. **גרשון רבינוביץ —**
מחשובי העסקנים הצבוריים בתנועה הציונית, חבר ועדות קק"ל וקרן־היסוד.

5. **שמואל־בר רבינוביץ —**
מעסקני המפלגה הרביזיוניסטית. היה מנהל ביה"ס „תרבות".

6. דוד קרבציק —
אשתו רחל וילדיה, ואחיות אשתו דינה ואסנת, ברחו מן הגיטו והוסגרו לגרמנים ע״י תושבי כפר לחובקה שגדלו בו. דוד הצליח לברוח ולהצטרף לגדודי הפרטיזנים, נמצא בגרמניה.

7. אבא פוגוסטקי —
משכיל וציוני פעיל, חבר ועדות הקרנות הציו־ניות. הצליח לברוח מן הגיטו ובחצרה של לאה בת הרב גורה על־ידי הצורר גרצ׳קו שהתגורר בביתם של משה זאב ודב רומנובסקי. אשתו פריידל, היתה עקרת־בית למופת; ילדיה שחיו זמן רב בלודז׳ ונתפסו להשקפות שמאליות קיצוניות נכנעו לרצונה ושמרו על המסורת, שלא לפגוע בריגשותיה. היתה ידועה כעסקנית שפעלה רבות ב„מתן בסתר״. נשארו בחיים ילדיהם: אהרן, פייבל, מרל, אשר ושרה, שעברו לרוסיה עם הצבא האדום.

8. מנדל מורבציק —
מחשובי העסקנים. גבאי של ביהכנ״ס הקר, חברא־קדישא וכו׳. בעל־מאפיה. ע״י ביתו גרו בניו טוביה וצבי ובתו שרה־יהודית פורטנוי ובתה פנינה ליכטנ־ברג. ממשפחתם הענפה נשארו בחיים: בנו דוד, שעלה ארצה בשנות השלושים, א. פורטנוי שהיה ברוסיה ויצחק ליכטנברג שניצל מן הגיטו, לחם בין הפרטי־זנים בגבורה ובאומץ־לב, ונשאר בפולניה.

9. טודרוס ברקוביץ —
עסק במלאכת הרצענות, איש־עמל וישר־לב. ילדיו השתייכו לתנועת „הנוער הציוני״, בתו מאשה נישאה ליעקב בן אהרן שניידמן והתגוררו בביתם.

10. אהרן אשמן —
אדם ישר וצנוע, תלמיד־חכם שחי בדוחק ועסק בעבודת הנגרות. אחרי העבודה הקשה היה מתפנה לתלמוד תורה. היה מוציא כספו לרכישת ספרים. חינך את בניו ברוח המסורת, היה קנאי בעניני דת ואוהב בריות. קיים מצוות הכנסת אורחים, וכשהיה רואה אורח ישן על ספסל ביהכ״נ היה מעירו ואומר: „מה לך נרדם על הספסל? לך אל אהרן הנגר, שם תוכל לישון״. והאיש היה הולך אל ביתו ואשתו הצדקת שהיתה מקבלת כל אדם בסבר פנים יפות היתה דואגת לכלכלתו.

11. אליהו שכטמן —
התעסק במסחר אריגים, בזמן המרד הצליח לברוח מן הגיטו ונפל שדוד על גדות הפריפט.

12. האחים דב וישראל ברודוצקי —
עסקו במסחר עורות ופטריות יבשות, שהיי בשווקים בווארשה. בביתם היה גם ביח״ר היחידי לאפית־מצות. מפורים עד פסח עבדו בו בשלש משמרות, כדי לספק את המצות לחג. באותה סביבה התגוררו גם משפחת אסתר חפץ ובנותיה ומלניק יוסף ומשפחתו.

13. שלמה־זלמן מורבציק —
בעל האכסניה הגדולה בעירה. בזמן הכבוש הנאצי היתה בביתו מפקדת הוורמאכט, ומכאן יצאו כל הגזרות על יהודי העיירה.
בנו נחום ברח מן הגיטו ונהרג ע״י הפרטיזנים.

14. שמרל חפץ —
ישר ועניו. בימות השבוע עבד בכפר ולשבת היה חוזר הביתה. בנו בכורו אשר ניצל בשעת המרד, וניספה בידי הפרטיזנים.

15. משפחת רדזיבוילובסקי —
בעל בית־המרקחת היחיד בעיירה.

16. גרשון בר׳ משה רבינוביץ —
תלמיד־חכם ופיקח, מחסידי סטולין, ציוני נלהב ועסקן צבורי, חבר ועדות הקרנות. הוריש מחצית הונו לקק״ל ומחציתו לבת־אחותו מניה, שאמצה וגידלה בביתו.

17. יצחק יהודה בוקצין —
המורה הדגול, שעל בירכיו חונכו מאות תלמידים לאהבת המולדת והעם.

18. זאב ופרל רוחצין —
בית ע״י הנהר, אנשים שקטים וטובים. פרל התאלמנה, בנה יצחק היה מפקד המרד, ואברהם גויס לצבא־האדום ומאז נעדר.

19. יהושע ליכטשטיין (דער וויטשינער) —
תלמיד־חכם ויודע ספר, עניו וישר במעשיו והליכותיו, קנאי וגם צנוע, שליח־צבור בבית־הכנסת.

20. יהודה מורבציק —
בעל אכסניה. איש שקט, בנו מאיר, מפעילי התנועה הציונית והנוער, מרכז ועד קק״ל וקרן־היסוד.

21. שמואל לוין —
בית ציוני, 2 מבנותיו היגרו לאמריקה ו־2 עלו לארץ.

22. יעקב לוין —
בעל חנות מכלת. אשתו גולדה היתה חכמה ובעלת־השכלה. בנם יהודה חבר תנועת הנוער הציוני, מטובי התלמידים בבית־הספר „יבנה״ למד נגרות בבית־ספר מקצועי של „אורט״. בזמן המרד היה בין המורדים.

23. שמואל רבינוביץ —
אדוק ולמדן, בעל חנות מכלת. ידו פתוחה לתת תרומה ונדבה. בנותיו לאה ואסתר חברות פעילות בתנועת הנוער הציוני בעיירה.

24. **שלמה מרדכי מורבציק —**
ובנו יוסף מורבצ׳יק — מקצועם סוחרי דגים. אנשים טובים וציונים נלהבים. ר׳ שלמה מרדכי היה מעסקני בית־הכנסת וחברות תהילים וחומש.

25. **מוניס ברודר —**
בעל חנות סיטונאית של קמח וסוכר. עסקן צבורי.

26. **שלום רומנובסקי —**
בעל חנות למנפקטורה, נדבן, גבאי ובעל־תוקע בבית־המדרש.

27. **ליפה מורבציק —**
תלמיד־חכם ומשכיל ובעל אמרות שנונות, היה משעשע בהן את הקהל בשמחת־תורה. בנו יעקב, היה מפקד קן־בית״ר בעירה. מכל משפחתו ניצלה בתו איטקה.

28. **שלמה מורבציק —**
בעל טחנת־קמח, עבד קשה כדי שיוכל לחנך את ילדיו בבתי־ספר תיכוניים. בתו, אניה יפת־התואר, חניכת „הנוער הציוני" נפלה בזמן המרד. נשארו בחיים: שושנה, חיסיה ויעקב שעלו לארץ.

29. **האחים חפץ —**
והתפרנסו בכבוד. המשפחה מנתה ארבעה אחים ושתי אחיות. אנשים ישרים ושקטים.

30. **אברהם וינר —**
אדוק וחסיד נלהב.

31. **משה רוז׳בסקי —**
בעל חנות סיטונית לקמח וסוכר. חכם ופיקח. נדבן ביד רחבה, יו״ר ההסתדרות הציונית וקרן־היסוד. בתו סוניה, ניצלה וגרה ברוסיה, בנו אפרים עלה לארץ (חבר קבוץ גבת).

(חיה חפץ־בוימן)

3. רחוב מלינובה

32. **זליג דולגופיאטי —**
מקצועו סנדלר, יהודי שקט ועמל. בניו ובנותיו השתייכו לתנועת „השומר הצעיר" והנוער הציוני. בזמן הגיטו גרו בביתו בתו רבקה וילדיה, אשת ברוך יולביץ, ואשת בנו שלמה, שולמית וילדיה. בנם הצעיר בן־ציון שלחם בשורות הפרטיזנים ובצבא־האדום נמצא ברוסיה, ובנו שלמה עלה לארץ.

33. **יצחק דולגופיאטי —**
עסק במסחר־זעיר עם אכרי הסביבה. בביתו היה הקן של תנועת „הנוער הציוני". בניו אָשר ודב גויסו לצבא־האדום והם נעדרים. בנו פסח למד בישיבה. בתו אסתר — עלתה לארץ.

34. **אלתר מיכאל־אליהו דולגופיאטי —**
נקי כפיים ובר לבב. באשמורת הבוקר היה יוצא לכפרי הסביבה לחפש פרנסה וחוזר עם חשכה. התפרנס בדוחק. אשתו בלומה, אמא טובה ואשה נפלאה, שכל חייה נשאה עם בעלה בעול הפרנסה. קיימה מצוות „מתן־בסתר" וקיבלה בסבר־פנים־יפות כל עובר־אורח שנקלע לאכסניתה. בנם, משה יעקב, גלחם בשורות הפרטיזנים. היה חייל אמיץ ללא־חת ונפל בפעולתו. ילדיהם רבקה וחיים־אשר עלו לארץ.

35. **משה־יעקב ופשה רימר —**
אנשים טובים וחביבים. הם גידלו שיחי־הדסים ובסוכות בא הרב ויהודים אדוקים לקחת מהם לאגודת־לולב. בביתם גדלה בת־אחותו אשקע, שנתיתמה בקטנותה, ולמדה את מקצוע התפירה.

36. **ישראל כץ —**
מלומד ופיקח קנאי בעניני־דת. אומן במקצוע הנפחות. בנו אברהם למד בישיבה ועלה לארץ. בתו סימה ברחה מן הגיטו ונהרגה ע״י הגרמנים.

37. **אפרים כץ —**
סייד במקצעו. שקט וישר. במשפחתו — שלשה ילדים.

38. **אליעזר ליכטשטיין —**
נפח, אמן במלאכתו, ישר ועניו.

39. **מאיר ליכטשטיין —**
חבר פעיל ב„החלוץ" הכלל־ציוני ובמכבי־אש מתנדבים. גויס לצבא האדום בפרוץ המלחמה ומאז — נעדר. בביתם גרו משפחות פליטים מפולין: ליס וקורן מאוסטרוב־מזוביצק.

40. **סנדר וצפורה קיטאי —**
(בת ראובן ליכטנשטיין) בעל מכלת קטנה, שהתפרנס ממנה בדוחק. מומחה לתעשית גבינה הולנדית. בזמן הכבוש עבד בבנין־הגשר על הנהר סמירץ׳, ידע להתהלך עם מנהלי־העבודה הרוסים ולהסדיר תנאי־עבודה נוחים לפועלים, שיוכלו „להגניב" מצרכי אוכל לגיטו. בזמן המרד סירב לעזוב את אשתו וילדיו, והלך למות יחד אתם.

41. **יוסף קרבציק —**
איש ישר ושקט, התפרנס מיגיע כפיו. היתה לו „חזקה" להוביל את העולים ארצה עד תחנת־הרכבת, מבלי לקבל תשלום. בשה־מרים אשתו היתה לו לעזר בפרנסתו, וביום המרד התאבדה בקפצה לנהר. ילדיהם, סימה ושמעון, שהיו בגדודי הפרטיזנים ניצלו והם בארץ. דב ומאיר נמצאים ברוסיה.

.42 משה נוימן —
נגר וזגג. בניו: צבי ואריה, פועלים שקטים.

.43 משה וחנן מורבניק ומשפחותיהם —
עסקו במסחר־דגים. שקטים ומצניעי־לכת.

.44 זאב וחוה רימר —
רצען־נודד במשקי הפריצים ובעלי־האחוזות. ילדיהם השתייכו לתנועות־נוער. בנם חיים לחם בשורות הפרטיזנים, חייל אמיץ־לב המוכן לכל פקודה. בן אחר, יוסף, היה בצבא האדום. שניהם עלו לארץ.

.45 משה ורחל לוין —
בית ציוני מובהק. ר' משה, מחסידי סטולין היה יהודי אדוק ושומר מצוות; אשתו, רחל, אשה פקחית ונדיבת לב.

.46 יצחק רימר ומשפחתו —
בנאי, בנותיו עבדו כתופרות והשתיכו לתנועות־נוער ציוניות.

.47 יעקב רימר —
רצען, אדם ישר, שקט ועניו. בנו חיים היה בעל־כשרונות ומת בדמי־ימיו במחלתו; בתו מרים (מאשה) חניכה ופעילה בתנועות־הנוער הציוני, עברה הכשרה והתכוננה לעלות ארצה.

.48 אייזיק קירז'נר —
סנדלר במקצועו. אדוק, מצניע לכת ואהוב על הבריות.

.49 מנדל קירז'נר —
כאחיו — אדוק וקנאי, בעל־תפילה ועוסק בצרכי־ציבור. את בניו חניך ברוח התורה. בנו דב למד בישיבת לונינץ והיה מטובי תלמידיה. כל המשפחה נספתה בגיטו פינסק.

.50 ברכה רימר ופשה־חיה קירז'נר —
נשים צדקניות שכל חייהן היו קודש לעזרה וצדקה לעניים. הכנסת־כלה וביקור־חולים. גם בימי שלג וגשם לא עייפו ולא נחו ובשארית כוחן הלכו מבית לבית כדי לאסוף אוכל ובגדים לעניים.

.51 ליפה וצ'רנה גוזביץ —
אנשים ישרי לב המוכנים לעזור במיטב יכולתם לזולת, ציונים מסורים בלב ונפש. התפרנסו מחנות המכלת בכפר ליובאן ואחר־כך בעיירה. ליפה היה מפעילי גדוד מכבי־האש המתנדבים וממפקדיו.

.52 ויטיה גוזביץ וילדיה —
בעלי חנות מכלת, כלי ברזל וכלי מטבח. התפרנסו בכבוד. אשה משכילה ואדוקה. בשבתות ובחגים היו הנשים בביהכ"נ משתדלות לעמוד לידה או בקרבתה כדי להתמצא במהלך התפילה. בזמן הכיבוש היתה בגיטו עם כלתה רוזה מבית גצל מבריסק, אשת דב. בנה יהודה היה מפעילי המחתרת בגיטו ובין המורדים.

נשארו בחיים שני בנים: דב, שגוייס לצבא האדום וקלמן שנלחם בשורות הפרטיזנים ובצבא האדום.

.53 זלמן גורביץ —
כינוהו „זלמן דער פילשטשיק", צנוע ואדיק. התפרנס מיגיע כפיו. תפר בגדים, בעיקר אדרות פרווה לאכרי הסביבה.

.54 לייבל פרידלנד —
פחח. עמל קשות להוצאת מחיתו ופרנסת משפחתו.

.55 אסתר פלדמן —
אשה אדוקה ובעלת־הבית ששמה הלך לפניה: בשנים האחרונות נישאה לאברהם בר ניסנבוים זצ"ל וחיה חיים שקטים וטובים. ר' אברהם בר היה תלמיד־חכם צדיק וירא שמים, מל"ו הנס־תרים. התפרנס ממכירת גזוז וגלידה, רוב הפדיון היה בשבת ושלמו ביום ראשון או במשך השבוע. נפטר לפני בוא הפרענות.

.56 יהודה זיסל דומניץ —
גר בסימטה לפני גשר ליובצקי ע"י הנהר. נתאלמן מאשתו, בתו היחידה ובעלה מתו והוא גידל לעת זקנה את שתי הילדות רבקה ומאשה. סנדלר איש אדוק ונשא סיבלו בשקט.

(רבקה אלברט)

4. רחוב ליובאצין

.1 פסיה שוסטרמן —
אשה משכילה ובעלת־מרץ. שלחה את בנה יצחק ובתה חסיה לארץ ישראל בעודם בגיל רך, בתקוה שתוכל לעלות ולהצטרף אליהם. בעלה, גרשון, ניצל מן הגיטו יחד עם בניו יעקב ואברהם.

.2 עובדיה יולביץ —
שומר־מסורת אדוק. התפרנס תמיד מיגיע כפיו. לעת זקנתו היה שומר בית־הכנסת הקר.

.3 מאיר־דב יולביץ —
מפעילי תנועת א"י העובדת. סנדלר, חבר פעיל באיגוד המקצועי. נאסר ע"י הנאצים ומאז נעלמו עקבותיו. אשתו חוה נספתה בגיטו. בתו רייזל ניצלה מן הגיטו והיתה בפלוגות הפרטיזנים. בניו ברוך ושלמה ובתו שרה־גיטל נשארו ברוסיה.

.4 זליג חפץ —
יהודי שקט וצנוע, נודד בכפרים ומתפרנס בדוחק. בנו בכורו, אליעזר, היה מטובי המשכילים. מזכיר האיגוד המקצועי, חבר ועד קופת־גמ"ח, מעסקני פועלי־ציון. בנו ראובן היה בין הפרטיזנים ביחידת „חרפקי" במחוז גלוסק. בתו גיטל ובעלה, ובנו שלום נשארו ברוסיה.

5. **יהודה חפץ** —
התעסק במסחר זעיר. מחברי חברת חומש ותהילים. אשתו פסיה־לאה אשה צדקנית ועסקנית ציבורית.

6. **נתן חפץ**
מחסידי סטולין המובהקים, איש תם וישר, בעל־אטליז.

7. **מרדכי שניידמן** —
עמל קשות בפרנסת משפחתו המטופלת בילדים. כל השבוע נדד בכפרים ועסק ברוכלות.

8. **שמואל קירזנר** —
בעל הדרת־פנים, שומר־מסורת, נפח, היה אמן ב־מלאכתו.

9. **דוד קירזנר** —
בעל־עגלה. בנו בכורו, חיים, ברח מן הגיטו וניספה בביצות הפריפיט; ובנו יצחק, בן 5, ניצל מן הגיטו ונשאר ברוסיה. בביתו התגוררה אחותו רחל סטבסקי ובעלה וילדיהם.

10. **יעקב גלוזמן** —
חייט, פעיל באגוד המקצועי, חבר ועד קופת־גמ"ח וחברה־קדישא. בתו סוניה ניצלה ונשארה ברוסיה.

11. **אליהו שולמן** —
עסק במסחר זעיר. שומר־מסורת. ילדיו חונכו בתנועות־הנוער. בתו רחל היתה בהכשרה ועלתה ארצה; בנו אברהם, מחברי „החלוץ" גויס לצבא הפולני, נפל בש־בי ומאז נעדר; בנו אליעזר היה בין המורדים בגיטו. מכל המשפחה ניצלה בתם מרים.

12. **יצחק מורבציק** —
בעל־עגלה, למרות גילו המופלג עבד ועמל והוציא את לחמו ולא הצטרך לבריות. ילדיו קבלו חינוך מסורתי והגרו לאמריקה. בביתו גרה משפחת בתו. פיגל. בעלה יעקב יולביץ, ניצל מן הגיטו, היה בין הפרטיזנים ועלה לארץ.

13. **ישעיהו זלצמן** —
יהודי אדוק ויודע־ספר, מגבאי בית־הכנסת הקר, חבר בחברת חומש ותהלים וחברה־קדישא, עסק במסחר וקצבות.

14. **אליעזר שרתוק** —
עסק ברוכלות, איש שקט ופשוט, חבר פעיל ב„החלוץ".

15. **רחל פוגוסטקי** —
נתאלמנה ועמלה קשות לפרנס ולחנך את בנה יחידה, אלתר, שהיה מפעילי תנועת העבודה.

16. **שמואל כץ** —
בעל־עגלה טוב־מזג, שקט ושומר מסורת.

17. **ליבה ליפשיץ** —
בעלה אלתר נשאר ברוסיה; אחותה שרה ובנה התגו־ררה בביתם.

18. **אסתר חפץ** —
בעלה ישראל היה „סולטיס" (מוכתר) העירה. במותו הוטל עליה עול הפרנסה וחינוך ילדיה, בנה משה נשאר ברוסיה ובתה שרה עלתה לארץ.

19. **אהרון מיטוואך** —
מורה משכיל ולמדן, בקי בש"ס ופוסקים, היה לו „חדר" עסק גם באומנות־יד, ציור וכריכה. אשתו רבקה עש־תה רבות לעזור לנצרכים.

20. **פנחס פנחוסוביץ** —
מחסידי סטולין, מתנהג בהתלהבות ובדבקות. עם שחר היה מעורר את המתפללים לתהילים ולסליחות. עסק במלאכת הסנדלרות. בניו: בן־ציון וזליג עסקו בבנית־תנורים, היו פעילים בתנועת ארץ־ישראל העעובדת. בתו שרה היתה חברת הנוער הציוני.

בביתו התגוררה בתו חנה ובעלה פייביל שיפמן, משכיל ויודע ספר, עסק במלאכת עשית־חבלים.

21. **אליעזר ריבין** —
עסקן ציבורי רב־פעלים. ממייסדי הסניף לעזרת יתומים „ט א ז", ונציג „אורט". נציג לחווא בקהילה המחו־זית בלונינץ, חבר ועד האגוד המקצועי ובנק קופת־עם, עסק במלאכת החיטות. בנו שלמה ניצל מן הגי־טו ונפל בכפר סרדיבור בדרך למזרח. בנו זאב נשאר ברוסיה.

22. **אהרון שניידמן** —
משפחה מטופלת בילדים. האב ר' אהרן בעל־הזכיון לאטליז ממתפללי בית־המדרש הגדול, בבית היתה רוח ציונית־לאומית. הילדים היו פעילים ב„החלוץ" וב־נוער הציוני. בביתם התגוררה בתם רחל ובעלה דוד. מכל המשפחה הענפה לא נשאר אף אחד בחיים.

23. **דב רומנובסקי** —
משכיל ויודע־ספר, אדם חביב ומכובד, סוחר, אהב להתבדח ולבדח אחרים, פעיל בחברות ומוסדות. בתו לאה היתה בפלוגות הפרטיזנים ועלתה לארץ.

24. **מניה רומנובסקי** —
אשה חכמה ונבונה, ניספתה עם בתה הבכורה אסתר, בעלה משה־זאב ושתי בנותיה חדוה וגניה ניצלו מן הגיטו והיגרו לאמריקה.

25. **משה וולינסקי** —
איש משכיל ויודע ספר, ו„כתבא־רבא" למד מעצמו וידע שפות. התפרנס במסחר, ופנקסאות חנך ילדיו ברוח המסרת. בנו בכורו יוסף היה מטובי התלמידים בבית־הספר ועילוי בלימודים. חי בדחק אך פרנס גם את חמותו בתיה שוסטרמן וגיסתו מרים. פעיל ברוב מוס־דות העיר והיה מזכיר המועצה העירונית.

26. חיים וינר —
התפרנס מרוכלות. בניו: יוסף הבכיר היה למדן ותל־מיד־ישיבה, ויעקב בחור משכיל. הם גויסו לצבא האדום ומאז הם נעדרים.

27. מאיר־דוד קורובוצקה —
מותיקי חסידי־סטולין, יודע־תורה ומשכיל, סוחר, בנו־תיו שולמית וטייבל היו חברות בתנועת הנוער־הציוני.

28. אברהם קריקון —
אבי ר' אברהם היה יודע־ספר ומשכיל. דבורו בשקט ובנחת, עמל קשות לפרנסתו. נספה יחד עם משפחתו.

29. יעקב דולגופיאטי —
סנדלר. בעל־תפלה מצויין, עובר לפני התיבה בשבת ומנעים בתפלותיו.

30. אשר מוזיקאנט —
מנגן מופלא מארגן המקהלות, איש נבון ובעל־מרץ. בניו עלו ארצה; בתו היגרה, עם בעלה לקנדה. אשתו חוה אשה צנועה ועושה טובות לזקנים לסעד ועזרה.

31. הניה סלוצקי —
נתאלמנה והיתה צריכה לפרנס חמש ילדות פעוטות, שגדלה וחינכה. בתה ביילה ניצלה מן הגיטו עם בעלה סנדר שקלאר ובנם לייבל; איטקה היגרה לרוסיה. בנותיה חוה לאה ורחל ניספו בגיטו.

32. חיים פינחוסוביץ —
עסק במסחר ובדיג. איש נבון ובעל השכלה. מראשוני הקרבנות בהלקחו ע"י הגרמנים — נעלמו עקבותיו.

33. חסיה גיטלמן —
אשת משה־לייב השען, שנפטר בצעירותו. בנה הבכיר שמואל הגר לארגנטינה. היא עב שלשת ילדיה נספו.

34. יהודה סלוצקי —
תלמיד־חכם ומשכיל, מותיקי חסידי קארלין המכובדים עסק במסחר.

35. רחל ומניה חפץ —
נתיתמו בילדותם מאב ומאם, חונכו עי אחותן נח־מה. היו חברות פעילות בקן הנוער־הציוני. נחמה וילדיה באה מדוד־גורודוק ללחווא וניספו עם כל המשפחה.

36. ביילה קרבציק —
אשה טובת לב, בעלה קלמן ובנה משה ניצלו והיו בין הפרטיזנים היא וילדיה הקטנים ניספו.

37. צירל חפץ —
אחרי מות בעלה חנכה ופרנסה בעצמה את ילדית, ניספתה יחד עם בנה יונה. בנה חיים ניצל והיה בין הפרטיזנים ונשאר ברוסיה.

38 שלמה בוברוב —
שקט ומתון, חנווני, חובב סופרים ובקי בספריהם.. נספה עם אשתו וילדיו.

39. מרדכי ווסקוביניק —
תלמיד־חכם וירא־שמים, בנאי. חילק את זמנו מחצה לד' ומחצה לעבודה. בכל יום היה בא ולומד תורה בבית־הכנסת. בשמחת־תורה ובפורים היה משתתף בשמחת העיירה: בפורים היה מתחפש ורוקד ברחובות ומושך כל אחד לריקוד של מצוה. היה פעיל בחברות ובמיוחד בעזרת יתומים ונצרכים. כל ימיו בקש לע־לות לארץ־הקודש אך לא עלתה בידו, ונספה עם אשתו מרים וילדיו.

40. נחום טמקין —
משכיל ובר־אוריין, נושא ונותן באמונה, ומחנך ילדיו ברוח המסורת.

41. הרשל חפץ —
ציוני נלהב משכיל עסק באקספידיציה, בנו שמואל עלה ארצה, בעודו ילד.

42. משה חפץ —
משכיל, ומתענין בחידושי המדע, והטכניקה. חשמ־לאי מומחה צלם יחידי בעיר.

43. יהודה חפץ —
בעל־אכסניה, שהיתה מרכז ובית־ועד למשכילי העיי־רה אשתו בשה־לאה נהלה את עניני האכסניה והוא עסק באקספדיציה יחד עם אחיו. בנו אשר היה בין המורדים בגיטו.

(י. ז. קריקון)

5. רחוב קובלסקה

אחרי חמש שנות מלחמה ותלאות בחזית, כאשר התקדמתי עם יחידתי אל אדמת האויב, עברתי ערים ועיירות, ראיתי את ההרס והחורבן ואת אשר עוללו לנו. נפצעתי בקרב וב־1945 יצאתי מבית החולים, קבלתי חופשה ושמתי פעמי לעיירה, כשבלבי מנצנצת תקוה שנשאר זכר למשפחתי הענפה. אך את אשר יגורתי מצאתי. מסביבי הרס וחורבן, אין להכיר עוד את הבתים. בלב שבור ורצוץ ובעינים זולגות דמעות פסעתי באותו רחוב בו נולדתי וגודלתי.

1. משה שבורין —
בנאי במקצועו, היה יוצא אחרי תפילת־שחרית לעבודתו וקרדום על גבו.

2. **חוה גלינסון —**

בעלה ברוך מת בחליו ועול המשפחה ופרנסתה נפל עליה ואביה ר׳ משה, עזר לה בחינוך הילדים. בתה רבקה נישאה לזיסקינד קובלסקי פליט מהעיר קאליש בחור משכיל וטוב־לב; בנה מיכאל עבד בתור נגר, חניך הנוער הנוער־הציוני; בנה שמעון ניצל מן הגיטו, הצטרף לגדודי הפרטיזים ולחם ביחידת בומשקאב חטיבה 225 במחוז גלוסק. הצטיין בקרבות באומץ וגבורה יצא בשליחות ארגון גדודי פרטיזנים במערב פולין גויס לצבא־האדום ונשאר ברוסיה.

3. **צבי ורבקה שבורין —**

צבי ובניו — אהרן וזאב — ניצלו מן הגיטו. אהרן לחם עם הפרטיזנים ביחידת מיכאלובסקי, חטיבה 123, במחוז קאפאטקביץ. צבי וזאב — ביערות פולסיה. היגרו לאמריקה.

4. **אברהם ויוסף חפץ —**

ר׳ יוסף היה מורה ותיק לעברית ותנ״ך בבית־הספר „יבנה״. תלמיד־חכם וקפדן בלימודים. תלמידיו העריצוהו והתכוננו לשעוריו ברב ענין. בעל־קריאה ושליח־צבור בבית־המדרש הגדול. בנו חיים הצטיין בעוז־רוח בזמן המרד בגיטו, ובן הזקונים ירחמיאל לחם בין הפרטיזנים ובשורות הצבא האדום, ונשאר ברוסיה.

5. **עובדיה בן מאיר־דב אשמן —**

בית אבי, איש ישר ועניו, מתנהג באמונה וביראת הקדש. קנאי וקפדן במעשיו. עסק במסחר זעיר. בשעתו היגר לארגנטינה וללונדון, אבל מתוך געגועים למשפחתו חזר לביתו ולעיירתו. אמי היתה עקרת־בית נאמנה ואם מסורה. אחי ואחותי היו פעילים בתנועה הציונית, אחי אהרן היה חבר הנהגת הקן של „הנוער הציוני״ ובין מתכנני המרד בגיטו.

6. **צבי כץ —**

יהודי שקט ועמל, עסק במלאכת הנפחות.

7. **נחמן פיאלקוב, מלוניניץ —**

היה מראשוני קרבנות השואה עת נלקח ע״י הגרמנים כעסקן סוביטי ומאז נעדר.

8. **ליפמן בלובשטין —**

יהודי שקט התפרנס במלאכתו, סנדלר.

9. **רסל גינזבורג ובנה מרדכי —**

בחור, מטובי העיירה. חייט.

10. **פנחס ושיינדל צ׳רנומורץ —**

תלמיד־חכם ויודע־ספר, בעל הדרת־פנים. מחסידי סטולין הקנאים, שליח־צבור בבית־המדרש של החסידים.

11. **יצחק וינר —**

טוחן, שקט וצנוע. נפטר בצעירותו, בהשאירו אלמנה מטופלת בילדים. בניו צבי־אריה, אשר ומשה ובתו דינה היו חברים פעילים ומסורים בקן הנוער־הציוני. אריה גויס לצבא הפולני נפל בשבי ומאז נעדר. משה נהרג בדרך אל גדודי הפרטיזנים בכפר סרדיבור, ודינה נרצחה בכפר דומניביץ.

12. **זליג חיניץ ובניו —**

גבאי בית־המדרש הגדול, בעל־תפילה ועסקן רב־פעלים בחברות. בניו הירש־לייב ויעקב היו מארגני תנועת בית״ר והצה״ר. הירש־לייב היה מפקד בית״ר ויו״ר הצה״ר.

13. **שמשון חיניץ —**

עסקן צבורי, חבר ועדות ק.ק.ל. וקרן קופת גמ״ח. הרבה להושיט עזרה. הצליח להנצל מן הגיטו ונפל על גדות הפריפיט.

14. **אלחנן בן יהודה כץ —**

קצב וסוחר בבהמות. שקט וצנוע. ידע לשמור יחסי שכנות טובים ועזרה הדדית. אשתו בריינדל, בת ר׳ יעקב אשמן.

15. **מאיר ליכטשטיין —**

נפח, אמן במלאכתו, איש־עמל וחביב על הבריות. בנותיו שרה ורחל חברות בתנועת הנוער־הציוני.

16 **יעקב שולמן —**

עסק במסחר. ילדיו היו בתנועות הנוער. בתו חיה בת ה־16 היתה מסתננת מחוץ לתחומי הגיטו להביא מזון. זמן קצר לפני חיסול הגיטו נהרגה ע״י שוטרים עם קבוצת הילדים שהיו הקרבנות הראשונים בגטו. בתו שושנה נרצחה על הפריפט, ויהושע ואליעזר נרצחו בדם קר על ידי פרטיזנים רוסיים.

התקדמתי מעבר לנהר לקבר האחים לחלק כבוד אחרון לקרובים וידידים ומכרים שהיו ואינם עוד.

(י. אשמן)

6. רחוב דוד־הורודוק

ראיתי את לחווא בשחרורה, אחרי ראותי את עניה וחורבנה. מרה היתה אכזבתי וגדול הכאב בבואי אל העיירה והיא דוממה, שוממה וחרבה.

שרידי השוק, מרכז החיים בעיירה תחום הגיטו לשעבר, תלי תלים של חורבות נשארו מהם, זכר לחורבן הגיטו, זכר למרד.

רחוב דוד־הורודוק שומם וריק מאדם, ורק שלדי

הבתים, שנעקרו מהם חלונות ודלתות — נשארו כעֵ־דים לחיי אנשים שנדמו לעולמים.

אחד אחד נראו חורבות הבתים:

1. **אברהם פלדמן —**

בית קומותיים ראשון בעיירה. ר׳ אברהם הוגלה לסיביר בזמן השלטון הסוביטי ומאז נעלמו עקבותיו. ילדיו בתיה ומשה היו בהכשרה ועלו ארצה.

2. **בית־הרבנות —**

בו שכן הרה״ג ר׳ איציעלע זצ״ל ויורשי כס־הרבנות אחריו.

3. **ישעיהו ולאה שכטמן —**

סוחר סיטונאי, מחסידי סטולין, עסקן הדת. מפעילי בית־הספר „יבנה״.

בביתו התגורר אליהו שכטמן עסקן ציוני, ובזמן הכבוש — חבר „הועד היהודי״ (יודענראַט) שעשה הרבה לעזרת אחיו.

4. **גצל פנחסוביץ —**

אהוב על הבריות, מתבל דבריו בבדיחה ומליצה. בנו אהרן עסקן־פועלים נאמן, היגר לרוסיה ומאז נעדר. בנו חיים נלקח בין הראשונים ע״י הנאצים ומאז נעדר. בנותיו: אהובה, חנה וצפורה פעלו בתנועת הנוער־הציוני.

5. **בנימין צלנצוק —**

מוכתר ושתדלן. בביתו התגוררה משפ׳ אהרן מורבניק ממוקרובה. בעל חנות־מכלת. בתם סימה הצטינה בשירה ודקלום בביה״ס „יבנה״.

6. **הניה פנחסוביץ —**

לאחר מות בעלה נטלה על עצמה את עול גידול הבנים. ילדיה היו פעילים בתנועת „החלוץ״, פנינה ושמאי היו בהכשרה ועלו לארץ־ישראל. בתה צפורה היתה בועד לעזרת היתומים.

7. **חינקה כץ —**

בעלה מאפיה. בנה יחיאל גויס לצבא־האדום ולא חזר. בבית — בתה יוכבד ובעלה יחיאל גינזבורג, חייט, וחוניה מורבניק ומשפחתו שעסק במסחר זעיר.

8. **בנימין וצפורה זלמנוביץ —**

בביתם שוכן בית־הספר „יבנה״. ר׳ בנימין יהודי אדוק, מחסידי סטולין וציוני כאחד. בניו ובנותיו פעילי תנועות־נוער. ניצל מן הגיטו ונרצח בידי פרטיזנים רוסיים, שלשת בניו נשארו בחיים.

9. **ירחמיאל חיניץ —**

למדן מובהק עוסק בש״ס ופוסקים, לומד בלילות לאור הנר, ובשבת נותן שיעור בתלמוד לפני קהל. עם הנץ השחר הלך להתפלל למנין ראשון, שנקרא על־שמו „מנין דרב ירחמיאל״. בנו דב ונכדו יוסף (בן חמש היה אז) ניצלו מן הגיטו והיו עם הפרטיזנים.

10. **מאיר ליכטשטיין —**

עסק במלאכת התפרות. נצל מן הגיטו עם בנו, בן 5, ונפל בידי מרצחים בדרך אל הפרטיזנים.

11. **ארציה קרבציק —**

סוחר זעיר, יהודי שקט וצנוע.

12. **משה־ראובן צ׳רטוק —**

יהודי עמל, כל השבוע נודד בכפרים ועוסק במסחר עם האכרים.

13. **דב ובילה חפץ —**

אנשים שקטים ועמלים. בביתם היה מועדון של תנועת הנוער הציוני.

14. **גרשון וחיה ליפשיץ —**

בית־אכסניה. קבל זכיון למשלוח דואר. נפטר בעודו צעיר ואשתו חיה גדלה וחנכה את הילדים ברוח ציונית. מרים ואייזיק עלו ארצה. בביתם התגורר צבי מגדלוביץ, איש תנועת העבודה, שהוגלה ע״י הפולנים מן העיירה לגין. מפעילי ארגון המחתרת בגיטו. נצל ונפל בידי מרצחים ביערות. בנו טוביה קפץ לנהר בזמן המרד בגיטו שלא יהיה מובל לטבח.

15. **יהודה כץ וחתנו מאיר סבין —**

סוחרי בהמות. ר׳ יהודה אדוק וקפדן מחסידי סטולין.

16. **מאיר־דוד כץ —**

עסק במסחר עם אכרי הסביבה. בתם מרים נצלה, היתה בפלוגת פרטיזנים והיגרה לארצות־הברית.

17. **לייב ליכטשטיין וחתנו אָשר פוקסמן —**

נפחים, אנשי עמל. ר׳ לייב עסק בצרכי־צבור, גבאי בית הכנסת־הגדול ופעיל בחברות חומש וחברא קדישא.

18. **אליהו־אהרן ליכטשטיין —**

נפח, כאומנות אביו. מטופל בילדים. בנו אביגדור בחור שלמד בישיבה נצל מן הגיטו ונפל בכפר סרדיבור בדרכו אל הפרטיזנים.

19. **חיים ניסניביץ —**

סוחר־דגם. עמל קשות לפרנס את משפחתו.

20. **האחים שטיינברג —**
סוחרים בכפר סמוך. בביתם התגורר דוד סלוצקי ומשפחתו, משכיל מראשוני חובבי־ציון. בתו חיסיה ניצלה מן הגיטו ונספתה על גדות הפריפט. ילדיהם בתיה ויצחק עלו לארץ.

21. **זליג מורבציק —**
אדוק קנאי. ילדיו התחנכו בדרכי הציונות. בנו מרדכי נפל בשבי הגרמני. ובנו אליהו היה בצבא האדום ושניהם נעדרים. בתו חנה עלתה לארץ ובתו מרים נשארה ברוסיה.

22. **אריה־ליב וברכה מורבציק —**
בית־הורי, אבא איש צנוע סוחר שמצא זמן גם למליצה ובדיחה, ולעזור לזולתו, אמא אשה צנועה תמכה בכל נצרך. אחותי חנה ואחי מרדכי נפלו בגיטו. אחי הצעיר זלמן היה בין הפרטיזנים ונפל במלחמה בחזית וארשה.

23. **מרדכי־גרשון וולכינסקי —**
אדוק וקנאי, בעל חנות. בנו אהרן השתתף במרד בגיטו ניצל והיה בין הפרטיזנים. בנו נחמן היה ברוסיה ועלה לארץ.

24. **מאיר שוסטרמן ובנותיו חוה ומניה —**
יהודי ירא־שמים. היתה להם חנות לממכר פירות.

25. **זליג וחנה־איידל ווסקובויניק —**
מפעילי קופת־גמ״ח, בנאי. חי על התורה ועל העבודה, מקובל על הבריות, בעל־תפילה בביהמ״ד הגדול.

26. **משה יצחק סלוצקי —**
סוחר בכפרים, איש ישר ושקט.

27. **בצלאל שולמן —**
סוחר זעיר ומכובד בעיר. חתנו, לבנפלד, מורה מפליטי פולין.

28. **שבורין אליעזר וישראל —**
ישראל השתתף במרד, היה בפלוגת פרטיזנים ועלה לארץ. בנו צבי היה בין הפרטיזנים, בצבא־האדום ונפל בעת מילוי תפקידו. אחיו אליעזר — משפחה של אנשים ישרים ומצניעי לכת.

29. **יעקב כלז —**
משפחה ציונית. בניו, מרדכי וצבי, היו מראשוני העולים לארץ־ישראל. צבי נפל במלחמת השחרור.

30. **הרשל ואהרן מורבניק —**
סוחרים, אהרן מורבניק נצל מן הגיטו והיה בין הפר־טיזנים.

31. **אלתר לטוך —**
עסק בחייטות וגם במסחר פירות. בנו שלום הגר לרוסיה ונשאר שם.

32. **אליהו ורבקה פישמן —**
סוחרי־מכלת. חנכו את ילדיהם ברוח הציונות. ר׳ אליהו היה עסקן צבורי וחבר ועד בית־הספר, „יבנה״. בנם יצחק נצל מן הגיטו, היה בפלוגת פרטיזנים ונעדר. בנם יוסף עלה לארץ.

33. **א. ד. סלוצקי —**
משפחה ציונית מפורסמת. אשתו היתה פעילה בעיירה. כל המשפחה עלתה ארצה, חוץ מבנם נתן שנעדר מזמן מלחמת העולם.

7. רחוב פוסטה

בין עשרות בתי האיכרים הנוצרים היו פזורים כמה בתי יהודים, והנה הם:

1. **יהודה ואַלטה ציטליק —**
אנשים עמלים, סנדלר וגם בעל גן־ירק גדול. בנם שמעון עלה ארצה. בנם יוסף השתתף בהגנה נגד הפורעים בימי הכבוש. נספה בגיטו לוניניץ.

2. **בשה־איידל ליפשיץ —**
בעלה היגר לאמריקה ועל שכמה נפל העול לחנוך ילדיה.

3. **מנדל ושרה וולכינסקי —**
סוחר בכפרים. בנו יוסף נרצח על הפריפיט בצאתו מן הגיטו.

4. **אברהם פישמן —**
סוחר עצים. שומר־מסורת ובקי בש״ס. בניו היו מטובי הבחורים בעיירה. יצחק גוייס לצבא האדום ומאז נעדר. משה נספה בגיטו פינסק וישראל עלה לארץ.

5. **נחמן שבורין —**
שומר מצוות. עסק במלאכת הנגרות. בנו שמואל עלה לארץ. בנו צבי הצליח להנצל מן הגיטו, והיה בין הפרטיזנים.

(י. מורבציק)

8. רחוב קוזין־הורודוק

בשובי ללחווא אחרי שנות התלאות בין הפרטי־זנים ובמלחמה שמתי פעמי אל בית אבי. ידעתי, שלא יצאו לקבל פני בתשואות כקבל פני חיל החוזר מן המלחמה עטור נצחון. הורי הושמדו בידי צר ואויב והם טמונים עם כל בני עיירתי בקבר האחים.

בית־אבא עמד על תילו ובו שכן לו בנחת מנהל בית־הספר הסוביטי בעיר.

רוב בתי־הרחוב היו הרוסים, שכנינו לשעבר העבירום לאחוזותיהם בפרברי העיר, בעקרם משלדי הקירות את הדלתות והחלונות. רחובנו, אחד הרחובות הראשיים בעיירה, בו היו רוב בתי האדמיניסטרציה

והשלטונות: בית ה„גמינא" (המועצה המקומית), בית־העם, בית־הספר הממשלתי. אוכלוסיה מגוונת התגוררה הרחוב. בית בית וזכרונותיו:

1. **יעקב־ישראל כלז:**
חייט מומחה במקצועו, עסק בצרכי־ציבור. יו"ר של „ועד היתומים", „טאז", „אורט" בעיירה, רבות פעל למען חינוך ילדי עניים ויתומים והכשרה מקצועית.

2. **יצחק ופסיה קולפניצקי:**
ר' יצחק הוגלה לרוסיה ובבית נשארה אשתו פסיה וילדיה, עליה הוטל עול החזקת הבית וחינוך ילדיה, בעזרת בנה הבכור משה המשיכה לנהל את הבית וקבלה באהבה את היסורים. בנם, משה, היה מעמודי התווך של ההתקוממות בגיטו ובין הגיבורים שנפלו בהגנה. בנם אלחנן, בוגר הגמנסיה העברית בפינסק ניצל מן הגיטו וניספה על גדות הפריפט, ובנם קופל, עלה לארץ. גם ר' יצחק הצליח לעלות עם הפליטים מרוסיה.

3. **שלמה רבינוביץ:**
בעל חנות מכולת, יהודי אדוק, מחסידי סטולין, נפטר לפני כניסת הרוסים לעיר.

4. **חסיה־פרל סלוצקי:**
בבית־הלבנים שכנה המשטרה המקומית. בעלה של חסיה־פרל היגר לאמריקה. בבית גרו שלשת בניה ומשפחותיהם ובתה גרינהוז וילדה. בנה, יצחק הסופר והמשורר מלחווא, לחם ונפל בשורות הפרטיזנים.

5. **אריה־ליב חפץ:**
עסק במסחר־זעיר, יהודי אדוק ושומר מצוות חבר בחברות חומש, תהילים. בנו יחיאל גויס לצבא הפולני, נפל בשבי ונעדר, בניו זליג ויעקב נלחמו בשורות הפרטיזנים.

6. **אריה־ליב קנצ'וק:**
יהודי שומר־מצוות וחביב על הבריות חבר פעיל בחברות חומש ותהילים. בנותיו היו פעילות בתנועה הציונית. בתו יפה עלתה ארצה, חותנו יצחק סטולר ניצל והיה בין הפרטיזנים.

7. **אלחנן כלז:**
מחשובי בעלי־הבתים בעיר, גבאי בית־הכנסת הקר, עסק בעניני ציבור ועזרה לנצרכים. בעל בית־חרושת. בניו: מרדכי, ממארגני להקת החובבים ושחקן כש־רוני; בנימין, מפעילי התנועה הציונית.

8. **ישראל דרבסקי:**
עסק בסחר־דגים, חבר „הועד היהודי" ומראשוני ה־מורדים בגיטו שנפלו בקרב.

9. **סנדר פלוטניצקי:**
כנוהו סנדר יוכבד'ס, על שם המותו. מקצועו — נפח, היה אוהב לדוג בחכה ולגדל עצי פרי נדירים במינם בכל הסביבה.

10. **השוחט ר' שרגא חיניץ:**
משלשלת השובי"ם בעירה, האציל אוירת־קודש ברחוב, בהליכותיו ובדבקותו.

11. **אבר רזניק:**
עבדקן, שומר־מצוות ושליח־ציבור, מחסידי סטולין הנלהבים. בנו אהרן — בחור משכיל ויודע ספר, שקט ועמל.

12. **חיים וולוחינסקי:**
הצליח להמלט עם שני בניו מן הגיטו. תושבי הסביבה הסגירוהו לגרמנים; בניו ברוך בן ה־15 ואברהם בן ה־13 נרצחו בידי פרטיזנים רוסיים.

13. **מרדכי כץ:**
קצב, גויס לצבא הפולני ונפל בשבי ולא חזר. אשתו גולדה ובנה הקטן בן ה־5 נצלו מן הגיטו ועל גדות הפריפיט פגעו בהם כדורי מרצחים.

14. **יוסף דרבסקי:**
עסק במסחר ובדיג, בנו יהושע נעדר מן הצבא, בנותיו גיטל ופנינה היו בפלוגות פרטיזנים ועלו לארץ.

15. **איטקה שבורין ובניה:**
בעלה, היה סוחר עצים, ירא־שמים מחניכי ישיבת לנין. נתן חינוך טוב לילדיו. במותו נפל נטל הפרנסה על שכמה של אלמנתו שהיתה דואגת ומסורה לילדים ומכובדת בעירה. בנה זאב למד תורה בישיבת הרב בקוזן־גורדוק. בנו פנחס למד בישיבת לונינין, והיה בעל־קורא בבית־המדרש של חסידי סטולין. בניה אשר ואהרן היו חברים בתנועות הנוער. בתה טובה ובניה יוסף וצבי עלו ארצה.

16. **אייזיק פלדמן:**
עסק בקצבות ובמסחר זעיר. בנו, אשר ברח לרוסיה, ויוסף־מאיר נמלט מן הגיטו לחם ביחידת „קובפק" ובחזית, שניהם ברוסיה. גיסו זאב שבורין מיוצאי הגיטו עלה לארץ, בביתם התגורר יהודה בן אריה־ליב חפץ ומשפחתו.

17. **אהרן שרתוק:**
קצב, מחסידי סטולין. אף אחד מן המשפחה הענפה לא הצליח להמלט.

18. דוד גורביץ:

מלמד תינוקות מלא וגדוש תורה ודעת. בביתו התגורר יוסף גוזביץ ומשפחתו. אשתו לאה ניצלה מן הגיטו והיא בפינסק.

19. דוד־דב כץ:

יהודי אדוק, מחסידי סטולין, בעל אטליז. בתו אסתר היתה משכילה ועסקנית בארגון הנשים של וויצ"ו; בנם יעקב גויס לצבא האדום ועלה לארץ.

20. ניסן קרבציק:

עגלון, יהודי שקט ושומר־מסורת.

21. משה הוזנפוד:

ידיד מסור וחביב על הצבור. בביתו התגורר יעקב מסטר ומשפחתו, ומעסקני הקהלה בזמן הכיבוש הנאצי, ברח מן הגיטו ונספה על גדות הפריפיט.

22. אליעזר וצביה ניימן:

ביתו היה ברחוב החדש, בניהם אריה וצבי ובנותיהם גולדה ובעלה יוסף פורטנוי ניצלו והם בפינסק.

23. זלטה מלניק:

אשה צדקנית ועסקנית שפעלה רבות לעזרת נצרכים.

24. מרדכי דיכטיאר:

בלן בית־המרחץ, יהודי שקט ומצניע לכת, בתו חיה ובעלה יצחק פינחוסוביץ היה בפעילי הנוער הציוני בעיירה.

25. זאב כץ:

יהודי עמל, תפקידו היה — שומר־לילה של העירה.

26. מיכאל ובריינה טופציק:

בעל־עגלה ממקצועו. גם בניו המשיכו במקצועו. יהודים פשוטים ועמלים שחיו בדחקות. בניהם משה־חיים גויס לצבא הפולני ומאז נעדר.

27. דב גיטלמן:

ספר. הוא ובתו צפורה ניצלו מן הגיטו היו בין הפר־טיזנים והיגרו לארה"ב.

28. יצחק־נח טופציק:

בנאי וטיח. כל ימות השבוע היה נודד בכפרים ובקושי הוציא את פרנסתו, בנותיו היו פעילות בתנועות הנוער.

29. לייב חפץ:

עסק במקצוע מיוחד „חיוט־סירים" (צפוי סירים ברש־תות־תיל). יהודי שומר־מצוות שקט ונחבא אל הכלים. התפרנס בדוחק.

30. יהודה ביגלמן:

חבר פעיל באיגוד המקצועי סנדלר, בנו מרקל ברח מן הגיטו וניספה על גדות הפריפיט.

עמדתי המום, הכל נהרס ונחרב, מכל לחווא מלאת־החיים נשאר כפר קטן שומם ועזוב.

(י. מילמן)

קבוצה מניצולי הגטו בארץ

שורה ראשונה (יושבים, מימין לשמאל): ח. שקלאר, א. פינברג, ח. חפץ, ש. דולגופיטי.
שורה שניה: ק. גוזביץ, ל. רומנובסקי, י. שבורין, ג. דרבסקי, י. אברמוביץ, ס. קרבציק,
פ. דרבסקי. שורה שלישית (עומדים): י. מורבציק, ש. חפץ, ז. חפץ, א. אולימוצקי,
ש. קרבציק, י. מילמן, י. ליכטשטין, י. חיניץ, דב חיניץ שורה רביעית: ח. רימר י.
יולביץ, ק. קולפניצקי, מ. קרבציק.

מניצולי לחווא

שברחו מן הגיטו בילדותם

חנה זרצקי
אמריקה

אליהו זרצקי
אמריקה

פנינה דרפסקי
ישראל

אברהם שוסטרמן
צבא הגנה לישראל

יוכבד רומנובסקי
אמריקה

געראטעטע פון לאחווע

אַנטלאָפן פון געטאָ אַלס קינדער

יעקב שוסטרמן
צבא אדום, רוסיה

ירחמיאל חפץ
צבא אדום, רוסיה

אריה סלוצקי

בכפרים מוקרוב וסינקביץ

משני עברי הנהר הקטן „לאן", כ־12 ק"מ מצפון לפריפט, משתרעים שני כפרים. שם האחד — מוקרוב, והשני — סינקביץ. מבעד לרכבת העוברת על הגשר הבנוי על־פני הנחל, נראים שני הכפרים. הבתים מכוסים גגות קש או רעפי־עץ.

בכניסה למוקרוב אפשר היה לראות כי שונה הכפר משאר הכפרים בסביבה. הבתים יפים יותר, בעיקר — בתי היהודים הרבה איכרים עזבו את הכפר ויצאו לגור בנחלותיהם שקבלו ב„פרצלציה". תחנת הרכבת שעברה במקום קשרה את הכפרים לעולם הגדול. גם דואר היה במקום ואף הוא חזק את הקשר בין שני הכפרים עם הישובים בפולין. תחנת־הרכבת, הדואר ומחנה־הצבא עזרו להתפתחות הכפרים והם קיבלו אופי של עיירה יהודית קטנה.

הכפרים נעשו מרכז בקורים לסוחרים יהודים מן העיירות הסמוכות שבאו לקנות עצים, בקר, עורות, תבואות, שמן פשתה וכו'. אחרים באו למכור סחורות לצבא: מזון, אריגים, חציר וכו'. לעתים נמצאו בכפרים, בימי־חול, יהודים מן הסביבה יותר מאשר יהודי המקום.

מנין באו היהודים שהתישבו במקום זה? מעיירות וכפרים מליטא ומוואלין. ישוב יהודי היה פה עוד לפני 150 שנה. בזמן ההגירה הגדולה לאמריקה בראשית המאה העשרים עזבו הרבה משפחות את הכפרים, ובמ־קומם באו אחרים. רוב יהודי המקום היו בעלי־מלאכה: נגרים, נפחים, חיטים, סנדלרים, מסגרים, זגגים ועוד. טחנת־קמח גדולה מצוידת סידורים ומכונות, מנסרה ומכבשים לשמן, השתייכה לארבעה שותפים יהודים. אל הטחנה היו באים אכרים מכל הסביבה והיא העסיקה כ־50 פועלים עד פרוץ המלחמה העולמית השניה. גם בית מלון יהודי היה במקום, בו התגוררו סוחרים ופ־קידים שבאו לבקורים.

כמה משפחות גרו מדורות בכפר: משפחת מורב־ניק, אָשר מורבניק, היה חוכר. יהודי אדוק מאד שישב יומם ולילה על התורה והעבודה, היו לו 8 בנים ו־4 בנות. אחרי נישואיהם התפזרו רובם בעיירות ובערי רוסיה הלבנה. נשאר במקום בנו בנימין, שהגר עם פרוץ המלחמה הראשונה עם משפחתו לאמריקה והת־ישב בניו־יורק. אחד מבניו, אהרן מורבניק היה בעל־חנות, אמיד, והוא נספה יחד עם כל משפחתו בגיטו לחווא.

חנה, בתו של אשר מורבניק, אשתו של בצלאל בן דב סלוצקי סוחר העצים, נשארה עם בעלה במוקרוב.

סבי, בצלאל היה יהודי מלא וגדוש בתורה ותלמוד, החזיק מלמדים טובים לבניו. היה סוחר עצים, אבל המזל לא האיר לו פנים.

אבי דב היה „לומד מעצמו" ובעמל רב רכש את למודיו באין לו מורה ומדריך. ברם, הוא רכש על בור־ין עברית ורוסית. הוא הצטיין גם בכשרונות הוראה, והסברה. ושנים רבות עבד בהוראה והתמסר לעבודתו בכל נפשו.

בשנות השמונים התישב במוקרוב גם סבי, אברהם־צבי בן משה בוסל. הוא היה יליד לחוביץ. יהודי אדוק, היה מתפלל בכונה שלמה ולומד משניות. אהב לכבד את הבריות וביתו נעשה בית־ועד ללמדנים ולכל עובר דרך.

ביתנו עמד ע"י הכביש בין לחווא ומיקשביץ. הבית לא היה חדש, אבל חמימות נעימה נדפה מכל פנותיו. סבי, אברהם־צבי, והורי היו עסוקים תמיד בטחנת־הקמה במשק הגדול.

בערב היו בני המשפחה מבלים את זמנם יחד, משיחים בעניני דיומא, ושומעים חדשות. היהודים הש־כנים היו מתכנסים אלינו: הדוד זאב אברמוביץ, אדם זריז ומלא חיים והומור, הדוד מיכאל שיפמן; השוחט

ר׳ יחזקאל פומרנץ, שהיתה לו סמיכות של רב והיה רק שוחט, מפני כבודו של רבה של לחווא; דוד המלמד שהיה מלא וגדוש בתורה ותלמוד — ועוד יהודים מן הכפר ואורחים שנטו ללון. עתון יהודי „דער מאָמענט״ היה מגיע לביתנו כל יום מוורשה. אבי היה מקוראיו הותיקים. מכשיר הרדיו קשר את ביתנו המרוחק עם העילם שנעשה קטן.

ארונות מלאי ספרים בעברית, רוסית, אידיש, ופו־לנית עמדו בביתנו, בספרים קראנו אנחנו והשתמשו גם אחרים.

אבא דאג לחנוך ילדיו שלמדו בביה״ס העממי, אך מורה עברי הוזמן במיוחד ללמד את הילדים עברית ויהדות.

קדושת השבת היתה שלטת בביתנו. אמא הכינה חלות ועוגות. בחדרים היה הכל צח ולבן. סבא לובש בגדי שבת, חובש את המצנפת, מזדקף והולך בצעדים אטיים לבית־הכנסת. בהיותי ילד קטן חשבתי תמיד שבשבת ובחג נעשה סבא יותר גדול. רוח שבת היתה שרויה בכפר כלו, בחלונות הבתים נראו נרות של שבת. והכל אומר שירה וקורא לקבלת פני שבת.

בית הכנסת שמש כעין מרכז לחיי הצבור הקטן. בשבת אחרי תפלת מנחה היו נאספים לסעודה שלישית. לומדים את פרשת השבוע ודף גמרא. בימי חול היו היהודים מתפללים ביחידות, רק בחדש אלול היה מנין כל יום.

אורח לשבת ולחג היה ענין שכל יהודי כפרי רצה להתכבד בו. לחגים היו מזמינים את החיילים היהודים שחנו בחיל המצב. יום־שבת בלי אורח היה נדמה כאלו חסר דבר בבית.

שתי תנועות נוער נוסדו בכפרנו: „השומר הצעיר״ ו„ביתר״. בין יהודי הכפרים היו גם חברים של תנועות

אחרות: „מזרחי״, „אגודה״, „ציונים כלליים״. בחורים אחדים יצאו להכשרות וישבו שם עד פרוץ המלחמה.

לב יהודי וציוני פעם בישוב הקטן. חיים מלאי שמחת עבודה ועמל כפים.

מאיר גרבנצ׳יק היה חרש־אומן בכל עבודה: מסגר, נגר, טוחן וצבע.

משפחת מרדכי ופשה אברמוביץ — אחד עשר יתומים שהוריהם נרצחו במלחמה הראשונה גודלו וחונכו בכח עצמם. אחד עזר לשני, איש באחיו תמך. אחדות ואהבה רבה שררה במשפחה גדולה זו. כלם היו בעלי כשרונות ונעשו אומנים מומחים במקצועות. זאב היה פנקסן; בלומה היתה חייטת, ויצאו לה מוניטין במלאכת התפירה; ישראל, הצעיר מכולם, למד בגמנס־יה והיה הטוב שבתלמידים. רחל ובתיה נהלו מלון והיו נהירות להן הלכות משק בית. כלם הצטינו בחדות חיים, ורגש אהבה לבריות. רק שלשה מהם נשארו בחיים: האחת עלתה ב־1934 לא״י, האחד נצל ברוסיה והשלישי היה בין הפרטיזנים ביערות.

ב־1921 התנפלו על ביתנו שודדים מן הכנופיות שעברו את הגבול הסוביטי. אבי עמד מול הפתח ובידו גרזן. כשרצה אחד השודדים להכנס דרך החלון, הניף אבא את הגרזן — וכף ידו נקצצה. השודדים היו טטרים, כפי שנודע בזמן המשפט. מגמתם לא היה רצח אלא ביזה.

לאחר עשרים שנה, ב־1941, התנפל עלינו צבא של כנופיות רוצחים, אשר באו מארץ תרבות, לכאורה, מגרמניה. המעט שרכושנו היה להם לשלל ולבז, הרי בקשו גם את נפשותינו.

צבור יהודי קטן, כ־140 נפשות גרו במוקרוב וסינ־קיביץ. כלם עברו בפסח תש״ב אל הגיטו בלחווא, ובה־התפרץ האויב אל הגיטו כדי להשמידנו, נפלו רובם חללים בהתקוממות ונרצחו לעיני השמש.

ח. א. מיכאלי

אמרות

ר׳ שמואל, שמש בית־המדרש הישן, פרנסתו היתה על נדבת העולים לתורה,בעד „מי שברך״.

הגבאים התירו לו לחזור עם קערת צדקה בין המתפללים בכל שני וחמשי. ופעם בשבוע היה פשוט מחזר על הפתחים.

משגדלה המצוקה בבית, תבע תוספת לשכרו. ומשלא נענה החליט לעשות דין לעצמו, ועכב את קריאת־התורה בשבת.

קמה מהומה בין קהל המתפללים על ביטול התפלה.

עלה ר׳ פנחס קפלן על „הבימה״ להרגיע את הקהל ואמר: „איני רואה כל עילה לסערת הרוחות. חושבני כי לא ימצאו בינינו מתנגדים אם ר׳ שמואל יחזר פעמיים בשבוע על פתחי העירה...״

ומאז ואילך היה מחזר על הפתחים פעמיים בשבוע...

***

הרכבת בלחווא נסללה בשנת 18884 והיהודים נמנעו מלנסוע בה משני טעמים: שלא לקפח פרנסתם של העגלונים; ומפחד „המפלצת השחורה הדוהרת מעצמה״...

וכך היה גם בשאר עירות בדרך הילוכה. כדי להתגבר על אדישות הקהל פורסמה מודעה בפקודת הצאר, שבחדשים הראשונים הנסיעה ברכבת היא חנם.

גם פיתוי זה לא הועיל והקהל נשאר אדיש לנסיעה ברכבת.

הראשון „ששם נפשו בכפו״ ועשה מעשה היה ר׳ אשר שטינברג (בילינקה הזקן). אולם עוז־רוחו לא עמד לו עד לתחנה. וכשהרכבת האיטה מהלכה לפני גשר־הברזל שעל הנהר, קפץ מן הקרון ועשה דרכו עד העירה ברגל.

בשעת קפיצתו הרגישו בו ילדים ששחקו בקרבת מקום והחלו רצים אחריו.

ומאז לא ידע מנוח. בכל אשר פנה היה מוטרד ע״י קריאות „טר־טו־טו״.

***

שאל פעם אחד הצעירים את ר׳ אברהם־נחמן קרבצ׳יק ז״ל, שהיה ידוע כאחד מגדולי הלמדנים בעיירה ונוטה לתנועת התחיה הלאומית: „האיסור לנסוע בשבת על אופנים מנין? הרי אין רמז לכך לא בראשונים ולא באחרונים?״

על כך נענה:

— אי־אפשר לקרוא „רשע״ ליהודי הנוסע בשבת על אופנים; אך רשע הוא הנוסע בשבת על אופנים...

***

בכותל המערבי של ביהמ״ד הישן היה קבוע שעון־קיר עתיק, לפיו היו נקבעים זמני התפילות בכל ימות השנה ואסיפות הציבור בעניני הקהלה.

אולם חשיבות יתרה נודעה לשעון ביום־הכפורים. מיד לאחר תפלת־מנחה היו נוהרים יחידים וקבוצות להסתכל במחוגיו הזזים בעצלתיים ולחשב את הזמן שנשאר לסיום הצום.

מאחורי הבימה, בסמוך לשעון, היה מקומו הקבוע של מיכל הבלן (אביו של נחמן שבורין). משרבו הבאים להסתכל בשעון לא שלט ברוחו והכריז ברוגזה „שקצים! וואָס קוקט איהר אַזויפיעל אויפן זייגער. קרענקט ביז בייננאַכט און גייט אַהיים...״ (שקצים! מה לכם ולשעון! קדחו עד הערב ולכו הביתה...״).

***

„חזקה״ היתה לו לאבר רזניק, בכל שנה בשמחת־תורה, לאחר קריאת התורה, לעלות על הבימה ולהכריז: „מ׳איז מודיע דעם קהל ער זאָל שטעלן קרויט און לאָדן די שטיוול...״ (מודיעים לקהל להצטייד בכרוב כבוש ולתקן את המגפים...״) — רמז לחורף המשמש ובא.

***

ר׳ הרשל מורבניק (טופאלא) נמנה עם ותיקי „חברה תהלים״. והיה קורא בספר התהלים בדבקות רבה, בקול ובאנחות־תחנונים.

אולם, הוא לא ידע פירוש־המלות ומזמורי־התהלים היו יוצאים מפיו מסורסים ונלעגים.

ספרו במיוחד על „אמירתו״ בתהלים פרק י״ז:

„תפלה לדוד, שמעה ד׳ צדק הקשיבה רנתי, האזינה תפלתי בלא שפתי מרמה. מלפניך משפטי יצא, עיניך תחזינה מישרים״.

ר׳ הרשל מרים ידו כלפי־שמים וצועק בקולו־האדיר:

...האזינה תפלתי; בלא שפתי שפתי מרמה מלפניך משפטי; אוי גוואַלד, רבונו של עולם; יצא עיניך תחזינה מישרים...

***

שיינה־פיגל — אשתו של יוסף שואב־המים לא היתה מסתפקת במנת המזון שהיתה מקבלת כל שבוע מן הנשים הצדקניות פשה־חיה קירז׳נר וברכה רימר. בכל ערב שבת וחג היתה מחזרת על פתחי אמידים לבקש מזונות.

נכנסה פעם לביתו של ר׳ ישעיהו שכטמן, כשתרמיל מלא חלות ומזון על שכמה ובקשה ...חלה לשבת.

הזעיף ר׳ ישעיהו אליה פנים ואמר: „הכל זה שבתרמילך אינו מספיק לך? וכי כמה צריך אדם לאכול?״

השיבה לו שינה־פיגל בשלוות־נפש, מניה וביה: „עיני שלי אינה צרה. קח גם אתה תרמיל על הגב והבה נחזור יחדיו על פתחי עשירים קמצנים...״

***

עם חדירתם של חיילי הלגיון הפולני לעיירה והסביבה, בשנת 1919, השליטו מיד משטר של דיכוי והתעללות באוכלוסיה היהודית. גזזו זקנם של ישישים בראש חוצות, הלקו בפומבי על עבירות־חוק מדומות והשניאו עליהם את התושבים היהודים בעיירה.

נטפל אחד הלגיונרים אל ליבל מורבצ׳יק, הידוע בכינוייו לייבל אסתר־חייקה׳ס, — בעל חנות של סידקית בשוק — על שהפקיע מחיר, כביכול. מיד הבהילוהו אל קצין־העיר, שפסק לו, מבלי לטרוח ולשאול לפרטים, קנס של 25 מלקות.

אצו ידידים להודיע לאשתו אסתר־חייקה שתמהר להביא לו כמה זוגות מכנסים נוספים, כדי להמעיט הכאבים. תפשה אסתר־חייקה ערימת מכנסים מכל הבא ליד ורצה למקום מעצרו.

בדרך בא לייבל לקראתה וצעק בשארית כוחותיו: (אסתר־חייקה! כבר, כבר הולקיתי...).

רצה להגיד לה שכבר אחר־מעשה, ואין צורך במכנסים נוספים...

***

משה־ליב, בנו של מרדכי־יוסף גיטלמן, נפל למשכב והרופאים צוו להכניסו לבית־חולים.

נזדרזה בתו דינה (דינצ׳ה) להסיעו לפינסק, הלכה להסדיר את הענינים הקשורים בקבלתו לביה״ח, ואביו מרדכי־יוסף יושב על־ידו לסעדו.

אך פתחה דינה את הדלת של חדר החולה, כולה קורנת מאושר שהצליחה לקבל את האישור הנכסף מבית־החולים, הכריזה בתרועה:

„טאַטע, ס׳איז ערלעדיקט. ער וועט קענען דאָרט ליגן אפילו אַ גאַנץ יאָהר״... (אבא, זה מסודר הוא יוכל לשכב שם אפילו שנה תמימה״...).

***

בשנות 1914—18, בזמן המלחמה, נפוץ המנהג של הברחת דגן, מן העיירה לאיזורים הפנימיים של רוסיה, שהשתרר בהם הרעב.

בגלל ההברחות האמיר מחיר הקמח ורבים לא השיגה ידם לכלכל משפחותיהם. קמו מעוטי־האמצעים, הקימו מהומה בעיירה, ותבעו במפגיע, שהרב יכריז איסור על ההברחה.

ראה הרב בצדקת טענותיהם של המקופחים, ומיד כינס אסיפה רבתי בבית־המדרש והטיל „איסור״ על הברחת דגן מן העיירה.

אותה שעה עמד יצחק מורבצ׳יק (קופלס) העגלון סמוך לבימה ומחשבותיו היו נתונות לסוסו, שהלך ורזה מיום ליום מאין שבולת־שועל די אבוסו.

ניתר יצחק ממקומו וצעק כלפי הרב: „נו, רבי, און וואָס איז מיט האָבער?...״ (ובכן, רבי, מה בדבר שבולת־שועל?)

לאחווע —
דאס לעבן און אויפשטאנד

יצחק סלוצקי

לאחווע*)

לאחווע, — און נאָך אזעלכע נעמען צווישן אנדערע
פארגעסענע,
ווי קארטשן און וויאָרסטן צעיערטע,
פארזעסענע;
איר זענט שוין נישט מער, אָט די הילצערנע וויגן
פארקלערטע.

פון אונזערע קינדערשע טעג,
און אויך נישט די ארונס,
וווהין
מיר לייגן אריין אונזערע פארשטאָרבענע יאָרן,
אויף צעפאל און צעפויל אָן א זין...

היינט טרייבט איר פאמעלעך פון לאנג אונז אוועק,
ווי ס'טרייסלען אָפּ דארע ווערבעס זייער לעצטן געבליט;
און די וועלכע בלייבן — זוכן שוין א וועג

פאר זייערע ערשטע, נישט זיכערע טריט...
ווייל ס'האָט אונז דער עלנט פיל עלטער געמאכט ווי
די צייט,
און אויסגעלערנט האָט אונז די נויט —
דעם טעם פון ביטערקייט.

און ס'גייט אונז נישט אָן שוין מער
ווער ס'וועט נאָך אונז איבערלאָזן
א טרער;
א מאמע אן אלטע ווי א פארוויאנעטער גראָז,
צי א טאטע א גרויער מיט פארבראָכענע הענט
צי גאָר א פאָר פייכטע ראכיטישע ווענט...

מיר זענען סיי־ווי שוין נישט אייערע זין,
ווייל מיר ווילן נישט זיין און אויך נישט פארגיין אָן
א זין...

מיר איז אומעטיק*)

מיר איז אומעטיק.
און פון מיין אומעט פלעכט איך קרענץ
צום טויטן מענטש,
וואָס האָט אמאָל — ווי איך — געפונען ס'גליק
אין פלעכטן קרענץ
צו גאָט און מענטש.

און דער מענטש האָט געהאט פארשידענע נ ע מ ע ן
און פארשיידענע ר י י ד.
נאָר היינט איז ער ט ו י ט —
און טויט זיינע נ ע מ ע ן.
און פנימער א סך זענען ביים מענטש ווען געווען
און פיל הענט.
און אויגן קיינמאָל זעטיק פונעם זען —
און פארבלענדט.

און בלוט האָט דער מענטש געהאט, זידיק בלוט.
און א הארץ, וואָס מיט ליבע און לעבן ט'געפיבערט;

און א מוח, וואָס האָט קיינמאָל נישט גערוט —
אויך אין די נעכט.

נאָר מיטאמאָל איז דאָס בלוט אין אים געבליבן שטיין,
ווי דער פולס פון א זייגער.
און ס'איז קיין שליסל נישט געווען אים אָנצודרייען
ווי אן איינפאכן זייגער —
(נאָר וויי איז געווען און געוויין),
איז פון זיין איידעלן פלייש און געביין
געוואָרן א פשוטער פגר...

מיר איז אומעטיק.
און פון מיין אומעט גיסן זיך בריאיקע רייד,
וועגן לעבן און טויט,
ווי מיט טויזנט יאָר צוריק
(באצויגן נאָר מיט נייע ווערטלעכע הויטן).
ווייל מענטש אויף זיך אליין בכל דור ודור
און מענטש אויף זיך אליין בכל יאָר ויאָר —
זוכט נייע לעבנס — און אויך נ י י ע ט ו י ט ן...

פון בוך „אינמיטן“.

יעקב שקלאַר (ניו־יאָרק) *)

מיין גן־עדן שטעטעלע

דאָס גאַנצע שטעטעלע איז מיט 50 יאָר צוריק באַשטאַנען פון 350 פאַמיליעס בערך, כמעט האַלב יידן און האַלב קריסטן. מיר האָבן זיך זייער גוט געלעבט מיט אונזערע שכנים. 3 שפּראַכן האָבן מיר גערעדט: יידיש, רוסיש און פּויליש.

לאַחווע איז געווען אַ אויסנאַם אין אונזער קרייז. מיר האָבן אַלע מאָל געהאַט פּרנסה פון די גרויסע וועלדער פון אונזערע פּאָמיעשציקעס. לאַחווער הויף מיט די וועלדער, אין די טויזענטער דעסיאַטינען, האָבן געהאַט אַ נאָמען אין אונזער געגנט. אַמאָל האָבן די וועלדער און דער הויף געהערט צו אַ פּריץ מיטן נאָמען אַגאַרקאָוו; פאַר מיינע צייטן — צום פּריץ איגנאַטעוו, זייער אַ ליבערשאַלער קריסט, און זיין עקאָנאָם באָגאָמירסקי, אַ אמתדיגער פריינט.

אין די וועלדער איז געווען פון די בעסטע מאַטעריאַלן: באַלקענס, שוועלן, שפּאָלן, טשערעבאַנעס, קלעפּקעס, אבאדעס, שפּיצעס און אַנדערע. מ'האָט אויך געשניטן האָלץ צו באַהייצן ווינטער די הייזער און געברענט טשאַר־קוילן און פון די קאָרעניעס האָט מען געמאַכט סמאָלע.

דאָס אַלץ האָט געבראַכט פּרנסה פאַר די בעלי־מלאכות, פאַר די קליינע געשעפט־מענטשן און פאַר די וואַלד־סוחרים.

אין מיינע יאָרן זענען געווען 3 גרויסע גבירים אין שטעטל: מאיר מוראַווקין, פּיניע קאַפּלאַן און משה לעוו, וועלכע האָבן געהאַט אַ נאָמען אין רוסלאַנד און אויסלאַנד מיט זייערע גרויסע געשעפטן און קאַנטאָרן אין לאַחווע. זיי האָבן געהאַט גרויס פערבינדונג מיט סוחרים, וואָס פלעגן קומען און אַריינגעבראַכט פּרנסה אין שטעטל.

ווינטער פלעגט מען פירן פון די וועלדער די מאַטעריאַלן צום באַן, און צו די טייכן, און מאַכן פליטן פאַר איספּלאַוון. אַסך אַרבעטער האָבן געאַרבעט אין די וועלדער אַ גאַנץ יאָהר, דערביי האָבן געגנאָסן די קרעמער, ווי לייב ראָמאַנאָווסקי: זיין געשעפט איז באַשטאַנען פון באַקאַליי, הויז־זאַכן, שוסטער־לעדער און רימען פאַר די רימאַרעס; מאָטל כלז, אַ קראָם אַ קלענערע, דערפאַר האָט ער געהאַט אַ הויף מיט אַלטע זאַכן, זעק, קאַלאָשן, אָניטשעס צו פּאַקן ביילעס צום אַרויסשיקן גאַנצע וואַגאָנעס.

די איבעריקע געשעפטן זענען געווען שלמה, יעקב און שמואל רבינוביץ.

די קלענערע געשעפטן: ישעיהו שעכטמן, אַלתר באַסלס, לייזער הערשל מענדלס, הערשל די באַרילקע. איין קראָם האָבן מיר געהאַט אַ אויסנאָם: פריער האָט זי געהייסן פייגעלס קראָם, דערנאָך חינקעס, פּעדלס, ריוועס, ליפּעלעס. אין זייער קראָם האָבן געקויפט די גבירים און די פּריצים פון וואָגזאַל, דער גלח פון הויף און די קאַנטאָרן. באַ זיי האָט מען געקראָגן די בעסטע ווייַנען, קאָניאַקס, צוקיערקעס, שאָקאָלאַדן, ציגאַרעטן און אַלץ וואָס אין יענע יאהרן האט מען געקענט קויפן פאַר געלט.

גאַלאַנטעריי קראָמען האָבן מיר געהאַט 3: שלום ראָמאַנאָווסקי, דוד סלוצקי און זישע זאַרעצקי.

נאָך אַ עקאָנאָמישער פאַקטאָר זענען ביי אונז געווען די אָקסן־הענדלערס, ווינטער פלעגן זיי אויפקויפן אין די דערפער מאָגערע אָקסן און זומער פלעגן זיי האַלטן אין די וועלדער, אויסגעפּאַשעט מיט גוטע

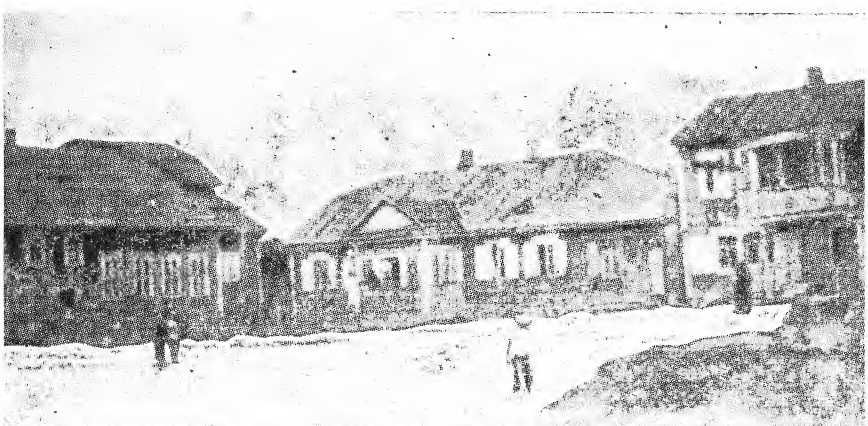
*) דער מחבר איז אַוועק פון לאַחווע פאַר 45 יאָר, אַלס יונגערמאַן, און נפטר געוואָרן אין ניו־יאָרק, 1954.

גראַז און ריינע וואַסער און שיקן זיי אין וואַגאָנעס קיין וואַרשע, ווילנע א.אַ.וו.

געווען ביי אונז פיש־הענדלער, וואָס פלעגן שיקן קויקעס און פעסלעך פיש אין די גרויסע שטעדט; פערד הענדלערס, וואָס פלעגן אַרומפאָרן אויף ירידן, אויפקויפן פערד און פאַרקויפן אין לאַחווע און אין אומגעגנט; עס זענען געווען קצבים און אַנדערע דאָרפס־לייט וואָס פלעגן אויפקויפן אין די דערפער תבואות, סימיע צו מאַכן אייל. די אַלייניצע האָט געהערט צו אַלתר באַסלס און שייקע שעכטמאַן.

דאָ קומען בעלי־מלאכות: בויערס, סטאָליאַרעס, מוליאַרעס, שוסטער, שניידערס און אַ ביסל ליידיג־גייער און בעלי־בתישע, אינטעלעגענטנע ליידיג־גייערס.

דורך לאַחווע איז אַ דורכגעגאַנגען די באַן־ליניע.

לאַחווער מאַרק פאַר 50 יאָהר

די אַרומיקע שטעטלעך ווי דודהאַראַדאַק קאַזענהאַראַדאַק, לענין, האָבן נישט געהאַט קיין באַן און האָבן געמוזט ליפערן די סחורות דורך לאַחווע. דער איינציקער קאָמיסיאָנער איז געווען שלמה חפץ; זיין הויז איז געווען אַ אַכסניה פאַר די שיפער פון האַראַדאַק און פאַר די קליינע סוחרים און בעלי־עגלות פון דאָרף סטאַראָבין וועלכע פלעגן ברענגען עפּל מיט באַרן.

נאָך אַ אַכסניה איז געווען די יתומים'ס הויז: דאָרטן זענען איינגעשטאַנען פאַרשידענע דורכפאָרער און די בעלי־עגלות פון האַראַדאָק.

די „אַריסטאָקראַטישע" אַכסניה איז געווען ביי שלמה־זלמן מוראַבניק. א מאל איז געווען די אכסניה פון שלמה־זלמן „די בולקע", דאָרט זענען איינגעשטאַנען די גרויסע וואַלד־סוחרים, קאָמיסיאָנערן און פריצים.

עס זענען געווען צוויי מילן און אַ מלאָטשאַרניע צו דרעשן תבואה און מאָלן מעל. די בעלי־בתים זענען געווען די ברידער שלמה און ליפע מוראַבציק. זייער שוועסטער שיינדל ראָטנער האָט געהאַט אַ גרויסן רעזערוואַר פון נאַפט, דער גרעסטער אין גאַנצן געגנט.

סקלאַדן פון מעל האָבן געהערט צו יודל סלוצקי און צו שלמה און ליפע מוראַבציק.

בכלל האָבן מיר כמעט נישט געהאַט קיין אָרעמע לייט, עס איז געווען אָרעמע מענטשן, נישט־מזלדיג אָדער קראַנקע, אָבער עס זענען נישט געווען אַזעלכע וואָס פלעגן אַרומגיין איבער די הייזער, ווי אין אַנדערע שטעטלעך. עס זענען געווען צוויי בעטלערס וועלכע פלעגן נישט בעטלען אין שטעטל נאָר אין דער סביבה, אליהו בר און לייבוש אייזילס.

גוטע פרומע פרויען פלעגן פאַרזאָרגן די וואָס האָבן נישט געהאַט אויף שבת און יום־טוב. דאָס זענען געווען יוכבד חפץ און חנה גניעס און מיין מומע ביילע חפץ די גערקעס.

מיר האָבן געהאַט 3 שולן: אין בית־המדרש האָבן געדאַוונט די גבירים, די גרויסע בעלי־בתים און בעלי־מלאכות. אין דער „קאַלטער שול" האָבן געדאַוונט

די קצבים, סוחרים פון תבואה און אָקסן און פאַרשידענע קליין־הענדלער און בעלי מלאכות.

וועגן דער קאַלטער שול איז דאָ פיל צום שרייבן: זייער אַ שיינער בנין, געבויט מיט טאַלענט. דער אַרכיטעקט האָט געמוזט זיין אַ געניוס. מ׳האָט דערציילט אַז עס איז געבויט געוואָרן ענדע פון 17־טן יאָהרהונדערט. באַזונדערס שיין איז געווען דער אָרון־הקודש.

אין די קינדער יאָרן פלעגן מיר אין דער אַלטער שול קריכן אויפן געוועלב כאַפּן טייבעלעך און באַוואָונדערן דעם קונץ פון אַמאָליקן אַרכיטעקט. די ווענט זענען געווען געמאָלט אַרטיסטיש אין פיגורן פון פאַרשידענע חיות און פויגלען.

לאַחוּוער „קאַלטע שול״ האָט געהאַט אַ גרויסן נאָמען אין אונזער קרייז. מיר פלעגן זיך גרויסן מיט אונזער שול, ווען עס פלעגט קומען צו אונז געסט און דורכפאָרער האָט מען זיי אַלעמאָל גענומען זען די שול און זיי פלעגן באַוואָונדערן איר גלאַנץ און פראַכט.

מיר האָבן געהאַט אַ חסידים־שטיבל. נישט מיטן בנין נאָר מיט די מתפללים האָבן מיר געהאַט זיך צו באַרימען און צו גרויסן. אַלע אָן אויסנאַם זענען זיי געווען שיינע יידן מיט שיינע בערד און פיאות, אָנגעטון אַטלאַסענע קאַפּאָטעס מיט זיידענע גאַרטלען, קורצע הויזן און ווייסע זאָקן און פאַנטאָפל. זייערע פנימער האָבן געהאַט אַזאַ שיינעם שמייכל, מ׳האָט אויף זיי געזען די געטלעכקייט אַליין. חכמה און וויסן. זייערע פרויען זענען געווען עהנלעך מיט זייער פרומקייט און קליידונג, אַנדערש ווי אַנדערע. שבת און יום־טוב פלעגן זיי אַרויסגיין פון שטיבל נאָכן דאַוונען, אין זייערע שיינע קליידער מיט די לאַנגע אַרבל, הויך געקנעפּלט ביזן מאָרדע און אויף די פּערוקן האָבן זיי געטראָגן לעמפּלעך, געמאַכט פון זיידענע סטענגעס.

מיר קינדער פלעגן זיי באַוואונדערן. עס האָט אויסגעקוקט ווי זיי קומען גאָר פון אַ אַנדערע וועלט. דער קאָנטראַסט פון די מתנגדים ביז די חסידים איז געווען זייער גרויס.

בנוגע קולטור, האָבן מיר געהאַט אויך וואָס זיך צו באַרימען: אין אונזער שטעטעלע זענען געווען גוטע מלמדים. צו 3 אָדער 4 יאָהר האָט מען אָנגעהויבן לערנען. די ערשטע מלמדים זענען געווען יהודה־לייב און משה־לייב. יאָשע איז געווען כמעט דער איינציקער מלמד פאַר די בעלי־בתּישע קינדער. פאַר׳ן מיטל־קלאַס און אָרימערע איז געווען אַ תלמוד־תורה. אויך דאָרט זענען געווען גוטע מלמדים: פאַר די קלענערע קינדער וואָס האָבן געלערנט חומש מיט רש״י און תנ״ך איז געווען אַברהם בערגמאַן פון לענין, און פאַר די גרעסערע וואָס האָבן געלערנט גמרא איז געווען משה דער טשימעלעוויטשער און מרדכי טעמקין.

מיר האָבן געהאַט אַ ישיבה פאַר גרויסע בחורים אונטער דער אויפזיכט פון הערשל מענדלס, פּיניע קפּלנס איידעם, ער איז געווען זייער געבילדעט און אַסך לאַחוּוער האָבן אים צו פאַרדאַנקן פאַר זייער וועלטליכער בילדונג, וואָס זיי האָבן יענע יאָרן דערגרייכט.

פיל בחורים זענען געוואָרן גרויסע לערנער, רבנים און געלערנטע, געשעפט־לייט. די עלטערן פלעגן בענטשן פּיניע קפּלן פאַר זיין גרויס געלערנטן איידעם און דאָס גאַנצע שטעטל האָט גענאָסן פון זיין וויסן.

מיר האָבן געהאַט לערער פאַר פאַרמעגליכע וואָס פלעגן צאָלן גרויסע שכר־לימוד אַזעלכע לערער זענען געווען ליפּע חישעס סלוצקי, צלאל און ליפּע סלוצקי, משה דער קרומער פריידעלעס, אַלתר שפּרינצעס; אויך העברעאישע לערער: מאיר וואָלפּס און מיין ברודער ישראל־מרדכי שקלאַר און הערשל ברכה׳ס.

ס׳זענען געווען יידן ווי משה לב, מרדכי טעמקין און נח דער שוחט און זיין געלערנטער זון מאַטעס דער שוחט, פלעגט לערנען מיט זיי אין בית־המדרש גמרא און משניות. ס׳איז געווען אַ חברה חומש, אַ חברה תהילים פאַר דעם פּשוטן מענטשן. די אַלטע אינטעלעגענץ האָט געלייענט דעם „המליץ״ און „רוסקאָיע סלאָוואָ״.

אייביק, ביזן לעצטן טאָג פון מיין לעבן וועל איך טראָגן אין זכרון דעם אַלטן צדיק ר׳ אברהם־בר זצ״ל, אַ באַרימטער נאָמען אין אונזער קרייז. מיר קינדער פלעגן זיך באַרימען אַז ער פלעגט אונז

בענטשן ערב יום־כּפּור. אונזערע פֿאָטערס פֿלעגן אונז זאָגן: „קום, מיין קינד, צום רבי, ער וועט דיך בענטשן אַז די זאָלסט זיין אַ גוטער פֿרומער ייד, צו לאַנגע יאָהר און מזל". די ווערטער זענען אויף אייביק פֿאַרבליבן אין מיינע געדאַנקען. איך געדענק, ווי איך גיי מיטן טאַטן צום אַלטן צדיק אין הויז. איך זע נאָך פֿאַר מיינע אויגן דאָס בילד פֿון דעם הויז מיט די פּאָליצעס מיט אַזויפֿיל ספרים, ווי דער גוטער צדיק זיצט ביים טיש אין אַ לאַנגן טלית־קטן, ביי אַ אָפֿען ספר, די ברילן אויפֿן נאָז, פֿאַרטיפֿט, הויבט נישט אויף דעם קאָפּ ביז ער ווערט נישט פֿאַרטיג מיט זיין לערנען. דערנאָך שטייט ער אויף, קערט זיך אום מיטן פּנים צום שטוב און זעט די טאַטעס מיט זייערע קינדער, ער רופֿט יעדן פֿאָטער ביי זיין נאָמען, פֿרעגט ווי מען רופֿט זיין זון און לייגט אַרויף זיינע הייליקע ציטערדיקע הענט אויפֿן קינדס קאָפּ און בענטשט. איך גלויב אַז יעדער קינד פֿילט, ווי איך האָב געפֿילט, אַז דאָס איז אַזוי הייליק און אַזוי געטלעך. דאָס גאַנצע שטעטל פֿון קליין ביז גרויס, אַפֿילו קריסטן, האָבן געהאַלטן פֿון אַלטן צדיק און יעדער איינער האָט אים אָפּגעגעבן כּבֿוד. ווען ער פֿלעגט גיין אין שול אָדער פֿון שול האָט זיך יעדער איינער אָפּגעשטעלט און געלאָזן אים דורכגיין פֿריי די וועג, איבערהויפּט פֿרויען, סיי יידישע סיי קריסטלעכע, פֿלעגן אַריבערגיין אויפֿן צווייטן זייט גאַס.

מיט געציילטע פֿרויען פֿלעגט ער רעדן: מענוס־קע, די בעדערין, מיט איר פֿלעגט ער רעדן וועגן שאַלות־נשים; מיט דער אַלטער יוכבֿד — וועגן די אָרעמע וואָס זי פֿלעגט פֿאַר זיי זאָרגן; און מיט מיין מומע ביילע, ווייל זי איז געווען אַ נאָענטע פֿריינט און צווייטנס האָט ער קיין גוייש נישט געקענט און ווען אַ גוי פֿלעגט קומען מיט אַ אָנקלאַגע אויף אַ ייד האָט געמוזט זיין די מומע ביילע די „פּערעוואָ־דטשיצע".

ס'פֿלעגט אויסברעכן אַ שריפֿה אין שטעטל, פֿלעגן אַלע גויים שרייען צו די יידן מ'זאָל ברענגען דעם רבֿ, ווי דער רבֿ פֿלעגט קומען אין דער גאַס פֿון דער שריפֿה און פֿאַרבייגעהן דאָס ברענענדע הויז אָדער שטאַל, פֿלעגט זיך דער ווינט פֿערדרייען אין דער זייט וואו קיין הייזער אָדער שטאַלן זענען נישט געווען...

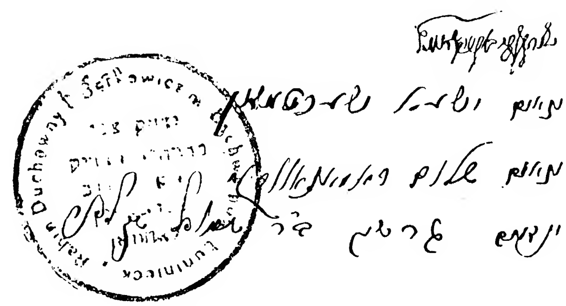
דער אַלטער צדיק איז געווען צוויי מאָל פֿער־הייראַט. די צווייטע פֿרוי האָט געהייסן חישע די רביצין, זי איז געווען זייער אַ בייזע יידענע און פֿלעגט זיך באַקלאָגן אַז דער צדיק איז נישט קיין גרויסער פֿאַרדינער.

די פּרנסה איז געווען פֿון הייוון און ליכט, דער רבֿ האָט זיך נישט געמישט אין געשעפֿט אין די רביצין איז געווען די סוחרטע. פֿלעגט אַ פֿרוי קומען דאָנערשטיג קויפֿן פֿאַר צוויי קאָפּיקעס ליכט, פֿלעגט זי האַלטן אין איין שעלטן דעם רבֿ מיט זיין פּרנסה. האָט זיך אַ יידענע אָנגערופֿן אַז עס איז אַ צו קליין שטיקל הייוון פֿאַר צוויי קאָפּיקעס אָדער די ליכט איז צו דין, האָט שוין איר קיין קללות נישט געפֿעלט. די פֿרויען וואָס זי האָט געקענט אַז זיי קויפֿן נישט אַלע וואָך הייוון, און האַלטן אין אַ פֿלעשל אין קעלער לויזע הייוון פֿון איין וואָך אויף דער צווייטער און די ליכט שניידן זיי איבער אויף צווייען צו האָבן אויף צוויי שבתים, טאָ פֿרעגט שוין נישט ווי זי פֿלעגט זיי באַהאַנדלען. זי האָט געקענט יעדן קונה און געוואוסט ווער עס קומט נישט אַלע וואָך. ווען זי פֿלעגט איבערציילן פֿרייטיג פֿאַר ליכט־בענטשן די הכנסה פֿאַר דער גאַנצער וואָך, איז געווען הימל עפֿען זיך און דער אַלטער צדיק פֿלעגט „אַריין כאַפּן אַ סוף". דעם אמת זאָגן, האָט מען איר נישט געקענט באַשולדיקן, די גאַנצע פּרנסה פֿאַר דער וואָך איז קוים געווען ביז 3 רובל. פֿאַר שאַלות האָט דער רבֿ נישט גענומען קיין געלט, דין־תּורות איז געווען זייער ווייניק און טאָמער אַ מאָל אין אַ יובֿל פֿלעגן זיך צוויי יידן קריגן און געהן צום רבֿ פֿלעגט מען אים געבן אַ פֿערטל. איין מאָל אין יאָרן פֿלעגט זיך טרעפֿן אַ גט, אין דעם טאָג האָט די רביצין שוין געקאָכט אַ גוטן וואַרעמס און נישט געשאָלטן.

דעם צדיק'ס משפּחה איז געווען: פֿון דער ערש־טער פֿרוי רבי דוד'ל און ר' איטשע און אַ טאָכטער לאה; מיט דער צווייטער האָט ער געהאַט ר' מרדכי'לע, און ר' יוסעלע וואָס איז געשטאָרבן יונג, אין עלטער פֿון 18 יאָהר. איך געדענק אַז דאָס גאַנצע שטעטל איז געווען אין טרויער אַלע געשעפֿטן

האָט מען פאַרמאַכט אין דער צייט פון דער לויה און אַלע זענען געגאַנגען צום הייליקן אָרט.

דער טויט פון יוסעלע האָט דעם אַלטן צדיק זייער פיל געזונט צוגענומען און ער האָט זיך גענומען צוגרייטן פאַרלאָזן לאַחווע און פאָרן אין הייליקן לאַנד, א ר ץ ־ י ש ר א ל. דאָס האָט געמאַכט אַ גרויסן איינדרוק. ווען מען האָט זיך דערוואוסט אַז דער רב פאַרלאָזט אונז, האָבן אַלע אָן אויסנאַם, קינד און אַלט, אַפילו די גוים און דער גלח, אַלע האָבן געפילט אַז מען פאַרלירט אַ גרויסן מענטש וועלכער קיינער וועט זיין אָרט נישט קענען פאַרנעמען. אויף אַזוי פיל איז ער געווען באַליבט אין אַלעמענס הער־צער. דאָס גאַנצע שטעטל האָט געקאָכט און געפרעגט ווער פון זיינע 3 זון וועט פאַרנעמען זיין אָרט, ביז דער אַלטער צדיק האָט באַשלאָסן, אַז ר׳ איטשע זאָל זיין אָרט פאַרנעמען. נאָך 6 חדשים האָט ער מיט דער רביצין, ר׳ מרדכי׳לה און זיין פרוי דיניה־צערטל מיט זייערע צוויי קינדער, און די טאָכטער לאה פאַרלאָזן אונזער שטעטל.

חתימות פון ר׳ איטשעלע און גבאים

ווען דער צדיק איז געקומען צום פריסטאַוו חאַצינאַוויטש אַרויסנעמען דעם „גובערנאַטאָרסקי פּאַס־פּאָרט" פרעגט דער פריסטאַוו דער מומע ביילע: דער רבי איז דאָך אַזאַ אַלטער קראַנקער מאַן, וועט ער פאַרפאָרן אַ לעבעדיקער? פרעגט דער רב דער מומע: וואָס זאָגט דער פריץ? האָט זי אים געזאָגט: אַז ס׳איז זייער אַ שווערער וועג פאַר אייך. האָט דער רב געזאָגט: זאָג אים, אַז איך וועל פאַרפאָרן אַ לעבעדיקער.

דאָס געזעגענען האָט גענומען טעג. פון אַלע גרויסע און קליינע שטעט זענען אָנגעפאָרן רבנים און אָנגעזעענע בעלי־בתים, ווער עס האָט נאָר געקענט דעם אַלטן צדיק זענען געקומען זיך געזעגענען און ער זאָל זיי בענטשן.

דער טאָג וואָס ער האָט פאַרלאָזן אונזער שטעטל, וואו ער איז 40 יאָהר געווען רב, וועלן מיר קיינמאָל אין לעבן נישט פאַרגעסן. דאָס גאַנצע שטעטל, קינד און קייט, יידן און קריסטן, זענען געווען אין דער לובאַטשינער גאַס, צום רב׳ס הויז איז געווען אומ־מעגלעך צו פאָרן. גרשון ליפשיץ (דער סטויציק) נאָך אַ יונגער בחור, דער „אופּראַוולאַיושצי" פון הויף און דער סטאַרשינאַ, דער סטאַראָסטע, האָבן אויף פערד רייטענדיק געהאַלטן דעם עולם, מ׳זאָל קענען צופאָרן פון הויף מיט אַ טראָקע אין אַ שיינעם טשערעבאַן מיט בריטשקעס. אַרום רב׳ס הויז אין אַלע גאַסן זענען געווען פול מיט פורן, יעדער מיט זיין פאַמיליע, אויך קריסטן מיט זייערע פאַמיליעס, און די וועלכע האָבן נישט געהאַט קיין פורן זענען געגאַנגען צופוס צום וואָגזאַל. אַלע האָבן געוויינט מיט ביטערע טרערן. ביז די באַן האָט גערירט איז געווען אַ טומל. פיל רייכע בעלי־בתים האָבן באַגלייט דעם צדיק ביז פינסק און ווייטער. ווען דער עולם איז געקומען אַ היים, איז מען געגאַנגען אין די שולן און געזאָגט תהלים און געבעטן גאָט זיי זאָלן האָבן אַ גוטע רייזע און קומען געזונט אין ארץ־ישראל. אין מאַרק האָט יעדער געהאַט עפּעס צו דערציילן און לויבן וואָס אַזאַ טייערער ליבער מענטש ער איז געווען. יעדער האָט אים געשעצט און קיינער האָט אויף אים קיינמאָל קיין שלעכטס נישט געזאָגט.

אין שטאָט איז ווייטער פריילעך געוואָרן, מען האָט זיך גענומען צוגרייטן אויפנעמען ר׳ איטשען. פיניע קפלן האָט אָוועקגעגעבן זיין גרויס הויז פאַר דעם נייעם רב. מען האָט געקערט די גאַסן, דעם אַלטן בית־המדרש האָט מען איבערגעפאַרבט, אין טאָג וואָס מ׳האָט געבראַכט ר׳ איטשען פון קאַז׳ענ־נהורודוק זענען אויך אַלע קראָמען געווען פאַרמאַכט, און אַלע זענען מיט פורן אַוועקגעפאָרן אין קאַז׳נ־נהאַראַדאָק מקבל־פּנים זיין דעם נייעם רב. יידן פון קאַז׳ענהאַראַדאָק האָבן באַגלייט ר׳ איטשען, וואָס איז געווען אַזוי באַליבט. ער האָט דאָרט געוואוינט עטלעכע יאָהר און געהאַט אַ מאַנופאַקטור־געשעפט. דער טאָג איז געווען אַ שמחה אין ביידע שטעטלעך;

דער פאַראַד איז געווען גרויס מיט כלי־זמר דעם גאַנצן וועג, הונדערטער פורן און הונדערטער מענטשן זענען געגאַנגען צו פוס ביזן שטעטל.

נאָך עריגערונגען פון זעלבן שטייגער: ווען דער סטאָלינער רבי פלעגט קומען צו זיינע חסידים. אויך יענער טאָג איז געווען פריילעך אין שטעטל. דער קבלת־פנים, ווען אַלע חסידים פלעגן זיך אָנטאָן אין די יום־טובדיגע קליידער און אַרויספאָרן מיט געזאַנג, און דאָס גאַנצע שטעטל פלעגט זיך משמח זיין מיטן גרויסן גאַסט. איינשטיין פלעגט ער ביי גרשון ליפשיץ אָדער שלמה רבינוביץ. יענע נאַכט פלעגן אַלע זיך צונויפקלייבן אַרום דעם הויז, זעהן ווי דער רבי לאָזט איבער פון יעדן געריכט אַפּאָר ביסן אין טעלער און די חסידים פלעגן באַפּאַלן כאַפּן די שיריים, פלעגן זיי זיך אַזוי צוזינגען, אַז דעם געזאַנג האָט מען געהערט פון איין עק שטעטל ביזן צווייטן. אַזוי פלעגט עס דויערן אַ מעת־לעת.

להבדיל, ווען דער אַרכיריי פלעגט קומען אין שטעטל, האָט מען געקערט די גאַסן און אַלע יידן פלעגן זיך פאַרזאַמלען אין מאַרק, אין די שולן פלעגט מען אָנצונדן די בליץ־לאָמפּן, און דער רב מיט עטלעכע יידן פלעגן זיך זעצן ביי אַ טיש מיט ברויט און זאַלץ און ווען דער כומר פלעגט אָנקומען פלעגט מען אַרויסגיין מיט אַ ספר־תורה, ער פלעגט איר קושן און בענטשן דאָס גאַנצע שטעטל, און אַוועקפאָרן צום קלויסטער. דאָרט האָבן שוין אַלע קריסטן זיך פאַרזאַמלט, ער פלעגט פאָרן מיט פיל גלחים אָבער דער הויפּט מחותן איז געווען דער שטעטלשער גלח.

וועגן אונזער גלח איז דאָ וואָס צו באַשרייבן: ער איז געווען זייער אַ גוטער מענטש. יינגלעך פלעגן גיין שבת אין גלח׳ס „סאָד" (גאָרטן), עלטערע בחורים פלעגן גיין אין וואַלד לייענען סאָציאַליסטישע בראָשורן און רויכערן פּאַפּיראָסן, און גייענדיק צוריק פלעגט מען אַריין אין „סאָד" רייסן באַרן, עפּל, און ער האָט זיך געמאַכט נישט זעענדיק און לאָזן רייסן. אָבער ס׳איז געווען אַזעלכע חברה וואָס פלעגן רייסן צוזאַמען מיט די צווייגן, דאַן פלעגט ער אַרויסגיין און זאָגן זיי מוסר, רואיק, נישט אין כעס פלעגט ער זאָגן: „קינדער, איר זענט דאָך יידן, און יידן טאָרן נישט שבת רייסן און נישט ברעכן דיביימער. עס איז אַ עבירה". אויך זיין פרוי איז געווען זייער ליבעראַל זיי האָבן געהאַט צוויי זין איינער האָט געלערנט אַלס גלח און דער צווייטער — אַ דאָקטאָר.

אין לאַחווע האָבן מיר געהאַט צוויי דאָקטוירים: צ׳וירקאָ, איז געווען דער „וואָלאָסטנאַי דאָקטאָר", און גוזענפוד — דער שטעטישער פעלשער. ווען מען האָט זיי געבראַכט צו אַ קראַנקן האָט עס געקאָסט 10 קאָפּיקעס; און אַז זיי פלעגן מאַכן אַ רפואה, אַ פלעשל אָדער פּראָשקעס, איז דער פּרייז געווען אַ „פּערטעלע". קענט איר זיך פאָרשטעלן זייער פרנסה!

צ׳וירקאָ האָט באַקומען געהאַלט פון „וואָלאָסט", ער האָט געהאַט זייער אַ שיין גרויס הויז מיט אַ גאָרטן און די גויים פון די דערפער פלעגן אים ברענגען הינער, אייער און האָניק, און ער האָט גאַנץ גוט געלעבט.

אָבער גוזענפוד האָט נעבעך זיך געמאַטערט מיט פרנסה, ער איז געווען אַ אָרימאַן, די ערשטע צייט געוואָינט ביי יוסף דעם בראַקאַר אין אַ שיינע דירה, דערנאָך האָט ער זיך אריינגעקליבן צו חישע יוסטעס. דירה־געלט האָט ער קיינמאָל נישט געהאַט צו באַצאָלן, די בעלי־בתים פלעגן אים שענקען פאַר אַ האַלב יאָר, און אַ האַלב יאָר איז געבליבן אַ חוב. אַ פּאָר יאָר פאַר מיין אָבפאָהר, האָט אונזער פּריץ פערקויפט די וועלדער צו אַ באַנק אין מאָסקווע, וואָס האָט אַריינגעשיקט קאָמאָרניקעס מיט אינזשיניערן, און אָנגעהויבן בויען וועגן, מ׳האָט אין הויף אַריינגעצויגן אַ טעלעפאָן און מ׳האָט אָנגעהויבן פאַרקויפן לאַנד די חוטאָראַנעס.

די הונדערטער נייע־אַריינגעקומענע האָבן זיך באַזעצט אין עטלעכע יאָר, און דאָס קליינע שטעטעלע איז געוואָרן אַ גרויסע שטאָט. נאָך דער ערשטער מלחמה זענען אַריינגעפאָרן פיל יידישע פליכטלינגע צוזאַמען מיט די חוטאָראַנעס. די אַלגעמיינע לאַגע האָט זיך פאַרבעסערט. עס איז געוואָרן פיל קראָמען און בעלי־מלאכות האָבן אויך געהאַט מער פרנסה. ביז עס איז געקומען דער אומגליק אויף די יידן אין פוילן און אין גאַנץ אייראָפּע.

אלול תשי"ג, 1953.

א. פאַרטנוי

געוועזן אמאָל אין לאָחווע

1. דער אַלטער בית המדרש

עלטערע יידן פלעגן דערציילן אַז דער בית־המדרש איז שוין אַלט געוועזן איבער 100 יאָהר. די גרינדער זענען געוועזן: דער רב ר׳ אברהם־בר ברקוביץ, יאָשע דער מלמד, שמואל דער שמש, שמואל יצחק קאַצמאַן, יוסף סלוצקי, פנחס קפלן, אבהם קופּילס דער מילנער מוראַווציק, שמואל שקלאַר, לייבע קאָשיקאַר, יעקב יאָסילס מוראַוציק און אַנדערע בעלי־בתים.

דער אַלטער ביה״מד איז געוועזן געבויט פון האָלץ אין סטיל און אַרכיטעקטור ווי אַ אַלטער טעמפּל.

ביים ביה״מד איז געוועזן צוגעבויט אַ שטיבל, וואו „עמך״ פלעגט אין דערפרי ווען ס׳איז נאָך געוועזן פינסטער שוין דאַוונען: קליין־הענדלער וואָס זענען אינדערפרי געגאַנגען אין די דערפער זוכן פרנסה, בעלי־מלאכות וועלכע האָבן געמוזט גיין אויסערן שטאָדט זוכן אַרבעט. זיי פלעגן פאַרטיג ווערן נאָך פאַרטאָג מיטן דאַוונען.

בייטאָג איז שוין ירחמיאל חיניץ געקומען מיט זיין מנין דאַוונען מנחה, און ער האָט געהייסן „ירחמיאלס מנין״.

די מתפללים פון בית־המדרש זענען געוועזן: סוחרים, קרעמער און קליינהענדלער. מ׳האָט געפירט אַ קאַמף פאַר גבאות. אין דער „קאַלטער שול״ האָט מען בשום פנים ניט געקענט אַראָפּוואַרפן די גבאים אָבער אין ביה״מד האָט מען זיי געביטן אַלע יאָר שבת־בראשית.

די לעצטע יאָרן זענען געוועזן גבאים: שלום רומנובסקי, גרשון שקלאַר, זליג חיניץ. גבאי־שני איז געוועזן יוסף גרזעוויטש וואָס האָט געהאַט אויף דעם חזקה.

אונזער אַלטער רב ר׳ יצחק ברקוביץ ז״ל איז געוועזן אַ שטענדיקער דאַוונער פון ביה״מד. ער איז געוועזן באַרימט אַלס אַ צדיק, נישט נאָר ביי אונז אין שטעטל, נאָר אין גאַנצן אַרומיקן געגנט סיי ביי יידן און, להבדיל ביי קריסטן. זיין וואָרט איז געוועזן הייליק.

ס׳האָט געטראָפן אַז אַ גוי האָט געהאַט אַ סיכסוך מיט אַ יידן האָט דער גוי אים גערופן צום רב וואָס ער האט געפסקנט איז געוועזן קודש.

שמואל דער שמש, אַ פרומער ייד מיט אַ ווייסע באָרד, האָט זיך אויסגעלעבט אין בית־המדרש מיט תפילות או תעניתים. עד פלעגט אַרום גיין ביינאַכט רופן דעם עולם צו תהלים אָדער צו סליחות. פלעגט וועקן דעם עולם מיט א טרויעריקן ניגון „קומט יידן סליחות זאָגן״ און ביים שיין פון דער לאַמטערנע האָט ער אויסגעזעהן ווי אַ געטלעכער מאַן.

נאָך זיין טויט איז געוועזן שמש יהושע לרמן, אַ פרומער ייד און למדן וואָס האָט ערפילט זיין אַרבעט מיט גרויס ליבשאַפט און איבערגעבנהייט, מער לשם מצווה ווי פאַר פרנסה.

לעצטנס איז געוועזן שמש וואָלף מאַלצ׳יקוביטש, אויך איבערגעגעבן מיט זיין גאַנץ לעבן דער הייליקער אַרבעט, פלעגט העלפן ביים רב אין שטאָטישע און היימישע ענינים.

2. סטאָלינער חסידים

דאָס חסידים־שטיבל איז געבויט געוואָרן דורך משה דעם רב׳ס, נח דעם שוחט׳ס פאָטער, שלמה חפץ, אברהם יוסף שווארין, הרשל מענדעלעס.

דאָס שטיבל איז געבויט געוואָרן פון די רעשט־לעך האָלץ וואָס איז געבליבן פון פיניע קפלנ׳ס הויז, וואָס ער האָט אָפּגעגעבן פאַר דער תלמוד־תורה.

נישט קיין גרויסער בנין, אָן זייטיקע שטיבלעך,

מיט אַ גאַלעריע פאַר די פרויען. די מתפללים זענען געווען סטאָלינער חסידים. איין מאָל אַ יאָהר פלעגט דער סטאָלינער רבי ר׳ משה׳לע קומען אויף שבת אין לאַחווע.

סטאָלינער אין לאַחווע זענען על־פי־רוב געווען איבערגעגעבענע חסידים פון זייער רבי.

אַ קליינער טייל פון די חסידים זענען געווען אָנהענגער פון קאַרלינער רבי ר׳ אהרע׳לע. איינער פון זיי איז געווען ר׳ יהודה סלוצקי.

אין חסידים־שטיבל האָט מען געדאַווענט מיט מער ברען און התלהבות, מיט רעש און געפילדער. אין וואָכן טאָג האָט מען אָפּגעפּאַרטיקט דאָס דאַווענען אויף גיך, אָבער שבת האָבן זיי געדאַווענט און געזונגען זייערע שיינע האַרצרייסענדע ניגונים. צו שלוש סעודות, אז ר׳ פנחס טשערנאָמאָרעץ מיט זיין באַס־קול פלעגט געבן אַ געשריי „שיר המעלות ממעמקים קראתיך״ פלעגן די ווענט ציטערן. ר׳ פנחס דער חזן, ר׳ מתתיהו דער שוחט און בנימינ׳קה צאַלענצ׳וק פלעגן זיך צולאָזן זינגען אין די פאַרנאַכטיקע הימלען אַריין, דער עולם פאַטשט מיט די הענט און טאַנצט אין קאַראַהאָד און מ׳פאַרגעסט אַז ס׳איז שוין נאָכט און מען דאַרף דאַווענען מעריב.

ווען דער רבי איז געקומען אויף שבת פלעגן קומען חסידים פון די אַרומיקע שטעטלעך און יעדעס מאָל פלעגט דער רבי ברענגען אַ נייעם שיינעם ניגון.

אַ גאַנצע וואָך האָט מען שוין געפילט אַז דער רבי קומט אויף שבת. אַ ספּעציעלער בעל־עגלה מיט די חסידים פלעגן דעם רבי ברענגען פון באַן צו זלמן חפץ אין הויז.

שפּעטער האָט מען דעם רבי געפירט אין שטיבל דאַווענען. הונדערטער חסידים פלעגן דעם רבי אַרומרינגלען, פון איין זייט שייקע שעכטמאַן, פון דער צווייטער זייט מתתיהו דער שוחט.

איידער דער רבי פלעגט קומען האָט שוין שייקע שעכטמאַן און אבר רעזניק, פנחס פנחסוביץ און נאָך חסידים געגרייט אויף שבת גרויסע פאַנען מיט פיש און טעפּ פלייש מיט קוגלען, ס׳זאָל זיין פאַר די אָנגעפאָרענע חסידים צו עסן.

אַז דער עולם האָט אָפּגעדאַווענט און מען האָט זיך אויפגעקליבן ביים טיש האָט מען געטרונקען לחיים. יונג און אַלט, אָרעם און רייך, האָבן זיך אויפגעפלאָכטן און מיט גרויס התלהבות געזונגען און געטאַנצט, געפּאַטשט מיט די הענט און פאַרגעסן פון אַלע וואָכענדיקע ענינים אין פאַרזונקען אין רוחניות.

די חסידים האָבן געפירט דעם רבי באַזוכן דעם רב ר׳ יצחק ברקוביץ ז״ל וואָס איז נישט געווען קיין חסיד. דער רבי פלעגט אויפנעמען זיינע אָנהענגער. רייכערע חסידים פלעגן איבערלאָזן פאַר דעם רבי אַ פדיון, יעדער נאָך זיין שטאַנד און פאַרמעגן. מען פלעגט דערציילן, אַז דער רבי האָט קיינמאָל נישט געקוקט וויפל מען גיט און פלעגט עס צוטיילן צווישן די נויטבאַדערפטיקע. ווען עמיצער האָט זיך געוואָנדן צו אים נאָך הילף, פלעגט ער אַריין טאָן די האַנט אין קעשענע און אַרויסנעמען אַ הויפן מיט געלד און נישט געציילט האָט ער געגעבן.

אַזוי האָבן אונזערע יידן געלעבט און זיך אויסגעלעבט מיט זייערע טראַדיציעס און אָרט לעבן.

3. די קאַלטע שול

די קאַלטע שול וואָס איז געשטאַנען הונדערטער יאָרן איז געבויט געווען לויטן סטיל פון אַלטער אַרכיטעקטור מיט אַ קופּאָל. פון איין זייט איז געווען דער בית־המדרש, און פון דער צווייטער זייט דאָס חסידים־שטיבל, אין מיטן הויף איז געשטאַנען די באָד און תלמוד־תורה.

ווי אַ סימבאָל איז געשטאַנען די קאַלטע שול העכער פון אַלע בתי־מדרשים. אינווייניק איז געווען אַ מייסטער־ווערק, געמאָלטע פיגורן פון שור־הבר און לויתן און אַנדערע פיגורן.

דער אָרון־הקודש איז געשניצט געווען דורך אַ שניצער מיטן נאָמען שלמה בן יואל זוסמאַן פון נאָוואָראַדאָק. 3 יאָהר האָט ער געאַרבעט די שניצונג און געגעסן טעג, ווייל קיין געלט האָט ער נישט גענומען פאַר דער אַרבעט. ער האָט נאָר געבעטן אַז מ׳זאָל אים ערלויבן אויפשרייבן אויפן ארון־קודש זיין נאָמען.

ר׳ שלמה איז געווען אַ פרומער ייד און ווען ער האָט פאַרענדיקט די אַרבעט איז ער געגאַנגען אין אַ צווייטער שטאָדט שניצן אַ אָרון־קודש.

אַם שענסטן איז געווען די שניצערייי פון די

שבטים, יעדער שבט מיט זיינע סימבאָלן און ווען מען פלעגט עפענען די טירלעך פון אָרון־הקודש פלעגן זיך אוטאָמאַטיש באַווייזן הענט פון כהנים און בענטשן דעם עולם. אויבן אויפן אָרון־הקודש האָבן צוויי לייבן געשטאַנען שמירה.

אין שטעטל פלעגן קומען טוריסטן, וואָס האָבן זיך אינטערעסירט מיט אַלטערטימלעכקייט און באַזוכט די קאַלטע שול.

דאָס איז געווען די שיינקייט פון שטעטל מיט וועלכער לאַחווער יידן האָבן געשטאַלצירט.

די גבאים פון שול האָט מען גערופן „די אייביקע גבאים" ווייל מ'האָט קיינמאָל נישט געקענט פטור ווערן פון זיי. די גבאים זענען געווען: ר' אלחנן כלז — אַ האָלץ סוחר, אַ חשובער בעל־הבית מיט וועלכן דאָס גאַנצע שטעטל האָט זיך גערעכנט און אים מכבד געווען, אַ כלל־טוער אין פיל געזעלשאַפטן; מענדל בר' קופל מוראַבציק, אַ האָראָפּאַשנער ייד, זיין פרנסה איז אַמאָל געווען פאָרן מיט דער לאָדקע קיין פינסק איינקויפן סחורה פאַר די קרעמער. די לעצטע יאָרן האָט ער געהאַט אַ בעקעריי.

לייבע ליכטשטיין (דער ליובאַנער), זיין פאַך איז געווען שמידעריי, אַ הויכער ווי אַ דאָמב מיט אַ שיינע באָרד. אין צייט פון דאַוונען פלעגט לייבע זיך נישט זעצן נאָר שטיין די גאַנצע צייט אויף די פיס אַפילו יום־כיפור אין משך פון גאַנצן טאָג.

אומדערוואַרט איז געקומען אַ אומגליק אויף אונזער שטעטל. אין אַ פינסטערע נאַכט האָט געבושעוועט אַ שרעקליכער שטורם ווינט, ס'איז אויסגעבראָכן אַ שריפה, וואָס האָט אַרומגעכאַפּט אַלע יידישע געסלעך מיטן גאַנצן צענטער און אויך דעם בית־המדרש מיט דער קאַלטער שול. די יידן זענען געווען זיכער אַז די הייליקע שול וועט נישט ברענען, ווייל הונדערטער יאָרן אַז די שול האָט געשטאַנען. צענדליקער שרפות זענען געווען און די שול האָט נישט געברענט.

זייענדיק אַזוי זיכער, איז קיינער נישט געגאַנגען ראַטעווען די צענדליקער ספרים, און נאָך פיל הייליקייטן. דאָס אַלעס איז אַוועק מיטן רויך.

נאָך דער שריפה האָבן די גבאים געמאַכט אַ אַסיפה און באַשלאָסן זיך אָנצושטרענגען און אָנפאַנגען בויען צוריק די שול.

קודם־כל האָט מען אָבגעצאָמט דעם פּלאַץ און צושטעלט בענק, אַריינגעשטעלט אַ אָרון־קודש, און מ'האָט אָנגעהויבן דאַוונען אונטערן פרייען הימל מיט התלהבות און ברען.

ביים לייגן דעם פונדאַמענט, דעם גרונד־שטיין, האָבן אונזערע ברידער אין אַמעריקע נישט פאַרגעסן שיקן געלד און אויך דערמונטערדיקע טרייסטווערטער אַז מ'זאָל בויען די שול און זיי וועלן העלפן.

מיט גרויס מי, אַ ציגל אויף אַ ציגל, זענען די ווענט פאַרטיג געוואָרן לויט דער אַלטער אַרכיטעקטור מיט קופּאָלן פון אויבן, כמעט ווי די אַלטע שול.

די גאַנצע צייט זענען די 3 גבאים נישט אָפּגעטרעטן, ביז זיי האָבן דערלעבט צו זעהן דעם דאַך איבערן שול. מיט גרויסע שוועריקייטן האָט מען אויסגעבויט די שול, אינעווייניק איז זי נישט געווען פאַרענדיקט, אָבער ס'איז נישט געווען באַשערט אונזערע טייערע יידן צו פאַרענדיקן די שול. זיי זענען אומגעקומען צוזאַמען מיט די הייליקע שולן.

4. ימים נוראים אין שטעטל

נישט גרינג איז אָנגעקומען דאָס לעבן אין לאַחווע. מ'האָט געהאָרעוועט אויף פרנסה און מ'האָט פאַרדינט אויף חיונה.

אַ גאַנצן זומער איז דאָס לעבן געווען שטיל און מאָנאָטאָנע. ליידיג־גייער זענען געזעסן אויף די פריזמעס אָדער אויף די קלעצער אין מאַרק, געדרעמלט און געשמועסט פּאָליטיק.

לעבעדיק איז געווען אין שטעטל ווען ס'איז געקומען פאַר ימים־נוראים. קודם־כל האָט מען אָנגעהויבן קאַלכן די הייזער. די טישן און די בענק האָט מען אַרויסגעוואָרפן אויפן גאַס און אַזוי לאַנג געשייערט ביז זיי האָבן געבלישצ'עט. די ווייבער זענען געלאָפן פאַרשוויצטע, מען דאַרף דאָך אָנגרייטן אויף דעם הייליקן יום־טוב.

פונקט ווי די ווייבער האָבן געזאָרגט אַז דער יום־טוב טיש זאָל נישט פאַרשעמט ווערן, אַזוי האָבן די מענער אָנגעהויבן ווערן ערנסטער, פרומער... די גבאים האָבן געטאָן זייער אַרבעט: מען האָט

אויסגערייניקט די שולן, פאַרפּוצט און געזאָרגט אַלעס זאָל זיין אין אָרדנונג.

אַ שווערע אַרבעט איז געווען דינגען אַ בעל־תפילה, באַזונדער פאַר דער קאַלטער שול.

דער רב האָט זיך געפירט צו דאַוונען יום־טוב איין טאָג אין בית־המדרש און דעם צווייטן אין שול. פאַר די תקיעות פלעגט ער האַלטן אַ פייערדיקע דרשה און עמך און ווייבער פלעגן פאַרגיסן טרערן.

צו די תקיעות פלעגן קומען אַלע, אַפילו קינדער. די מיידלעך פלעגן זיך אויספּוצן אין די שענסטע וואָס זיי האָבן געהאַט און זיך צוגערוקט צו דער מאַמע אָדער צו אַ קרובה, געזאָגט דעם למנצח.

אין די טעג פון סליחות פלעגט דער שמש וועקן נאָך האַלבער נאַכט מיט אַ בעטענדער שטימע און טרויער ניגון: „שטייט אויף, יידן, צו סליחות!"

ראש־השנה פלעגט דער עולם גיין צום טייך צו תשליך, יעדער שול מיט אירע מתפללים. אויס־טרייסלען די קעשענעס און פּטור ווערן פון די עבירות. צוריקגייענדיק פריילעכע, זינגענדיק און טאַנצענדיק און אַרומכאַפּענדיק, אין דער קאַלטער שול, און דער גבאי פלעגט טיילן עפּל און ווינטשן אַ שנה טובה.

די ווייבער פון שטעטל און דער סביבה פלעגן אַ גאַנצע וואָך גיין אויף קבר־אָבות. פאַר זלאַטקען דער בעדערן איז עס געווען הויך־סעזאָן. זי פלעגט זאָגן פאַר די ווייבער די תחינה און מאכן אל מלא רחמים. האָט עמעצער פון די ווייבער נישט געוויינט, האָט זלאַטקע פאַר איר געוויינט. אויף די טעג האָט זי געוואַרט אַ גאַנץ יאָהר.

די מענער האָבן אויך נישט גערוט, די עלטערע פלעגן תשובה טון, ביינאַכט מיט די לאַמטערנעס גיין אין שול זאָגן סליחות אָדער תהלים, אינדערפרי נאָכן דאַוונען איז מען געלאָפן צום הייליקן אָרט אויף קבר־אבות אויסבעטן אַ גוט יאָהר. ארויסגייענדיק פון דאָרט איז ביים טהרה־שטיבל געשטאַנען אַ טיש און די גבאים האָבן געטיילט דעם עולם לעקאַך און בראָנפן אויף לחיים. מיט אַ ברייטער האַנט האָט מען געטיילט צדקה און ווער ס'איז געווען ברוגז, פלעגט מען זיך איבערבעטן.

נאָך יום־כפור האָט שוין דער עולם גענומען צוגרייטן די סוכות' מ'פלעגט אויפקלאַפּן פון ברעטער 3 ווענט צום הויז און צודעקן מיט סאָסנע צווייגן. די קינדער פלעגן אויסשיטן געלן זאַמד און גרינס.

חול־המועד איז געווען אַ מנהג, אַז בחורים פלעגן קומען זיך זען מיט מיידלעך און מען האָט געשלאָסן שידוכים און אין שטעטל איז געווען לעבעדיק.

אָבער צום הויפּט עקסטאַז פלעגט דערגיין שמחת תורה אין אָוונט. דער ציוניסטישער עולם פלעגט איינאָרדנען אַ מנין צו דאַוונען פאַר זיך. די לעצטע יאָהרן איז דער מנין געווען ביי זלמן חפץ. דער ציוניסטישער עולם האָט גוט פאַרבראַכט ביי געדעקטע טישן. אַ שטענדיקער בעל־תפילה און בעל־קורא איז געווען ר' יצחק בוקצין.

די קינדער, אויסגעפּוצטע אין די יומטובדיקע מלבושים מיט פענער און מיט אַ ליכט, פלעגן גיין צום רב'ס הויז און געוואַרט אים פירן אין שול. ביים רב אין הויז איז געווען פריילעך, מ'האָט געטרונקען לחיים. ר' ליפּאָ מורבצ'יק (חישעס) פלעגט נאָך אַ גוטער גלעזעלע משקה שיטן וויצן און גראַמען און מאָטל חנה־איידלס וואַסקאָבאָיניק פלעגט טאַנצן אויפן טיש.

דעם רב פלעגט מען פירן אין שול מיט געזאַנג און טענץ. ער איז געגאַנגען אין מיטן, אין די זייטן זענען געגאַנגען די בעלי־בתים און האַלטן זיך האַנט ביי האַנט, און ר' מתתיהו דער שוחט פלעגט מיט זיין מייעסטעטישן אויסזען און טאַנצן, פאַר־כישופ'ן דעם עולם.

אַזוי האָט לאַחורע, ווי אַנדערע הונדערטער יידישע שטעטלעך פון פוילן און ליטע, געפּראַוועט יום־טוב.

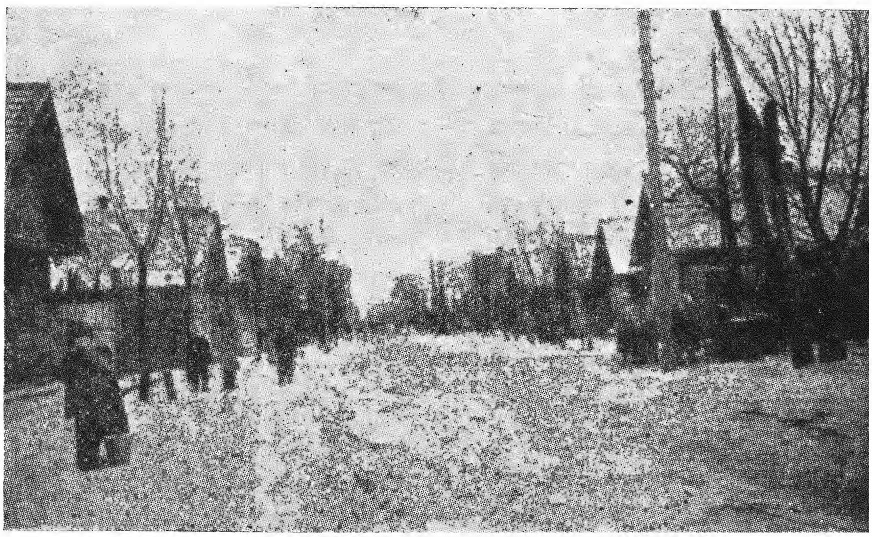
5. בעלי מלאכות און קליינהענדלער

ביז דער ערשטער וועלט־מלחמה האָבן לאַחוער בעלי־מלאכות זיך פערנומען מיט פאַרשידענע אַרבעטן. ס'זענען געווען שוסטער, שניידער, שמידן, בויער, סטאָליאַרעס און נאָך אַרבעטן.

אַ ספּעציפישע אַרבעט איז געווען פלעכטן קאָשי־קעס (גערופן ביי אונז „קאָרזינעס") אין פיל הייזער האָט מען זיך פערנומען מיט דער אַרבעט. אָפּנעמער פון אַרטיקל זענען געווען אין רוסלאַנד און אין

אוקראַינאַ. פון לאַחווע פלעגט מען אָפּשיקן די קאַשי־קעס מיט דעם פּאַראַחאָד וואָס פלעגט גיין פון פּינסק דורך פּריפּיעט און דניעפּר קיין קיעוו, קרעמענטשוג, יעקאַטירנאָסלאַוו און אַנדערע שטעדט. די סחורה האָט געהאַט אַ גוטן אָפּזאַץ מאַרק, און לאַחווער יידן האָבן פאַרדינט געלט.

אַמאָל האָט לאַחווער יוגנט ביי זיך אינדערהיים נישט געקענט געפונען קיין אַרבעט, פלעגן זיי פאָרן זוכן אַרבעט איבער דער גרויסער רוסישער אימ־פּעריע: אין קרעמנטשוג, קיעוו, אָדעס. זיי האָבן נישט שלעכט פאַרדינט און גענומען אַ אַקטיוון אַנטייל אין דאַמאָלסדיקן פּאָליטישן לעבן.

לובאַצ׳ינער גאַס ווינטער

נאָך דעם דורכפאַל פון דער רוסישער רעוואָלוציע אין 1905, זענען פיל לאַחווער אַוועק קיין אַמעריקאַ זוכן פרנסה. אָבער זייער אַלטער היים האָבן זיי קיינמאָל נישט פאַרגעסן, און ביי יעדער געלעגנהייט האָבן זיי געהאָלפן זייערע נאָהענטע און אויך דאָס שטעטל זענען זיי געבליבן געטריי.

ביי לאַחווער בעלי־מלאכות האָבן פאַרנומען אַ חשוב׳ן אָרט די בויער און שמידן. די שמידן פלעגן זייערע וועגנס פירן אויף ירידים און די פויערן פלעגן אָפּקויפן די וועגענער.

די בויער פלעגן אָננעמען אַרבעט אין דער אַרומיקער סביבה און ס׳פלעגט טרעפן, אַז גאַנצע מאַנאַטן האָבן זיי געאַרבעט אין דער פרעמד.

ס׳איז געווען אַ פאַל, וואָס אין דאָרף סינקיעוויטש האָט מען גענדאַרפט בויען אַ קלויסטער האָט דער גלח איבערגעגעבן די יידישע בויער בויען דעם קלויסטער, נישט קוקנדיק אויף דעם, וואָס זיינע מאמינים זענען געווען געגן דעם און זיי האָבן אַ געוויסע צייט נישט דערלאָזן צו דער אַרבעט.

דער גלח האָט אָבער אויפגעוויזן אַז קיין בעסערע בויער איז נישטאָ און די יידן האָבן געבויט דעם קלויסטער.

אַ אָרימען לעבן האָבן געהאַט די איבעריקע בעלי־מלאכות. פון פרי ביז שפּעט ביינאַכט געאַרבעט אָפּגעהאָרעוועט אַ גאַנצע וואָך און אויף שבת האָט מען געמוזט צובאָרגן אַ פּאָר זלאָטעס ביים קרעמער.

נישט אַלע זענען געווען פון די גליקלעכע וואָס האָבן געקענט זיך מפרנס זיין. בעסער האָבן געלעבט די וואָס האָבן געהאַט קינדער אָדער ברידער אין אַמעריקע, וואָס פלעגן פון צייט צו צייט אָדער אויף יום־טוב זיי אַריינשיקן עטלעכע דולאַר.

ס׳זענען געווען קליינהענדלער וואָס האָבן געפירט אַ אָרים לעבן. אַ גאַנצע וואָך זיך אַרומגעשלעפּט איבער די אַרומיקע דערפער און חוטאָרעס זוכן וואָס

צו פאַרדינען. הענדלער פון פי, און קצבים זענען געווען נישט שלעכט סיטואירט, ווי בנימין זאַלמאַנאָוויטש, די אַשמאַנס, וואַדיע שוואַרין, שניידמאַן. פון די אָנגעזעענע פון סוחרים איז געווען יהודה כץ הכהן, פיניעלע וואָלף שוואַרין.

ס'זענען געווען יידן וואָס האָבן זיך פאַרנומען מיט פישעריי, מען פלעגט אָפּדינגען אַזערעס אויף אַ באַשטימטע צייט אָדער סעזאָן און כאַפּן פיש. אַ טייל האָבן זיך פערנומען מיט פישעריי אַגאַנץ יאָר ווי: שלמה מרדכי מורבציק מיט די זין, לייבוש און זעליק מורבציק, געצל פנחסוביץ, לייזער און ישראל שוואַרין און די משפחה מוראַווניקס. קיין גרויסע גליקן האָבן זיי נישט געמאַכט אָבער אין אַ בעסערע לאַגע זענען זיי געווען.

די פיש פלעגט מען שיקן קיין וואַרשאַ. ס'פלעגט טרעפן אַז דער וואַרשאַווער מאַרק איז געווען איבערפולט מיט פיש, האָט מען נישט פאַרדינט און אָפּט נאָך דאַרפן באַצאָלן פאַר באַן־געלט. אָבער לאַחווער יידן זענען געווען שמחים בחלקם, מיט וואָס מ'האָט געהאַט. קיין גרויסע אַספּיראַציעס האָט מען נישט געהאַט.

גרויסע ענדערונגען איז פאָרגעקומען אין יאָר 1921. נאָך מלחמות און רעוואָלוציעס וואָס דאָס שטעטל איז איבערגעגאַנגען פון האַנט צו האַנט.

ענדלעך, האָבן זיך די פּאָליאַקן פאַרפעסטיקט נישט ווייט פון לאַחווע און האָבן די גרענעץ געמאַכט אויף דעם טייך סלוץ'. ס'איז געוואָרן רואיקער, ס'איז אַריינגעטראָטן אַ סטאַבילקייט, אַ גרויסע אויפלעבונג אין האַנדל און אויך האַנדווערקעריי. אונזערע גרויסע וועלדער האָט מען אָנגעהויבן עקספּלאָאַטירן און די פויערים פון אומגעגנד האָבן פאַרדינט און במילא האָבן זיי געדאַרפט קויפן אַלעס אין שטאָט, ביי די קרעמער — מאַנופאַקטור, ביי די שוסטער — שטיוול, ביי די שניידער — בגדים.

ס'האָט אָפּגעלעבט דאָס שטעדטל, דאָס ווירטשאַפטלעכע לעבן האָט זיך פאַרבעסערט.

אין 1924 איז פאַר די קרעמער און האַנטווערקער צוגעקומען אַ גרויסע פרנסה: דער קאַרפּוס וואָס האָט געהיט די גרענעץ. פיל יידן האָבן פאַרדינט ביי אַרבעט, פאָדריאַדן, צושטעלן פאַרן קאָרפּוס עסן.

די לאַגע האָט געדויערט ביז 1938. דאַן האָט מען אָנגעהויבן מאַכן שוועריקייטן ביי איבערגעבן אַ פאָדריאַד. פאַרבייטן די יידישע צושטעלער אויף קריסטן. דאָס איז שוין געווען דער סוף פון דער פוילישער הערשאַפט.

אַ דערציערישן און חשוב'ן אָרט האָט פאַרנומען אין לאַחווע דער האַנדווערקער פאַראיין. געגרינדעט אין יאָר 1925 דורך די חברים: אליעזר ריבין, אליעזר פאַרטנוי, יעקב ישראל כלז, דוד מוראַוויציק, טודרעס מוזיקאַנט, מרדכי זאַמויסקי. דאָס זענען געווען די גרינדער און פירער פון פאַראיין פאַר די גאַנצע צייט אין לאַחווע.

ביז דער אָנטשטייאונג האָבן די לאַחוער בעלי־מלאכות און קלייןהענדלער נישט געוואוסט פון קיין געזעלשאַפטלעכן לעבן. צוזאַמען מיט כל ישראל זענען זיי געגאַנגען צו פאַרשידענע וואַלן. זיי האָבן זיך קיינמאָל נישט באַטייליקט אַלס זעלבסטשטענדיקע מיט אַ אייגענע ליסטע.

נאָך דער גרינדונג איז מען צום ערשטן מאָל געגאַנגען צו וואַלן אין פאַרשידענע אינסטיטוציעס מיט אַ אייגענע ליסטע. ס'איז נישט געווען קיין גרינגע אַרבעט אויפצוקלערן די יידן די וויכטיקייט פון פאַראיין און אַז זיי דאַרפן שטימען פאַר דער ליסטע, וואָס דער האַנדווערקער־פאַראיין שטעלט אַרויס.

יידן פון דור דורות, וואָס זענען געוואוינט געווען אין חברה חומש אָדער תהלים, וויל מען פון זיי מאַכן רעוואָלציאָנערן און גיין שטימען פאַר אַ ליסטע וואָס איז נישט אַזוי כשר.

די מערהייט פון לאַחווער בעלי־מלאכות און קלייןהענדלער זענען געווען ציוניסטיש געשטימט, געגומען אַ אַקטיוון אַנטייל אין די וואַלן צום ציוניסטישן קאָנגרעס. כמעט אַלע לאַחווער בעלי־מלאכות האָבן געהערט צו דער „ליגע פון אַרבעטענדן ארץ־ישראל".

אַ באַזונדערן וויכטיקן ראָל האָט דער לאַחווער האַנדווערקער־פאַראיין געפירט, ווען עס איז אַרויס די גזירה פון דער רעגירונג אַז אַלע האַנדווערקער,

קצבים, בעקער וואָס פירן זעלבסטשטענדיקע וואַרשטאַטן, מוזן אַדורכגיין אַ עקזאַמען פון זייער פאַך־קענטעניש, כדי צו באַקומען אַ האַנטווערקער־קאַרטע, און מוז קענען די פוילישע שפּראַך לייענען און שרייבן. די גזירה האָט אַריינגעבראַכט אַ מהומה צווישן די יידישע בעלי־מלאכות און זייערע טויער איבערהויפּט אויף די קרעסן, ווייל אונזערע עלטערע בעלי־מלאכות האָבן איבערהויפּט נישט געקענט קיין פּויליש. ס'איז געווען אַ שווערער קאַמף פון אונזער האַנטווערקער צענטראַל־קאָמיטעט און אויך פון די יידישע פאָרשטייער אין סיים. נאָך לאַנגע באַמיאונגען אין קאַמף געגן געזעץ, וואָס האָט געצילט צוצונעמען ביים יידישן בעל־מלאכה די פּרנסה, איז געבליבן, אַז די עלטערע דאַרפן דורכגיין פאָרמעל אַ עקזאַמען און באַקומען די האַנטווערקער קאַרטע, און די יונגע וואָס ווילן עפענען נייע וואַרשטאַטן, דאַרפן זיך צופּאַסן צו די אַלע פאָרשריפטן און קענען גוט דעם פאַך און אויך די פּוילישע שפּראַך.

די פאַרוואַלטונג פון פאַראיין האָט אינטערווענירט אַז די עקזאַמענס זאָלן זיין אויפן אָרט, כדי די עלטערע בעלי־מלאכות זאָלן נישט דאַרפן פאָרן אין קרייז.

אַ דאַנק דעם איז די עקזאַמינירקאָמיסיע געקומען אין לאַחווע און ביי אַ שנאַפּס מיט יידישע פיש האָט מען אַרויסגעגעבן אַלע בעלי־מלאכות און קצבים די האַנדווערקער־קאַרטן.

די לעצטע יאָרן פון דער פּוילישער הערשאַפט האָט מען אויף די קרעסן שטאַרק אָנגעהויבן שיקאַנירן די יידישע בעלי־מלאכות און קליינהענדלער מיט שטייערן, פּראָטאָקאָלן און שטראָף.

מיט ווירדע און שטאָלץ האָט די האַנטווערקער פאַרוואַלטונג פאַרטיידיקט די לאַחווער בעלי־מלאכות. די פאַרוואַלטונג איז געווען טעטיק אין אַלעווירטשאַפטלעכע און געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציעס. אַלס שטענדיקער פאָרזיצער פון פאָלקס־באַנק און פּרנס אין דער קהילה איז געווען חבר אליעזר ריבין, אַ מענטש מיט איידעלן כאַראַקטער, שטענדיק גרייט געווען צו העלפן און אָפּגעבן מי און צייט פאַר לאַחווער געזעלשאַפטלעכע אַרבעט.

ח. א. מיכאלי

דער בלוטיגער אויפשטאנד אין געטא*)

לאחווע — א קליין שטעטל אין פּאָלעסיער וואיעוואדשאפט. 70 ק"מ ווייט פון פינסק און 15 ק"מ פון דער געוועזענער פּויליש־רוסישער גרעניץ.

אַ שטעטל וואָס איז געווען כולה יידיש. אַ נעסט פאַר באַוואוסטזיניקער מתנגדות וועלכע איז געווען אַדורכגעפלאָכטן מיט שטרענגע טראַדיציעס, ירושת־הדורות, השכלה־דורשט, דראַנג פון ציוניסטישער אקטיוויטעט.

פאַרן קריג האָבן אין איר געוואוינט בערך 1800 יידישע נפשות, וואָס האָבן געצויגן זייער חיונה פון קליינהענדלעריי און האַנדווערקעריי, און האָט זיך אין אַלגעמיין אויפן עקאָנאָמישן געביט מיט גאָרנישט קונה־שם געווען.

דערפאר איז זי געווען ווייט באקאנט מיט א־ר ספעציפישן אינערליכן סדר־החיים. מיט איהר אָרגאַניזירטער נאַציאָנאַל־באַוואוסטזיניקער יוגענד, וועלכע האָט איינג פארקניפּט איהר טאָג־טעגלעכן לעבנס־פּראָצעס מיט דראנג צו גייסטיקער פערפולקאָמהייט און ציוניסטישער טיכטיקייט.

אין אַ קורצער צייט האָט זיך אָרגאַניזירט די ציוניסטישע יוגענד־אָרגאניזאציע „השומר הלאומי" אין שטעטל. ס'איז נישט פאָרגעקומען, ווי אין די רוב

*) געדרוקט אין דער צייטונג פון שארית הפליטה אין דייטשלאַנד, „אַ היים", נומער 21, 1946.

חסידיש־פוילישע שטעטלעך, די „מלחמת אָבות ובנים" אָדער אומגעקערט: די קינדער האָבן נישט ארויסגע־הויבן דעם פאָן פון „מרד באבות".

דער פּראָצעס פון צובינדן די יוגענד צו נייע שפּרודלדיקע, אינהאַלטספולע גייסטיקע ווערטן — האָט זיך אויסגעקריסטאַליזירט אָן וועלכע ס'איז „חבלי לידה".

ווי איבערראַשט האָט זיך געענדערט די פּאַרעלטער־טע פּאַסיווע יוגענד און געשטעלט מיטן פּנים צום נייעם אינהאַלטסרייכן מאַראַלישן און גייסטיקן ווענדע־פּונקט. די פּאָטערס האָבן דערביי נישט רעוואָלטירט. אויך זיי האָבן טיף פאַרשטאַנען דעם נויטווענדיקן גייסטיקן „שנוי ערכין" וועלכער איז פאָרגעקומען אין געדאַנקען־גאַנג פון זייערע יונגע הערצער. ווייל אונטערן באַוואוסטזיין זענען זיי אויך געווען געטרייע און איבערגעגעבענע ציוניסטן און פיל צווישן זיי זענען געווען אַלטע „חובבי ציון" וועלכע זענען דער־צויגן געוואָרן אויף די קני פון „החבצלת", „המגיד", „הזמן" און סוקולוב'ס „הצפירה".

די אָרגאַניזירטע יוגענד לייגט אַרויף איהר שטעמפּל אויף דעם אַלגעמיינעם לעבן פון שטעטל. מוטערס מאַכן צוגרייטונגען פאַר זייערע קינדער וועלכע דאַרפן אַרויס־פאָרן אויף „מושבות קיץ", „כנוסים", „הפלגות" א.א.וו. און פּאָטערס קוקן זיך צו האַלב־פערחידושט אויף דער פאַראַנטוואָרטונגס־פולע דיסציפּלין, וואָס הערשט צווישן די יוגענטלעכע, כאַפּן אַריין אין די זומערדיקע לאַנגע שבתים־טעג, צווישן אַ פּרק חומש און אַ דף משניות, אַ בליק אין דערנעבנדיקן „שומרישן" לאָקאַל וואו עס קומען פאַר אַסיפות־גדודים, קבוצות אָדער אַנאויסעראָרדענטלעכע אַסיפת־קן.

נישט לאַנג דויערט דער „שטילער ריס" צווישן יונגט און אַלט. ס'ענטשטייט די אַלגעמיינע ציוניסטישע אָר־גאַניזאַציע, וואָס אָרגאַניזירט און אַקטיווירט די עלטערן גלייך מיט דער יוגענד. ס'ווערט פונדאַסניי פאַרווישט אַלע תחומים צווישן קינדער און עלטערן. דאָס שטעטל איז ווידער גייסטיק און אידעאיש אנ'אונ־צורייסבארע קייט פון געמיינזאַמע האָפנונג און טרוימען. שבת זיצן ביי איין טיש פּאָטער און קינד און לערנען א פרק תנ"ך, שטודירן א קאַפּיטל ציוניסטישע געשיכטע

און דיסקוטירן אַקטועלע פּאָליטישע פּראָבלעמען פון דער וואָך...

אין לאַחווע אזוי ווי אין אַלע אנדערע יידישע ישובים אין פּאָלעסיער וואָיעוואָדשאַפט איז קיינמאָל נישט געווען אַקטועל די „שפּראַכן־פראַגע". אַלץ האָט גערעדט און געדענקט אין עברית אָדער יידיש. אין אַלע יוגענד־אָרגאַניזאַציעס איז די קולטורעל־ערציהערישע ארבייט פאָרגעקומען אויסשליסלעך אין עברית.

עטליכע יאָר פאַרן אויסברוך פון קריג האָט אַ גרעסערע גרופּע קינדער פון „הנוער הציוני" געבילדעט א „חוג דוברי עברית" א.ג. „בני יהודה" און האָט שטרענג אָפּגעהיט די אָפּגעגעבענע שבועה נישט באַנוצן זיך מיט קיין צווייטע שפּראַך אויסער עברית. דורכדעם האָבן זיי געצוואונגען אויך די מוטערס און פּאָטערס צו לערנען די שפּראַך און באַנוצן זיך מיט איר אין טאָג טעגלעכן לעבן. פיל פון זיי האָבן מוטיק ווייטער מקיים געווען די שבועה אפילו אין דער צייט פון די סאָוועטן, ווי אויך די גאַנצע צייט אין געטאָ ביזן אַנטלויפן אין די וועלדער און בלאָטעס, בעת דער ליקווידאַציע, וואו אַ טייל פון זיי איז אומגעקומען אין שוידערלעכע אופנים בעת די אַבלאַוועס פון ווייס־רוסישע פּאָליציי, מיט דער מיטהילף פון די היגע גויים־באַנדיטן.

די גאַנצע יידישע יוגענד האָט געלערנט אין דער אָרט־קער העברעאישער פאָלקס־שול „יבנה" און שפּעין פון וועלכער ס'זענען געשטאַנען אַלטע געניטע פּעדאַ־גאָגן. ס'איז אויך געווען טעטיק אַ סניף פון „תרבות", אַ ביליאָטעק פון קרוב 3000 יידישע און העברעאישע ביכער, צווישן וועלכע ס'האָט נישט געפעלט זעלטענע עקזעמפּליאַרן פון יודאַאיסטיק ווי אויך די גאַנצע ניי־העברעאישע א"י ליטעראַטור. געווען צייטן ווען העכער א דריטל פון דער באַפעלקערונג זענען געווען אַקטיווע אַבאָנענטן פון דער „תרבות" ביבליאָטעק.

איין טייל יוגענד איז נאָכן פאַרענדיקן די אָרטיקע פאָלקס־שול געפאָרן ווייטער פאָרטזעצן די לימודים קיין פינסק אין „תרבות" אָדער „טשעטשיק"־גימנאַזיעס און אין טעכנישע שולן. אַ צווייטער טייל איז געפאָרן אויף „הכשרה" און עולה געווען קיין א"י.

א גרעסערע צאָל לאַחווער יוגענטלעכע (צווישן זיי

אויך פיעל עלטערע) האָבן באוויזן ביז 1939 עולה זיין קיין א״י און זיך טיף פאַרוואָרצעלט אין דער קאָנסטרוקטיווער ווירקליכקייט פון לאַנד.

לאַחווע, אַ חוץ איהר שטעהן אויף אַ הויכן גייסטיקן און ציוניסטישן ניוואָ איז געווען אנ׳אייגנארטיקער רינג אין דער פראכטכפולער קייט פון אונזער פאָלקסטימליכקייט. איר האָט געשפירט אין איר לופט די פארבינדונג פון דורות און טראדיציעס. אָפּגעלעבטע געוואָינהייטן פון פארגאנגענהייטס מיט א אקטיוון העברעאיש־ציוניסטישן גייסט. יידן האָרעפאשניקעס: שמידן, שניידער, שוסטער, טישלער, קליינהענדלער, וועלכע פלעגן נישט פארפעלן צומאָל „דורכשטודירן״ טאָג־טעגלעך פון א׳ ביז ת׳ דעם „היינט״ און „מאָמענט״ ווען אפילו מ׳האָט באדארפט אויף דעם חשבון צואיילן „מנחה״ דאווגען... („מנחה״־צייט פלעגן אָנקומען די צייטונגען פון ווארשע).

ס׳זענען געווען פיעל מערקווירדיגע טיפן פון אלטן דור און יעדער פון זיי האָט פארנומען זיין בכבודיגן אָרט אין דער רייכפאַרביקער געזעלשאַפטליכקייט.

וואָס קאָן א ניט־ייד פארשטיין די זאפטיקייט פון אונזער ספעציפישער פאָלקסטימליכקייט? פון אונזער „שלשלת הדורות״ אין דעם אייגנארטיקן אריינפלעכטן זיך פון יעדן יחיד באַזונדער אין ברויזענדן ציבור.

ס׳איז געווען אַ ייד, אַברהמ׳ל שלומקעס האָט מען איהם גערופן, וועלכער איז אָנגעגאַנגען אין דיסקוסיעס פאַר אַ „כופר בעיקר״. ס׳האָט אָבער קיינמאָל נישט פאסירט ער זאָל פארפעלן וועלכן ס׳איז דאווגען, אָבער צו להכעיס דעם רבונו־של־עולם האָט ער פארצויגן דעם שחרית דאַוונען ביז 12 אַזייגער בייטאָג...

אין דער געשטאלטונג פון קליינשטעטלדיגן לעבענשטייגער האָט יעדער געוואוסט זיין פלאַץ: די בעלי־עגלות מיט די אָפּגעצערטע פערד, די פיש־הענדלער וועלכע זענען על־פי־רוב געווען פארטיילט צו צוויי אין שותפות, די ספּריטנע קצבים, די רוהיגע קרעמער, די מידע דאָרף־גייער און די צענדליקער באַשיידענע בעלי־מלאכות — יעדער ביי זיין וואַרשטאַט און אַרבייט.

און ווען ס׳פלעגט קומען דער שבת איז די וואָכעדיקייט פאַרשוואונדן און אַלעס איז געווען אַרונטער גענומען אונטער די פליגלען פון טיעפער שבת׳דיקער קדושה און רוה. געלערנט און געלייענט, אָדער זיך אָפּגעגעבן מיט געזעלשאפטלעכער ארבייט.

אַזוי האָט געלעבט און בייגעטראָגן איהר באַשיידענעם ביישטייער צו דער אלגעמיינער געשטאַלטונג פון פאָלקס־וועזן די אונבאַקאַנטע אין דער ברייטער עפנטלעכקייט, די קליינע יידישע קהלה פון פּאָלעסיער וואָיעוואָדשאַפט — לאַחווע.

* * *

דעם 17־טן סעפטעמבער 1939 איז דאָס שטעטל פאַרנומען געוואָרן דורך דער סאָוויעטישער אַרמיי. די יידישע געזעלשאַפט האָט טיף פאַרשטאַנען דעם נייעם איבערברוך וועלכער איז אַריינגעטראָטן אין איהר „סדר החיים״. נאָך שטאַרקער איז געוואָרן די גורל׳דיקע געמיינזאַמקייט און אימפולסיווער דער קעגנזייטיקער אַחריות־געפיל, זיך קעגנשטעלן יעדן פראוו מצד אויסערלעכע פאַקטאָרן, וועמענס ציל איז אונטערגראָבן אָדער צעוואַקלען די דורות־לאַנגע מאַסיווע יסודות פון גייסטיקער און מאָראַלישער אייניקייט. ס׳האָט זיך נישט געפונען אין איהרע רייען, ווי אין אַנדערע שטעטלעך, „פורצי־גדר״, און אַ דאַנק דעם איז קיינער פון די געזעלשאַפטלעכע אַקטיוויסטן נישט אַרויסגעפירט געוואָרן אין טיעף רוסלאַנד. אַ טייל יוגענד איז צופאָרן אין די נאָהענטע יידישע ישובים אויף פארשידענע אַרבייטן נישט איבעררייסענדיק, מיט די איבערגעבליבענע אויף די ערטער, שפינען אויך ווייטער די גאָלדענע פעדעם פון געמיינזאַמע טרוימען און האָפענונגען, די העברעאישע „יבנה״־שול איז תיכף געשלאָסן געוואָרן און אויף איהר אָרט איז אויפגעקומען די רוסישע „סעמיליעטקע״.

די „תרבות״ ביבליאָטעק איז א דאַנק דער געוואַלדיקער מסירות־נפש פון די חברים פון „הנוער הציוני״ צבי מורבציק (שלמה נחום׳ס) און חיים שקלאר יבדל לחיים — געבליבן. אַ טייל ביכער איז אַריבערגעפירט געוואָרן אין די קעלערן און בוידעמס פון זייערע וואוינונגען און געדינט אויך ווייטער אלס ברויזענדער קוואַל פון ציוניסטישן גייסט פאַר צענדליקער טרייע און איבערגעגעבענע חברים, וועלכע האָבן אָנגעפירט אַ סיסטעמאַטיש קולטורעל־ציוניסטישע אונטערערדישע טעטיקייט.

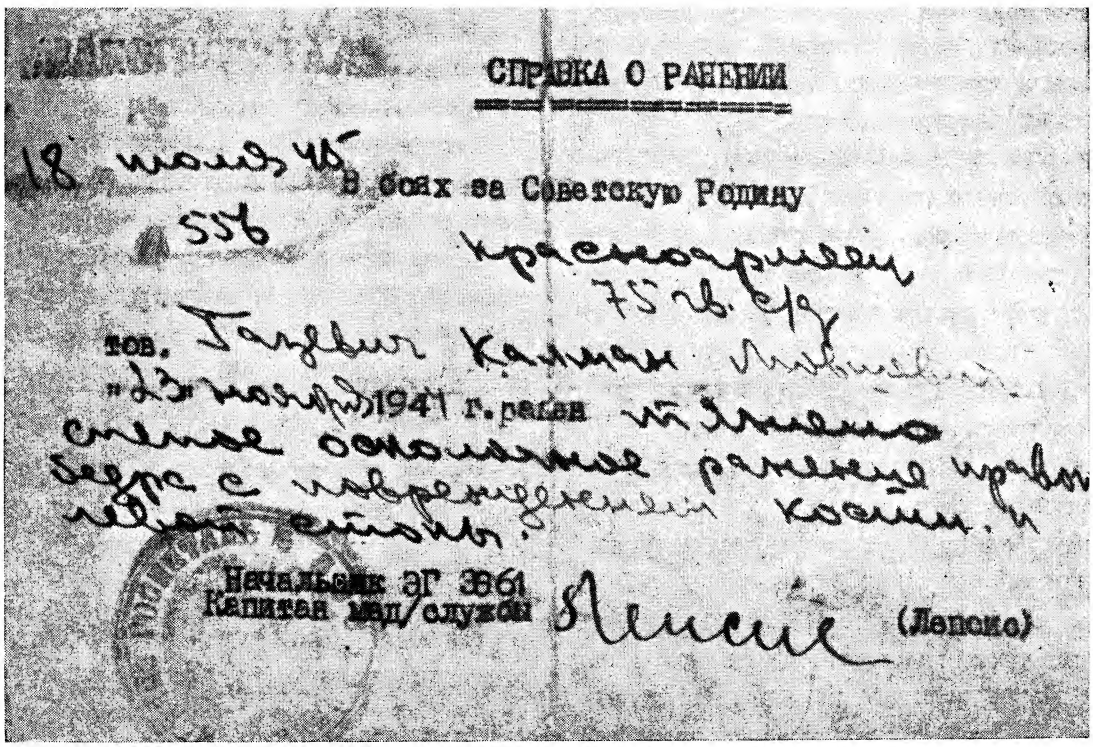
אייניקע חברים איז געלונגען אריבערבאקומען זיך

די גרעניץ קיין ווילנע און פון דאָרט עולה געווען קיין א״י.

דעם 8־טן יולי 1941, 9 אַזייגער אינדערפרי, איז דאָס שטעטל פאַרנומען געוואָרן דורך דער דייטשער אַרמיי און מיט דעם מאָמענט הויבט זיך אָן דער וועג פון אונבערשרייבליכן פיין און יסורים, וועלכע האָט געפירט צום ענטגילטיקן אונטערגאַנג פון אונזער קהלה.

שאַפטליכער טוהער און פרעזעס פון דער אַלגעמיין־ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע, דב לאַפּאַטין ז״ל.

12 אויגוסט 1941, אַ מאָנאַט פון דער דייטשער אָקופּאַציע, זענען שוין געווען צוגעגרייט (דורך די יידן אַליין געגראָבן) 3 מאַסן־קברים פאַר דער יידישער באַפעלקערונג. צוויי טעג שפּעטער, דעם 14־טן, 4 אַזייגער פאַרטאָג, האָט מען פאַרזאַמלט אַלע מענער

СПРАВКА О РАНЕНИИ

18 июля 45

В боях за Советскую Родину

556 красноармеец 75 гв. сд

тов. Гуревич Калман

«23» ноября 1941 г. ранен

сквозное огнестрельное ранение правого бедра с повреждением кости

Начальник ЭГ 3861
Капитан мед/службы (Лепско)

אַ צייגניש פון אַ פאַרוואונדעטן פּאַרטיזאַן פון לאַחווא
(קלמן גוזעוויטש)

שוין דעם ערשטן חודש פון דער דייטשער בלוטיקער אָקופּאַציע זענען די אַרומיקע יידישע ישובים געוואָרן גענצלעך אָדער טיילווייז פאַרניכטעט. לאחווע איז געווען פון די פאַראיינצלטע אינזלען אין אַרומיקן קאָכעדיגן ים פון בלוט און שנאה, וועלכע האָט זיך געראַנגלט מיט אלע מיטלען און אופנים צו דערהאַלטן איהר קיום.

ס׳איז געשעהן א דאַנק דער מוסטערהאַפטער אָרגאַניזירטקייט, וועלכע האָט געהערשט אין איר געטאָ־לעבן, וואָס האָט אָנגעפירט דער באַקאַנטער געזעל־

וועלכע סא׳יז געווען באַשטימט אויסצוהרגענען, און נאָר א דאַנק דעם ראש־הקהל, דב לופּטין (וועלכן ס׳האָט געלונגען אונטערצוקויפן דעם שעף פון געסטאַפּאָ) איז פאַרלויפיג אויסגעמיטן געוואָרן די מאַסן־שחיטה און ס׳איז פראָלאָנגירט געוואָרן נאָך אויף 13 מאָנאַטן דאָס לעבן פון די לאַחווער יידן.

דער געטאָ, לויטן גוט באַקאַנטן מוסטער, איז ענטשטאַנען דעם 1־טן אַפּריל 1942. די גאַנצע באַפעלקערונג איז צונויפגעפּרעסט געוואָרן אין 30 הייזער און די ענגשאַפט איז געווען שרעקליך. מענטשן האָבן געלעבט

אויף די בוידעמער און די שטאַלן, אָבער טראָץ די אַלע אוממענטשלעכע באַדינגונגען איז געלונגען במשך פון דער גאַנצער צייט צו פארהיטן די געטאָ־איינוואוינער פון שווערע קראַנקהייטן און עפּידעמיעס.

אויף די ערשטע מאָנאַטן איז דער געטאָ געווען צוגעגרייט מיט אַ געוויסן זאַפּאַס פון שפּייז־פּראָדוקטן, און במילא האָט די אויסגעטיילטע הונגער־ראַציעס זיך נישט אָפּגערופן אויף דעם געזונט־צושטאַנד פון די געטאָ־איינוואוינער.

אין יולי 1942 זענען די זאַפּאַסן גענצלעך אויסגעשעפּט געוואָרן און דאָס האָט געבראַכט צו אַ פּערמאַנענטן הונגער.

די „ריזיקאַנטן" פון צווישן די געטאָ־איינוואוינער פלעגן אין פינסטערע נעכט זיך אַריבערבאַקומען איבער דעם טייך (דער געטאָ האָט זיך געפונען ביים ברעג פון טייך) און וואנדערן איבער די שכנותדיקע דערפער און חוטאָרעס, כדי צו באַקומען וועלכע ס'איז שפּייז־פּראָדוקטן.

ס'זענען געווען פאַלן, ווען זיי פלעגן ווערן באַמערקט דורך די פּאָסטנס, וועלכע פלעגן עפענען אויף זיי אַנ'אומברחמנות'דיק פייער. אַזוי איז אומגעקומען אַ גרופּע פון 6 יידישע קינדער.

ס'האָבן זיך אין לאַחווער געטאָ געפונען פיעל „ביעזיענצעס" פון די ווייטע און נאָהענטע יידישע ישובים ווי אויך פון צענטראַל־פּוילן. די אָרטיקע באַפעלקערונג האָט זיי געזעהן ווי אייגענע ברידער און שוועסטער און זיך געטיילט מיט זיי אזוי גוט ווי אַלע, מיטן לעצטן ביסן ברויט.

דער הונגער האָט זיך פערשאַרפט אין דער מאָס ווי ס'איז פאַרשטאַרקט געוואָרן די באוואכונג פון געטאָ, ווי ס'איז געוואָרן אונמעגלעך זיך אַרויסצובאַקומען אויף דער גוישער זייט. צענדליקער מענטשן זענען געשוואָלן געוואָרן פון הונגער, צווישן זיי פיעל קינדער.

די לאַגע איז געוואָרן אומדערטרעגלעכער פון טאָג צו טאָג און די באַפעלקערונג האָט געפילט אז עס דערנענטערט זיך דער שרעקלעכער טאָג פון דער אָנגעגרייטער מאַסן־שחיטה.

די יוגענד האָט אָנגעהויבן צו טראַכטן וועגן אַנ'אָרגאַניזירטן ווידערשטאַנד. אין דער אומגעגנט האָבן זיך אָנגעהויבן צו אָרגאַניזירן די ערשטע פּאַרטיזאַנער־אָטריאַדן אָבער טראָץ אלע באַמיונגען איז נישט געלונגען אָנצוקניפּן מיט זיי אַ קאָנטאַקט.

דער געטרוימטער ווידערשטאַנד איז דעריבער געווען פון אָנהויב באַזירט אויף די איינגעשרומפּטע אייגענע קרעפטן און פרימיטיווע מיטלען.

צופיל יידישלעך און נאַציאָנאַל־באַוואוסטזיניק איז געווען די העברעאיש־ציוניסטישע לאַחווער יוגענד אז זי זאָל דעצידירן צו גיין ווי אַ פולשטענדיק רעזיגנירטי מאַסע — ווי שאָף צו דער שחיטה.

אַ גרופּע יוגענטליכע האָט זיך פארזאמלט טאָגטעגלעך אין ה' ראָכטשינס שטוב, און געפּלאַנט אָרגאַניזאַציאָנעלע צוגרייטונגען צום אויפשטאנד. אין שפּיץ פון דער געהיימער גרופּע שטייט דער שפּעטערדיקער העלד־מאַרטירער, דער בית"רי יצחק ראָכטשין ז"ל.

אַלע באַמיהונגען צו דערווערבן געוועהר בלייבן אָן דערפאָלג. ס'ווערט באַשלאָסן צו באַגעגענען די הענקער מיט העק, האַמערס און אייזערנע דרענגער. דער קרייז פון די נקמה־דורשטיקע אויפשטענדלער כאַפּט ארום אַלץ ברייטערע קרייזן פון דער יוגענד און אַלע צוגרייטונגען צום ווידערשטאַנד ווערן אויסגעפירט אין פולער קאָנספּיראַציע און שטרענגער מיליטערישער דיסציפּלין.

ס'ווערט באַשלאָסן אויסטיילן אַ גרופּע אויפשטענדלער וואָס זייער אויפגאַבע דאַרף זיין אונטערצינדן דעם געטאָ, כדי דאָס לעצט ביסל האָב און גוטס, און אויך די יידישע הייזער, זאָלן נישט אַריינפאלן אין די הענד פון די בלוט־דורשטיקע אָרטיקע גויים.

דעם ערשטן סעפּטעמבער 1942 זענען מאָביליזירט געוואָרן אַ גרופּע אָרטיקע גויים צוגרייטן אַ נייעם מאַסן־קבר פאר די לאַחווער קדושים. דער קבר איז געגראָבן געוואָרן ביי דער באַן־ליניע, אויפן פעלד וואו פאַרן קריג פלעגט די יידישע יוגענד פאַרברענגען אין דער פרייער צייט אין שפּילן פוטבאָל.

אַ הייליקער צאָרן האָט ארומגעכאַפּט די געטאָ־יידן וועלכע האָבן שוין געוואוסט אַז זייער מאַרטירער־לעבן איז אויפן ראַנד פון גרויזאמען אונטערגאַנג.

די אויפשטענדלער מאַכן די לעצטע נויטווענדיקע צוגרייטונגען און פאַראָרדנען די חברים, זיין גרייט צו יעדער מינוט באַגעגענען דעם בלוטיקן שונא.

דעם 2־טן סעפּטעמבער ווערט דער געטאָ אַרומ־

גערונגעלט מיט אַ פאַרשטאַרקטן קאָרדאָן פון אָרטיקער פּאָליציי און ספּעציעל אָנגעקומענע ס־ס־גרופּן.

דעם 3־טן סעפּטעמבער, 8 אַזייגער אינדערפרי, (נאָכן אַדורכפירן די מאסן־שחיטה אין די שכנותדיקע לוניב־יעצער און קאזאנגאראנדאקער געטאָס) ווערט דער געטאָ אַרומגערונגעלט פון צאָלרייכע ס־ד און אָרטיקע פּאָליציי־תליינים פון דער אומגעגנט, וועלכע שליסן אָפּ יעדן מעגלעכן אַרויסגאַנג מיט מאַשין־געווערן.

אַ טייל תליינים באַווייזט זיך אין געטאָ און פאראָרדענט די גאנצע באַפעלקערונג זיך אויסשטעלן צו 4 אין רייען.

די לאַגע איז געווען האָפנונגסלאָז. דער ראש־הקהל עק צו עק, וואָס האָט פאַראורזאַכט אַ פולשטענדיקע צעמישונג אין די רייען פון די רוצחים.

די פייער־צינגען פון ברענענדיקן געטאָ זענען דער אנזאָג פאר די נקמה־דורשטיקע אויפשטענדלער און רעזיגנירטע מאסן אונטערצונעמען דעם לעצטן קאמף מיט די דייטשע מערדער.

דער באַפעל צו פאָרמירן זיך אין רייען צו 4 ווערט נישט אויסגעפירט און דאָס ברענגט צו א חיה'שער אויפרעגונג פון די בלוט־דורשטיקע בעסטיעס, וועלכע ווענדן אָן דאָס געווער, און ס'פאַלן די ערשטע קוילן אין המון. ס'פאַלן די ערשטע 2 קרבנות ישראל דרבסקי און אברהם סלוצקי (חשה־פרלס זון).

לאחווער שארית הפליטה אין דייטשלאנד 1946

דב לאפאטין האָט זיך געווענדעט צו דער באַפעלקערונג און אויסגערופן: „מ'פירט אונז צו דער שחיטה. זאָל זיך יעדער ראַטעווען ווי נאָר ער קען!"

דער ערשטער האָט ער זיך געוואָרפן צום בנין פון קאָמיטעט — דאָס הויז פון זלמן חפץ, באַגאָסן מיט נאַפט און בענזין און אונטערגעצינדן. דאָס איז געווען דער צייכן פאַרן אָנהויב פון אויפשטאַנד.

די גרופּע „אונטערצינדער" פון די אויפשטענדלער צינדט אונטער אַ ריי אַנדערע געטאָ־הייזער.

פלאָמען פייער האָבן אַרומגעכאַפּט דעם געטאָ פון זעהענדיק דאָס אומשולדיק פאַרגאָסן בלוט, באַפאַלט יצחק ראָכטשין דעם דייטשן ס־ד־תליין און הרגעט אים מיט אַ האַק איבערן קאָפּ. יצחק ווערט באַשאָסן מיט א האָגל פון קוילן און זוכענדיק שוץ, ציהט ער זיך צוריק ביזן ברעג טייך און שפּרינגט אין וואַסער. ער ווערט געטראָפן פון א רוצחישער קויל און פאלט אין אָפּגרונד.

אין דער זעלבער צייט פאלן נאָך עטלעכע ס־ד־מערדער פון די הענד פון חיים חפץ (יוסל שלומקעס זון), אָשר בן זלמן חפץ און חיים רימאַר.

די מאַסע ווערט מיטגעריסן מיטן פלאַמענדיקן צאָרן פון די אויפשטענדלער. ווארפט זיך אויף דער פּאָליציי און די ס״ד־מערדער, וואַרפט אום די געטאָ־צוימען, צערייסט אין עטלעכע פלעצער די געדיכטע שטעכלדראָט און עפענט א וועג פאַר צעלויפן זיך.

דב לאָפּאַטין אין געראַנגל מיט אַ ס״ד־מערדער אַרויסצורייסן פון זיינע לאַפּעס אַ האַנד־געוועהר־מאַשין, ווערט דורך אַ צוויטן רוצח פאַרוואונדעט אין די הענד און ברוסט. דער המון לאָזט זיך לויפן. א פייער האָגל פון אלערליי געוועהר שיט זיך איבער די קעפּ פון די אומגליקלעכע. דער מאַרק און די פאַרבייאיקע גאַסן ווערן אויסגעפלאַסטערט מיט צענדליקער און הונדערטער קעמפער פון קדושים, זקנים, קינדער, מענער, און פרויען.

בלויז אַ קליינע גרופּע, פון עלטערע לייט און שוואַכע קינדער, איז די מערדער געלונגען פירן צום צוגעגרייטן מאַסן־קבר וואו זיי האָבן זיי אויסגעטאָן נאַקעט און דערשאָסן.

די לאַחווער רבנים, ר׳ אליעזר־אַריה ליכטשטיין, ר׳ אברהם־חיים־זלמן אַשעראָוויטש, ר׳ דוד מינצבערג — איינער פון די גדולי הדור און פון די ראשי ישיבת חכמי לובלין (וועלכער אַנטלויפנדיק פון די דייטשע רוצחים איז מגולגל געוואָרן אין לאַחווער געטאָ), אין אַלע אַנדערע דערשעפּטע און אויסגעפייניקטע זקנים, האָבן זיך איינגעהילט אין טלית און תפילין און מיט הימל־רייסענדיקע אויסגעשרייען „שמע ישראל” געפאַלן על קידוש השם.

אַ־700 לאַחווער יידן איז דאָך געלונגען אַדורכרייסן זיך דעם פייער־קאָרדאָן און דערשלאָגן זיך אין די אַרומיקע בלאָטעס פון פריפּעט. פיל פון זיי זענען אויפגעכאַפּט געוואָרן פון די אָרטיקע ווייס־רוסישע מערדער און דערהרגעט געוואָרן.

אַ בעדייטענדער טייל האָט זיך דערשלאָגן צו די פּאַרטיזאַנער גרופּן און האָט העלדיש געקעמפט און נקמה גענומען פאַר אונדזער אונשולדיק פאַרגאָסן בלוט. פיל פון זיי האָבן איינגעשריבן אומפאַרגעסלעכע בלעטער פון יידישער גבורה, ווי די העלדן: דב לאפאטין, משה־לייב חפץ, דער באַגאַבטער פּאָעט יצחק סלוצקי (חשה־פּרלס זון), יצחק פישמן און אַנדערע, וועלכע וועלן פאַר אונז דינען אַלס אונערשעפּלעכער קוואַל פון דערמוטיקענדן ביישפּיל.

פיל זענען געפאַלן אין קאַמף אויף די פראָנטן פון דער רעגולערער רויטער אַרמיי.

קליין אין צאָל איז די שארית־הפליטה פון דער רוהמפולער לאַחווע, וועלכע האָט איינגעשריבן איינע פון די רירענדסטע בלעטער פון ווידערשטאַנד און מאַסן־גבורה אין דער געשיכטע פון אונזער מאַרטיראָלאָגיע.

יצחק ליכטענבערג

פּארטיזאנער אין קאמף

אפריל 1942, איז לויטן באפעל פון פינסקער געביטס־קאָמיסאר עבנער, געשאפן געוואָרן דאָס געטאָ אין לאחווע. דאָס געטאָ איז אויסגעטיילט געוואָרן אין מזרח־טייל פון שטעטל, 45 הייזער אויף 2350 יידן.

אין 24 שעה נאכן אנשטיין, איז דאָס געטאָ ארומגעצאמט געוואָרן מיט שטעכיקן דראָט אויף 2 מעטער די הויך, קיין רעכט ארויסצוגיין אין שטאָט האָבן די יידן נישט געהאט. די ארבעטער־גרופּן האָבן געדארפט גיין אין געשלאסענע רייען צו דער ארבעט. ביי דער שאפונג פון געטאָ זענען פארגעקומען דראמאטישע סצענעס: די ווייסרוסישע פּאָליציי, אונטער דער אָנפירונג פון קאָמענדאנט גרעטשקא, מיט דער הילף פון דער ווייסרוסישער באפעלקערונג האָבן געפערלעך געשלאָגן די יידן, צערויבט אויפן וועג דאָס גוטס און לעבנס־מיטלען. אין געטאָ איז געוואָרן דאָס לעבן איינגעשרומפן, מאָראליש און מאַטעריעל און געווען שטאַרק דערשטיקט ביזן לעצטן טאָג פון דער שחיטה, דעם 3.9.1942.

דער געדאנק פון זעלבסטפארטיידיקונג איז געוואָרן רייף באלד נאָך די שוידערלעכע מאסן־שחיטות אין די ארומיקע שטעט, אויסגעפירט פון דער ס״ס־דיוויזיע „וויקינג". שאפן א קאמפס־גרופּע איז געווען דעמאָלט אוממעגלעך, ווייל קיין פּאַרטיזאַנער אין די וועלדער האָבן זיך נאָך נישט באוויזן און די יידישע באפעלקערונג האָט נאָך אלץ נישט געגלויבט אין דער פולער פארניכטונג פון יידישן פאָלק. אין יאנואר 1942 איז געשאפן געוואָרן די ערשטע פארבינדונג מיט א אָרטיקן פּארטיזאן — א ווייסרוסישן פויער פון דאָרף ליובאן, ראָמאן שעוטשוק 37 יאָר אלט, ער איז געווען א אונטערערדישער טוער פון א פּארטיזאנישער גרופּע אונטער דער אָנפירונג פון „וואסטאטשניק" וואָלאָדיאַ פּאָליאַקאָוו. ס'איז געשאַפן געוואָרן אַ גרופּע פון פינף פּערזאָן: יצחק ראכטשין, יצחק סלוצקי, יצחק ליכטענבערג, הערשל מיגדאלאוויטש און משה־לייב חפץ. מ'האט באשלאָסן פארצווייגן קאָנספּיראטיוו די אונטערערדישע ארבעט אין א פינפטעל־סיסטעם, אזוי, אז איין פינפטעל זאָל נישט וויסן פון צווייטן. ס'איז געשאפן געוואָרן א גרופּע פון דרייסיק מיטגלידער, וואָס צו איר האָבן געהערט די בעסטע פון דער שטעטלשער יוגנט. מען האָט ארויסגעשטעלט א ספּעציעלע נאכט־וואך וועלכע האָט געדארפט אלארמירן אין פאל פון ארומרינגלונג און פּלוצלונגדיקן אָנפאַל אויפן געטאָ.

דער ענין געווער איז געווען א שווערער, זייער קאָמפּליצירטער. אפילו פאר די גרעסטע סומען איז געווען שווער צו באקומען געווער צוליב פאָלגענדע טעמים: די ווייסרוסישע באפעלקערונג, וועלכע איז געווען צו אונז פיינטלעך, האָט אונז קיין געווער נישט געגעבן און ס'איז געווען א מורא, מיט זיי אויף דער טעמע צו ריידן. ביי די דייטשן איז געווען גאָר אוממעגלעך געווער ארויסצוגנבענען. מיר זענען געווען פאקטיש מיט ליידיקע הענט. צווישן דער יידישער באפעלקערונג האָבן מיר געפירט א העפטיקע פּראָפּאָגאנדע, אז אין פאל פון אן אָנפאל אויפן געטאָ, זאָל מען שטעלן א ווידערשטאנד מיט וואָס מען קען.

3.9.1942, איינס א זייגער ביינאכט, האָט די אָרטיקע מיליץ ארומגערינגלט דאָס געטאָ מען האָט מיר גלייך אלארמירט וועגן דעם און איך האָב געגעבן צו וויסן דער גאנצער באפעלקערונג .ס'איז געווען קלאָר, אז דאָס איז די לעצטע פאזע, דער לעצטער מאָמענט פון אונזער לעבן. מיר האָבן גענוי געוואוסט די צאָל פון

---

*) א אויסצוג פון גביית־עדות פאר דער „יידישער היסטאָרישער קאָמיסיע" אין ווארשע, 1945.

יצחק ליכטענבערג, איז געווען דער קאָמענדאנט פון דער יידישער פּאָליציי אין געטאָ לאַחווע.

דער ווייסרוסישער מיליץ און עס איז באשלאסן געוואָרן איבערצורייסן זייערע קאָרדאנען און ארויסגיין פון געטאָ. די יידישע באפעלקערונג האָט אָבער געשטערט. ס'האָט זיך אלץ געריכט אויף א נס, ווי עס איז פּאָרגעקומען מיט דעם גענעראל שמידט דעם 17.8.1941. דער פּלאַן איז פארנאכלעסיקט געוואָרן.

9 אזייגער פרי, איז שוין דאָס געטאָ געוואָרן ארומגערינגלט דורך 150 דייטשן (זשאנדארמעריע און ס. ד.) און 200 ווייסרוסישע פּאָליציי. דער נאקעטער אמת פון מאָרד און מאסן־שחיטה איז פאר אונז קלאָר געוואָרן, נאָר דאָך האָט מען זיך נישט פארלוירן. מיר האָבן צוגעגרייט ברען־שטאָף אויף אונטערצוצינדן אלע הייזער, איינצעלנע מענטשן האָבן זיך באוואָפנט מיט העק און מיט געוויכט, און 10 מינוט נאָך 10 א זייגער, ווען

אַ גרופּע פון יידישע פּאַרטיזאַנער אין פּאָלעסיע

ס'איז געפאלן דער ערשטער שאָס און דער ערשטער קרבן — ישראל דרעבסקי, האָבן אנגעהויבן ברענען אלע הייזער און אין כאאָס פון דער שרפה האָבן מיר זיך געוואָרפן אויף דער זאַנדאַרמעריע און באַלד געהרגעט 6 זאַנדאַרמען און 8 פון דער פּאָליציי. דער דייטשער פיינט האָט זיך פארלוירן און א דאנק דער סומאטאָכע איז געלונגען אריבער 600 מענטשן ארויסרייסן זיך פון געטאָ, מיטנעמענדיק מיט זיך א דייטשע ביקס. איך אליין בין געוואָרן פארוואונדעט ביים אדורכרייסן דעם קארדאן פון דער זשאנדארמעריע. ווי איך האָב געזען אשר חפץ האָט מיט א האק צעפּלעט דעם קאָפּ פון א זשאנדארם,

זיין ברודער משה־לייב האָט ארויסגעכאפּט ביים זעלבן דייטש די ביקס און מיט דעם באשאָסן די פּאָליציי. זייענדיק פארוואונדעט, בין איך אוועק מיט א גרופּע צעשטערן, רייסן די פּלויט און מאכן א וועג פאר אנטלויפנדע יידן. די גאנצע צייט האָט מען געשאסן אויף אונז מיט האָגל קוילן פון אלערליי געווער: ביקסן, אוטאָמאטן, מאשינען־געווער און גראנאטן. די געוואלדן, די „שמע ישראל" געשרייען זענען געווען שרעקליך, אָבער זיי זענען געווען אויך אַדורכגעמישט מיט קולות פון „התקוה" און אזוי זענען געפאלן 1600 מאַן. איינצעלנע האָבן זיך געסמ'ט. דאָס געטאָ איז געגצלעך פארברענט געוואָרן. אָבער ס'זענען אויך פארברענט געוואָרן די בנינים פון דער „ווערמאכט", די פּאָסט, די מיליץ, די אפּטייק, סקלאדן, באזונדערס דער סקלאַד פון אָנגערויבטע יידישע זאכן און מעבל. אלץ צוזאמען זענען פארברענט געוואָרן 144 געביידעס.

ביים טייך פּריפּיעט האָבן זיך צונויפגעקליבן א 600 פּערזאָן מענער פרויען און קינדער. וויסנדיק, אז די זשאנדארמעריע וועט זיך באלד נעמען זיי אויפזוכן, נאָכלויפן, האָבן זיך געשאַפן קליינע גרופּעס נישט מערער ווי 20 מאן און ביינאכט זיך צעלייגט וואָס טיפער אין וואלד, כדי מען זאָל קענען אזוי זיך באהאלטן אייניקע טעג ביז מען וועט זיך פארבינדן מיט פּארטיזאנער. ס'האָבן זיך אָרגאניזירט א גרופּע פון 25 מאן, צווישן זיי בין איך אויך געווען.

דריי טעג האָבן מיר געבלאָנדזשעט אין די זומפּן און וועלדער. דעם 7.9.1942 האָבן מיר געטראָפן די ערשטע פּאַרטיזאַנישע גרופּע נישט ווייט פון די גריטשינס־זומפּן, וועלכע האָבן אונז פריינטלעך אויפגענומען, מ׳האָט אונז געגעבן לעבנס־מיטלען, אָנגעוויזן ערטער, וואו מען קען רואיק זיצן. עס האָבן זיך אהינצו צו־נויפגעקליבן א 160 יידן. די אָנפירער פון דער פּאַרטי־זאַנישער גרופּע פּעטראָוויטש, איוואַנאָוו, שוועץ, האָבן אונז אויפגעקלערט די לאַגע פון דער פּאַרטיזאַנער־באַוועגונג, וואו מ׳קען באַקומען געווער און אָנגעוויזן וואו עס געפינען זיך גרעסערע פּאַרטיזאַנישע אָפּטיי־לונגען, וועלכע וואָלטן געקענט איינגלידערן אין זייערע רייען א גרעסערע צאָל יידן. איך און נאָך 25 פּערזאָן זענען פאַרבליבן ביי דער פּאַרטיזאַנישער גרופּע.

מיר האָבן זיך אָרגאַניזירט און זיך גענומען שאַפן געווער. די סאָוועטישע פּאַרטיזאַנער האָבן אונז קיין גע־ווער נישט געקאָנט געבן, ווייל זיי האָבן אליין געהאַט ווייניק.

מיט אלע מיטלען, אנצוגן, גאָלד, האָט זיך איינגע־געבן קויפן 13 ביקסן און מיר האָבן באלד אָנטייל גע־נומען ביים צעקלאַפּן די פּאָסטערונקעס פון לע־נין, סענקעוויטש, א״א. אונטער מיין אָנפירונג זענען פאַרניכטעט געוואָרן 48 וואַגאָן מיט אמוניציע. מיין גרו־פּע איז געווען קעמפעריש און האָט זיך אויסגעצייכנט אין אלע שלאַכטן.

דעם 12־טן דעצעמבער 1942 איז באַפוילן געוואָרן, אז ס׳טאָרן נישט עקזיסטירן קיין ספּעציעלע יידישע גרופּעס, ווי אויך אנדערע נאַציאָנאַלע גרופּעס און אלע דאַרפן ווערן איינגעשלאָסן אין די ראַמען פון דער אַל־געמיינער סאָוועטישער פּאַרטיזאַנקע. אין יענער צייט איז אונזע גרופּע באַשטאַנען פון 56 פּערזאָן.

יאַנואַר 1943 האָבן מיר זיך אָנגעשלאָסן צו דער אַלגעמיינער סאָוועטישער גרופּע, וועלכע איז אויסגע־בילדעט געוואָרן אין אַ גרעסערער פּאַרטיזאַנישער אָפּ־טיילונג אויפן נאָמען פון קיראָוו, אין צאָל פון 200 פּער־זאָן. די יידן זענען געוואָרן צעוואָרפן אין פאַרשידענע דרוזשינעס (קאַמף־אָפּטיילן). איך בין געוואָרן דער קאָ־מאַנדיר פון דער 1־טער אטדעליניע (אָפּטיילונג) און גלייכצייטיק פאַרטראַטן דעם ווזוואָדנעם קאָמאַנדיר. ביי מיר זענען געווען דריי יידן און צוויי יידישע פרויען, וועלכע זענען געווען פאַרנומען ביים קאָכן, וואַשן וועש א. אנד.

נאָך דער פאַראייניקונג האָבן מיר באלד געפילט, אז די אָנפירונג פון דער פּאַרטיזאַנקע דערלויבט זיך אביסל חוזק׳ן, שפּאַסן אויף אונזער חשבון, פאַרמינערן אונזער העלדישן ווערט. מיר האָבן זיך דערוואוסט, אז

ביים קבר פון די יידישע פּאַרטיזאַנער : לייב פּומרנץ (דרוהיצין) בוריס שניידרמן (וואָלאָדאַווע)

5 לאַחווער יידן בנימין זאַלמאַנאָוויטש, צוויי ברידער וואלאכיאנסקי און צוויי ברידער שולמאַן. זענען אָן אַ מאָטיוו און אָן אַ לרונט דערשאָסן געוואָרן דורך אַ פּאַרטיזאַנישער גרופּע, וועלכע האָט זיך געפונען אונטער דער אָנפירונג פון נאַטשאַלניק פון שטאַב קובאַסאָוו. נאָך פריער, פאַר דעם טרויעריקן מאָרד, האָט מען דער שאָסן אַ לאַחווער פּאַרטיזאַן הערשל מוראָווניק, וועלכער איז פון אונזער פּאַרטיזאַנער אָפּטיילונג אויסגעשלאָסן געוואָרן פאַר דיסציפּלין־ברוך. ער איז געוואָרן דערשאָסן לויטן באַפעל פון קאָמאנדיר איוואנאָוו (ליסאוויטש) און קאָמאנדיר פון ראָטע רופּעיעוו. אין יוני—יולי 1943 האָט מען דערשאָסן דעם לאַחווער פּאַרטיזאַן נחום מוראַווטשיק, לויט באַפעל פון אויבנדערמאָנטן קאָמאַנדיר איוואַנאָוו און דער אויספירער פון מאָרד איז געווען וואלאדיא פּאָליאַקאָוו. דער אָפיציעלער מאָטיוו איז געווען: דיסציפּלין־לאָזיקייט און אָנגעהעריקייט צו דער געטאָ־פּאָליציי. די פאקטישע סיבה איז געווען דאָס, וואָס ער האָט ביים אריינקומען אין פּארטיזאנקע אָפּגעגעבן זיי איניקע גאָלד־שטיק און מורא האָבנדיק, אז מען זאָל זיך נישט דערוויסן וועגן דעם, האָט מען אים דערשאָסן. דער אָנפירער פון דער בריגאדע „קיראָוו", דער געוו. קאָמיסאר איוואנאָוו (ליסאוויטש), דער נאטשאלניק פון „אסאבי־אטדיעל" שוועץ, דער נאַטשאַלניק פון בריגאַדע־שטאַב קובאַסאָוו, דער קאָמיסאַר פון דער פּאַרטיזאַנער אָפּטיילונג „זא־ראָדינו" סגווירצאָוו, דער נאטשאלניק פון שטאב פון דער פּארטיזאנישער אָפּטיילונג „א. נ. פון „סטאַלין", רופּע׳עוו האָבן זיך אַרויסגעוויזן אַלס אויסגעשפּראָכענע אנטיסעמיטן, קעגן די יידישע פּארטיזאנער און קעגן די יידן בכלל. א׳צט פארנעמען זיי פאראנטוואָרטליכע פּאָסטנס. איוואנאָוו (ליסאוויטש) איז סעקרעטאר פון „ראיקאם" אין לונינעץ, שוועץ — סעקרעטאר פון „ראיקאם" אין זשאבטשיץ נעבן פּינסק, קובאסאָוו איז סעקרעטאר פון „אבלאסט־איזפּאלקאם" פּינסק, סווירצאוו — פּאָרזיצער פון „יאר־סאָוועט" אין פּינסק, רופּעיעוו — אינסטרוקטאָר פון „ראיקאם" אין לונינעץ.

די יידן זענען געווען פון דעם שטארק דערדריקט, אָבער ס׳האָט נישט אָפּגעשוואכט זייער קאמפס־מוט און נקמה־דורשט. די בעסטע פּארטיזאנער אין דער בריגאַדע זענען געווען יידן, ווי שלמה דער סאַרנער (פּסעוודאָנים), וועלכער איז געווען דער בעסטער ראַזוויעדטשיק פון בריגאדע און איז שפּעטער אומגעקומען אין די רייען פון דער רויטער ארמיי, בערל פורער פון וולאָדאַווע מישאַ דער ראַזוויעדטשיק. נחמיה קורלאַנד, יאלוויצקי פון סלאָנים (דער בעסטער פּולעמיאָטשיק) פון לאַחווע משה לייב חפץ, אָשר בן שמואל חפץ אברהם פיינבערג, א.א. דער יידישער פּאַרטיזאַן ישעיהו מילמאַן פון לאַחווע, איצט אין דער רויטער אַרמיי, האָט געהאַט אויף זיין חשבון 185 „וזריוו" (אויפרייסונגען) פון רעלסן און 2 צוגן. ביי פאַרשידענע דיווערסיע־אַרבעטן, ראַזוויעדקע און אָנפאַלן אויפן פיינט האָבן די יידישע־פּאַרטיזאַנער אַרויסגעוויזן שטאַדהאַפטיקייט.

דעם 28.4.1943 איז די איינציקע גרופּע וועלכע האָט געפירט די ערב־מאַי אקציע געווען די יידישע גרופּע פון מיין אָפּטיילונג, זי האָט געציילט 6 מאן, צווישן זיי צוויי רוסישע. מיר האָבן געמאַכט אַ זאַסאַדקע אויף א גרופּע דייטשן. עס זענען פארניכטעט געוואָרן איין דייטשער אונטעראָפיציר און צוויי רוסישע קאָזאקן. בשותפות מיט דער גאנצער פּארטיזאנישער אָפּטיילונג האָבן מיר דורכגעפירט א גאנצע ריי אָנפאלן, וועלכע זענען געווען געווידמעט דעם ערשטן מאַי. נישט קוקנדיק אויף דעם האָט מען אויף מיר אויסגעטראכט, אז איך פארנעם זיך מיט סאבאָטאזש צווישן די פּארטיזאנער און רייד זיי אָן זיי זאָלן נישט עסן קיין שלעכט פלייש. מען האָט מיך געוואָלט דערשיסן. אָנגעפירט מיט דער אקציע האָט א דייטשע פרוי פון לאחווע, א אנטיסעמיטין, וועלכע איז געווען די געליבטע פון איוואנאָוון. צוליב איר זענען דערמאָרדעט געוואָרן אָן אַ גרונט ד״ר מינאַ פידישאַווא און דער געוו. נאַטשאַלניק פון שטאב קאפּיטאן קאַפּוסטין. א דאנק דעם קאָמאנדיר פּעטראָוויטש, וועלכער איז געווען זייער א גוטער מענטש און האָט אויך געטאדלט זייערע מעשים, בין איך נישט דערשאָסן געוואָרן.

איך דערמאָן זיך נאָך א טרויעריקן פאל: ס׳איז געווען אן אבלאווע פון דייטשן. מען האָט געמוזט אָפּטרעטן, איז געווען א באפעל פון איוואנאָוון קיין יידישע אומבאוואָפנטע פּארטיזאנער, נישט מיטנעמען, אָבער רוסישע אומבאוואָפנטע פּארטיזאנער האָט מען יאָ מיטגענומען. אין געגנט סוו. וואליא, לויטן באפעל פון גע־

נעראל־מאיאָר קאמאראָוו, איצט סעקרעטאר פון „אבקאם“ אין פינסק זענען דערשאָסן געוואָרן 7 יידן פון דער בריגאדע, וועלכע זענען דאָרט ביי דער אבלאווע מיטגעגאנגען מיט דער קאָלאָנע. איך באשטעטיק, אז אין אלע בריגאדעס פון קאמאראָווס פאראייניקונג איז געווען דער אויבנדערמאָנטער באפעל און ס׳איז געפירט געוואָרן אן אנטיסעמיטישע אגיטאציע. דער קאָמיסאר פון דער פאראייניקונג גענעראל־מאיאָר קלעשטשאָוו האָט זיך ארויסגעוויזן אלס געפערליכער אנטיסעמיט.

איך האָב דאָרט אין דער בריגאדע מער נישט געקענט זיין. כ׳האָב מורא געהאט פאר אן אייגענער קויל און איך בין געווען מאָראליש דערדריקט.

17.1.1944 בין איך אוועק פון זיי און זיך געטראָפן מיט א דיווערסיע־גרופּע פון דער רויטער ארמיי, מיט וועלכער איך בין געווען ביז 12.5.1945 און אָנטייל גענומען אין די קאמפן פון דער רויטער ארמיי, מיטהעלפנדיק צו דעם נצחון איבערן פיינט. עס איז געווען אַ לוסט צו קעמפן און מערער שלאָגן דעם שונא. דאָרט האָב איך זיך אויסגעצייכנט אין פאַרשידענע שלאַכטן, און כ׳בין געוואָרן באַלוינט מיט פאָלגענדע אויסצייכנונגען: איין אָרדן „רויטע־פאָן“, איין אָרדן „פאָטערלענדישע מלחמה 1־טע מדרגה“, מעדאלן „פאר באפרייען ווארשע“, „פארן זיג אין בערלין“ „פארן זיג איבער דייטשלאנד“, פאר די פארטיזאנישע שלאכטן האָט מען מיך צוגעשטעלט צום אָרדן „די רויטע פאָן“ און צום מעדאל „פאַרטיזאַן — פון דער ערשטער מדרגה“.

מיכאל שיפמן

מאקראווע און סינקעוויטש

אין די צוויי דערפער סינקעוויטש—מאקראווע וועלכע זענען געווען געטיילט דורכן טייך לאן, 10 ק״מ פון לאַחווע, זענען געווען 64 יידישע נפשות. די יידישע הייזער זענען געווען צוואָרפן איבער די דערפער, אָבער מיר האָבן געפירט א יידישן לעבן. ס׳איז געווען א בית־כנסת מיט 2 ספר־תורה און אַ ש״ס־גמרא אין וועלכע מען האָט אין אָונט געלערנט אַ שעור. שבת אין יו״ט פלעגן אלע יידן אָן אויסנאם, פרויען און קינדער, קומען אין שול צום דאווגען. די יניקה רוחנית האָבן מיר געצויגן פון לאַחווע. ווען מען האָט געדאַרפט אַ „שאלה“ אָדער עפּעס וואָס האָט צו טאָן מיט אידישקייט, זענען מיר געפאָרן אָדער געגאנגען אין לאחווע, צום אלטן צדיק ר׳ איצעלע זצ״ל, און שפּעטער צו די יונגע רבנים: ר׳ לייזער׳קע און ר׳ חיים־זלמן ז״ל; אָדער צום לאחווער שוחט ר׳ מתתיהו. שפּעטער האָבן מיר גענומען אַ שוחט, מיט ערלויבניש פון לאַחווער רב; דער שוחט איז געווען א יונגער־מאן א למדן, ער האָט געהאט סמיכות אויף רבנות, א טייערער יונגער־מאן.

איך בין אָנגעקומען אין דאָרף אין 1910, איך האָב חתונה געהאט מיט ר׳ בצלאל סלוצקיס א טאָכטער, פייגיל. ר׳ בצלאל איז געווען ר׳ אשר׳ס א איידים, וואָס איז געווען באוואוסט אלס גרויסער תלמיד־חכם און טייערער ייד. פון די חשובע יידן איז געווען ר׳ אברהם צבי בוסעל און ר׳ דוד ווינניק, אַ ייד אַ למדן. מיר פלעגן צוזאמען מיטן שוחט און ירחמיאל דער שניידער לערנען, גמרא און משניות.

אין סינקעוויטש איז פריער געווען ר׳ יצחק פורטנוי,

*) מיכל שיפמן איז דער עלסטער פון די גערעטענע פון געטאָ לאַחווע. לעבט אין תל־אביב.

ר׳ ליפאָ און ר׳ נח קירזנער, טייערע פרומע און גוטע יידן. אין מאקריווע איז געווען דב סלוצקי, א חשובער און באַוווסטער בעל־בית ביי אים איז דער טיש שטענדיק געווען געגרייט און די האנט אָפן צו העלפן אָרימע. זיין מוטער חנה, מיין שוויגער, איז אויך געווען א מכניס־אורח׳טע און שטענדיק געהאָלפן אָרימע מיט א מתן־בסתר. כמעט אלע יידן איןביידע דערפער האָבן געלעבט ווי ברידער, זיך מתחתן געווען צווישן זיך, און אלע זענען געווען מחותנים: שוועסטער, ברידער, קוזינען.

די פרנסה איז נישט געווען בשפע. קיין רייכע זענען נישט געווען, די מערהייט: ארבעטער, שניידער, שוסטער, סטאלערס, און אפאר קרעמער. מ׳האָט געמאכט א לעבן אן פחד און מורא, מ׳האָט געקענט פריי גיין ביינאכט און מ׳האָט זיך אדורכגעלעבט נישט שלעכט מיט די דאָרפישע גויים.

נאָר אין דער צייט פון דער ערשטער וועלט מלחמה, 1914—17, איז געווען א שוידערליכע הריגה פון א מאן און פרוי אויפן וועג פון מאקריווע אין לאחווע; ר׳ מרדכי אברמוביץ מיט זיין פרוי פשיה. מ׳האָט זיי ביידן, טייערע און ערלעכע מענטשן, געהרגט, און עס זענען געבליבן 9 קליינע קינדער.

נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה איז בא אונז נאָנט געווען דער גרענעץ מיט רוסלאנד. אין סינקעוויץ זענען געשטאנען פיל פוילישע סאָלדאטן. ביי זיי און ארום די באן־סטאנציע האָבן יידן געצויגן חיונה ביז 1939, ווען די רוסן זענען געקומען. די רוסן האָבן אַוועקגענומען אַלע געשעפטן און אונז זייער צעבראָכן.

אין 1941 ביים אָפּטרעטן פון דער רויטער אַרמיי האָבן די רוסישע סאָלדאַטן אויפגעריסן די בריק אויפן טייך לאן׳, און געבליבן שטיין אויפן צווייטן זייט טייך, און געשאסן, מיר זענען די גאנצע נאכט געלעגן אויף די פעלדער אין די קארטאָפל־גריבער ביז די דייטשן זענען אַריין. אַ ייד איז געקומען צולויפן און מיט שמחה אונז גערופן „קומט אויף אַרבעט!“ מיר זענען געגאנגען צום בריק און געארבעט ביז די לעצטע כוחות, אויף מאָרגן גאנץ־פרי, זענען מיר ווידער געגאנגען אויף ארבעט צום בריק, דאן זיינען געפאלן 2 דייטשע סאלדאטן, די דייטשן האָבן אויסגעגראבן א גרוב נעבן מיין שטוב און באגראָבן ביידע דייטשן. איין דייטש האָט גענומען מאכן א צוים, און דאן האָב איך געזאָגט אז איך בין א טישלער, און ער האָט מיר געגעבן מאכן דעם פלויט. בין איך שוין געווען גליקליך.

די דייטשן האָבן געבראכט ארבעטער פון לאחווע. איך געדיינק איינעם, לייזער חפץ, דער סטאָלער. זיי האָבן געארבעט ביים בריק; צווישן זיי מיין שוואָגער, דב סלוצקי מיט זיין זון אריה, וועלכער האָט זיך געראטעוועט פון געטאָ, די יידן האָבן באדארפט טראגן קלעצער, זייער שווערע, און די דייטשן האָבן זיי מערדערליך געשלאָגן.

די דייטשן האָבן פארנומען מיין שטוב און מיר ארויסגעטריבן, דער עלסטער דייטש האָט מיר געקאָנט און האָט מיר געזאָגט: „דו מוזט אַוועקגיין מיט דיין פאמיליע אין וואלד, ווייל באלד וועט דאָ זיין א גרויסער געשלעג מיט די רוסן“. איך האָב גענומען מיין פאמיליע און אוועק אויף א חוטאר צו א פויער. זייענדיק דאָרטן איז געקומען דער דייטש פון מיין שטוב, ער האָט מיר געזאָגט, אז די פויערים פון דאָרף האָבן אוועקגענומען אלץ פון מיין פארמעגן אין שטוב .ער האָט מיר געבעטן איך זאָל זאָגן די פויערים, זיי זאָלן אים געבן שטריק מיט חאמאטן, איך האָב געוואָלט זיין גוט מיט די פויערים און אויך מיט דעם דייטש האָב איך זיי געזאָגט און זיי האָבן געגעבן א ביסל שטריק מיט אפאָר חאמאטן און דער דייטש איז אַוועקגעפאָרן.

אין אפאָר שעה ארום איז אין דער שטוב, וואו איך האָב זיך געפונען מיט מיין פאמיליע געקומען א יונגער שייגעץ מיט 8 דייטשן, און געזאָגט צו זיי: „וואט שפּיאָן“, און אז איך גיי אויף יענער זייט לאן׳, צו די רוסן, און גיב זיי איבער ידיעות. גלייך האָבן 2 דייטשן מיר אוועק־גענומען צום לאן׳, נעבן פראָנט דאָרט איז געווען, אין אביידל, 2 אָפיצערן און א דאָלמעטשער.

דער שייגעץ האָט געוואָלט, מען זאָל אויך נעמען מיין פרוי מיט די קינדער, אָבער די פויערים האָבן אָפּגעבעטן די דייטשן, זיי זאלן לאָזן די פרוי מיט די קינדער.

דער שייגעץ האָט אונז דעריאָגט, און גייענדיק, האָב איך אים געפרעגט: „וואָס וועט דיר ארויסקומען, אז מען וועט מיר הרגנען“? ער האָט גארניט געענטפערט. ווען מיר זיינען אריין צו די אפיצערן האָב איך געבעטן א ערלויביניש צו רעדן. זיי האָבן מיר ערלויבט. איך האָב זיי געזאָגט אז איך האָב א זון אין דייטשלאנד וואָס ארבעט אויף א פאבריק און אז אין די

יאָרן 18—1914 בין איך געווען ביי די דייטשן און איך בין צופרידן וואָס זיי זענען געקומען. דער דאַלמעטשער איז אַרויס און געזאָגט צום שייגעץ: „גוט וואָס דו ברענגסט אַזעלכע מענטשן״. מען האָט מיר אוועקגעפירט אין אַ הויז אין וואַלד וווּ ס'זענען געווען דייטשן און אַ פֿויער, וואָס איז געגאַנגען זוכן זיין בהמה. זיצנדיק אין צימער, איז צו מיר געקומען א יונגער דייטש און געגעבן ברויט מיט קאַווע. די אַנדערער דייטשן האָבן אים געזאָגט „ער איזט דאָך איין יודע״ ענטפערט ער: „איין יודע איזט קיין מענטש?״ ער האָט מיר געזאגט, איך זאָל שרייבן אַ בריוו צו מיין פֿאַמיליע. איך האָב געשריבן א בריוו, ער איז אוועק און צוריק געקומען ברענגענדיק מיר פון מיין פרוי א קרוג געקאָכטע עסן.

אין א פּאָר שעה אַרום האָט מען געבראַכט יעקב אַברמוביץ (איצט אין ישראל) זיין פרוי און שווער און שוויגער. אַלע צוזאַמען האָבן מיר געזעסן און אַ גאנצע נאכט געבעטן גאָט. אויף מאָרגן האָט מען אונז געפירט קיין מאקריוועֵ, אויף א בריק האָט מען אונז אונטערזוכט .די דייטשן און זייערע אפיצערן וואָס זענען פארביי געגאנגען, האָבן געפרעגט, ווער מיר זענען. די וואך האָט געענטפערט אז מיר זיינען שפּיאָנען און מיר ווערן געשאסן: „יאָ, דאָס איזט דער בעסטער מיטל.״

פון דאָרט האָט מען אונז גענומען צום הויז פון די באפּטיסטן, נעבן קלויסטער, מיר האָבן געזען אז מען גראָבט גריבער נעבן א שייער און מען מאכט הכנות אונז צו שיסן. דאן האָבן זיי צעגערופן א פֿויער, און געפרעגט אויב מיר האָבן אין צייט פון די רוסן זיך געמישט אין פּאָליטיק? דער פֿויער האָט געגעבן א גוטע מיינונג וועגן אונז אויך דער סאָלטיס האָט געזאָגט גוטס פאר אונז. דאן האָבן אונז די דייטשן פריי געלאזן. צו אונזער שמחה איז נישט געווען קיין גרענעץ.

יעצט האט זיך אונגעהויבן א סדרה פון ארבעטן: טראגן שווען. עס זענען געווען שוואכע מענטשן, ווי: זאב אבראמאוויטש ז״ל, ער האָט ניט געקענט טראגן, און העלפן האָט מען ניט געטאָרט. די דייטשן האָבן געשלאָגן די שוואכע, וואס האָבן נישט געהאט קיין כח צו דער ארבעט.

באזונדער האָבן מיר געליטן פון די לאחוועֵר פּאָליציי. זיי פלעגן קומען צו אונז אין די הייזער און שרעקלעך שלאגן. ביי אונז איז געווען דער הויפּט פאַרזאָרגער פון די יידן, מיין שוואָגער דב סלוצקי.

עס איז אָנגעקומען אין סינקעוויטש דער קאָמענדאַנט פון לאַחווע. איך, זאב אַברמוויטש אין דער שוחט זענען געגאַנגען צו אים לויט זיין באַפעל. דער גזלן איז געווען הויך און געוואָרפן אַ שרעק, ער האָט פערלאַנגט, אַז מיר די יידן פון ביידע דערפער, זאָלן געבן לעדער אויף 50 פּאָר שטיוול, 100 דיוואַנען, 200 לייל‏אַכער מיר האָבן געזאָגט אַז מיר ווען זען צו שאַפן. אָבער ס'איז געווען אַ צי גרויסע סומע פֿאַר אונז, דב סלוצקי איז געגאַנגען צו קאָמענדאַנט און געזאָגט, אַז מיר וועלן אויסטאָן די שטיוול פון די פיס, אָבגעבן אַלץ וואָס מיר האָבן, אָבער אַזוי פיל וויפיל ער פאָדערט האָבן מיר נישט. דער קאָמענדאַנט האָט געשלאָגן סלוצקי'ן אַז ער איז געוואָרן שוואַרץ פון וואָונדן און קומענדיג האָט ער געוויינט ווי אַ קליין קינד. דער גזלן איז געקומען צו מיר אין שטוב און אין קאַמער האָט ער געפונען אייער און אַ פעסל פראסא, האָט ער די אייער געוואָרפן מיין פרוי אין פנים, און מיך האָט ער געשלאָגן איבערן קאָפּ און געהייסן מיט מיין היטל רייניקן זיינע שטיוול, און געפרעגט די פּאָליציי, צי איך האָב גוט געפוצט. ער האָט גענומען רייסן מיין טלית אין געהייסן די פּאָליציי מאַכן פעקלעך זאַכן וואָס זיי ווילן. פון מיר איז ער אַוועק צו מיין שוואָגער דב סלוצקי, דאָרטן האָט ער געמאַכט גאָר אַ חורבן, געשלאָגן ביז ער האָט פאַרלאָרן זיין באַוואָוסטזיין, און באַפוילן נאָך געבן 25 שמיץ. די פּאָליציי, זעענדיק אַז דב וועט שוין דאָס נישט אויסהאַלטן האָבן די שמיץ אָפּגעלייגט אויף מאָרגן. דער גלח פון דאָרף האָט זיך דערוואָוסט וועגן דעם, ער האָט געקאָנט סלוצקי'ן יאָהרן־לאַנג, איז ער געגאַנגען צום קאָמענדאַנט אין געבעטן ער זאָל אים מעהר נישט שלאָגן.

אין אַ פּאָר טעג אַרום ביינאַכט, האָט מיר אָנגעקלאַפּט אַ פּאָליציאַנט און געזאָגט: „מיכעל, אין 5 מינוט זאָלסטו זיין אין קאָמענדאַנטורע״. אין שטוב איז געוואָרן אַ געוויין. וואָס קאָן מען טאָן, מען מוז געהן. איך האָב געטראָפן זאב אַבראַמאָוויטש און אהרן מוראַבניק, אַ אינוואַליד. אַ פּאָליציאַנט האָט אונז געזאָגט: „האָט קיין מורא נישט, מען נעמט אייך פאַר זאַקלאַטשיקעס״. אין קאָמענדאַנטור האָט אונז אַ דייטש

אין די פאָליציי געמאָלדן, אַז די יידן מוזן אָפּגעבן אַלע פעלצן אין פוטערס; ביי װעמען מען װעט געפונען פוטער־װאַרג װעט ער און אויך די זאַקלאַטשיקעס דערשאָסן װערן. דב סלוצקי האָט צוזאַמען געקליבן די פעלצן און אָפּגעגעבן דער פאָליציי, און דאַן האָט מען אונז באַפרייט.

פאַר פסח האָבן מיר געהערט, אַז לאַחווער יידן זענען אין געטאָ, מיר זענען נאָך געװען אין דערהיים, מ'האָט אונז געמאָלדן אַז מיר דאַרפן זיך פערקלייבן, און מ'האָט אונז דערלויבט נעמען פורן און מיטנעמען װאָס עס מעגלעך. אָבער װען איינער האָט איבער־געטרעטן די שוועל פון דער טיר, האָט ער שוין נישט געטאָרט צוריקגיין אין שטוב, מען האָט געקענט עפענען די פענסטער און װאַרפן די זאַכן אויפן גאַס. מיר האָבן אויפגעלאָדן די זאַכן אויף די פורן, און אַלע יידן זענען געגאַנגען צו דער קאָמענדאַנטור. דאָרט זענען געװען אַלע פויערים פון דאָרף און כלי־זמרים, זיי האָבן געשפילט און אַלע אַלטע מענער האָבן געדאַרפט טאַנצן מיט יונגע מיידלעך, נאַכהער האָבן מיר באַדאַרפט באַצאָלן די כלי־זמרים. מ'האָט אונז געהייסן גיהן קיין לאַחווע, און אויפן װעג האָבן זיי געשאָסן אין דער לופטן איבער אונזערע קעפּ.

אין לאַחווע האָט מען שוין צוגעגרייט פלעצער פאַר אונז אין הייזער. עס האָט געדאַרפט זיין $\frac{3}{4}$ מעטר אויף אַ נפש. אונזער משפחה האָט באַגעגנט חנה באַשע מורבציק, שלמה נחום'ס װייב, און אונז גענומען צו זיך אין שטוב. ר' זלמן חפץ ז"ל האָט אונז געגעבן טעפּ און געפעס.

אין געטאָ האָבן מיר זיך געפילט זייער גוט, װייל מיר זענען געװען מיט נאָך יידן און אַלץ האָט פאַר אונז געזאָרגט דער יודען־ראַט.

איך, מרדכי זאַרעצקי און יעקב אַבראַמאָוויטש, זענען אַלע טאָג געגאַנגען אין סינקעוויטש אויף אַרבעט, אַלס טישלער אין שולע ביי די דייטשן. פאַרנאַכט האָבן מיר געמוזט קומען אין געטאָ.

נאָך דעם אויסראָטן די יידן אין מיקאַשעוויטש האָבן מיר באַמערקט ענדערונגען אין דער באַוואַכונג פון געטאָ.

געהנדיק פאַרנאַכט פון דער אַרבעט אין געטאָ, האָבן די גוים אין דאָרף ליובאַן אונז געזאָגט: „װו אַהין גייט איהר, מען האָט שוין צוגעגרייט גריבער אין מאָרגן װעט מען אייך הרגענען!!!" מיר האָבן נאָך אַלץ נישט געגלייבט.

די שוידערלעכע נאַכט האָבן מיר אַדורכגעמאַכט צוזאַמען מיט אַלע איינוואָוינער פון געטאָ. אין דערפרי איז ר' יעקב ראַבינאָוויטש געשטאָרבן פון שרעק און הרב ר' חיים־זלמן האָט אים מספיד געװען און האָט געזאָגט: „רבי יעקב, מיר זענען אייך מקנא".

אַרום מיטאָגצייט זענען די רוצחים אַריין אין געטאָ. איך בין געשטאַנען ביי שלמה־נחום'ן אויפן בריקל און געזען, װי לופאַטין איז געקומען צוריק פון דער קאָמענדאַנטור. ער איז צוגעגאַנגען צו זיין זוהן, געקושט און געזאָגט: „נעמט, יידן, העק, און צינדט אונטער די הייזער און ראַטעוועט זיך, װי װער עס האָט די מעגלעכקייט".

די יונגע בחורים, זלמן חפץ'ס און קאָלפּאָניצקעס זון און אַנדערע, האָבן גלייך צעהאַקט עטלעכע דייטשן ארויסגענומען זייער געװער און אין זיי געשאָסן. איך בין געשטאַנען מיט מיין פרוי אין קינדער נעבן די רבנים ר' אליעזר'קע, ר' חיים־זלמן און ר' דוד פון ישיבת חכמי לובלין, אין אַלע אַלטע זקנים פון געטאָ. זיי האָבן אויסגעשריען „שמע ישראל" אין גאַנצן ביז „ובכל נפשך" דאַן האָבן די בחורים געעפנט די טויערן פון געטאָ און אַלע האָבן זיך אָנגעהויבן שטויסן און לויפן. איך האָב אָנגעוואָירן מיין פאַמיליע, און געלאָפן צוזאַמען מיט דעם שטראָם פון לויפענדע פון געטאָ. איך בין געקומען אין די װעלדער פון די פאַרטיזאַנער װו איך האָב איבערגעלעבט די גאַנצע צייט ביז'ן אָנקומען פון דער רויטער אַרמיי.

פישל גראדביין (מאַקאָוו־מאַזאָוויעצק)

ברידער־שטיצע פאַר פּליטים

1940. אַ לאַנגע צייט האָב איך געוואַנדערט, דורכגעפאָרן פיל שטעט און שטעטלעך און נישט געפונען קיין פּלאַץ ווו דעם קאָפּ אַוועקצולייגן. אַזוי וואַנדערנדיק בין איך 8 טאָג פאַר פּסח אָנגעקומען אין קליין שטעטעלע לאַחווע, 21 ק״מ פון קרייז־שטאָט לוניניעץ, פּאָלעסיע.

קומענדיק אין לאַחווע האָבן אונז די אָרטיקע יידן שיין אויפגענומען, גלייך באַזאָרגט מיט וואוינונגען און מיר האָבן געקענט אָפּרוהען פון לאַנגען בלוטיקן וועג. אין עטלעכע טעג אַרום, בין איך אַרויס אין מאַרק פון לאַחווע, דאָס איז געווען אַ פּירקאַנטיקער פּלאַץ, אין מיטן אַ גאָרטן מיט בענק, און פון די זייטן — גאַסן, עטלעכע מויערן און דאָס איבעריקע — הילצערנע הייזער מיט הילצערנע טראָטואַרן.

איך האָב זיך לאַנגזאַם באַקאַנט מיט די אָרטיקע יידן וועלכע האָבן זיך באַשעפטיקט מיט אַרבעט: האַנדווערקער און באַאַמטע און געלעבט רואיק. אין אַלגעמיין זענען מיר געווען צופרידן זיך צו געפינען צווישן אַ וואַרעמען יידישן יישוב: אַ שיינע וווּנדערבאַרע יוגנט וועלכע האָט אין דער קורצער פאַרגאַנגנהייט, אדער די רוסן האָבן פאַרנומען די שטאָט, געלערנט אין עברית־שולן. בכלל איז די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג געווען ציוניסטיש געשטימט און מיט אַ בעזונדערן ברידער־געפיל פון האַרציקייט און איבערגעבענקייט, אונז אויפגענומען מיט אַ שיינעם קבלת־פּנים פון הכנסת־אורחים.

קיין לאַחווע האָבן אַריינגעוואַנדערט עטלעכע הונדערט „ביעז׳ענצעס״ (פּליטים), יידישע פאַמיליעס מיט קינדער פון די מערב־פּוילישע געביטן וועלכע זענען באַזעצט געוואָרן דורך די דייטשן. די פּליטים האָבן זיך קאָנצענטרירט לויט זייער שטאָט־אָנגעהעריקייט, מערסטנס פון: וולאָדאָווע, אָסטראָוו־מאַזאָוויעצק, מאַקאָוו־מאַזאָוויעצק, אָסטראָלענקאָ א. א. וו. אַלע זענען באַזאָרגט געוואָרן מיט דירות, די גרעסטע טייל האָבן זיך איינגעאָרדענט ביי פאַרשידענע אַרבעטן און אַ קליינע צאָל, וועלכע האָבן נישט געקענט אַרבעטן, זענען געשטיצט געוואָרן דורך די אָרטיקע קהלה־פאַרזאָרגער, מיט די רבנים ר׳ אליעזר־קע ליכטשטיין און ר׳ חיים זלמן אשרוביץ בראש, און דורך די אָרטיגע יידן.

שנעל האָבן מיר, די פּליטים, זיך איינגעגלידערט אין דער לאַחווער יידישער באַפעלקערונג, פיל פון אונז האָבן חתונה געהאַט מיט לאַחווער בחורים און מיידלעך און אַלע האָבן זיך צוזאַמען געלעבט אין איין משפּחה, אַזוי ווי מיר וואָלטן געווען אָרטיקע תושבים פון דורות.

אונזערע קינדער האָבן זיך געלערנט די אָרטיקע שפּראַך און צוזאַמען געלערנט אין דער רוסישער שולע, ווי אויך זענען אין דער „אונטערגרונד״ געלערנט געוואָרן יידישע און העברעאישע שפּראַכן — חומש, תנ״ך און גמרא אין די חדרים, שטיבלעך און בתי־מדרשים.

דער באַוווסטער רבי ר׳ זינדל בריסק פון אָס־טראָוו־מאַזאָוויעצק, אַ פרומער ייד מיט אַ הדרת־פּנים, האָט מיט מסירות־נפש און אָפּפערקייט געפירט זיין חדר און געלערנט תורה מיט די יידישע קינדער־לעך ביז צום לעצטן טאָג פון עקזיסטענץ פון לאַחוער יודענטום.

נאָכן אָנפאַנג פון רוסיש־דייטשן קריג אין יוני 1941, זענען די דייטשן אַריין אין לאַחווע. די יידישע באַפעלקערונג האָט גלייך דערפילט אַז זייער גורל איז געוואָרן באַשטימט צום אומקום. אָבער לאַחווער יידנטום האָט אויך אין די טראַגישע טעג געוווסט צו שטעהן אויף

דעם געהעריקן ניוואָ אין אַלע ווי איין מענטש האָבן זיי זיך געשטעלט צו דער זייט פון זייערע שטאָט־מנהיגים, וואָס זענען אויסגעקליבן געוואָרן אין „יודענראַט". אין די אויסגעוועלטע עסקנים האָט די באַפעלקערונג געזען אירע שליחי־ציבור און זייער באַפעל און רוף איז געוואָרן אויסגעפירט מיטן בעסטן ווילן און מיט דער גרעסטער מאָס פון אָפּפערקייט.

דער קאָמיטעט מיט בערל לאָפּאַטין בראש, איז אויך געווען געשעצט ביי די משפחות פון פלפיטים פון פוילן, וועלכע האָבן פיל מאָל איבערגעשטיגן דער לאַחוועער אָרטיגער באַפעלקערונג, ביים געבן זייער פאַרמעגן זיך אָפּצוקויפן פון אַ גזירה.

אין דעם גורל׳דיקן מאָנטיג, וואָס וועט נישט פאַרגעסן ווערן ביי די לאַחוועער יידן וואָס זענען געבליבן ביים לעבן, האָט איינער אַ פליט געגעבן אַ ווערטפולן טאַשן־זייגער מיט אַנדערע צירונג און בריליאַנטן דעם פרעזעס בערל לאָפּאַטין, און אַ דאַנק דעם איז געלונגען אויסצוקויפן די אָרטיגע באַפעלקערונג פון דעם מערדער אויבערשטורמפירער ס.ס.־מאַיאָר שמידט.

די ברודער מיכאל און יהודה אוזדאַבאַ פון אָס־טראָוו־מאַזאָוויעצק און אַנדערע געוועזענע פאַרמעג־לעכע מענטשן ביי זיך אין דער היים, האָבן געגעבן זייער גרויסע באַשטייערונגען און מיטהילף כדי די אָרטיקע אָרימע יידישע באַפעלקערונג זאָל קענען שטעהן און טראָגן די לאַסטן פון די טאָג־טעגלעכע קאָנטריבוציעס און אַנדערע גזירות.

די יונגע בחורים־פליטים זענען געווען די ערשטע אַרויסצוגיין אויף אַלע שווערע אַרבעטן און פיל מאָל האָבן זיי געקענט טרעפן אַביסל „פאַר־שטענדעניש" מצד די אויפזעער און אַריינשמוגלען אין געטאָ עסנוואַרג און אַנדערע פּראָדוקטן.

מיטן אַנטשטעהן פון געטאָ איז דאָס לעבן געוואָרן אַלץ שווערער און שווערער, באַזונדער האָט עס זיך אָפּגעשפּיגלט אויף די משפחות פון די פליטים וועלכע האָבן נישט געהאַט קיין זאַכן אויף אויסצו־בייטן ביי די אָרטיגע קריסטן.

מען האָט זיך אַרויסגעגנב׳ט פון געטאָ און געגאַנגען אין די דערפער ביי די פּויערים באַקומען ברויט און אַנדערע פּראָדוקטן. פאַר שבועות 1942 זענען דערשאָסן געוואָרן געענדיק זוכן עסנוואַרג: זינדל שטייפמן, און די טאָכטער פון זינדל בריסק פון אָסטראָוו־מאַזאָוויעצק און נאָך עטלעכע קינדער פון די פליטים און איין לאַחוועער מיידל, חיה שולמאַן.

מערקווירדיק צו באַטאָנען די סאָלידאַריטעט פון דער אָרטיקער יידישע באַפעלקערונג: סיי אין דער צייט פון דער הערשונג פון די סאָוויעטן און סיי אין דער דייטשער אָקופּאַציע האָט זיך צווישן דער גאַנצער יידישער באַפעלקערונג נישט געטראָפן קיין איין פאַל פון יוצאים מחוץ־למחנה מיט מלשינות אָדער פאַרראַט.

אין טראַגישן מאָמענט, ווען אונז איז קלאָר געוואָרן אַז מ׳גייט אויסראָטן די אָרטיקע יידן, האָב איך און נאָך אַנדערע פון מיינע חברים פליטים, זיך פאַרבונדן מיט בערל לופּאַטין, יצחק רוכצין, איז׳אַ ליכטענבערג, משה־לייב און אָשר חפץ און משה קול־פאַניצקי און מען האָט באַשלאָסן שטעלן אַ ווידער־שטאַנד. מיר האָבן זיך גענומען צו אָרגאַניזירן די פליטים, וואָס זענען מערסטענס געווען יונגע און קאַמפּס׳פעאיגע מענטשן.

אין דעם געראַנגל פון די העלדן־מאַרטירער געגן די מערדערישע דייטשן און פּאָליציי, האָבן אונזערע פליטים, האַנט ביי האַנט געקעמפט מיט דער לאַח־וועער יוגנט.

ד״ר משה איגעלניק, אַ פליט פון וולאָדאָווע, וואָס איז אויפגעפאָדערט געוואָרן צו געבן מעדיציני־שע הילף אַ פאַרוואונדעטן מערדער האָט זיך קאַטע־גאָריש אָפּגעזאָגט, און געמאָלדן אַז ער גיט נישט קיין הילף פאַר מערדער פון יידישן פאָלק, דערביי איז ער דערשאָסן געוואָרן אויפן אָרט.

דער צוים פון געטאָ איז אויפגעריסן געוואָרן און צווישן די הונדערטער וואָס זענען אַנטלאָפן פון געטאָ איז געווען אַ גרויסער פּראָצענט פליטים. מיר האָבן זיך דערלאַנגט אין די וועלדער צו די פּאַרטי־זאַנער און צוזאַמען געקעמפט אין זייערע רייען, און נקמה גענומען פאַרן אומשולדיק פאַרגאָסענעם יידישן בלוט.

קינדער דערציילן

1

געניה רומנובסקי, *) 1945, ניו־יאָרק

אנטלאָפן פון געטאָ

אין 1940 זיינען די דייטשען געקומען אין שטעטל לאחווע. ס'איז געווען א שיינער טאָג. די זון האָט געשיינט ווי אין טיפען זומער. דאָרט האָבן זיך אָנגעהויבן אונזערע ליידען. צום ערשטן האָבן זיי אָנגעהויבן פארלאנגען פון די יידן גאָלד און זילבער. כדי דאָס צו קריגן האָבן זיי אויסגעקליבן די חשוב'סטע בעלי־בתים פון שטאָט און געפייניקט זיי מיט אלערליי יסורים, אזוי, איז אָנגעגאנגען א האלב יאָר. אז די מערדער האָבן שוין אָפּגעליידיגט אלץ וואָס מיר האָבן נאָר געהאט, האָבן זיי אונז פארשפארט אין א געסעל צו 50 מענטשען אין א שטוב און די גאס ארומגעצוימט מיט שטעכעדיקע דראָטן.

---

*)געניא ראָמאנאָווסקי איז אלט געווען 11 יאָר, אין 1945, ווען מ'האָט איר געבראַכט קיין ניו־יאָרק. זי האָט געשריבן די שורות און דאָס ליד אַ האַלב־יאָר שפּעטער. געדרוקט אין „דער אַמעריקאַנער" ניו־יאָרק 1945.

דאָס איז געווען די געטאָ. פון דאנען פלעגן זיי יעדן טאָג ארויסטרייבן הונדערטער מענטשען, אָן אונטערשיד, יונג און אלט, צו שווערע ארבעט מיט בלויז איין שטיקל ברויט א טאָג. ארבעטענדיק פלעגן מיר זיין באוואכט מיט מערדער פון אלע זייטן. אַזוי איז אַ האלבער יאָר ווידער אוועק. אין איין שיינעם פרימאָרגן ווען אלץ ארום און ארום איז געווען שטיל, האָבן זיך די מערדער אריינגעריסן אין דעם פינסטערן געטאָ און דאָס איז געווען דער פרימאָרגן פון טויט. ווען מען האָט אונז גענומען פירען צו די גריבער, האָט זיך די יוגענט אנטקעגנגעשטעלט. מיר האָבן אונטערגעצונדן די געטאָ און מיט העק אין די הענט זיך געלאָזט צו די דייטשען און עטליכע פון זיי דערה'רגעט. און א דאנק דעם האָט זיך איינגעגעבן פיל מענטשן זיך צו צעלויפן אין די וועלדער.

די איבעריקע פּאָר הונדערט האָט מען געפירט צו די גריבער. דער רב מיט די עלטערע מענטשען זיינען געגאנגען די ערשטע און מיט די הענט צו גאָט געשריען „שמע ישראל", אָבער גאָט האָט זיי דאן נישט געהערט.

מיט מיין עלטערע שוועסטער און מיטן פאָטער האָט זיך אונז איינגעגעבן צו בלייבן צווישן די לעבעדיקע. אויסצושרייבן אלץ וואָס מיר זיינען אדורכגעגאנגען איז אוממעגליך.

פון דאַן אָן האָבן מיר געלעבט אין די וועלדער אַריבער צוויי יאָר, אָן עסן אָן זאַכן און אָן אַ היים און שטענדיק מוראָ געהאַט פאַרן אייגענעם שאָטן. מיר האָבן זיך געוואלגערט ווי די ציגיינער, און יעצט קומענדיק אהער איז אטייל פון מיין חלום פארווירקליכט געוואָרן.

אין דעם וועלדל דאָרט ביינאַכט

אין דעם וועלדל דאָרט ביינאכט
שטייט א אינגעל שטארק פארטראכט
ער באהאלט זיך פון דעם טויט
ער ליידט פון הונגער און פון נויט.

ער איז געקומען דאָ אליין
עלענט, איינזאם ווי א שטיין
נישטאָ קיין שוועסטער, ברודער מער
ער שטייט און ווייס נישט וואו און ווער.

די מאמע איז שוין לאנג אויך טויט
ער שטייט פארטראכט פון צער און נויט
ער ווייס אליין נישט וואו צו גיין
די טרערן קאָפּן פון געוויין.

אלע זיינען שוין נישטאָ
ער איז שוין צוויי יאָר באלד אָט־דאָ
ער בעט צו גאָט, אָ, העלף מיר אויס
און ברענג מיך צו אַ יידיש הויז.

(תרגום השיר מיידיש)

בעבי החורשה, באישון ליל
עומד נער, נואש ביילל —
מבקש סתר מן המוות
מזה־רעב, פניו כצל —

לבדו בא, בודד כה
גלמוד כאבן ניצב פה —
אבד אחות, אבדאח
תועה בדרך, יחפש כך —

אייך, אמא ? גם היא איננה
רק בלבו עוד יזכרנה —
ודרך אין לו, ומוצא אינו
ודמעות־יאוש תזל עינו —

כלם נפלו, ואינם עוד
זה שנתים, גלוי הסוד —
בלחש יבך : אלהים, עזרני
אל בית יהודי הביאני.

2

י. חיניץ, **) 1957 — צבא הגנה לישראל

פון געטאָ אין וואלד

...פלוצים איינמאָל מיטוואך בייטאָג, זאָגט מען, אז מאָרגן וועט מען אויסהרגענען די יידן פון שטעטל. אזוי האָט איבערגעגעבן א ייד, וואָס איז געקומען פון דאָרף. מען האט אים געכאפט גייענדיק פון דאָרף מיט א פלעצאק, און אין פלעצאק איז עפּעס געוועזן און מען האָט אים פונדעסטוועגן גלייך אָפּגעלאָזן א היים.

דאָנערשטיק, דריי פאַרטאָג, האָט עמיצער באַמערקט, אַז דער גאַנצער געטאָ איז אַרומגערינגלט.

האָט ער אויפגעוועקט די יידן און זיי אָנגעזאָגט די ידיעה. אלע האָבן זיך אָנגעטאָן און מען איז געזעסן מיט פארלייגטע הענט. אין דער פרי האָב איך זיך אויפגעכאפּט, זאָגט די מאמע :

— שלאָף, מיין זון, שלאָף — דו וועסט זיך שוין אויסשלאפן.

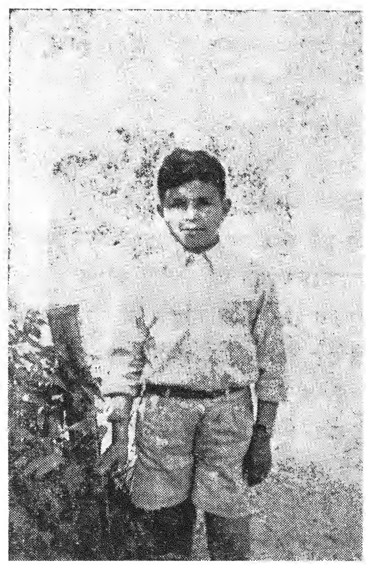
**) יוספ׳ל חיניץ, געבוירן 15.8.1936 אין לאכווע, פוילן, גיט איבער אין א רירנדע באשרייבונג ,אויף זיין קינדערישן אופן, ווי אזוי ער האָט זיך געראטעוועט פון לאחווער געטאָ און געלעבט אין וואלד צווישן די פארטיזאנער. זיין דערציילונג איז א קורצע. „דאָס איבערלעבעניש אין געטאָ און אין וואלד איז איבערגיגעבן געוואָרן אין קורצן, ווייל דאָס גאנצע וואָלט דויערן פיל וואָכן צום שרייבן״ — און יוספ׳ל האָט זיך געאיילט, ער האָט געהאלטן פארן עולה זיין קיין א״י. נאָר אויך די געציילטע זייטלעך, וואָס ער האָט מיט זיין קינדערישער האנטשריפט אויפגעשריבן, מאכן א שטארקן איינדרוק צוליב זייער פשטות, אוממיטלבארקייט און דער עיקר — עס פילט זיך אין זיי דער אָטים פון אמתע ווערטער.

(אויסצוג פון „פחח״ עתון פרטיזנים חיילים וחלוצים״ בגרמניה, מינכן,) תשרי, תש״ח, 1948).

איך האָב זיך אָנגעטאָן און בין ארויס אין געטאָ־גאס. האָב איך זיך אלץ דערוואוסט.

דאָ האָט מען גלייך געוואָלט זיך גרייטן צו א ווי־דערשטאנד .מען האָט געוואָלט זיך ווארפן אויף די דייטשישע (ווייסרוסישע) פּאָליציי און ביי זיי ארויסרייסן די ביקסן, אָבער דער רב מיט די עלטערע יידן האָבן נישט געלאָזן. אפשר וועט נאָך גאָט העלפן, האָבן זיי געזאָגט, דריי מאָל איז מען געגאנגען זיך ווארפן, אָבער מען האָט זיי אלץ איינגעהאלטן.

צען אזייגער אין דער פרי זע איך קומט אָן די זשאנדאמעריע. די יידן האָבן אָנגעהויבן לויפן אין איין

י. חיניץ, 1946, אין דייטשלאנד (בגרמניה)

זייט — שטעלן אויס די דייטשישע פּאָליציאַנטן די ביקסן זיי אנטקעגן ,לויפן אלע אין אן אנדער זייט. איז מען אזוי געלאָפן ווייטער און ווייטער ביז מען איז געבליבן שטיין אין א קליין געסעלע.

אין אזא קליין געסעלע האָבן 2000 יידן נישט גע־קענט איינשטיין — איז געווען זייער א גרויסער שטו־פּעריי.

אָבער עס איז געווען אָפּגערעדט, מען זאָל אונטער־צינדן דעם געטאָ. און דאַן האָט ישראל דרעבסקי אונטערגעצונדן דעם „יודנראט”. בשעת ער איז ארויס פון הויז האָט אים א זשאנדארם גלייך דערהרגעט. דאָס הארץ פון דער יידישער יוגנט האָט זייער געקאָכט. און ווען די זשאנדארמעריע האָט געהרגעט נאָך צוויי יידן, האָט יצחק ראכטשין געכאפּט א האק און האָט שוין נישט געפּאָלגט וואָס די עלטערע יידן האָבן געזאָגט און צעשפּאָלטן א דייטש דעם קאָפּ און אליין זיך גע־וואָרפן טרינקען אין טייך. און אַלע האָבן זיך געוואָרפן אויף די דייטשן.

איך האָב זיך געהאלטן ביים מאטנס האנט, און די מאמע מיטן קלענערן ברודערל — הינטער אונז.

אָבער בשעת מען האָט זיך אָנגעהויבן שטופּן האָט מען מיך אָפּגעריסן פון טאטן און איך האָב זיך מיט אים צעשיידט.

די מענטשן האָבן מיך געשטופּט און איך האָב געזעען מען לויפט — בין איך אויך געלאָפן.

די פּוליעמיאָטן שיסן — און יידן פון לאחווער געטאָ לויפן — — —

יצחק סלוצקי

פון א בריף צום פאטער אין ברוקלין *)

ליבער, האַרציגער טאַטע מיינער!

אַ וואונדערלעך־זעלטענער געלעגנהייט האָט פאַר מיך מעגלעך געמאַכט דיר צו וויסן־טאָן, אַז איך לעב, בין פולקאָם געזונט און געפין זיך אין די רייען פון העלדישן סאָוועטישע פאַרטיזאַנער (טעטעגקייט־אָרט: איז איינעם אַ ראַיאָן פון מינסקער געגנט). מיר שטייען אין אומאויפהערלעכן פאַרביטערטן געראנגל מיטן שונא, וואָס האָט אויסגעמאָרדעט אַ ריזיגן טייל פון אונזער פלק און פאַרקנעכט אייראָפּע און אַ טייל פון סאָוועטן־פאַרבאַנד. מיט צער און צאָרן נעמן מיר טאָג איין טאָג אויס בלוטיגע קמה אין די מערדער פון אונזער פאָלק.

א גרויזאמער סך הכל

וואָס עס איז פאָרגעקומען מיט מיר זינט דעם טרויעריג־באַרימטן באנדיטישן אָנפאַל פון די דייטשישע הונען אויפ'ן סאָוועטן־פאַרבאַנד, — דאָס איז אַ מאַטעריאַל פאַר היסטאָריקער און מקוננים־קינסטלער. דאָס איז טיילווייז (אינם ערשטן פעריאָד) די גרויליגע, געשיכטע פונם גאַנצן פון דער ערד אָפּגעמעקטן אידישן ישוב. איך קאָן דיר נאָר איבערגעבן אין קורצן דעם וויי־פולן סך־הכל:

דאָס איז דער שוידערלעכער סך־הכל פון אונזער אויף אַ גרויליגן אופן דערמאָרדעטער פאַמיליע און אויסגעראָטענעם משפחה־צווייג! דאָס איז דער טרויעריגער סך הכל פון אונזער אידישע עדה פונם היימשטעטעלע לאַחווע, וואָס איז פאַרפייניגט געוואָרן אין צוויי ריזיגע ברידער־קברים אין אַ צאָל פון 18 הונדערט נפשות, דערין ביז 300 קינדערלעך, אומשולדיגע, צאַרטע נשמה'לעך, לעבעדיגערהייט געשליידערט אין די טויט־גריבער, מחמת „עקאָנאָמיע” אין אויטאָמאַטן־קוילן!

דאָס איז דער גרויזאַמער סך הכל פון די אויפגעזעלבן אופן פאַרטיליגט אידישע קהילות פון אַלע שטעט און שטעטלעך פון אוזער געגנט, ווי דאַוויד־האָראָדאָק, מיקאשעוויטש, לוניניעץ, קאָזשאַן־האָראָדאָק, פינסק. בלויז אין איין פינסק זיינען פאַראַן צוויי און צוואַנציג אידישע מאַסן־גריבער, וואו עס ליגן די ביינער פון פערציג טויזנט נפשות.

דאָס איז אַ סך הכל פון טרערן און בלוט, פון מיליאָנען אידישע מענטשן, פאַרפייניגטע אין קאָנצענטראַציע־לאַגערן און אינקוויזיציע־קעלערס, פאַרשאָטענע מאַסנווייז אין ברידער־קברים, דערטרונקענע אין טייכן, אָזערעס און ברונעמס, לעבעדיג געוואָרפענע אינמיטן פלי פון עראָפּלאַנען, געהאַנגענע מיט די פיס ארויף, געהאַנגענע פאַר די געשלעכטס־אָרגאַנען און בריסט, געטויטע דורך עלעקטרישן שטראָם, אָדער צעשניטענע אויף שטיקער, גלידערווייז, לויט דער סיסטעם פונם „דיסעלדאָרפער מערדער”; א סך הכל פון צענדליגער טויזנטער אידישע קינדער, פאַרוואָרפענע מיט גראַנאַטן און מינעס.

טייערער טאַטע מיינער! דאָס רעדט ניט פון מיר ארויס די פאַנטאַזיע, דאָס זיינען ניט קיין סתם איינדרוקן. די אלע מיתה משונות האָב איך אָדער אליין געזען אָדער אליין געהערט בוכשטעבלעך פון לעבעדיגע עדות.

„זיי האָבן דערהרג'עט מיינע ברידער — דיינע זין”...

צווישן די אומגעקומענע זיינען אויך געווען אונזערע נאָענסטע און טייערסטע, — מיינע ברידער און

*) אויסצוג פון דער צייטונג „איינקייט”, אָרגאַן פון אידישן אַנטי־פאַשיסטישן קמיטעט אין סאָוועטן פאַרבאַנד, מאַי 1943 (איבערגעדרוקט אין פיל אַנדערע צייטונגען).

דיינע זין אַווראַם און משה און מיין איידעלע פרוי רחל׳ע. איך איינער בין געבליבן לעבן און בין גאַנץ. מיר איז געלונגען ארויסצוגליטשן זיך ממש פון אונ־טער דעם הענקער׳ס הענט. צוזאַמען מיט דער גאַנצער עדה לאַחוער אידן בין איך שוין געווען אויפן בית עולם. אויך אין מיר האָבן די מערדער געצילט, נאָר די קויל האָט מיר אויסגעמיטן.

טייערער טאַטע מיינער! איצט שטייען מיר אין קאַמף אויפן לעבן און טויט. אונזער פּאַרטיזאַנער מחנה האָט שוין ניט איינמאָל אַנגעוואָרפן אַ פּאַניק און א פחד אויף די דייטשישע מערדער. דו וואָלטסט גע־דאַרפט זען, מיין טייערער, ווי די דאָזיגע געמיינע פּאַר־שוינען, וועלכע האָבן זיך אזוי געגרויסט מיט זייער כלומר׳שטער העלדישקייט, ווען זיי האָבן געהאַט פאַר זיך שוואַכע, עלנטע אידישע זקנים און פרויען, ווי ביי די זעלבע לייט האָבן זיך עס אונטערגעבראָכן די קניען בעת זיי זיינען געבליבן שטיין פנים אל פנים מיט דיין זון איטשע׳ן, דעם באַוואָפנטן מיט אַן אויטאָ־מאַט און מיט אַ בינטל גראַנאַטן הינטערן פּאַס. דו וואָלסט דיין זון, דעם ישיבה בחור, איצט ניט דער־קענט; די דייטשן האָבן אים אָבער אויך ניט דערקענט, ניט אים, ניט זיינע טויזנטער בלוט־ברידער, וואָס קעמפן אין פּאַרטיזאַנישע רייען. מיר, די אידישע אָנ־טיילנעמער פון די נקמה־נעמער מחנות, האָבן זיך איינמאָל פאַר אַלעמאָל געזאָגט: „מער וועלן מיר נישט שטאַרבן אל קידוש האַגאַרנישט! מיר ווילן אָפּגעבן אונזערע לעבנס אל קידוש האַפּאַטערלאַנד און אַל קי־דוש האומה!”.

פּאַרשווייגט ניט אונזער בלוט

טייערער טאַטע! דורך אָט דעם וועג וויל איך איבערשיקן מיין גרוס די אידן פון דער צווייטער זייט אָקעאַן. זאָג זיי אין דיין זונ׳ס נאָמען, אַז ניט אינגאַנ־צן איז אויסגעראָטן געוואָרן דער אידישער שטאַם אין די אָקופּירטע געביטן. גיב זיי איבער, אַז אין די ווייס־רוסישע וועלדער איז נאָך פאַראַן אַן אוד מוצל מאש, האַלאָוועשקעס געראַטעוועט פון דער שרעקלעכער שריי־פה, וואָס האָט אין אַש פאַרוואַנדעלט די גרעסטע אידי־שע קהילות. נאָר פאַרזיכער זיי, אַז פון אָט־די האַלאָ־וועשקעס וועט ארויסקומען אַ שטאַרקער פייער, וואָס וועט פאַרברענען און אויסראָטן די דייטשישע רוצ־חים; די האַלאָוועשקעס — דאָס זיינען מיר, די אידישע פּאַרטיזאַנער, און דער פייער, דער פייער פון קאַמף און אויפשטאַנד, דער פייער פון די זיך דערנענטערנדיגע רויטארמייאישע אַנגריפן ווערט אַלץ שטאַרקער און קאַפּט ארום די דייטשישע גאַרניזאַנען פון אַלע זייטן.

איך שיק איבער מיינע אַמעריקאַנער ברידער ניט בלויז אַ גרוס. איך שיק זיי איבער אויך אַ רוף און אַ פאָדערונג: אונזער בלוט טאָר ניט פאַרשוויגן ווערן! אומעטום וואו אידן וואוינען און שאַפן, טרעט אריין אין די אַנטי־היטלעריסטישע אַרמייען, קומט צו הילף דער העלדישער סאָוועטישער אַרמיי, טוט אַלץ פאַר׳ן באַלדיגן פאַרווירקלעכן דעם צווייטן פראָנט אין איי־ראָפּע, מאָביליזירט אייער גאַנצע געזעלשאַפטלעכע, פּאָליטישע, פינאַנציעלע און פיזישע קראַפט פאַר׳ן ענדגילטיגן און באַלדיגן קאַמף צו עוקר מן השורש זיין דעם טויזנט מאָל פאַרשאָלטענעם היטלעריזם! קומט ניט אָפּ מיט בלויז „יזכר׳ס” און „אל מלא רחמים׳ס”!

איך און מיינע קאַמפּס־חברים זיינען טיף איבער־צייגט, אַז געגן דער פאַראייניגטער קראַפט פון דער פּראָגרעסיווער וועלט וועט די היטלעריסטישע ווילדע בעסטיע ניט אויסהאַלטן. נאָר די בשותפות׳דיגע און איינצייטיגע אַנגריף־אַנשטרענגונג פון אַלע פאַרבינדע־טע פעלקער וועט ראַטעווען די לעבנס פון די ברידער אונזערע, וואָס שמאַכטן נאָך דאָ און דאָרטן אין די לעצטע געטאָס, און וועט איינשפּאָרן דער מענטשהייט אַ סך ליידן און בלוט.

וועגן אָט־דעם געדענק, טאַטע טייערער, וואו דו גייסט און וואו דו שטייסט, און וועגן אָט דעם זאָלן געדענקען אויך דיינע מיטבירגער פון דיין לאַנד אמע־ריקע.

איך נעם דיך פעסט אַרום, טאַטע, איך קוש דיך, איך גלויב, אַז די ווערטער פון דיין איינציג־פאַרבלי־בענעם זון וועלן איבער וועלדער און גרענעצן, איבער ים׳ען און אָקעאַנען דערגריין צו דיר.

דיין ניט־געבראָכענער זון

א י ט ש ע

אהרן שבורין (קאַנאַדע)

לאחווע

אָט נעכטן, דאַכט זיך,
אָדער גאָר נישט לאַנג ;
מיט אַ רגע, מיט אַן אויגנבליק צוריק
האָט מיין יוגענט נאָך געבליט,
האָט מיין פרילינג אָך געשיינט.
אזוי קורץ איז מיין פאַרגאַנגענהייט...

נו אָט נעכטן
און דאָך אזוי ווייט,
אזוי ווייט ;
אזוי ווייט...

זיצסטו אויך ווי איך אזוי פערטראַכט ?
קוקסטו אויך ווי איך אין הימלישן שאַפיר
און מאָלסטו מיט דיין געדאַנקען־פענזשעל
בילדער פון אַמאָל ?

אָך, נעכטן !
דו שטייסט פאַר מיינע אויגן
ווי דער לעבעדיקער היינט
און דו גלעטסט מיך, ווי אַ מוטער,
און דו פייניקסט ווי א הענקער,
ווייל פרייד און טרויער ליגט אין דיין געמאל
יוגנט־פרייד און מוטערליכער קבר מיט אַמאָל.

אָך מיין נעכטן !
אלץ, אלץ ליגט אין דיר באַגראָבן :
פון א וויגל ביז א זעלנעריש מונדיר,
פון א שפילכל ביז א ברומיקן סנאַריאַד...
אַ לאַבירינט ביסטו פון שפיזן־גלאַנץ
פון גוססדיקן טויזענדיקן אויסגעשריי
ביז דעם זאָרגלאָזן געבורטסאָרט, — לאַחווע...

זאָג, זיצסטו אויך ווי איך און טראַכסט
פון אַ שטילן, זומערדיקן, הייליקן פאַרנאַכט
פון אַ ווייטן, פויערישן, דאָרפישן געזאַנג
זאָג, איז עס נישט געווען אָט גאָר נישט לאַנג ?

שטייט די ברייטע ליפע־בוים אין מאַרק
לויפט יוטקעלע דער מזיק׳ל און לאַכט
קריכט יאָסעלע דער וואַסער־טרעגער מיד
און ס׳פאַרט אַ גויאיש פערדל פון יעריד.

וויפיל מאָל נאָך וועסטו אויפלעבן אין מיין זכרון
שטעטל מיינס — בית־עולם ריזיגער !

און ליכט ?
וויפיל צינדן זאָל איך יאָר־צייט ליכט נאָך דיר ?
איז יעדן טאָג אַ ליכט גענוג דען ?
און צען ?...
איז יעדעס מאָל ווען כ׳טראַכט פון דיר
און ס׳פאלט אַ טרער פון מיין געזיכט,
שעפטשע איך :
אָט, אָט איז מיין אזכרה־ליכט
נאָך דיר
לאחווע !

מפעולות ארגוני „יוצאי לחווא"

לאחר השואה הוקם „הארגון של יוצאי לחווא בישראל" מתוך הכרת הצורך במוסד, שידאג ויעזור לניצולים שרדו מן המרד בגיטו ומחטיבות הפרטי־זנים.

האסיפה המייסדת התקיימה ביום 11.10.1944 ובה נבחר ועד, ובו 10 חברים, והם:

דב לרמן — יושב־ראש

פייבל מורבצ׳יק — מ"מ יושב־ראש

יעקב בוקצין וזלמן שקלאר — מזכירות

אבר חפץ ואייזיק ליפשיץ — גזברות

טובה צוקרקנדל, בתיה סלוצקי,

מניה קרופינסקי — עזרה לניצולים

דוד מורבצ׳יק — חיפה והסביבה.

לועדת הבקורת נבחרו: אהרן־דוד סלוצקי ויהושע כצמן.

ראשית פעולתו של הועד היתה לבוא בקשר עם הניצולים, שהיו פזורים עדיין ברוסיה ולהושיט להם עזרה ראשונה, כדי להקל על מצוקתם, לאחר הסבל הרב שעבר עליהם בגיטו, בפרטיזנים ובגלות ברית־המועצות.

הועד הצליח לבוא במגע ובקשר על ידי מברקים ומכתבים, עם רבים מן הניצולים שהיו אז עדיין בערי

עסקנים יוצאי לחווא בישראל

יושבים — זיצן מימין — פון רעכטס: א. פורטנוי, א. חפץ, א.ד. סלוצקי, א. בוקצ׳ין, ד. גוזביץ

עומדים — שטעהן: ז. שקלאר, ד. בן־עמי (לרמן) ד. מורב צ׳יק, ש. לוין, ב. בוקצ׳ין, ו. קצמן, מ. קרופינסקי, ד. ריינברג, י. בוקצ׳ין.

רוסיה ופולין: בלחווא, פינסק, לונינץ, בטרם התחילו לנדוד למחנות הפליטים, שהתארגנו בגרמניה לשם עליה לישראל או להגירה לארצות שמעבר לים.

בהוודע כתובת כל־שהיא של איש לחווא מן הניצולים, נשלחה לו עזרה בחבילות מזונות ובגדים, שנאספו בזמן הראשון בין יוצאי לחווא בארץ, בטרם הגיעה אלינו העזרה של אחינו בארצות־הברית. נעזרנו

יוסף חפץ

במשלוח החבילות על ידי הסוכנות היהודית, שהח' דב לרמן, יו"ר ארגוננו טפל בשטח זה. כן עודדנו את הניצולים ע"י מכתבים לבל יתיאשו בבדידותם. ערכנו מגביות בינינו ושלחנו עזרה לניצולים עד הגיעם ארצה.

הועד היה פעיל במשך כל הזמן, ערך אסיפות, ישיבות ומגביות ואספות־אבל מדי שנה בשנה ביום השואה, כ"א באלול.

נוכחנו לדעת שפעולתנו הנמרצת עודדה בהרבה את הניצולים בבדידותם, לאחר שנשארו מיותמים מבני משפחותיהם, גלמודים ועזובים. הקשר אתנו עורר בהם רוח חיים ותקוות חדשות, והיה בו מעין הצלה פורתא והקלת היאוש.

פרסמנו בעתונות בארץ ובחו"ל קול־קורא עם רשימות הניצולים, ובקשנו מאנשי לחווא בכל ארצות התבל להתקשר אתנו ועם הניצולים, ולהושיט להם עזרה מצדם, מפני שכל הפעולה היתה למעלה מכוחותינו אנו, בהיותנו קומץ קטן בארץ. הוברר שבתוצאות המרד ניצלו מלחווא, באופן יחסי, יותר אנשים מאשר מערים ועיירות אחרות בסביבה.

הקימונו ועדת־עליה ע"י הארגון, ועודדנו את הניצולים שרבים מהם כבר היו במחנות בגרמניה, שיעלו ארצה במסגרת „עליה ב'", (העליה הבלתי לגלית). ואמנם בשנת 1946 התחילו להגיע ארצה, בין המעפילים, ראשוני הניצולים. בהגיעם ארצה הושטנו להם עזרה כספית לסידור ראשון, דאגנו לסדורם בעבודה ובשיכונים.

בשנת 1945 התחלנו לבוא בקשר באמצעות העתונות וע"י מכתבים עם אנשי לחווא בארצות־הברית, בניו־יורק פנינו לפי הכתובת של ר' זוסיה זארצקי.

התחלנו לקבל כספים לעזרה לניצולים באותה תקופה והעברנו רשימות הניצולים וכתובותיהם לניו־יורק. כפי שידוע לנו, נשלחו מניו־יורק כספים וכן חבילות בגדים ומזונות לניצולי לחווא ברוסיה, פולין ומחנות הפליטים שבגרמניה.

בשנים 1947—1949 קבלנו חבילות בגדים ומזונות לחלוקה בין הניצולים שעלו ארצה. בשנת 1949 ביקר בארץ ר' יעקב שקלאר ז"ל, שהביא לנו ד"ש מאנשי לחווא בניו־יורק. עם שובו לשם השפיע עליהם להגביר את העזרה הזאת. במשך השנים קבלנו מניו־יורק ומדטרויט עזרה כספית שאפשרה לנו את יסוד „קופה לגמ"ח ע"ש קדושי לחווא", שהונה מגיע כיום ל־3000 ל"י בקירוב, והנותנת הלואות בלי רבית באופן מתמיד לנזקקים מיוצאי לחווא בארץ.

יצחק כהן

בדטרויט פעיל „ארגון הנשים יוצאות לחווא", ואתו היה לנו קשר־פעולה במשך הזמן באמצעות ה' נורמאן בלעיק (יעקב בליזובסקי).

„ארגון הנשים" בדטרויט דואג גם לעזור לעניי לחווא בארה"ב. מדטרויט קבלנו עזרה ל„קופת הגמ"ח" וחבילות בגדים בשביל הניצולים.

בין הפעילים בדטרויט — יצחק כהן, שביקר בשנת 1955 בארץ, וכן יוסף חפץ, יעקב בליזובסקי.

יבורכו אחינו ואחיותינו בארצות־הברית המשתתפים בפעולת העזרה, על עזרתם ויוסיפו גם להבא להושיט לנו יד־אחים בכל פעולותינו.

במשך הזמן התרכזו בארץ עשרות מהניצולים, קהלנו בארץ הוכפל וכעת אנו מונים כ־135 משפחות בישראל.

בשנת 1951 החליט הועד להוציא־לאור, לזכר הקדושים, ספר „יזכור", להנציח בו את תולדות לחווא, אנשיה, מוסדותיה, השואה, ואת המרד שפרץ בה בעצם תקופת הדיכוי וההשמדה בפולין.

די טעטיגקייט פון לאחווער לאנדסמאנשאפטן אין ישראל און אמעריקע

דער „ארגון יוצאי לחווא בישראל" איז געגרינדעט געוואָרן, אין 1944, צוליב דער נויטווענדיקייט פון אַ אינסטיטוציע, וואָס זאָל זאָרגן און העלפן די ווינציג לעבן־געבליבענע פון אויפשטאַנד אין געטאָ און די פּאַרטיזאַנער־גרופּעס.

די גרינדונגס־פאַרזאַמלונג איז פאָרגעקומען דעם 11 אָקטאָבער 1944, וואָס האָט געוועהלט אַ ועד פון 10 מיטגלידער:

דב לערמאַן — פאָרזיצער;

פיבל מוראווצ׳יק — וויצע־פאָרזיצער;

דער לאַחווער פרויען אַסאָסיישן אין דעטראָיט

יעקב בוקצין, זלמן שקלאַר — סעקרעטאַרן ;

אבר חפץ, אייזיק ליפשיץ — טרעזשורער ;

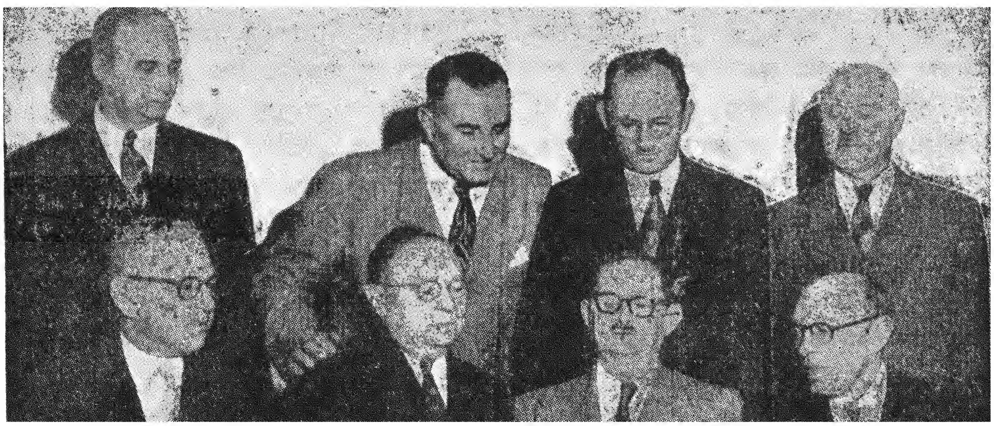
טובה צוקערקאַנדל, בתיה סלוצקי, מאַניע קרופינסקי — הילף אַרבייט ;

דוד מוראַבצ׳יק — פאָרשטאַנד אין חיפה ;

די קאָנטראָל־קאָמיסיע איז באַשטאַנען פון : אהרן־דוד סלוצקי, און יהושע קאַצמאַן.

קודם־כל האָט זיך דער ועד פאַרבונדן מיט די געראַטעוועטע פון לאַחווע וואָס זענען נאָך געווען צושפּרייט אין רוסלאַנד און זיי געשיקט די ערשטע הילף, צו פאַרלייכטערן זייער נויט, נאָך אַזויפיל אונז געהאָלפן ח׳ דב לערמאַן, דער פאָרזיצער פון אונזער „ארגון״, וואָס איז געווען טעטיג אין דער סוכנות היהודית (יידישע איידשענסי) אויף דעם געביט. מיר האָבן דערמוטיקט מיט אונזערע בריף נישט אַריינצופאַלן אין יאוש. מיר האָבן דורכגעפירט אַ זאַמלונג, כדי צו שיקן הילף די געבליבענע ביז זייער אָנקום אין ישראל.

דער ועד איז געווען די גאַנצע צייט טעטיק, גערופן פאַרזאַמלונגען, זיצונגען און טרויער־אָוונטן יעדעס יאָר, כ״א אלול, דעם טאָג פון אומקום פון געטאָ.

אַ גרופּע לאַחווער אין לעגינער אַקטיווע טוער
אין ניו־יאָרק

ליידן, וואָס זיי האָבן דורכגעלעבט אין געטאָ, אין די פּאַרטיזאַנקע און אין עלענד אין ראַטן־פאַרבאַנד.

דעם ועד איז געלונגען זיך צו פאַרשטענדיגן דורך טעלעגראַמעס און בריוו מיט פיל פון די געראַטעוועטע און פאַרשידענע שטעט אין רוסלאַנד און פּוילן : לאַחווע, פּינסק, לונינייעץ — נאָך איידער זיי האָבן זיך געלאָזט אין וועג צו די פּליטים־מחנות וואָס האָבן זיך געשאַפן אין דייטשלאַנד מיטן צוועק פון עליה קיין ארץ־ישראל אָדער אויסוואַנדערונג אין איבער־אָקעאַנישע לענדער.

ווי נאָר ס׳איז אָנגעקומען אַ אַדרעס פון אַ לאַחווער, וואָס איז געבליבן ביים לעבן, האָט מען אים תיכף געשיקט הילף : שפּייז־פּעקלעך און בגדים, וואָס מיר האָבן אין דער ערשטער צייט געזאַמלט ביי לאַחווער אין ישראל. ביים שיקן די פּאַקעטן האָט

מיר האָבן באַקומען ידיעות, אַז אונזערע ווענדונגען האָבן דערמוטיקט די געבליבענע און זייער איינזאַמקייט, עלענד און פאַרוואָרלאָזונג. דער קאָנטאַקט מיט אונז האָט זיי אויפגעלעבט און געבראַכט האָפנונג, זעהנדיק אַ רעטונגס־מעגליכקייט.

אין דער פּרעסע אין ישראל און אויסלאַנד, איז פאַרעפענטליכט געוואָרן אונזער קול־קורא מיט אַ ליסטע פון די לאַחווער געבליבענע, און מיר האָבן געבעטן אַלע לאַחווער לאַנדסלייט זיך פאַרבונדן מיט אונז און מיט די געראַטעוועטע, און זיי העלפן מיט אַלע מעגליכקייטן. ס׳האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז אַ דאַנק דעם אויפשטאַנד, האָבן זיך געראַטעוועט פון לאַחווע, פאַרהעלטניש־מעסיג, מער יידן ווי אין דערבייאיגע שטעט און שטעטלעך.

ביים „ארגון יוצאי לחווא״ האָט זיך פאָרמירט

אַ עליה־קאַמיסיע, וואָס האָט געגעבן עצות די לאַחווער, וואָס האָבן זיך שוין געפונען אין די ד.פּ.־לאַגערס אין דייטשלאַנד, אויסצונוצן די געלעגנהייט צו קומען קיין ארץ־ישראל מיט דער „עליה ב״ (אומלעגאַלע עמיגראַציע). אין 1946 האָבן זיך שוין באַוויזן צווישן די מעפּילים אין חיפה די ערשטע פון די לאַחווער געבליבענע. מיר האָבן זיי געהאָלפן ביי דער ערשטער איינאָרדנונג, מיט אַרבעט און וואָהנונג.

אין 1945 האָבן מיר זיך פאַרבונדן, מיט בריף און דורך דער פּרעסע, מיט לאַחווער לאַנדס־לייט אין אַמעריקע. אין ניו־יאָרק האָבן מיר זיך געווענדעט צו ר׳ זישע זאַרעצקי.

מיר האָבן אָנגעהויבן באַקומען הילפס־געלט פון דאָרט, און געשיקט קיין ניו־יאָרק די רשימות פון די געבליבענע און זייערע אַדרעסן. ווי מיר האָבן זיך שפּעטער דערוווּסט איז געשיקט געוואָרן פון ניו־יאָרק געלט און פּאַקעטן די לאַחווער אין רוסלאַנד, פּוילן און די לאַגערס אין דייטשלאַנד.

אין דער תקופה פון 1947—1949 האָבן מיר דער־האַלטן קליידונג און שפּייז־פּאַקעטן פאַר די אָנגע־קומענע אין ישראל. אין 1949 האָט אונז באַזוכט ר׳ יעקב שקלאַר ז״ל, וואָס האָט אונז געבראַכט אַ גרוס פון די לאַחווער אין ניו־יאָרק. צוריקפאָרענדיג, האָט ער אויסגענוצט זיין איינפלוס צו פאַרשטאַרקן זייער הילף. אין די לעצטע יאָרן האָט אונז די הילף פון ניו־יאָרק און דעטרויט דערמעגלעכט צו גרינדן די „גמילות־חסדים קאַסע אויפן נאָמען פון לאַחווער קדושים״, וואָס האָט איצט אַ קאַפּיטאַל פון 3000 ל״י, און גיט אָנפּראַצענטיגע הלוואות די לאַחווער וואָס נויטיגן זיך אין הילף.

אין דעטראָיט איז טעטיג דער לאַחווער „פּרויען־אַסאָסיישן״ און מיר שטעהן מיט זיי אין פאַרבינדונג, מיט דער הילף פון ח׳ נאָרמאַן בלעיק (יעקב בליזאָוו־סקי).

דער לאַחווער „פּרויען־אַסאָסיישן״ אין דעטראָיט זאָרגט אויך פאַר לאַחווער נויטבאַדערפטיגע אין אַמעריקע. פון דעטראָיט האָבן מיר אויך באַקומען הילף פאַר דער „גמילות־חסדים קאַסע״, און קליידונג־פּאַקעטן.

אין דעטראָיט זענען באַזונדערס טעטיג: יצחק כהן האָט באַזוכט ישראל אין 1955, יוסף חפץ, יעקב בליזאָווסקי. געבענטשט זאָלן זיין אונזערע ברידער און שוועסטער אין אַמעריקע פאַר זייער ברידער־ליכער הילף, וואָס ווערט אויך ווייטער דויערן.

מיט דער צייט האָבן זיך אין ישראל פאַרזאַמלט צענדליגער פון די לאַחווער געראַטעוועטע, און מיר זענען איצט קרוב צו 135 משפחות אין ישראל.

אין 1951 האָבן מיר באַשלאָסן אַרויסצוגעבן אַ „יזכור״־בוך צו פאַראייביקן אונזער לאַחווע, די מענטשן און אינסטיטוציעס, דעם אומקום און אויפ־שטאַנד, וואָס האָט אויסגעבראָכן אין דער תקופה פון פאַרניכטונג און פאַרטיליגונג פון פּוילישן יידנטום.

ניצולי הגיטו בארץ ובחו"ל

ישראל

1. אברמוביץ יעקב
2. אולימוצקי אורי
3. גוזביץ קלמן
4. גרדבין פישל
5 "
6. "
7. דולגופיטי שלמה
8. דרפסקי־גלברשטט גיטל
9 " ־לוין פסיה
10. חפץ־בוימן חיה
11. חפץ שמעון
12. " זליג
13. חיניץ דב
14. " יוסף
15. טורקניץ אריה
16. יולביץ יעקב
17. לייבמן זליג
18. ליכטשטיין יהושע
19. מורבציק יעקב בן אריה
20. מילמן ישעיהו
21. פינברג אברהם
22. קולפניצקי קופל
23. קוגוט אדם (פליט)
24. קרבציק משה
25. קרבציק גרינפלד סימה
26. " שמעון
27. רומנובסקי־פלקס לאה
28. רימר חיים
29. שבורין זאב
30. " ישראל
31. שוסטרמן אברהם
32. שיפמן מיכאל
33. " ־מורבניק אסתר
34. " זאב
35. שליפק־ביק שרה
36. שקלר חיים

רוסיה — רוסלאַנד

37. איזנברג בתו של איזיק
38. " בנו " "
39. גלינסון שמעון
40. גוזביץ לאה
41. דולגופיטי ב"צ
42. חפץ חיים בן ראובן
43. חפץ אשר בן שמואל
44. " ירחמיאל
45. " ראובן
46. ווילק שרה
47. יולביץ רווה
48. מרגולין זליג
49. סטולר יצחק
50. פלדמן יוסף מאיר
51. קירז'נר יצחק
52. " שבתאי
53. קרבציק דב
54. " מאיר
55. שוסטרמן יעקב
56. שברין הרשל בן נחמן
57. שטינברג אברהם
58. " מאיר
59. שקלר אלכסנדר
60. " בילה
61. " ליבל

ארצות-הברית — אַמעריקאַ

62. גיטלמן דב
63. " צפורה
64. זרצקי חיים
65. " חנה
66. " אליהו
67. חפץ יעקב
68. כץ מרים
69. קפלן משה
70. רומנובסקי משה זאב
71. " יוכבד
72. רומנובסקי גניה
73. שבורין צבי בן משה
74. " זאב
75. שויקו אברהם
76. " סימה

קנדה — קאַנאַדע

77. זלמנוביץ נח
78. מורבציק יעקב דוד
79. מורבניק אהרן
80. פלדמן אהרן
81. שבורין אהרן

ארצות שונות — פאַרשידענע

82. וולוחינסקי אהרן (גרמניה)
83. סלוצקי אריה (אוסטריה)
84. קרבציק קלמן (גרמניה)
85. קרבציק דוד (גרמניה)
86. פרידלאַנד שרה (איטליה)
87. אולומוצקי זאב (פולניה)
88. גוזנסקי אלכסנדר (פולניה)
89. " "
90. ליכטנברג יצחק "

ביבליוגרפיה

ספרים ומאמרים על לחווא — ביכער און אַרטיקלען וועגן לאַחווע

„אהלי־שם", ר' ש"ח גוטליב — פינסק, תרע"ב

„מצוות הלבבות", ר' א"ד ליכטשטיין — תרס"ב

„צייט שריפט פאַר יידישע געשיכטע" — מינסק, 1928, באַנד II

„צייט שריפט פאַר יידישע געשיכטע" — מינסק, 1930, באַנד IV

„אינמיטן" (לידער), איטשע סלוצקי — וואַרשע, 1939.

מרד גיטו לחווא בעתונות — לאַחווער געטאָ אויפשטאַנד אין דער פרעסע

„אַ בריוו צו פאָטער אין אַמעריקע", יצחק סלוצקי — „איינִיגקייט", אָרגאַן פון אידישן אנטי־פאשיסטישן קאָמיטעט, מאָסקווע, מאַי 1943

„לאבי באמריקה", יצחק סלוצקי — „משמר", ת"א, 29.12.1943 (תרגם מאידיש: א. ריכטר)

„פון אידישן פארטיזאַן פון פינסקער געגנט", יצחק סלוצקי — „מאָרגן פרייהייט", ניו־יאָרק, 30.3.1944

„מרד יהודי העיירה לחווא" — „דבר", תל־אביב, 20.5.1945

„דער אויפשטאַנד אין לאַחווע" — „דאס נייע לעבן", נמ. 16, לאָדז — פוילן, 1945

„דער אויפשטאַנד אין לאַחווע" — „איינִיגקייט", מאָסקווע (220) №108, 16.10.1945

„יהודי לחווא הרימו הראשונים את נס המרד", ד"ר ראובן בן־שם (פלדשוה) — „המשקיף", ת"א, 1945

„אַ מיידעלע דערציילט", ראָמאַנאָווסקי געניאַ — „דאס נייע לעבן", ניו־יאָרק, 1945

„דער בלוטיגער אויפשטאַנד אין לאַחווע, ח. א. מיכאלי — „אהיים", אָרגאַן פון שארית אין דייטשלאַנד, №21, ספטמבר 1946

„לאחווע — גבית עדות", אהרון שווארין, חיים שקלר, אברהם פיינברג — „פון לעצטן חורבן", №3, אָרגאַן פון אידישער היסטאָרישער קאָמיסיע, מינכן, אָקטאָבער־נאָוועמבער 1946

„יצחק ראָכטשין הי"ד (צו זיין 5 יאָהרצייט)", יהושע ליכטשטיין — „אונדזער וועלט", נאַציאָנאַלער וואָכנשריפט פאַר שארית הפליטה, מינכן, 5 ספטמבר 1947

„אַ 11 יאָריקער יינגל דערציילט", יוסף חיניץ — „פח"ח" אָרגאַן פון פאַרטיזאַנער פאַרבאַנד, מינכן נמ' 3 תש"ח

„התקוממות ודרכי הצלה בגיטאות", מ. כהנוביץ — „דבר", תל־אביב, 30.4.1950

„קרב פנים אל פנים בלחווא", ב. אייזנשטיין — מתוך „המחתרת בגיטאות", הוצאת משרד החינוך והתרבות, ניסן תשי"ג

„לאחווא", מ. כהנוביץ — „הפרטיזנים היהודים במזרח אירופה"

„לאחווא", א. שבורין — „מלחמת הגיטאות" בעריכת אנטק צוקרמן, הוצאת הקיבוץ המאוחד